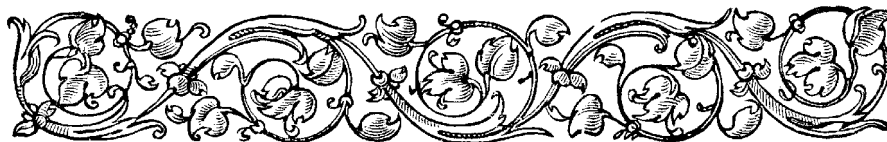

Versiune electronică

V1.0

**Feodor Mihailovici
Dostoievski**

FRĂȚII KARAMAZOV

Roman în patru părți și epilog

Vol. 2

Traducerea de OVIDIU CONSTANTINESCU
și ISABELLA DUMBRAVĂ

PARTEA A TREIA

CARTEA A ȘAPTEA ALIOȘA

I - DUHUL PUTREZICIUNII

Trupul părintelui ieromonah Zosima, răposat întru Domnul, fu – așa cum am spus – pregătit pentru îngropăciune după rânduiala mănăstirească. Precum se știe, nici schimnicii, nici călugării nu sunt spălați după moarte. „Când un monah se săvârșește întru Domnul – stă scris în evhologhion – monahul care e anume rânduit pentru aceasta îi șterge trupul cu un burete înmuiat în apă încropită, făcând mai întâi cu buretele cruce pe fruntea mortului, pe piept, pe mâinile, picioarele și pe genunchii lui, atâta tot.” Datina cuvenită o împlini părintele Paisie cu mâna lui. Și după ce șterse trupul cu apă încropită, îl îmbracă în straie monahale și-l înfășură în rasa călugărească; drept care – iarăși după cum spune tipicul – despică puțin rasa, ca trupul să fie învăscut în cruce. Pe cap îi puse apoi camilafca împodobită cu o cruce în opt colțuri. Camilafca lăsând-o descoperită, iar fața i-o acoperi cu învelitoarea cea neagră a potirului. În sfârșit, îi împreună mâinile peste icoana Mântuitorului. Dimineața, astfel dichisit, bătrânul fu așezat în sicriu (care de mult fusese pregătit), urmând să rămână toată ziua în chilie (adică în odaia cea mare, unde își primea de obicei oaspeții, fie călugări, fie mireni). Deoarece răposatul era ieroshimonah, rânduiala cerea ca la căpatâiul lui să citească pe rând ieromonahii și ierodiaconii de la mănăstire, și nu psaltirea, ci stâlpii. Priveghiul fu început îndată după molitva de părintele Iosif; părintele Paisie, care își mărturisise dorința de a citi la căpatâiul mortului toată ziua și peste noapte, era foarte prins deocamdată cu tot felul de treburi și în același timp îngrijorat, ca și părintele stareț: cu cât trecea timpul, printre călugării de la schit și în mulțimea mirenilor ce soseau mereu, cu grămada, dinspre arhondaricul mănăstirii și de la oraș, se manifesta din ce în ce mai vădit o stare de spirit cât se poate de curioasă, o agitație neobișnuită, așa zice chiar „necuvincioasă”, o așteptare înfrigurată. Și egumenul, și părintele Paisie se străduiau pe cât le stătea în putință să potolească lumea care, cu toată osteneala lor, se frământa parcă și mai avan. Când se luminase de ziuă, și dinspre oraș – ca și cum abia ar fi așteptat să închidă ochii preacuviosul – începuseră să curgă credincioșii veniți cu fel de fel de bolnavi, mai cu seamă copii, pasămite în nădejdea că trupul neînsuflețit va dobândi fără zăbavă harul de a tămădui beteșugurile, har ce, după credința lor, avea să iasă îndată în vileag. Abia atunci ne-am putut da seama cât de adânc se înrădăcinase în mulțime convingerea că răposatul stareț era încă din timpul vieții, cu drept cuvânt și fără tăgadă, un sfânt dintre cei mai luminați. Și nu s-ar fi putut spune că printre vizitatorii care se îmbulzeau în incinta mănăstirii erau numai oameni din popor. În ochii părintelui Paisie această nemăsurată speranță, mărturisită de drept-credincioși cu atâta grabă și atât de fățiș, nu era decât o diavolească ispită; el bănuise de mult că așa o să se întâmple, în nici un caz însă nu s-ar fi așteptat ca lucrurile să ia o asemenea amploare. Dând ochii cu unul sau altul dintre călugării mai neliniștiți, cuviosul căuta să-l lumineze: „Nu-i șade bine, fiule, unui monah să se pripească nădăjduind fără de socoteală într-o arătare peste fire, așa ceva nu poate fi iertat decât unui mirean”. Cucernicii însă îl ascultau și nu prea, ceea ce sporea îngrijorarea părintelui Paisie, cu toate că el însuși (dacă ar fi să ne amintim cum s-au desfășurat lucrurile), deși indignat de înfrigurarea mulțimii, osândind-o ca pe o

necumpătată deșertăciune, în adâncul sufletului său nutrea într-ascuns aceleași speranțe și era tot atât de nerăbdător, fapt pe care nu se putea să nu-l recunoască în sinea lui. Simțea mai ales o strângere de inimă când îi ieșeau în cale anumite chipuri care, datorită unei tainice presimțiri, îi trezeau supărătoare bănuieli. Așa, bunăoară, în mulțimea ce se îmbulzea în chilie îi observă cu o înfiorare de scârbă (fapt pentru care își aduse singur muștrări) pe Rakitin și pe călugărul din îndepărtatul schit din Obdorsk, care tot nu se îndurase să părăsească mănăstirea. Nu știa nici el de ce, dar prezența lor îi bătu numaidecât la ochi, cu toate că și vederea altora ar fi putut tot atât de bine să-l pună pe gânduri. Călugărul din Obdorsk mai ales nu-și găsea locul o clipă; ori încotro te-ai fi dus, dădeai peste el: ba descosându-i în fel și chip pe unii, ba trăgând cu urechea la vorbele schimbate de alții, ba șușotind misterios cu câte cineva. Îi citeai pe față nerăbdarea, părea chiar supărat că speranțele lui întârziă să se adeverească. Cât despre Rakitin, acesta, cum avea să reiasă mai târziu, sosise dis-de-dimineață la mănăstire, trimis anume acolo de doamna Hohlakova. Femeie de treabă altminteri, dar slabă de înger, doamna Hohlakova, neavând îngăduința să pătrundă în schit, din clipa când aflase vestea, stătea ca pe ghimpi, mistuită de o curiozitate atât de aprigă, încât nu știuse cum să facă să-l expedieze mai curând la fața locului, dându-i în grijă să nu scape nimic din vedere și să-i raporteze în scris, cam din jumătate în jumătate de oră, tot ce se va întâmpla. Avea o părere bună despre Rakitin, care în ochii săi era cel mai credincios și mai cucernic dintre toți tinerii din cercul ei – atât de bine se pricepea Rakitin să intre pe sub pielea unuia sau altuia, luând înfățișarea pe care acela ar fi dorit s-o aibă, bineînțeles atunci când era convins c-o să tragă vreun folos. Era o zi senină, scăldată în soare; credincioșii se preumblau grupuri-grupuri printre mormintele ce se înșirau unul lângă altul în preajma bisericii, sau stăteau risipite ici și colo prin curtea schitului. Dând ocol schitului, părintele Paisie își aduse aminte deodată că nu-l mai văzuse pe Alioșa din timpul nopții. Tocmai în momentul când se gândea la el, îl zări într-un colț mai ferit al schitului, lângă uluci, stând pe piatra de mormânt a unui călugăr de mult răposat, vestit prin sfințenia vieții sale. Tânărul ședea întors cu spatele spre schit și cu fața către uluci, ca și cum s-ar fi ascuns după cruce. Apropiindu-se de el, monahul băgă de seamă că Alioșa își ținea fața îngropată în palme și plângea amarnic, zguduit de suspine înăbușite. Rămase deci câteva clipe locului, uitându-se la el în tăcere.

— Liniștește-te, fiule, liniștește-te, dragă prietene, rosti el în cele din urmă, cu un tremur în glas. Ce faci? Se cade, oare, să plângi când ar trebui să te bucuri? Au nu știi tu că aceasta este cea mai slăvită zi a lui? Gândește-te numai unde se află în clipa asta!

Alioșa își descoperi obrazul buhăit de plâns, ca al unui copil mic, și-i aruncă o privire, apoi, fără să scoată o vorbă, se întoarse și-și îngropa iarăși fața în palme.

— Poate că ai dreptate, adăugă îngândurat părintele Paisie. Plângi, fiule. Lacrimile astea Hristos ți le-a trimis. Și se depărta cugetând cu duioșie: „Lacrimile tale întristate îți vor aduce pacea sufletească și-ți vor însenina inima ta cea bună”. Se grăbise de altfel să plece de acolo, de teamă să nu-l podidească și pe el plânsul în fața suspinelor lui Alioșa. Timpul trecea și molitvele se țineau lanț. Părintele Paisie se duse de luă locul părintelui Iosif la căpătâiul mortului, pentru a citi mai departe din Evanghelie. După-amiază însă, cu puțin înainte de ora trei, se petrecu acel lucru ciudat despre care am pomenit la sfârșitul precedentei cărți, un lucru la care în nici un caz nu ne-am așteptat și care contrazicea atât de categoric toate speranțele făurite între timp, încât, precum am mai spus, până în ziua de azi, atât la noi în oraș, cât și în împrejurimi, acest eveniment este comentat cu aceeași însuflețire și cu o risipă de amănunte. În ce mă privește, va mărturisesc că mă simt aproape îngreșat de câte ori trebuie să vorbesc despre această întâmplare cu totul nesemnificativă și care în ochii mei nu este decât un prilej de ispită – în fond, e un lucru foarte firesc și fără nici un fel de importanță – și vă rog să mă credeți că aș fi căutat s-o trec sub tăcere în cele ce urmează dacă n-ar fi avut o influență hotărâtoare și foarte clară asupra lui Alioșa, principalul – deși abia de aici înainte – erou al povestirii mele, provocându-i o adevărată criză de conștiință și aducând o transformare radicală în sufletul lui, o criză care, ce-i drept, i-a zguduit cugetul, dar în același timp i-a oțelit caracterul, dându-i un țel precis în viață.

Dar să ne întoarcem la istorisirea noastră. În zorii zilei, înainte chiar de a se fi luminat afară, cum am spus, rămășițele pământești ale starețului fuseseră așezate în sicriu și depuse în prima încăpere, unde își primea el de obicei oaspeții; în momentul acela cineva

întrebase dacă trebuie sau nu să deschidă ferestrele. Pusă în treacăt și mai mult într-o doară, întrebarea trecuse aproape neobservată, fără să primească vreun răspuns. Cel mult dacă vreunii dintre cei de față se vor fi gândit cum poate fi cineva atât de absurd (dacă nu chiar ridicol), încât să-i treacă prin minte că trupul părintelui Zosima ar putea să intre în putrefacție, viciind aerul! Merită într-adevăr să-i plângi de milă că-i atât de zezec și lipsit de credință când sumedenie de oameni așteaptă să se întâmple tocmai pe dos. Îndată după miezul zilei însă se petrecu un lucru pe care la început cei care se foiau pe ușa chiliei îl observară pe tăcute, cu vădită teamă de a-și mărturisi cu glas tare bănuiala ce abia se înfiripase în cugetul lor. Către orele trei după-amiază lucrul acesta deveni atât de evident, încât nu mai putea să încapă nici o îndoială, și într-o clipă știrea trecu din gură în gură printre credincioșii care împânzeau schitul, iar de acolo se răspândi în mănăstire, spre consternarea tuturor, ca până la sfârșit, în foarte scurt timp, să ajungă în oraș, făcând mare vâlvă nu numai în rândurile dreptcredincioșilor, dar și printre necredincioși. Aceștia din urmă nu-și ascundeau satisfacția, dar mai încântați decât ei se arătau unii credincioși, adevărind cuvintele rostite cândva de răposatul stareț: „Mult se mai bucură muritorii de rușinea omului neprihănit care-a căzut în păcat!” Încetul cu încetul, dar tot mai insinuant cu cât trecea timpul, o miasmă, ca de stârv, începu să se răspândească din sicriu. Și duhoarea aceasta se accentua din ce în ce, pentru ca pe la orele trei să strice tot aerul din încăperei. De ani de zile nu se pomenise, ba nici chiar de când luase ființă mănăstirea, nu se știa să se fi iscat vreodată asemenea zarvă deșănțată – în alte împrejurări nici nu i-ar fi putut trece prin minte cuiva că s-ar putea petrece una ca asta – cum se stârni de astă dată în chip atât de năprasnic în rândurile călugărilor, făcându-i pe cei mai mulți dintre ei să cadă în ispită. Amintindu-și mai apoi, după ani și ani, de atâtea și atâtea întâmplări din ziua aceea, unii călugări mai cu scaun la cap încă se mai minunau în sinea lor, gândindu-se cu groază cât de departe ajunseseră atunci lucrurile. Atâția alții dintre ei, doar, oameni cucernici și cu frica lui Dumnezeu, monahi smeriți în sufletul lor, care duseseră o viață sfântă și fără prihană, răposaseră întru Domnul și trupurile lor neînsuflețite răspândiseră tot așa, de la o vreme, un miros greu, de putreziciune, ca orice mort. Și totuși nimeni nu se tulburase din pricina asta, nici nu se lăsase dus în ispită. Bineînțeles, și la noi la schit fuseseră unii călugări a căror amintire se păstrase încă vie în mănăstire după ani și ani, deoarece rămășițele lor pământești, după câte se spunea, rămăseseră nevătămate, fără a putrezi. Faptul acesta îi zguduise pe frații lor întru Domnul, lăsând o urmă neștersă în sufletul lor, ca o nepătrunsă taină și o minune în fata căreia trebuie să te închini; mai mult chiar, monahii îl priveau ca pe o făgăduință că atunci când prin vrerea lui Dumnezeu le va sosi ceasul, mormintele lor vor fi așijderea încununate cu slavă. Așa, bunăoară, era deseori pomenit bătrânul monah Iov, care închisese ochii la vârsta de o sută cinci ani, după ce trăise ca un schimnic adevărat, vestit prin faptul că toată viața postise, păzind în același timp cu strășnicie legământul tăcerii. Pustnicul se prăpădise de mult, în primul deceniu al secolului al optsprezecelea, și mormântul său era arătat cu multă venerație credincioșilor care intrau pentru întâia oară în mănăstire, pomenindu-li-se în cuvinte învăluite despre marile speranțe legate de el. (Acolo îl găsisse părintele Paisie în dimineața aceea pe Alioșa). În afară de bătrânul călugăr răposat de un car de vreme, se mai vorbea despre încă un mare ieromonah, acesta mort mai de curând, ca să zicem așa, starețul Varsonofi, al cărui urmaș întru har fusese părintele Zosima, și pe care, cât trăise, toată lumea ce venea pe la mănăstire îl socotea sărac cu duhul. Se zice că amândoi zăceau în raclele lor la fel de întregi pe cât erau în viață, că atunci când fuseseră îngropați nimic nu arăta că trupurile lor începuseră să se descompună, iar chipurile lor, după moarte, parcă se luminaseră. Ba erau unii care se jurau că aerul din preajmă era îmbălsămat. Oricât de puternice ar fi fost însă aceste amintiri, ele nu izbuteau să explice îndeajuns toată agitația aceea deșănțată, stupidă și dușmănoasă pe care o prilejuise sicriul starețului Zosima. În ce mă privește, cred că e vorba de o serie întreagă de cauze diferite, care au coincis, determinând într-un fel ori altul acest incident atât de penibil. În primul rând trebuie să ținem seama de ostilitatea profundă de care era înconjurată stăreția, privită ca o inovație primejdioasă, ostilitate nemărturisită ce stăruia în mănăstire, mocnind în sufletele multora dintre călugări. Apoi cu siguranță că un rol tot atât de important îl juca invidia celor din jur. Răposatul fusese socotit sfânt încă din timpul vieții, încât aproape ca nu era îngăduit să te îndoiești de harul lui. Și nu atât prin minunile pe care le-ar fi săvârșit își câștigase atâtea simpatii, cât mai

ales prin puterea iubirii sale, datorită căreia un mare număr de credincioși, din toată inima devotați, făcuseră zid în jurul lui. Totuși – sau, mai bine zis, tocmai de aceea – starețul stîrnise invidia multora, o invidie care cu timpul se preschimbase într-o ură înverșunată, mărturisită pe față sau tănuțită cu grijă, și avea destui dușmani nu numai în mănăstire, dar și printre mireni. Așa că, deși nu făcuse niciodată și nimănui nici cel mai mic rău, se găsea câte cineva să se întrebe: „De ce, oare, l-o fi crezând lumea sfânt?” Era de ajuns deci să se întrebe așa tot mereu ba unul, ba altul, ca până la urmă să dospească în jurul lui un noian de ură neîmpăcată. Iată de ce, după cum spuneam, simțind duhoarea de putreziciune pe care începuseră să o răspândească rămășițele lui pămîntești, și încă atât de repede – căci nu trecuse nici o zi de când își dăduse sufletul – mulți nu-și mai încăpeau în piele de bucurie; în timp ce acei care-i rămăseseră credincioși și-l veneraseră toată viața se simțeau cât se poate de ofensați de acest incident, ca și când ar fi fost vorba de o insultă personală. Și acum să arătăm mai pe îndelete cum s-au petrecut lucrurile.

Din momentul în care s-a observat că trupul intrase în descompunere, era destul să privești mutra călugărilor care intrau în chilie ca să-ți dai seama pentru ce veniseră. Dacă intra câte cineva înăuntru, n-avea răbdare să stea mai mult de două-trei clipe, și făcea numaidecât calea întoarsă, ca să confirme zvonul celor ce așteptau afară. Unii clătinau trist din cap, alții nici măcar nu căutau să-și ascundă bucuria ce scapără în privirile lor dușmănoase. Nimeni însă nu-i dojenea, nimeni nu încerca să ia apărarea răposatului, lucru cu atât mai curios cu cât adepții acestuia erau în număr precumpănitor în mănăstire. Se vede că însăși pronia cerească îngăduise de astă dată celor puțini să dobândească o vremelnică biruință asupra celor mulți. În curând, începură să apară tot așa, ca să iscodească, și vizitatorii mireni, în majoritate din pătura cultă. Oamenii simpli rar dacă se încumetau să intre în incinta mănăstirii, deși la poarta schitului aștepta o gloată întregă. După ora trei, afluența curioșilor spori în mod simțitor, pe măsură ce se răspândea printre mireni știrea senzațională. Unii, care poate nicidecum n-ar fi venit în ziua aceea sau căroră nici nu le era deloc aminte să vină, făcuseră special drumul până acolo, și printre ei se aflau destule persoane simandicoase din societatea orașului. Totuși, lumea se purta cuviincios încă, iar părintele Paisie, auster ca întotdeauna, citea mai departe, cu glas tare și răspicat, stâlpii, ca și cum n-ar fi observat nimic, deși simțise de mult că se întâmplă ceva neobișnuit. Curând însă i-au ajuns și lui la ureche unele cuvinte rostite la început în șoapta, apoi cu mai mult curaj și mai deslușit. „Se vede că judecata lui Dumnezeu nu se potrivește cu cea omenească”, auzi spunându-se la un moment dat părintele Paisie. Constatarea fusese făcută de un mirean, un funcționar de la oraș, un bărbat între două vârste, pe care toată lumea îl știa drept om bisericos; exprimându-și gândul însă, omul nostru se mulțumise doar să repete în gura mare ceea ce își șușoteau la ureche unii călugări. De mult cuvintele acestea amare se desprinseseră de pe buzele lor; și, ceea ce era și mai dureros, rostindu-le, pe chipul acestor monahi se citea tot mai lămurit o satisfacție răutăcioasă. Totuși, curând lumea începu să piardă buna-cuviință, ba chiar s-ar fi zis că se simțea îndreptățită să-și schimbe purtarea. „Cum e cu putință una ca asta? se minunau unii dintre monahi cu o ipocrită consternare. Firav cum era și uscățiv, o mână de om, numai piele și oase, cum se poate să duhnească așa?” „E semn de la Dumnezeu”, se grăbeau să adauge alții, și părerea acestora găsi credit numaidecât, fiind acceptată fără discuție. Căci, spuneau ei, deși e foarte firesc ca trupul omenesc să răspândească la un moment dat un miros greu după moarte – așa cum se întâmplă cu toți păcătoșii trecuți la odihna de veci – niciodată leșul unui om nu se împute atât de curând, ci mult mai încolo, după douăzeci și patru de ore cel puțin, pe când în cazul de față mortul „se pripise peste fire”, și aici cu siguranță nu poate fi decât mâna lui Dumnezeu, care-și arătase astfel vrerea. Dumnezeu voise anume să trimită un semn neîndoielnic muritorilor. Judecata lor te pune pe gânduri, și nimeni n-avea nimic de zis. Bibliotecarul mănăstirii, blajinul părinte ieromonah Iosif, la care răposatul ținea foarte mult, încercă să se împotrivească gurilor rele, argumentându-le că „nu toată lumea e de aceeași părere” și că nici o dogmă a bisericii ortodoxe nu pretinde ca rămășițele pămîntești ale preacucernicilor să nu putrezească. „Aceasta, zicea el, nu este decât o închipuire deșartă, căci în multe țări pravoslavnice, bunăoară pe muntele Athos, nimeni nu se sinchisește câtuși de puțin când mortul începe să miroasă urât. Faptul că trupul celui adormit întru Domnul n-a fost atins de putreziciune nu poate fi o dovadă chiar atât de sigură că sufletul lui s-a mântuit și s-a ridicat în slavă printre drepti; asta se

poate ști numai după felul cum arată oasele atunci când, peste ani de zile, vor fi dezgropate, după ce, firește, carnea se va fi prefăcut în țarină. Dacă oasele aflate în mormânt sunt galbene ca ceara, e semn că Dumnezeu l-a proslăvit pe adormitul de veci, socotindu-l printre drepti, iar dacă nu sunt galbene, ci negre, înseamnă că Ziditorul nu l-a învrednicit cu această slavă; așa-i datina pe muntele Athos, loc sfânt, unde credința pravoslavnică s-a păstrat neștirbită, luminând prin curăția ei fără prihană”, a rostit în încheiere părintele Iosif. Din păcate însă cuvintele smeritului monah nu reușiră să înduplece pe nimeni, fiind, dimpotrivă, luate în răspăr. „Palavre cărturărești! Ce vă uitați în gura lui, e dintre aceia cu idei noi”, se împotriveau unii călugări. „Noi ne ținem de credința veche, ce-ar fi să ne luăm după toate scornirile astea noi câte au ieșit acum pe lume?” adăugau alții. „Ce, parcă noi n-avem atâția sfinți?! De când tot stau acolo sub papucul turcesc, se vede c-au uitat ce spune pravila noastră. Au smintit legile pravoslavnice, nici clopote nu mai au la biserică!” le țineau isonul limbile ascuțite. Părintele Iosif se depărta mâhnit până în adâncul sufletului, cu atât mai mult cu cât simțea că vorbește fără prea multă convingere, ca și cum nici el n-ar fi pus temei pe cuvintele sale. Era în mare cumpănă, deoarece își dădea seama că se pune la cale ceva foarte urât, că răzvrătirea ce mocnise până atunci în mănăstire scotea acum capul. Treptat-treptat, urmându-i pilda, tăcură și alte glasuri cumpătate. Nu știu cum se făcuse, că toți cei care-l înconjuraseră cu dragoste pe părintele Zosima – și care primiseră cu dragă inimă și cu smerenie autoritatea stăreției – se pierduseră deodată cu firea, fără să-și dea seama cum, așa încât de se întâmpla să-și încrucișeze pașii, abia mai cutezau să se uite cu sfială unul la altul. Adversarii acestei așa-zise inovații, în schimb, înălțau cu trufie fruntea. „Răposatul stareț Varsonofi nu numai că nu mirosea a hoit, dar îmbălsămase aerul cu mireasmă de flori, aminteau ei cu o mulțumire răutăcioasă; și dacă Cel-de-Sus l-a învrednicit cu atâta slavă, să nu credeți c-a făcut-o pentru stăreția lui, ci pentru că a trăit toată viața ca un sfânt.” Cu timpul, se auziră și alte cuvinte de hulă și nimeni nu se mai sfia să-i scoată fel de fel de ponoase starețului adormit întru Domnul. „Învățătura lui era eretică; viața, zicea el, bunăoară, e o bucurie fără seamăn, nu o vale a plângerii și a umilinței”, îl judecau unii mai mărginiți. „Se dăduse după moda nouă, nu voia să creadă că focul gheenei e foc adevărat”, întăreau alții și mai reduși la minte. „Nu ținea post, îi plăceau cofeturile, la ceai nu-i lipsea niciodată dulceața de vișine, că-l îndopa cu dulceață coconetul de la oraș. Se cade, oare, ca un schimnic să se desfete cu ceai?” îl acuzau invidioșii. „I se urcase la cap, își aminteau neînduplecați cei aprigi din fire; pasămite, se credea sfânt, toată lumea îi cădea la picioare, și el socotea că așa se și cuvine.” „Prea lua în deșert taina spovedaniei”, șușoteau dușmanii neîmpăcați ai stăreției. Și erau printre ei oameni bătrâni, neclintiți în credința lor, care păzeau cu cea mai mare strășnicie postul și legământul tăcerii; niciodată până atunci, cât trăise starețul, nu li se auzise glasul, și acum iată că prinseseră grai, din păcate, căci vorbele lor lăsau urme adânci în cugetul călugărilor mai tineri, care încă nu știau prea bine ce să creadă. Bunăoară, oaspetele din Obdorsk, călugărul de la sfântul Silvestru, era numai urechi, mereu ofta din adânc și tot dădea din cap. „Avea pesemne dreptate ieri părintele Ferapont”, chibzuia în sinea lui. Și chiar în momentul acela se arătă la lumina zilei și părintele Ferapont; ieșise din bârlogul lui parcă anume pentru a tulbura și mai mult sufletele.

Așa cum spuneam mai înainte, bătrânul schimnic aproape că nu părăsea defel chilioara lui din prisacă; rareori dacă se ducea la biserică. Era o încălcare a tipicului de care toți ceilalți erau obligați să se țină; lui, însă, i se ierta, căci îl socoteau cam într-o ureche. Dar, ca să spunem adevărul adevărat, cârmuitorii mănăstirii se vedeau oarecum siliți a-i trece cu vederea unele ciudățenii. Le-ar fi venit greu, de altfel, să supună cu de-a sila canoanelor călugărești pe un schimnic preacuvios, care făcuse legământul postului și tăcerii și care se ruga zi și noapte (uneori chiar i se întâmpla să adoarmă stând în genunchi). „Este mai sfânt decât noi toți, căci ascultările sale sunt mult mai grele decât cer canoanele, ar fi zis călugării. Și dacă nu vine la biserică, n-are a face, știe el când trebuie să vină și când nu, după rânduiala sa...” Tocmai de aceea, ca să se preîntâmpine asemenea cârteli și ispite, bătrânul pustnic era lăsat în voia lui.

Precum se știe, părintele Ferapont îl ura de moarte pe starețul Zosima; fapt este că până la urmă îi ajunsese și lui la ureche ceea ce spunea gura lumii, cum că „judecata lui Dumnezeu nu se potrivea cu cea omenească” și că mortul „se pripise peste fire”. Se pare

că primul care se grăbise să-i dea de știre fusese călugărul din Obdorsk care plecase de la el îngrozit în ajun. Am arătat, de asemenea, în cele de mai sus că părintele Paisie, care citea stălpii la căpătâiul mortului, fără să se clinească de lângă sicriu, deși nu putea să audă și să vadă ce se întâmpla pe afară, ghicise totuși fără greș în sinea lui întorsătura pe care aveau s-o ia lucrurile, deoarece cunoștea prea bine lumea monahicească. Nu era cătuși de puțin tulburat, totuși, dimpotrivă, aștepta liniștit să vadă ce o să mai fie și urmarea îndeaproape, cu o privire pătrunzătoare, frământările mulțimii, știind dinainte lămurit care va fi sfârșitul. Deodată însă îi veni la ureche o larmă neobișnuită, ce se stârnise din senin în tindă, trecând în chip vădit peste marginile îngăduite bunei-cuviințe. O clipă mai apoi, ușa se dădu de perete și în prag răsări năprasnic părintele Ferapont. Se vedeau deslușit din chilie oamenii care se țineau cârd după el, îmbulzindu-se jos, lângă treptele de la intrare, în majoritate călugări, printre care se amestecaseră și destui mireni. Nimeni însă nu se încumeta să urce în cerdac, nici să pătrundă în chilie; se opriră cu toții la picioarele scării, în așteptare, curioși să audă ce o să spună și să vadă ce o să facă bătrânul sihastru. Cu toată îndrăzneala lor, simțeau parcă o strângere de inimă, gândindu-se că părintele Ferapont nu venise acolo de pomană. Pustnicul se opri în prag și ridică mâinile spre cer; în momentul acela în dreapta lui, la subsuoară, se ițiră ochisorii ageri și mutra iscoditoare a călugărului din Obdorsk, singurul care nu-și putuse înfrâna curiozitatea și urcase treptele după el. Ceilalți, cuprinși de spaimă, în momentul când ușa se dădu de perete pocnind, se traseră îndărăt. Cu brațele spre cer, părintele Ferapont răcni:

— Urgisit, urgisit să fii!

Și, întorcându-se, făcu pe rând semnul crucii spre cele patru colțuri și spre cei patru pereți ai încăperii. Însoțitorii lui prinseră numaidecât tâcul acestui gest, căci oriunde ar fi intrat, schimnicul nu se așeza, nici nu rostea o vorbă până nu alunga mai întâi duhul necurat.

— Piei, satană, piei, satană! rostea el la fiecare cruce. Urgisit, urgisit să fii! răcni el pentru a doua oară.

Era îmbrăcat cu anteriorul lui de șiac, încins cu sfoară. De sub cămașa groasă de cânepă i se zărea pieptul păros și cărunț. Umbla desculț și, la fiecare mișcare a brațelor, lanțurile grele, pe care le purta sub veșminte, zornăiau.

Părintele Paisie se întrerupse din citanie și, făcând un pas înainte, se opri în fața lui în așteptare.

— Au ce urmare-i ăsta, preacuvioase? De ce faci lucruri neiertate? De ce vrei să ispitești smerita turmă? Întrebă el într-un târziu, privind încruntat oaspetele nepoftit.

— Au ce urmare, ha? Ce urmare? Adevăr grăiesc ție, care ți-e credința? se izmeni, făcând pe prostul, părintele Ferapont. Venit-am să izgonesc fiara cea cumplită și spurcată, diavolul ce s-a sălășluit între voi! Să văd câți încornorați s-au pripășit pe aici în lipsa mea. Să-i mătur pe toți cu târnul de mesteacăn.

— Vrei să izgonești duhul cel necurat și poate tocmai lui Mamona-i slujești! urmă neînfricat părintele Paisie. Au cine poate spune despre sine „sfânt sunt”? Nu cumva tu, părinte?

— Nevrednic sunt eu, nu sfânt. În jilt n-am să șed și n-o să îngădui să mi se închine precum unui idol! zbieră părintele Ferapont drept răspuns. Lumea de azi dă de râpă dreapta credință! Răposatul, sfântul vostru, adăugă el, întorcându-se către gloată cu degetul ațintit spre sicriu, nu credea în draci. Punea oamenii să ia curățenii ca sa-i izgonească. De aceea s-au prăsit aici ca păianjenii prin unghere. Și uite-l cum i s-a împuțit și lui hoitul. ăsta-i semn de la Dumnezeu, luați aminte!

Cuvintele pustnicului se refereau la o întâmplare adevărată, petrecută pe vremea când părintele Zosima mai era încă în viață. Într-o bună zi, un călugăr începu a fi bântuit de vedenii; mereu i se arăta, fie în vis, fie aievea, necuratul. Înfricoșat, bietul monah venise să se spovedească starețului, care-i poruncise pentru dezlegare să țină post și sa facă mereu rugăciuni. Văzând însă că nici așa nu simțea vreo ușurare, părintele Zosima îl sfătui să stăruie mai departe în postul și în rugăciunile lui, dar în același timp să ia și un leac pe care-l știa el. Povața bătrânului stârni oarecare vâlvă, ducându-i în ispită pe mulți dintre călugări. Se porniseră deci să-l foarfece pe șoptite, clătinând din cap, mai cu seamă părintele Ferapont, căruia unii clevetitori se grăbiseră să-i aducă la cunoștință „năstrușnica” poruncă a starețului într-o împrejurare atât de neobișnuită ca aceea.

— Mergi, cuvioase, rosti imperativ părintele Paisie, căci nu în mâna oamenilor stă cumpăna judecății, ci în mâna lui Dumnezeu. Se poate să fie într-adevăr un „semn”, pe care însă nici tu, nici eu, nici altcineva în toată lumea asta nu e-n stare să-l deslușească. Mergi, părinte, și nu mai zădări turma! adăugă el apăsător.

— Nu s-a învrednicit să postească după rânduiala schimniciei, asta vrea s-arate semnul ceresc. E limpede ca lumina zilei și e păcat să ascunzi! nu-și mai găsea astâmpăr monahul, înfierbântat de râvna lui fanatică. Căzuse în patima bomboanelor, venea la el coconetul cu buzunările pline, toată ziua se tot îndulcea cu ceaiuri, nu umbla decât să-și îndeustuleze pânțele, și-l ghițuia cu bunătați, cum își ghițuia mintea cu gânduri trufașe... De aceea, vezi, s-a făcut de ocară...

— Cum poți rosti asemenea vorbe nesocotite, cuvioase! își înălță muștrător glasul părintele Paisie. Ma închin în fața sihăstriei în care te-ai învrednicit să trăiești și a postului pe care-l ții cu sfințenie, dar vorbele-ți sunt necugetate de parcă ai fi un tânăr cu cașul la gură, ușuratic și nechibzuit. Pleacă, părinte, îți poruncesc! încheie monahul cu o voce tunătoare.

— Iacă, mă duc! răspunse părintele Ferapont oarecum descumpănit, fără să-și domolească totuși mânia. De, voi sunteți tobă de carte! Ce să vă puneți mintea voastră cea înțeleaptă cu un netrebnic ca mine! Că eu am venit ca un biet neștiutor aici și de atunci am avut vreme să uit și ce am mai știut, m-a ferit Dumnezeu-sfântul de înțelepciunea voastră; mic și slab cum sunt, a căutat să mă ocrotească...

Părintele Paisie stătea ca împietrit în fața lui și aștepta, hotărât să nu se clinească. Pustnicul tăcu în cele din urmă și, cuprins de o subită tristețe, își duse palma dreaptă la falcă și rosti cu un glas tăgănat, privind sicriul:

— Când o fi să-l prohodim, spre dimineață, o să-i cântați Ajutorul și Sprijinitorul, canonul preafiericților, iar mie, când o să-mi dau duhul, o să-mi cântați la căpătâi Toată dulceața vieții¹, stihovă mică, se tângui el cu lacrimi în ochi. V-ați umflat în pene, fumurile trufiei vi s-au urcat la cap, pustiu a rămas locul acesta! răcnii el deodată ca ieșit din minți și, vânturându-și brațele, se năpusti valvârtej pe trepte.

Mulțimea, care-l aștepta afara, șovăi o clipă: unii se luară după el, alții însă nu se clintiră din loc, pentru că ușa rămăsese întredeschisă și părintele Paisie ieșise în cerdac și se oprise acolo, în picioare, să-i privească. Bătrânul năbădăios însă tot nu se liniștise; se depărta vreo douăzeci de pași, apoi, întorcându-se cu fața spre asfințit, ridica brațele la cer și se prăbuși jos, ca secerat, răcnind:

— Dumnezeu meu a biruit! Hristos a biruit soarele și iată-l cum scăpată! urlă el dând din mâini, cuprins de frenezie, după care își lipi obrazul de pamânt și izbucni într-un hohot de plâns, scuturându-se tot și scurmând cu degetele țarina. De astă dată toată lumea se repezi într-acolo, se auziră țipete, plânsete... Un vânt de nebunie băntuia mulțimea.

— E un sfânt cu adevărat sfânt! Un om cu drept cuvânt fără prihană! mărturiseau toți fără nici o sfială. Uite cine s-ar cuveni să fie stareț! adăugau cu parapon unii.

— N-o să primească... e o cinste de care o să se scuture... Nu l-ar lăsa mima să slujească blestemata ceea de lege nouă... ce, crezi c-o să se ia după smintelile lor?... protestau alte glasuri.

Și cine știe cum s-ar fi sfârșit toată povestea dacă în momentul acela n-ar fi început să bată clopotele, chemând credincioșii la vecernie. Toți își făcură cruce. Părintele Ferapont se ridică, închinându-se la rândul său, ca și când ar fi vrut să înlătore o piață-reă și, fără să mai privească înapoi, se îndreptă spre sihăstria lui, continuând să strige în gura mare vorbe fără șir. Unii – prea puțini însă – se ținură după el; alții – mai numeroși – începură să se împrăstie, grăbindu-se să meargă la slujbă.

Părintele Paisie îl lasă pe părintele Iosif să citească mai departe Evanghelia și coborî din cerdac. Țipetele zănatice ale fanaticilor nu izbutiseră să-l clinească și, totuși, se simțea trist și abătut, fără să-și dea seamă de ce anume. Își încetini pașii, întrebându-se nedumerit: „De unde-o fi venit tristețea asta, de ce să ma pierd așa cu firea?” și, aproape în aceeași clipă, descoperi cu mirare că mâhnirea ce-i îndoliase fără veste sufletul fusese prilejuită de un lucru în aparență fără nici o importanță, și anume: în gloata care se îmbulzea puțin mai

¹ La scoaterea din chilie a trupului neînsuflețit spre a fi dus la biserica și apoi de acolo la cimitir, se cânta Ajutorul și Sprijinitorul când decedatul a fost ieroshimonah și Toată dulceața vieții dacă a fost numai monah sau shimonah.

Înainte la ușa chiliei printre cei ce păreau mai agitați, îl zărise și pe Alioșa și, gândindu-se acum la toate astea, își amintea că în momentul când dăduse cu ochii de el simțise o strângere de inimă. „Atât de mare să fie locul pe care-l cuprinde băiatul ăsta în sufletul meu?” se întreba el mirat. Tocmai atunci îi ieși în cale Alioșa, care mergea cu pas grăbit, deși, precum se vedea, nu se ducea la biserică. Privirile li se încrucișară o clipă, dar Alioșa își feri numaidecât ochii, plecându-i în pământ. Părintele Paisie îi citi pe fața răsturnările cumplite ce se petreceau în acel răstimp în adâncul său.

— Și tu ai căzut în ispită? exclamă monahul. Te-ai dat și tu de partea celor cu credința îndoită? adăugă el cu amărăciune.

Alioșa se opri, aruncând-i o privire șovăitoare, și iar își coborî ochii în pământ. Stătea în profil, fără să se învrednicească măcar a întoarce capul spre cel care-i adresase cuvântul. Părintele Paisie îl cercetă cu luare-aminte.

— Unde te grăbești? Au bătut clopotele de vecernie, rosti el din nou, dar nici de astă dată nu primi vreun răspuns. Pleci din schit? Așa, fără dezlegare? și fără să fi cerut binecuvântarea?

Un zâmbet chinuit miji pe buzele tânărului; și ce ciudat se uită - atât de ciudat - la călugărul care tot încerca să-l descoasă... El era duhovnicul în seama căruia fusese lăsat cu limbă de moarte de fostul său îndrumător spiritual, de stăpânul inimii și al minții lui, starețul său multiubit! și totuși, fără a rosti un singur cuvânt, nesocotind respectul ce i-l datora, dădu din mână exasperat și o porni întins spre poarta mănăstirii.

— Ai să te întorci! șopti părintele Paisie, uitându-se după el uimit și îndurerat.

II - O CLIPĂ...

Părintele Paisie nu se înșela presupunând ca „fiul său drag” se va întoarce de buna seama înapoi; ghicise (poate nu chiar pe deplin, dar cu destulă perspicacitate) adevărata explicație a stării sufletești ce-l stăpânea în momentul acela pe Alioșa. Cu toate acestea, trebuie să vă mărturisesc că-mi vine foarte greu să definesc semnificația reală pe care va fi avut-o acel moment - pe cât de ciudat, pe atât de nebulos - în viața eroului meu, atât de tânăr încă și atât de drag mie. La întrebarea îndurerată a părintelui Paisie: „Te-ai dat și tu de partea celor cu credința îndoită?” aș putea, firește, să răspund cu toată convingerea în locul lui: „Nu, nu era printre cei șovăielnici în credință!” Dimpotrivă, descumpănirea lui își avea obârșia tocmai într-o credință prea înfocată. Și totuși, cumpăna lui sufletească se stricase, exista într-însul o incertitudine atât de chinuitoare, încât după ani și ani Alioșa încă mai socotea această zi de tristă amintire ca pe una dintre cele mai nenorocite și mai apăsătoare din viața lui. Dacă însă cineva m-ar întreba răspicat: „Cum se poate ca toată suferința și zbuciumul lui să fi fost provocate numai și numai de faptul că trupul neînsuflețit al bătrânului stareț, în loc să fi dobândit virtuți tămăduitoare, începuse, dimpotrivă, să se descompună atât de grabnic?” aș răspunde fără înconjur: „Da, într-adevăr, chiar așa s-a întâmplat!” L-aș ruga totuși pe cititor să nu se pripească și să nu surâdă ironic de candoarea tânărului meu erou. N-am câtuși de puțin intenția să solicit îngăduința față de sentimentele lui sau să încerc cumva să-i justific convingerile naive invocând vârsta sa prea fragedă, bunăoară, ori faptul că nu apucase să-și desăvârșească învățătura ș.a.m.d.; în pofida tuturor așteptărilor, voi mărturisi cu hotărâre că nutresc o deosebită stimă pentru inima sa, pentru felul său de a fi. Fără îndoială că un altul de seama lui, care ar fi dat dovadă de mai multă prudență, nelăsând impresiile să pătrundă chiar atât de lesne în adâncul sufletului său, care ar fi știut de timpuriu să fie mai calm în afecțiunile sale, un tânăr înzestrat cu un spirit poate judicios, dar prea rezonabil pentru vârsta lui (și tocmai de aceea mai superficial), n-ar fi pățit ceea ce i se întâmplase lui Alioșa. Dar zău dacă nu este mai laudabil câteodată să te lași stăpânit de o pasiune fie chiar nehibzuită, dar generată de o puternică iubire, decât să rămâi rece în fața ei. Cu atât mai mult în primăvara vieții, căci, după părerea mea, un tânăr care se dovedește prea rezonabil în orice împrejurare nu mi inspiră prea multă încredere și nici nu pun prea mare preț pe sufletul lui! „Da, îmi vor obiecta unii oameni cu scaun la cap, nu orice tânăr e-n stare să creadă într-o superstiție ca asta despre care vorbești dumneata, iar eroul dumitale nu poate fi, bineînțeles, un exemplu pentru ceilalți!” La care mă grăbesc să răspund: „Da, într-adevăr, eroul meu credea, credea

cu sfințenie, cu nestrămutată convingere și, totuși, n-am de gând să solicit indulgența nimănui față de dânsul.”

Vedeți dumneavoastră, deși am declarat mai sus (poate cam precipitat) că n-am intenția să explic, să motivez ori să justific sentimentele eroului meu, mă văd totuși silit să lămuresc unele lucruri pentru o mai ușoară înțelegere a celor ce vor urma. De aceea vă spun de la început: în împrejurarea de față nu poate fi vorba de o minune privită ca atare, după cum nu poate fi vorba nici de o așteptare illogică a unei minuni ce-ar fi trebuit să se întâmple. Alioșa nu avea nevoie de așa ceva pentru triumful unor convingeri ale sale (nu, asta în nici un caz) ori pentru ca nu știu ce idee preconcepută, ce se înrădăcinase în cugetul lui, să poată birui mai lesne o alta similară – cu certitudine, nu! În toate și mai presus de orice, pe primul plan el nu vedea decât chipul venerabil și atât de iubit, chipul omului drept și fără prihană, pentru care avea un adevărat cult. Toată dragostea ce sălășluia în adâncul inimii lui tinere și curate, dragostea sa față „de toți și de toate”, se concentrase poate fără îndreptățire în vremea din urmă, mai precis în ultimul an – cel puțin în manifestările cele mai vii ale sufletului său – numai și numai asupra unei singure ființe, asupra bătrânului stareț, acum răposat întru Domnul, de care era atât de atașat. Ființa aceasta întruchipase atâta timp pentru dânsul supremul ideal, încât i-ar fi fost imposibil să nu aspire cu toată râvna clocotitoare a sufletului său tânăr spre acest ideal, ajungând uneori să uite cu desăvârșire „de toți și de toate”. (Mai târziu avea să-și amintească, bunăoară, că în ziua aceea de grea cumpănă uitase de fratele său, Dmitri, la care se gândise cu duioșie și grijă în ajun, după cum, tot așa, uitase să treacă pe la Iliușecika, să-i ducă tatălui său cele două sute de ruble, pe care de asemenea deunăzi își propusese cu tot dinadinsul să i le dea.) Deci, așa cum am spus mai înainte, Alioșa nu avea nevoie de minuni, ci de împlinirea „dreptății supreme” care, după părerea lui, fusese încălcată, rănindu-i cu o nebanuită cruzime inima. Chiar dacă această „dreptate” mult-așteptată – dreptate cerută de însăși ordinea firească a lucrurilor – lua înfățișarea unor minuni pe care ar fi trebuit să le săvârșească neîntârziat rămășițele pământești ale fostului său îndrumător spiritual, iubit până la adorație, faptul acesta prezenta oare vreo importanță? La fel credea și același lucru îl aștepta toată lumea la mănăstire, chiar și aceia în fața înțelepciunii cărora se pleca Alioșa, de pildă părintele Paisie. Și fără a-și mai trudi sufletul cu fel de fel de îndoieli, Alioșa își înveșmântase năzuința în aceleași straie, împrumutate de la cei din jur. Răstimpul de un an de zile petrecut între zidurile mănăstirii îi plămădisese cugetul, așezându-i-l într-un anumit tipar, și în sinea lui se obișnuise să aștepte ceva. Dar inima lui era însetată de dreptate, numai și numai de dreptate, și nu de minuni! și iată că acela care, după credința lui, trebuia să fie preamărit ca unul ce era mai presus decât toți muritorii, în locul slavei ce i se cuvenea cu prisosință, fusese prăvălit de pe soclu și târât în noroi! De ce? Cine hotărâse să fie așa? Cine a putut să judece în felul acesta? se frământa, chinuită de întrebări, inima-i tânără și nevinovată. Era deci o suferință prea mare pentru el, se simțea adânc jignit, ba chiar îndârjit, vazând cum omul fără prihană, cel mai drept între toți dreptii lumii, fusese lăsat pradă batjocurilor răutăcioase ale gloatei nesăbuite ce nu-i ajungea nici măcar la călcâie. Minunea nu se înfăptuise, nici un miracol nu avusese loc, așteptările mulțimii, care ținea cu tot dinadinsul să se întâmple ceva numaidecât, se dovediseră zadarnice – fie – dar de ce trebuia să răbufnească toată această infamie? Cum de îngăduise cerul oare o asemenea dezonoare? De ce era nevoie, oare, ca trupul să se descompună atât de repede? De ce „se pripise peste fire”, cum spuneau cu dușmănie călugării? Ce rost avea acest „semn”, așa cum îl proclamaseră toți într-un glas cu părintele Ferapont, și de ce se credeau îndreptățiți să tragă asemenea concluzii? Unde este providența și unde sunt hotărârile ei ce cârmuiesc destinele omenești? Pentru ce se ascunde „tocmai atunci când e mai multă nevoie de ea”? (se gândea Alioșa); ce-o făcuse, oare, să se supună cu atâta docilitate legilor necruțătoare, oarbe și mute ale firii?

Iată tot atâtea întrebări din pricina cărora inima lui singera și, bineînțeles, după cum am mai pus, pe primul plan se afla chipul omului pe care îl iubea mai presus de orice și care fusese „înjosit”, „târât în noroi”! Chiar dacă revolta lui era pe cât de absurdă, pe atât de inutilă, repet pentru a treia oară (și poate că părerea mea, sunt gata să recunosc, este tot atât de absurdă): îmi pare bine că eroul meu s-a arătat atât de puțin chibzuit în momentul acela de mare impas, pentru că un om inteligent va avea tot timpul să judece și să cumpănească lucrurile; când, dacă nu într-o împrejurare ca asta, iubirea își va croi făgaș în

sufletul unui tânăr? Da, fiindcă veni vorba, cred c-ar fi cazul să amintesc un fenomen ciudat, deși de foarte scurtă durată, ce s-a petrecut în conștiința lui în momentul critic când se simțise cu totul descumpănit. Acest ceva nou, care nu făcuse decât să scapere o clipă în mintea lui, pentru a se stinge imediat, era strâns legat de gustul amar pe care i-l lăsase discuția din ajun cu Ivan, discuție care îl obseda acum tot timpul. Și chiar și în clipa de față. O, n-aș putea să spun, firește, că în sufletul lui s-ar fi clintit cât de cât credințele lui fundamentale și, ca să zicem așa, spontane! Îl iubea pe Dumnezeu și credea cu aceeași neștrămutată convingere în el, deși se răzvrătise fără veste împotriva lui. Și totuși, impresia aceea vagă, dar penibilă și înveninată, pe care i-o lăsase discuția cu Ivan începuse să se agite în adâncul său, cerând tot mai imperios să iasă la iveală. Trecând în amurg prin păduricea de pini din preajma schitului, Rakitin îl zări la un moment dat lungit pe jos, cu fața la pământ, nemișcat, ca și când ar fi dormit. Se apropie și-l strigă.

— Tu ești, Aleksei? Cum... dădu el să spună uimit, dar se opri, fără să-și isprăvească vorba. „Cum, până aici ai ajuns?” era gata să-l întrebe.

Alioșa nici nu se uită la dânsul, dar după o mișcare ușoară pe care o făcu în momentul acela, Rakitin se dumeri că-l aude totuși și-l înțelege.

— Ce-i cu tine? se miră el, dar în aceeași clipă, în locul surprizei, pe fața lui începu să se întindă un surâs ironic din de în ce mai accentuat. Ascultă, sunt două ore și mai bine de când te caut. Ai dispărut de parc-ai fi intrat în pământ. Ce faci aici? Ce sunt prostiile astea? Uită-te măcar la mine...

Alioșa se ridică în capul oaselor și se rezemă cu spatele de copac. Nu plângea, dar i se citea pe chip suferința și avea privirea încruntată. Nici de astă dată însă nu-și ridică ochii spre Rakitin, ci-i întoarse într-o parte.

— Parcă ești alt om acum. Unde e faimoasa ta blândețe? Cine te-a supărat? Te-a jignit cineva?

— Lasă-mă! se burzului Alioșa, continuând să privească lăturalnic și făcând un gest ostenit cu mâna.

— Oho, de ăștia mi-ești? Ai început și tu să te oțărăști ca muritorii de rând! Tu, îngerașule! Zău, mă uimești! Alioșka, îți spun cu toată sinceritatea, deși de mult am ajuns să nu mă mai mir de nimic. Și eu, care te credeam un om instruit...

Alioșa se învrednici, în sfârșit, să se uite la el dar cu o privire absentă, ca și când n-ar fi priceput ce spune.

— Și toate acestea numai pentru că bătrânul a început să miroasă a hoit? Serios? Credeai într-adevăr c-o să facă cine știe ce minuni? Cum se poate?! exclamă Rakitin, pe fața căruia se întipări din nou cea mai adâncă surpriză.

— Am crezut și cred, fiindcă vreau să cred și am să cred în vecii vecilor! Mai vrei ceva? răbufni enervat Alioșa.

— Nu, absolut nimic, iubitule. Ei, fir-ar să fie, nici un școlar de treisprezece ani nu mai poate să creadă așa ceva în ziua de azi! Ce dracu!... Te-ai supărat pe Domnul-Dumnezeul tău, vasăzică, ești făcut foc, ai început să te răzvrătești împotriva lui! Se poate oare una ca asta: să nu-l avanseze pe bietul om și să nu-i dea o decorație de sărbători?! Ei, bată-te să te bată, de ăștia mi-ești?!

Alioșa se uită lung la el, mijind ochii, și în privirea lui scapără deodată ceva... un fulger de mânie ce nu părea deloc să fie iscat de Rakitin.

— Nu mă răzvrătesc împotriva lui Dumnezeu, dar nu vreau să „accept lumea” așa cum a creat-o el, atâta tot! rosti tânărul cu un surâs crispat, apăsând pe cuvinte.

— Ce vrei să zici? făcu ochii mari Rakitin, încercând să-l priceapă. Ce aiureală mai e și asta?

Alioșa nu-i mai răspunse nimic.

— Bine, bine, să lăsăm asta. Am trântănit destul, să trecem la lucruri mai serioase: ia spune, ai mâncat ceva azi?

— Nu mai știu... mi se pare că da.

— Așa cum arăți, trebuie neapărat să mănânci ceva, ca să mai prinzi puteri. Mi se rupe inima când mă uit la tine. Am auzit că n-ai închis ochii toată noaptea, ați avut acolo nu știu ce sobor. Și, colac peste pupăza, au mai venit și emoțiile și daraverile astea... sunt sigur că n-ai luat nimic în gură decât un pic de anafura. Uite, dacă vrei, am aici în buzunar o bucată de cârnăț, l-am luat cu mine, așa, ca să fie, când am pornit la drum, dar probabil că n-o

să...

— Dă-l încoace.

— A! De ăștia mi-ești! Păi bine, nenisorule, asta-i răscoala în toată legea... baricade! Așa ceva nu se întâmplă chiar în fiecare zi. Vino la mine... Mi-aș stropi și eu beregata cu un păhărel de vodcă, sunt obosit mort. Dar tu n-ai pune, Doamne ferește, nici picătură de votcă pe limbă... sau poate că vrei și tu?

— Fie și vodcă, dă-mi orice vrei.

— Ei! Mare minune, nenisorule! Rakitin îl măsură din ochi nedumerit. Bine, vodcă sau cârnat, n-are a face, dar, cum văd eu, e treabă serioasă aici, aș zice chiar un act de curaj, așa că n-are rost să mai pierdem vremea. Haidem!

Alioșa se sculă și porni după el fără un cuvânt.

— Ce mutră ar face frățiorul tău Vanecika să te vadă acum! Dar, fiindcă veni vorba, ai aflat că frate-tău, Ivan Fiodorovici, a șters-o azi-dimineață la Moscova? Știai că pleacă?

— Știam, răspunse nepăsător Alioșa și în aceeași clipă îi apărură fulgerător înaintea ochilor chipul lui Dmitri.

Dar tot așa de fulgerător se și mistui; își aminti atunci brusc că avea de făcut ceva urgent, un lucru care nu suferea nici o întârziere, că trebuia neapărat să se achite de o anumită obligație, să îplinească o datorie imperioasă; gândul acesta nu trezi în el nimic, zburându-i din minte fără să pătrundă mai adânc în inimă, așa încât îl uită pe loc. De multe ori însă, mai apoi, impresia aceasta fugitivă avea să revină, înfiripându-se din nou în el.

— Frățiorul tău Vanecika a spus într-o zi despre mine că nu sunt decât „o tinichea liberală, fără un pic de talent”, iar pe tine altă dată te-a luat gura pe dinainte și mi-ai dat să înțeleg cum c-aș fi „necinstit”... Fie! Lasă, c-o să vedem noi câte parale fac talentul și cinstea voastră (ultimele cuvinte Rakitin le rosti printre dinți, ca pentru sine). Știi ce, continuă el cu glas tare, ia să ocolim noi frumusețea mănăstirea și să mergem așa, drept înainte, spre oraș. Hm! Ar fi trebuit să trec mai înainte pe la Hohlakova. Am ținut-o la curent cu tot ce s-a întâmplat și ce crezi că mi-a răspuns printr-un bilet scris cu creionul (teribil îi mai place cucoanei ăștea să scrie bilețele!): „Niciodată, zice, nu m-aș fi așteptat la una ca asta de la o persoană venerabilă ca părintele Zosima!” „Una ca asta!” exact așa cum îți spun, negru pe alb! Cum vezi, și dumneaei s-a făcut foc. Ce ți-e și cu voi, ăștia!... la stai! strigă el deodată, și-l apucă pe Alioșa de umăr, silindu-l să se oprească. Știi ce, Alioșka, izbucni Rakitin ca luminat de o idee subită. Și se uită iscoditor în ochii lui. Se silea să pară jovial, dar se vedea cât de colo că se temea să-i mărturisească gândul ce i se năzărise din senin, neștiind încă lămurit ce să creadă despre starea de spirit atât de ciudată a lui Alioșa, care îl surprinsese chiar și pe dânsul. Știi unde ar fi mai bine să mergem? îngăimă el intimidat și rugător.

— Mi-e totuna... unde vrei tu.

— Ce-ai zice să mergem la Grușenka, vrei? rosti în sfârșit Rakitin, tremurând tot de sfială și de nerăbdare.

— Bine, haidem la Grușenka, răspunse liniștit, fără să stea pe gânduri, Alioșa.

Primise propunerea lui atât de calm și de prompt, încât, uluit, Rakitin se dădu un pas înapoi.

— Măi, măi! se minună el și, apucându-l strâns de braț, îl trase după el pe potecă, de teamă să nu se răzgândească.

Pășeau amândoi în tăcere. Rakitin aproape că nu mai îndrăznea să deschidă vorba.

— Ce bine o să-i pară... dădu el să spună și se întrerupse. Firește că nu de dragul bucuriei pe care se gândea c-o să i-o prilejuiască Grușenkăi ținuse să-l ia pe Alioșa cu el; Rakitin era un om cu capul pe umeri și nu făcea decât ceea ce știa că poate să-i aducă vreun folos. De astă dată urmărea un îndoit scop: în primul rând, voia să se răzbune cumva, să vadă cu ochii lui „terfelirea unui cuvios”, să asiste la „căderea” neîndoielnică a lui Alioșa „din rândul sfinților printre păcătoși”, și-i râdea inima numai gândindu-se dinainte la delectarea ce-l aștepta, iar în al doilea rând nădăjduia să obțină și un oarecare profit material cât se poate de avantajos pentru dânsul, dar despre asta vom avea ocazia să vorbim mai încolo.

„Așadar, a sosit momentul, se gândea el cu o bucurie răutăcioasă. Să-l înșfăcăm de guler, fiindcă-a picat tocmai la tanc!”

III - UN FIR DE CEAPĂ

Grușenka locuia în centrul orașului, aproape de Piața Soborului, la văduva unui negustor, Morozova, care-i închinase căsuța de bârne aflată în curtea din spate. Corpul principal de case era mare, de piatră, cu etaj, o construcție veche și părăginită; acolo trăia izolată proprietăreasa, femeie în vârstă, împreună cu două nepoate, amândouă fete bătrâne. Morozova, de fapt, nici nu avea nevoie să închirieze odăile din curte, dar toată lumea știa că acceptase s-o primească pe Grușenka (asta se întâmplase în urmă cu patru ani) numai de hatârul unei rubedenii ale sale, Samsonov, un negustor care era, oficial, protectorul Grușenkăi. Gura lumii vorbea că bătrânul gelos își instalase „protejată” la Morozova cu o anumită socoteală, gândindu-se că ochiul ager al proprietăresei va fi mereu ațintit asupra tinerei chiriase. Foarte curând însă vigilența ei se dovedi de prisos, și în ultimul timp Morozova se vedea destul de rar cu Grușenka și nu-i mai făcea zile fripte spionând-o pas cu pas. Ce-i drept, trecuseră patru ani de când bătrânul adusese din capitala guberniei o copilă de optsprezece ani, timidă, rușinoasă, subțirică, plăpândă, tristă și gânditoare, și între timp cursese multă apă pe gârlă. La noi în oraș nu se prea știa mare lucru despre viața fetișcanei, și nici mai târziu, când unii și alții începuseră să se intereseze de „femeia nostimă” în care se preschimbă, în acești ani, Agrafera Aleksandrovna; nimeni nu reuși să afle ceva mai mult. Umbla, bunăoară, zvonul că la șaptesprezece ani ar fi fost sedusă de un ofițer care o părăsise curând după aceea; seducătorul se mutase din garnizoană și se însurase cu alta, lăsând-o năpăstuită să se zbată în mizerie, acoperită de rușine. Se spunea că, deși bătrânul o scosese din cea mai cumplită sărăcie, protejată lui era totuși dintr-o familie onorabilă, de preoți, fata unui diacon sau cam așa ceva. În patru ani de zile, dintr-o biată orfană slabă de înger, nefericită și umilită, răsărise o frumusețe în toată puterea cuvântului, cu trăsături tipic rusești, o femeie rumenă și înfloritoare, energică și îndrăzneată, mândră, ba chiar arogantă, o femeie care se pricepea de minune să facă bani și să-i și chivernisească, strânsă la mână și calculată. Se știa de asemenea că, prin mijloace mai mult sau mai puțin cinstite, reușise să agonisească ceva părăluțe. În schimb, toată lumea putuse să se convingă pe deplin de un singur lucru, și anume, că era greu de tot să se apropie cineva de dânsa și că, în afară de bătrânul ocrotitor, nici un alt bărbat nu se putea lăuda c-ar fi obținut unele favoruri de la ea în toți acești patru ani. În privința asta nu mai încăpea nici o îndoială, cu atât mai mult, cu cât în ultimii doi ani se găsiseră destui martori care-și încercaseră norocul. Dar toate tentativele lor se irosiseră în zadar, ba încă unii dintre cei care suspinau după farmecele sale fuseseră nevoiți să bată în retragere în chip rușinos, făcându-se de râs în urma răspunsului sarcastic și tăios pe care îl primiseră din partea tinerei femei care arăta atâta fermitate. De un an încoace, precum se aflase, începuse să facă așa-numite „gheșefturi”, îndeletnicire pentru care dovedise aptitudini, așa încât multă lume spunea că trebuie să fie „ovreică sadea”. Propriu-zis nu dădea bani cu camătă, în schimb se știa bunăoară că o bucată de vreme fusese asociată cu Fiodor Pavlovici Karamazov, cumpărând împreună cu el pe nimica toată diferite polițe, pentru care plătea numai o zecime din valoarea lor reală, pentru ca apoi să-și scoată banii înzecit. Bătrân și văduv, și pe deasupra bolnav, Samsonov, care nu mai ieșea de mult din casă, beteag cum era de picioare, terorizându-și feciorii în puterea vârstei, om cu avere de sute de mii de ruble, zgârcit și hapsân, sfârșise prin a fi cu totul robit de farmecele ispititoare ale protejatei sale, față de care în primii ani se purtase cu o mână de fier, dându-i doar atât cât îi trebuia ca să trăiască destul de modest, o ținuse adică „la post”, cum vorbeau unii mucaliți. Grușenka izbutise totuși să se emancipeze, inspirându-i totodată o încredere oarbă în fidelitatea ei față de el. Bătrânul (azi decedat), care învârtea afaceri pe picior mare, era și el un caracter foarte voluntar, dur ca o cremene, și mai ales un cărpănos fără pereche. Deși o sorbea din ochi pe Grușenka și n-ar fi putut trăi fără ea (mai ales în ultimii doi ani), nu o procopsise cu cine știe ce avere și ar fi rămas tot atât de strâns la pungă, chiar dacă l-ar fi amenințat că-l părăsește. Se mulțumise să-i dăruiască o sumă oarecare de bani, ceea ce făcuse multă vâlvă în oraș. „Te știi o femeie chibzuită, o dascălise bătrânul, încredințându-i vreo opt mii de ruble, poți să lucrezi pe contul tău, dar ține minte ce-ți spun, în afară de întreținere, care ramâne, ca și până acum, pe cheltuiala mea, nu mai capeți de la mine, pân-oi închide ochii, nici o lețcaie. Și nici prin testament să nu te aștepți

c-am să-ți las ceva.” Bătrânul își respectase cuvântul, lăsându-și toată averea feciorilor, pe care în timpul vieții îi ținuse pe lângă sine, cu neveste și copii, ca pe niște slugi, fără a pomeni măcar în testament de Grușenka. Toate acestea se aflaseră mai târziu. În schimb, o sfătuia mereu ce să facă și cum să-și fructifice „capitalul”, indicându-i câteva chilipiruri. Când Fiodor Pavlovici – care la început se asociase cu Grușenka pentru a vâna împreună un „gheșeft” – amoretat lulea, aproape că-și pierduse capul din pricina ei, bătrânul Samsonov, care era cu un picior în groapă, făcuse mult haz pe socoteala lui. Curios este că tot timpul cât ținuse legătura cu Samsonov, Grușenka fusese cu desăvârșire cinstită față de el; se pare chiar că era singurul om cu care căutase să fie cinstită. Mai apoi însă când intrase în joc și Dmitri Fiodorovici, și el tot atât de îndrăgostit, Samsonov încetase să mai râdă. Dimpotrivă, într-o zi, o sfătuisse foarte serios pe Grușenka, atrăgându-i atenția cu oarecare severitate: „Dacă-i vorba să alegi între tată și fiu, rămâi cu bătrânul, dar numai cu condiția ca ticălosul să te ia de nevestă și, mai cu seamă, înainte de nuntă să treacă pe numele tău măcar o parte din avere. Nu-ți încurca zilele cu căpitanul, fiindcă n-o să faci nici o pricopseala.” Iată, vorbă cu vorbă, povața pe care bătrânul desfrânat i-o dăduse cu gura lui, simțind că i se apropie sfârșitul. Și într-adevăr, la vreo cinci luni după aceea se și prăpădise. În treacăt fie spus, deși multă lume în oraș cunoștea pe atunci rivalitatea absurdă și monstruoasă dintre pasiunea amândouă pentru Grușenka, prea puțini își dădeau seama de natura reală a raporturilor ei cu cei doi bărbați – Fiodor și Dmitri Karamazov. Până și cele două slujnice ale sale (în urma nenorocirii întâmplătoare, despre care vom avea prilejul să vorbim mai încolo) au arătat la proces că Agrafera Aleksandrovna îl primea pe Dmitri Fiodorovici numai de frică, pentru că ar fi amenințat-o „c-o omoară”. Grușenka avea două servitoare, o bucătăreasă bătrână de tot, bolnavă și aproape surdă, pe care o adusesese din casa părintească, și pe nepoata acesteia, o fetișcană de vreo douăzeci de ani, destul de dezghețată, care era, chipurile, jupâneasă. Grușenka era mână strânsă și trăia cât se poate de modest. Locuința pe care o ținea cu chirie nu avea decât trei încăperi, mobila fiind tot a proprietăresei, o mobilă veche, de mahon, după moda de la o mie opt sute douăzeci. Deși se înserase de mult afară, în momentul când Rakitin și Alioșa ajunseră acolo, nicăieri în odăi nu era lampa aprinsă. Grușenka se odihnea la ea în salon, culcată pe o canapea largă și butucănoasă cu speteaza din imitație de mahon, tare și având îmbrăcămintea de piele roasă și ciuruită peste tot. Își pusese sub cap două perne luate de pe pat și stătea întinsă pe spate, fără să facă nici o mișcare, cu brațele încolăcite sub ceafă. Era dichisită, ca și cum ar fi așteptat o vizită, cu o rochie de mătase neagră și o bonetă spumoasă de dantelă, care-i ședea grozav de bine, și cu un șal tot de dantelă, aruncat pe umeri și prins la piept cu o broșă de aur masiv. Aștepta desigur pe cineva dorit cu înfrigurare. Palidă la față, cu buzele dogoritoare și ochii aprinși, bătea nerăbdătoare cu vârful piciorului drept în brațul canapelei. În clipa când Rakitin și Alioșa intrară, în casă se produse un mic incident”, auzind un zgomot în antreu, Grușenka sări în picioare înfricoșată, dând un strigăt: „Cine-i acolo?” Jupâneasa, care ieșise să întâmpine musafirii, o liniști însă imediat:

— Nu-i dumnealui, e altcineva, nu vă speriați.

„Ce-o fi pățit?” se gândi Rakitin, trăgându-l de braț pe Alioșa după dânsul în salon. O găsiră pe Grușenka stând în picioare lângă canapea, încă nedezmățită din spaima pe care o trăsesese. O șuviță de păr castaniu scăpată de sub bonetă îi atârna pe umărul drept. Grușenka însă nici nu băgă de seamă: abia după ce se uită mai bine la oaspeți și-i văzu cine sunt se gândi să și-o așeze cum trebuie.

— Tu ești, Rakitka? Mi-a sărit inima din loc. Cu cine ești? Pe cine mi-ai adus? Doamne, ia te uită cine a venit! exclamă ea, recunoscându-l pe Alioșa.

— Spune să aducă luminările, porunci Rakitin cu aerul degajat al unui obișnuit de-al casei, care își poate permite să dea dispoziții.

— Lumânări... a... sigur că da, lumânări... Fenia, adu-i o lumânare... Tocmai acum ți-ai găsit să vii cu el! Îl luă ea la rost pe Rakitin, făcând un semn cu capul spre Alioșa. Apoi, ducându-se la oglindă, își potrivea cu amândouă mâinile părul scăpat de sub bonetă. Părea contrariată.

— Pai n-ai vrut tu așa? Întreba Rakitin, gata să se supere.

— Nu-i nimic, Rakitka, m-ai speriat, atâta tot, și Grușenka se întoarse zâmbind către Alioșa. Nu te teme de mine, dragul meu Alioșa, nici nu știi ce bine-mi pare c-ai venit așa, pe

neașteptate. Vai, cum m-ai speriat, Rakitka! Am crezut că-i Mitea și vrea să intre buzna în casă. L-am păcălit deunăzi, l-am pus să jure pe onoarea lui că nu se îndoiește de mine, și uite că l-am mințit. L-am spus că trebuie să stau în seara asta cu moșneagul meu, Kuzma Kuzmici, să număr banii. Mă duc o dată pe săptămână la dânsul și rămân până seara târziu, fiindcă avem de făcut socoteli. Ne încuiem în odaie, dânsul face socoteli pe abac, iar eu trec cifrele în registre; numai în mine are încredere. Mitea e convins că sunt acolo, iar eu stau cu ușile zăvorâte și aștept o veste. Nu știu cum v-a lăsat Fenia să intrați! Fenia, Fenia! Dă fuga până la poartă, deschide-o și vezi dacă nu e căpitanul pe afară. Poate c-o fi stând ascuns undeva și mă pândește! Mi-e o frică de el azi!

— Nu-i nimeni, Agrafta Aleksandrovna, m-am uitat bine peste tot. Mereu mă uit pe gaura cheii, că și eu tremur toată.

— Ai închis obloanele? Ar trebui să tragem și perdelele, uite-așa! și Grușenka se și duse să împreune draperiile grele. Să nu-i dea cumva prin gând să intre înăuntru, văzând lumină. Nici nu știi ce frică mi-e azi de frățiorul dumitale, Alioșa!

Grușenka vorbea tare și, deși i se citea spaima pe față, părea în același timp stăpânită de un fel de înfrigurare.

— De ce ți-o fi așa teamă de Mitenka azi? o iscodi Rakitin. Nu te-am pomenit chiar atât de fricoasă, și pe urmă cine nu știe cum îl joci tu pe degete!

— Nu ți-am spus că aștept o veste, o veste ca-n poveste? Numai Mitenka îmi lipsește acum! De altfel, nici el nu m-a crezut, îmi dau seama. N-a crezut că ma duc la Kuzma Kuzmici. Acum probabil că sta pitit undeva în grădină, acasă, la Fiodor Pavlovici, să-mi ațină calea. Cu atât mai bine: dacă stă la pândă acolo, înseamnă c-am scăpat de el! Am fost totuși la Kuzma Kuzmici, dar numai în treacăt, m-a condus chiar Mitea până acolo; i-am spus c-o să zăbovesc până la miezul nopții și ne-am înțeles să treacă să mă ia pe la douăsprezece. L-am lăsat să plece, apoi am intrat înăuntru și am stat cu bătrânul vreo zece minute, după care am șters-o înapoi acasă. Am alergat într-un suflet, de teamă să nu mă întâlnesc cu el!

— Și de ce te-ai gătit așa? Măi, măi, ce bonetă nostimă!

— Prea ești curios, Rakitin! Nu ți-am spus că aștept o veste? Când o să vină, într-o clipă sunt în picioare și-mi iau zborul pe loc, și n-o să mă mai vedeți niciodată! De aceea m-am îmbrăcat așa, ca să fiu gata când o sosi.

— Și unde vrei mățăluță să zbori?

— Cine știe prea multe îmbătrânește curând.

— Ei, nu mai spune!?! Uite la ea, parcă-i într-al nouălea cer... Nu te-am văzut niciodată așa. Te-ai dichisit de parc-ai merge la bal! O tot măsura de sus până jos Rakitin.

— Ce știi tu de baluri?

— Dar tu?

— Ei, află că eu am fost totuși la un bal. Acum trei ani, Kuzma Kuzmici și-a însurat feciorul și am privit toată sindrofia de sus, de la orchestră. Dar ce mă tot ții de vorbă, când am aici un musafir atât de simandicos? și încă ce musafir! Alioșa, drăguțule, mă uit la dumneata și parcă nu-mi vine să-mi cred ochilor! Doamne, cum se face c-ai venit la mine?! Drept sa-ți spun, nu m-aș fi așteptat, nici prin minte nu mi-a trecut c-ai să vii vreodată, pentru nimic în lume n-aș fi crezut una ca asta! Deși n-ai picat într-un moment potrivit, mă bucur din toată inima că te văd. Șezi colea, pe divan, așa, micul meu luceafăr. Zău, tot mi se pare că visez... Eh, Rakitka, de ce nu l-ai adus ieri sau acum două zile?... Dar nu-i nimic, sunt mulțumită și așa. Poate-i chiar mai bine c-ai venit azi, în clipa asta, și nu acum două zile...

Grușenka se așeză zglobie pe canapea lângă Alioșa și rămase cu privirile ațintite asupra lui, ca în extaz. Îi părea bine într-adevăr că venise și nu mințea spunând ca-i mulțumită să-l vadă. Ochii îi străluceau și un zâmbet fericit, blajin, îi plutea pe buze, cu duioșie. Alioșa n-ar fi crezut niciodată că fața ei putea exprima atâta bunătate... Până deunăzi nu avusese ocazia s-o vadă mai de aproape și-și făcuse despre ea o părere înfiorătoare; perfidia pe care i-o pusese la cale în ajun, cu atâta răutate, Katherinei Ivanovna îl cutremurase, așa încât acum era peste măsură de mirat să întâlnească o ființă cu totul diferită de cea pe care se așteptase s-o vadă. Cu toată durerea și amărăciunea ce-i împovărau sufletul, avu răgaz s-o privească mai cu atenție. De ieri și până azi, totul la ea se schimbase în bine: nu mai avea glasul acela mios, gesturile afectate, insinuante, din ajun... Era mult mai

naturală, mai spontană acum, mai sprintenă în mișcări și mai zglobie, avea un aer deschis și încrezător, și în același timp părea extrem de nervoasă.

— Doamne, ce de lucruri s-au întâmplat azi, zău! ciripi ea. Habar n-am de ce m-oi fi bucurând așa că te văd, Alioșa! Dacă m-ai întreba, crede-mă că n-aș ști ce să-ți răspund!

— Ba nu, zău, chiar nu știi de ce te bucuri? o luă în primire ironic Rakitin. Nu m-ai bătut mai înainte ia cap să ți-l aduc: adu-l și adu-l, prin urmare știai foarte bine de ce.

— Mai înainte aveam un scop, acum însă nu mă mai interesează, a trecut momentul. Să vă aduc ceva. M-am făcut mai bună acum, Rakitka. Șezi și tu, de ce ai rămas în picioare? Ori te-ai și așezat? Nici o teamă, Rakitin își poartă singur de grijă. Îl vezi, Alioșa? Uite-l cum s-a îmbufnat. Și știi de ce? Pentru că nu l-am poftit pe scaun înainte de a te fi poftit pe dumneata! Of, of, mult e supărăcios Rakitka al nostru! da, da, îi sare țandăra din orice fleac! râse Grușenka. Ei, lasă, Rakitka, nu fi supărat, azi am o inimă de aur. Dar dumneata de ce ești trist, Alioșecika, ori tot te temi de mine? și se uită drept în ochii lui, cu un zâmbet sprințar și ironic în privire.

— E necăjit, bietul băiat... n-a căpătat decorație, interveni Rakitin, îngroșându-și vocea.

— Dar ce s-a întâmplat?

— Moșneagul lui s-a împuțit.

— S-a împuțit? Ce bazaconii tot îndrugi acolo? Nu pricep! Cine știe ce măscări îți stau pe limbă... Fă bine și taci, nătărăule! Alioșa, mă lași să stau pe genunchii dumitale? Uite-așa! și, cu o mișcare sprintenă, Grușenka se cocoță răzând pe genunchii lui, ca o pisicuță zburdalnică, și-i încolăci umerii cu brațul. Să vezi cum o să-l fac eu să râdă pe băiețușul meu cel cucernic! Nu zău, chiar mă lași să stau pe genunchii dumitale? Nu te superi? Dacă vrei, ma dau jos!

Alioșa tăcea mîlc, nici nu îndrăznea măcar să clipească, nu scoase o vorbă nici chiar când o auzi spunându-i: „Dacă vrei, mă dau jos!”, ca și cum ar fi încremenit locului din senin. Cu toate astea, nu simțea nimic din ceea ce și-ar fi putut închipui ori s-ar fi putut aștepta cineva, de pildă Rakitin, care-l pîndea de pe scaun cu o scânteiere lascivă în ochi. Durerea ce-l copleșise era prea mistuitoare ca să nu înăbușe orice fior ce s-ar fi putut trezi în inima lui și, dacă ar fi fost pe deplin conștient de tot ce se petrecea cu el, și-ar fi dat seama că în momentul acela purta cea mai puternică armură împotriva tuturor ademeninlor și ispitelor ce l-ar fi încercat. Cu toată mîhnirea lui covârșitoare și dezorientarea în care se afla, spre marea sa mirare, un simțământ curios și nou puneă treptat stăpînire pe sufletul său: femeia aceasta „infernală” nu-l mai înspăimînta ca până atunci, nu-l mai făcea să se cutremure în sine îngrozit, așa cum se întâmpla odinioară de câte ori se gîndea la femei; mai mult chiar, deși se temea de ea atît de cumplit, o ținea acum pe genunchi – ceea ce nici n-ar fi putut să conceapă mai înainte – cu brațele încolăcite după grumazul lui, fără să mai simtă nici o sfială; dimpotrivă, în sufletul lui încolțise un sentiment nou, care n-avea nimic de-a face cu spaima, o curiozitate puternică, vie, spontană.

— Ia mai lăsați fleacurile! protestă Rakitin. Mai bine spune să vină cu șampania, sper că n-ai uitat ce mi-ai făgăduit?

— Adevărat. Știi, Alioșa, i-am promis că-l cinstesc cu șampanie dacă te aduce la mine. Foarte bine, să vină șampania, vreau și eu să beau! Fenia, Fenia, dă fuga și adu sticla aceea pe care a lăsat-o Mitea, hai, repede! sunt eu zgârcită de felul meu, dar tot am să pun la bătaie o sticlă, și nu de dragul tău, Rakitka, bineînțeles. Ce ești tu decât o secătură, pe când Alioșa-i un prinț! Deși poate că numai de asta nu-mi arde acum, totuși am să beau cu voi, vreau să-mi fac de cap!

— Dar ce se întâmplă acum, ce-i cu „vestea” aceea despre care tot vorbești, dacă-mi permiți să te întreb și nu-i cumva un secret la mijloc? Încercă din nou s-o descoasă, curios, Rakitin, silindu-se pe cât putea să nu se sinchisească de bobârnacele ce curgeau cu nemiluita asupra lui.

— Nu-i nici un secret; de altfel, tu știi despre cine-i vorba, rosti Grușenka, întunecându-se deodată la față, îngrijorată. Se întoarce apoi către el, dezlipindu-se pentru o clipă de Alioșa, pe care îl ținea mai departe de gât, cocoțată pe genunchii lui. Se întoarce ofițerul, Rakitin; auzi tu, vine ofițerul meu!

— Știam. Și unde-i acum? E chiar așa aproape?

— La Mokroe. Mi-a scris c-o să-mi trimită o ștafetă; chiar adineauri am primit scrisoarea.

Și acum stau și aștept ștafeta.

— Ce vorbești! Dar de ce s-a oprit la Mokroe?

— Ar fi prea multe de spus, ajunge atât.

— Ce-o fi în sufletul lui Mitenka? Săracul de el! Sau poate că nu știe încă...

— Asta ar mai lipsi! Habar n-are. Dacă află, mă omoară. Numai că nu mai mi-e frică de el acum, nu ma mai tem de cuțitul lui. Taci, Rakitka, să nu te prind că-mi mai pomenesci de Dmitri Fiodorovici, că destul sânge rău mi-a făcut! Nici nu vreau să mă mai gândesc la lucrurile astea. Nu-mi place să mă gândesc decât la Alioșa; sunt ocupată cu el acum... Haide, zâmbeste, drăguțule, uită-te la mine... De ce nu vrei să fii mai vesel, de ce nu râzi de prostia și de fericirea mea?... Uite c-a zâmbit, a zâmbit, băiețușul! Cu ce ochi blânzi mă privește! Știi, Alioșa, mi-era teamă să nu te fi supărat pentru figura pe care i-am făcut-o deunăzi domnișoarei aceleia... zău, m-am purtat ca o cățea... și totuși, nu-mi pare rău, drept să-ți spun, că s-a întâmplat așa... M-am purtat și bine, și rău, rosti Grușenka visătoare și un zâmbet crud îi flutură pe buze. Mitea mi-a spus că urla ca scoasă din minți: „Ar trebui bătută cu biciul!” Se vede c-a fript-o rău la inimă. M-a chemat la dînsa, credea c-o să mă prindă-n laț! Ce-și închipuia dumneaei, c-o să mă dea gata cu o ceașcă de ciocolată... Ba nu, zău, e mai bine că s-a întâmplat așa! Grușenka zâmbit din nou. Mă temeam numai să nu te fi supărat pe mine...

— Să știi că nu minte, Alioșa! exclamă deodată Rakitin, neputându-și ascunde uimirea. I-e frică de tine, ai fi crezut așa ceva? De un puișor de găină ca tine!

— O fi puișor de găină pentru tine, Rakitka... fiindcă tu n-ai inimă! Dar eu îl iubesc din tot sufletul! Alioșa, mă crezi că te iubesc din tot sufletul?

— Nerușinata! Ai auzit, Aleksei, ți-a declarat amor?!

— Și ce-i dacă-l iubesc?!

— Cum rămâne atunci cu ofițerul? Cu vestea picată din cer, vreau să zic, de la Mokroe?

— Dragostea mea pentru Alioșa e una, și ofițerul e altceva.

— Judecată de muiere!

— Nu mă mai sâcâi, Rakitka! se oțărî deodată Grușenka. ți-am spus doar că n-are a face una ca alta. Pe Alioșa îl iubesc altfel. E adevărat, Alioșa, că-ți pusesem gând rău într-o vreme. Așa-s eu, ticăloasă și apucată, ce vrei?! Uneori însă, când te priveam, mi se părea că văd licărind în ochii tăi conștiința mea. „Nu se poate, îmi ziceam, prea sunt ticăloasă ca să nu mă disprețuiască.” și tot așa mi-am spus și acum două zile, când am fugit din casă, de la domnișoara aceea. De altfel, e un lucru la care mă gândesc de mult. Știe și Mitea asta, i-am mărturisit și lui. Și Mitea mă înțelege. Mă crezi, Alioșa, îmi arde obrazul de rușine câteodată... când mă uit la dumneata, mi-e rușine de mine, zău... Nu-mi amintesc însă cum s-a întâmplat să-mi cazi cu troncu, și când anume...

Fenia aduse o tavă pe care se aflau o sticlă destupată și trei cupe de șampanie pline.

— A sosit șampania! strigă Rakitin. Ai cam luat-o razna, Agrafena Aleksandrovna, nu mai știi ce vorbești, dacă mai bei și un pahar, parcă te văd c-o să-ți ridici poalele și începi să dansezi! Eh, nici măcar atâta lucru nu s-au priceput să facă! bombăni el cercetând sticla. A turnat-o baba în pahare la bucătărie și probabil s-a și încălzit! Nu-i nimic, las' că-i bună și așa!

Se apropie de masă și, ducând la gură un pahar, îl deșertă pe nerăsuflăte, apoi îl umplu din nou.

— N-ai ocazie să bei șampanie chiar în fiecare zi, spuse el, lingându-se pe buze. Hai, Alioșa, ia-ți și tu paharul, să vedem dacă te țin curelele! Dar pentru ce să închinăm? Pentru porțile raiului, da? Ridică paharul, Grușa, bea și tu pentru porțile raiului.

— Ce tot îndrugi acolo?

Grușa luă cupa în mână. Alioșa bău o înghițitură și puse paharul la loc.

— Mai bine renunț, rosti el cu un zâmbet blajin.

— Parcă te laudai c-o să bei! îl întărită Rakitin.

— Nu mai beau nici eu dacă dumneata nu bei, îi ținu isonul Grușenka. De altfel, nici nu mai am chef. Bea, Rakitka, deșartă tu sticla până la fund. Nu beau decât dacă bea Alioșa.

— Of, of, ce înduioșător! pufni Rakitin. Uite la ea cum i s-a cocoțat pe genunchi! El, barem, are durerea care-l seacă la suflet dar pe tine ce bâzduc te-a apucat, mă rog? Dumnealui, pasămite, s-a răzvrătit împotriva lui Dumnezeu, era gata chiar să-și spurce gura cu cârnăț...

— De ce?

— I-a murit unchiașul, părintele Zosima...

— Cum așa, a murit părintele Zosima?! se minună Grușa. N-am știut nimic, și se închină cu smerenie. Doamne, și eu, care ședeam pe genunchii lui! tresări ea speriată și se desprinsese numaidecât de el, așezându-se alături pe canapea.

Alioșa o privi lung, mirat și parcă se mai luminează la față.

— Ce-ai cu mine, Rakitin, lasă-mă în pace! rosti el deodată dârz, ridicând glasul. De ce spui că m-am răzvrătit împotriva lui Dumnezeu? N-aș vrea să te urăsc, caută să fii și tu mai înțeleghetor. Am pierdut ceva fără de preț, o comoară cum tu n-ai avut niciodată, și n-ai dreptul să mă judeci. Mai bine uită-te la dânsa: ai văzut cum a căutat să mă cruțe? Am venit aici cu gândul c-am să găsesc un suflet hain, mă ispitea ticăloșia pentru că și eu mă simțeam păcătos și rău, și am întâlnit o adevărată soră, o inimă de aur, un suflet duios... A căutat să mă cruțe... Agrafena Aleksandrovna, despre dumneata e vorba. Dumneata m-ai salvat, mi-ai așezat sufletul în vechiul făgaș...

Îi tremurau buzele și vocea i se curmă brusc, silindu-l să se oprească.

— Te-a salvat, zici? Nu, zău! rânji sarcastic Rakitin. Și când te gândești că mai deunăzi voia să-ți facă felul, știi asta?

— Stai, Rakitka! se repezi Grușenka. Destul, tăceți amândoi! Am să vă spun tot: te rog, Alioșa, să nu mai vorbești așa, pentru că-mi vine să intru în pământ de rușine! sunt rea, să știi, nu sunt bună, așa cum mă crezi dumneata. Iar tu, Rakitka, fă bine și ține-ți gura, pentru că minți. Recunosc că i-am pus gând rău cândva, ai dreptate, voiam, cum zici tu, să-i fac felul, însă asta a fost mai demult, dar acum nu mai e adevărat, ce-ai spus e o minciună; acum e cu totul altceva... Să nu te mai prind că scoți un cuvânt, auzi tu, Rakitka! Îl luă din scurt Grușa, care părea surescitată.

— Uite c-au înnebunit amândoi! șuiera printre dinți Rakitin, măsurându-i din ochi nedumerit. Le lipsește o doagă, curat balamuc! Amândoi s-au muiat, acu' să te ții lacrimi și suspine!

— Da, am să plâng, am să plâng! confirmă Grușenka. A spus că-i sunt ca o soră, asta n-am s-o uit niciodată, nu, n-am s-o uit niciodată! Să știi, totuși, Rakitin, că, așa rea cum sunt, tot am făcut și eu în viața mea pomană cu un fir de ceapă!

— Ai dat de pomană un fir de ceapă? Cum adică? Ei, fir-ar să fie, zău dacă n-au căpiat!

Exaltarea de care erau cuprinși amândoi îl mira și-l scandaliza totodată pe Rakitin, aproape că se simțea vexat, deși ar fi putut să-și dea seama că, printr-o coincidență cu totul excepțională, și unul, și altul se aflau într-un moment de răscruce din viața lor, menit să le zguduie sufletele. Dar pe cât era de sensibil când se întâmpla să fie în joc propria-i persoană, pe atât de obtuz se dovedea Rakitin când era vorba de semenii lui, asta poate și fiindcă era prea tânăr încă și fără experiență, dar în bună parte pentru că era de un egoism feroce.

— Vezi, Alioșecika, răsese nervos Grușa, întorcându-se spre el, m-am lăudat față de Rakitin c-am dat și eu de pomană o ceapă; față de dumneata însă ce rost ar avea să mă laud, dumitale am să-ți spun cu altă inimă adevărul curat. Nu e decât o poveste, dar o poveste foarte frumoasă, pe care o știu de când eram fetiță mică de la Matriona, bucătăreasa noastră. Ascultă: „A fost odată ca niciodată o femeie rea și hapsână. Și femeia aceea a făcut cât a făcut umbră pământului și, împlinindu-i-se sorocul, a murit. Și murind n-a lăsat după ea nici o faptă bună. Dracii au pus atunci gheara pe ea și au aruncat-o în iazul de foc. Iar îngerul ei păzitor sta pe mal și-și tot frământa mintea: «Oare ce fapta virtuoasă o fi săvârșit în viața ei ca să pot pune o vorbă bună pentru ea la Dumnezeu?» și, aducându-și aminte, se duce el și-i spune lui Dumnezeu: «A smuls din grădină un fir de ceapă și l-a dat de pomană, a miluit o biată femeie săracă». «Ia firul cela de ceapă, zice Dumnezeu, și dă-i-l să se agate de el, și pe urmă caută s-o tragi afară. Dacă izbutești s-o scapi, să vină aici, în rai, iar dacă s-o rupe firul de ceapă, să rămână unde se afla acum.» Îngerul a coborât degrabă în iad și, întinzându-i firul de ceapă, a zis: «Apucă-te vârtos de el, femeie, și eu am să te scot afară». Și a început să tragă binișor, binișor de fir, până ce a scos-o aproape de tot din iad. Dar ce să vezi: ceilalți osândiți, când au prins de veste că îngerul vrea s-o scape, s-au agățat care mai de care de ea, să-i tragă și pe ei afară. Scorpia de femeie însă, haină cum era la suflet, a început să dea din picioare și să urle: «Pe mine vrea să mă scoată, nu pe voi, ceapa-i a mea, nu a voastră!» Nici n-a apucat să termine și firul de ceapă

s-a rupt. Femeia a căzut înapoi în iad și arde și acum în focul gheenei. Îngerul a izbucnit în plâns și a plecat". Asta-i toată povestea, Alioșa, n-am uitat-o până în ziua de azi și nici n-am s-o uit vreodată, pentru că și eu sunt tot așa de haină la suflet ca și zgripturoaica aceea. M-am lăudat adineauri față de Rakitin c-am miluit pe cineva cu un fir de ceapă, ție însă am să-ți mărturisesc adevărul: doar un fir de ceapă, unul singur, am dăruit de când mă știu pe lume, atâta pomană am și eu la viața mea. Să nu mai zici că sunt bună, Alioșa, nu-s deloc așa cum mă crezi dumneata, dimpotrivă, sunt rea, rea de tot și hapsână. Și-mi vine să mor de rușine, când te aud ridicându-mă în slavă! și, fiindcă am început, am să-ți spun tot. Ascultă: am ținut morțiș să vii la mine și atâta l-am bătut la cap pe Rakitka să te aducă încoace, încât i-am promis chiar c-o să-i dau douăzeci și cinci de ruble dacă izbutește să pună mâna pe dumneata. Stai, Rakitka, așteaptă puțin!

Și, nici una, nici două, se duse la masă, descuie sertarul, își luă punga cu bani și scoase dinăuntru o hârtie de douăzeci și cinci de ruble.

— Ce mai e și aiureala asta? Ce ți-a venit? băigui Rakitin fâstâcit.

— ține, Rakitka! Vreau să mă achit de datorie, cred că n-ai să mă refuzi. Nu mi i-ai cerut chiar tu? și fără altă vorbă îi azvârli în față.

— Ei, asta e, de ce să refuz!? Își îngroșă vocea Rakitin, vizibil stingherit, silindu-se să pară cât mai arogant, ca să-și ascundă încurcătura. Prea ieftin ați scăpat. Doar de aceea sunt proști pe lume: ca deșteptii să tragă foloase!

— Și acum fă bine și pune-ți lacăt la gură, Rakitka, să nu mai scoți un cuvânt. Ce vreau să spun acum nu-i pentru urechile tale. Șezi colo, în colț, și taci; tu nu ne iubești, așa că nu te mai amesteca în vorbă!

— De ce v-aș iubi? se oțărî Rakitin într-o răbufnire de ură. Băgase banii în buzunar, deși se simțea prost, fiindcă era de față Alioșa. Își făcuse socoteala c-o să-i primească mai târziu, fără știrea lui, iar acum îi plesnea fierea de ciuda și de rușine. Chibzuise de asemenea, dintr-un calcul diplomatic, că-i mai bine să n-o contrazică de fel pe Grușa, cu toate că ea nu-l cruța, luându-l mereu în șfichi. Se vedea cât de colo că-l avea cu ceva la mână, dar de astă dată i se umpluse paharul:

— Iubești un om care a făcut ceva pentru tine... Dar voi doi, aș vrea să-mi spuneți, ce ați făcut pentru mine?

— Poți să iubești un om chiar dacă nu ți-a făcut nici un bine, așa cum iubește Alioșa.

— Și de unde știi tu că te iubește? Ce-mi tot împui capul cu dragostea lui?!

Stând în picioare în mijlocul încăperii, Grușenka vorbea înfrigurată, cu un tremur isteric în glas:

— Taci, Rakitka, tu nu poți să pricepi ce se petrece cu noi! și te rog să nu mă mai tutuiești, nu-ți permit, ai cam început să-ți iei nasul la purtare! Stai la locul tău în colț și să nu mai scoți un cuvânt, așa cum îi sade bine unui lacheu. Și acum, Alioșa, am să-ți spun tot, ești singurul om căruia vreau sa-i mărturisesc adevărul, ca să vezi și dumneata ce pramatie sunt! Tot ce-ți spun e însă numai pentru dumneata, cu Rakitka n-am nimic de împărțit. Da, e adevărat, Alioșa, îți pusesem gând rău, eram hotărâtă să-ți fac bucată. Atât de ahtiată eram să-ți vin de hac, încât l-am cumpărat pe Rakitka numai ca să te aducă la mine. De ce țineam așa de mult la asta? când dumneata nici habar n-aveai de mine! Dacă se întâmpla cumva să ne întâlnim față-n față, întorceai capul și puneai ochii în pământ; eu însă nu mă sfiam să te privesc și descoseam pe unul și pe altul, doar oi mai afla câte ceva. Chipul dumitale îmi stătea ca un ghimpe în inimă: „Mă disprețuiește, îmi ziceam eu, nici nu se îndură măcar să se uite la mine”. Și mi-era așa o ciudă, încât ajunsesem și eu să mă mir: „Cum se poate, să mă tem de un copilandru? Lasă, că-i fac eu bucată, uite-așa am să-l ronțai și pe urmă am să-i rîd în nas!” Clocoteam în mine. Nu știu dacă mă crezi, dar în tot orașul ăsta nimeni nu și-ar permite vreo necuviință față de Agrafena Aleksandrovna sub cuvânt că-i o femeie stricată, nici măcar nu i-ar trece prin gând să spună așa ceva despre mine; nu-l am decât pe moșneagul meu, sunt legată de el, vândută pe viața, diavolul ne-a pus cununiile pe cap, încolo n-am avut de-a face cu nici un alt bărbat! Totuși, de cum te-am văzut pe dumneata, mi-am zis: „Pe ăsta trebuie să-l prind în gheară. Lasă, că-i vin eu de hac, și ce-am să mai rîd pe urmă, ehe, ce-am să mai rîd!” Ca să vezi ce cătea e femeia care ziceai ca ți-e ca o soră! Între timp, uite, s-a întors bărbatul care m-a scos din minți cândva, și stau acum și aștept să-mi dea un semn de viață. Știi ce a fost pentru mine omul ăsta care m-a părăsit? Acum cinci ani, când m-a adus aici Kuzma, nu îndrăzneam să scot

capul în lume, mă feream tot timpul să nu mă vadă și să nu mă audă cineva, eram o fetișcană plâpândă și tare proasta. Stăteam singură cuc și mă istoveam plângând; nopți întregi nu dormeam, gândindu-mă mereu la același lucru: „Unde ești, câine? Cine știe în brațele cui oi fi acum și-ți râzi de mine! Ah, să mai dau ochii cu tine o dată, o singură dată numai să-mi ieși în cale și ai să vezi ce te așteaptă, știu eu cum să mă răzbun!” Noaptea udam perna cu lacrimi și mă zbuciumam toată, răsuceam cuțitul în rană și-mi ațâțam mai vârtos ura: „Lasă, c-am să-ți plătesc eu cu vârf și îndesat!” mă pomeneam țipând uneori pe întuneric. Iar când îmi dădeam seama că n-am nici o putere asupra lui, când mă gândeam că poate în momentul acela își bate joc de mine, dacă nu cumva m-a și uitat, mă trânteam pe podele, plângeam cu lacrimi amare, văzând cât de nevolnică sunt, și tremuram ca scuturată de friguri până se lumina de ziuă. Dimineață mă sculam ca un câine întăritat, bucuroasă aș fi sfâșiat pe toată lumea. Cu timpul însă am început să adun ban cu ban, mi s-a împietrit inima, am pus ceva carne pe mine. Crezi poate că m-am mai deșteptat la minte? Aș, de unde! Nimeni nu vede și nimeni pe lume nu știe, dar cum se înnoptează, încep iarăși să mă perpelesc ca acum cinci ani, când eram o fetișcană proastă, și plâng toată noaptea scrâșnind din dinți. „Vai de pielea lui ce o să pățească, am să-i plătesc cu vârf și îndesat!” mă gândesc. Ai fost atent până-acum? Bine. Ce părere o să-ți faci însă despre mine când am să-ți spun că de curând, poate să fie o lună de atunci, am primit o scrisoare de la el: a rămas văduv și vrea să vină aici, să mă vadă. Mi s-a tăiat deodată răsuflarea! Ah, Doamne! și într-o clipă am și văzut ce-o să se întâmple: o să vină și o să mă cheme iarăși la el, e destul numai să fluier o dată, ca să mă târăsc la picioarele lui ca o cățelușă bătută, că și când tot eu aș fi fost vinovată! Am simțit lămurit c-așa o să se întâmple și parcă nu-mi venea să cred: „Chiar așa otreapă să fiu? Ce o să fac? O să ma arunc iarăși de gâtul lui ori nu?” În luna asta ce-a trecut am strâns în mine mai multă fiere decât m-toți ultimii cinci ani. Ma vezi doar cum fierb aici, ca turbată, și câtă răutate e-n mine! Acum ți-am spus tot! Mi-am făcut de lucru cu Mitea ca să nu alerg după celălalt. Taci, Rakitka, n-ai nici un drept să mă judeci, de altfel nici n-am vorbit cu tine! Când ați sosit voi, tocmai ședeam aici și mă gândeam în fel și chip, silindu-mă să iau o hotărâre. Niciodată n-o să știți ce a fost în sufletul meu! Alioșa, spune-i, te rog, domnișoarei să nu-mi țină supărare pentru bâlciul de alaltăieri!... Nimeni pe lume nu știe și nici n-ar putea să înțeleagă ce simt eu acum... Poate c-o să iau și un cuțit cu mine când o fi să plec, încă nu-mi dau seama ce-am să fac...

Rostind aceste cuvinte disperate, Grușenka se opri sugrumată de lacrimi, își cuprinse fața în palme și se aruncă pe canapea, cu capul în perne, plângând cu sughițuri, ca un copil mic. Alioșa se ridică în picioare și se apropie de Rakitin.

— Misa, zise el, să nu fii supărat pe dânsa chiar dacă te-a jignit, nu trebuie să i-o iei în nume de rău. Ai văzut ce a spus adineauri? Nu poți cere prea mult de la un biet suflet de om, trebuie să fim mai înțelegători...

Vorbea mânat de o pornire nestăvilită. Simțea nevoia să-și deschidă inima, și singurul om pe care-l avea la îndemână era Rakitin. Dacă n-ar fi fost el acolo, și-ar fi destăinuit simțămintele cu glas tare în fața pereților. Prietenul lui însă îl măsură din ochi ironic și Alioșa nu mai spuse nici un cuvânt.

— Starețul ți-a împuiat capul cu tot felul de bazaconii, și acum m-ai luat pe mine drept cal de bătaie, Alioșenka, omul lui Dumnezeu! spuse el zâmbind malițios.

— Nu râde, Rakitin, degeaba zâmbești sarcastic... Cum poți să vorbești așa despre răposatul? Nu există om pe fața pamântului care să se poată asemui cu el! strigă Alioșa cu lacrimi în glas. Crede-mă că n-am dreptul să judec pe nimeni, fiindcă eu mă simt vinovat, poate mai vinovat decât oricine! Ce sunt eu pe lângă dânsa? Gândește-te că am venit aici ca să mă afund în mocirlă. Îmi spuneam: „Ei și, nu-mi pasă!” și știi de ce? Pentru că sunt un laș. Iar dânsa, vezi, s-a chinuit cinci ani de zile fără să aibă pe nimeni aproape să-i spună o vorbă caldă, pornită din inima, și până la urmă a iertat totul, a uitat tot și plânge! Omul care și-a bătut joc de ea cu atâta cruzime s-a întors și o cheamă, și ea e gata să-l ierte și să alerge în brațele lui fericită. Nu, poți să fii sigur, n-o să ia nici un cuțit, nu, fără doar și poate! Vezi, eu nu sunt așa. Nu știu dacă tu ești, Misa, eu însă în nici un caz nu! Azi am primit o lecție strașnică, uite, chiar aici, în locul ăsta... Dragostea ei e mai presus decât ceea ce putem simți noi... Spune-mi, cunoșteai cumva lucrurile pe care le-a povestit adineauri? Ai mai auzit-o cândva vorbind despre ele? Nu, așa-i că nu? Dacă le-ai mai fi auzit, ai fi înțeles încă de atunci totul... și cealaltă, pe care a jignit-o acum două zile...

trebuie s-o ierte și ea! Nu se poate să nu treacă peste asta când o să afle... și o să afle cu siguranță... E un biet suflet ce nu și-a găsit încă pacea, trebuie să fim înțelegători... cine știe ce comoară ascunde...

Se opri cu răsuflarea tăiată. Cât era de furios, Rakitin rămase cu ochii boldiți de mirare. Niciodată nu s-ar fi așteptat la o asemenea tiradă din partea unui om atât de potolit și de cuminte ca Alioșa.

— Halal avocat! Nu cumva ți-a căzut cu troncu? Agrafta Aleksandrovna, călugărașul nostru e mort după tine, l-ai făcut praf! strigă el, râzând cu nerușinare.

Grușenka înalță capul adâncit în pernă și se uită la Alioșa, cu un surâs duios, care-i luminează toată fața buhăită de lacrimi.

— Nu-ți mai pierde vremea cu el, Alioșa, heruvimul meu! Nu vezi cu cine ai de-a face, parc-ai vorbi la pereți! apoi întorcându-se către Rakitin: Mihail Osipovici, mă gândeam tocmai să te rog să mă ierți dacă te-am jignit cumva adineauri, dar acum pentru nimic în lume n-aș mai face-o! Alioșa, vino de șezi lângă mine, îl îmbie ea cu un zâmbet fericit, uite-așa, aici, și spune-mi (îl luă de mâini și se uită înseninată drept în ochii lui), spune-mi, te rog, ce crezi dumneata: îl iubesc sau nu? Mai pot eu, oare, să iubesc un om care mi-a făcut atâta rău sau nici nu-mi pasă de el? Până să veniți voi, am stat așa pe întuneric și m-am tot întrebat: da sau ba? Dă-mi dumneata dezlegarea, hotărăște dumneata, și voi face cum ai să-mi spui. Să-l iert ori să nu-l iert?

— Bine, dar l-ai și iertat, nu-i așa? zâmbit Alioșa.

— Ba da, mărturisi Grușenka gânditoare. Păcătoasa asta de inimă! Să bem pentru inima mea păcătoasă! strigă ea și, luând în mână paharul, îl goli pe nerăsuflate, apoi îl trânti de pământ. Cupa se sparse cu zgomot. Și pe buzele ei zâmbitoare flutura din nou o umbră de cruzime.

— Și totuși, poate nu l-am iertat încă, adăugă ea cu o expresie amenințătoare, privind în jos, ca și cum ar fi vorbit numai pentru sine. Poate că inima mea e numai gata să-l ierte. Am să caut s-o mai țin încă în frâu. Vezi dumneata, Alioșa, de fapt mi-s dragi lacrimile pe care le-am vărsat în acești cinci ani, mi-e dragă umilirea ce m-a făcut să sufăr atâta, ele mi-s dragi, nu el.

— N-aș vrea să fiu în pielea lui! șuieră Rakitin.

— Și nici n-ai să fii vreodată, Rakitka, fii pe pace! Tu nu ești bun decât să-mi faci ghetele, atâta tot; o femeie ca mine nu-i de nasul tău... și poate că nici de nasul lui...

— Nu-i de nasul lui? Atunci de ce te-ai înzorzonat așa? o necăji Rakitin, rânjind sarcastic.

— Nu te lega de gătelile mele, Rakitka, fiindcă nu poți să știi ce este în sufletul meu! N-am decât să dau jos toate zorzoanele, chiar acum, pe loc! Îi răspunse ea ridicând glasul. Tu nu știi pentru ce m-am gătit așa! Poate că am de gând să-i ies înainte și să-i zic: „Mă vezi? Deschide ochii și uită-te bine!” când m-a lăsat, eram o fetișcană de șaptesprezece ani, o slăbătură plângărească și ofticoasă. Am să stau lângă el, am să-l vrăjesc, am să-i înfierbânt sângele, ca după aceea să-i spun: „Ei, ai văzut cu cine ai de-a face, stimabile? și acum, umbla sănătos! Nu tot ce zboară se mănâncă!” Pentru asta, poate, m-am gătit așa, Rakitka, încheie Grușenka, râzând malițios. Sunt fiara, Alioșa, o fiară turbată. N-am decât să rup hainele de pe mine, să-mi schilodesc trupul, să-mi slutesc chipul, să-mi ard fața și s-o ciopârțesc cu cuțitul, să umblu pe străzi să cerșesc! parcă vreau, n-am decât să nu mai plec nicăieri, să rămân aici, dacă vreau, n-am decât să-i trimit chiar mâine lui Kuzma tot ce-am căpătat de la el, toți banii pe care mi i-a dat, și să mă duc să muncesc cu ziua până la sfârșitul vieții!... Crezi, oare, că n-am s-o fac, te îndoiești c-o să am atâta curaj? Ba, uite, să știi c-am s-o fac, am s-o fac chiar acum, să nu mă puneți la ambiție... iar pe dânsul am să-l iau la goană și am să-i dau, uite-așa, cu tifla, ce-o fi crezând că-s de nasul lui?!

Ultimele cuvinte le strigă în gura mare, ca apucată de istericale. Și, simțind că o podidesc din nou lacrimile, își ascunse fața în palme și se prăbuși peste perne, într-un hohot de plâns. Rakitin se ridică.

— Să mergem, zise el, e târziu, n-au să-ți deschidă la mânăstire.

Grușenka sări în sus.

— Cum, pleci, Alioșa? Întrebă ea consternată. Ce faci? M-ai răscolit și mi-ai sîngerat inima și acum, când se lasă noaptea, să stau iarăși singură?

— N-oi fi vrând să rămână la tine peste noapte? N-are decât, dacă pofteste, dinspre partea mea, pot să plec și singur! glumi Rakitin caustic.

— Taci, vrăjmașule, taci din gură! se răsti Grușenka mânioasă. Niciodată n-am auzit din gura ta vorbele pe care mi le-a spus el.

— Dar ce ți-a spus, mă rog? mârâi Rakitin întărit.

— Nu știu, nu-mi dau seama ce, nu mă dumeresc, dar mi-a vorbit de la suflet la suflet, mi-a răscolit inima... Este primul om singurul din lumea asta mare, care s-a îndurat de mine, el și numai el? De ce, heruvimul meu, n-ai venit mai înainte? strigă Grușa și se prăbuși exaltată la picioarele lui. Toată viața am așteptat un om ca tine, mereu am așteptat; știam că odată și odată o să vină cineva care să-mi aducă iertarea. Toată viața am crezut că, așa târâtură cum sunt, mă va iubi și pe mine cineva cu adevărat, cineva fără nici un gând păcătos!

— Dar ce-am făcut eu pentru dumneata? zâmbit Alioșa înduișat și, aplecându-se, o luă cu gingășie de mână. Te-am miluit cu un fir de ceapă, o nimica toată!... Nu apucă bine să isprăvească, și-l podidiră și pe el lacrimile. În momentul acela se auzi trântindu-se ușa de la intrare și cineva pătrunse în casă. Grușenka sări deodată în picioare, înfricoșată de moarte. Fenia dădu buzna înăuntru, strigând în gura mare și fluturându-și brațele.

— Coniță, coniță scumpă, a sosit ștăfeta! trâmbiță ea veselă, gâfiind. A trimis o troică de la Mokroe să te ia! Timofei, surugiul, e afară, schimbă caii... Scrisoarea, coniță, iată scrisoarea!

țipa cât o ținea gura, vânturând scrisoarea din mână. Grușenka îi smulse plicul și-l apropie de luminare. Era un bilet de câteva rânduri pe care ea îl desluși dintr-o ochire.

— Mă cheamă! șopti ea pâlind, cu față crispată de o amară grimasă. Du-te, cățelușă! Te-a fluierat!

Rămase locului o clipă, ca și când ar fi șovăit încă, apoi tot sângele îi năvăli în obraji, învâpăindu-i.

— Plec! strigă ea. Cinci ani din viață! Rămâneți cu bine! Rămâi cu bine, Alioșa, soarta mea s-a hotărât... Duceți-va, duceți-vă, plecați cu toții, să nu vă mai văd în fața ochilor... Grușenka își ia zborul spre o viață nouă... N-aș vrea să-mi porți dușmănie, Rakitka, cine știe dacă nu mă duc la moarte! Uf! Parc-aș fi beată! și, departându-se brusc de ei, alergă în iatac.

— Acum nu-i mai pasă de noi! bodogăni Rakitin. Sa mergem, altfel iar au să înceapă să tipe muierile astea, sunt sătul până-n gât de atâta boceală...

Alioșa se lăsă dus fără să-și dea seama. În curte aștepta o troică în jurul căreia forfoteau oameni cu felinare în mână, ocupați să deshame caii. Prin poarta deschisă se zăreau cei trei cai de schimb, așteptând afară. Alioșa și Rakitin nici nu apucaseră bine să coboare treptele, când fereastra de la iatac se deschise deodată și Grușa strigă cu o voce răsunătoare:

— Alioșecika, multe salutări din partea mea frățiorului tău, Mitenka! Spune-i că n-aș vrea să fie supărat pe mine, cu tot necazul pe care i l-am făcut! Te rog să-i repeți cuvânt cu cuvânt ceea ce-ți spun eu acum: „Grușenka și-a legat soarta de un ticălos, nu de un suflet cinstit ca al tău!” Să știe că l-am iubit totuși un ceas, un singur ceas din viața mea, să nu uite niciodată ceasul acela! Să-i spui că așa i-a poruncit Grușenka, să nu-l uite până în clipa din urmă! Glasul i se stinse, înecat în lacrimi, și fereastra se închise cu zgomot.

— Hm, hm! mormăi Rakitin umflându-se de râs. După ce-i dă la cap bietului Mitenka, îi mai și pretinde să n-o uite toată viața! Ce sadism!

Alioșa nu-i răspunse însă, ca și când nici n-ar fi auzit, întinsese piciorul la drum, de parcă ar fi avut cine știe ce zor mare; în realitate nu-și dădea seama de nimic, mișcându-se aproape ca un automat. Rakitin se simți deodată săgetat de o durere ascuțită, ca și cum cineva i-ar fi zgândărit o rană proaspătă. Adineauri, când o pusese pe Grușenka față în față cu Alioșa, se așteptase la cu totul altceva; lucrurile luaseră însă o altă întorsătură decât aceea pe care ar fi dorit-o el.

— Ofițerul ei e un polonez, zise el silindu-se să-și păstreze sângele rece. Vorba vine ofițer; de fapt, e un biet amărât, funcționar la vamă, undeva în Siberia, la granița dinspre China. După câte am auzit, și-a pierdut postul. I-o fi ajuns probabil la ureche ca Grușenka are ceva părăluțe și s-a întors la ea, așa se explică totul. Alioșa nici de astă dată nu se învrednici să-i răspundă. Rakitin își pierdu cumpătul:

— Ei, vasazica, ai izbăvit un suflet păcătos?! rânji el plin e fiere. Ai întors o tîrfa pe calea cea bună? Ai izgonit cei șapte draci ce o munceau? Ca să vezi unde trebuia să se întâmple

minunea pe care ați așteptat-o cu atâta râvnă astăzi!

— Încetează odată, Rakitin! îi răspunse Alioșa cu inima îndurerată.

— Sigur că da, mă „disprețuiești”, pentru c-am putut să primesc cele douăzeci și cinci de ruble de adineauri! Mi-am vândut prietenul, nu-i așa? Numai că tu nu ești Hristos, și nici eu, Iuda!

— Crede-mă, Rakitin, c-am și uitat de banii aceia, protesta Alioșa. Tu singur ai pomenit de ei...

Rakitin se înfurie și mai tare.

— Duceți-vă dracului cu toții! zbiră el. Pentru ce naiba mi-oi fi pierzând vremea cu tine? De acum înainte nici nu mai vreau să știu cine ești! Pleacă, du-te unde vrei, călătorie sprâncenată!

Și, fără altă vorbă, o apucă pe o ulicioara lăturalnică, lăsându-l singur în întunecimea nopții. Alioșa ieși din oraș, și o luă peste câmp spre mănăstire.

IV - CANA GALILEII

Ajunse la schit destul de târziu după rânduiala mănăstirii, și monahul de pază care ieși să-i deschidă îi îngădui să intre înăuntru pe poarta cea mică. Trecuse de nouă - ora sorocita odihnei și somnului după o zi plină de frământări. Alioșa deschise cu sfială ușa chiliei bătrânului, în care se afla sicriul, înăuntru nu era decât părintele Paisie care citea Evanghelia împreună cu novicele Porfiri; ucenicul, istovit de vegherea din ajun, când starețul ie vorbise pentru ultima oară, și de zarva de peste zi, dormea somnul tinereții, culcat pe podele în odaia alăturată. Părintele Paisie îl auzi intrând, dar nu-și ridică ochii de pe carte; Alioșa se retrase în colțul din dreapta ușii se așeză în genunchi și începu să se roage. Inima îi era plină, gata să se reverse, dar totul colcăia de-a valma în el, nici un sentiment nu reușea să se contureze mai lămurit și să precumpănească asupra celorlalte, impresiile se succedau lent, fără încetare, ca într-un caleidoscop. Se simțea înduioșat, dar în același timp - lucru curios - nimic nu mai avea darul să-l mire. Vedeă din nou în fața ochilor sicriul și mortul drag, strâns înfășurat în rasa monahală, și totuși jalea și durerea sfâșietoare ce-i storseseră atâtea lacrimi în dimineața aceea se mistuiseră că prin farmec. Intrând în chilie, îngenunchease în fața sicriului, așa cum și-ar fi plecat genunchii în fața unei icoane, dar simțământul ce-i stăpânea cugetul și inima în momentul acela nu era întristarea, ci bucuria. Una dintre ferestre era larg deschisă, lăsând să pătrundă înăuntru aerul proaspăt, răcoros. „Înseamnă că duhoarea s-a întețit și mai tare dacă s-au înduplecat să deschidă fereastra”, își spuse el. Dar gândul că rămășițele pământești ale starețului începuseră să se descompună - gând care abia cu câteva ceasuri mai înainte i se păruse atât de amarnic, de umilitor - nu-l mai făcu de astă dată să sufere, nici să se răzvrătească. Se ruga așa, în tăcere, dar îndată își dădu seama că însiră cuvintele mecanic. Frânturi de idei i se perindau prin minte, licăreau o clipă, ca niște steluțe, ca să se stingă numaidecât, năpădite de alte gânduri răzlețe, dar în același timp era conștient că sufletul său își găsisese împăcarea, că se sălășluisese în el ceva temeinic și deplin. Uneori prindea să se roage cu râvnă, într-o pornire de dragoste și recunoștință... Nu apuca să-și ducă însă ruga până la capăt, căci după un timp mintea lui o lua iarăși razna; începea să se gândească la altceva, ca până la urmă să uite și de rugăciune, și de ceea ce îi curmase firul... Încercă să fie atent la cuvintele spuse de părintele Paisie, dar, ostenit cum era, mereu îl fura somnul...

„A treia zi, s-a făcut nuntă în Cana Galileii, citea monahul, iar mama lui Iisus era acolo. Și a fost chemat la nunta și Iisus cu ucenicii sai.”

„Nunta? Cum adică nunta?... se căznea să-și adune gândurile Alioșa. E fericită... s-a dus la nunta... Nu, n-a luat nici un cuțit cu dânsa, nu se putea să ia... N-a fost decât așa, o vorbă rostită «la necaz», nimic mai mult... Noi... noi trebuie să iertăm cuvintele de obida. E o ușurare... altminteri, prea ar fi cumplită suferința... Rakitin a cotit pe ulicioară... cât timp o să-și aducă aminte de necazurile lui, o să cotească așa, pe câte o ulicioară... Dar drumul... drumul mare este drept, este larg și luminos, și limpede cum e cleștarul... Și soarele strălucește la capătul lui... Cum? Ce spune?”

„... nu mai aveau vin, căci s-a fost sfârșit vinul de nunta. Atunci muma lui Iisus zis-a către el: «Nu mai este vin...»,»

„A, mi se pare că mi-a scăpat ceva, tresări el, ce păcat, n-aș fi vrut să pierd nici un cuvânt, îmi place atât de mult partea asta: e vorba de Cana Galileii, cea dintâi minune... Da, o minune atât de frumoasă, neasemuit de frumoasă! Nu la durere, ci la bucurie a venit pentru întâia oară Iisus în mijlocul oamenilor; prima minune pe care savârșit-o era hărăzită sa le sporească bucuria... «Cine îndrăgește oamenii trebuie să îndrăgească și bucuria lor...», așa spunea răposatul, era una dintre ideile lui călăuzitoare... Nimeni nu poate trăi fără bucurie, spune Mitea... Da, Mitea... Adevărul înseamnă minune, adevărul înseamnă iertare, asta tot din gura lui află auzit-o adeseori...”

„... Zis-a ei Iisus: «Ce este mie și ție, femeie? Ceasul meu n-a venit până acum». Muma lui zis-a celor ce slujeau: «Faceți ce vă va spune...»,

„Faceți ce va va spune... Bucurie, da, o bucurie hărăzii unor bieți oameni săraci lipiți pamântului... Trebuie să fi fost tare sărmani dacă nici vin n-au avut de ajuns la nuntă. Istoricii arată că populația statornicita pe vremea aceea în împrejurimile lacului Ghenizaret era în cea mai mare parte alcătuită din oameni nevoiași... Și o altă inimă preamilostivă, sufleul slăvit al unei alte ființe pline de har, maică-sa, care se afla de asemenea printre oaspeți, a știut ca nu numai pentru a împlini marea și teribila lui menire a coborât pe pământ, a știut că inima lui putea împărtăși deopotrivă veselie simplă și nevinovată a unor fapte cu mintea neluminată, dar lipsite de vicieșug, veselie celor care-l poftiseră la praznicul lor sărac... «Ceasul meu n-a venit până acum», i-a răspuns el, zâmbind blajin; cu siguranță că, rostind aceste cuvinte, i-a zâmbit cu blândețe... Dar, dacă stai să te gândești, pentru asta, oare, a coborât el pe pământ, ca să îndeustuleze cu vin ospățul de nuntă al unor sărmani? și totuși, n-a pregetat să meargă la nuntă și să îplinească rugămintea ei... A, ia să vedem ce spune mai departe...”

„... Iisus le-a poruncit: «Umpleți vasele cu apă». Și le-au umplut până sus. Apoi le-a zis: «Acum scoateți și duceți starostelui mesei». Iar ei i-au dus. Și când starostele mesei a gustat apa, care se făcuse vin, și nu știa de unde este (ci slujitorii care scosese apă știau), starostele mesei a strigat pe mire. Și i-a spus: «Orice om pune întâi vinul cel bun, și când (nuntașii) au băut bine, pune pe cel mai slab. Dar tu ai ținut vinul cel bun până acum.»

„Dar ce-i asta? Ce s-a întâmplat? Cum se face că odaia a devenit dintr-o dată atât de încăpătoare?... Ah, da... e o nuntă... firește, o nuntă... Iată oaspeții, iată și tinerii căsătoriți, și mulțimea care se veselește și... dar unde este Preaînțeleptul staroste? și cine sade acolo? Cine? Odaia s-a făcut mai încăpătoare... Cine se ridică de la masa pentru ospăț? Cine... Cum, și el e aici?... Dar cum zăcea în sicriu... Nu, e aici... s-a sculat, m-a văzut. Vine spre mine... Doamne!...

Da, într-adevăr, spre el, spre el venea chiar dânsul unchiașul cel uscățiv, cu obrazul brăzdat de o mulțime de cute subțiri; se îndrepta spre el fericit, râzând cu blândețe... Coșciugul a dispărut ca prin farmec, iar dânsul e îmbrăcat așa cum l-a văzut în ajun, când fuseseră cu toții oaspeții lui... Fața îi era descoperită și ochii îi străluceau... Dar ce s-a întâmplat? Ce caută printre nuntași, să fi fost și el poftit la nunta din Cana Galileii?...

— Da, fiule, m-au poftit și pe mine, se auzi glasul-i domol, zvonind deasupra lui. De ce te-ai ascuns aici, în loc să vii în mijlocul nostru?... Hai, vino!

E glasul lui, glasul starețului Zosima... Nu încapă nici o îndoială, sigur este el, o dată ce îl cheamă... Îi întinde mina și Alioșa se ridică în picioare.

— Ne veselim, urmează unchiașul cel uscățiv, bem din vinul cel nou, vinul bucuriei proaspete, nețărnumurite; vezi ce de oaspeți s-au adunat? Iată colo mirele cu mireasa, iată și înțeleptul staroste al mesei gustând din vinul neînceput. De ce te miri că sunt aici? Am miluit și eu pe cineva cu un fir de ceapă, de aceea sunt aici. Și sunt aici, printre nuntași, mulți alții ca mine care n-au dat în viața lor de pomană decât un fir de ceapă, unul singur, atâta tot... Vezi dar ce înseamnă faptele noastre? și tu, blajinule, tu, fiul meu drag, ai știut azi să miluiești cu un fir de ceapă o biată ființă flămândă. Purcede, fiule, purcede la lucru, blajinule, de vreme ce ai făcut începutul... Vezi soarele nostru, îl vezi?

— Mă tem... nu îndrăznesc să mă uit la el... șopti Alioșa.

— Să nu-ți fie teamă. Înfricoșătoare e slava și puterea lui. Dar îndurarea sa e fără margini. Din dragoste pentru noi a luat chip de om și se veselește în mijlocul nostru, preschimbând apa în vin, ca să nu sece bucuria nuntașilor, căci așteaptă acum alți nuntași, îi cheamă pe toți să vina la el, să vină pentru vecie... Iată sosește vinul cel nou, au adus

vasele...”

Sufletul lui Alioșa era mistuit ca de o vâlvătaie, era dureros de plin, și lacrimi de fericire i se prelingeau pe obraji – întinse brațele, dând un țipăt, și se trezi...

Avea în față iarăși sicriul, fereastra era deschisă, și vorbele solemne ale Evangheliei picurau lin și răspicat. Alioșa însă nu mai asculta. Ciudat: adormise așa cum stătea, în genunchi, și iată că se trezise acum în picioare. Deodată, ca și când l-ar fi smuls cineva din loc, se apropie grăbit, cu pași apăsați, de sicriu. În treacăt îl atinse cu umărul, fără să bage de seamă, pe părintele Paisie. Cuviosul își înălță ochii din carte și-i coborî numaidecât, ca și cum ar fi priceput că se întâmplă ceva curios cu tânărul monah. Alioșa privi câteva clipe sicriul, mortul ce zăcea încremenit sub zăbranicul ce-i acoperea fața, cu icoana pe piept și camilafca împodobită cu o cruce în opt colțuri pe cap. Adineauri abia îi auzise glasul care încă îi mai suna în urechi... Ascultă încordat, doar-doar o mai desluși un zvon, ceva... Apoi se întoarse dintr-o dată pe călcăie și ieși afară.

Coborî repede treptele, fără a mai zăbovi în cerdac, întraripat, sufletul său era setos de libertate, avea nevoie de spațiu, de tot cuprinsul lumii. Bolta cerească, presărată cu stele scăpărătoare, se desfășura nemărginită deasupra lui. Din zenit până la orizont, curgea aburoasă Calea Lactee. Răcoarea și liniștea nopții învăluiau pământul. Turlele albe și cupolele aurite ale bisericii străluceau pe cerul de safir. În straturile din jurul casei, fastuoasele flori de toamnă adormiseră până în zori. Pacea statornicită pe pământ se îngemăna cu cea revărsată din înălțimi, taina gliei se împerechea cu taina stelelor... Alioșa rămase locului câteva clipe, neclintit, Privind în jur, și dintr-o dată căzu jos, ca secerat.

Nu știa de ce îmbrățișează pământul, nu înțelegea de ce simte o dorință atât de fierbinte să-și lipească buzele de el, și-l săruta întruna plângând, stropindu-l cu lacrimi și jurându-i iubire, iubire pe veci. „Udă pământul cu rouă lacrimilor tale de bucurie și scumpe fie-ți lacrimile ce le-ai vărsat...” răsuna un glas în adâncul său. De ce plângea? O, în momentul acela de exaltare simțea nevoia să plângă până și pentru stelele ce străluceau din tării și plângea fără să se sfiască de extazul lui. Să ierte totul și pe toată lumea, să-și ceară iertare de la toți și de la toate, și nu numai pentru faptele săvârșite de el, ci pentru toți și pentru toate câte le-au făcut, căci pentru el „aveau să se roage alții”, îi șoptea mai departe glasul lăuntric. Și cu fiecă clipă simțea, da, simțea ca aievea, aproape palpabil, coborând în sufletul său o putere nestrămutată, ca bolta spuzită de stele. Un gând se statornicea în el temeinic, pentru vecie. Cel care se așternuse cu fața la pământ era un tânăr slab, pentru că în locul lui să se ridice de jos un om care avea să lupte dârz toată viața și care era pe deplin conștient de schimbarea petrecută cu dânsul, își dădea seama de ea cu toată exaltarea de care era cuprins. Niciodată, până la capătul zilelor lui, Alioșa n-avea să uite această clipă. „Cineva a coborât atunci în sufletul meu”, spunea el cu cea mai deplina convingere...

Trei zile mai târziu, Alioșa părăsi mănăstirea, supunându-se dorinței duhovnicului său care-i poruncise „să plece în lume”.

CARTEA A OPTA MITEA

I - KUZMA SAMSONOV

Dmitri Fiodorovici, căruia Grușenka, luându-și zborul spre o nouă viață, avusese grijă la plecare să-i trimită cel din urmă salut, „poruncindu-i” să nu uite niciodată ceasul în care îl iubise, deși nu știa nimic despre ultimele evenimente din viața ei, era, la rândul său, peste măsură de hărțuit și de zbuciumat. În ultimele două zile se afla într-o stare de tensiune atât de cumplită, încât – după cum avea să povestească el însuși mai apoi – puțin a lipsit să nu-l lovească apoplexia. În ajun, Alioșa îl căutase peste tot în zadar, după cum nici Ivan nu apucase să se vadă cu el la restaurantul unde rămăsese vorba să se întâlnească. Gazdele primiseră dispoziții să nu-l dea în vileag. Și-n vremea asta – tot după mărturisirile lui de mai târziu – Mitea se dădea de ceasul morții, „luptând din răputeri împotriva sorții, ca să iasă la un liman”. Fusesse în stare chiar să plece din oraș pentru câteva ore, mânat de niște interese urgente, deși se temea s-o scape o singură clipă din ochi pe Grușenka. Toate aceste împrejurări aveau să fie stabilite ulterior punct cu punct și cu cea mai mare precizie, deocamdată, mă voi mulțumi să amintesc doar ceea ce este strict necesar din peripețiile celor două zile de tristă amintire premergătoare cumplitei nenorociri ce s-a abătut atât de năprasnic asupra lui.

Grușenka, deși îi dăruise o oră de dragoste cinstită și adevărată, îl chinuia într-adevăr uneori cu o cruzime fanatică. Ceea ce-l tortura mai ales era faptul că nu izbutea cu nici un preț să afle ce gânduri are; nu era chip să scoată ceva de la ea nici cu binele, nici cu răul. Grușenka nu se lasă prinsă chiar așa de lesne și Dmitri știa că dacă ar fi insistat prea mult, s-ar fi supărat până la urmă pe el și l-ar fi părăsit poate definitiv. Bănuia – și pe bună dreptate – că și în sufletul ei se dădea o luptă, că și ea se afla într-o mare cumpănă, străduindu-se să ia o hotărâre, fără a izbuti să aleagă într-un fel sau altul, după cum presupunea, și nu fără temei – deși îi sîngera inima la gândul acesta – că în unele clipe pur și simplu îl ura exasperat de pasiunea pe care o avea pentru dânsa. Și, într-adevăr, așa și era, cu toate că nu putea deloc să-și dea seama care putea fi de fapt pricina frământărilor sale. În ceea ce-l privește pe el, întrebarea chinuitoare care-l făcea să-și spargă capul se rezuma la următoarea alternativă: „Ori el, Mitea, ori Fiodor Pavlovici”. Un amănunt deosebit de interesant: Mitea era absolut convins că Fiodor Pavlovici avea să-i propună Grușenkăi, dacă nu cumva o și făcuse până acum, o căsătorie legală; nici o clipă nu-și închipuise că bătrânul muieratic spera să scape numai cu trei mii de ruble. Era concluzia la care ajunsese Mitea, cunoscând atât de bine felul de a fi al Grușenkăi. Iată de ce uneori i se părea că toată frământarea și toate ezitățile ei se datorau numai faptului că nu știa încă pe care dintre ei să-l aleagă și de pe urma cui va trage mai multe foloase. Oricât de ciudat ar părea, Mitea nici nu se gândea măcar la întoarcerea „ofițerului”, adică a omului care jucase un rol atât de nefericit în viața Grușenkăi și pe care ea îl aștepta înfiorată de emoție și de teamă. Ce-i drept, în ultimele zile, Grușenka nu mai pomenise un cuvânt despre el. Cu toate acestea, aflase chiar de la dânsa despre scrisoarea pe care i-o trimisese cu o lună înainte seducătorul ei, ba chiar cunoștea fragmentar cuprinsul acestei solii. Grușenka nu se sfiise să i-o arate, din răutate, firește, dar care nu-i fusese mirarea văzând că Mitea nu făcuse nici un caz de ea. Era un lucru destul de greu de explicat; se poate să nu-i fi dat

prea multă atenție pentru că, obsedat de zbuciumul și de monstruozitatea rivalității ce se iscase între el și tatăl său din pricina acestei femei, nu-și putea imagina, cel puțin în momentul acela, o situație mai nenorocită și mai primejdioasă decât asta. Pur și simplu nu credea în existența acestui logodnic care răsărea din senin după o absență de cinci ani și, mai ales, nu credea că s-ar putea reîntoarce chiar atât de curând. Și apoi, în scrisoarea pe care Grușenka i-o pusese sub ochi, se pomenea în termeni destul de nebuloși despre eventuala înapoiere a rivalului, de altfel, scrisoarea era foarte confuză, afectată și plină de declarații sentimentale. Trebuie să adăugăm însă că Grușenka avusese grijă să acopere ultimele rânduri care se refereau mai precis la sosirea lui apropiată. Pe de altă parte, Mitenka își amintea, reconstituind mai apoi scena, că în momentul acela zărise pe chipul Grușenkăi o expresie involuntară de orgolios dispreț față de misiva sosită din Siberia. După aceea însă nu mai adusesese niciodată vorba despre legăturile ei cu noul pretendent, așa încât până la urmă, Mitea ajunsese să nu se mai sinchisească de el. În mintea lui nu stăruia decât un singur gând și anume că, orice ar fi și oricum s-ar întoarce lucrurile, răfuiala cu taică-său trebuie să se încheie odată și odată și că deznodământul nu mai putea să întârzie mult. Aștepta, deci, cu sufletul la gură ca Grușenka să se decidă într-un fel, fiind convins că se va hotărî într-o clipă sub influența unei inspirații de moment. Oricând putea, așadar, să-i spună: „Ia-mă, sunt a ta pe veci” și atunci lucrurile aveau să se lămurească definitiv; fără să mai stea pe gânduri, Mitea o s-o ia în brațe și o să plece cu ea cât mai departe, departe de tot, dacă nu chiar la capătul pământului, în orice caz, undeva pe cele mai îndepărtate meleaguri ale Rusiei, unde se vor căsători, stabilindu-se incognito, ca să nu se mai știe nimic de ei, nici aici, nici acolo, nicăieri. Atunci, atunci o să înceapă cu adevărat o viață nouă! Visa neconținut, cu înfrigurare, această viață nouă, „cinstită” (în orice caz cinstită). Inima lui era însetată de o primenire atât de bună, încât să se simtă ca un nou-născut. Mocirla în care se fundase cu bună știre îl scârbea peste măsură și, ca atâția alții în împrejurări similare, era incredințat că nu putea fi altă avere pentru el decât să schimbe locul; să trăiască în mijlocul unor oameni necunoscuți, în alte condiții decât până acum, să plece cât mai departe de orașul acesta blestemat, și atunci cu siguranță totul va renaște, totul va căpăta alta față! Era singura lui nădejde, singurul lucru pe care-l râvnea din adâncul sufletului.

Asta bineînțeles în cazul primei ipoteze, cea fericită. Exista însă și o altă posibilitate, se gândea și la cealaltă soluție, pentru el îngrozitoare. Dacă Grușenka o să-i spună la un moment dat: „Pleacă, eu și Fiodor Pavlovici am hotărât să ne cununăm, n-am ce face cu tine”, atunci... atunci... Mitea nu știa prea bine ce s-ar fi putut întâmpla în cazul acesta și – trebuie să recunoaștem – n-a știut până în ultima clipă. N-avea nici o intenție precisă, nu se gândise la crimă. E adevărat că o urmărea pas cu pas pe Grușenka, spionând-o neîncetat, și-și făcea sânge rău din pricina ei, dar cu toate astea nu se aștepta decât la un deznodământ fericit. Nu voia să admită nici o altă eventualitate. Aici însă începea o nouă tortură, se ridica o nouă problemă, străină de preocupările lui, dar tot atât de inexorabilă și fără nici o soluție.

Presupunând că Grușenka i-ar fi spus: „sunt a ta, ia-mă și du-mă cu tine” cum avea să se descurce? S-o ducă, prea bine, dar cu ce parale? Veniturile pe care ani de-a rândul Fiodor Pavlovici i le asigurase, lepădându-i când și când o sumă de bani ca pe o pomană, erau secătuite. Grușenka avea cu siguranță ceva pus deoparte, dar în privința aceasta Mitea se dovedea de o mândrie feroce: voia cu tot dinadinsul s-o ducă de acolo ca să înceapă alături de ea o viață nouă cu resursele lui proprii, nicidecum cu ale ei; nici măcar nu i-ar fi trecut prin cap să primească bani de la dânsa, era o idee intolerabilă pentru el, un lucru odios. Nu voi stăruia mai mult asupra acestui amănunt și nici nu voi încerca să-l analizez, mulțumindu-mă să-l menționez numai ca pe un exemplu menit să arate starea lui de spirit în momentul acela. Cauza indirectă și înconștientă care o determina s-ar fi putut să fie însăși nemărturisita lui suferință prilejuită de faptul că-și însușise în mod necinstit suma incredințată de Katerina Ivanovna. „Destul m-am purtat ca un ticălos cu una dintre ele, se muștra tot timpul, după cum avea să povestească el însuși mai apoi, ar însemna să fiu și cu cealaltă tot atât de nemernic; dacă afla cumva Grușenka, cu nici un preț n-ar mai vrea să se mărite cu o secătură ca mine!” Cum să-și procure atunci mijloacele necesare, de unde să facă rost de blestemații aceștia de bani? Dacă nu găsea fonduri nicăieri, totul era sortit să se ducă pe copcă, nu se mai putea întâmpla nimic, și asta „numai și numai pentru că n-

am avut nici o lețcaie, mai mare rușinea!”

Mi-aș permite aici să anticipez arătând că, de fapt, știa de unde să facă rost de bani, știa poate chiar unde erau ascunși. Deocamdată mă mulțumesc să spun numai atât, dat fiind că mai încolo lucrurile se vor lămuri de la sine; aș mai avea totuși ceva de adăugat ca să explic – poate nu chiar atât de clar cât ar trebui – în ce consta principala dificultate pentru el; ca să-și procure aceste resurse care se aflau puse undeva la păstrare, ca să dobândească dreptul de a le lua, trebuia mai întâi să-i restituie Katerinei Ivanovna cele trei mii de ruble, altfel ar fi însemnat că „sunt un pungaș, o lichea, și n-aș vrea să încep o viață nouă ca un nemernic!” Hotărî deci, în sinea lui, să se dea peste cap și să găsească cele trei mii de ruble, ca s-o despăgubească pe Katerina Ivanovna cu orice preț și înainte de toate. Ideea aceasta se înrădăcinase în el în ceasurile din urmă ale vieții sale, ca să zicem așa, adică de două zile, din seara în care se întâlnise cu Alioșa pe drum, după ce Grușenka o înfruntase atât de crunt pe Katerina Ivanovna; aflând din gura lui Alioșa cele întâmplare, Mitea recunoscuse singur că era un ticălos, cerându-i fratelui său să-i împărtășească această mărturisire Katerinei Ivanovna, „dacă asta ar putea să-i aducă o cât de mică ușurare”. În noaptea aceea, despărțindu-se de Alioșa, Mitea simțise în disperarea lui că trebuia neapărat să-și achite datoria față de Katia „cu orice preț, chiar de-ar fi să ucidă și să prade pe cineva.” „Mai bine să fiu un ucigaș și un tâlhar în ochii tuturor, ai victimei și-ai celorlalți, mai bine să mă duc la muncă silnică în Siberia, decât s-o las pe Katia să spună că i-am înșelat buna-credință și i-am furat banii ca să pot fugi în lume cu Grușenka, să încep o viață nouă și cinstită! N-aș putea să suport una ca asta!” hotărâse el în cele din urmă, scrâșnind din dinți; așa ca într-adevăr avea toate motivele să se teamă uneori c-o să sfârșească lovit de apoplexie. Și totuși, nu voia încă să se dea bătut...

Ce ciudați sunt oamenii câteodată! S-ar fi spus că, de vreme ce ajunsese la această concluzie, nu-i mai rămânea decât să-și frângă mâinile de disperare; de unde să ia un coate-goale ca el o sumă de bani atât de mare? Cu toate acestea, până în ultima clipă sperase c-o să facă rost de parale, ca poate au să-i pice din cer. Cam asta este îndeobște mentalitatea celor de teapa lui Dmitri Fiodorovici, care nu știu decât să cheltuiască și să azvârle pe fereastră bănetul primit de-a gata, drept moștenire, și care nici habar n-au cum se poate câștiga un gologan. După ce se despărțise de Alioșa totul începuse să se învâlmășească în capul lui într-un vârtej fantastic în care îi erau prinse toate gândurile. Așa se explică de ce prima tentativă pe care o puse la cale era fără doar și poate un lucru absurd. Atunci când le ajunge cuțitul la os, oamenii ca el au probabil impresia că soluțiile cele mai fanteziste și mai imposibile sunt în același timp și cele mai ușor de realizat. Mitea se decisese, așadar, să se ducă la negustorul Samsonov, protectorul Grușenkăi, pentru a-i propune un anumit „plan”, în schimbul căruia spera să capete pe loc suma de care avea nevoie, fiind pe deplin convins că, din punct de vedere comercial, „planul” în chestiune prezenta toate garanțiile. Singurul lucru asupra căruia plana un semn de întrebare era felul în care Samsonov avea să primească această propunere, în cazul când punctul său de vedere nu va fi strict comercial. Mitea, deși-l văzuse adesea pe Samsonov, nu-l cunoștea personal și nici nu avusese ocazia să stea vreodată de vorbă cu el. Dar cine știe de ce – și asta încă de mai de mult – era convins că bătrânul *craidon*, acum cu un picior în groapă, n-o să aibă nimic împotrivă ca Grușenka să-și facă un rost cinstit în viața măritându-se cu „un om demn de încredere”. I se părea că bătrânul n-avea de ce să se opună, ba din contra, dorea el însuși lucrul acesta, fiind gata chiar să-l faciliteze dacă s-ar fi ivit un prilej. Din cine știe ce zvonuri ce-i ajunseseră la ureche sau poate din spusele Grușenkăi, dedusese că bătrânul l-ar fi preferat lui Fiodor Pavlovici. Poate că unora dintre cititori ideea de a solicita ajutorul acestui om și intenția de a recurge la dânsul ca și când ar fi vrut să-și primească mireașa, ca să zicem așa, chiar din mâinile protectorului ei li se va fi părând cinică, dacă nu chiar grosolană. Tot ce pot să spun este că Mitea considera trecutul Grușenkăi definitiv înmormântat. Se gândea la el cu o nemărginită milă și, în focul patimii ce-i dogorea inima, își închipuia că în momentul când Grușenka îi va mărturisi că-l iubește și că vrea să se mărite cu el, va ieși la iveală o nouă Grușenka și o dată cu ea un Dmitri Fiodorovici renăscut, un om dezbrătat de toate metehnele, înzestrat cu cele mai alese virtuți, și că amândoi vor trece atunci cu buretele peste păcatele săvârșite mai înainte de fiecare dintre ei, începând o altă viață. În ceea ce-l privea pe Kuzma Samsonov, Mitea nu se îndoia că omul acesta jucase un rol funest în trecutul Grușenkăi, dar în același timp era încredințat că

ea nu-l iubise niciodată și se putea spune deci, pe bună dreptate, că-i „apusese steaua” demult, că era un om sfârșit, căruia nu-i mai rămăseseră decât sapa și lopata. Pe deasupra, nici nu mai putea fi considerat bărbat decât doar cu numele: tot orașul știa că Samsonov ajunsese o biată epavă, măcinată de boli, și că legăturile pe care le avea acum cu Grușenka erau, cum s-ar zice, „părintești”, că nu mai păstrau nici o urmă din ceea ce fusese între ei altădată, și asta încă de mult, poate chiar de mai bine de un an. În această privință trebuie să recunoaștem ca Mitea, care cu toate viciile lui era un om grozav de credul, dădea dovadă de o mare naivitate. Și tot din naivitate avea certitudinea că, pregătindu-se să treacă în lumea celor dreți, bătrânul rămăsese totuși cel mai devotat prieten și ocrotitor al ei.

A doua zi după discuția pe care o avusese pe câmp cu Alioșa și din pricina căreia toată noaptea nu putuse să închidă ochii, Mitea se înființa, pe la orele zece dimineața, acasă la Samsonov și ceru să fie anunțat. Era o casă cu etaj, veche, mohorâtă, spațioasă și cu o mulțime de acareturi. La parter locuiau cei doi feciori ai lui Samsonov, amândoi însurați, sora lui, femeie destul de vârstnică, și una dintre fiicele sale care rămăsese nemăritată. O altă clădire, mai mică, din curte era ocupată de doi vechili, dintre care unul, tot așa, avea o familie numeroasă. Atât odraslele lui, cât și vechilii stăteau înghesuiți ca vai de lume, claie peste grămadă, în timp ce bătrânul locuia singur la etaj; nu îngăduise nimănui să stea cu dânsul, nici chiar fetei sale, care-l îngrijea și care trebuia să fie la cheremul lui, urcând în grabă scările – deși biata femeie suferea de astm – și asta nu numai la anumite ore dinainte stabilite, ci ori de câte ori taică-său trimitea după ea. Apartamentul de la etaj era compus din mai multe saloane vaste, mobilate după moda veche, ca mai toate casele de negustori, cu interminabile și anoste șiruri de jilțuri și scaune de mahon cât se poate de incomode, așezate de-a lungul pereților, cu policandre de cristal acoperite cu huse și oglinzi posomorite între ferestre. Toate aceste încăperi erau pustii, fiindcă bolnavul nu locuia decât într-o singură odăiță izolată, iatacul lui, fiind servit de o slujnică bătrână cu basma pe cap și de un „fecior” care dormea pe o laviță în antreu. Samsonov abia dacă se mai putea mișca din cauza picioarelor umflate; când și când doar se ridica din jilțul îmbrăcat în piele, ca să facă o dată sau de două ori ocolul camerei, cu ajutorul slujnicei care-l ținea de braț. Era un om aspru de felul lui și zgârcit la vorbă chiar și cu bătrânica asta. La început, când i se anunța vizita „căpitanului”, refuza să-l primească. Mitea însă nu se lăsă, insistând să fie anunțat din nou. Kuzma Kuzmici îl des-cusu în amănunțime pe fecior; cum arată musafirul, nu cumva venise băut? Făcea scandal? și când auzi că „nu era beat dar nu vrea în ruptul capului să plece”, îi trimise și de data asta vorbă că nu poate să-l primească. Mitea, care se așteptase să întâmpine rezistență și-și luase de acasă o bucată de hârtie și un creion, scrisese doar câteva cuvinte:

„Într-o chestiune foarte importantă care o interesează direct pe Agrafena Aleksandrovna”, și trimise biletul.

După câteva clipe de gândire, bătrânul îi spuse feciorului să-l primească pe musafir în salon și-o trimise pe slujnică după băiatul mai mic al lui, cu porunca să vină neîntârziat. Fiu-său, un om voinic cât un munte și înzestrat cu o forță extraordinară, care obișnuia să umble bărbierit și purta straie nemțești (în timp ce bătrânul Samsonov nu lepădase nici caftanul, nici barba), se supuse numaidecât, fără să crâcnească. Băieții tremurau în fața tatălui lor. Negustorul îl chemase nu pentru că s-ar fi temut cumva de căpitan – nu era chiar așa de slab de înger de felul lui – ci numai ca să aibă un martor. Și așa, escortat de fiu-său care-l ducea de braț și de fecior, bătrânul apărură în sfârșit în salon. Putem fi convinși că și lui i se stârnise curiozitatea. Salonul în care-l aștepta Mitea era o încăpere imensă și sumbră, care făcea să ți se strângă inima de cum pășezi înăuntru, cu două rânduri de ferestre și o galerie de jur-împrejur, cu pereții în „imitație de marmură” și trei policandre uriașe de cristal învelite cu huse. Mitea se așezase pe un scăunel lângă ușa de la intrare, așteptându-și înfrigurat soarta. În momentul când negustorul se arătă în pragul ușii opuse, cam la vreo zece stânga de scaunul lui, Mitea sări în sus și, cu pași apăsați, „arșinici”, ca la armată, veni în întâmpinarea lui. Era îmbrăcat cuviincios, cu un surtuc încheiat până sus, cu o pălărie cu boruri și mănuși negre în mână, exact așa cum se înfățișase în urmă cu două zile la mânăstire, în chilia părintelui Zosima, unde venise să se întâlnească cu Fiodor Pavlovici și cu frații săi pentru reglarea socotelilor familiei. Kuzma Kuzmici îl aștepta în picioare cu un aer impunător și sever și, apropiindu-se de el, Mitea observă că bătrânul îl măsura din cap

până în picioare. Dintru început îl izbi obrazul buhăit într-un hal fără de hal în ultima vreme și buza de jos care, și așa destul de groasă, acum atârna ca o bucată de aluat. Kuzma Kuzmici își salută grav și tăcut oaspetele, îi arată un jilt, apoi, ținându-se de brațul fiului său și icnind de durere, se așază cu chiu, cu vai pe divanul din față. Văzând la ce canon îl supunea, Mitea fu cuprins de o vie căință și de o delicată sfială, prilejuită de simțământul nimicniciei lui în fața unei persoane atât de simandicoase pe care se încumetase totuși s-o deranjeze.

— Ce doriți de la mine, domnul meu? întreba negustorul după ce se așază. Avea ceva răstit în glas și pronunța rar și răspicat fiecă cuvânt, păstrând totuși un ton ceremonios.

Mitea tresari, dând să se ridice de pe scaun, dar se așază imediat. Se apucă să-i explice precipitat, nervos, vorbind tare și făcând gesturi dezordonate, cu un fel de efervescență nestăpânită. Era evident că-i ajunsese cuțitul la os, că simțea cum se duce de râpă și căuta o ultimă scăpare, știind foarte bine că, în cazul când nu va reuși, nu-i mai rămânea decât să se înece. Bătrânul Samsonov înțelese desigur situația dintr-o aruncătură de ochi, deși nimic nu se clinti pe fața lui, împietrită și rece, ca de statuie.

„Venerabilul Kuzma Kuzmici va fi auzit probabil – și nu numai o singură dată – vorbindu-se despre neînțelegerile dintre mine și tatăl meu, Fiodor Pavlovici Karamazov, care a găsit de cuviință să pună mâna pe moștenirea rămasă de pe urma mamei mele... tot orașul vuiește... fiindcă așa e lumea pe aici, pălăvrăgește vrute și nevrute... de altminteri, putea foarte bine să-i fi spus chiar Grușenka, pardon Agrafena Aleksandrovna... multstimata Agrafena Aleksandrovna, pentru care am tot respectul...” începu Mitea, pierzând șirul de la primele vorbe. Dar cum nu credem c-ar fi necesar să reproducem toată poliloghia lui, ne vom mulțumi s-o rezumăm în câteva cuvinte. Situația se prezenta cam așa: încă de acum trei luni, Mitea se consultase special (intenționat spusese „special”) cu un avocat din capitala guberniei, „un eminent jurist. Pavel Pavlovici Korneplodov, Kuzma Kuzmici, domnia voastră, dacă-mi dați voie, îl cunoașteți cu siguranță... o capacitate, aproape un om de stat... Dumnezeu în orice caz, cunoaște... mi-a vorbit despre domnia voastră în termenii cei mai aleși...” și Mitea pierdu din nou șirul. Nu se simțea însă defel stingherit de întreruperile acestea, sărea foarte simplu peste ele, continuând din ce în ce mai volubil. Numitul Korneplod, după ce îi pusese o serie de întrebări și cercetase cu atenție documentele (Mitea pomeni cam cu jumătate de gură despre documente, grăbindu-se a trece cât mai repede peste acest obstacol), îi declarase că, în chestiunea satului Cermașnea, care trebuia, chipurile, să-i revină lui Mitea după moartea mamei-sii, putea fără doar și poate să-l dea în judecată pe bătrânul vulpoi, să-l învețe minte... „fiindcă nu toate ușile sunt încuiate și justiția știe pe ce ușă să intre”. Într-un cuvânt, avea toate șansele să-i mai stoarcă lui Fiodor Pavlovici încă vreo șase mii de ruble, poate chiar șapte, fiindcă satul Cermașnea face pe puțin douăzeci și cinci, dacă nu douăzeci și opt de mii de ruble, adică mai mult ca sigur douăzeci și opt, „treizeci, treizeci în cap, Kuzma Kuzmici, și închipuiți-vă că zgripturoiul nu mi-a dat nici măcar șaptesprezece mii!”... Pe vremuri, Mitea renunțase să mai deschidă o acțiune judiciară, fiindcă nu se pricepea defel să descurce chichițele avocațești; mai apoi însă, înapoindu-se aici în oraș, care nu-i fusese mirarea când aflase că taică-său îi intentase proces (Mitea se încurcă din nou și trecu mai departe fără alte explicații). Venise, așadar, să-l întrebe pe venerabilul Kuzma Kuzmici dacă n-ar binevoi cumva să-și asume drepturile pe care el, Mitea, le are asupra nemernicului acela și pe care e dispus să i le cedeze pentru trei mii de ruble, numai atât... Kuzma Kuzmici n-ar risca în nici un caz să piardă procesul, poate să-i jure pe cuvânt de onoare, dinpotrivă, ar avea prilejul să câștige șase sau chiar șapte mii în locul celor trei pe care i le-ar da lui... „și ar fi de dorit ca tranzacția să fie încheiată chiar azi. Eventual v-aș da o hârtie, ceva, la mână, un act întocmit la notar... Pe scurt, sunt gata să vă dau orice garanție mi-ați cere. Să semnez orice chitanță... Putea face chiar acum actul dacă-i posibil, firește, numai dacă-i posibil, chiar azi-dimineață... Iar dumneavoastră în schimb mi-ați număra trei mii de ruble... fiindcă nu e nimeni mai bogat decât dumneavoastră în orașul ăsta... și astfel m-ați salva de la... într-un cuvânt, m-ați salva, ajutându-mă să fac o faptă nobilă, aș zice chiar un lucru sublim... pentru că nutresc cele mai curate simțăminte față de o anumită persoană pe care dumneavoastră o cunoașteți prea bine, și căreia îi purtați de grijă ca un adevărat părinte. Vă rog să mă credeți că n-aș fi venit la domnia voastră dacă n-aș fi fost convins că sunteți ca un părinte pentru dânsa. De fapt, aici s-au ciocnit trei capete, ca să zic așa, soarta asta,

câteodată, Kuzma Kuzmici, e o cățea! Să fim realiști, Kuzma Kuzmici, realiști înainte de toate! și cum dumneavoastră, ca să zic așa, ați renunțat de mult la orice pretenții, mai rămân două capete, nu știu dacă m-am exprimat prea fericit, dar ce vreți, nu sunt literat! Unul dintre aceste capete este al meu, iar celălalt – al mișelului care m-a jefuit. Alegeți dar: eu sau tâlharul acela? Totul e acum în mâinile domniei voastre, trei destine și două sortii... Iertați-mă, m-am încurcat, dar cred că m-ați înțeles până la urmă... citesc în ochii dumneavoastră că m-ați înțeles... Dacă nu, atunci nu-mi mai rămâne decât să mă înec! Asta e!”

Mitea își încheie haoticul său discurs și, spunând „asta e”, se ridică de pe scaun, în așteptarea unui răspuns la propunerea lui atât de absurdă. În timp ce rostea ultimele cuvinte, își dăduse dintr-o dată seama că băătăia era pierdută de la bun început și, mai ales, că îndrugase la prostii cu toptanul. „Ce curios, venind încoace pe drum, totul mi se părea că stă perfect în picioare și e cum nu se poate mai convingător, ca până la urmă să iasă o aiureală!” se gândi el disperat. Tot timpul cât îi argumentase, bătrânul nici nu se clintise măcar, măsurându-l cu o privire glacială. După ce-l lăsă să aștepte un minut. Kuzma Kuzmici rosti, în sfârșit, cât se poate de categoric și de tăios:

— Sa ne fie cu iertăciune, domnule, dar noi nu ne în daraven dintr-astea.

Mitea simți că i se moaie picioarele.

— Și eu ce ma fac, Kuzma Kuzmici? șopti el cu un zâmbet chinuit. Sunt pierdut, vă dați seama?

— Să ne fie cu iertăciune, dar...

Mitea tot nu se îndura să plece, neslăbindu-l din ochi. Deodată, pe chipul înmărmurit al bătrânului parcă flutură ceva. Mitea tresări.

— Vedeți dumneavoastră, domnule, așa ceva nu-i pentru noi, continuă tacticos bătrânul, asta înseamnă proces, avocați, adică numai buclucuri! Dar dacă vreți, știu eu pe cineva cu care ați putea sta de vorbă...

— Sfinte Dumnezeule, cine?... M-ați înviat din morți, Kuzma Kuzmici! îngăimă Mitea.

— Persoana despre care v-am spus nu e de prin partea locului și deocamdată nu l-ați putea găsi aici în oraș. Este un țăran care se ocupă cu negoțul de cherestea și-i poreclit Copoiu (Liagavii). De un an de zile se tocmește cu Fiodor Pavlovici pentru păduricea voastră din Cermașnea, dar, după câte am auzit, n-au ajuns încă să rupă prețul. A venit acum de curând iarăși încoace și șade la părintele din Ilinskoe, în satul Ilinskoe – știți unde? – la douăsprezece verste de poșta din Volovoe. Mi-a scris zilele trecute în legătură cu asta, vreau să zic cu pădurea pe care vrea s-o cumpere, ca să-mi ceară sfatul. Fiodor Pavlovici are de gând să se ducă personal la el. De-aia, zic, ar fi bine să i-o luați înainte, să stați de vorbă cu Copoiu, și să-i spuneți tot ce mi-ați spus mie adineauri, cine știe, poate că...

— Genială idee! îl întrerupse plin de entuziasm Mitea. Nu mai încape vorbă, ar fi un chilipir pentru el! Din moment ce e amator să cumpere și i se cere un preț prea mare, vă închipuiți ce-ar fi să se pomenească proprietar peste noapte, cu acte în regulă, ha-ha-ha! Mitea slobozi un hohot de râs scurt și sec, atât de curios, încât bătrânul Samsonov avu o tresărire.

— Cum să vă mulțumesc, Kuzma Kuzmici! rosti Mitea înfierbântat.

— N-aveți pentru ce, clătina din cap Samsonov.

— Dar nici nu știți ce-ați făcut pentru mine, Kuzmici! M-ați scăpat de la moarte, o, îmi spunea mie că numai domnia voastră mă puteți ajuta... Mă duc chiar acum la popa acasă!

— Nu e nevoie să-mi mulțumiți.

— Alerg, zbor! Am abuzat de sănătatea domniei voastre N-am să vă uit toată viața, Kuzma Kuzmici! Asta v-o spune un rus, un r-rus adevărat!

— Așa-a.

Mitea dădu să-i strângă mâna, dar o licărire răutăcioasă din ochii bătrânului îl făcu să și-o retragă imediat. Se dojeni însă chiar în aceeași clipă că mai păstrează totuși o umbră de neîncredere. „E obosit, săracul...” se gândi el.

— Pentru dânsa! Pentru dânsa, Kuzma Kuzmici! Dumneavoastră mă înțelegeți, pentru dânsa o fac! zbieră el cât îl ținea gura și, făcând o plecăciune, se răsuci pe călcâie și se îndreptă precipitat spre ușă cu aceiași pași kilometrici, fără a mai întoarce capul. Tremura tot de bucurie. „Tocmai când era să mă înec, îngerul păzitor mi-a întins mâna, îi fulgeră prin minte. Dacă un om de afaceri cu autoritatea lui (ce bătrân venerabil, câtă demnitate!)

mi-a indicat drumul ăsta... totul e ca și făcut. Trebuie să plec chiar acum. Am tot timpul să mă întorc până nu se înnoptează, da, da, până nu se înnoptează, în orice caz pot fi sigur că am câștigat. Doar nu și-o fi râs de mine moșneagul!?” sporovăia de unul singur Mitea, în drum spre casă, și, cum era și firească, nu-și putea închipui decât una din două: ori că primise într-adevăr un sfat serios, din moment ce venea din partea unui om de afaceri ca Samsonov (de la o persoană care învățea tot felul de treburi) și care pe deasupra îl cunoștea pe așa-numitul Copoiu (ce nume caraghios!) ori-ori hodorogul bătrân îi jucase un renghii! Din păcate, vai, ultima ipoteză era singura adevărată. Mai târziu, după nenorocire, bătrânul Samsonov avea să mărturisească râzând că-i jucase o festă „căpitanului”. Era un om împietrit, răutăcios din fire și ironic, ale cărui antipatii aveau ceva morbid. Exaltarea căpitanului, convingerea stupidă pe care o nutrea „un bețivan și o mână spartă ca el” că un om de seama lui Samsonov putea să-și piardă vremea cu asemenea „planuri” smintite, sentimentul de gelozie din pricina Grușenkăi, numele căreia acest „fluieră-vânt” venise să-i propună o afacere atât de năzdrăvană, ba încă-i mai și ceruse bani pe deasupra – nu știu ce anume îl făcuse pe bătrân să procedeze așa – dar în momentul când Mitea simțise că i se taie picioarele, scâncind ca un copil că-i pierdut, Samsonov îl măsurase din ochi cu o ură neîmpăcată și se gândise pe loc să-i facă o farsă. După plecarea lui Mitea, Kuzma Kuzmici se întoarse palid de furie către fiu-său, poruncindu-i ca pe viitor să nu-i mai dea voie „golanului” să intre în curte, altminteri...

Și cu toate că amenințarea rămase în suspensie, până și fiu-său, care îl văzuse adesea burzuluindu-se mânios, simți un fior de spaimă. O oră întreagă după aceea bătrânul tremură apucat de furie, iar spre seară se simți rău și trimise după „doftor”.

II - COPOIU

Așadar, trebuia să „zboare”, și el nu avea cu ce să plătească poștalionul, adică nu știa să aibă la sufletul lui decât două bănuțe de câte douăzeci de copeici, era tot ce-i mai rămăsese din bănetul pe care îl vânturase odinioară! Singurul lucru de preț pe care-l posedea era un ceas vechi de argint, care nu mai mergea de mult. Îl puse, deci, în buzunar și se duse cu el la un ceasornicar evreu, care ținea o dugheană în Piață. Negustorul nu-i oferă decât șase ruble. „Mai mult chiar decât m-aș fi așteptat!” strigă Mitea fericit (tot timpul parcă plutea într-o stare de beatitudine); lua cele șase ruble și o întinse spre casă. Până la urma reuși să împlinească suma necesară, împrumutând trei ruble de la gazdele sale, care se temeau atât de mult la el, încât i le dădură cu dragă inimă, deși erau ultimii lor bani. În exaltarea lui, Mitea le spuse și lor că în momentul acela soarta lui era în joc și se apucă să le povestească, bineînțeles pe nerăsuflăte, aproape tot „planul” pe care i-l înfățișase lui Samsonov, sfatul pe care acesta i-l dăduse, speranțele lui pentru viitor ș.a.m.d. Gazdele, care cunoșteau mai dinainte ceva din viața lui intimă, îi priveau ca pe unul de-al lor, considerând că, deși boier, nu era cătuși de puțin scorțos. Reușind astfel să strângă nouă ruble, Mitea trimise numaidecât după cai, grăbit cum era să ajungă la poșta din Volovoe. Mai apoi s-a stabilit cu precizie și s-a consemnat că „în ajunul respectivului eveniment, la amiază, nu avea nici un ban și că pentru a face rost de bani și-a vândut ceasul și în plus a mai împrumutat trei ruble de la gazdele sale, cele mai de sus fiind constatate cu martori”.

Țin să subliniez în mod special lucrul acesta pentru un motiv pe care îl veți afla mai târziu.

Zburând ca vântul spre poșta din Volovoe, Mitea, deși se simțea într-al nouălea cer la gândul că, în sfârșit, va reuși să descurce și să ducă la bun sfârșit „toate daraverile astea”, era totuși cu inima pierită, întrebându-se ce o să se întâmple cu Grușenka în lipsa lui. Dacă i-o cășuna tocmai acum să se ducă la Fiodor Pavlovici? De aceea plecase fără să-i spună nimic, punându-le în vedere gazdelor să nu sufle o vorba, dacă ar veni cineva și ar căuta să-i tragă de limbă... „Trebuie să mă întorc negreșit, dar negreșit chiar astă-seară, își tot spunea mereu în sinea lui, în timp ce droșca îl hurduca de zor. Poate că n-ar strica să-l iau cu mine și pe Copoiu... să facem actele...” se legăna el în iluzii, cuprins de înfrigurare; numai că, din păcate, „planul” pe care-l urzise nu era nicidecum sortit să se realizeze precum visase el.

În primul rând, pierdu o groază de vreme continuându-și drumul de la Volovoe pe un șleau de țară, care se dovedi a fi nu de douăsprezece, ci de optsprezece verste. Pe urmă, nu-l găsi acasă pe părintele din Ilinskoe, care plecase între timp în satul vecin. Până să dea de urma lui acolo, după ce pornii să-l caute cu aceiași cai osteniți, se și înnoptase. Părintele, un omuleț sfios și blajin în aparență, îi explică imediat că într-adevăr Copoiu trăsesese la dânsul acasă, dar că în momentul de față se afla la Suhoi Posiolok și că, probabil, o să măie acolo peste noapte, în căsuța pădurarului, deoarece voia să cumpere o postață de pădure și de prin partea locului. Mitea se ținu de dânsul să-l pună numaidecât în legătură cu persoana respectivă, asigurându-l că în felul acesta „îl salvează de la moarte”, cum s-ar zice. Părintele, la început, se codi, apoi se înduplecă să-l însoțească, probabil mai mult din curiozitate, numai că, din păcate, îl îndemnă să meargă „ușurel pe jos”, căci, zicea el, „să tot fie o verstă și ceva până acolo”. Mitea se învoi și o întinse la drum cu pasul lui „arșinic”, așa că bietul preot abia se ținea de dânsul, silindu-se pe cât putea să nu rămână în urmă. Era un om încă în floarea vârstei și foarte circumspect. Mitea îl puse numaidecât la curent cu planurile sale, cerându-i stăruitor și nervos unele informații în legătură cu Copoiu. Nu-i tăcu gura tot drumul. Părintele îl asculta cu atenție, fără să-i dea totuși vreo lămurire. Orice l-ar fi întrebat se mulțumea să răspundă evaziv: „Nu știu, zău, habar n-am, de unde să știu eu...” ș.a.m.d. când Mitea îi povesti despre răfuiala pe care o avusese cu Fiodor Pavlovici din pricina moștenirii, preotul parcă avu o tresărire de spaimă; se vedea cât de colo că în anumite privințe îi era îndatorat bătrânului Karamazov. Totodată se arătă foarte surprins că Mitea vorbea mereu despre jupân Copoiu, când negustorul cu pricina, țaran get-beget, se numea de fapt Gorstkin, explicându-i că, deși dumnealui avea chiar apucături de copoi, nu se numea totuși așa în realitate, ba chiar se supăra foc dacă îndrăznea cineva să-i pomenească de porecla asta: „Să-i spuneți neapărat Gorstkin, altfel n-o scoateți la capăt cu el, nici n-o să v-asculte”, avertiză preotul. Mitea se arătă mirat, nu prea tare însă, și-l lămuri că tot așa îl numise și Samsonov. La care părintele nu mai răspunse nimic, deși n-ar fi făcut rău deloc să-i deschidă ochii lui Drnitri Fiodorovici că din moment ce Samsonov îl îndreptase către țaranul acesta, spunându-i că-l cheamă Copoiu, ramânea de văzut dacă n-o făcuse cumva în bătaie de joc și dacă recomandăția lui nu ascundea vreo intenție răutăcioasă. Mitea însă nu avea vreme de pierdut cu „asemenea fleacuri”. Își văzu de drum, grăbit să ajungă mai repede. Abia când sosi la Suhoi Posiolok băgă de seamă că, de fapt, nu făcuse o verstă până acolo, nici chiar o verstă și jumătate, Ci cel puțin trei. Tăcu totuși din gură, deși fierbea de mânie, și intră în casă. Pădurarul, pe care părintele îl cunoștea bine, locuia într-una dintre încăperi, cealaltă odaie care dădea în tindă – casa mare, cum i se zicea – fiind ocupată de Gorstka. Pătrunseră deci în casa mare și făcură lumină, aprinzând o luminare de seu. Înăuntru era zăpușeală. Pe masa de brad se afla un samovar stins, și alături, o tavă plină cu cești, o sticla goală de rom, un șip de un litru care mai păstra încă un pic de vodcă pe fund și niște resturi de pâine albă. Musafirul stătea trântit pe laviță, cu hainele făcute sul puse drept căpătâi, și sforăia de se cutremura odaia. Mitea se opri încurcat. „Trebuie să-l scol, n-am încotro, e un lucru așa de important pentru mine, am venit într-o goană până aici și vreau neapărat să mă întorc chiar azi înapoi”, se neliniști el; dar părintele și pădurarul se feriră să-și spună părerea. Mitea se apropie de cel care dormea dus și încercă să-l trezească scuturându-l destul de energic, dar omul nici nu se clinti măcar. „E beat mort, se gândi Mitea, ce să fac, Doamne, ce să fac?!” Stăpânit cum era de o aprigă nerăbdare, începu atunci să-l tragă de mâini și de picioare, să-l apuce de ceafă, silindu-se să-l ridice și să-l așeze în capul oaselor, dar, după multe și îndelungate eforturi, nu reuși să scoată de la el decât niște mugete stupide și niște sudălmii amarnice, bolborosite printre dinți.

— Ar fi mai bine să așteptați, rosti în cele din urmă preotul. Vedeți doar că nici să vorbească nu poate ca lumea!

— A băut toată ziua, îi ținu isonul pădurarul.

— Doamne-Dumnezeule! suspină Mitea, de-ați ști câtă nevoie am de el și ce-i pe sufletul meu!

— Totuși, ar fi mai bine să așteptați până mâine dimineața-îl sfătui din nou preotul.

— Până mâine dimineață? Fie-vă milă, oameni buni, e peste putință! și, disperat, fu gata să se repeadă din nou asupra bețivanului, dar se răzgândi numaidecât, dându-și de zădărnicia încercărilor sale. Părintele tăcea, iar pădurarul picotea și era posac.

— Ce tragedii cutremurătoare întâlnești uneori în realitate! rosti Mitea, abătut cu desăvârșire. Sudoarea îi curgea șiroaie pe obraz. Folosindu-se de prilej, părintele îi spuse cu multă chibzuială că, beat cum era, chiar dacă ar izbuti să scoale omul din somn, tot n-ar ajunge la nici o socoteală cu el. „Iar dumneavoastră, cum văd, aveți un lucru serios de discutat, așa că tot e mai bine să lăsați pe mâine dimineață...” Mitea dădu din mâini neputincios și trebui să se resemneze.

— Atunci, părinte, am să stau așa, cu luminarea aprinsă, și am să aștept momentul când s-o trezi, am să încerc să vorbesc cu dânsul... Lasă, că plătesc lumânarea, căută să-l împace pe pădurar. Îți plătesc și pentru găzduire, să n-ai nici o grijă, o să-l pomenești pe Dmitri Karamazov! Numai cu dumneata, părinte, nu știu ce să fac, unde o să te culci?

— Păi eu m-aș cam duce acasă... Am să iau iepșoara lui, zise popa, arătând spre pădurar. Atunci, vă las cu bine și să fie într-un ceas bun!

Zis și făcut. Preotul se întoarse călare acasă, fericit că se descotorosise până la urmă de Mitea; dădu totuși încurcat din cap, cumpănind în sinea lui dacă n-ar fi cazul să-i aducă la cunoștință a doua zi dimineață binefăcătorului său, Fiodor Pavlovici, această întâmplare curioasă, „că de, mai știi, ceasul rău, să nu se supere cumva și să nu mai văd în veac nimic de la dânsul!” Pădurarul se scărpină în cap și se duse la el în odaie, fără să mai spună nimic, iar Mitea se așeză pe laviță, „așteptând momentul”, vorba lui. O tristețe fără margini îi învăluia sufletul ca o pâclă deasă. O adâncă și copleșitoare tristețe! Ședea așa, rumegând tot felul de gânduri, și nu putea să ajungă la nici un căpătâi. Feștila lumânării se micșora treptat, un greiere cânta după cuptor, în odaia încălzită peste măsură se făcuse o zăpușeală că de abia îți puteai trage suflarea. La un moment dat, îi năluci înaintea ochilor grădina cu poteca din spatele casei părintești, o ușă pare-se că se deschidea misterios și Grușenka se furișa înăuntru... Mitea sări în sus.

— Ce tragedie! gemu el.

Se apropie apoi mașinal de omul care zăcea amorțit și privi scrutător. Era un țăran uscățiv, încă în putere, prelung la față, cu părul bălai, numai cârlionți, și o barbă roșcovană, rară și lungă, îmbrăcat cu o cămașă de cit și o jiletcă neagră, din al cărei buzunar atârna lanțul unui ceas de argint. Mitea se uita cu o nemăsurată ură la mutra acestuia, exasperat mai cu seamă de cârlionții lui. Toată trăgăneala asta îl făcea sa turbeze; venise doar cu o treabă care nu suferea nici o zăbavă, pentru care lăsase totul deoparte, călcându-și pe inimă, părăsind la voia întâmplării o seamă de interese capitale, și acum, că ajunsese aici, frânt de oboseală, trântorul ăsta, „de care depinde toată viața mea, sforăie ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic, de parcă ar fi căzut de pe altă planetă”. „O ironie a sorții!” oftă el, și simțind dintr-o dată că-și pierde mințile, tăbărî din nou asupra bețivanului, zor-nevoie să-l scoale de somn. Începu să-l scuture cu înverșunare, să-l zgâlțâie și să-l îmbrâncească, ba îi dădu și câțiva ghionți în coaste ca, după vreo cinci minute, văzând că nu e chip s-o scoată la capăt cu el, să se întoarcă, sleit de neputință și disperare la locul său.

— Ce prostie, ce prostie! bombăni Mitea, așezându-se pe laviță. Urâtă treabă! adăugă apoi, fără să știe nici el precis ce vrea să spună. Îl durea capul groaznic. „Ce-ar fi să las balta totul și să plec? îi fulgeră prin minte. Nu, rămân aici până mâine dimineață. Dinadins am să rămân, uite-așa! Atunci, de ce am mai venit? Și apoi, chiar de-aș voi, n-aș avea cum să plec de aici, cu ce să plec, e absurd!”

Îl durea însă capul tot mai rău și, cum ședea pe lavița nemișcat, ațipi și până la urmă îl cuprinse de-a binelea somnul. Dormi așa poate mai bine de două ore. Se trezi cu aceeași insuportabilă durere de cap, atât de cumplită, încât îi venea să urle. Îi zvâcneau tâmplele și-l junghia în moalele capului; rămase câteva clipe locului, buimac, fără să-și dea seama ce s-a întâmplat cu el. Într-un târziu abia, se dumeri că află într-o încăpere supraîncălzită, că ieșeau gaze din sobă că putea foarte bine să moară asfixiat. Bețivul zăcea și horcăia mai departe; topindu-se, lumânarea se scursese între timp toată și sta gata să se stingă. Mitea dădu un țipăt și se repezi clătinându-se pe picioare, în tindă, iar de acolo în odaia în care dormea pădurarul. Acesta se trezi imediat din somn și, auzind că soba din încăperea alăturată scotea fum cu puternic miros de cărbuni, se sculă să ia măsuri, primind totuși vestea cu o nepăsare destul de curioasă, spre mirarea lui Mitea, care se simți de-a dreptul jignit.

— Dac-a murit, dac-a murit, atunci... ce mă fac? strigă Mitea cuprins de disperare.

Ușile fură date de perete, ferestrele deschise, coșul sobei desfundat. Mitea aduse din

tindă o găleată cu apă, își udă fruntea, apoi, găsind o cârpă, o muie în apă și o puse ca pe o prișniță pe creștetul Copoiului. Pădurarul îi aruncă o privire disprețuitoare și, după ce se încredința că fereastra era deschisă, bombăni posac: „Așa e bine!” și se duse la culcare, lăsând în cameră un felinar de tinichea aprins. Timp de o jumătate de oră, Mitea își făcu de lucru cu bețivanul, amețit de duhoarea cărbunilor din sobă, punându-i mereu prișnițe la cap, ferm hotărât să-l vegheze toată noaptea, dar la un moment dat se așeză să-și tragă suflarea un pic, numai un pic, și închizând ochii biruit de oboseală, fără să știe cum, se lungi pe laviță și adormi dus.

Se trezi târziu de tot, pe la orele nouă dimineața. Soarele bătea din plin înăuntru prin cele două ferestruici ale izbei. Mujicul cârlionțat de ieri ședea pe laviță, îmbrăcat de-acum cu podiovca². Pe masă clocotea samovarul lângă o sticlă proaspătă cu votcă. Cea din ajun fusese golită, iar din cea de acum băuse mai bine de jumătate. Mitea sări ca ars în sus dar în aceeași clipa observă că afurisitul de țaran treăsese iarăși la măsea, era beat mort, iremediabil de beat.

Rămase așa un moment, cu ochii zgâiți la el, îngrozit. Îl privea la rândul său, tăcut și viclean, cu o indiferență jignitoare, ba chiar cu un fel de aroganță, cel puțin așa i se păru lui Mitea, care se și repezi să-i vorbească.

— Îmi dați voie, știți... eu... probabil că v-a spus pădurarul de dincolo ce-i cu mine: sunt porucicul Dmitri Karamazov, fiul bătrânului Karamazov, de la care dumneata vrei să cumperi păduricea...

— Minți! îi tăie vorba implacabil și cu sânge rece mujicul.

— Cum adică mint? Dumneata îl cunoști pe Fiodor Pavlovici?

— Nu cunosc nici un Fiodor Pavlovici! ripostă mujicul, căruia i se cam împleticea limba în gură.

— Păduricea, vrei să cumperi o postată de pădure de la el; ci trezește-te odată, omule, și dă-ți seama ce vorbești! Părintele Pavel din Ilinskoe a venit cu mine până aici... I-ai scris – nu-i așa? – lui Samsonov, și dânsul m-a trimis la dumneata... Încercă să-i explice Mitea cu sufletul la gură.

— Minți! rosti apăsător din nou Copoiu. Mitea simți că-i îngheață picioarele.

— Îmi pare rău, dar, crede-mă, zău că nu glumesc! Se poate să fii puțin amețit. Văd, totuși, că ești în stare să vorbești, să înțelegi... sau... sau eu nu mai pricep nimic!

— Ești boiangiu!

— Nu te supăra, dar eu sunt Karamazov, Dmitri Karamazov, și am venit să-ți propun o afacere... o afacere foarte avantajoasă... un adevărat chilipir, zău... e vorba de păduricea aceea.

Mujicul își mângâia grav barba.

— Ba nu, ai venit să iei în arendă ceva, lasă că știu eu ce ticălos ești! Un ticălos și jumătate!

— Te înșeli, zău, te rog să mă crezi! Mitea își frângea disperat mâinile. Mujicul își tot netezea barba, apoi, deodată, se uită la el cu o scăpărare de viclenie printre gene.

— Tu să-mi spui mie altceva: spune-mi unde stă scris în că ai voie să umbli cu potlogării? Auzi? Ești un pungaș, mă-nțelegi?

Mitea făcu un pas înapoi, încruntat, și deodată – după cum avea să povestească el însuși mai apoi – parcă îl pocni ceva „drept în frunte”. Într-o clipă, mintea i se luminează, „ca și cum s-ar fi aprins o făclie, și abia atunci m-am dezmeticit”. Rămase locului încremenit de uimire, neputând să înțeleagă cum fusese în stare un om ca el, altminteri destul de chibzuit, să cadă într-o capcană atât de stupidă, să se angajeze de bunăvoie într-o aventură ca asta, să stăruie în greșeala lui aproape douăzeci și patru de ore, să facă slujbă în fața lui Copoiu, să-i pună prișnițe la cap... „Omul e beat, beat turtă, și încă o săptămână de aici înainte tot într-o beție o s-o țină, ce rost are să mai aștept? Dar dacă Samsonov m-o fi trimis aici intenționat? și dacă în vremea asta ea... O, Doamne, ce-am făcut?”

Mujicul ședea pe laviță și se uita la el râzând în barbă. În alte împrejurări, Mitea poate că l-ar fi ucis, într-o izbucnire de mânie, dar acum se simțea plăpând ca un copil. Se duse încet-încet de-și luă paltonul de pe laviță, se îmbracă fără să scoată o vorbă și părăsi încăperea. Nu găsi pe nimeni în odaia cealaltă – între timp pădurarul plecase de acasă.

² Haină bărbătească trei sferturi strânsă în talie, specific rusească (un fel de suman).

Scoase din buzunar cincizeci de copeici și le puse pe masă pentru găzduire, pentru lumânarea arsă și tot buclucul pe care i-l făcuse. Leșind afară, se pomeni dintr-o dată în mijlocul pădurii; ori încotro își întorcea ochii, nu se vedeau decât copaci și iarăși copaci. O pomi la întâmplare; nu mai ținea minte nici măcar dacă, trecând pragul casei, trebuia s-o ia la stânga sau la dreapta! În ajun, când părintele venise cu el să-l conducă în toiul nopții, zorit cum era, nu fusese atent la drum. Nu simțea nimic, nici cea mai slabă dorință de răzbunare în adâncul lui, nici chiar împotriva lui Samsonov. Mergea așa, haihui, pe brâul cărării, cu mintea năucă și „gândurile răvășite”, fără să se sinchisească unde o s-ajungă. Nu mai avea nici un pic de vlagă în el, era atât de istovit și sufletește, și trupește, încât și un copil ar fi putut să-l doboare. Cu chiu, cu vai, totuși, izbuti să răzbată afară din pădure-l un moment dat, i se deschiseră în față miriștile pustii, ce se întindeau până departe, la infinit. „Ce dezolare, cât vezi cu ochii totul e mort!” repeta în sinea lui, mergând tot înainte.

Avu noroc cu niște călători: un poștalion care plecase la drum pe un șleau de țară cu un negustor bătrân. Când ajunseră în dreptul lui, Mitea îl întrebă de cale, și cum și ei mergeau spre poșta din Volovoe, se înțeleaseră să-l ia și pe el în butcă. Abia după vreo trei ore sosiră la destinație. Mitea porunci niște cai, să-l ducă până la oraș, și deodată îl răzbi o foame de lup. În timp ce telegarii erau înhămați, i se pregăti un scrob, pe care îl înfulecă aproape pe nemestecate împreună cu un codru zdravăn de pâine și o bucată de cârnat, și-și stropi gâtulejul cu trei păhăruțe de votcă. Întremându-se astfel, se simți parcă mai înviorat și sufletul i se însenină iar. Se așternură ca vântul la drum, și-n timp ce dădea ghes surugiului, Mitea urzea în minte un nou „plan, absolut sigur”, chibzuind cum să facă rost chiar în aceeași seară de „afurisiții ceia de bani”. „Când te gândești că pentru trei mii de ruble nenorocite un om poate să se ducă de răpă! Își spuse el cu dezgust. Trebuie s-o scot la capăt chiar azi!” și dacă nu s-ar fi gândit neconținut la Grușenka și nu l-ar fi obsedat teama de a nu se fi întâmplat ceva cu ea, ar fi fost vesel cu adevărat. Gândul acesta însă îi stătea înfipț în creier ca un cuțit. În sfârșit, ajunseră în oraș și Mitea se duse întins acasă la ea.

III - MINELE DE AUR

Cunoaștem împrejurările acestei vizite din relatarea pe care Grușenka, înfiorată de spaima, i-a făcut-o lui Rakitin. Tocmai aștepta „ștafeta”, bucurându-se în sinea ei că Mitea nu venise nici în ajun și nici în ziua aceea pe la dânsa și nădăjduind că poate dă Dumnezeu să nu vina până la plecarea ei, când se pomenise cu el dând buzna în casă. Se știe ce a mai urmat; ca să se descotorosească de el, Grușenka îl înduplecă să meargă cu ea până la Kuzma Samsonov, trebuia chipurile neapărat să se ducă la protectorul său, fiindcă avea niște socoteli de făcut; își luase apoi rămas-bun de la dânsul în poartă, punându-l să promită că va trece din nou s-o ia pe la miezul nopții, s-o conducă înapoi acasă. Mitea răsuflase ușurat: „Din moment ce șade la Kuzma până atunci, înseamnă că nu mai poate să meargă la Fiodor Pavlovici... dacă nu minte cumva”, se grăbise tot el să adauge. Impresia lui însă era că Grușenka nu mințise. Mitea făcea parte din categoria oamenilor geloși care, atâta timp cât se află departe de femeia iubită, o cred în stare de cine știe ce grozăvii, închipuindu-și că în lipsa lor „le pune coarne”, pentru ca după aceea, întorcându-se într-un suflet la ea, sfâșiați de îndoieli, pierduți, convinși că i-a înșelat, de cum văd înaintea ochilor figura ei veselă, zâmbitoare și plină de duioșie, să se simtă ca înviați din morți și, pierzând orice bănuială, să se dojenească singuri, rușinați de gelozia lor. Așadar, după ce o conduse pe Grușenka, Mitea o porni întins spre casă. Mai avea încă atâtea și atâtea de făcut pe ziua de azi! Cel puțin i se luase o piatră de pe inimă. „Numai să-l găsesc pe Smerdiakov, să vedem dacă nu s-a întâmplat ceva ieri, dacă nu s-o fi dus cumva la Fiodor Pavlovici!” se gândi el. Așa că nici nu apucă bine s-ajungă acasă și viermele geloziei începu iarăși să-i roadă inima pururea neliniștită.

Gelozia! „Othello nu este gelos, dimpotrivă e un om extrem de credul”, spune undeva Pușkin³, și prin ea însăși această constatare vădește într-un mod destul de elocvent neobișnuita profunzime de gândire a marelui nostru poet. Othello se simte zdrobit

³ Caracterizare făcută de poet în notele sale din 1834-1836, intitulate Table-talk.

sufletește, concepția lui asupra lumii a fost zdruncinată din temelii în momentul când idealul său s-a spulberat. Othello însă nu este omul care să stea la pândă, sau să tragă cu urechea, fiind încrezător de felul lui. Pe el trebuie să-l mâie cineva de la spate, să-i dea ghes, să-l zgândăre și să-l întărite mereu, depunând eforturi una, ca să-l facă să se dumirească, în cele din urmă, c-a fost înșelat. Cu totul alta este însă comportarea unui gelos autentic. E imposibil să-și închipuie cineva infamia și halul de decădere morală cu care se poate acomoda fără nici un scrupul un om gelos. Și totuși, cine ar putea să afirme că toți geloșii, fără deosebire, sunt suflete josnice și meschine? Dimpotrivă, un om însuflețit de cele mai nobile sentimente nutriend o dragoste curată și plină de abnegație, este în stare uneori să se ascundă sub masă, să cumpere conștiința unor nemernici, să accepte fără ezitare mijloacele cele mai mârșave și mai murdare ca să spioneze și să urmărească pas cu pas pe cineva. Othello, bunăoară, pentru nimic în lume n-ar fi putut să se împace cu ideea trădării; nu să ierte trădarea, ci chiar numai să se împace cu ideea aceasta, deși nu exista nici un grăunte de răutate în sufletul lui nevinovat ca inima unui prunc. Ceea ce nu se întâmplă în cazul unui gelos veritabil; nici nu ne putem da seama la ce se poate preta, ce fel de situații e gata să accepte și peste ce lucruri e capabil să treacă un om gelos! Căci, în general, geloșii sunt mai curând dispuși să ierte mai mul decât alții și femeile știu prea bine treaba asta. Un gelos, de pildă, e-n stare să ierte extrem de repede (firește, după o scenă foarte dramatică) o trădare mai mult decât evidentă, îmbrățișările și sărutările pe care le-a surprins chiar el, în cazul când poate dobândi într-un fel sau altul certitudinea că „s-a întâmplat pentru ultima oară”, că din clipa aceea rivalul său va dispărea fără urmă, va pleca hat-departe, tocmai la capătul pământului, dacă nu se va decide cumva chiar el să-și ia iubita și s-o ducă undeva într-un loc unde temutul său potrivnic să n-o mai poată găsi în vecii vecilor. Bineînțeles, împăcarea nu va dura mai mult de un ceas, deoarece, chiar dacă rivalul ar dispărea în realitate, a doua zi gelosul va născoci un altul împotriva căruia se vot îndrepta bănuielile lui. S-ar părea ca o dragoste asupra căreia trebuie să ai tot timpul ochii ațintiți nu-ți poate da nici o satisfacție, o iubire pe care ești nevoit s-o păzești cu atâta strășnicie nu reprezintă nimic. Dar tocmai asta n-au să înțeleagă niciodată oamenii cu adevărat geloși, și printre ei, vă rog să mă credeți, se întâmplă să întâlnești suflete pe drept cuvânt alese. Interesant este mai ales faptul că asemenea omeni superiori, stând uneori la pândă în câte o cămăruță întunecoasă și trăgând cu urechea, își dau seama în adâncul sufletului lor ales cât de rușinoase sunt mijloacele pe care cu bună știință le folosesc, și totuși, cel puțin atâta timp cât pândesc din ungherul întunecos, nu simt nici un fel de muștrări de conștiință. De câte ori o avea pe Grușenka în fața ochilor, Mitea înceta să fie gelos, devenind pentru moment încrezător și nobil, ba chiar ajungea să se disprețuiască pentru toate gândurile ce-i trecuseră prin minte. Ceea ce înseamnă că dragostea lui pentru această femeie ascundea, de fapt, un sentiment mult mai frumos decât își închipuia el, că nu era vorba numai de o pasiune carnală, de „nu știu ce vraja a trupului”, așa cum îi spusese el lui Alioșa. În schimb, cum pleca Grușenka, Mitea începea din nou s-o suspecteze, socotind-o capabilă de cea mai perfidă și mai abjectă trădare. Și asta fără să aibă nici o umbră de remușcare.

Așadar, gelozia pusese din nou stăpânire pe sufletul lui.

În orice caz, trebuia să se grăbească. În primul rând, trebuia să găsească undeva cu împrumut o sumă de bani cât de mică.

Fiindcă cele nouă ruble din ajun se risipiseră cu călătoria, încât aproape că nu mai rămăsese cu nimic, și se știe doar că nu poți să faci nici un pas fără parale. Dar, o dată cu planul cel nou pe care și-l făurise pe drum, în căruță, Mitea

chibzuise și cum ar putea să încropească până una-alta ceva gologani. Avea acasă două minunate pistoale de duel, împreună cu cartușele respective, pe care nu apucase încă să le amaneteze, pentru că – din toate lucrurile ce-i mai rămăseseră – erau cele mai dragi. De curând cunoscuse întâmplător la cârciuma „Stolicinîi gorod” un tânăr funcționar, om căsătorit și cu oarecare dare de mână; tânărul, după cum aflase tot atunci, avea o adevărată pasiune pentru arme și era dispus să cumpere tot felul de pistoale, revolvere, pumnale etc, ca să le atârne pe pereți și să se fălească apoi cu ele față de prieteni, demonstrându-le, cu priceperea unui expert modul de funcționare al fiecărui sistem de revolver în parte, cum trebuie încărcat, cum se ochește cu el și așa mai departe. Fără să stea mult pe gânduri, Mitea se duse la dânsul și-i propuse să-i lase cele două pistoale

amanet pentru suma de zece ruble. Încântat, funcționarul încercă a-l îndupleca să i le vândă. Cum însă Mitea nici nu voia să audă de una ca asta, îi dădu zece ruble cu împrumut, declarându-i ritos că pentru nimic în lume nu s-ar gândi să-i ia vreo dobândă. Și până la urmă se despărțiră ca doi vechi amici. De acolo Mitea se duse întins la taică-său, abia așteptând să-l cheme pe Smerdiakov în chioșc. Faptul acesta era menit să confirme împrejurarea că înainte cu trei-patru ceasuri de a se fi întâmplat cutare eveniment, despre care vom avea prilejul să vorbim mai încolo, Mitea nu avea nici o lețcaie, drept care este nevoit să amanezeze pentru zece ruble un lucru de care se simțea foarte legat... ca după trei ceasuri, cel mult, să-i cadă așa, din senin, o plească de câteva mii de ruble... Văd însă că iarăși am anticipat asupra desfășurării evenimentelor.

Sosind la Maria Kondratievna, vecina lui Fiodor Pavlovici, avu parte să afle, spre consternarea sa, că Smerdiakov era bolnav, ceea ce îi strica fără doar și poate planurile. Ascultă cu luare-aminte toată pățania, cum căzuse bietul om în pivniță, cum avusese apoi o criză de epilepsie, cum aduseseră medicul și cât de grijuliu se arătase Fiodor Pavlovici; îl interesă mai ales știrea că fratele său, Ivan Fiodorovici, plecase la Moscova chiar în dimineața în care se întâmplase accidentul. „Probabil c-a trecut înaintea mea prin Volovoe”, se gândi el. Boala lui Smerdiakov îi puse o piatra pe inimă. „Ce să fac? Cine o să mai stea acum la pândă, cine o să-mi raporteze orice mișcare?” Mistuit de curiozitate, se apucă, deci, să le descoasă pe cele două femei dacă nu observaseră ceva cu o seară înainte. Pricepând numaidecât unde vrea să bată și ce anume ținea să știe, amândouă căutară să-l liniștească asigurându-l că nu venise nimeni peste noapte în afară de Ivan Fiodorovici, care dormise acasă, și că „totul e în regulă”. Mitea căzu pe gânduri. Fără îndoială, trebuia să stea cineva de pază și azi, dar unde: aici sau în poartă la Samsonov? În concluzie, își spuse că era necesar să spioneze și într-o parte, și într-alta, după cum va fi cazul, însă, deocamdată, deocamdată... trebuia să se ocupe de „planul” cel nou și, de data asta, infailibil, pe care-l urzise pe drum și care nu mai suferea nici o amânare. Se hotărî deci, să-i jertfească o oră: „Într-un ceas am isprăvit, am să știu care-i situația, și atunci... atunci am să dau mai întâi o raită pe la Samsonov, să mă interesez dacă Grușenka-i acolo; mă întorc pe urmă aici imediat, stau până la ora unsprezece, iar mai încolo mă duc iarăși la Samsonov, s-o iau acasă”. Așa își făcuse el socoteala.

În doi timpi și trei mișcări, ajunse acasă, se spală, se pieptănă, își perie hainele și, dichisindu-se, o porni spre doamna Hohlakova. Fiindcă, din păcate, acesta era mult lăudatul „plan”; Mitea se gândise să-i ceară cucoanei trei mii de ruble cu împrumut. Nu știa nici el de ce, dar i se năzărise așa, deodată, că nu se poate să-l refuze. Probabil că cititorii se vor întreba nedumeriți pentru ce, dacă era atât de sigur de reușită, nu se adresase de la bun început unei persoane din lumea lui, în loc să fi solicitat bunăvoința lui Samsonov, un om crescut cu alte concepții și căruia nici măcar nu știa cum să-i vorbească? De o lună încoace însă Mitea aproape că nu mai era în relații cu Hohlakova, pe care de altfel n-o cunoștea decât destul de superficial, știind pe deasupra foarte bine că nici nu-l putea suferi. Din capul locului îl privise cu vădită apatie din pricină că era logodnicul Katerinei Ivanovna, iar, după părerea ei, tânăra fată ar fi trebuit să se despartă de dânsul cât mai degrabă și să se mărite cu „Ivan Fiodorovici, dragul de el, un giuvaier de băiat, cult și manierat, mă rog, un cavaler”. Felul de a fi al lui Mitea, în schimb, o scotea din sărite. La rândul său, Mitea râdea de ea, ba chiar într-o împrejurare oarecare spusese despre dânsa că „pe cât e de fâșneată și bună de gură, pe atât e de incultă”. Dimineața însă pe drum, în telegă, la un moment dat îi fulgerase prin minte: „Dacă ține atât de mult să nu mă însor cu Katerina Ivanovna, dacă dorește lucrul acesta cu tot dinadinsul (știa că doamna Hohlakova era în stare să facă o criză de isterie numai la gândul că ei doi s-ar putea să se căsătorească), nu văd de ce m-ar refuza când ar fi atât de simplu să-mi dea cele trei mii de ruble ca s-o părăsesc și să plec definitiv din oraș? Și când le intră ceva în cap acestor cuconițe răzgâiate din lumea aleasă, poți fi sigur că sunt dispuse la orice sacrificiu, numai să iasă totul după bunul lor plac. Unde mai pui că e și putred de bogată”, chibzuia Mitea. Cât privește „planul” propriu-zis, rămânea mai departe în picioare; se gândea să-i propună același lucru în fond, adică să-i cedeze drepturile sale asupra pădurii Cermașnea, dar nu ca pe o tranzacție comercială, așa cum încercase cu Samsonov, a cărui bunăvoință se străduise s-o câștige fluturându-i pe dinainte posibilitatea de a scoate îndoit suma avansată (șase sau chiar șapte mii de ruble în loc de trei), ci ca pe o nobilă garanție pentru banii împrumutați. Și cu cât rumega mai

mult această idee nouă, Mitea se simțea cuprins de un fel de exaltare, așa cum i se întâmpla uneori de câte ori lua o hotărâre subită. Orice proiect nou era făcut să-l pasioneze, punând stăpânire deplină pe sufletul lui. Cu toate acestea, în momentul când păși în pridvor, simți un fior rece șerpuindu-i de-a lungul spinării: de abia acolo, în pragul casei, înțelese lămurit, cu o precizie matematică aproape, ca era ultima lui speranță, că altă posibilitate nu mai există, și, în cazul când nu va ajunge la nici un rezultat, „nu-mi mai rămâne decât să înjunghii pe cineva și să-l jefuiesc, ca să fac rost de cele trei mii de ruble...” Era ora șapte și jumătate când sună la ușa doamnei Hohlakova.

La început s-ar fi spus că-i surâde norocul: stăpâna casei primi surprinzător de repede, imediat ce i se anunță vizita lui. „Parcă m-ar fi așteptat”, se gândi Mitea și, într-adevar, o clipă după ce fu poftit în salon, doamna Hohlakova dădu buzna înăuntru, mărturisindu-i din capul locului că era pregătită să-l primească.

— Închipuie-ți că te așteptam, da, da, te așteptam! De unde putea să-mi treacă prin minte c-o să vii – nu-i așa? – și că totuși te așteptam, Dmitri Fiodorovici! Ca să vezi ce înseamnă instinctul! De azi-dimineață îmi spunea inima c-o să vii neapărat!

— E într-adevăr extraordinar, doamnă, rosti Mitea, așezându-se cu stângăcie pe un scaun. Dar... știți, am venit cu un motiv, e vorba de ceva foarte grav... da, un lucru extrem, extrem de grav... firește, numai pentru mine, și mă grăbesc să...

— Sunt convinsă că ceea ce te aduce la mine este extrem de grav, Dmitri Fiodorovici, știu dinainte asta și știu nu dintr-o încăpățănare retrogradă de a crede cu orice preț în minuni (ai auzit probabil despre părintele Zosima). Dimpotrivă, convingerea mea e întemeiată pe un calcul matematic, da, da, matematic, așa cum îți spun. Dumneata trebuia să vii la mine după povestea de ieri cu Katerina Ivanovna, nu puteai face altfel, nu, sigur că nu, așa cum îți spun, matematic.

— Asta înseamnă să fii realist, doamnă! Dar dacă-mi dați voie să vă explic...

— Da, da, bine zici, Dmitri Fiodorovici. Acum am devenit și eu realistă. M-am lecuit de minuni, m-am învățat minte! Știi că a murit părintele Zosima?

— Nu, doamnă, aflu abia acum, rămase el mirat. Și în aceeași clipă îi trecu prin fața ochilor chipul lui Alioșa.

— Da, astă-noapte s-a prăpădit și închipuie-ți...

— Doamnă, o întrerupse Mitea, în momentul de față eu nu pot să-mi închipui decât un singur lucru: sunt într-o situație disperată și dacă nu-mi veți întinde o mână de ajutor, totul se ce de răpă, și în primul rând eu. Iertați-mi vulgaritatea expresiei, dar mă simt ca și cum aș avea febră; tremur tot ca de friguri...

— Știu, știu. Nici n-ai putea să te simți altfel. Știu dinainte ce o să-mi spui. Îți urmăresc de mult destinul, Dmitri Fiodorovici, e atâta timp de când sunt atentă la dumneata și studiez... O, sunt un medic de suflete cu o vastă experiență rog să mă crezi, un medic încercat...

— Dacă dumneavoastră sunteți un medic încercat, doamna pot să vă spun că eu sunt un bolnav și mai încercat se sili făcând un efort supraomenesc, să glumească Mitea galant, și presimt că, dacă îmi urmăriți cu atâta interes destinul, n-o să mă lăsați să pier. Dar mai înainte, dați-mi voie să vă împărtășesc, în sfârșit, proiectul cu care am îndrăznit să mă prezint... și ce anume aștept din partea domniei voastre... Am venit, doamnă...

— Nu-i nevoie de nici o explicație, Dmitri Fiodorovici, e un lucru fără importanță. Dacă vrei să știi, nu ești primul om pe care-l voi fi ajutat. Ai auzit – nu-i așa? – de verișoara mea Belmesova. Bărbatul ei se afla pe marginea prăpastiei, se ducea de răpă, cum te-ai exprimat chiar dumneata adineauri atât de grăitor, și atunci l-am sfătuit să ia cai de prăsilă să-i crească. Nici nu poți să-ți închipui ce bine o duc în momentul de față, au o situație înfloritoare. Dumneata, Dmitri Fiodorovici, te pricepi la cai?

— Habar n-am, doamnă, zău, vă rog să mă credeți, n-am nici cea mai mică idee! exclamă, sculându-se enervat de pe scaun, Mitea, care începuse să-și piardă răbdarea. Vă rog din suflet, doamnă, ascultați-mă, lăsați-mă să vorbesc măcar două clipe, să vă pot explica proiectul cu care am venit la dumneavoastră. De altminteri, nici n-am timp, sunt grozav de grăbit!... izbucni el exasperat, văzând că doamna Hohlakova se pregătea să-l întrerupă din nou și sperând că va reuși totuși să-i acopere glasul dacă va striga mai tare decât dânsa. Am venit la dumneavoastră deznădăjduit, da, deznădăjduit la culme... ca să vă rog să-mi împrumutați trei mii de ruble-pentru care înțeleg să vă dau un gaj sigur,

absolut sigur... doamnă, o garanție în care puteți avea perfectă încredere, îngăduiți-mi numai să va spun...

— Lasă, c-o să-mi explici mai pe urmă, mai pe urmă, începu să se agite la rândul ei doamna Hohlakova. Ți-am spus că știu dinainte tot ce ai putea să-mi propui, știu tot. M-ai rugat să-ți împrumut o anumită sumă de bani, ai nevoie de trei mii de ruble, ei bine, eu îți ofer mai mult, mult mai mult, am să te salvez, Dmitri Fiodorovici, firește, numai dacă o să mă ascuți.

Mitea sări în sus.

— Doamnă, sunteți bunătatea întruchipată! exclamă el cu patos. Doamne-Dumnezeule! Sunt salvat! Ați salvat un om de la o moarte năprasnică, doamnă, un om care era cu pistolul la timpii... Veșnica mea recunoștință...

— Am să-ți dau mai mult decât trei mii de ruble, infinit mai mult! adăugă doamna Hohlakova, privindu-l cu un surâs luminos.

— Infinit mai mult? Dar ce să fac cu atâția bani? N-am nevoie decât de aceste nenorocite de trei mii de ruble, în schimbul cărora voiam tocmai să vă ofer o garanție sigură, dacă-mi îngăduiți să vă înfățișez cu adâncă, nemărginită recunoștință un plan menit să...

— Ajunge, Dmitri Fiodorovici, cuvântul meu e cuvânt! Îl întrerupse doamna Hohlakova cu generozitatea pudică a celui care știe c-a făcut un bine. Am promis c-o să te salvez, și am să te salvez. Așa cum l-am salvat și pe Belmesov. Spune-mi, te rog, ce crezi dumneata despre minele de aur, Dmitri Fiodorovici?

— Despre minele de aur, doamnă? Vă mărturisesc că nu m-am gândit niciodată la așa ceva!

— Vezi că m-am gândit eu în locul dumitale. E o idee care e mult îmi umblă prin cap. De o lună mă tot uit la dumneata și mă frământă ideea asta. De nu știu câte ori te-am urmărit cu privirea când treceai pe lângă mine și de fiecare dată îmi puneam în gând: „Iată într-adevăr un om energic, al cărui loc e fără doar și poate, la o mină de aur”. Ți-am studiat mersul. Am ajuns la aceeași concluzie: omul ăsta o să descopere cu siguranță nenumărate mine de aur.

— După mers, doamnă? zâmbit Mitea.

— De ce nu? Ți se pare curios că te-am judecat după mers? Dumneata nu crezi că poți cunoaște caracterul unui om după mers, Dmitri Fiodorovici? Bine, dar e un lucru pe care chiar științele naturii îl confirmă. O, sunt un om realist acum Dmitri Fiodorovici! Începând de azi, după istoria asta petrecută la mânăstire, și care, drept să-ți spun, m-a întors pe dos, am devenit un om realist, da, realist cu toată convingerea am de gând să mă ocup numai de lucruri practice. M-am vindecat! Ajunge! cum bine zicea Turgheniev.

— Dar, doamnă, cele trei mii de ruble pe care mi le-ați promis cu atâta generozitate...

— Nu-ți scapă, fii pe pace, Dmitri Fiodorovici! Îi taie vorba numaidecât doamna Hohlakova. E ca și când le-ai avea în buzunar, și nu numai trei mii cât dorești dumneata, ci trei milioane, și asta în cel mai scurt timp! Uite la ce m-am gândit: dumneata trebuie să descoperi o mină, și atunci o să te umpli de bani, o să fii milionar; mai pe urmă, când o să te întorci iar în mijlocul nostru, o să fii un om de acțiune, un om care să ne stimulezi pe toți și să ne îndrumezi, arătându-ne cum e mai bine să facem. De ce să lăsăm totul pe mâna evreilor? Se poate una ca asta? Ai să construiești diverse așezăminte, ai să întemeiezi tot felul de întreprinderi. Ai să vii în ajutorul oamenilor nevoiași, și sărăcimea o să te binecuvânteze! Trăim în secolul căilor ferate, Dmitri Fiodorovici. Reputația dumitale o să ajungă până la Ministerul de Finanțe, care se află în momentul de față într-un mare impas, și o să facă apel la dumneata. De când cu scăderea asta vertiginoasă a cursului rublei noastre, nu mai pot să dorm, te rog să nu crezi, Dmitri Fiodorovici, să știi că prea puțină lume mă cunoaște sub aspectul acesta...

— Doamnă, doamnă, o întrerupse Dmitri Fiodorovici înfiorat de o vagă presimțire, se prea poate – de ce nu? Să vă urmez sfatul care, într-adevăr, recunosc, e foarte înțelept și să plec așa cum spuneți acolo... la minele acelea... O să mai vin și o să mai stăm de vorbă despre asta... altă dată, de mai multe ori chiar... Deocamdată însă aceste trei mii de ruble, pe care cu atâta mărinimie... zău, m-ar scoate la liman, și dacă s-ar putea chiar azi... fiindcă, vedeți dumneavoastră, eu nu am nici un ceas de pierdut, nici măcar un ceas.

— Stai, stai, Dmitri Fiodorovici! interveni din nou cu stăruință doamna Hohlakova. Întrebarea-i asta: vrei să pleci la mine, așa cum ți-am spus, ori nu? Te-ai hotărât definitiv?

Te rog să-mi răspunzi precis, matematic.

— Plec, doamnă, plec mai târziu... Mă duc unde vreți dumneavoastră... dar deocamdată...

— Așteaptă puțin! strigă doamna Hohlakova și, sărind de pe scaun, se apropie precipitat de biroul ei fastuos, cu nenumărate sertărașe, pe care începu să le deschidă rând pe rând, căutând ceva cu înfrigurare.

„Trei mii! se gândi Mitea, simțind că i se oprește inima în piept. Chiar acum, așa, fără nici o chitanță, fără nimic la mână... O, asta înseamnă într-adevăr să te porți ca un gentleman! Minunată femeie! Păcat numai că vorbește prea mult...”

— Iată! exclamă ea fericită, întorcându-se spre el, am găsit, în sfârșit.

În mână ținea o iconiță de argint, agățată de un șnur, ca să poată fi purtată la gât, eventual împreună cu o cruciuliță...

— E de la Kiev, Dmitri Fiodorovici, îi explică ea cu evlavie, din locul unde se află moaștele mării mucenice Varvara. Dă-mi voie să ți-o atârn chiar eu și să te binecuvântează în pragul unei vieți noi pentru faptele ce le vei săvârși de aici înainte!

Îi petrecu șnurul pe după grumaz și se căzni să-i strecoare iconița sub cămașă. Mitea, din cale-afară de jenat, se aplecă s-o ajute. În sfârșit, doamna reuși să facă loc iconiței pe sub cravată și gulerul cămășii, lăsând-o să atârne pe piele.

— Așa, acum poți pleca! rosti doamna Hohlakova, așezându-se cu solemnitate pe scaun.

— Doamnă, mă simt grozav de mișcat., și nu știu cum să mulțumesc... pentru bunăvoința dumneavoastră, dar... zău... dacă ați ști ce înseamnă fiecă clipă acum pentru mine!... Suma care o aștept de la generozitatea domniei voastre... O, doamnă, fiindcă sunteți atât de buna, atât de mărinimoasă față de mine, încât sunt într-adevar emoționat, exclamă el într-u moment de inspirație, va rog să-mi dați voie să vă împărtășesc taină... pe care, de altfel, o știți mai de mult... iubesc pe cineva... Am trădat-o pe Katia... pe Katerina Ivanovna, vreau să zic. Recunosc, m-am purtat ca o brută cu ea, am fost necinstit, dar ce să fac dacă... dacă m-am îndrăgostit de altcineva... de o femeie pe care poate o disprețuiți, pentru că știți prea multe lucruri despre ea, dar de care n-aș mai putea să mă despart acum pentru nimic în lume, și de aceea, vedeți aceste trei mii...

— Lasă asta, Dmitri Fiodorovici! i-o reteza doamna Hohlakova pe un ton cât se poate de categoric. Lasă asta, trebuie să renunți la femei! Deocamdată nu te interesează decât minele de aur, n-are nici un rost să cari acolo după dumneata și femei. Mai târziu, când o să te întorci acasă, în plina glorie și putred de bogat, o să-ți găsești o prietenă de inimă cu care să împărtși bucuriile vieții, o persoană din cea mai înalta societate. O fată modernă, cultivată și fără prejudecăți. Până atunci, cu siguranță că se va rezolva problema feminină, care se tot agită în ultima vreme, și va apărea o femeie nouă...

— Doamnă, asta-i altceva... Încercă s-o înduplece Dmitri Fiodorovici, împreunându-și mâinile a rugă.

— Ba nu, e tocmai ce-ți trebuie, ceea ce dorești cu atâta nerăbdare, deși nu-ți dai seama încă. Trebuie să știi că problema feminină, așa cum este pusă în clipa de față, nu are nicidecum în mine o adversară, Dmitri Fiodorovici. Ridicarea femeii, și chiar rolul ei politic pe care trebuie să-l joace în cel mai apropiat viitor – iată idealul spre care năzuiesc! În fond am și eu o fiică, Dmitri Fiodorovici, și pot să-ți spun că, tot așa, sunt foarte puțini aceia care mă cunosc sub acest aspect. La un moment dat, i-am scris și lui Șcedrin⁴ în legătura cu asta. El mi-a deschis ochii asupra menirii femeii și atunci, acum un an, i-am trimis, cum îți spuneam, o scrisoare, două rânduri, atâta tot: „Îmi dai voie să te strâng în brațe și să te sărut, iubite maestre, în numele femeii moderne, dă-i înainte!” și am semnat „O mama”. M-am gândit la început să spun „O mamă contemporană”, dar am avut oare care îndoieli, și atunci m-am decis să iscălesc „O mamă”, parcă-i mai frumos, așa, ca ținută morală, și pe urmă mi-era teamă să nu facă vreo legătură între cuvântul „contemporană” și revista *Contemporanul*⁵, ar fi fost oarecum o amintire destul de amară din pricina cenzurii... Vai de

⁴ Mihail Efgrafovici Saltikov-Șcedrin (1826-1889), scriitor rus; începută în primii ani ai deceniului al 7-lea din secolul trecut, polemica dintre Dostoievski și el se prelungește și în Frații Karamazov. Șcedrin a răspuns referirii pe care Dostoievski o face la numele sau în roman printr-un articol apărut în nr 12 pe 1879 al revistei Otecestvennîie zapiski.

⁵ Sovremennik, revista la care colabora Șcedrin, a avut de suferit adesea de pe urma rigorilor cenzurii țariste, ca și revista Otecestvennîie zapiski condusă de el. Apariția publicației Sovremenik,

mine, dar ce ai, ce s-a întâmplat?

— Doamnă, izbucni Mitea în cele din urmă, sărind de pe scaun, cu mâinile împreunate a disperată implorare, să știți că încep să plâng, zău că plâng dacă mai amânați o singură clipă ceea ce cu atâta generozitate...

— Plângi, Dmitri Fiodorovici, plângi! E atât de bine să plângi... când ai un drum atât de lung în fața dumitale, lacrimile au să-ți ușureze inima, lasă, c-o să te întorci înapoi și ai să vezi cum o să te bucuri atunci. O să alergi într-un suflet din Siberia până aici, ca să ne putem bucura împreună...

— Dar dați-mi voie să spun și eu un cuvânt! răcni deodată Mitea. Pentru ultima oară, vă rog, vă conjur, spuneți-mi, puteți să-mi dați azi suma făgăduită? Dacă nu, când să vin după ea?

— Care sumă, Dmitri Fiodorovici?

— Cele trei mii de ruble pe care mi le-ați promis... pe care cu atâta mărinimie...

— Trei mii de ruble? De unde să am eu trei mii de ruble? rosti cu o candida mirare doamna Hohlakova.

Mitea simți ca o sfârșeala...

— Bine, dar... adineauri... ziceați... chiar ați spus că e ca și când i-aș avea în buzunar...

— A, nu, m-ai înțeles greșit, Dmitri Fiodorovici. Dacă-așa, m-ai înțeles greșit. Eu vorbeam despre minele de aur... adevărat că ți-am promis c-o să ai mai mult de trei mii de ruble, infinit mai mult, acum mi-aduc aminte, dar când ți-am, spus asta mă gândeam la minele de aur, numai și numai la ele

— Și banii? Cum rămâne cu cele trei mii de ruble! exclamă prostit Dmitri Fiodorovici.

— O, dacă ți-ai închipuit cumva c-o să-ți dau bani, să știu că n-am de unde. N-am nici o lăascaie deocamdată. Tocmai mă războiesc cu vechilul meu, așa că zilele astea am fost nevoită să împrumut cinci sute de ruble de la Miusov. N-am bani, zău n-am! De altfel, Dmitri Fiodorovici, chiar să fi avut, tot nu ți i-aș fi dat. În primul rând, nu obișnuiesc să împrumut pe nimeni. Banii dați cu împrumut înseamnă prietenie stricată. Și în special dumitale pentru nimic în lume nu ți-aș da, pentru că îmi ești drag și vreau cu orice chip să te salvez, pentru că singurul lucru de care ai nevoie în momentul de față sunt minele de aur, da, da, așa cum îți spun, minele de aur!...

— Ei, fir-ar al dracului!... răcni Mirea trântind cu pumnul în masă.

— Aaa! țipă speriată doamna Hohlakova, zburând în celălalt capăt al salonului. Mitea scuipă și, răsucindu-se pe călcâie, ieși cu pași mari din odaie, apoi afară, în bezna nopții. Mergea pe stradă ca un nebun, bătându-se cu pumnii în piept exact în locul unde se lovise deunăzi pe înnoptat, în plin câmp, ultima oară când se întâlnise cu Alioșa. Ce semnificație vor fi avut oare aceste lovituri în piept, aplicate exact în același loc, și ce voia să arate cu asta - era deocamdată o taină pe care nimeni în lume n-o cunoștea, pe care n-o dezvăluise nici măcar lui Alioșa, o taină care ascundea pentru el un lucru mult mai cumplit decât dezonoarea: moartea, sinuciderea, așa cum hotărâse în ultimă instanță, în cazul când nu ar fi putut să facă rost de cele trei mii de ruble pe care voia să i le restituie Katerinei Ivanovna; numai așa spera să smulgă locul acela, de la piept, infamia pe care o purta cu sine și i împovăra greu conștiința. Toate acestea însă se vor lămuri pe deplin la vremea lor; deocamdată mă mulțumesc să vă spun că, după ce se spulberă și ultima-i nădejde, omul ăsta voinic ca un taur, nu apucă să se depărteze nici zece pași de casa doamnei Hohlakova și începu a plânge ca un copil. Mergea drept înainte, ștergându-și în neștire lacrimile cu pumnii. La un moment dat, tocmai când să iasă în piață, se izbi din mers de cineva. O băbuță, pe care era cât pe ce s-o răstoarne, dădu un țipăt ascuțit.

— Păcatele mele, era să mă omoare! De ce nu te uiți, derbedeule!

— A, dumneata erai? exclamă Mitea, recunoscând-o pe întuneric.

Era bătrâna slujnică a lui Kuzma Samsonov, pe care avusese răgazul s-o observe în ajun.

— Dar mătușă cine ești, maică? îl întrebă cu alt glas băbuța. Cu orbecăiala asta ce pot eu să văd?

— Stai la Kuzma Kuzmici, nu? Nu-l îngrijești dumneata?

— Chiar așa, maică; dădui acum o fugă până la Prohorici... Da' parcă nu te-aș cunoaște!

— Spune, mătușica, Agrafena Aleksandrovna mai e încă la dumneavoastră? întrebă

de altfel a și fost suspendată după atentatul lui Karakozov.

Mitea arzând de nerăbdare. Am condus-o chiar eu astă-seară până acolo.

— A fost, măicuță, a fost; a stat puțin la noi și a plecat.

— Cum? A plecat? urlă Mitea. Când a plecat?

— Păi, n-a stat decât olecuță, i-a spus niscai snoave lui Kuzma Kuzmici, de l-a mai făcut să râdă, și și-a luat valea.

— Minți, talpa-iadului! răcni Mitea.

— Valeu! se sperie băbuța, dar Mitea se și făcuse nevăzut.

Alerga cât îl țineau picioarele spre casa Morozovei. Nu trecuse nici un sfert de ceas de când Grușenka plecase la Mokroe, și Fenia ședea în bucătărie cu bunica ei, Matriona, bucătăreasa, când dădu buzna înăuntru „căpitanul”. Dând cu ochii de el, Fenia începu să țipe ca din gură de șarpe.

— Țipi, ai? zbieră la ea Mitea. Unde e? și, fără să-i mai dea răgaz fetei, amuțită de spaimă, să scoată o vorbă, îi căzu la picioare:

— Fenia, pentru numele lui Dumnezeu, spune-mi unde este?

— Nu știu, conașule, zău dacă știu, Dmitri Fiodorovi. Habar n-am, să mă omori cu zile și tot n-aș putea sa-ți spun, se jura Fenia. Doar ați plecat împreună astă-seară...

— S-a întors înapoi!...

— Conașule dragă, zău nu s-a întors, să mă bată Durnneze dacă s-a întors acasă!

— Minți! urlă Mitea. De ce te-ai speriat așa? Am priceput acum unde e!...

Și ieși valvârtej afară. Fenia, care înghețase de groaza când se pomenise în casă cu el, răsuflă ușurată că scăpase atât de ieftin, deși își dădea foarte bine seama că nu pățise nimic numai pentru că Mitea nu avea nici un moment de pierdut. Când să iasă pe ușă, totuși, făcu un lucru atât de neașteptat, încât amândouă – și Fenia, și bătrâna Matriona – rămaseră buimăcite: pe masă se afla o piuliță de aramă cu pisălogul ei, care nu putea să fie mai lung de un sfert de arșin; cu o mână pe clanță, Mitea înșfacă cu cealaltă, din zbor, pisălogul și, vârându-l în buzunar, o șterse pe-aci încolo.

— Dumnezeule, să știi că vrea să omoare pe cineva! striga Fenia gesticulând.

IV - PE ÎNTUNERIC

Încotro alergia așa Mitea? De astă dată nu mai încăpea nici o îndoială: „Nu putea să se ducă decât la Fiodor Pavlovici! De la Samsonov a întins-o imediat acolo, e limpede ca lumina zilei! Acum a ieșit în vileag toată intriga, toată minciuna...” se frământa el cu mintea învolburată de gânduri. Trecu pe lângă ograda Mariei Kondratievna fără să intre înăuntru: „Nu are nici un rost, nu, nu... să nu prindă de veste... altfel, se duc imediat să-i dea de știre, sa mă vânda. Maria Kondratievna trebuie să fie amestecată și ea în complot ca și Smerdiakov, probabil pe toți i-a cumpărat, cu siguranță toți!” Socoti că-i mai bine să schimbe drumul; făcu, un ocol destul de mare, apucând pe o străduța lăturalnică, străbătu Dmitrovskaia și, după ce trecu peste podeț, ieși o ulicioară pustie, pe care nu locuia nimeni, străjuită pe o parte de gardul de nuielă al unei grădini de zarzavat, iar pe alalta de zăplazul înalt și solid ce împrejmuia grădina lui Fodor Pavlovici. Alese un loc pe unde, după cum vorbea lumea, se pare că sârise odinioară Lizaveta Smerdeașciaia. Dacă ea a putut să-l sară, îi trecu prin gând deodată, de ce n-aș putea și eu?” Făcându-și vânt, se prinse cu mâinile de creasta ulucilor, apoi își încorda cu nădejde brațele și, dintr-un salt, se pomeni călare pe gard. Micuța clădire a băii din grădină se zărea în apropiere, dar, de unde stătea el, putea să vadă și ferestrele luminate ale casei. „Am avut dreptate, iatacul bătrânului e luminat, e acolo cu el!” Mitea sări în grădină. Deși știa că Grigori zăcea în pat și că Smerdiakov era, probabil, și el bolnav, așa cum i se spusese, deci n-avea cine să-l audă, se tupilă totuși instinctiv, încremenind locului, cu urechea la pândă. Pretutindeni domnea o tăcere mormântală, nu se auzea nici un freamăt și, ca un făcut, până și vântul încetase să mai adie.

„Doar tăcerea foșnește”, îi trecu prin minte un vers.

„Numai să nu fi prins careva de veste când am sărit, dar cred că n-a auzit nimeni.” Stătu o clipă fără să se clintească, apoi o porni tiptil prin grădină, căutând să calce numai pe iarbă; înconjură cu băgare de seamă copacii și tufele ce-i ieșeau în cale, înaintând hoțeste și trăgând cu urechea la fiecă pas.

Trecura vreo cinci minute până să se poată apropia pe furiș de geamul luminat. Ținea minte că sub fereastră creșteau câteva tufe mari, înalte și dese, de călini și de bozii. Ușa spre grădina din latura stângă a casei, era încuiată, după cum se putu încredința, cercetând-o cu atenție în momentul când se strecură pe lângă ea. În sfârșit, ajunsese în dreptul tufelor și se piti după ele. Abia dacă mai îndrăznea să sufle. „Să mai aștept puțin, chibzui el, dacă m-or fi auzit sărind gardul, probabil că stau și ascultă, să vadă ce-a fost... numai de nu mi-ar veni să tușesc... sau să strănut...”

Ramase așa locului vreo două minute; inima îi bătea în piept cu putere, încât simțea uneori că se înăbușă. „Degeaba, ca tot n-o să se potolească, se gândi el, nu pot să mai aștept!” se dosise după un tufiș peste care cădea lumina ferestrei „Călinul, șopti el fără să vrea, ce boabe roșii are!” Tiptil, pășind cu cea mai mare grijă, ca să nu facă nici un zgomot, se apropie de geam și se ridică în vârful picioarelor. Dormitorul lui Ivan Fiodorovici i se înfățișa ca în palmă. Era o încăpere destul de mică, din care un colț era despărțit de restul camerei prin niște paravane roșii „chinezești”, cum îi plăcea lui Fiodor Pavlovici să spună. „Paravanele chinezești! îi fulgera prin gând lui Mitea. Grușenka trebuie să fie acolo, după ele!” Privirile i se opriră asupra lui Fiodor Pavlovici. Bătrânul se dichisise cu un halat nou de mătase, în dungi, peste care era încins cu un șnur tot de mătase cu ciucuri. Mitea nu ținea minte să-l fi îmbrăcat vreodată până atunci. Proaspăt primenit, purta o cămașă elegantă de olandă, cu butoni de auri. Pe cap avea legătura aceea roșie cu care îl văzuse Alioșa ultima oară. „E gătit foc”, își spuse Mitea. Fiodor Pavlovici stătea în dreptul geamului cu o expresie gânditoare pe față; deodată, înălță fruntea și ascultă câteva clipe cu urechea ciulită, dar, cum nu se auzea nici un zgomot afară, se îndrepta spre masă și-și umplu pe jumătate paharul cu coniac, deșertându-l dintr-o sorbitură. Oftă din adânc, zăbovi câteva clipe, apoi se apropie distrat de oglinda dintre cele două ferestre și ridică puțin legătura de pe frunte ca să-și examineze vânătăile și rănilor care tot nu se vindecaseră încă. „E singur, se dumeri Mitea, îmi face impresia că-i singur.” Fiodor Pavlovici se depărta de oglindă și, întorcându-se pe neașteptate spre fereastră, aruncă o privire în curte. Mitea se trase repede în umbra tufișului.

O bănuială îi stăruia totuși înfiptă în inimă ca un ac: „Păi dacă n-o fi după paravan, poate c-o fi dormind”. Pavlovici se depărta de fereastră. „Nu, din moment ce s-a uitat pe geam, înseamnă că n-a venit încă; de ce ar mai privi în bezna nopții?... Îl mistuie nerăbdarea...” Mitea se uită iar spre fereastră și începu din nou să-l spioneze. Bătrânul ședea pe un scaun și i se citea pe față că-i amărât. Își puse apoi coatele pe masă, cu mâna dreaptă sub falca. Mitea îl privea neclintit.

„E singur, singur, repeta el întruna. Dacă ar fi cu ea, n-ar avea mutra asta.” Dar ce curios: în același timp se simțea cuprins de o iritare stupidă și fără sens, ca și când i-ar fi fost ciudă că Grușenka nu se afla înăuntru. „Nu-mi pare rău că n-a venit, caută el o explicație, încredințându-se de absurditatea acestui sentiment, mă necăjește numai faptul că nu pot ști precis dacă e sau nu aici.” Reconstituind mai târziu scena, își amintea că în clipele acelea era extraordinar de lucid, că avea judecata limpede și-și dădea seama de tot ce se întâmpla până în cele mai mici amănunte. Totodată însă o nemulțumire ciudată, pricinuită probabil de incertitudinea în care se afla și de nenumăratele-i bănuieli, puneă vertiginos stăpânire pe sufletul său. „În definitiv, vreau să știu: e ori nu e aici?” își spunea clocotind de mânie. Și, luându-și inima în dinți, întinse mâna și bătu încetisor în cercevea: de două ori mai rar, apoi de trei ori mai repede, cioc-cioc-cioc, așa cum era semnalul stabilit între bătrân și Smerdiakov, prin care acesta din urmă trebuia să-i dea de știre stăpânului că „a venit Grușenka”. Străbătut de un fior, bătrânul ridică imediat capul și sări să deschidă geamul. Mitea se trase brusc înapoi, în umbră. Fiodor Pavlovici scoase capul pe fereastră.

— Grușenka, tu ești? Tu? Întrebă el mai mult în șoapta, cu voce tremurătoare. Unde ești, puișor? Unde te-ai ascuns, îngerașule? De emoție i se tăiase răsuflarea și gâfâia.

„E singur!” se convinse, în sfârșit, Mitea.

— Dar unde ești? spuse iarăși bătrânul, de astă dată cu glas tare aplecându-se și mai mult peste pervaz; ieșise cu umerii afară și se uita în toate părțile. Vino înapoi, hai, ca ți-am pregătit un cadou, vino să vezi!...

„Pachetul cu cele trei mii de ruble”, îi fulgeră prin minte, lui Mitea.

— Dar unde ești?... La ușă?... Stai, să-ți deschid...

Tot lungind gâtul spre dreapta, unde se afla ușa ce da în grădină, doar-doar va izbuti să deslușească ceva în întuneric, bătrânul era cât pe ce să cadă pe fereastră. Încă puțin, și ar fi alergat să descuie ușa, fără să mai zăbovească până primea răspunsul Grușenkăi. Mitea nu se clintea din loc uitându-se la el, așa cum stătea întors într-o parte. Cu câtă repulsie privise întotdeauna profilul bătrânului, atât de precis conturat în momentul acela în lumina vie a lămpii ce-i cădea pieziș pe obraz dinspre stânga: mărul lui Adam ce atârna pleoștit, în afară, nasul coroiat, gura lăbărțată într-un zâmbet de voluptuoasă așteptare. Mitea își simți deodată pieptul învâlvorat de o mânie aprigă, înverșunată: „Uite-l, ăsta e rivalul meu, tiranul care-mi otrăvește zilele, călăul care vrea să-mi distrugă viața!” Se dezlănțuise în el cu o furie turbata ura aceea sălbatică, vindicativă, despre care-i vorbise în chioșc – cu patru zile înainte, ca și când ar fi avut o presimțire – lui Alioșa, drept răspuns la întrebarea acestuia: „Să-l omor pe tata? Cum poți să vorbești așa?”

„Nu știu, nu știu nimic, îi mărturisise el atunci, s-ar putea să-l omor, după cum s-ar putea să-l las în pace. Mă tem însă c-am să-l urăsc în momentul acela numai văzându-i mutra. Totul mi se pare odios, nasul lui, ochii, mărul lui Adam, zâmbetul acela nerușinat. Mi-e scârbă de el. Uite, de ăsta mi-e frică, mă tem că n-o să mă pot stăpâni...”

Și cu fiecare clipă simțea cum i se întetește o scârbă tot mai cumplită, aproape insuportabilă. Pierzându-și orice control, Mitea smulse din buzunar pisălogul de aramă...

„M-a păzit Dumnezeu în momentul acela”, avea să spună el mai târziu. Într-adevăr, tocmai atunci Grigori Vasilievlici care zăcea bolnav în pat, se trezi. În seara aceea, se doftoricise folosind tratamentul despre care Smerdiakov îi pomenise lui Ivan Fiodorovici; ajutat de nevastă-sa, își fricționase capul cu vodcă amestecată cu o infuzie misterioasă și tot concentrată, dând pe gât ce mai rămăsese pe fundul sticlei, după ce mai întâi, Marfa Ignatievna îi descântase, șoptind o rugăciune pe care numai ea o știa”, și se culcase. Marfa Ignatievna, care gustase de asemenea din licoare, cum nu era obișnuită să tragă la măsea, adormise buștean. În puterea nopții însă Grigori se trezi brusc din somn, stătu o clipă să se dezmeticească și, cu toate că avea niște junghiuri crâncene în șale se opinti să se ridice în capul oaselor. Mai zăbovi așa încă puțin, pe gânduri, apoi se sculă din pat și începu să se îmbrace. Avea, se vede, remușcări, fiindcă se culcase, lăsând casa în voia sortii „într-o vreme de cumpănă ca asta”. Istovit de criza de epilepsie, Smerdiakov zăcea în nesimțire în odaia alăturată. Marfa Ignatievna dormea dusă. „A ajuns-o oboseala, săraca”, își spuse bătrânul uitându-se la ea și ieși gemând în cerdac. Nu voia decât să arunce o privire în grădină, nu se simțea în stare să facă nici câțiva pași, înțepenit de junghiul din șale și de fulgerăturile din piciorul drept. Deodată însă își aduse aminte că uitase să încuie de cu seară porțița dintre curte și grădină. Grigori era un om ordonat și grijuliu de felul lui, care înțelegea să păstreze cu sfințenie rânduiala statornicită și obiceiurile înrădăcinate din vechime. Strâmbându-se de durere, cobori șontâc-șontâc treptele cerdacului și o porni spre grădină. Într-adevăr, poarta era vraiste. Intră mașinal în grădină: poate că i se năzărise cumva, cine știe ce zgomot i-o fi venit la ureche, dar când își întoarse privirea spre stânga, observă că fereastra de la iatacul boierului era deschisă. Nu era nimeni totuși în dreptul ei, nu se uita nimeni afară. „De ce a lăsat-o deschisă, ca-n toiul verii?” se miră Grigori; în aceeași clipă însă simți că se întâmpla ceva curios în livadă: la vreo patruzeci de pași de el, o mogâldeată se strecură cu aleala pe dinaintea ochilor lui, un om, probabil, ce alerga furișându-se prin întunecimea nopții. „Doamne!” șopti el pierzându-și capul, uită și de dureri, și de tot și se duse să așină calea fugarului. O apuca însă pe un drum mai scurt cunoscând pesemne locurile mai bine decât celălalt, care se îndrepta în goană spre baie, pentru ca, ocolind-o să poată sări ulucile... Grigori se ținea după el, alerga în neștire, fără să-l scape din ochi. Îl ajunse din urma tocmai în clipa când încălecaser gardul. Urlând ca scos din minți, Grigori se repezi la el și-l prinse cu amândouă manile de picior.

Presimțirea nu-l înșelase: era într-adevăr el, „tâlarul, ucigașul!”

— Ucigașule, l-ai omorât pe taică-tău! zbieră bătrânul cât îl ținea gura, dar nu apucă să spună mai mult, că se și prăbuși, ca trăsnet la pământ.

Mitea sări înapoi în grădină și se apleca asupra lui. Ținea în mână pisălogul, pe care, fără să-și dea seama ce face, îl azvârli în iarbă la întâmplare. Pisălogul căzu la doi pași de Grigori, dar nu în iarbă, ci pe potecă, la vedere. Mitea se uită cu luare-aminte câteva clipe la cel care zăcea întins la picioarele lui. Avea capul scăldat în sânge. Întinse mâna și-l pipăi.

Reconstituind mai târziu întâmplările, își amintea precis că, în momentul acela, ținuse neapărat să-și dea seama, „să se încredințeze pe deplin” dacă-i sfărâmasese cumva țeasta sau numai îl „zăpăcise”, lovindu-l în creștet cu pisălogul. Sângele însă gâlgâia neîncetat, era îngrozitor cât sânge putea să curgă din rană, revărsându-se cald printre degetele lui tremurătoare. Ținea minte că smulsese atunci din buzunar batista imaculată, pe care o luase de acasă înainte de a merge la doamna Hohlakova, și-l oblojise la cap pe bătrân, căutând în zadar să oprească șiroaiele ce-i curgeau pe frunte și pe față. Într-o clipă, batista era learcă de sânge. „Doamne, ce să fac? se dezmetici deodată Mitea. N-am cum să aflu dacă i-am spart capul sau nu... Și apoi, ce importanță mai are acum? adăugă el deznădăjduit. Dacă l-am ucis, nu mai e nimic de făcut... Cine te-a pus să-mi ieși în cale, moșnege, acum odihnește-te în pace!” rosti el cu glas tare, și făcându-și vânt peste gard, îl sări dintr-o dată și o rupse la fuga pe ulicioară. Batista plină de sânge, pe care o ținea cocoloșită în mână, o vârî la repezeală în buzunarul de la spate al surtucului. Alerga mâncând pământul și cei câțiva trecători cu care i se încrucișa pașii pe întuneric aveau să povestească mai apoi că văzuseră în noaptea aceea un om gonind ca un bezmetic pe străzi. Se ducea pușcă spre casa Morozovei.

După plecarea lui, Fenia ieșise imediat să vorbească cu portarul Nazar Ivanovici, rugându-l stăruitor „pentru numele lui Dumnezeu, să nu-i mai dea drumul înăuntru nici azi, nici mâine «căpitanului»...”. Nazar Ivanovici îi făgădui s-o asculte, tocmai atunci, din păcate, proprietăreașa trimisese după el. Întâlnindu-se în curte cu nepotu-său, un flăcău de vreo douăzeci de ani abia venit la oraș, portarul îi spusese să rămână de paza în locul său, uitând să-i transmită consemnul cu privire la căpitan. Puțin mai târziu, fiindcă primise de câteva ori bacșiș de la Mitea, când acesta bătu în poartă, băiatul se grăbi să-i deschidă și, vesel nevoie-mare și zâmbitor, îl înștiința numaidecât că „Agrafena Aleksandrovna nu-i acasă”. Mitea se opri brusc.

— Dar unde e, Prohor?

— A plecat cu Timofei la Mokroe, să tot fie vreo două ceasuri de atunci.

— De ce? strigă Mitea.

— Ce știu eu, cică ar fi chemat-o acolo un ofițer, a trimis s-o ia cu trăsura...

Mitea îl lăsa în plata Domnului și intra în casă valvârtej s-o caute pe Fenia.

V - O HOTĂRÂRE NEAȘTEPTATĂ

Fenia era tot în bucătărie cu bunică-sa. Bizuindu-se pe cuvântul lui Nazar Ivanovici, femeile, care tocmai se găteau sa se culce, nu mai încuiaseră ușa pe dinăuntru. Mitea dădu buzna peste ele și, năpustindu-se asupra fetei, o apucă de gât.

— Spune-mi unde a plecat! Cu cine e la Mokroe? zbiera el ca un apucat.

Amândouă dădură un țipăt.

— Spun tot, spun tot, Dmitri Fiodorovici, zău că spun sufletele, nu-ți ascund nimic, zău! strigă precipitat Fenia speriată de moarte. S-a dus la Mokroe după ofițerul dumneaei

— Care ofițer? răcni Mitea.

— Tot ăla, ofițerul ăla care a părăsit-o acum cinci ani de s-a pierdut urma, bolborosi Fenia cu sufletul la gură.

Dmitri Fiodorovici își desprinsese mâinile de pe grumazul ei. Era palid la față ca un mort, cu gura încleștată, incapabil să scoată o vorbă, dar își puteai da seama numaidecât după privirea lui că se lămurise pe deplin, că înțelesese totul de la primele cuvinte, că știa cum se desfășuraseră lucrurile pas cu pas. Firește că, în momentul acela, bietei Fenia nu-i era de fel aminte să vadă dacă Mitea pricepuse ceva din spusele ei ședea ca pironită pe ladă, așa cum o găsisese el când dăduse buzna în casă, tremurând toată, cu brațele întinse ca pentru apărare, și se uita ținută la el cu ochii holbați și pupilele marte de spaimă. Era cu atât mai înspăimântată, cu cât Mitea avea mâinile năclăite de sânge. Pe drum, probabil își trecuse palma peste frunte, ca să se șteargă de nădușeală, fiindcă deasupra sprâncenelor și pe obrazul drept îi rămăseseră niște dăre și pete purpurii. Puțin mai lipsea ca Fenia să aibă o criză de nervi. Bătrâna bucătăreasă sărise în picioare și se zgâia la el cu o privire rătăcită, că o nebună. Dmitri Fiodorovici stătu o clipă locului încremenit, apoi se așeză ca un automat pe un scaun, lângă Fenia.

Nu se gândea la nimic, speriat și năucit de lovitură. Situația însă era limpede ca lumina zilei: Sigur că da. Ofițerul! știa doar de existența lui. Chiar Grușenka îi adusese la cunoștință că primise o scrisoare de la dânsul. Prin urmare o luna de zile, o lună întreagă, uneltise asta în mare taină, și el habar n-avusese de nimic până în momentul când noul pretendent își făcuse iar apariția; nici măcar o singura dată nu se gândise la el! Cum a putut, totuși, da, cum a putut, oare să treacă atât de ușor peste el? Cum se face că l-a uitat imediat chiar în clipa când aflase c-o să se întoarcă ofițerul? Iata întrebarea ce-l chinuia, ridicându-se ca o arătare monstruoasă în fața lui și Mitea o contempla halucinat, împietrit de groază.

Rupând în fine tăcerea, molcom și blajin ca un copil cuminte și drăgăstos, începu a vorbi cu Fenia ca și când ar fi uitat că abia cu o clipă înainte o insultase și o brutalizase, făcând-o să tremure de spaimă. O descusu, punându-i o seamă de întrebări cu o precizie uluitoare, cu totul neașteptată în starea în care se afla. Iar Fenia, deși nu-și putea lua ochii, înfricoșată, de la mâinile lui pătate de sânge, îi răspundea prompt, cât se poate de îndatoritoare, însuflețită parcă numai de dorința de a-i mărturisi „adevărul-adevărat”. Simțea chiar o plăcere să-i dea cât mai multe amănunte, nicidecum însă pentru a-i spori suferința, ci fiindcă voia din toată inima să-i fie cumva de folos. Îi povesti, așadar, pe îndelete tot ce se întâmplase peste zi, îi pomeni, firește, despre vizita lui Rakitin, care venise însoțit de Alioșa, și cum în vremea asta ea stătuse de pază, iar înainte de plecare, conștientă îi strigase pe geam lui Alioșa, zicându-i să-i spună dumnealui, lui Mitenka, că-i trimite multe salutări și-l roagă să nu uite niciodată că Grușenka îl iubise un ceas, unul singur din viața ei. La auzul acestor cuvinte, pe chipul lui Mitea înflori un zâmbet și obrajii palizi i se rumeniră. În momentul acela, biruindu-și teama ce-i înfrânase până atunci curiozitatea, Fenia își mărturisi mirarea:

— Ce-i pe mâinile dumneavoastră, Dmitri Fiodorovici? Stat pline de sânge!

— Da, răspunse Mitea aproape fără să-și dea seama ce spune, privindu-și mâinile cu un aer distrat, ca după aceea să nu se mai gândească nici la ele, nici la întrebarea pusă de Fenia.

Rămase așa, tăcut, o bucată de vreme. Trecuseră mai bine de douăzeci de minute de când intrase în bucătărie. Părea să-și fi venit însă în fire după spaima pe care o încercase, i se citea pe figura că în sufletul sau se petrecuse un reviriment, că o hotărâre nestrămutată se închegase în el. Se ridică în sfârșit de pe scaun cu un zâmbet visător.

— Ce-ai pățit, boierule, ce s-a întâmplat? stăruie ea arătând din nou spre mâinile lui. Îi vorbise cu o unduire milă în glas, ca singura ființă mai apropiată de el.

Mitea își privi iarăși mâinile.

— E sânge, Fenia, răspunse el cu o expresie ciudată, sânge de om. Doamne-Dumnezeule, când te gândești pentru ce a trebuit să fie vărsat! Dar... vezi tu, Fenia... În fața mea e un gard (se uită la ea ca și cum ar fi pus-o să dezlege o enigmă) un gard înalt, atât de înalt, că te înfiori când îl vezi, și totuși mâine, în zori, când „soarele va sălta în țării”, Mitenka va sări peste el. Tu nu poți să înțelegi, Fenia, despre ce gard e vorba... nu-i nimic, mâine ai să afli și ai să te dumerești... Și acum, rămâi cu bine! N-am să stau în calea nimănui, nu, am să mă dau frumos la o parte... am să știu când trebuie să mă retrag. Trăiește, fericirea mea... m-ai iubit un ceas... nici tu să nu-l uiți în vecii vecilor pe Mitenka Karamazov... Așa-nu spunea ea, Mitenka, ți-aduci aminte? și, fără să mai adauge nimic, ieși din bucătărie.

Fenia se zgribuli, înspăimântată de felul brusc în care se despărțise de ea, mai speriată poate chiar decât atunci când dăduse buzna în casă, năpustindu-se asupra ei.

Exact după zece minute, Dmitri Fiodorovici bătea la ușa lui Piotr Ilici Perhotin, tânărul funcționar la care își lăsase amanet pistoalele în după-amiaza aceleiași zile. Era trecut de opt și jumătate și Piotr Ilici, după ce-și luase ceaiul, se îmbrăcase să iasă în oraș, la „Stolicinîi gorod”, să facă o partidă de biliard. Mitea îl prinse tocmai când se pregătea de plecare. Văzându-l așa plin de sânge pe față, Piotr Ilici se neliniști:

— Sfinte Dumnezeule! Ce-i cu dumneata?

— Am venit să-mi iau pistoalele; uite, ți-am adus banii, îi explică precipitat Mitea. Mii de mulțumiri. sunt foarte grăbit Piotr Ilici. Fii bun, te rog, și dă-mi-le mai repede.

Piotr Ilici se minuna și mai tare când observa ce de bani avea în mână Mitea: un teanc întreg de bancnote, pe care ținea la vedere – într-un chip într-adevar ciudat și care avea

darul să-i sporească mirarea – cu mâna dreaptă întinsă ca și când ar fi vrut să arate la toată lumea cât era de bogat. La rândul său, băiatul pe care Piotr Ilici îl avea în serviciu și care ieșise să-i deschidă ușa povesti după aceea că a intrase în casă cu banii în mână, ceea ce înseamnă că a venise cu ei și pe stradă. Erau numai hârtii de câte o sută făcute sul între degetele lui năclăite de sânge. Mai târziu, la întrebarea persoanelor curioase să afle cam ce sumă putea ar fi avut asupra lui, Piotr Ilici declarase că teancul era destul de voluminos și de „compact”, așa că, după părerea sa, puteau să fie acolo vreo două, dacă nu chiar trei mii de ruble. Tot după declarațiile ulterioare ale acestuia, Dmitri Fiodorovici „nu era în starea lui normală, deși nu făcea impresia unui om beat; părea mai curând surescit, neatent și în același timp grozav de preocupat, ca și cum ar fi căutat să-și adune gândurile, silindu-se să ia o hotărâre definitivă, fără să se poată decide într-un fel. Era și foarte grăbit, îmi răspundea tăios și-n doi peri, iar ceea ce m-a surprins mai mult la el este că nu părea defel abătut, dimpotrivă, în unele momente avea chiar un aer cât se poate de voios, ca să zic așa”.

— Dar ce-i cu dumneata, ce-ai pățit? strigă Piotr Ilici, privind-și buimac musafirul. Ești plin de sânge, ai căzut cumva, te-ai lovit? Uită-te numai cum arăți!

Și, apucându-l de braț, îl duse în fața oglinzii. Văzându-se așa mânjit pe față, Mitea tresări și se încruntă supărat.

— Ei, fir-ar al dracului, asta mai lipsea! bodogăni el furios. Și mutând iute banii dintr-o mână într-alta, smulse cu un gest brusc batista din buzunar. Dar și batista era într-un hal fără de hal (tamponase cu ea rana din creștetul lui Grigori și-l ștersese pe față), nu mai avea nici măcar un colțișor curat; se făcuse scoartă, lipindu-se toată ghemotoc, așa încât nu se mai putea folosi de ea. Scos din răbdări, Mitea o aruncă jos.

— Dracu' s-o ia! N-ai ceva, o cârpă... sa mă șterg... Așa vasăzică, ești numai mânjit pe față, n-ai pățit nimic? Ar fi bine să te speli, spuse Piotr Ilici. Uite aici apă, stai, să-ți eu.

— Apă? N-ar strica... dar ce să fac cu astea? întreba el cu o nedumerire pur și simplu bizară, arătându-i teancul de hârtii de o sută din mână și uitându-se cercetător la Piotr ca și cum numai el era în măsură să hotărască unde să-și pună banii. *

— Bagă-i în buzunar sau lasă-i aici pe masă, că n-are cum să-i ia.

— În buzunar? Sigur că da, în buzunar. Bravo... Doamne ce aiureală! exclamă el deodată, ca și cum s-ar fi dezmeticit din fine. Dar mai întâi să isprăvim cu pistoalele, fii bun dă-mi-le, uite și banii... am mare nevoie de ele... nu pot să mai stau, n-am nici un moment de pierdut... Și, luând din teanc o hârtie de o sută, i-o întinse funcționarului.

— Păi n-am să-ți dau restul, îl înștiința acesta. Vezi, poate că ai bani mai mărunți...

— Nu, răspunse Mitea, cercetând iarăși din ochi teancul, ca și cum n-ar fi fost absolut sigur că era într-adevăr așa, ba chiar frunzări primele bancnote de deasupra. Nu, toate sunt la fel, adăugă el, uitându-se din nou întrebător la Piotr Ilici.

— Cum de te-ai procopsit așa? se interesă acesta. Stai că-l trimit acum pe băiat la Plotnikov. Țștia închid mai târziu prăvălia, poate că-ți schimbă ei. Misa! strigă el deschizând ușa ce da în antreu.

— Sigur că da, la Plotnikov, bravo! se bucură Mitea, ca luminat de o idee ce abia atunci îi răsărise în minte. Auzi tu, Mișa, adăugă el întorcându-se către băiatul care se înfățișase la poruncă, dă o fugă până la Plotnikov și spune-le că Dmitri Fiodorovici le trimite multe salutări și c-o să sosească și dumnealui numaidecât... Ascultă: spune-le din partea mea să-mi pregătească niște șampanie până vin eu, așa, ca la vreo trei duzini de sticle, și să le împacheteze bine, la fel ca data trecută, când am fost la Mokroe... Am comandat atunci patru duzini de sticle, îi explica el lui Piotr Ilici, apoi adresându-se iarăși băiatului: știu ei cum sa le împacheteze, Mișa, fii pe pace! Să pună și niște brânză, niște pateuri de Strasbourg, somon afumat, șunca, icre, în sfârșit, toate bunătățile, tot ce au în prăvălie, așa, cam de o sută sau o sută douăzeci de ca rândul trecut... Și încă ceva: atrage-le atenția să nu uite să pună și ceva dulciuri: bomboane, pere, vreo doi-trei pepeni chiar patru, adică nu, ajunge unul singur, ciocolată, caramele, candel, fondante, la fel ca rândul trecut, când am plecat la Mokroe; cu șampanie cu tot să fie o socoteală rotundă așa, ca la vreo trei sute de ruble... Exact ca atunci. Vezi, ține minte, Mișa! Să știi că... Mișa îl cheamă, nu-i așa? Întrerupse el iar, ca să-l întrebe pe Piotr Ilici.

— Stai, stai puțin, îl opri funcționarul, care-l ascultase atent până atunci, uitându-se la el din ce în ce mai neliniștit. Cred că-i mai bine să vorbești chiar dumneata cu ei când ai să te

duci acolo, mi-e teamă să nu încurce lucrurile.

— Și mie mi-e teamă c-o să le încurce, parcă văd c-o să spună tocmai pe dos! Ah, Mișa, și eu, care voiam să te pup pentru osteneală asta... Să știi că te cinstesc dacă faci așa cum ți-am spus, îți dau zece ruble, hai, șterge-o... șampania în primul rând; să nu uite șampania și niște coniac, o sticlă, două de vin roșu și alb, în sfârșit, să fie de toate, așa ca atunci... Lasă că știi ei ce-au pus atunci!

— Ci ascultă odată, măi omule! se răsti la el Piotr Ilici, pierzându-și răbdarea. Eu zic să dea o fugă să schimbe banii și să le spună să nu închidă încă prăvălia, o să te duci dumneata mai pe urmă și o să comanzi tot ce vrei... Dă încoace banii. Mișa, fuga marș, în doi timpi și trei mișcări să fii înapoi, ai auzit? Piotr Ilici, pe cât se pare, abia aștepta să-l expedieze de acasă, fiindcă băiatul se uita curios la musafir, zgâindu-se la petele de sânge de pe fața și mâinile lui și la teancul de bancnote dintre degetele-i tremurătoare. Rămăsese cu gura căscată de mirare și spaimă și probabil că nu înțelesese mai nimic din instrucțiunile lui Mitea.

— Și acum, hai la spălat! îl lua Piotr Ilici la zor. Pune banii aici masa sau bagă-i în buzunar... Uite-așa, să mergem! Scoate-ți surtucul. În timp ce-l ajuta să-și scoată gherocul, exclamă deodată surprins: la te uită, și haina e murdara de sânge!

— Nu... haina nu. Doar puțin aici, la mânecă... Acolo a fost batista. A trecut prin buzunar. M-am așezat pe batistă, probabil în timp ce stăteam de vorbă cu Fenia, și sângele a ieșit prin stofă, îi explică el cu cea mai mare candoare. Piotr Ilici îl asculta încruntat.

— Nu pot să înțeleg cum ai ajuns în halul ăsta, se vede te-ai bătut cu cineva... murmură el.

Ținând cana în mână, îi turnă apă cu încetul ca să se spele. Grăbit să isprăvească, Mitea nu-și săpuni cum trebuie mâinile (Piotr Ilici își amintea că-i tremurau degetele). Gazda, care însă, cu cât trecea timpul, părea să-și atribuie o autoritate din ce în ce mai puternică asupra lui, îl luă în primire poruncindu-i să-și dea cu săpun și să-și frece mâinile ca lumea. E cazul să spunem că Piotr Ilici nu era omul care să se intimideze chiar așa, cu una, cu două.

— De ce nu-ți cureți unghiile? Așa, bun, acum dă-ți și pe față, uite, aici, la tâmplă și lângă ureche... Nu cumva vrei să pleci cu cămașa asta? Unde te duci așa? Nu vezi că manșeta dreaptă e murdară de sânge?

— Da, e murdară, recunosc Mitea privind și manșeta.

— Schimbă-te.

— N-am timp. Uite ce am să fac... continuă cu aceeași candoare Mitea, punându-și surtucul, după ce se ștersese pe față și pe mâini, am s-o suflec puțin, așa, ca să nu se observe sub haină... Ai văzut?

— Acum să-mi spui cum ai reușit să-ajungi în halul asta! Te-ai încăierat cu cineva? Ai făcut iarăși vreo boroboața la local, așa cum s-a mai întâmplat? Nu cumva ți-o fi cășunat iarăși pe nenorocitul acela de căpitan pe care l-ai snopit în bătaie și l-ai jumulit de barbă acum câțva timp? Îi aminti pe un ton muștrător Piotr Ilici. Hai, spune, pe cine ai mai bătut sau, mai știi, poate c-ai omorât pe cineva...

— Fleacuri! răspunse Mitea.

— Cum, fleacuri?

— N-are nici un rost! i-o retează Mitea, apoi, zâmbind din senin. Adineauri, în piață, am strivit o băbuță.

— Ai strivit o băbuță?

— Un moșneag! strigă Mitea în gura mare, de parc-ar fi vorbit cu un surd, uitându-se drept în ochii lui, vesel nevoie-mare.

— Dracu' să te ia, ce era, babă sau moșneag?... Ai omorât pe cineva?

— Aș, până la urmă ne-am împăcat! Ne-am răfuit și după ceea ne-am împăcat. Undeva, nu-ți spun unde, ne-am despărțit în cei mai buni termeni... Un dobitoc... probabil m-a iertat, acum sunt sigur că m-a iertat... Dacă s-ar fi sculat de jos, nu mi-ar fi iertat-o în veci (adăugă Mitea făcându-i cu ochiul). Știi ceva? Mai dă-l dracului! Auzi, Piotr Ilici, lasă-l dracului, n-am nici un chef, ce rost are? N-am chef acum, încheie el scurt.

— Te-am întrebat doar așa, pentru că nu înțeleg, zău, ce plăcere ai să te iei la harță cu oricine... pentru o prostie, ca atunci, cu căpitanul acela... Te-ai bătut, și acum o să-i tragi un cheful, uite, așa ești dumneata. Trei duzini de sticle! Ce faci cu atâta băutură?

— Bravo! Acum pistoalele. Zău, mă grăbesc! Aș fi vrut să mai stăm de vorbă, dragul

meu, dar ce să fac, nu mai am nici un moment de pierdut! și apoi, nici n-are rost, e prea târziu acum. A! unde sunt banii, unde i-am pus? tresări el deodată și începu să se scotocească prin buzunare.

— Ia-i lăsat pe masă... i-ai pus chiar dumneata... uite-i acolo. Ai uitat? Zău, pentru dumneata banii n-au nici un preț, umbli cu ei de parc-ar fi niște gunoaie sau apă chioară! Poftim pistoalele. Ciudat, adineauri pe la șase, mi le-ai lăsat amanet pentru zece ruble, și acum te dă afară din casa bănetul – câte miare ai acolo, doua, trei?

— Or fi trei, râse Mitea vârând teancul de hârtii în buzunarul de la pantaloni.

— Să nu-i pierzi. Nu cumva ai descoperit o mină de aur?

— Mină? Mină de aur, zici? exclamă Mitea hohote. Te pomenești că vrei să pleci la minele de aur, Perhotin? Dacă ții într-adevăr să pleci, să știi că există aici oraș, o cucoană care îți numără imediat pe masă trei mii a ruble numai să te duci acolo. Mie mi-a și dat, ca să vezi cât de mult o interesează minele! O cunoști pe Hohlakova?

— Numai așa din vedere, dar am auzit despre dânsa. Ba nu zău, chiar ți-a dat trei mii de ruble? Cum, așa, tam-nisam? se minună Piotr Ilici, privindu-l neîncrezător.

— Măine, când soarele se va înălța în țării, când veșnic tânărul Febus se va avânta cu caleașa în slăvi, lăudând pre Domnul și preamărindu-l, du-te la dânsa, vreau să zic la Hohlakova, și întreab-o dacă-i adevărat sau nu că mi-a dat trei mii de ruble... Întreab-o și ai să vezi!

— Nu știu în ce relații sunteți... dar din moment ce nu-o spui cu atâta convingere, înseamnă că-i adevărat... Așa, vasăzică, ai pus lăbuța frumușel pe trei miare și, în loc să pleci în Siberia, te duci... Apropo, unde ai de gând să te duci?

— La Mokroe.

— La Mokroe? în toiul nopții?

— A avut Mastriuk de toate și a rămas mofluz, fârtate! rosti deodată Mitea.

— Mofluz? Cu mii de ruble în buzunar?

— Nu mă gândeam la bani. Dă-i dracului! Vorbeam de năravul femeilor:

Nechibzuit și-nșelător

E al femeilor nărav...⁶

Așa spune Ulise, și-i dau toată dreptatea.

— Zău dacă mai înțeleg ceva.

— Dar ce, crezi că sunt beat?

— Mai rău decât atât!

— Sufletul meu e turmentat, Piotr Ilici, sufletul, dar ajunge, ajunge!

— Ce faci, încarci pistolul?

— Da, încarc pistolul.

Într-adevăr, Mitea deschisese cutia în care se aflau pistoalele și, scoțând cornetul cu praf de pușcă, se apucase să umple meticulos culata. Luă apoi un glonț și, înainte de a-l vâri pe țeava, îl cercetă, ținându-l cu două degete în lumină.

Piotr Ilici îi urmărea curios și puțin alarmat fiecare mișcare.

— De ce te uiți la el?

— Așa, o fantezie. Spune-mi, dacă ți s-ar năzări cumva să-ți tragi un glonț în cap, nu te-ai uita la el înainte de a încărca arma?

— Pentru ce să mă uit la el?

— Fiindcă mă gândesc c-o să mi se înfigă în creier, și atunci e interesant de știut cum arată... Dar toate astea-s prostii, năluciri de o clipă! Gata, s-a isprăvit! adăugă el băgând glonțul pe țeava și astupându-l cu câlți. Dragul meu Piotr Ilici, ascultă-mă pe mine, lumea asta e o aiureală întreagă, de-ai ști ce absurd e totul! Vrei să-mi dai un petic de hârtie?

— Poftim.

— Nu, dă-mi o hârtie netedă, curată, să scriu ceva. Așa, merge. Și, luând pana de pe masă, Mitea scrisese la repezeală două rânduri, așa cum stătea în picioare, pe urmă împături biletul și-l puse în buzunarul jiletcii. Așeză la loc pistoalele și încuie cutia, păstrând-o în mână. Se uită apoi gânditor la Piotr Ilici – cu un zâmbet ce-i stăruia îndelung pe buze.

— Să mergem, rosti el într-un târziu.

— Unde să mergem? Stai... Te pomenești că vrei să-ți zbori creierii... se neliniști Piotr

⁶ Versurile aparțin poetului rus Tiutcev.

Ilici.

— Mofturi! Fugi încolo! Vreau să trăiesc, iubesc ține minte! Mi-e drag Febus cu pletele-de aur, mi-e lumina lui dogoritoare... Scumpul meu Piotr Ilici, spune dumneata ai ști să te dai la o parte?

— Cum adică, să mă dau la o parte?

— Să te dai la o parte din calea cuiva. Să lași drumul liber celei mai dragi ființe de pe lume și nu numai ei, dar și omului pe care-l urăști din tot sufletul. Să ajungi până la urmă să-i iubești chiar și pe cel pe care l-ai urât până atunci – iată ce înseamnă să te dai la o parte! Să lași drumul liber! Să le spun: „Dumnezeu să vă aibă în pază, calea-i deschisă, puteți trece fiindcă eu...”

— Fiindcă dumneata...

— Ajunge, să mergem!

Piotr Ilici se uită din nou atent la el.

— Cred c-ar trebui totuși să anunț pe cineva. Să nu te lase să pleci. Ce cauți la Mokroe?

— Femeia este acolo, femeia, mă-nțelegi? și cu asta, basta, Piotr Ilici! ți-am spus destul.

— Ascultă. Ești un sălbatic, dar totdeauna am avut o simpatie pentru dumneata... De-aia sunt îngrijorat.

— Îți mulțumesc, frățioare. Sunt un sălbatic, zici? Ei, sălbaticii ăștia, sălbaticii! Mereu îmi spun: sunt un sălbatic! A, iată-l și pe Misa, uitasem de el.

Mișa venise într-un suflet, cu un teanc de bani mărunți, „la Plotnikov, raportă el, e forfotă mare”, toată lumea cară sticle, și pește, și ceai, așa încât totul are să fie gata la țanc. Mitea lua o hârtie de zece ruble și-și plăți datoria față de Piotr Ilici, și încă una, tot de zece, pe care i-o arunca lui Mișa.

— Nu se poate! protestă Piotr Ilici. Nu permit așa ceva la mine în casa, prost obicei, zău! Pune-ți bine banii, uite, aici. Ce rost are sa-i risipești de pomană? Parca văd că mâine rămâi lefter și vii iar să-mi ceri zece ruble... De ce-i îndesi pe toți în buzunar? O sa-i pierzi!

— Ascultă, omule, hai cu mine la Mokroe!

— Ce să caut acolo?

— Să destupăm o sticlă și să închinăm în cinstea vieții! Am poftă să beau, și mai ales am poftă să beau cu dumneata. N-am băut niciodată împreună, nu-i așa?

— Dacă vrei să mergem la restaurant, sunt gata, tot mă găteam s-o pornesc într-acolo.

— La restaurant? N-am timp de pierdut. Hai mai bine la Plotnikov, putem sta în odaia din fund. Vrei să-ți spun o ghicitoare?

-Zi.

Mitea scoase din jiletcă peticul de hârtie, îl despături și i-l arătă. Biletul cuprindea aceste cuvinte, scrise mare și deslușit:

„Pedepsindu-mă pentru viața pe care am trăit-o, singur mi-am rostit osânda.”

— Zău, trebuie să anunț pe cineva, se neliniști din nou Piotr Ilici, după ce-l citi.

— N-o să ai timp, dragul meu. Mai bine hai să bem... Înainte marș!

Prăvălia lui Plotnikov se afla chiar la colțul străzii, la doi pași de locuința lui Piotr Ilici. Era cea mai mare băcănie de la noi din oraș, proprietatea unor negustori bogați, și pot să vă spun că nu era de lepădat. Găseai acolo tot ce vrei, ca în oricare magazin de felul acesta din capitală, toate articolele de băcănie: vinuri „din podgoriile fraților Eliseev”, fructe, țigări de foi, ceai, zahăr, cafea și câte și mai câte... Trei vânzători și doi băieți de prăvălie erau la dispoziția mușterilor. Deși în ultimii ani în ținutul nostru începuse să se simtă sărăcia, iar moșierii din partea locului se risipiseră și negoțul în general lânzezea tot mai mult, băcănia era la fel de înfloritoare ca odinioară, ba chiar numărul amatorilor de delicatese părea să nu fie în descreștere. Mitea era așteptat cu nerăbdare. Patronul ținea foarte bine minte că abia cu trei sau patru săptămâni în urmă cumpărase marfă și vinațuri de câteva de ruble, bani peșin (firește că nici nu i-ar fi trecut prin minte să-i dea ceva pe veresie), că și atunci avusese tot așa un teanc de bani, pe care-i risipise fără nici o chibzuială, fără sa întrebe o singură dată ce rost avea să cumpere atâta marfă, vinațuri etc. Făcuse mare vâlvă în tot orașul faptul că, atunci când plecase să petreacă la Mokroe cu Grușenka, „păpase trei mii de ruble, chefuind o noapte întreagă și ziua următoare că, după chiolhan, se înapoiase acasă scuturat de bani, fără o para chioară în buzunar”. Îi cășunase atunci să scoale în puterea nopții o șatră întreagă de țigani (pripășiți de curând pe la noi), care în două zile îi stoarseră și ultimul gologan, bând în neștire fel de fel de vinuri scumpe. Oamenii povesteau

râzând că se apucase să-i îmbete cu șampanie pe bieții mujici care umblau desculți și că îndopase cu pateuri de Strasbourg și bomboane fetele și muierile din Mokroe. Râdea lumea să se prăpădească, mai ales la restaurant (firește, numai atunci când nu era el de față, fiindcă altminteri ar fi fost cam riscant), de mărturisirea pe care Mitea o făcuse cu atâta candoare în auzul tuturor că singura favoare pe care o obținuse cu prilejul acelei „trăsnăi” din partea Grușenkăi fusese „îngăduința de a-i săruta piciorușul, atâta tot i-a îngăduit”.

În momentul când Mitea și Piotr Ilici ajunseră în dreptul prăvăliei, văzură așteptând la ușă o trăsură trasă de trei cai cu zurgălăi și acoperită cu o cergă; pe capră ședea Andrei surugiul. Înăuntru, în prăvălie, reușiseră între timp să „garnisească” aproape o ladă întreaga cu marfă; nu mai aștepta decât sosirea lui Mitea ca să pună capacul, s-o bata în cuie s-o urce în droșcă. Piotr Ilici făcu ochii mari.

— De unde a răsărit troica? îl întreba el pe Mitea.

— Venind încoace, mi-a ieșit în cale Andrei și-a poruncit să tragă în fața prăvăliei. Ce să mai pierd timp degeaba! Data trecuta am plecat cu Timofei, dar a luat-o înainte; cine știe pe unde o fi zburând cu vrăjitoare! Ce crezi, o să zăbovim mult pe drum, Andrei?

— Cel mult dac-or sosi cu un ceas înaintea noastră, poate nici atâta! se grăbi să-l liniștească Andrei. Mai adineauri m-am întâlnit cu Timofei, de l-am ajutat să înhame și știu cum mână el caii. Ce, se potrivește mersul lor cu al nostru, Dmitri Fiodorovici? Mă prind că nici un ceas n-o s-avem zăbavă! spuse cu foc surugiul, un om încă în puterea vârstei, roșcovan și uscățiv, îmbrăcat țărănește și ținând biciul cu mâna stângă.

— Cincizeci de ruble bacșiș, dacă sosim doar cu un ceas mai târziu!

— Pentru un ceas, îmi pun capul jos, Dmitri Fiodorovici, deși zic că n-o să apuce înainte nici cu o jumătate de oră, darămite cu un ceas!

Mitea n-avea astâmpăr o clipă, dădea porunci în dreapta și-n stânga și vorbea alandala, fără șir, într-un chip foarte ciudat. Începea o frază, se oprea și, uitând ce voise să spună, trecea la altceva. Piotr Ilici găsi de cuviință să intervină.

— De patru sute de ruble în cap, nici o copeică mai puțin, exact ca data trecută! comanda Mitea. Patru duzini de sticle de șampanie, să nu vă prind că-mi trageți chiulul cu vreuna.

— Ce faci cu atâtea sticle? Pentru ce? Stai! tună deodată Piotr Ilici. Ce-i cu lada asta? Ce ați pus înăuntru? Vrei să spui că aici e marfă de patru sute de ruble?

Vânzătorii, la fel de agitați și ei, îi explicară mieroși că în ladă nu erau decât șase sticle de șampanie și „diferite mezeicuri, așa ca pentru început”, aperitive, acadele, fondante etc. „Grosul” urma să fie împachetat și trimis separat

cât mai grabnic, ca și rândul trecut, tot cu o telegă specială, ca să ajungă la Mokroe curând după Dmitri Fiodorovici, așa, un ceas mai târziu.

— Cel mult un ceas, auziți? și să puneți cât mai bomboane și acadele, fetele sunt moarte după zahăr stărui cu însuflețire Mitea.

— Bomboane, hai, fie! Dar ce vrei să faci cu patru duzini de sticle de șampanie? Nu-ți ajunge o duzină? îl lua la Piotr Ilici care nu-și mai găsea astâmpăr.

Încercă să se tocmească, ceru socoteala, și abia de izbuti să salveze o sută de ruble. În cele din urmă, cazu la învoială ca mărfurile cumpărate să nu depășească suma de trei sute de ruble.

— Mai duceți-vă dracului! strigă Piotr Ilici, ca și cum s-ar fi dezmeticit deodată. În definitiv, ce-mi pasă mie? Arunca banii pe fereastră, dacă tot ți-au picat pleașcă!

Mitea îl sili să meargă cu el în odaia din fund.

— Vino încoace, economule, nu te mai prăpădi cu firea! O să ne aducă îndată o sticlă s-o destupăm. Zău, Piotr Ilici, de ce nu vrei să vii cu mine, ești un băiat de ispravă și mie mi-s dragi oamenii ca dumneata... Mitea se așeză pe un scaun împletit, la o mescioară minusculă, acoperită cu un servet murdar. Piotr Ilici luă loc în fața lui; o clipă mai apoi șampania se afla pe masă. Totodată fură întrebați dacă nu doresc cumva să ia niște stridii, „proaspete, abia au sosit adineauri. marfă de soi, numai una și una”.

— Duceți-vă dracului cu stridiile voastre cu tot, să nu le văd în ochi, dați-mi pace, nu poftesc nimic! se răsti exasperat Piotr Ilici.

— N-avem timp de stridii, de altfel, nici nu mi-e foame știi, prietene, rosti tandru Mitea, niciodată nu mi-a plăcut dezordinea.

— Dar cui poate să-i placa! Trei duzini de sticle, păcatele mele, pentru niște mârłani!

Oricine ar sări în sus când ar au așa ceva!

— Nu-i vorba de asta. Mă gândeam la ceea ce se cheamă ordinea superioară. E un lucru care mie îmi lipsește cu desăvârșire. În sufletul meu nu exista acea ordine superioară. Dar... acum totul s-a isprăvit, n-are rost să ne mai văicărim... La naiba, e prea târziu! Toată viața mea a fost o aiureală; cred c-a sosit timpul să fie mai reală, să fac puțină ordine! Observi că vorbesc în calambururi?

— Calambururi? Eu aş zice mai curînd că bați cîmpii!

— *Slavă Celui-de-Sus! Slavă lui! Că-n suflet, cu cerul, îl port...* Versurile astea au izvorât cândva din mine; de fapt, nici nu sunt versuri, ci o lacrimă picurată din inima mea... eu le-am făcut... dar nu atunci când l-am tras de țacălie pe căpitanul acela...

— Cum de ți-ai adus aminte de el tocmai acum?

— Știu eu de ce mi-am adus aminte de el... Mofturi! Totul se sfârșește odată și odată, totul se încheie, tragi o linie, și faci bilanțul...

— Zău, pistoalele tale mă pun pe gânduri!

— Mofturi! Și pistoalele ca toate celelalte! Bea și lasă fantasmagoriile. Mi-e dragă viața, am iubit-o chiar prea mult, atât de mult, încât acum sunt sătul până-n gât. Ajunge! Să-nchinăm pentru ea, dragul meu, să bem în cinstea vieții, pentru ea ridic paharul! De ce oi fi, oare, atât de mulțumit de mine? Știu că sunt un ticălos și totuși asta nu mă împiedică să fiu mulțumit de mine. Dar gândul că, așa ticălos cum sunt, mai pot fi mulțumit de mine mă chinuiește. Binecuvântez lumea așa cum a fost făcută, sunt gata să-l binecuvântez pe ziditor și toată lucrarea mâinilor sale, dar... trebuie totuși să nimicesc o lighioană scârboasă, ca să nu mai spurce pământul stricând viața altora... Să bem în cinstea vieții, frățioare! Ce poate fi mai scump decât viața? Nimic, într-adevăr, nimic! Să închinăm pentru viață și pentru regina reginelor!

— Pentru viață și, dacă vrei, și pentru regina ta. Goliră amândoi paharul. Cu toată exaltarea și vorbăria lui fără șir, Mitea părea trist, ca și când o povară nemăsurat de grea i-ar fi apăsât umerii.

— Mișa... Mișa e, nu-i așa? Mișa, dragul meu, vino încoace, băiețăș, și bea și tu un pahar pentru Febus cel cu plete de aur, pentru Febus cel de mâine...

— De ce-i dai vin? interveni Piotr Ilici nemulțumit.

— Lasă-l, vreau eu să bea.

— Eehi

Mișa deșertă paharul, făcu o plecăciune și o șterse numaidecât.

— Așa o să mă țină minte mai bine, argumentă Mitea. Iubesc o femeie, da, o iubesc! Ce este femeia? Regina lumii! Sunt trist, Piotr Ilici, de-ai ști cât sunt de trist. Cum zicea Hamlet: „Mă simt atât de trist, Horațiu, sunt copleșit de tristețe... Vai, bietul Yorik! Poate că Yorik sunt eu. Da, sunt Yorik deocamdată, hârcă am să fiu ceva mai încolo...

Piotr Ilici îl asculta fără să spună nimic. Tăcu și Mitea până la urmă.

— Ce-i cu cățelul cel de colo? întrebă el la un moment dat, într-o doară, pe un băiat de prăvălie, văzând într-un colț o cățelușă nostimă cu ochișori negri.

— E cățelușă Varvarei Alexeevna, stăpâna noastră, răspunse băiatul. A venit adineauri cu ea și a uitat-o în prăvălie. Trebuie s-o ducem acasă.

— Am mai văzut una tot așa... la regiment... zise Mitea visător. Numai că aceea avea un picioruș de dinapoi rupt... Ascultă, Piotr Ilici, aş vrea să te întreb ceva: ai furat vreodată în viața dumnitale?

— Ce întrebare-i asta?!

— Numai așa, din simplă curiozitate. Bunăoară, un lucru care nu-ți aparține, pe care-l vezi spânzurând în buzunarul cuiva? Nu vorbesc de banii statului, fiindcă toată lumea își vâra mâinile-n ei și bineînțeles că și dumneata...

— Du-te dracului!

— Mă gândeam la bunul altuia; ai băgat vreodată mâna în buzunarul sau în punga cuiva? Spune drept!

— l-am furat odată mamei o monedă de douăzeci de copeici, aveam pe atunci nouă ani. Am luat-o pe furiș de pe masă și am ținut-o strâns în pumn.

— Și?

— Asta-i tot. Am păstrat-o trei zile, pe urmă mi-a fost rușine, am mărturisit isprava și i-am dat-o înapoi.

— Și pe urmă?

— Pe urmă? Am mâncat, se înțelege, o chelfăneală zdravănă. Dar dumneata ai furat vreodată?

Mitea clipi șiret.

— Am furat.

— Ce anume? se interesă Piotr Ilici.

— O monedă de douăzeci de copeici de la mama, aveam nouă ani și am dat-o înapoi după trei zile. Mitea se sculă de la masă.

— Dmitri Feodorovici, nu plecăm? strigă din prag Andrei.

Mitea tresări.

— Sunteți gata? Să mergem! încă o poveste și... dați-i un ciocan de votcă lui Andrei, fiindcă pleacă la drum! Bașca unul de coniac! Cutia asta (sunt niște pistoale înăuntru) puneți-o sub pernă. Rămâi cu bine, Piotr Ilici, dac-o fi să-ți amintești vreodată de mine, n-aș vrea să-mi porți cumva pică.

— Nu te mai întorci mâine?

— Ba da.

— Dacă nu vă supărați, socoteala! îi sări înainte băiatul de prăvălie.

— A, da, socoteala! Firește!

Scoțând iarăși din buzunar teancul de bancnote, smulse trei hârtii multicolore, pe care le aruncă pe tejghea, și o porni grăbit spre ușă. Toată lumea se țină după el, petrecându-l cu temenele și urându-i cale bună. Andrei gemu satisfăcut după ce dădu coniacul peste cap și sări pe capră. Dar tocmai când Mitea se pregătea să se urce în trăsură, răsări ca din pământ în fața lui Fenia, care venise într-o fugă până acolo, încât abia mai putea să sufle; împreunându-și mâinile a rugă, slujnica se aruncă la picioarele lui.

— Conașule, strigă ea, Dmitri Feodorovici, suflete, să nu-ți faci păcatul cu conia! Și eu care am dat drumul la gură!... Și nici cu el să nu-ți faci vreun păcat, că-i ibovnicul dumneaei, ăla dinainte! Vrea să se însoare cu Agrafena Alexandrovna, de-aia a venit din Siberia... Dmitri Feodorovici, tăicuțule, zău, să nu-i nenorocești!

— Te-te-te! Va să zică, asta era! Ehe, te duc-i acolo ca să faci tămbălău! murmură Piotr Ilici. Acum pricep totul. Ba bine că nu. Dmitri Feodorovici, dă-mi pistoalele, dacă vrei să fii om întreg! îi porunci lui Mitea. Auzi, Dmitri?

— Pistoalele? Lasă, dragul meu, c-o să le arunc pe drum într-o băltoacă, îl asigură Mitea. Fenia, scoală de acolo, nu te mai tăvăli pe jos! De azi înainte Mitea n-o să mai nenorocească pe nimeni, n-o să mai fie o pacoste pentru nimeni, dobitocul! Ascultă, Fenia, strigă mai apoi, după ce se urcă în droșcă, te rog să mă ierți dacă te-am jignit adineauri, îndură-te de mine, ticălosul... Și chiar dacă n-o să mă ierți, pentru mine-i totuna! Mi-e totuna, orice s-ar mai întâmpla de aici înainte! Mână, Andrei, dă-i bătaie!

Andrei urni troica din loc, făcând să sune zurgălăii.

— Rămâi sănătos, Piotr Ilici! Ultima lacrimă-i pentru dumneata...

„Nu-i beat și totuși ce bazaconii e-n stare să spună!” se gândi Piotr Ilici, uitându-se după el. Avusese intenția să mai rămână puțin să supravegheze încărcatul mărfurilor în căruța înhămată (tot cu trei cai) ce urma să plece cu restul de vinațuri și mezelicuri, bănuind că negustorii nu erau de bună-credință și voiau probabil să-i tragă clapa lui Mitea, dar, pierzându-și răbdarea, furios pe sine, scuipe cu parapon și plecă la local să joace biliard.

— Nu e băiat rău, numai că-i dobitoc... murmură el pe drum. Parc-am auzit ceva despre ofițerul acela „dinainte” al Grușenkăi. Ehe, dacă-i adevărat c-a venit, atunci... Or, pistoalele astea! Naiba să-l ia, ce sunt eu, dădaca lui? Treaba lor! De altfel nici nu cred c-o să se întâmple ceva. Numai gura-i de ei. Au să se îmbete ca porcii și au să se ia de piept, și, după ce au să-și moaie bine oasele, au să se pupe-n bot. Ce, ăștia sunt oameni în stare să facă vreo isprava? „Am să mă dau la o parte, vreau să mă pedepsească”, vorbe de clacă, n-o să se întâmple nimic! De câte ori n-a urlat așa când se îmbăta la cârciumă! Numai că, de astă dată, nu mai e beat. „Sufletul mi-e beat”, altminteri nu pot să trăiască fără poezii, păcătoșii! Da ce sunt eu, dădaca lui? Cine l-a pus să se încaiere, tot râțul îi era plin de sânge. Cu cine s-o fi bătut? Lasă, că aflu eu acum la local. Și batista îi era murdară de sânge... Ptiu, a rămas în odaie la mine pe podea...

Era în cea mai proastă dispoziție când ajunsese la local și, fără nici un chef, începu o partidă de biliard care îl mai învioră puțin. Mai juca după aceea încă una și la un moment

dat se apucă să-i povestească partenerului său că Dmitri Karamazov pusese iarăși mâna pe niște bani, o sumă mai măricică, așa, ca la vreo trei mii de ruble – îl văzuse chiar el cu ochii lui – și că plecase iar să tragă un chiolhan la Mokroe cu Grușenka. Știrea avu darul să stârnească un interes neașteptat printre cei de față. Și, ceea ce era și mai curios, o discutară cu toată seriozitatea, fără să ia nici o clipă lucrurile în glumă; se întrerupse până și jocul.

— Trei mii? Unde o fi găsit trei mii de ruble?

Îl întrebară cum și de unde. Nimănui însă nu-i veni să creadă când le spuse că banii îi căpătase de la Hohlakova.

— Nu cumva l-o fi jefuit pe bătrân, ce ziceți?

— Mda, trei mii! Parcă nu miroase a bine...

— Nu s-a lăudat el în gura mare c-o să-i vină de hac bătrânului? Toată lumea a auzit doar. Ba la un moment dat a pomenit chiar de suma asta, trei mii de ruble...

Piotr Ilici ascultă cât ascultă și de la o vreme deveni mai zgârcit la vorbă, răspunzând laconic la întrebări. Se feri totodată să amintească ceva despre faptul că Mitea era plin de sânge pe mâini și pe față, deși pe drum se gândise să spună și asta. Începură o nouă partidă și, încetul cu încetul, discuția prilejuită de Mitea lânzezi. După cea de-a treia partidă însă Piotr Ilici refuză să mai joace și, lăsând tacul din mână, părăsi localul fără să mai cineze așa cum avusese de gând la început. În piață se opri nedumerit, surprins el însuși de ceea ce era pe cale să facă, dându-și seama dintr-o dată că în loc să meargă acasă se îndrepta spre locuința lui Feodor Pavlovici, să se intereseze dacă nu se întâmplase ceva. „Era să ridic toată lumea în picioare și să provoc un scandal pentru un fleac de nimic. Ei, fir-ar el al dracului să fie, da ce sunt eu, dacă lor?! ”

Se îndreptă deci spre casă cum nu se poate mai prost dispus, dar după câțiva pași își aduse aminte de Fenia. „Naiba să mă ia, trebuia s-o trag de limbă adineauri, își spuse el în ciudat, în momentul ăsta aș fi știut tot.” Ardea acum de nerăbdare să stea de vorbă cu ea, dorea atât de stăruitor lucrul acesta, încât pe la mijlocul drumului coti brusc spre locuința Morozovei, unde știa că sade Grușenka. Ajungând acolo, bătut în poartă și abia în clipa când loviturile răsunară în tăcerea nopții se dezmetici, mânios pe sine. Cu atât mai mult cu cât nu i se răspunse, toată lumea probabil dormea. „Și aici am să provoc un scandal!” se gândi el cu inima strânsă, dar în loc să plece începu iar să bată, de astă dată cu toată puterea. Bubuiturile făceau un tărbăoi grozav. „Am să-i scol din somn, nu se poate să nu se trezească!” murmură el din ce în ce mai furios pe sine, întețind, totuși, în același timp bătăile în poartă.

VI - SOSESC EU!

Între timp, Dmitri Feodorovici era în drum spre Mokroe. Avea de făcut mai bine de douăzeci de verste până acolo, dar troica lui Andrei zbura ca vântul, așa că puteau să străbată distanța aceasta cam într-un ceas și un sfert. Luțala cu care mergeau parcă îl mai învioră pe Mitea. Aerul era proaspăt și răcoros, stele mari scânteiau pe cerul senin. În noaptea asta, poate chiar la aceeași oră, Aleoșa căzuse la pământ, jurându-i frenetic „să-l iubească toată viața”. În sufletul lui Mitea stăruia un vălmășag întreg de simțăminte și, cu toate că erau atâtea lucruri care îl torturau în momentul acela, toate dorințele lui îl mânuau cu o forță nestăvilită numai către dânsa, către stăpâna destinului său, pe care se ducea s-o vadă pentru ultima oară în viață. Încolo, tot ce pot să vă spun este că inima lui nu avu nici o clipă măcar o cât de mică zvâcnire de revoltă. Poate că cititorii n-au să mă creadă, dar cât era el de gelos, Mitea nu simțea totuși nici un grăunte de gelozie față de noul său rival, de „ofițerul” care răsărise ca din pământ. Ar fi spumegat, desigur, furios, să-i fi ieșit oricare altul în cale și poate ca și-ar fi scăldat din nou în sânge mâinile-i nelegiuite, dar în momentul de față, în timp ce troica zbura în noapte, în sufletul lui nu exista nici un resentiment, nici un dram de ură sau de gelozie împotriva aceluia bărbat, „primul” din viața Grușenkăi, pe care, ce-i drept, nu avusese încă prilejul să-l vadă. „De astă dată nu mai am ce să zic, au tot dreptul; e vorba doar de prima ei iubire pe care n-a putut s-o uite, deși au trecut cinci ani între timp; prin urmare, numai pe el l-a iubit toți anii aceștia. Și eu? Pentru ce i-am mai încurcat viața? Ce rost am aici? Dă-te la o parte, Mitea, dă-le voie să treacă! Și-

apoi ce s-a ales de mine acum? Și fără el tot un om sfârșit se cheamă că sunt, chiar dacă n-ar fi apărut ofițerul, povestea tot s-ar fi încheiat...”

Cam astea ar fi fost sentimentele pe care el le-ar fi putut mărturisi, dacă, bineînțeles, ar fi fost în stare să-și adune gândurile. Numai că Mitea nu mai era capabil să judece. Hotărârea din ultima clipă o luase spontan, fără nici o șovăială, ea încolțise în inima lui și Mitea o îmbrățișase cu toate consecințele, de la primele cuvinte rostite de Fenia. Și totuși, deși era înarmat cu ea, nu se simțea împăcat, dimpotrivă, în sufletul lui stăruia mai departe aceeași dureroasă frământare; hotărârea luată nu reușise să-l liniștească. Se adunaseră prea multe lucruri în urmă, care îl făceau să sufere acum. Uneori el însuși era mirat: sentința se afla doar scrisă negru pe alb: „Mă pedepsesc singur; eu însumi mi-am rostit osânda”; hârtia aștepta la el în buzunar dinainte pregătită, pistolul era încărcat, stabilise irevocabil cum să întâmpine a doua zi razele fierbinți ale lui „Febus cel cu plete de aur” și totuși, nu izbutea încă să încheie definitiv socotelile cu trecutul, cu tot ceea ce rămăsese în urmă, făcându-l să se chinuiască. Gândul la acesta stătea înfipt în el ca un cui, spre marea lui disperare. La un moment dat, voise chiar să-l oprească pe Andrei în drum, să sară jos din troică, să scoată pistolul încărcat și să isprăvească odată cu toate, fără să mai aștepte până-n zori. Momentul acela trecuse însă, se stinsese ca o scânteie. Troica zbura „mâncând pământul” și, pe măsură ce se apropia de țelul călătoriei, Mitea era tot mai mult cu gândul la ea, numai și numai la ea, izgonind lugubrele fantome ce-l bântuiau. O, dorea atât de mult s-o vadă, măcar în treacăt, fie chiar pe furiș! „Trebuie să fie cu el în clipa de față, s-o văd cel puțin cum arată când e împreună cu el, cu iubitul ei de odinioară, atâta tot.” Niciodată nu simțise învolburându-se în pieptul lui o dragoste atât de fierbinte pentru femeia aceea care apăruse ca o fatalitate în viața lui, niciodată nu cunoscuse un sentiment atât de nou, încât și pentru el era un prilej de uimire și în același timp atât de duios, încât se confunda cu o rugă umilă, cu dorința de a dispărea cu desăvârșire din calea ei. „Și am să dispar cu adevărat” se decise el deodată, cuprins de o exaltare isterică.

Trecuse aproape un ceas în care Mitea nu scosese un cuvânt. Andrei, deși guraliv din fire, tăcea și el, ca și cum s-ar fi temut să deschidă gura, mulțumindu-se să-și îndemne la drum „gloabele”, niște căluți murgi, costelivi, dar sprinteni. Deodată, Mitea strigă cuprins de panică.

— Andrei! Dar dac-or fi dormind?

Era un lucru care abia în clipa aceea îi răsărise în minte. Până atunci nici nu se gândise măcar la eventualitatea aceasta.

— Tot ce se poate, Dmitri Feodorovici.

Mitea se încruntă: el se ducea acolo... însuflețit de asemenea sentimente... și ei dormeau duși... poate că și ea s-o fi culcat... O ură năprasnică țâșni ca o flacăra în sufletul lui.

— Mână, Andrei! Hai, mai repede! răcni el, simțind că i se învâртеște capul.

— Da poate că nu s-au culcat încă, își dădu cu părerea Andrei, după un răstimp de tăcere. Timofei zicea că-i lume multă...

— Unde, la poștă?

— Nu, nu la poștă, la Plastunov, la han, adicătelea, cum s-ar zice, la poșta pe tocmeală.

— Știu. Și zici că-i lume multă? De unde? Cine poate să fie? izbucni Mitea și mai alarmat la auzul acestei vești neașteptate.

— Timofei zicea că-s numai boieri. Doi de la oraș, cine anume, n-aș putea să vă spun, cic-ar fi de prin partea locului. Pe urmă încă doi, care au venit de la drum. S-ar putea să mai fie și alții, că nu l-am întrebat. Zicea că s-au așezat să joace.

— Cărți?

— Da. Și dacă s-or fi apucat să joace, apoi n-aveți nici o grijă, că nu s-au culcat. Nu-i nici unsprezece.

— Mână, Andrei, mână! strigă din nou Mitea, stând ca pe ghimpi.

— Aș vrea să te întreb ceva, boierule, rosti Andrei după câteva clipe, să nu-ți fie cu supărare. Mă cam încearcă îndoiala, boierule...

— Ce este?

— Adineauri, Feodosia Markovna s-a aruncat la picioarele Măriei-tale, și te-a rugat cu lacrimi în ochi să nu-ți faci păcatul cu conia, nici cu dânsa, nici cu altcineva... Și taman eu să fiu acela care să te ducă acolo, boierule... Să-mi fie cu iertăciune, c-am vorbit și eu așa, după capul meu prost.

Mitea își înfipse mâna în umărul lui și-l zgâlțâi cu înfrigurare.

— Tu ești surugiu, nu-i așa? Zi, ești surugiu!

— Surugiu, boierule...

— Știi atunci când trebuie să te dai la o parte! Nu înseamnă că, fiind surugiu, poți să calci peste oameni, numai să nu lași pe nimeni să ți-o ia înainte! Păzea, că dau peste voi! Nu, surugiule, să nu dai peste oameni! Ferește-te că strivești lumea, n-ai dreptul să strici viața nimănui; iar dacă ți-ai făcut totuși păcatul cu cineva, caută să-ți iei singur pedeapsa... dacă ai stricat viața cuiva, dacă s-a întâmplat să nenorocеști pe cineva – ia-ți singur pedeapsa și pleacă! Mitea vorbea în gura mare, cuprins de frenezie. Deși în sinea lui nu prea știa ce să creadă, Andrei nu căută totuși să curme discuția.

— Așa o fi, boierule... Ce-i drept, e drept, Dmitri Feodorovici, nu se poate să calci așa omul în picioare, nici să-l canonești... Nici un dobitoc nu trebuie canonit, că și el e tot făptura lui Dumnezeu; nici calul măcar nu se cade să fie canonit, că vezi pe unii surugii cum îl deșală în bătaie... Parcă n-ar avea teamă de Dumnezeu, așa scot sufletul din el și-l tot mână mereu înainte.

— În iad? îi luă vorba din gură, Mitea cu o gîlgîire scurtă și ciudată de rîs – un fel de tic al lui – apoi, apucându-l iarăși de umăr pe surugiu: Andrei, suflet curat, spune-mi ce crezi tu: Dmitri Feodorovici Karamazov o să ajungă ori nu în iad?

— Păi de unde să știu eu, boierule, asta va să fie după sufletul Măriei-tale, cum ți-o fi năravul... Când fiul lui Dumnezeu a fost răstignit și și-a dat sufletul pe cruce, a coborât drept în iad de-a slobozit sufletele păcătoșilor care-și făceau osînda. Și unde a început iadul să geamă și să se Vaite, crezând c-o să rămână în veci pustiu și n-o să mai găzduiască nici un păcătos. Atunci Dumnezeu i-a spus ca să-l împace: „Geaba te vaiți, iadule, c-o să-ți vină oaspeți de soi, boieri și dregători, și juzi și bogătani, și-o să fii iarăși plin cum ai fost de când lumea-i lume și cum o să mai fii pîn-oi veni din nou pe pămînt!” Așa se știe din bătrîni c-a lăsat Dumnezeu.

— Frumoasă legendă, zău, mi-a plăcut! Dă bice rotașului din stînga, Andrei!

— Iată pentru cine-i venit iadul, boierule, urmă surugiul îndemnînd din șfichi murgul din stînga. Da Măria-ta ești taman ca un prunc, așa zicem noi... Cam iute, ce-i drept, la mînie, dar bunul Dumnezeu o să te ierte că inima ți-e milostivă.

— Dar tu, tu ai să mă ierți, Andrei?

— Pentru ce să te iert, boierule, că doară nu mi-ai făcut nimic?

— Ba nu, să mă ierți pentru toți, tu singur în numele tuturor, și chiar aici, în drum... Mă ierți pentru toți? Spune, suflet cinstit!

— Of, boierule! Ciudate lucruri vorbești și tare mi-e teamă să nu pățesc ceva c-a trebuit taman eu să te duc acolo...

Mitea nu-l auzi. Se ruga în șoaptă cu o frenezie sălbatică:

— Doamne, primește-mă, așa nelegiuit cum sunt și nu mă judeca! Lasă-mă ne judecat... Nu mă judeca, Doamne, pentru că mi-am luat singur osînda! Nu mă judeca pentru că te iubesc, Doamne! Sunt un ticălos, dar te iubesc; chiar de-ar fi să mă trimiți în iad, tot am să te iubesc și am să strig din străfundul gheenei că pe Tine te iubesc acum și pururea și-n vecii vecilor... Numai nu mă văduvi de dragostea mea pămîntească, îngăduie-mi să mă bucur de ea pînă în clipa din urmă... să iubesc acum, aici, lasă-mi încă cinci ore răgaz pînă la cea dintîi rază fierbinte din slavă... Căci mi-e dragă regina sufletului meu! Doamne, cât o iubesc! Nici n-aș putea face altfel decît s-o iubesc. Doar Tu mă vezi cum sunt. Am să mă duc și am să-i cad la picioare: „Ai dreptate să mă dai la o parte din drum... Rămâi cu bine, nu te gîndi la victima ta, uit-o, nu trebuie să-ți faci sînge rău din pricina ei!”

— Mokroe! strigă deodată Andrei, întinzînd biciul înainte.

Umbra masivă și impunătoare a clădirilor înnegrea întunericul palid al nopții, desfășurându-se pe o întindere considerabilă. Satul, o așezare de peste două mii de suflete, zăcea cufundat în somn; ici-colo doar mai licăreau câteva luminițe răzlețe.

— Mână, Andrei, mână! Îndemnă Mitea înfrigurat.

— Nu s-au culcat! răspunse Andrei, arătînd cu biciul hanul lui Plastunov din marginea satului. Cele șase ferestre ce dădeau spre uliță erau din plin luminate.

— Nu s-au culcat! exclamă Mitea fericit. Dă-i băiete, Andrei, ia-o la goană, să sune zurgălăii, fă gălăgie, să se audă că venim! Să știe toată lumea cine a sosit! Sosesc eul! Eu în persoană! răcni el ca scos din minți.

Andrei mână în galop troica ostenită și trase zgomotos droșca în fața cerdacului înalt, unde opri brusc căluții istoviți, care abia mai puteau să răsuflă. Mitea sări jos; jupânul, care tocmai se pregătea de culcare, se uită curios din pridvor să vadă cine venise.

— Trifon Borisîci, dumneata ești?

Jupânul se aplecă, îl privi mai cu luare-aminte și coborî fuga treptele, să-l întâmpine cu plecăciuni servile.

— Dmitri Feodorovici! Bine ai venit, conașule!

Trifon Borisîci era un mujic îndesat și vânjos, de statură mijlocie, puhav la obraz, cu o înfățișare aspră și neînduplecată – mai ales când avea de a face cu mujicii din Mokroe – dar care, atunci când adulmeca vreun câștig, se pricepea de minune să-și ticluiască o mutră slugarnică. Umbla îmbrăcat rusește, cu rubașcă și suman, avea punga doldora de bani, dar ambiția lui era să prindă cât mai mult cheag. Jumătate din sat încăpuse în ghearele lui, mai toată lumea îi era datoare. Arenda și cumpăra de la moșieri pământ, punându-i pe mujici să i-l lucreze în contul unor datorii de care nu reușeau să scape niciodată. Rămăsese văduv cu patru fete, dintre care una, văduvă și ea, se aciuse pe lângă dânsul împreună cu copilașii, nepoții bătrânului, muncindu-i ca femeie cu ziua. A doua, țărancă sadea, era măritată cu un cinovnic, un amărât de copist avansat de curând, pe care îl puteai vedea pozat în uniformă cu epoleți, într-una din încăperi, pe peretele împodobit cu minuscule fotografii de familie. Celelalte două fete mai mici, la hramul bisericii sau când se duceau în vizită, umblau îmbrăcate cu rochii albastre sau verzi strânse pe trup, după ultima modă, și cu o trenă de toată frumusețea, pentru ca în ziua următoare să se scoale ca de obicei cu noaptea în cap, să măture prin odăi cu târnuri de mestecăn, să scoată lăturile și să curețe gunoiul după călători. Cu toată averea lui, Trifon Borisîci căuta cât putea să-i stoarcă de bani pe cheflii și ținea bine minte că de curând, să tot fie o lună de atunci, dacă nu și mai puțin, cu prilejul chefului pe care Dmitri Feodorovici îl făcuse împreună cu Grușenka, în douăzeci și patru de ore îl ușurase de vreo două sau trei sute de ruble. Se repezi deci să-i iasă înainte vesel nevoie mare, mirosind, după alaiul cu care sosise Mitea, că-i picase iarăși o plească.

— Dmitri Feodorovici, conașule, ce bucurie!

— Stai, Trifon Borisîci, spune-mi mai întâi, unde-i dânsa?

— Agrafena Alexandrovna? pricepu numaidecât jupânul, cercetându-l din ochi. Este aici... la noi...

— Cu cine?

— Ia, niște călători... Un cinovnic, poleac pare-mi-se după grai; el a trimis droșca după dânsa; pe urma un prieten de al dumnealui sau, știu eu, poate vreun tovarăș de drum, țivili amândoi...

— Și ce fac? Chefuiesc? E bogat?

— Aș, ce chef! Nici o pricopseală de capul lui, Dmitri Feodorovici.

— Nici o pricopseală? Și ceilalți?

— Doi boieri de la oraș... se întorc de la Cernei și au mas aici peste noapte. Unul, ăl mai tânăr, e neam cu domnul Miusov, dar am uitat cum îi zice... pe celălalt trebuie să-l cunoști, e moșierul Maximov, zice c-a fost de curând la mănăstire să se roage și acu umblă peste tot cu nepotul lui Miusov după dânsul...

— Țștia-s toți?

— Toți!

— Stai, stai puțin, Trifon Borisîci, spune-mi acum încă un lucru, cel mai important: ce face dânsa, cum arată?

— Păi abia a venit; ce să facă, șade cu dumnealor!

— E veselă? Râde?

— Nu, parcă nu prea râde... Ba chiar mi se pare că-i nițel supărată, îl tot mângâie pe cap pe ăl tânăr.

— Pe poleac? Pe ofițer?

— Aș, ăla nu-i nici tânăr și nici ofițer; nu, boierule, nu pe el, ci pe nepotul lui Miusov, tânărul de care vă spuneam... nu știu cum îi zice, că i-am uitat numele.

— Kalganov?

— Așa, așa, Kalganov.

— Bine, am să văd eu. Sunt la cărți?

— Au jucat până-acu, dar s-au săturat; au băut ceai și cinovnicul a cerut vișinată.

— Bine, bine, Trifon Borisîci, am să văd eu ce-i de făcut. Acum spune-mi altceva: e vreun taraf de țigani?

— Nici pomeneală, Dmitri Feodorovici, i-a alungat stăpânirea. Dacă vrei, sunt aici în sat, la Rojdestvenskoe, niște ovrei care cântă la țambal și din scripcă, așa putea trimite pe cineva să-i cheme. Cât ai bate din palme, au și sosit.

— Trimite, trimite neapărat! aprobă în gura mare Mitea. Și scoală și fetele, pe Maria în primul rând, și pe Stepanida, și pe Arina. Două sute de ruble pentru cor!

— Cu banii ăștia scol tot satul, deși cred că s-au culcat. Numai că nu face să-ți cheltui paralele cu mujicii și fetele de aici, Dmitri Feodorovici. Să zvârli pe fereastră o groază de bănet pentru niște netrebniți ca ăștia și niște bețivani! Neam de neamul lor mârlandii ăștia n-au fumat țigări din pachet, și dumneata rândul trecut i-ai *tractarisit*, mă rog, cu țigări! Niște puturoși, niște tâlhari! Și fetele niște păduchioase. Mai bine mă duc să le scol pe fetele mele, și pe gratis, nu-i nevoie să-ți golești buzunarul; și ele s-au culcat, dar când le-oi da un picior, să vezi cum fac numaidecât ochi, și le pun să-ți cânte cât îi pofti! Când mă gândesc că i-ai cinstit cu șampanie pe mocofani! Eeh!

Mustrările lui erau numai de paradă; chiar el dosise data trecută șase sticle de șampanie și culesese la un moment dat de sub masă o hârtie de o sută de ruble. O strânsese ghemotoc în pumn și rămăsese cu ea.

— Cred c-am făcut praf atunci peste o mie de ruble, Trifon Borisîci, îți amintești?

— Ai făcut, boierule, așa cum zici, praf le-ai făcut, cum să nu-mi amintesc, cred că ai lăsat aici vreo trei miare.

— Și acum tot pentru asta am venit, ia uite colea! Mitea scoase din buzunar teancul de bancnote, vârându-i-l jupânului sub nas. Acum ascultă ce-ți spun și bagă la cap: peste un ceas sosesc tot felul de mezelicuri, vinațuri, pateuri, bomboane – ai grijă să cari totul sus. Lada asta pe care am adus-o acum – uite-o aici, la Andrei – du-o tot sus; despachetează și servește șampania... Vezi, adu fetele, cheam-o și pe Maria, pe Maria neapărat...

Se întoarse apoi la droșcă și scoase cutia cu pistoale de sub perne.

— Stai să-ți plătesc, Andrei! Uite cincisprezece ruble pentru drum și încă cincizeci bacșiș... pentru credința și dragostea cu care m-ai servit... Să-ți aduci aminte de boier Karamazov!

— E prea mult, boierule, mă tem să primesc, șovăi Andrei. Dă-mi numai cinci ruble, mi-ajunge atât. Trifon Borisîci e aici de față. Să-mi fie cu iertare c-am vorbit așa, ca omul prost, da...

Mitea îl măsură cu privirea din creștet până-n tălpi.

— De ce ți-e frică? Ia mai du-te dracului! se oțărî la el, aruncându-i cinci ruble. Și acum, Trifon Borisîci, să mergi cu mine, uite-așa, binișor, și să-mi dai voie să mă uit la ei pe furiș, așa ca să nu mă vadă. Unde sunt, în odaia albastră?

Trifon Borisîci îl privi cu o umbră de teamă, dar îi împlini docil porunca; îl conduse pe tăcute în tindă, intră apoi în camera mare din față, vecină cu cea în care se aflau călătorii, și scoase afară luminarea. După care îl aduse înăuntru și-l așeză pe întuneric într-un ungher, de unde putea să vadă oaspeții fără să bage nimeni de seamă. Dar Mitea nu stătu prea mult să-i spioneze și nici nu reuși să observe mare lucru; cum dădu cu ochii de ea, începu să-i bată inima și i se încețoșară privirile. Grușenka ședea la masă într-un jilt, iar lângă ea, pe canapea, chipeșul și mult-preatânărul Kalganov; Grușenka îl ținea de mână și părea foarte veselă, în timp ce junele, fără să se uite la dânsa, vorbea tare și parcă puțin înciudat, peste masă, cu Maximov, care își găsise loc în fața ei. Maximov râdea. Tot pe canapea ședea și el, iar alături, pe un scaun, la perete, un alt bărbat, pe care Mitea nu-l cunoștea. Cel de pe canapea stătea rezemat de spătar și trăgea din pipă. Mitea abia dacă apucă să-și dea seama că era un ins destul de trupez, rotund la față, mic de stat, probabil, și cam îmbufnat. Al doilea bărbat necunoscut, prietenul lui desigur, părea grozav de înalt; mai mult decât atât nu reuși să observe, căci i se tăie deodată răsuflarea. Nu avu răbdare să stea la pândă nici un minut; puse cutia cu pistoale pe scrin și, simțind cum i se zbate inima în piept de emoție, sloi de gheață, Mitea pătrunse în odaia albastră.

— Ai! dădu un țipăt Grușenka speriată, zărimdu-l prima în prag.

VII - DREPTUL PRIMULUI VENIT

Mitea se apropie de masă cu pași mari, apăsăți.

— Domnilor, începu el cu glas tare, aproape strigând, dar în același timp poticnindu-se la fiecare cuvânt. Eu... nu vă speriați că nu-i nimic! Nu se întâmplă nimic, zău, nimic! și se întoarse către Grușa, care, așa cum ședea în jilț, se alăturase de Kalganov, apucându-l strâns de braț. Eu... sunt în treacăt, rămân aici numai noaptea asta. Măine dimineață plec mai departe. Domnilor, permiteți unui călător pribeag... să stea cu dumneavoastră până mâine dimineață? Numai până mâine în zori, pentru ultima oară... În odaia asta...

Ultimele cuvinte le rosti adresându-se bondocului de pe canapea. Acesta își scoase pipa din gură cu un aer foarte grav și răspunse tăios:

— *Panie*⁷, suntem aici într-un separeu. Vedeți că mai sunt și alte camere.

— Vai de mine, Dmitri Feodorovici, nici nu mai încape discuție! interveni Kalganov. Rămâi, te rog, cu noi. Bună seara!

— Bună seara, prieten scump și... și neprețuit! Să știi că totdeauna am avut o deosebită stimă pentru dumneata... exclamă Mitea fericit, întinzându-i impetuos mâna peste masă.

— Aoleu, ce mână puternică ai! Mi-ai rupt degetele! răsă Kalganov.

— Așa strânge el mâna totdeauna, se amestecă în vorbă Grușenka, volubilă, păstrând o umbră sfioasă de zâmbet pe buze; își dăduse numaidecât seama, după figura lui, că Mitea nu era pus pe scandal; continua totuși să se uite la el cu o neliniște amestecată cu o vădită curiozitate. Era ceva în înfățișarea sa care o uluise; în orice caz, nu s-ar fi așteptat c-o să se pomenească din senin cu el acolo, și cu atât mai puțin c-o să vorbească așa cum le vorbise.

Moșierul Maximov, care ședea în stânga mesei, se grăbi să le țină isonul.

— Bună seara! îl întâmpină el cu un glas mieros.

Mitea tăbărî asupra lui:

— Bună seara, bună seara, și dumneavoastră sunteți aici? Ce plăcere! Domnilor, domnilor, eu... Se întoarse iar către poleacul cu pipa, socotindu-l probabil cel mai de seamă dintre comeseni. Am venit într-o goană până aici... Țineam atât de mult să-mi petrec ultima zi, ultimul ceas în odaia asta... unde am adorat-o... pe regina mea!... Iartă-mă, *panie*, urmă el înfierbântat, continuând să vorbească în gura mare, am zburat ca vântul până aici, și am făcut legământ față de mine însumi... O, să n-aveți nici o grijă, este ultima mea noapte. Să bem, *panie*, să bem pentru că ne-am împăcat! Îndată au să aducă și vinul... Uite cu ce-am venit... Și fără nici un motiv, Mitea scoase iarăși din buzunar teancul de bani... Dă-mi voie, *panie!* Vreau muzică, gălăgie, trăsnete și fulgere, la fel ca data trecută... Dar viermele, viermele târător, care face degeaba umbră pământului, n-o să mai existe! În această ultimă noapte vreau să-mi amintesc de unica zi din viață când am fost fericit!...

Se opri sugrumat; ar mai fi avut încă multe de spus, dar nu izbuti să scoată decât niște sunete guturale ciudate. Polonezul, care îl privise țință până atunci, se uită la teancul de bancnote, apoi la Grușenka, fără să priceapă nimic.

— Dacă poruncește *krolewna*... începu el.

— Ce-i aceea *krolewna*! Regină? îl întrerupse Grușenka. Îmi vine să râd când vă aud spunându-mi așa. Șezi, Mitea, ce tot bați câmpii acolo? De ce vrei să mă sperii? Te rog, fii cuminte. O să fii cuminte, nu-i așa, și n-o să ne sperii? Dacă da, atunci îmi pare bine c-ai venit...

— Eu, eu să te sperii? protestă Mitea, ridicând brațele către cer. O, puteți pleca liniștiți, n-am să vă stau în cale, nu vreau să încurc viața nimănui!... Și spre surprinderea tuturor și poate chiar a lui, se prăbuși pe scaun și izbucni în plâns, cu fața întoarsă spre perete și degetele încheștate pe spătar, ca și când l-ar fi îmbrățișat.

— Ei vezi, vezi cum ești! Ce om! îl dojeni Grușenka. Uite, așa făcea de câte ori venea pe la mine; vorbea și vorbea câte-n lună și-n stele, de nu reușeam să aleg nimic până la urmă. Într-un rând s-a pornit tot așa din senin pe plâns, și acum iar l-a apucat, mai mare rușinea! De ce plângi? *Măcar de ai avea pentru ce!* adăugă ea enigmatic, apăsând iritată pe fiecare cuvânt.

— Eu... eu nu plâng... Ei, bună seara! Mitea se răsuci pe scaun și începu deodată să râdă, dar nu așa ca de obicei, printr-o gâlgâire bruscă de râs, ci pe tăcute, zguduit de un hohot

⁷ Domnule (Polonă).

înăbușit, prelung și nervos.

— Iar!... Hai, fii și tu mai vesel! Îl îndemnă Grușenka. Îmi pare bine c-ai venit, zău, nici nu știi ce bine-mi pare, Mitea, auzi tu? Îmi pare foarte bine! Vreau să rămână cu noi, rosti ea pe un ton autoritar, ca și cum s-ar fi adresat tuturor celor de față, deși era evident că vorbele ei fuseseră anume adresate bondocului de pe canapea. Așa vreau eu! Dacă pleacă el, plec și eu, ne-am înțeles? adăugă ea cu o privire scânteietoare.

— Tot ce dorește regina mea e sfânt! încuviință poleacul, sărutându-i galant mâna. Vă rugăm să poftiți la masa noastră, *panie*, se întoarse apoi amabil către Mitea.

Acesta sări în picioare, gata să dea iarăși drumul unei tirade, dar se răzgândi.

— Să bem, *panie*! se mulțumi el să spună în loc de orice cuvântare.

Toată lumea râse.

— Slavă Domnului! Credeam că iar o să se pornească, suspină Grușenka nervoasă. Auzi, Mitea, îi porunci ea, să stai liniștit! Ce bună idee ai avut să aduci șampanie! Mi-era poftă să beau, și nu pot să sufăr vișinata. Dar și mai bună idee ai avut să vii încoace, e o plictiseală aici... Ți s-a făcut de un chiolhan? Ci vâra-ți odată banii în buzunar! De unde ai luat atâtea parale?

Rușinat, Mitea se grăbi să vâre în buzunar teancul de bancnote, pe care încă îl mai ținea strâns în pumn, așa încât toată lumea îl văzuse și mai ales cei doi polonezi. Se îmbujora tot. Tocmai atunci jupânul sosi cu o sticlă de șampanie destupată și o tavă plină cu pahare. Mitea apucă sticla, dar era atât de fâstâcit, încât nu mai știu ce să facă. Kalganov i-o luă din mână și turnă în pahare.

— Mai adu una! porunci Mitea și, uitând să mai ciocnească cu polonezul pe care-l poftise cu atâta solemnitate să bea pentru împăcarea lor, dădu pe gât paharul fără să-i mai aștepte pe ceilalți. Părea cu totul alt om acum. Aerul solemn și tragic cu care intrase în odaie dispăruse, și-n locul lui i se așternuse pe față o expresie copilăroasă. Se făcuse mic și umil. Avea o sfială în privire și se uita încântat la toată lumea, chicotind mereu, nervos, recunoscător ca un cățeluș pedepsit, căruia stăpânul i-ar fi dat din nou drumul în casă făcându-i hatârul să-l mângâie. S-ar fi zis că uitase tot ce se întâmplase mai înainte și-i admira pe toți, zâmbind ca un copil. Era vesel nevoie mare și n-o mai slăbea din ochi pe Grușenka, ba chiar se mută cu scaunul lângă dânsa, lipindu-l de jilțul ei. Avu răgaz acum să-i cerceteze mai atent pe cei doi *pani*, deși nu-și putea da seama încă ce fel de oameni erau. Cel care ședea pe canapea îl impresiona prin ținuta lui, prin accentul lui polonez și mai ales prin pipa din gură. „Ei, și ce dacă fumează cu pipa, foarte frumos!” se gândea examinându-l. Omul, care părea să tot aibă vreo patruzeci de ani, cu figura lui cam puhavă, cu un năsuc mic de tot, subliniat de o mustăcioară cănită, subțire și arogantă, nu-i trezea deocamdată nici un fel de nedumerire. Nici chiar peruca grosolană, făcută cine știe în ce orașel din Siberia, cu părul lins pe tâmpile, ce-i dădea o înfățișare stupidă, nu-l surprinse prea tare: „Se vede că așa-i place lui, să poarte perucă!” își spuse contemplându-l mai departe, fericit. Celălalt pan, care ședea la perete, mai tânăr decât poleacul de pe canapea, avea o privire insolentă și sfidătoare și asculta în tăcere, cu un aer disprețuitor, discuțiile comesenilor. Singurul lucru care-l uimea la el era statura lui exagerat de înaltă, într-un contrast izbitor cu cea a polonezului de pe canapea. „În picioare, probabil că atinge unsprezece verșoci, dacă nu și mai mult”, îi trecu prin minte. Se gândi apoi că namila aceea era, de bună seamă, prietenul și omul de încredere al celui alt, un fel de „gardă personală”, deprins să-i facă în totul pe plac bondocului. Ceea ce i se păru de asemenea foarte natural, ba chiar lăudabil. În sufletul cățelușului se stinsese orice pâlpare de gelozie. Nu înțelegea nimic din purtarea Grușenkăi, nici din tonul enigmatic cu care rostise câteva fraze; nu-și dădea seama - cu un freamăt de nestăvilită bucurie - decât că Grușenka era drăguță cu el și că-l „iertase”, îngăduindu-i să șadă lângă dânsa. Se topi tot de fericire când o văzu muindu-și buzele în paharul cu șampanie. Până la urmă însă îl miră tăcerea ce domnea în odaie și roti jur împrejur o privire cercetătoare, ca și când ar fi așteptat ceva: „De ce stăm așa tăcuți, de ce nimeni nu spune nimic, domnilor?” părea că întreabă ochii săi zâmbitori.

— Nu vezi? Ne toarnă niște minciuni, că ne dor fâlcile de cât am râs! spuse Kalgarov, ca și cum i-ar fi ghicit gândul, arătându-i-l pe Maximov.

Mitea se uită ținută la Kalganov, apoi își mută repede privirile asupra moșierului.

— Toarnă la minciuni, zău? rosti el cu un gâlgâit scurt de răs, de parcă ar fi auzit cine

știe ce nostimadă. Ha-ha!

— Da. Închipuiește-ți, pretinde că prin o mie opt sute și douăzeci toți cavaleriștii noștri s-au însurat cu poloneze; ei, spune dac-ai mai auzit asemenea bazaconie!

— Cu poloneze? repetă Mitea, cuprins de o nemărginită admirație.

Kalганov își dădea foarte bine seama de relațiile ce existau între Mitea și Grușenka și bănuia poate și rolul pe care-l juca polonezul, dar toate astea erau lucruri care nu-l interesau decât prea puțin, dacă nu chiar de loc; în momentul de față nu se ocupa decât de Maximov. Întâmplarea făcuse ca tocmai în seara aceea să poposească împreună la han, unde dăduseră peste cei doi polonezi, pe care-i vedeau pentru prima oară în viață. Pe Grușenka însă Kalганov o cunoștea mai demult, fusese chiar acasă la dânsa cu cineva, dar nu izbutise să-i inspire nici un fel de simpatie atunci. Acum, în schimb, era drăgăstoasă cu el și, până la venirea lui Mitea, îl alintase tot timpul, deși Kalганov rămăsese insensibil la dezmierdările ei. Era tânăr de tot, abia dacă împlinise douăzeci de ani, îmbrăcat elegant, alb la față cu un chip drăgălaș și un păr blond, bogat, de toată frumusețea. Obrazul alb era luminat de o pereche de ochi minunați, azurii, cu o privire inteligentă, uneori adâncă, poate prea serioasă în genere pentru vârsta lui, deși Kalганov vorbea câteodată într-adevăr ca un copil și avea un aer teribil de candid, lucru de care nu se simțea de loc stingherit, chiar atunci când era conștient de asta. În totul, părea un ins destul de original și de capricios deși tandru din fire. În unele clipe i se întipărea pe figură o expresie concentrată, stăruitoare: se uita la tine ca și când ar fi fost atent la ceea ce spui, dar îți dădea seama că în momentul acela se gândea la cu totul altceva, urzând cine știe ce visuri în sinea sa. Alteori era moale și indolent sau, dimpotrivă, se frământa tot pentru un fleac de nimic.

— Imaginează-ți, de patru zile îl car așa după mine, continuă Kalганov cu un glas leneș, târăgănat, care la el însă nu trăda nici o afectare. Ți-aduci aminte cum i-a dat brânci fratele dumitale din trăsură? M-a intrigat grozav atunci și l-am luat cu mine la țară, dar minte de îngheață apele, în așa hal că îmi crapă obrazul de rușinea lui. M-am hotărât deci să-l duc înapoi de unde l-am luat...

— *Pan* cu siguranță n-a văzut în viața lui o *pani*⁸ poloneză și spune niște lucruri care nu există, observă polonezul cu pipa.

Polonezul cu pipa vorbea destul de bine rusește, mult mai bine decât voia să arate, silindu-se parcă într-adins să stâlcească cuvintele pe care le pronunța cu un accent polonez.

— Și eu am fost însurat cu o *pani* poloneză, chicoti Maximov.

— Da ce, dumneata ai fost ofițer de cavalerie? Parcă de ei era vorba adineauri. Ești cumva cavalerist? îl luă numaidecât în primire Kalганov.

— Chiar așa, ai dreptate, ce-a fost cavalerist? Ha-ha! râse Mitea, care era numai ochi și urechi și se uita curios de cum deschidea cineva gura, de parcă s-ar fi așteptat să audă cine știe ce lucru mare.

Maximov se întoarse către el.

— Să vedeți, voiam să spun că *panienki*⁹... sunt tare nostime... și cum o invită vreun ulan de al nostru și dansează cu el o mazurcă – hop! – îi sare numaidecât pe genunchi ca o pisicuță... o pisicuță albă... sub ochii *pan*-tatălui și *pani*-mamei, care se uită și nu zic nimic... o lasă în pace... iar a doua zi ulanul se înființează acasă la dumnealor să-i ofere mâna... da... așa cum vă spun, să-i ofere mâna! Hi-hi! chicoti din nou Maximov.

— *Pan lajdak*!¹⁰, mârâi *pan*-ul cel înalt, punând picior peste picior.

Mitea apucă să vadă o cizmă uriașă, grosolană, cu talpa de două degete, murdară de noroi. De altfel, amândoi polonezii erau îmbrăcați destul de prost, cu niște haine ponosite.

— *Pani* Agrippina, *pan* văzut la Polonia asta femeii țopârlan, nu *pani* din lume mare, observă poleacul cu pipa.

— *Moiesz na to rachowac*!¹¹ puse punctul pe i lunganul.

— Ei, poftim! Lăsați omul să vorbească! Nu mai poate nimeni să spună un cuvânt, fiindcă nu permit dumnealor! Cel puțin așa ne mai distrăm și noi! se răsti Grușenka.

⁸ Doamnă (Polonă.)

⁹ Domnișoarele (Polonă).

¹⁰ Domnul e un nemernic! (Polonă).

¹¹ Fără îndoială! (Polonă).

— N-am nimic împotriva, rosti apăsător cel cu perucă, uitându-se lung la Grușenka. Apoi tăcu grav și începu să tragă din pipă.

— Nu, nu, *pan* are dreptate, sări cu gura Kalganov, înfierbântat de parcă ar fi fost vorba de cine știe ce lucru de seamă. N-a fost niciodată în Polonia. Cum își permite atunci să vorbească așa? Fiindcă, după câte știu, dumneata nu te-ai însurat în Polonia...

— Nu, în gubernia Smolensk. Dar nevasta mea era poloneză, o adusesse direct de acolo un ulan împreună cu maică-sa, cu o mătușă și încă o rubedenie, o cucoană cu un băiat mare, da, a venit cu ea aici și pe urmă... mi-a cedat-o mie. Era porucic, un tânăr tare cumsecade. La început voise să se însoare el cu dânsa, dar mai pe urmă s-a răzgândit, pentru că fata era șchioapă...

— Și dumneata te-ai însurat cu o șchioapă? îl întrebă Kalganov.

— Da. Ce-i drept m-au cam tras pe sfoară, nici unul din ei nu mi-a spus nimic despre treaba asta. Am crezut că așa-i place ei... să țopăie într-una... Îmi ziceam că probabil e o fire mai zglobie...

— Credeai că sare într-un picior de bucurie ca se manta cu dumneata? exclamă Kalganov cu o voce cristalină de copil

— Chiar așa, de bucurie. Dar mai apoi s-a dovedit că pricina era cu totul alta. După cununie, seara, când ne-am întors de la biserică, mi-a mărturisit adevărul și mi-a cerut iertare, din inimă; zicea că în copilărie își rupsesse un picioruș sărind peste o băltoacă, hi-hi!

Kalganov râse cu poftă, ca un copil, răsturnându-se pe spătarul canapelei. Grușenka îi ținu isonul, spre încântarea lui Mitea, care era într-al nouălea cer.

— Să știi că de astă dată a spus adevărul, n-a mai mințit! lămuri tânărul în gura mare, adresându-se lui Mitea. A fost însurat de două ori, vorbește acum de prima lui soție, fiindcă a doua nu știți cea făcut? A șters-o frumușel de acasă și e bine sănătoasă până-n ziua de azi!

— Serios? Mitea se întoarse către Maximov, prefăcându-se grozav de mirat.

— Da, a fugit; am trecut prin această încercare, confirmă cu modestie Maximov. A șters-o cu un *musiu*. Unde mai puneți că avusese grijă mai înainte să treacă pe numele ei un sătuc din averea mea. „Tu ești om învățat, zice, o să găsești oricând o bucată de pâine.” M-a dus cu zăhărelul. Ce credeți că mi-a spus odată un arhiereu: „Vezi, zice, una din nevestele dumitale a fost beteagă de un picior, iar cealaltă prea iute de picior? Hi-hi!”

Kalganov era din ce în ce mai agitat.

— Să știți că atunci când minte – și asta se întâmplă mai tot timpul – minte numai ca să ne facă plăcere. Nu-i așa că nimeni nu-i poate lua în nume de rău treaba asta? Uneori mi-e chiar foarte simpatic. E o lichea, nu zic ba, dar o lichea autentică. Am dreptate? Ce părere aveți? Alții sunt lichele din interes, cu scopuri precise, știind că se aleg cu anumite profituri, pe când el e o secătură sadea... Ieri, bunăoară, pretindea (tot drumul ne-am certat din pricina asta) că Gogol ar fi scris despre el în *Suflete moarte*. Dacă vă amintiți, e acolo un moșier Maximov pe care Nozdriov îl maltratează la un moment dat, bătându-l cu vergile; ca urmare, acesta este chemat în judecată „pentru ofensă personală adusă în stare de ebrietate moșierului Maximov”. Țineți minte? Ei bine, dumnealui pretinde, nici mai mult, nici mai puțin, că-i vorba de dânsul în carte și că lucrurile s-au petrecut într-adevăr așa! Spuneți, vă rog, dacă-i posibil așa ceva! Cicikov a cutreierat țara cel mai târziu prin o mie opt sute douăzeci și ceva, așa încât nici măcar datele nu concordă. Cum era să-l bată atunci cu vergile?! Nu-i așa că nu se putea?

Era ciudat că tânărul Kalganov se angajase cu atâta ardoare în această discuție; însuflețirea lui inexplicabilă era totuși sinceră. Mitea îi cânta în strună, zelos:

— Și dacă l-or fi bătut? strigă el, râzând.

— Eu n-am zis că m-au bătut cu vergile, dar de pățit tot am pățit ceva, găsi cu cale să pună lucrurile la punct Maximov.

— Adică ce? Ai mâncat, ori n-ai mâncat bătaie?

— *Ktora godzina, panie?*¹² întrebă plictisit poleacul cu pipa pe lunganul de pe scaun.

Acesta ridică din umeri drept răspuns: nici unul dintre ei nu avea ceas.

— N-oți fi vrând cumva să stăm ca mușii!? Lăsați oamenii să vorbească. Dacă voi vă plictisiți, înseamnă să nu mai scoată nimeni un cuvânt? sări Grușa cu gura, ca și când le-ar

¹² Cât e ceasul, domnule? (Polonă.)

fi căutat cu tot dinadinsul pricină. Abia acum își dădea seama și Mitea. De astă dată însă poleacul îi răspunse destul de iritat:

— *Pani, ja nic ne mowiem* împotriva, *nic nie powiedzja!*¹³

— Bine, bine, spune mai departe, îl îndemnă Grușenka pe Maximov. De ce ați amuțit cu toții?

— Păi ce să vă mai spun, astea-s fleacuri! se grăbi să continue Maximov cu o vădită satisfacție, alintându-se un pic. De altfel, la Gogol istoria asta, în fond, e simbolică și numele personajelor sunt toate fictive: Nozdriov, de fapt, nu era Nozdriov, ci Nosov, iar Kuvănnikov nici măcar nu seamănă, fiindcă se numea în realitate Șcvorniov. Cât despre Fenardi, î se spunea într-adevăr așa, dar nu era italian, ci rus get-beget, îl chema Petrov; pot să vă spun însă că *mamzel* Fenardi era o femeiușcă tare nurlie, numai în tricou și cu o fustă scurta de tot cu paiete, și avea niște piciorușe teribil de nostime... E adevărat că s-a învârtit, dar nu chiar așa, ore în șir, ci numai patru minute... de ne-a zăpăcit pe toți...

— Atunci pentru ce te-au bătut? Ci zi odată, omule!

— Din pricina lui Piron.

— Care Piron? întrebă Mitea.

— Piron, faimosul scriitor francez. Eram cu mai mulți într-o crâșmă, la iarmaroc. Mă poftiseră să beau cu ei un pahar și, cum ședeam așa cu toții la masă, m-am apucat să le spun epigrame, de pildă... „Tu ești Boileau? Ce curios te-ai costumat:”¹⁴ la care Boileau răspunde că se duce la bal mascat, adică la baie; hi-hi! Au crezut că vreau să-mi bat joc de ei. Atunci le-am turnat pe loc încă una, o epigramă foarte caustică, pe care un om cultivat nu se poate să n-o știe;

Tu ești Sapbo, iar eu Phaon, ce încântare!

Dar vai, atât de rău îmi pare

*Că nu știi drumul către mare!*¹⁵

Dumnealor, însă, s-au supărat și mai tare și au început să mă înjure cum le venea la gură, iar eu, ca s-o dreg, mă pune dracu și le mai povestesc o anecdotă, tot așa, foarte răspândită printre iubitorii de carte, în legătură cu Piron, care, drept răzbunare fiindcă n-a fost primit în sânul Academiei Franceze, a cerut să i se scrie pe mormânt următorul epitaf:

Ci-gît Piron qui ne fut rien,

Pas même académicien. ¹⁶

Atunci au tăbărât pe mine și m-au luat la palme.

— Dar pentru ce? Nu înțeleg pentru ce?

— Pentru că eram prea cult, păcatele mele. Oamenii găsesc o mie și unul de motive când e vorba să-și snopească semenii, încheie Maximov sentențios.

— Hai, terminați odată cu prostiile astea, mi s-a făcut lehamite, credeam c-o să povestiți lucruri mai nostime! îl întrerupse deodată Grușenka.

Speriat, Mitea simți cum îi îngheață râsul pe buze. Poleacul cel înalt se ridică de pe scaun și, cu aerul superior al unui om cuprins de plictiseală în mijlocul unei societăți cu care n-are nici în clin, nici în mănecă, începu să măsoare în lung și în lat odaia, cu mâinile la spate.

Grușenka îl privi cu dispreț:

— Iar l-a apucat!

Mitea începu să se frământa și mai tare, cu atât mai mult cu cât observase că poleacul de pe canapea se uita la el cu ochi răi.

— *Panie*, izbucni el deodată, hai să bem, *panie!* Vreau să ciocnesc și cu dumnealui un pahar, să bem, *panowie!*

Puse apoi trei cupe una lângă alta și le umplu cu șampanie.

¹³ Doamnă, nu zic nimic, n-am zis nimic. (Polona).

¹⁴ Primul vers al epigramei lui Ivan Krilov (1769-1844) la adresa versiunii ruse a poemului lui Boileau *L-art poetique*, realizată de D.I.Hvostov.

¹⁵ Autorul reproduce epigrama lui Konstantin Batușikov (1787-1855), Madrigalul noii Sappho, adresat poetesei A.P.Bunina.

¹⁶ Aici odihnește Piron, care n-a fost nimic/ Nici măcar academician(fr.)

— Pentru Polonia, *panowie!* închin paharul pentru Polonia, pentru țara domniilor-voastre!

— *Bardzo to mило, panie, wypijemy!*¹⁷ răspunse grav, dar amabil, polonezul de pe canapea, întinzînd mîna spre pahar.

— Și dumnealui, cum îi zice, hei, stimabile, poftim de ia un pahar! se agită Mitea.

— *Pan* Wrublewski, îi veni în ajutor cel de pe canapea. Lunganul se apropie de masă, cu pas legănat, și-și luă paharul, rămânând în picioare.

— Pentru Polonia, *panowie*, urra! strigă Mitea ridicând cupa.

Ciocniră câteșitrei. Mitea apucă sticla și umplu iarăși paharele.

— Acum să bem pentru Rusia, *panowie*, să ne înfrățim!

— Toarnă-ne și nouă, zise Grușenka, vreau și eu să închin pentru Rusia.

— Și eu, i se alătură Kalganov.

— Da eu de ce să nu beau... pentru țărișoara mea, pentru măicuța noastră scumpă! chicoti Maximov.

— Toți, toți, să bea cu toții! strigă Mitea. Trifon Borisîci, mai adu niște sticle.

Hangiul aduse și ultimele trei butelii care mai rămăseseră.

Mitea turnă în pahare.

— Pentru Rusia, urra! proclamă el.

Băură toți, în afară de cei doi polonezi. Grușenka goli cupa până la fund. *Panii*, în schimb, nici nu se atinseră de paharele lor.

— Cum așa, *panowie?* întrebă Mitea. Ce fel de treabă-i asta?

Pan Wrublewski luă în mână paharul și, ridicându-l, rosti cu o voce răsunătoare:

— Pentru Rusia, cu hotarele ei dinainte de 1772!

— O *to bardzo pickno!*¹⁸ întări celălalt, și amândoi își deșertară cupele.

— Tare mai sunteți proști, *panowie!* îi scăpă fără să vrea lui Mitea.

— *Panie!* Cei doi polonezi se ridicară țăntoși și gata de harță ca niște cocoși, mai ales *pan* Wrublewski.

— *Ale nie moina nie miec slabosci do swoego kraju?*¹⁹ se rățoi el.

— Tăcere! Lăsați răfuielele! Să nu vă prind că vă certați! strigă autoritară Grușenka, bătînd din picior. Se îmbujorase toată la față și-i scăpărau ochii. Începuse să se simtă paharul de șampanie băut pe nerăsuflăte.

Mitea intră în panică:

— Vă cer iertare, *panowie!* Numai eu sunt de vină, n-am să mai fac. Wrublewski, *pan* Wrublewski, zău, n-o să se mai întîmple a doua oară...

— Ci taci odată! Șezi jos, caraghiosule! se răsti cu ciudă Grușenka, furioasă.

Toată lumea se așeză; se uitau unii la alții, fără să scoată un cuvînt.

— Domnilor, recunosc, vina e numai a mea! căută să rupă tăcerea Mitea, care tot nu înțelegea ce se întîmplase cu Grușenka de avusese asemenea ieșire. Dar de ce-am rămas așa cu toții? Ce să facem... ca să mai înviorăm atmosfera, da, să ne mai distrăm un pic?

— Ai dreptate, o să murim de plictiseală, rosti într-o doară Kalganov.

— Să jucăm iarăși cărți ca pîn-acum, chicoti Maximov.

— Cărți? Bună idee! îl sprijini Mitea. Dacă numai *panowie...*

— *Pozno*, panie! răspunse parcă fără chef polonezul de pe canapea.

— Așa e! îi ținu hangul *pan* Wrublewski.

— *Pozno!* Ce-i aia *pozno?* întrebă Grușenka.

— Târziu, *pani*, e ceas târziu, o lămuri cel de pe canapea.

— Ba e târziu, ba fac tot felul de fasoane, orice ai spune strîmbă din nas! izbucni enervată Grușenka. Stau ca niște cobe amândoi și ar vrea ca toată lumea să se plictisească. Până ai venit tu, Mitea, au stat așa tot timpul, cu gurile încleștate, în fața mea, făcînd pe grozavii...

— Zeița mea! se repezi polonezul cu pipa. *Co mowisz to sie stanie. Widze nelaske, jestem smutny! Jestem gotaw, panie!*²⁰ se grăbi el să încheie discuția, adresându-se lui

¹⁷ Cu plăcere, domnule, să bem! (Polonă).

¹⁸ Minunat! (Polonă.)

¹⁹ Ce, n-are voie omul să-și iubească țara? (Polonă.)

²⁰ Fac tot ce vrei. Văd că te porți așa rău cu mine, de aceea sunt trist! Sunt gata, domnule! (Polonă.)

Mitea.

— Începe dumneata, *panie!* spuse acesta, scoțând din buzunar teancul de bani, din care smulse două hârtii ca să le pună pe masă.

— Am de gând să pierd gros, în profitul dumitale, *panie!* la cărțile, banca o ții dumneata!

— S-aducă jupân cărțile, insistă grav poleacul cel mărunțel.

— *To najlepszy sposob*²¹, întării *pan* Wrublewski.

— Jupânul? A, da, înțeleg, foarte bine, să le aducă el, aveți dreptate, *panowie!* Jupâne, o pereche de cărți! Comandă Mitea.

Jupânul se întoarse numaidecât cu un pachet nou-nouț de cărți de joc și-i dădu totodată de știre că fetele începuseră să se adune și că peste puțin se vor înfățișa și ovreii cu țambalele; nu mai aveau de așteptat decât mezelicurile și vinațurile care trebuiau să vină cu troica. Mitea se ridică de la masă și se duse repede în odaia alăturată să dea dispoziții. Deocamdată însă nu sosiseră decât trei dintre fete: Maria lipsea. Și cum nu prea știa ce dispoziții să dea și nici pentru ce se sculase de la masă, porunci, până una-alta, să se scoată dulciurile din ladă și să se împartă acadele și bomboane fetelor. „Și niște votcă pentru Andrei! Dați-i votcă lui Andrei, se grăbi el să adauge, ca să nu mai fie supărat pe mine.” Maximov, care se luase după el, îl atinse binișor pe umăr.

— Dă-mi și mie cinci ruble, se rugă el în șoaptă, să am ce pune la bătaie, hi-hi!

— Bravo, foarte bine! Uite zece ruble, poftim! Mitea scoase iarăși din buzunar toți banii și, găsim o Mrtie de zece ruble, i-o întinse lui Maximov. Dacă pierzi, vino să-ți mai dau, auzi....

— S-a făcut! șopti fericit Maximov, și se strecură înapoi în salon.

Mitea se întoarse și el și-și ceru iertare că-i lăsase să aștepte. Polonezii se așezaseră la masă și desfăcuseră pachetul de cărți. Păreau mult mai amabili decât înainte, aproape prietenoși. Poleacul de pe canapea își aprinse pipa din nou și se pregăti să împartă cărțile cu o impunătoare solemnitate.

— Ocupați-vă locurile, *panowie!* îi pofti *pan* Wrublewski.

— Eu nu mai joc, zise Kalganov, și așa am pierdut cincizeci de ruble.

— *Pan* a fost *nieszczqslivy*²², *pan* poate acum să fie *szczqslivy*²³, stăruie cel cu pipa.

— Cât e banca? Pui tot atât la bătaie? întrebă Mitea stârnit.

— Știu eu, *panie*, poate o sută, poate două, cât dumneata vrei.

— Un milion! râse Mitea.

— *Pan* căpitan poate auzit despre *pan* Podwisocki?

— Care Podwisocki?

— La Varșava merge banco cine vrea. Vine asta Podwisocki, vede *tysiec* (o mie) zloți și zice: „*Va banque!*” Bancher *mowi* (spune): „Panie Podwisocki, pui bani jos sau joci *na honor* (pe cuvânt de onoare)?” „*Na honor, panie*”, *mowi* Podwisocki. „*Tem lepiej, panie.*” (Cu atât mai bine, domnule.) Bancher dă cărți. Asta Podwisocki câștigă mia. „Aștepti, panie”, zice bancher; trage el sertar și ia un milion: „la *panie*, o *to* este *twoj rachunek*²⁴. Banca avut un milion!” „N-am știut”, zice Podwisocki. „Panie Podwisocki, domnia-ta pus *na honor* și noi jucat *na honor.*” Și Podwisocki luat atunci milion.

— Prea e gogonată! exclamă Kalganov.

— *Panie* Kalganov, *w szlabetnej kompanji tak mowir nie przystojnie*.²⁵

— Cine, un jucător polonez să-ți dea un milion? Poți să aștepti mult și bine! exclamă Mitea, dar se opri deodată încurcat. Scuză-mă, te rog, *panie*, mi se pare că iar am spus o prostie. Dă, dă, cum să nu dea, se poate? E vorba doar de *honor*, de onoarea poloneză! Vezi că și eu o rup nițel pe polonește? Ha-ha! zece ruble pe fante.

— Și eu o rublă pe dama de verde, pe *panienka* asta nostimă și cu picățele, hi-hi! chicoti Maximov, punând în dreptul lui dama și făcându-și cruce pe sub masă ca să nu observe ceilalți.

Mitea câștigă și, odată cu el, și Maximov.

²¹ E cel mai bine așa. (Polonă.)

²² Ghinionist. (Polonă.)

²³ Norocos (Polonă.)

²⁴ Ia, domnule, asta-i câștigul dumitale. (Polonă)

²⁵ Nu se vorbește așa într-o societate distinsă! (Polonă.)

- De două ori miza! strigă Mitea.
- Și eu încă o rublă, una singură, singură și mică... șopti Maximov, fericit că era în câștig.
- S-a dus dracului! exclamă Mitea. Șapte, *coupe*!
- *Coupe* avu aceeași soartă.
- Oprește-te! interveni din senin Kalganov.
- Ba nu: *coupe*, încă o dată *coupe*! Mitea dubla potul, da orice carte pe care miza era bătută. Rublele, în schimb, câștigau mereu.
- Iar *coupe*! izbucni exasperat Mitea.
- Ai pierdut două sute, *panie*. Mai pui două sute? întreba jucătorul cu pipa.
- Cum? am și făcut praf două sute? Poftim încă două! Două sute, *coupe*; și, luând brusc banii de pe masă, Mitea îi azvârli pe damă, dar în aceeași clipă Kalganov acoperi cartea cu mâna.
- Destul! se auzi vocea Lui sonoră. Mitea făcu ochii mari.
- Ce te-a apucat?
- Gata, nu mai vreau! N-o să mai jucați!
- De ce?
- Uite-așa! Scui-pă și pleacă. Nu te mai las să joci! Mitea se uită la el nedumerit.
- Lasă, Mitea, poate că are dreptate... și așa ai pierdut o grămadă de bani, roști pe un ton ciudat Grușenka.
- Cei doi polonezi se ridicară cu niște mutre teribil de ofensate.
- *Zartujesz, panie?*²⁶ îl apostrofă pe Kalganov mărunțelul, săgetându-l cu privirea.
- *Jak moina to robie, panie?!*²⁷ se burzului pan Wrublewski.
- Ce înseamnă asta? De ce țipați așa? îi luă la rost Grușenka. Parc-ați fi niște cocoși!
- Mitea se uita la ei rând pe rând, surprins mai ales de expresia pe care o avea în momentul acela chipul Grușenkăi, și deodată îi fulgeră prin minte o idee cu totul neprevăzută, o idee într-adevăr bizară!
- *Pani* Agrippina! încercă să protesteze cu obrazii dogoriți de mânie, mărunțelul, dar în aceeași clipă Mitea se duse la el și-l bătă pe umăr.
- Stimabile, aș vrea să-ți spun două cuvinte, dacă nu ți-e cu supărare...
- *Co chcesz, panie?*²⁸
- Să trecem dincolo, în odaia alăturată. Numai două cuvinte să-ți spun, două cuvintele dulci, care-o să-ți facă plăcere, îți garantez...
- Mărunțelul îl privi mirat și în același timp cu o licărire de teamă. Totuși acceptă, cu condiția să vină și *pan* Wrublewski cu ei.
- Garda personală? Mă rog, să poftească, cred c-o s-avem nevoie și de dânsul. E chiar necesar! întări Mitea în gura mare. Înainte marș, *panowie!*
- Unde vă duceți? se neliniști Grușenka.
- Ne întoarcem într-o clipă, răspunse Mitea.
- Un curaj extraordinar, o energie neașteptată îi luminău chipul, era cu totul alt om acum decât cel care intrase pe ușă cu un ceas mai înainte. Îi conduse pe cei doi jucători în camera din dreapta, nu în cea mare, unde începuse să se adune corul fetelor și se făceau pregătiri pentru oaspeți, ci în iatacul ticsit cu fel de fel de cufer și lăzi de zestre, unde se aflau două paturi cât toate zilele, purtând fiecare o clădărie de perne de cit. Într-un colț, pe o mescioară de brad ardea o lumânare. *Pan*-ul cel mărunțel și Mitea se așezară față în față la masă, iar uriașul *pan* Wrublewski rămase în picioare, lângă el, cu mâinile la spate. Cei doi polonezi îl priveau încruntați, dar în același timp extrem de curioși.
- Cu ce pot fi de folos domniei-tale? îngăimă cel cu pipa.
- Uite ce este, *panie*, scurt și cuprinzător: poftim banii (scoase din buzunar teancul de bancnote), ți-ajung trei mii? Ia-i și cară-te unde vrei!
- Pan se uita ținând la el, căscând ochii mari, ca și cum ar fi căutat să-i citească gândurile.
- *Trzy tysiecy, panie?*²⁹ și schimbă o privire cu Wrublewski.

²⁶ Glumești, domnule(Polonă.)

²⁷ Cum îți permiți așa ceva, domnule?! (Polonă.)

²⁸ Ce dorești, domnule? (Polonă.)

²⁹ Trei mii, domnule? (Polonă.)

— Trei mii, *panowie!* Ascultă, *panie*, văd că ești un om cu capul pe umeri, ia astea trei mii și cară-te de-aici! Du-te unde și-a întărcat dracu copii, cu Wrublewski cu tot, auzi? Întinde-o imediat, chiar în clipa asta, o dată pentru totdeauna, mă-nțelegi? Să ieși frumușel pe ușa asta, ca să nu te mai întorci niciodată. Ce ai dincolo: palton, șubă? Stai, că ți-l aduc eu. Pun să-nhame îndată caii la trăsură și *dowidzenia, panie!*³⁰ Ei, ce zici?

Mitea aștepta răspunsul, sigur de sine. Nu se îndoia cătuși de puțin de succesul negocierilor. Figura polonezului căpătă dintr-o dată o expresie cât se poate de hotărâtă.

— Și banii, *panie*?

— Uite cum facem cu banii: îți dau deocamdată cinci sute de ruble arvună, să plătești surugiul, iar restul de două mii cinci sute, mâine, în oraș. Îți jur pe onoarea mea că-i scot din pământ, din iarbă verde! tună Mitea.

Polonezii schimbă din nou o privire. „Ofițerul” se întunecă la față.

— Șapte, îți dau șapte sute, nu cinci, acum, în mână! Mitea sporise arvuna simțind că se strică târgul. Ce zici, *panie*? N-ai încredere în mine? În orice caz nu pot să-ți dau toți banii odată. Dacă ți-i dau acum pe toți, parcă văd că mâine te întorci iarăși la ea... De altfel, nici n-am la mine suma asta, am lăsat banii acasă, în oraș, bâigui Mitea, simțind că se pierde cu firea și temându-se de un eșec. Zău, îi am acasă, ascunși undeva...

În momentul acela un sentiment de demnitate ofensată se întipări pe obrazul celui mărunțel.

— Altceva nu mai vreți? Întrebă el sarcastic. Pe *Apje!* și scuipe pe jos. *Pan* Wrublewski făcu la fel.

— Scuipe pentru că te bizui să storci mai mult de la Grușenka! strigă Mitea deznădăjduit, dându-și seama că nu mai era nimic de făcut. Sunteți niște claponi amândoi!

— *Jestem do zywego dotkniety!*³¹ și, roșu ca racul de indignare, *pan*-ul cel scund se ridică de pe scaun și părăsi odaia, ca ți cum i-ar fi fost peste putință să mai asculte un singur cuvânt.

Legănându-se pe picioarele-i de cocostârc, Wrublewski se grăbi să-l urmeze. Mitea, umilit și încurcat, încheia procesiunea. Se temea de Grușenka și în același timp era convins că polonezul o să-l dea de gol. Așa cum se și întâmplă de altminteri: intrând în salon, acesta se opri cu un aer teatral în fața Grușenkăi.

— *Pani Agrippina, jestem do zywego dotkniety!* izbucni el, dar Grușenka, pierzându-și răbdarea, de parcă ar fi împuns-o în carne vie, îi tăie apa de la moară.

— Rusește, vorbește rusește, să nu mai aud nici un cuvânt polonez! Altădată parcă știai destul de bine rusește, n-o să mă faci să cred c-ai uitat tot în acești cinci ani! îi venise tot sângele în obraji de mânie.

— *Pani Agrippina...*

— Mă cheamă Agrafena sau Grușenka, cum poțeste, vorbește rusește dacă vrei să te ascult!

Polonezul pufni cu un aer trufaș și rosti precipitat și plin de emfază, stâlcind cuvintele:

— *Pani Agrafena*, eu venit să uiți ce a fost mai înainte, să ierți la domnia-ta, să uiți tot, până azi...

— Cum adică, să mă ierți? Vrei să zici c-ai venit să mă ierți? Tu pe mine? îl întrerupse Grușenka, ridicându-se în picioare.

— *Tak jest, pani,*³² eu nu ești laș, eu ești generos. Dar eu fost-am *zdziwjony*³³ când am văzut asta amant la domnia-ta. Pan Mitea, în odaie acolo, oferit mie trei mii să plec. Eu l-am scuiat în obraz.

— Cum? Ți-a oferit bani pentru mine? strigă isteric Grușenka. Este adevărat, Mitea? Cum ai îndrăznit?! Ce, eu sunt de vânzare?

— *Panie, panie!* urlă Mitea, e o femeie cinstită, o sfântă. Jur că n-am fost niciodată amantul ei! Minți...

— Cum îndrăznești să mă aperi față de el? Își ieși din sărite Grușenka. Am rămas cinstită nu din virtute și nici pentru că m-aș fi temut de Kuzma, ci ca să pot sta mândră înaintea

³⁰ La revedere, domnule! (Polonă.)

³¹ Mă simt jignit până în adâncul sufletului! (Polonă.)

³² Așa e, doamnă. (Polonă.)

³³ Mirat. (Polonă.)

ăstuia de aici și să am dreptul să-i azvârl în obraz că nu-i decât un ticălos! Și zici că n-a vrut să primească bani de la tine?

— Ba bine că nu, cum să nu vrea?! exclamă Mitea. Numai că avea pretenția să-i număr în palmă trei mii dintr-o dată, și eu i-am oferit șapte sute arvună.

— Așa, da, înțeleg; a auzit că am bani, de aceea a venit întins să se însoare cu mine!

— *Pani* Agrippina! zberă polonezul, eu cavaler ești, nobil ești, nu *lajdak*! Eu venit să iei de nevastă la domnia-ta, și aici găsit alta *pani*, nu asta care cunoscut, *o pani uparta i bez wstydu*!³⁴

— Cară-te de unde ai venit! Acuși pun să te arunce afară și ai să vezi cum ai să zbori cât ai zice pește! strigă Grușenka, furioasă la culme. Proasta, proasta de mine, pentru cine m-am canonit cinci ani de zile?! Dar nu, nu pentru el m-am canonit, în mine nu mocnea decât ura! Ce, ăsta e omul pe care l-am iubit? Așa arăta atunci? Parcă n-ar fi el, ci taică-său! Unde ți-ai comandat peruca asta? Cel pe care-l știu eu era ca un șoim, iar ăsta de aici e un rățoi. Celălalt râdea și-mi cânta la ureche... Și eu care cinci ani încheiați m-am istovit plângând ca o smintită, păcătoasa și netrebnica de mine!

Grușenka se prăbuși în fotoliu și-și ascunse fața în palme. În momentul acela, în odaia de alături, corul fetelor, care se adunaseră în fine, prinse a cânta un cântec sprintar de joc.

— Sodoma! răcni *pan* Wrublewski. Jupâne, dă afară muierile astea!

Jupânul, care de mult pândea curios la ușă, bănuind după țișetele ce se auzeau înăuntru că mușterii se luaseră la ceartă, apăru ca la comandă.

— Gura! Ce urlă așa? se răsti el la Wrublewski cu o lipsă de respect cu totul bizară.

— Mitocanule! răcni polonezul.

— Mitocan? Dar tu ce ești, cartofoarele? Ți-am dat adineauri un pachet nou-nouț, și cum ți l-am dat, l-ai și dosit! Ai jucat cu cărți măsluite! Știi c-aș putea să te trimit în Siberia pentru că umbli cu cărți măsluite? E ca și când ai umbla cu bani calpi... Și, apropiindu-se de canapea, Trifon Borisîci vârî degetele între pernele și spătarul mobilei și scoase la iveală un pachet intact de cărți.

— Uite pachetul meu, nici măcar nu l-ați desfăcut! și-l ridică în sus, să privească toată lumea. Am văzut de dincolo cum l-ai ascuns și l-ai schimbat cu altul. Și zici că ești *pan*? Coțcăriile!

— Și eu l-am prins de două ori trișînd pe celălalt, interveni și Kalganov.

— Vai, ce rușine! Vai, ce rușine! se lamenta Grușenka, dând din mâini, cu obrazii în flăcări. Doamne, în ce hal a ajuns omul ăsta!

— Și mie mi-a făcut impresia că trișează! exclamă Mitea. Încolțit, *pan* Wrublewski se întoarse furios către Grușenka și-i strigă, amenințând-o cu pumnul:

— Târfă!

Nu apucă însă bine să închidă gura, că Mitea se și repezi la el, îl luă în brațe, și, cât ai bate din palme, îl scoase pe sus din salon și-l duse în odaia de alături, unde puțin mai înainte discutaseră căteșitrei.

— L-am pus jos pe podele! îi încunoștință el o clipă mai apoi, când se întoarse în salon, gâfâind surescitat. Face spume la gură, canalia, dar nu mai vine el îndărăt!... Mitea închise unul din canaturile ușii și, ținându-l deschis pe celălalt, îl zori pe cel mărunțel: Stimabile, nu poștești? Hai!

— Dumitri Feodorovici, stăruî Trifon Borisîci, spune-le, conașule, să-ți dea înapoi banii pe care i-ai pierdut! Te-au pungășit, conașule!

— Și eu am pierdut cincizeci de ruble, dar mă las păgubaș, declară Kalganov.

— Atunci și eu mă lipsesc de cele două sute ale mele, nu-mi trebuie! îi ținu isonul Mitea. Pentru nimic în lume nu le-aș mai primi, lasă, atâta consolare să aibă și ei!

— Bravo, Mitea, bravo! strigă Grușenka cu o clocotire de ură înverșunată în glas.

Roșu de ciudă, dar fără să-și piardă aerul marțial, mărunțelul se îndreptă spre ușă, se opri totuși în prag și se adresă Grușenkăi:

— *Pani, jezeli ckcesz isc ze mtît, proszq, jezeli nie bywaj zdrowa*!³⁵

Trecu apoi țăntoș pragul, pufnind pe nas indignat, rănit în amorul său propriu. Plin de ambiție, cu toată rușinea pe care o pățise, nu pierduse încă speranța că *pani* va fi totuși

³⁴ O doamnă îndărătnică și nerușinată. (Polona.)

³⁵ Doamnă, dacă vrei să mergi cu mine, vino, dacă nu, rămâi cu bine! (Polonă.)

gata să-l urmeze, atât de mare era considerația pe care o avea pentru propria lui persoană. Mitea trânti ușa după el.

— Întoarce cheia, zise Kalganov. Dar în aceeași clipă se auzi răsucindu-se cheia în broască. Cei doi polonezi avuseseră singuri grijă să se încuie pe dinăuntru.

— Foarte bine! strigă Grușenka înversunată și neîndurătoare. Nici nu se putea mai bine! Călătorie sprâncenată!

VIII - COȘMARUL

Atunci se încinse un chiolhan în toată puterea cuvântului, aproape o orgie. Grușenka ceru vin, în gura mare: „Vreau să beau, am chef să mă îmbăt la fel ca data trecută. Îți aduci aminte, Mitea, ca atunci când ne-am cunoscut! Când ne-am văzut pentru prima oară!” Mitea era în delir, presimțea „fericirea”. Grușenka însă îl alunga într-una de lângă ea: „Du-te, veselește-te, spune-le să danseze, vreau să petreacă toată lumea, să joace și masa și casa, ca atunci, exact ca atunci!” exclamă ea în tot momentul. Era stăpânită de un neastâmpăr cumplit. Mitea se repezi să dea ordine. Între timp, în odaia de alături corul de fete se înjghebase. Camera în care stătuseră până atunci nu era destul de încăpătoare, fiind împărțită în două printr-o perdea de cit, îndărătul căreia se afla un pat imens, cu o pilotă groasă și un munte întreg de perne, tot de cit. În toate cele patru odăi „curate” ale casei era câte un pat. Grușenka se așeză chiar în ușă, în jilțul pe care i-l adusesese Mitea, la fel ca „atunci”, când chefuiseră pentru prima oară împreună, ca să poată privi corul și dansurile. Veniseră aceleași fete ca în seara aceea; sosi apoi și taraful de ovrei cu țambaluri, și în sfârșit trase în fața hanului și mult așteptata căruță cu vinațuri și meztlicuri. Mitea umbla încolo și încoace agitat. Mereu alte chipuri necunoscute apăreau în încăpere, bărbați și femei, veniți să caște gura; erau țărani din sat care, deși la sosirea lui Mitea dormeau duși, se treziseră, presimțind că vor fi cinstiți ca și rândul trecut, adică în urmă cu o lună. Mitea îi întâmpina pe toți cu bună seara, îmbrățișându-se cu cei pe care-i cunoștea mai bine; își amintea de fiecare în parte după figură, destupa sticle după sticle și turna de băut oricui se întâmpla să-i iasă în cale. Șampania, de altfel, era numai pe gustul fetelor, pe când mujicii mai degrabă erau amatori de rom și coniac și mai cu seamă de punct fierbinte. Mitea porunci să se aducă cești cu ciocolată pentru toate fetele și ceru să i se țină la dispoziție toată noaptea trei samovare cu apă clocotită pentru ceai și punct, oricine o veni și o avea chef să bea, să fie servit. Într-un cuvânt, domnea cea mai zănatică harababură, dar Mitea se simțea în elementul lui, și, cu cât petrecerea, întetindu-se, devenea mai haotică, părea că-i sporește pofta de viață. Dacă în momentul acela vreunul dintre mujici i-ar fi cerut bani, ar fi fost în stare să scoată pe loc din buzunar teancul de bancnote și să le împartă în dreapta și-n stânga, fără nici o socoteală. De aceea și Trifon Borisici îi tot dădea mereu târcoale: se lipsise și de somn și de tot și nu băuse decât foarte puțin (un singur păhărel de punct), ca să poată fi cu ochii în patru și să apere – așa cum înțelegea el – interesele lui Mitea. De câte ori simțea vreo primejdie, îl ținea din scurt cu un aer duios și slugarnic, stăruind să nu mai cinstească, așa cum făcuse „atunci”, cu vin de Rin și țigări „pe mujici și mai ales, Doamne ferește, să nu le dea bani”; nu mai putea de necaz văzând că fetele beau lichior și se îndopau cu bomboane: „Dă-le încolo de păduchioase, Mitri Feodorovici, spunea el, dacă le trag acum un picior și le poruncesc să-mi mulțumească fiindcă le-am omenit, ai să vezi c-or să-mi mulțumească, așa-s ele!” Mitea își aminti din nou de Andrei și porunci să i se trimită niște punct. „Nu l-am răsplătit cum trebuie, bietul om!” repeta el mereu în surdină, înduioșat. Kalganov mai întâi nu voi cu nici un chip să bea și strâmbă din nas auzind corul de fete, dar, după ce dădu pe gât două pahare de șampanie, se simți deodată grozav de bine dispus; umbla de colo până colo prin camere, declarându-se nespus de încântat de toți și de toate — și de cântece și de lăutari. Maximov plutea fericit în aburii beției și se ținea scai după el. Grușenka începuse și ea să se cherchelească și i-l tot arăta lui Mitea pe Kalganov: „Ce băiat drăguț, mânca-l-ar mama!” Încântat, Mitea se repezea să-l sărute și pe el și pe Maximov. O, presimțea atâtea și atâtea! Și totuși, Grușenka nu-i spusese încă nimic, dimpotrivă, părea că anume trăgănează lucrurile, mulțumindu-se doar să-i arunce din când în când o privire înfocată și în același timp plină de dulceață. În sfârșit, îl apucă de mână și-l trase către ea cu putere. Ședea în pragul ușii,

în jilt.

— Ții minte cum ai intrat adineauri aici? Doamne, cum arătai!... De-ai ști prin ce spaimă am trecut! Serios, ai vrut să mă cedezi lui? Spune! Ai vrut într-adevăr?

— Nu voiam să-ți distrug fericirea! murmură Mitea în culmea fericirii.

Grușenka însă nici nu avea nevoie de vreun răspuns.

— Bine, du-te... distrează-te! Lasă, nu plânge, că te chem iar mai încolo...

Mitea plecă plutind în nori, iar ea rămânea mai departe să asculte muzica și să privească dansurile, fără să-l piardă totuși o clipă din ochi, ca după un sfert de oră să-l cheme iarăși lângă dânsa și el să se apropie docil.

— Stai aici lângă mine și povestește-mi cum ai prins de veste c-am plecat, cine ți-a spus mai întâi?

Și Mitea se apucă să-i povestească dezlânat, alandala, dar cu însuflețire; când și când însă – curios – se întuneca brusc la față și se întrerupea din vorbă.

— De ce te încrunți? Îl întrebă ea.

— Nu-i nimic... am lăsat pe cineva bolnav. De aș ști că s-a făcut bine, măcar de aș ști c-o să-i treacă, zău c-aș da și zece ani din viață!

— Lasă-l în plata Domnului dacă-i bolnav. Și așa, va să zică, voiai cu tot dinadinsul să-ți zbori creierii mâine? Of, Doamne, ce nătărău! Pentru ce, zi, pentru ce? Îmi plac oamenii zănatici ca tine, bâiguia ea cu limba împleticită. Așadar, ești în stare să faci orice pentru mine? Da? Și, zi, voiai să-ți zbori creierii din pricina mea, prostuțule? Stai, așteaptă, poate că mâine am să-ți spun ceva, un cuvântel... nu azi, mâine. Ce, tu ai vrut chiar azi? Nu, azi nu vreau eu... Hai, du-te, să văd eu că te distrezi!

La un moment dat îl chemă intrigată și neliniștită.

— De ce ești trist? Văd că ești trist... Nu, nu văd eu bine! stăruia ea, uitându-i-se pătrunzător în ochi. Deși ești tot timpul de gât cu țăranii și nu se aude decât gura ta, îmi dau seama că ai totuși ceva. Vreau să fii vesel, auzi, așa cum sunt eu, să te distrezi... E cineva aici care mi-e drag, ghici, cine?... la te uită, a adormit puiul mamei, s-a îmbătat mititelul!

Vorbea despre Kalganov care într-adevăr se amătuise și, cum ședea pe canapea, ațipise o clipă. Nu i se închiseseră ochii numai din pricina vinului, ci mai ales fiindcă se simțise deodată trist, i se făcuse „urât”, cum spunea el. Cântecurile fetelor care, cu cât petrecerea se întetea, erau tot mai deșucheate și mai fără frâu, îi stricaseră tot cheful. Ca și jocurile, de altfel: două fete făceau la un moment dat pe urșii, iar Stepanida – o zvârlugă de fată, înarmată cu un băț – era ursarul care-i dădea ghes lui „moș Martin” să joace tontoroiul. „Mișcă picioarele, Mario, striga ea, că te altoiesc!” în cele din urmă, urșii se rostogoliră pe jos în niște poziții pur și simplu indecente, în hohotele de râs ale mujicilor și suratelor, care se strânseseră cu droaia. „Ei și, de ce să nu petreacă și ei? spunea mereu, sentențios, Grușa, care era într-o stare de beatitudine. De câte zile fericite crezi că au parte bieții oameni într-un an?” Kalganov însă privea cu un aer dezgustat, de parcă s-ar fi murdărit. „Obiceiurile astea din popor sunt atât de triviale, niște zbânțuieli de fiare când stau la pândă în nopțile de primăvară”, declarase el, renunțând să mai privească. Fusese scandalizat mai ales de un cântec cu un refren sprintar. Era vorba acolo de un boier care, petrecând pe lângă un grup de fete, le iscodește:

Mândrulițe, le-ntreba,

Drag vis vouă, drag ori ba?

Mândrele însă chibzuiesc între ele că n-are rost să-l iubească;

Că boierul crunt ne-o bate,

Drag să ne fie, surate!

Trece și un țigan și le întreabă:

Țiganul zâmbre făcea...

Drag vis vouă, drag ori ba?

Dar nici țiganul nu poate fi iubit:

Ba țiganu-i cu ciorditul,

Noi rămânem cu bocitul.

Mulți trec așa și le îmbie, chiar și un soldat:

Ostașul mi le-ntreba,

Drag vă sunt eu, drag ori ba?

Dar și el este întâmpinat cu dispreț:

Cu ranița nu mă-mpac,

Că-n raniță eu...

Aici urma un vers destul de scabros, cântat pe șleau, pe care publicul îl primi cu o vie satisfacție. Pomelnicul se încheia cu un negustor:

Precupețul le-ntreba,

Drag vis, zice, drag ori ba!

Și fetele răspund într-un glas da, pentru că:

El cu mușteriii-n piață

Eu acasă, cocoțneață.

Kalganov își ieșise din sărite:

— Mereu același cântec! izbucnise el furios. Cine dracu le-o fi născocind?! Nu mai lipsea decât să vină un șef de gară sau un evreu să le întrebe pe fete: cu siguranță că i-ar fi făcut marț pe ceilalți!

Înfuriat, declarase apoi că se plictisește și se așezase pe canapea, unde ațipise îndată. Era mai palid ca de obicei la față și căpșorul lui drăgălaș stătea răsturnat pe spătarul canapelei.

— Uite ce drăguț e!... Îl admiră Grușenka, care se apropiase de el însoțită de Mitea. I-am mângâiat adineauri căpșorul, are un păr ca inul, și des... Și aplecându-se asupra lui cu duioșie, îl sărută pe frunte.

Kalganov deschisă ochii, o privi și, ridicându-se de pe canapea, întrebă îngrijorat de Maximov.

— Ia uite de cine-i arde lui! râse Grușenka. Mai stai o clipa și cu mine. Mitea, du-te de-l caută pe Maximov.

Moșierul nu le mai slăbea de loc pe fete; când și când doar se repezea să mai dea de dușcă un păhăruț de lichior, ba mai băuse între timp și două cești cu șocolată. Era roșu ca focul în obraz, nasul i se făcuse stacojiu, îi lăcrămau ochisorii și avea ceva lasciv în privire. Maximov veni într-un suflet să le spună c-ar vrea să danseze *sabotiera* „da-că-i cântă cineva melodia”.

— M-au învățat de mic toate dansurile la modă...

— Bine, bine, du-te cu el, Mitea. Am să mă uit de aici.

— Nu, nu, vreau și eu să-l văd cum dansează, sări în sus Kalganov, respingând cu toată candoarea invitația Grușenkăi de a rămâne o clipă cu ea.

Toată lumea se strânse ca la urs. Maximov începu să joace, dar în afară de Mitea nimeni nu făcu haz de țopăielile lui. Tot dansul consta din niște sărituri cu picioarele răsucite în afară, în așa fel ca dansatorul să se lovească cu palmele peste tălpi. Kalganov nu se arătă de loc încântat; Mitea, în schimb, se repezi să-l sărute pe Maximov.

— Bravo, îți mulțumesc! Ai obosit, spune ce poțestești: o bomboană, sau mai bine o țigară?

— O țigară.

— Nu vrei să bei ceva?

— Un păhăruț cu lichior... N-ai cumva niște bomboane-de șocolată?

— Uite colo, pe masă, o grămadă, ia ce-ți poțestești inima, drăguțule!

— Nu, aș vrea niște șocolată cu vanilie... așa ca pentru moșnegi... Hi-hi!

— Ce să-ți fac, nenisorule, specialitatea asta ne lipsește....

Bătrânul îi șopti la ureche:

— Ascultă, drăcușorul ăla de fată, știi care, Mariușka, hi-hi, cum aș face s-o cunosc mai de aproape, dacă ai bunătatea să...

— Ia te uită după ce-i umblă ochii! Mai pune-ți pofta-n cui, nenisorule!

— Da ce, fac vreun rău cumva cu asta? se întrista Maximov.

— Bine, bine. Aici, bădie, toată lumea a venit numai să cânte și să joace, dar dracu știe! Așteaptă... Până una-alta, mănâncă, bea și distrează-te! Ai nevoie de bani?

— Mai încolo poate, zâmbi Maximov.

— Bine, bine...

Mitea își simțea fruntea cuprinsă ca de flăcări. Leși în tindă și de-acolo în cerdacul ce înconjura hanul. Aerul proaspăt îl mai învioră puțin. Stătu așa un timp, singur, pe întuneric, într-un colț, cu capul în palme. Gândurile-i răzlețe se adunară brusc laolaltă și toate senzațiile se contopiră, învăluindu-l într-o lumină orbitoare. Cumplită, cutremurătoare

lumină! „Dacă-i vorba să-mi trag un glonte în cap, acum cred c-ar fi momentul! îi fulgeră prin minte. Să iau cu mine pistolul și să isprăvesc o dată pentru totdeauna cu toate, în cotlonul ăsta întunecos.” Stătu în cumpănă o clipă. Venind în goana cailor aici, știa că lăsase în urmă rușinea, furtul săvârșit și sângele, sângele pe care-l vărsase... I-ar fi fost mult mai lesne atunci, o, mult, mult mai lesne! Fiindcă atunci i se părea că totul se sfârșise: n-o mai avea pe Grușenka, o cedase altuia, era definitiv pierdută pentru el, dispăruse... O, atunci pasul acesta i se părea mai ușor de făcut, sau, în orice caz, necesar, inevitabil, căci ce-ar mai fi avut de așteptat pe lumea asta? Pe când acum!... Nu s-au schimbat, oare, lucrurile? Acum cel puțin s-a spulberat o fantomă, o gogoriță înfricoșătoare. Iubitul ei „de odinioară”, bărbatul fatal din viața ei, cu drepturi incontestabile, pierise fără urmă. Fantoma ce plutea ca o cumplită amenințare se transformase ca prin farmec într-o stârpitură ridicolă, pe care o dusesse pe sus în iatac și o încuiase cu cheia. Și astfel, fantoma n-avea să mai apară niciodată. Grușenka se simțea rușinată acum, i se citea în ochi dragostea pe care i-o purta. Să tot trăiești de aici înainte, da, să trăiești și... dar nu poate, nu, nu se poate, ce blestem! „Doamne, învie-l pe cel ce s-a prăvălit la picioarele gardului! Înlătură de la mine paharul ăsta! Tu ai făcut atâtea minuni, Doamne, atâtea minuni, tot pentru niște păcătoși ca și mine! Dar poate că totuși bătrânul trăiește... O, dac-ar fi așa, aș ști eu să-mi spăl cinstea pătată, am să dau numaidecât înapoi banii pe care i-am furat, de-ar fi să-i scot din piatră seacă... Să nu mai rămână nici urmă de rușine decât în inima mea! Dar nu, nu, astea nu sunt decât visurile unui suflet laș! O, ce blestem!”

Și totuși, o rază de speranță licărea în beznă. Mitea se smulse din loc și se repezi înapoi, în salon, grăbit să se ducă la ea, la regina lui! Fiindcă a lui era, a lui pentru vecie! „Un ceas, o clipă de dragoste în brațele ei nu merită, oare, să fie plătită cu viața, chiar de-ar fi să-ndur toate chinurile rușinii?” era întrebarea absurdă ce stăruia în cugetul său. „Ea, și numai ea, s-o văd, s-o ascult, să-i aud glasul, să nu mă mai gândesc la nimic, să uit totul, totul, măcar în noaptea asta, măcar un ceas, o singură clipă!” În ușa se întâlneau nas în nas cu Trifon Borisici, care tocmai se pregătea să iasă în cerdac, îi făcu impresia că era în toane rele și parcă puțin îngrijorat și că îl căuta:

— Pe mine mă căutai, Borisici?

— Nu, nu pe dumneata, se zăpăci jupânul. De ce să te caut? Da unde ai fost?

— De ce umbli așa încruntat? Ești supărat pe mine? Încă puțin și o să te poți duce și dumneata la culcare... Cât e ceasul?

— O fi trei, dacă nu chiar patru.

— Bine, bine, isprăvim îndată.

— Vai de mine, nu face nimic. Puteți sta cât poftiți...

„Ce-o fi având?” se gândi în treacăt Mitea, intrând în odaia în care dansau fetele. Grușenka însă dispăruse de acolo. N-o găsi nici în salonul albastru, unde Kalganov, singur, moțăia pe canapea. Mitea aruncă o privire după perdea: era acolo. Ședea pe un cufăr, în colț, cu capul în palme, aplecată peste pat, și plângea sfâșietor, silindu-se din răspuțeri să-și înăbușe suspinele, ca să nu prindă nimeni de veste. Văzându-l, îi făcu semn să se apropie. Mitea se strecură repede în dosul draperiei. Grușenka îl apucă de braț.

— Mitea, Mitea, dac-ai ști cum l-am iubit! Începu ea în șoaptă. Doamne, cât l-am iubit înăștia cinci ani! Oare pe el îl iubeam sau ura ce clocotea în mine? Nu, nu, pe el? Of, Doamne, pe el! Aș minți dac-aș spune că nu-i așa! Mitea, aveam numai șaptesprezece ani, și el era atât de drăguț cu mine, mă răsfața, era vesel tot timpul, cânta... Sau poate așa mi s-a părut mie. Ce eram decât o biată fetișcană fără minte?... Și ce schimbat e acum, parc-ar fi alt om! Nici la față parcă nu mai seamănă cu el. Aproape că nu l-am recunoscut. Pe drum, venind cu Timofei încoace, mă tot gândeam: „Cum o să dau ochi cu el, ce-o să-i spun, cum o să ne putem uita unul la altul?...” Stăteam cu inima pierită... Și el parca mi-ar fi turnat o găleată cu lături în cap! Mi-a vorbit: chiar ca un dascăl, așa uscat, cu vorbe meșteșugite, era atât de serios, încât m-am fâstăcit. N-am fost în stare să spun un singur cuvânt. La început am crezut că-i e rușine de lunganul acela. Și mă frământam, uitându-mă la ei, de ce, oare, nu pot să-i spun nimic... Știi, cred că nevastă-sa l-a stricat, femeia aceea pentru care m-a părăsit pe mine... Ea l-a făcut să se schimbe așa. Mitea, ce rușine! Vai, ce rușine mi-e, ce rușine, Mitea! îmi vine să intru-n pământ când mă gândesc la viața mea! Fir-ar ei afuriși acești cinci ani din viață, că nu știu cum să-i mai blestem! și se porni iarăși pe plâns; nu se desprinsese totuși de Mitea, agățându-se mai vârtos de brațul lui.. Mitea,

dragule, stai, nu pleca, vreau să-ți spun ceva, numai o vorbă, șopti ea deodată, ridicându-și fața spre el. Asculta, poți tu să-mi spui pe cine iubesc din toată lumea asta care-i aici? Fiindcă am drag pe cineva. Știi cine? Zi! un zâmbet îi luminează obrazul plin de lacrimi și ochii îi luceau în întuneric. Adineauri a intrat aici un șoim și am simțit cum îmi zvâcnește inima în piept. „Proasto, uite pe cine iubești!” mi-a șoptit ea. Când ai intrat pe ușă parcă s-a luminat toată odaia. „De ce i-o fi așa frică?” mă întrebam. Fiindcă ți-era frică. O, Doamne, cum tremura sufletul în tine, aproape că nici gura nu puteai s-o deschizi! „Doar nu s-o fi temând de sine, îmi ziceam, ca și când tu te-ai putea speria de cineva! „Nu, mă gândeam, de mine i-e frică, numai de mine”. Fenia ți-o fi spus probabil cum i-am strigat pe fereastră lui Aleoșa că l-am iubit un ceas pe Mitenka și acum mă duc... În brațele altuia. Prostuțule! Mitea, Mitea, cum am putut să fiu atât de proastă să-mi închipui c-aș mai putea iubi pe altul după ce te-am iubit pe tine? Mă ierți, Mitea? Mă ierți ori nu, spune! Mă iubești? Da? Mă iubești?

Sări în picioare și-și puse mâinile pe umerii lui. Mut de fericire, Mitea îi privea ochii, surâsul ce-i flutura pe față și deodată o cuprinse în brațe și începu s-o sărute ca un nebun.

— Mai poți să mă ierți după ce te-am chinuit atâta? Pe toți v-am chinuit din pricina urii ce mocnea în mine. Din ură l-am scos din minți pe bietul bătrân... Îți amintești cum ai băut o dată cu mine și ai dat cu paharul de pământ? N-am uitat, și azi am spart și eu paharul după ce-am închinat „pentru ticăloasa asta de inimă”. Mitea, șoimule, de ce nu mă săruți? M-ai sărutat o singură dată și acum te-ai oprit, te uiți la mine și mă ascuți... La ce bun? Sărută-mă, strânge-mă mai tare în brațe, uite-așa! Dacă-i vorba să iubești, atunci iubește-mă! De aci înainte am să-ți fiu roabă toată viața! E așa de bine să fii roabă!... Sărută-mă! Ba-te-mă, chinuiește-mă, fă ce vrei cu mine... Of, merit orice suferință... Stai! Așteaptă, mai târziu, ajunge acum... Îl respinse ea brusc. Pleacă, Mitka, am chef să beau acum, vreau să mă îmbăt, să mă fac praf, și când m-oi îmbăta, să dansez, așa vreau eu și așa-mi place!

Și, smulgându-se din brațele lui, dădu perdeaua la o parte și fugi. Mitea o urmă beat de fericire. „Fie ce-o fi, nu-mi pasă, aș da toată lumea pentru o singură clipă!” îi fulgeră prin minte. Grușenka bău pe nerăsuflăte un pahar de șampanie și se ameți numaidecât. Zâmbind încântată, se așeză în jilț, la locul ei de mai înainte. Îi ardeau obrații, buzele-i dogoreau învăpăiate, i se împăienjeniseră ochii și privirea ei pătimasă te prindea ca într-o vraja. Până și Kalganov simți un fior în adâncul inimii și veni lângă ea.

— Ai simțit când te-am sărutat în somn? murmură ea. Acum m-am îmbătat... Tu nu ești beat? Dar Mitea de ce nu bea? De ce nu bei, Mitea? Eu am băut, tu ce mai aștepti?...

— Sunt beat! Beat de fericire... tu m-ai îmbătat așa, dar acum vreau să mă îmbăt cu șampanie! Goli încă un pahar și - curios! - i se păru că tocmai paharul asta îi venise de hac, învăluindu-l în fumul beției, și că până atunci nu băuse decât apă chioară.

Retrăind mai apoi întâmplările, își amintea foarte precis de senzația asta. Din clipa aceea totul începu să stîmbească în jurul lui ca într-un delir. Umbla, râdea, intra în vorbă cu unul, cu altul, fără să știe prea bine nici ce spunea, nici ce făcea. Un singur sentiment arzător stăruia cu aceeași intensitate, „ca un tăciune aprins, în inima lui”, după cum povestea el mai târziu. Se ducea la ea, se așeza alături, o privea, o asculta... Grușenka devenise teribil de guralivă, mereu chema pe câte ceva lângă ea sau striga pe câte o fată din cor, îmbrind-o să se apropie și, după ce o săruta sau făcea semnul crucii asupra ei, o lăsa să plece. Te așteptai să izbucnească în plâns din moment în moment. În schimb, „moșulică” - așa îi zicea ea lui Maximov - o amuza grozav. Bătrânul era mai tot timpul în preajma ei și-i săruta mereu mâinile, „degețel cu degețel”; în cele din urmă, îi veni iarăși pofta să joace și înjghebe un dans pe melodia unui cântec vechi, acompaniindu-se singur din gură. Refrenul, mai ales, era foarte sprintar:

Purcelușa, groh-groh-groh,

Vițelușa, mu-mu-mu,

Și rățușca, mac-mac-mac,

Gâsculița, ga-ga-ga.

Găinușa se plimba,

uite-așa mi se plimba,

Cot-co-dac, zicea, cot-cot,

Cot-co-dac, cot-cot-co-dac!

— Dă-i ceva, Mitea, spunea Grușenka, dă-i niște bani, că-i sărac. Oamenii ăștia necăjiți,

vai de sufletul lor... Știi, Mitea, c-am de gând să mă călugăresc? Vorbesc serios. Într-o bună zi am să intru la mănăstire. Aleoșa mi-a spus azi o vorbă pe care n-am s-o uit toată viața... Da, da... Acum însă vreau să dansez. Măine la mănăstire, dar azi să dansăm! Am chef să fac nebunii, oameni buni, ei și? Dumnezeu o să mă ierte. Dacă aș fi Dumnezeu, i-aș ierta pe toți oamenii: „Dragii mei păcătoși, mergeți în pace, v-am dezlegat de toate păcatele!” Am să mă duc și eu în lume să cer iertare: „Ierta-ți-mă, oameni buni, iertați o biată femeie fără minte!” Sunt o fiară sălbatică, da, o fiară, dar vreau să mă rog. Și eu am dat de pomană un fir de ceapă. Până și o femeie ca mine, cât ar fi ea de netrebnică, simte nevoia să se roage! Mitea, lasă fetele să joace, nu le mai zăpăci. Toți oamenii sunt buni, toți, fără doar și poate. Și viața-i atât de frumoasă! Noi suntem răi, dar viața-i atât de frumoasă. Suntem și răi și buni, de-a valma, când buni, când răi... Nu, mie să-mi răspundeți la ce vă întreb, hai, toată lumea-ncoace, veniți cu toții aici, vreau să știu: de ce sunt așa bună? Fiindcă sunt bună, bună ca pâinea caldă... Cum se face că sunt atât de bună? sporovăia întruna Grușenka, din ce în ce mai guralivă, pe măsură ce aburii beției i se urcau la cap, sfârșind prin a declara c-ar vrea și ea să danseze. Și chiar se ridică din jilț, clătinându-se pe picioare. Mitea, să nu-mi mai dai să beau, chiar dacă te rog, să nu-mi mai dai nici un strop, auzi? În loc să te liniștească, băutura te dă peste cap. Parcă se învâртеște casa cu mine, și soba, și tot... Vreau să dansez... ce frumos știu să dansez... Precum se vedea, avea intenții foarte serioase; ca dovadă, trase afară din buzunar o batistă albă, extrem de fină, pe care o apucă de un colț, ca s-o poată flutura în timpul dansului. Mitea bătu din palme și fetele amuțiră, pregătindu-se să-și îndeplinească glasurile la primul semnal. Auzind că Grușenka vrea să joace, Maximov chiui de bucurie și începu să-i dea târcoale, țopăind și cântând:

Picioruțe ca țepușe,

Unghioarele scorușe

Și codița sfredeluș...

Grușenka însă îl goni cu batista.

— Sst! Mitea, de ce nu vine nimeni? Să vină toată lumea... să privească! Cheamă-i și pe cei de dincolo, de la arest... De ce i-ai încuiat? Spune-le că vreau să dansez, să vină și ei să mă vadă...

Cu o spontaneitate de om beat, Mitea se apropie de ușa încuiată și începu să bată cu pumnul în ea.

— Hei, voi de colo!... Ieșiți afară, Grușenka vă cheamă s-o vedeți dansând!

— *Lajdak!* îl sudui dinăuntru unul din polonezi.

— Și tu *podlajdak!* Pușlama ce ești!

— Nu te mai lega de Polonia, îi făcu observație, doctoral, Kalganov, beat turtă și el.

— Ia mai taci, țâncule! Pe el l-am făcut pușlama, n-am spus că-n toată Polonia ar fi numai pușlamale. Un singur *lajdak* nu înseamnă o țară întreagă. Taci cu nenea, gigea băiatu, na o bomboană!

— Ce urâcioși! Parcă n-ar fi oameni, zău! De ce n-or fi vrând să se împace? bombăni Grușenka și începu să danseze.

Corul prinse a cânta *Cerdac, cerdăcel!* Cu căpșorul dat pe spate și gurița întredeschisă, zâmbitoare, Grușenka flutură batista, dar de la primii pași simți c-o lasă picioarele și se opri nedumerită în mijlocul camerei.

— Nu mai am putere... șopti ea sfârșită. Iertați-mă, nu mai pot... Vă rog să mă iertați... Făcu o închinăciune corului, apoi în dreapta, în stânga, în toate părțile pe rând: Iertați-mă vă rog... nu vă supărați...

— S-a afumat conia! Porumbița s-a cam ciupit, se auziră de ici, de colo glasuri.

— E criță, chicoti Maximov către fete.

— Mitea, du-mă de aici... ia-mă, Mitea, șopti Grușenka sleită de puteri și Mitta se și repezi s-o ia în brațe și trecu numaidecât cu prețioasa lui povară după draperie.

„Ar fi timpul să plec”, își spuse Kalganov și ieși din salonul albastru, trăgând ușa după el. Chiolhanul însă se desfășură mai departe, dezlănțuindu-se din ce în ce mai zgomotos. Mitea o culcă pe Grușenka pe pat și o sărută pătimaș pe gură.

— Nu, lasă-mă... se rugă ea. Nu te atinge de mine până nu sunt a ta... Ți-am spus doar c-o să fiu a ta, dar până atunci nu te atinge de mine... cruță-mă... Chiar așa, de față cu ei, alături de ei, nu, nu se poate... Gândește-te că e și el aici. Prea ar fi scârbos...

— Fac tot ce vrei tu! Nici în gând măcar... Știu să te respect... bolborosi Mitea. Ai

dreptate, prea ar fi scârbos aici, nu se cade... Și, fără să-i dea drumul din brațe, se așează în genunchi lângă pat.

— Știu, știu că ești pățimaș, dar ai un suflet ales, abia izbuti să îngaime Grușenka. Totul trebuie să fie curat între noi... de-acum înainte... și noi să fim cinstiți... și buni, oameni de omenie, nu fiare... la-mă, du-mă de aici, departe, departe de tot, auzi? Nu-mi place aici, vreau cât mai departe, departe de tot...

Mitea o ținea înlănțuită cu brațele.

— Da, da, sigur că da! O să te duc cu mine, o să plecăm în lume... O, aș da acum toată viața pentru un an, unul singur, numai să știu ce s-a întâmplat cu sângele acela!

— Care sânge? Întrebă Grușenka uimită.

— Nimic, nimic! scrâșni din dinți Mitea. Grușenka, tu zici că totul trebuie să fie cinstit între noi și nu știi că sunt un tâlhar. Am furat bani de la Katia... Ce ticăloșie, Doamne!

— Katia? Cine-i Katia? Domnița? Nu, n-ai furat nimic. Lasă, c-o să-i duci înapoi, îți dau eu de la mine... De ce țiți așa? Tot ce-i al meu e și-al tău de-aici înainte. Ce nevoie avem de bani? Și așa tot o să-i spânzurăm... Noi doi, și să nu-i spânzurăm! Ți-ai găsit! O sa trăim și noi muncind pământul. Uite, așa am să-l scurm cu mâinile astea. Auzi tu, trebuie să muncim! Așa a poruncit Aleoșa. Nu vreau să-ți fiu ibovnică, vreau să fiu nevasta ta credincioasă; am să trudesca ca o roabă pentru tine. O să mergem împreună la domnița, să-i cădem la picioare și s-o rugăm de iertare. Și pe urmă o să plecăm în lume, chiar dacă nu s-o îndura să ne ierte, noi tot o să ne luăm lumea în cap. Dă-i înapoi banii și iubește-mă pe mine... Las-o pe ea în pace. Să nu te mai gândești la ea de-acum înainte. Dacă te prind că tot o mai iubești, să știi c-o strâng de gât... Îi străpung ochii cu acul...

— Pe tine te iubesc, numai pe tine, și în Siberia tot numai pe tine am să te iubesc...

— În Siberia? De ce în Siberia? Fie și acolo, dacă așa vrei tu... totuna mi-e... o să muncim... În Siberia e zăpadă multă... Mie îmi place să merg prin nămeți... Și zurgălăii să facă cling-cling... Auzi? Sună clopoțelul... Unde-o fi sunând? Vine cineva... acum nu se mai aude nimic...

Frântă de oboseală, Grușenka închise ochii și ațipi o clipă, într-adevăr, undeva, departe, se iscase un clinchet de clopoțel ce amuțise brusc. Mitea își puse capul pe pieptul ei. Nici nu băgase de seamă că nu se mai auzea clopoțelul, după cum nu băgase de seamă nici că în salon cântecele și harababura cheflilor, ce făceau o gălăgie de vuia toată casa, încetaseră ca prin farmec și-n locul lor se așternuse o liniște de mormânt. Grușenka deschise ochii.

— Ce s-a întâmplat? Am adormit? Da... clopoțelul... Se vede că m-a furat somnul; visam că plecasem la drum cu sania... clopoțelul suna și eu picoteam toropită. Parcă eram cu cineva drag, cu tine... undeva departe, departe de tot... Te țineam strâns în brațe și te sărutam; mi-ara frig și mă lipisem de tine... și zăpada sclipea... știi cum scânteiază omătul într-o noapte cu lună... și mi se părea că nu mai sunt pe pamânt... M-am trezit și iată că iubitul meu era aici, lângă mine, ce bine e așa...

— Da, lângă tine, repetă Mitea, sărutându-i rochia, pieptul, mâinile.

Deodată, rămase cu ochii la ea nedumerit: i se păru că se uită drept înainte, dar nu la el, ci mai sus, peste capul său, cu o privire stranie, fixă, concentrată... pe fața ei se citea și uimire și parcă și spaimă.

— Mitea, cine se uită la noi? șopti ea.

Mitea se întoarse și văzu că într-adevăr era cineva care desfăcuse draperiile și se opri apoi să-i observe. Și nu era singur, mai erau și alții cu el. Sări numaidecât în picioare și făcu un pas spre musafirul nepoftit.

— Poftiți aici un moment, rosti un glas în surdină, dar răspicat și stăruitor.

Mitta ieși de după perdele și rămase locului pironit. Odaia părea ticsită de lume; nu mai erau însă aceiași oameni, ci alții noi. Un fior i se scurse prin șira spinării, făcându-l să se scuture. Îi recunoscuse pe toți dintr-o privire. Bătrânul cel înalt și trupeș, în palton și cu chipiu cu cocoardă, era ispravnicul Mihail Makarici. Iar filizonul de lângă el, „ofticosul” acela cu cizmele lustruite lună, substitutul de procuror. „Are un ceas care l-a costat patru sute de ruble, ni l-a arătat odată.” Iar tânărul scund cu ochelari... uitase cum îl cheamă, dar îl cunoștea din vedere, era judecătorul de instrucție, proaspăt absolvent al facultății de drept. Iar ăsta de aici, Mavriki Mavrikici, zapciul, pe ăsta îl cunoștea foarte bine. Dar ceilalți cu insigne pe piept ce căutau aici? Și mai erau doi, doi țărani... și mai departe, în ușă,

Kalганov cu Trifon Borisîci...

— Domnilor... ce doriți, domnilor? întrebă Mitea, și, ca și când și-ar fi ieșit deodată din minți, strigă în gura mare, ca un smintit: Am în-țe-les!

Tânărul cu ochelari făcu un pas spre el și spuse plin de importanță, dar parcă puțin cam precipitat:

— Avem de... În sfârșit, v-am ruga să luați loc un moment aici, pe canapea... Trebuie să stăm de vorbă imediat.

— Bătrânul! răcni Mitea înnebunit de groază. Bătrânul... sângele... Am în-țe-les! și căzu ca secerat pe scaunul de lângă el.

— Înțelegeți? Ai înțeles? Criminalule, paricide, sângele bătrânului – tatăl tău, ucigașule – strigă după răzbunare! Începu să urle fără veste căruntul ispravnic, repezindu-se la Mitea. Își ieșise din fire și tremura tot, roșu de furie.

— A, nu, așa nu se poate! interveni tânărul cel scund. Mihail Makarîci, Mihail Makarîci! E imposibil, nu se procedează așa!... Vă rog să mă lăsați pe mine să-i vorbesc... Nu m-aș fi așteptat la una ca asta din partea dumneavoastră...

— Dar este monstruos, domnilor, monstruos! exclamă ispravnicul. Uitați-vă la el: în toiul nopții, beat mort, cu o târfă după el și cu mâinile pline de sângele lui taică-său... E un adevărat coșmar!

— Vă rog din suflet, Mihail Makarîci, cu toată stima ce vă port, să vă înfrînați sentimentale! îi suflă repede la ureche substitutul de procuror... Altminteri, mă văd silit să iau...

Dar nu mai apucă să termine, fiindcă în momentul acela tânărul judecător de instrucție se întoarse către Mitea și rosti

cu glas tare, solemn:

— Domnule porucic în rezervă Karamazov, trebuie să vă aduc la cunoștință că sînteți acuzat de asasinarea tatălui dumneavoastră, Feodor Pavlovici, care a fost ucis în noaptea asta.

Mai spuse ceva, după care procurorul adăugă și el cîteva

cuvinte, dar Mitea, deși asculta, nu mai înțelegea nimic... Se uita la toți cu o privire rătăcita...

CARTEA A NOUA ANCHETA

I - CUM ȘI-A ÎNCEPUT CARIERA FUNCȚIONARUL PERHOTIN

Piotr Ilici Perhotin, pe care l-am lăsat bătând din răspuțeri în poarta zăvorâtă cu strășnicie a negustoresei Morozova, izbuti până la urmă să atragă atenția celor din casă. Făcuse atâta zarvă, încât Fenia care, după tot ce pășise cu două ore mai înainte din pricina lui Dmitri Feodorovici, stătea cu frica în sân și, de emoție sau de „inimă rea”, nu cutezase încă să se culce, cât pe ce era să aibă o criză de isterie, crezând că Dmitri Feodorovici venise din nou (deși îl văzuse ceva mai înainte plecând cu trăsura); căci cine altul decât dânsul – își zicea ea – ar fi avut curajul să bată cu atâta furie? Ieși, deci, repede în curte să ațină calea portarului, care se trezise din somn și tocmai se îndrepta spre poartă, rugându-l din suflet să nu lase pe nimeni înăuntru. Acesta însă după ce-l interogă pe Perhotin, aflând cine este și că dorește cu tot dinadinsul să stea de vorbă cu Fedosia Markovna într-o chestiune extrem de importantă, se hotărî să-i deschidă. Piotr Ilici fu condus în bucătărie, dar Fedosia Markovna, „ca să fie mai liniștită”, ținu neapărat să rămână cu ei și portarul. De la primele cuvinte, Perhotin află un lucru esențial și anume că Dmitri Feodorovici, plecând val-vârtej s-o caute pe Grușenka, luase de pe masă pisălogul, ca mai târziu să se întoarcă fără el și cu mâinile pline de sânge: „Uite, așa picura sângele de pe ele, pic, pic, tot mereu!” exclamă Fenia, care inventase pe loc amănuntul acesta cu imaginația ei tulburată, fiind absolut convinsă că așa fusese într-adevăr. Piotr Ilici îl văzuse și el plin de sânge, deși nu ținea minte să-i fi picurat ceva de pe mâini, ba chiar îi turnase să se spele. De altfel, nici nu interesa prea mult dacă sângele avusese sau nu timp să se zvânte, important în primul rând, era de știut unde plecase, așa năprasnic, Dmitri Feodorovici înarmat cu pisălogul sau ce dovezi certe existau că s-ar fi dus întins acasă la Feodor Pavlovici, ca să se poată trage concluzii categorice în această privință. Piotr Ilici stăruia cu deosebire asupra acestui punct și, cu toate că până la urmă nu reuși să stabilească nimic precis, rămase aproape convins totuși că cel în cauză n-avea unde să alerge așa decât acasă la taică-său și că, prin urmare, acolo se întâmplase cu siguranță *ceva*. „Când s-a întors înapoi, adăugă Fenia înfiorată, și i-am spus tot, țin minte că l-am întrebat: «Dmitri Feodorovici, conașule, de ce ești murdar de sânge pe mâini?»”, la care el i-ar fi răspuns că era sânge de om, mărturisindu-i că omorâse pe cineva. „Mi-a spus cu gura dumnealui, mi-a mărturisit chiar dânsul, și se vedea că tare se căiește; pe urmă a sărit deodată în sus și s-a năpustit pe ușă afară ca un nebun. Am stat locului și m-am gândit: unde o fi fugind așa? Să știi că se duce la Mokroe s-o răpună pe conia. Atunci am alergat după dânsul să-l rog să nu-i facă nimic, mă gândeam să-l caut acasă, dar când să trec prin dreptul băcăniei lui Plotnikov, ce să vezi, dumnealui tocmai se pregătea să se urce în trăsură; era curat pe mâini, pesemne că se spălase.” (Fenia remarcase imediat amănuntul acesta și-l reținuse.) Bătrâna, bunica Feniei, întări pe cât se pricepu spusele fetei. Piotr Ilici le mai întreabă una-alta și plecă, în cele din urmă, mai răscolit sufletește și mai alarmat decât la venire.

Lucrul cel mai simplu pe cât se părea și mai la îndemână ar fi fost probabil să se ducă imediat acasă la Feodor Pavlovici, să vadă dacă nu se întâmplase ceva, iar în cazul când bănuielele lui ar fi fost întemeiate, să se intereseze cum și ce fel și, abia după ce s-ar fi edificat pe deplin, să meargă să-l avertizeze pe ispravnic. Oricum, era hotărât să-i dea de

știre. Afară însă era întuneric beznă, iar poarta caselor lui Feodor Pavlovici solidă de tot, și ar fi însemnat să bată iarăși cu toată puterea și să facă tărași. Pe de altă parte, nu era în relații cu Feodor Pavlovici pe care îl cunoștea prea puțin și, atunci, care ar fi fost urmarea? Să zicem c-ar fi bătut, așadar, la poartă și i s-ar fi deschis: dacă nu se întâmplase nimic? A doua zi, Feodor Pavlovici, cum îi plăcea lui să-și bată joc de toată lumea, ar fi dat zvon în tot orașul că un oarecare funcționar, anume Perhotin, îl sculase în toiul nopții să se intereseze dacă nu cumva fusese ucis! Ce scandal ar fi fost! Iar Piotr Ilici se temea de scandal mai presus de orice pe lume. Totuși, sentimentul care pusese stăpânire pe el era atât de puternic, încât după ce bătu din picior și-și adresă sie-și cele mai aprige insulte, o porni ca din pușcă, dar nu spre Feodor Pavlovici, cum se gândise la început, ci acasă la doamna Hohlakova, s-o întrebe dacă într-adevăr la cutare oră îi pusese în mână trei mii de ruble lui Dimitri Feodorovici. În cazul când răspunsul ar fi fost negativ, era ferm hotărât să se ducă imediat la ispravnic, fără să mai treacă pe la Feodor Pavlovici; dacă însă primea o confirmare, nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să meargă și el să se odihnească, lăsând orice fel de investigații pentru a doua zi. Firește că ideea de a se înființa așa, taimnesam, pe la unsprezece noaptea, acasă la o cucoană din lumea mare, pe care nici măcar n-o cunoștea personal, obligând-o poate să se scoale din pat ca să-i pună o întrebare cel puțin bizară, era în măsură să provoace mai degrabă un scandal decât dacă s-ar fi dus la Feodor Pavlovici. Dar așa se întâmplă de obicei în asemenea cazuri cu oamenii cei mai prudenți și mai flegmatici din lume. Iar în împrejurarea de față, Piotr Ilici numai flegmatic nu se poate spune că era! Și până la sfârșitul vieții n-avea să mai uite ne-astâmpărul ce se încuibase cu asemenea covârșitoare forță în sufletul lui, pentru a se transforma, în cele din urmă, într-un adevărat supliciu, silindu-l să acționeze – împotriva voinței sale. Bineînțeles că pe drum își făcu cele mai aspre imputări pentru că se hotărâse să se ducă totuși la numita doamnă, dar de zece ori în șir poate își spusese până atunci, scârșind din dinți, „am să merg până în pânzele albe”, și se ținu de cuvânt. Când ajunse la Hohlakova era ora unsprezece punct. Portarul îi deschise fără să stea prea mult pe gânduri, dar la întrebarea lui, dacă doamna doarme ori nu, singurul lucru pe care putu să-l spună fu acela că de obicei cucoana era culcată la ora asta. „Duceți-vă, oricum, sus și spuneți să vă anunțe, și dacă o vrea să vă primească – bine, dacă nu – nu.” Piotr Ilici urcă scara, dar de astă dată avu de întâmpinat unele dificultăți. Lacheul refuză categoric să-l anunțe, acceptând să cheme în schimb camerista. Piotr Ilici o rugă politicos, dar stăruitor s-o înștiințeze pe conșta că Perhotin, un funcționar din localitate, voia neapărat să-i vorbească într-o chestiune extrem de gravă și că în nici un caz nu și-ar fi permis s-o deranjeze, cerându-i o întrevvedere, dacă n-ar fi fost la mijloc o treabă atât de urgentă. „Dar să-i spui exact așa cum te-am rugat”, insistă Piotr Ilici. Fata plecă, iar el rămase în vestibul să aștepte. Doamna Hohlakova nu se culcase încă, deși se retrăsese la dânsa în iatac. Era grozav de enervată în urma convorbirii cu Mitea și presimțea că și-n noaptea aceea va avea de pătimit din pricina migrenei care o chinuia cu regularitate în asemenea cazuri. Ascultă surprinsă cererea pe care i-o înfățișă camerista, poruncindu-i iritată să-i răspundă solicitatorului că nu poate să-l primească, deși vizita neașteptată a unui „funcționar din localitate”, pe care nici măcar nu-l cunoștea, avu darul de a stârni curiozitatea ei femeiască. Piotr Ilici se încăpățână ca un catâr, stăruind să fie anunțat din nou și rugând-o pe cameristă să-i comunice doamnei „exact așa, cuvânt cu cuvânt”, că venise „într-o chestiune extrem de gravă, și dacă nici de astă dată nu vrea să-l primească, s-ar putea să regrete mai târziu”. „Parcă m-aș fi aruncat din vârful unui munte”, povestea el mai târziu. Fata îl măsură uimită din cap până în picioare și se duse să-l anunțe pentru a doua oară. Doamna Hohlakova, la fel de uimită și dânsa, stătu o clipă în cumpănă, apoi întreabă cum arată vizitatorul și află că era un om „tânăr, bine îmbrăcat și politicos”. În treacăt fie zis, Piotr Ilici era destul de chipeș ca înfățișare, lucru pe care, de altfel, îl știa prea bine. Doamna Hohlakova se hotărî, în sfârșit, să-l primească. Și așa cum era, cu rochia de casă pe ea și-n papuci, își aruncă pe umeri un șal negru. „Funcționarul” fu rugat să poftască în salonul în care cu câteva ceasuri mai înainte discutase cu Mitea. Stăpâna casei îl întâmpină cu un aer sever și mirat și, fără să catadicsească măcar să-i ofere un scaun, îl întreabă din capul locului ce dorește.

— Doamnă, iertați-mă dac-am îndrăznit să vă tulbur, dar e vorba de o cunoștință comună: Dimitri Feodorovici Karaniazov, începu el.

Dar nici nu apucă bine să-i pronunțe numele și pe chipul gazdei se zugrăvi o mânie indescritibilă. Fără să-l mai lase să adauge un singur cuvânt, doamna Hohlakova îl luă la trei păzește, furioasă, cu o voce pițigăiată:

— Cât mai aveți de gând să mă chinuiți cu individul ăsta odios? strigă ea scoasă din fire. Cum v-ați permis, stimate domn, să deranjați la ora asta, în sânul familiei, pe o doamna pe care nici măcar n-o cunoașteți... ca să-i vorbiți despre o persoană care, nu mai departe decât acum trei ore, a dat aici buzna să mă omoare, a bătut din picior și pe urmă a ieșit așa cum nimeni n-ar avea obrazul să iasă dintr-o casă onorabilă... Să știți c-am să mă plâng șefilor dumneavoastră, nu încape nici o scuză aici, vă rog să părăsiți imediat casa... Chiar acum să plecați, în definitiv stat și eu mamă... și...

— Să vă omoare! Cum, și pe dumneavoastră a vrut să vă omoare?

— Vai de mine! A și omorât pe cineva? Întrebă doamna Hohlakova alarmată.

— Binevoiți, doamnă, să ascultați ceea ce vreau să vă spun și am să vă lămuresc în două cuvinte, răspunse apăsător Perhotin. Azi, pe la cinci după-amiază, domnul Karamazov a venit la mine să-mi ceară împrumut prietenește zece ruble și știu precis că la ora aceea n-avea nici o lețcaie în buzunar. În aceeași seară, pe la nouă, a trecut din nou pe la mine, cu un teanc de bani în mână, numai hârtii de câte o sută, cred că avea vreo două sau trei mii de ruble în total. Era plin de sânge pe mâini și pe față și nu părea în toate mințile. L-am întrebat de unde luase atâția bani. Mi-a răspuns ca-i primise cu câteva minute mai înainte de la domnia-voastră, zicea că l-ați fi împrumutat cu trei mii de ruble ca să se angajeze la minele de aur...

O emoție extraordinară, aproape anormală, se oglindi pe chipul doamnei Hohlakova.

— Doamne-Dumnezeule! Să știți că l-a asasinat pe taică-său, bietul bătrân! strigă ea, fluturându-și mâinile. Nu i-am dat nimic, nici un ban! Vai de mine, repede, repede, domnule!... Nu-mi mai spuneți nimic! Dați fuga de-l scăpați pe bătrân! Duceți-vă într-un suflet acasă la taică-său!

— Dacă-mi permiteți, doamnă, prin urmare, n-a luat nici un ban de la dumneavoastră? Țineți minte precis că nu i-ați dat nimic?

— Nimic! Absolut nimic! N-am vrut să-i dau pentru că n-a știut să prețuiască așa cum se cuvine bunătatea mea. A bătut din picior și a plecat furios. Ba, la un moment dat, s-a și repezit la mine, norocul meu a fost că m-am ferit la timp!... Nu vă mai spun – n-are nici un rost să mă ascund de dumneavoastră – că m-a scuipat în obraz, dacă vă puteți închipui una ca asta! Dar de ce stăm în picioare? Vai de mine, luați loc, vă rog... Mă scuzați că vă... Sau nu, mai bine duceți-vă repede acolo, poate că reușiți să-l scăpați pe bietul bătrân de la moarte, prea ar fi îngrozitor!

— Și dac-o fi apucat să-l omoare?

— Vai, Doamne, așa este! Ce-i de făcut atunci? Ce credeți dumneavoastră că am putea să facem?

Îl sili, vrând-nevrând, să ia loc și se așeză în fața lui. Piotr Ilici îi povesti cât mai laconic cu putință, dar destul de amănunțit, tot ceea ce se întâmplase, mai bine zis, lucrurile pe care le văzuse cu ochii lui, pomenindu-i, între altele, și despre vizita pe care o făcuse Feniei, ca și despre destăinuirile ei în legătură cu pisălogul. Detaliile aflate din gura lui avură un efect zguduitor asupra doamnei care și așa era destul de tulburată și care, tot timpul cât ținu istorisirea, mai la fiecă cuvânt, dădea câte un țipăt de spaimă și-și acoperea ochii cu mâna...

— Închipuiți-vă, am presimțit c-o să se întâmple așa! Am eu un dar în privința asta: de câte ori îmi spune inima c-o să sa întâmple un lucru, să știți că se întâmplă neapărat! De atâtea ori m-am uitat la individul ăsta fioros și m-am gândit în sinea mea: „Până la urmă sunt sigură că de mâna lui o să mor!” Și așa s-a și întâmplat... Chiar dacă n-a fost scris să-i cad victimă eu, ci taică-său, sărmanul! Se vede că Dumnezeu a vrut să mă ocrotească! Și pe urmă mai e încă ceva: cred că i s-a făcut rușine fiindcă eu, cu mâna mea și chiar aici în odaia asta, îi atârnasem de gât puțin mai înainte o iconiță a mucenicei Varvara, o am chiar de acolo unde se află moaștele sfintei... Doamne, când mă gândesc c-am fost la un pas de moarte! Ședeam așa lângă el și numai ce-l văd deodată întinzând gâtul spre mine! Știți, Piotr Ilici (ah, ier-tați-mă, dar parc-ați spus că vă numiți așa...) eu, de fapt, nu cred în minuni, dar povestea asta cu iconița și minunea care s-a întâmplat cu mine, zău, m-au cutremurat pur și simplu și acum iarăși sunt gata să cred în orice! Ați auzit probabil de

părintele Zosima... Vai de mine, nici nu mai știu ce vorbesc... Închipuți-vă: m-a scuiat în obraz, deși avea iconița aceea la gât!... Atâta tot, a scuiat, cu toate că putea să mă și omoare și... Și uite unde i s-a năzărit să se ducă! Și acum ce-i de făcut, ce credeți c-ar trebui să facem?

Piotr Ilici se sculă, declarându-i că o să meargă imediat la ispravnic să-i povestească totul din fir-a-păr, iar dânsul să procedeze cum o socoti de cuviință.

— Ah, ce om! Admirabil, într-adevăr, admirabil! Îl cunosc foarte bine pe Mihail Makarovici. Duceți-vă negreșit la dânsul. Vai, Piotr Ilici, ce bine v-ați gândit, iată ce înseamnă să ai prezență de spirit! Mie niciodată nu mi-ar fi trecut prin minte așa ceva! Zau dac-aș fi știut cum să mă descurc într-o împrejurare ca asta!

— Mai ales că și eu sunt bun prieten cu ispravnicul, țin să adaug Piotr Ilici.

Rămăsese în picioare, abia așteptând să scape odată de cuconița aceasta atât de exuberantă, care nu tăcea din gură o clipă, neîngăduindu-i să-și ia rămas bun și să plece.

— Știți, ciripea ea într-una, să treceți neapărat pe la mine, să-mi spuneți și mie ce-ați mai auzit acolo... dacă s-a descoperit ceva... și ce au de gând să facă cu el acum, ce pedeapsă vor să-i dea... La noi nu există pedeapsa cu moartea, nu-i așa? Veniți negreșit, fie și la trei noaptea sau la patru, ba chiar și la patru jumătate... Dați ordin să mă scoale, să mă zgâlțâie bine dacă s-ar întâmpla să nu mă trezesc... O, Doamne, dar ce, parc-am să pot închide ochii?! Nu vreți să vă însoțesc?

— Nnnu, cred că nu e nevoie... dar poate că n-ar strica să confirmați în scris – două-trei rânduri numai, nu trebuie mai mult – că nu i-ați dat nici un ban... mai știți cum se întorc lucrurile...

— Sigur că da, nici vorbă! (Fericită, doamna Hohlakova se și repezi la birou.) Vă mărturisesc că sunt impresionată de prezența dumneavoastră de spirit, sunt pur și simplu uluită, mai rar mi-a fost dat să văd un om care să se descurce atât de ușor într-un caz atât de complicat!... Serviciul dumneavoastră e chiar aici, în oraș? Ce plăcere!

Vorbind mereu, scrise la repezeală pe o jumătate de coală cu litere de-o șchioapă:

*„Declar că în viața mea nu i-am împrumutat nefericitului Dmitri Feodorovici (pentru că e într-adevăr nefericit, sărmanul de el!) suma de trei mii de ruble. Nici azi și nici mai înainte nu i-am dat vreun ban! Jur pe tot ce am mai sfânt pe lume!
Hohlakova”*

Apoi se întoarse către Piotr Ilici:

— Poftim declarația! Duceți-vă, poate că izbutiți să-l salvați. Este într-adevăr un act de bravură din partea dumneavoastră! și, făcând de trei ori semnul crucii asupra lui, se grăbi să-l conducă până în vestibul. Nici nu știu cum să vă mulțumesc! Nu vă puteți închipui cât de recunoscătoare vă sunt că v-ați gândit înainte de toate la mine! Cum se face că nu ne-am întâlnit până azi? Casa mea vă e deschisă oricând de aici înainte, mi-ar face o deosebită plăcere să mai poftiți. Grozav de bine îmi pare că aveți un post aici în oraș... O persoană atât de corectă, cu atâta prezență de spirit... Probabil că sunteți foarte apreciat la serviciu de șefii dumneavoastră, în sfârșit, vreau să spun că nu se poate să nu-și dea seama ce fel de om sunteți și, în ce mă privește, vă rog să mă credeți, c-am să fac tot ce-mi stă în putință... O, iubesc grozav de mult tineretul! Pur și simplu sunt îndrăgostită de el!... Tineretul e temelia țării, în el își pune toată speranța Rusia noastră care-i atât de nenorocită în momentul de față... O, duceți-vă, duceți-vă!...

Piotr Ilici o luă imediat la picior, altminteri cu siguranță că nu l-ar mai fi lăsat niciodată să plece. Și totuși, doamna Hohlakova îi făcuse o impresie cât se poate de agreabilă, izbutind să atenueze întrucâtva neliniștea de care era stăpânit la gândul că se vârase cu bună știre într-o poveste atât de urâtă. De, fiecare om cu gusturile lui... „Nu pare de loc bătrână, se gândi el plăcut surprins, dimpotrivă, îmi vine să cred mai curând c-am stat de vorbă cu fiesa.”

La rândul său, doamna Hohlakova fusese pur și simplu fermecată de tânărul funcționar. „Atâta iscusință la un om de vârsta lui, în ziua de azi! Ce discernământ, ce maniere și ce figură simpatcă! Să mai spună cineva că tineretul nostru nu e bun de nimic, poftim un exemplu!” ș.a.m.d. Uitase cu desăvârșire de „cumplita nenorocire”, și numai după ce se întinse în pat își aduse aminte că fusese doar „la un pas de moarte”. „Vai, e îngrozitor!”

suspină ea, ceea ce n-o împiedică să adoarmă de îndată ce închise ochii, cufundându-se în cel mai adânc și mai dulce somn.

Trebuie să va spun că n-aș fi insistat atât asupra unor amănunte episodice și de minimă importanță dacă această întâlnire cu totul extravagantă dintre junele funcționar și o văduvioara încă în floarea vârstei n-ar fi avut ulterior o influență covârșitoare asupra carierei unui om atât de ordonat și corect ca tânărul nostru, fapt care mai constituie încă și astăzi un prilej de uimire în orașul nostru și despre care vom mai avea poate câte ceva de spus după ce vom fi încheiat vastul roman al fraților Karamazov.

II - HĂITAȘII

Ispravnicul nostru Mihail Makarovici Makarov, locotenent-colonel în rezervă, numit ulterior consilier de curte, era văduv și cunoscut de toată lumea ca o persoană de treabă. Deși se stabilise numai de trei ani la noi în oraș, reușise să câștige simpatiile tuturor cu atât mai mult cu cât se dovedise a fi „om de lume”. Casa lui era veșnic plină de oaspeți, ba s-ar fi spus chiar că nu putea să trăiască fără ei. Nu era zi în care să nu aibă doi-trei musafiri la masă sau dacă nu, măcar unul singur, altminteri nu i-ar fi tihnit mâncarea. Dădea uneori ospete cu o mulțime de invitați sub cele mai diverse și mai neașteptate pretexte. La drept vorbind, ospetele nu excelau prin cine știe ce specialități culinare, în schimb, masa era îmbelșugată, plăcintele – o bunătate, iar băuturile, fără a fi prea alese, compensau calitatea lor mediocră prin cantitate. Odaia de la intrare fusese amenajată ca sală de biliard cu tot dichisul respectiv, vreau să spun cu o serie de gravuri în rame negre pe pereți, înfățișând cai de curse, ornamentul de rigoare, precum se știe, al sălilor de biliard din oricare casă de holtei. Seară de seară se jucau cărți, în cel mai rău caz la o singură masă, dacă nu la mai multe. De multe ori însă se aduna la el toată protipendada orașului și atunci veneau și mamele cu fete de măritat, pe care le scoteau la dans. Văduv, Mihail Makarovici locuia împreună cu fiica lui, văduvă și ea de ani de zile, și cu cele două nepoate. Fetele – domnișoare mari – terminaseră școala și, acum erau destul de nostime și pline de viață, deși toată lumea știa că n-au nici un fel de zestre, reușiseră totuși să atragă în casa bunicului tineretul dornic de petreceri. În ceea ce privește serviciul, Mihail Makarovici nu era cine știe ce capacitate, dar se achita de îndatoririle lui ca oricare altul. Ca să spunem însă adevărul adevărat, în realitate, ispravnicul era un om destul de incult și, cam încurcă-lume, care nu prea știa bine unde încetează atribuțiile lui. Erau anumite reforme ale stăpânirii care n-aș putea spune că l-ar fi derutat, dar pe care, în orice caz, le înțelegea greșit și nu pentru că ar fi fost incapabil să le priceapă cum trebuie, ci fiindcă era îndolent și nu-și dădea osteneala să pătrundă adevăratul lor sens. „Sufletul meu e mai curând de ostaș decât de civil”, mărturisea el însuși. Nici măcar despre elementele de bază ale reformei agrare nu reușise să-și facă o idee prea clară, sporindu-și an de an cunoștințele, ca să zic așa, mai mult fără să vrea, prin activitatea sa practică; cu toate astea, era și el moșier. Piotr Ilici era convins deci c-o să-l găsească pe ispravnic înconjurat ca de obicei de musafiri, deși nu știa cine anume ar putea să fie. Întâmplarea făcuse ca tocmai în seara aceea printre cei veniți să joace cărți, să se fi aflat și procurorul împreună cu tânărul medic al zemstvei, Varvinski, proaspăt sosit de la Petersburg, unul din cei mai străluciți absolvenți ai Academiei noastre de științe medicale. Procurorul, sau mai bine zis, substitutul de procuror, Ippolit Kirillovici, căruia totuși cetățenii noștri îi spuneau procuror, era un om mai deosebit, încă tânăr – nu avea mai mult de treizeci și cinci de ani – din păcate însă predispus la ftizie, căsătorit cu o cucoană foarte corpolentă și fără copii. Ambițios din fire și irascibil, deși, altminteri, cu o inteligență destul de ascuțită și, pe cât se părea, chiar bun la suflet. Din nefericire pentru el însă avea o părere mult prea bună despre sine în comparație cu calitățile reale pe care i le hărăzise natura, de aceea părea veșnic nemulțumit. Părea să aibă, de altfel, unele aspirații mai înalte, și anumite înclinații artistice. Bunăoară, se pretindea un iscusit psiholog și un profund cunoscător al sufletului omenesc, atribuindu-și nu știu ce dar personal care-l ajuta să recunoască de la prima ochire criminalul și să descopere crima. De aceea se plângea că șefii lui ierarhici nu știu să-i aprecieze cum trebuie meritele, nedreptățindu-l și asta numai din pricină că, susținea el, avea dușmani în sferele înalte. Ba chiar, în clipele de amărăciune, amenința c-o să se facă avocat și o să

pledeze în procese penale. Cazul neprevăzut, întâmplat în familia Karamazov, paricidul recent descoperit, îl (trezi brusc din amorțeală: „Crima asta cu siguranță c-o să facă mare vâlvă în toată țara”, zicea el. Dar fiecare lucru la timpul său.

În odaia vecină mai era cineva care le ținea de urât domnișoarelor: tânărul nostru judecător de instrucție, Nikolai Parfenovici Neliudov, sosit numai de două luni de la Petersburg. Faptul că toate persoanele pomenite mai sus se aflau adunate ca la comandă „în seara crimei” acasă la reprezentantul puterii executive, fusese privit mai apoi ca o coincidență într-adevăr uluitoare, prilejuind o mulțime de comentarii. Și totuși, lucrurile se petrecuseră în modul cel mai simplu și mai firesc: bunăoară, Ippolit Kirillovici, a cărui soție avea de două zile o durere cumplită de dinți, fugise de acasă numai ca să scape de văicărelile ei; medicul, dat fiind temperamentul său, nu putea să-și petreacă seara decât la o masă de joc, iar Nikolai Parfenovici Neliudov își pusese în gând cu trei zile înainte să meargă în seara aceea la Mihail Makarovici. Plănuiise să vina așa, ca din întâmplare, pentru a-i juca o festă nepoatei mai mari a ispravnicului, Olga Mihailovna, a cărei aniversare pica tocmai în ziua aceea, dând astfel în vileag cu perfidie că-i cunoștea secretul și tachinând-o că ținuse anume ascuns lucrul acesta ca să nu fie obligată să invite la bal tot orașul. Se gândea chiar cu un fel de voluptate ce bine au să se distreze cu toții, cum au să se facă tot felul de aluzii la vârsta domnișoarei și cum, la rândul său, are s-o necăjească, spunându-i că se teme probabil să mărturisească anii pe care-i are și amenințând-o că a doua zi va divulga tuturor taina etc, etc. Băiat drăguț, Neliudov era un mare „ștregar”, cum îl poreclise cuconetul de la noi din oraș și, pe cât se părea, dumnealui nu era de loc supărat că i se spunea așa. De familie bună, făcând parte din înalta societate, judecătorul de instrucție era un tânăr bine-crescut, însuflit de sentimente frumoase și, cu toate că îi plăcea să chefuliască, rămăsese destul de candid în fond și de o politețe ireproșabilă. Mic de stat, firav, delicat de felul lui, purta de obicei niște inele mari pe degetele fine și albe. În exercițiul funcțiunii, devenea dintr-o dată teribil de grav și știa să-și respecte cu sfințenie îndatoririle pentru care avea un adevărat cult. De altminteri, în cursul interogatoriului, se pricepea ca nimeni altul să-i încuie pe criminalii și infractorii din rândurile oamenilor simpli, inspirându-le dacă nu respectul față de persoana lui, în orice caz un fel de stupeoare.

Intrând în casa ispravnicului, Piotr Uici rămase perplex constatând că onorata societate era la curent cu cele întâmplate. Toată lumea se ridicase de la mesele de joc și discuta cu aprindere cazul. Până și Nikolai Parfenovici, care le părăsise pe domnișoare, avea un aer bățaios. Piotr Uici fu întâmpinat încă din prag de vestea formidabilă că bătrânul Feodor Pavlovici fusese într-adevăr asasinat în seara aceea, acasă la el, asasinat, și jefuit. Treaba asta o aflaseră puțin mai înainte de sosirea lui și iată cum.

Marfa Ignatievna, soția lui Grigori, omul pe care Dmitri Feodorovici îl culcase la pământ la picioarele gardului, dormea dusă la ea în pat și ar mai fi putut să doarmă până a doua zi dimineață dacă la un moment dat nu s-ar fi trezit brusc din somn; o trezise probabil urletul înfiorător al lui Smerdeakov, care zăcea fără cunoștință, doborât de o criză de epilepsie, în odaia alăturată. Totdeauna Marfa Ignatievna aștepta cu inima pierită urletul acesta, care anunța cu regularitate izbucnirea unui nou acces și care toată viața o băgase în sperieți. Nici acum încă nu reușise să se obișnuiască cu el. Bătrâna sări buimacă din pat și intră buzna în camera învecinată. Cum înăuntru era întuneric beznă, nu putu să-și dea seama decât că bolnavul horcăia, zbuciumându-se îngrozitor în așternut. Marfa Ignatievna începu să țipe speriată și să-și strige bărbatul, dar își aminti deodată că în momentul când se sculase din somn nu era nimeni în pat lângă ea. Se întoarse repede înapoi și începu să bâjbâie cu mâna în culcuș, ca să constate că într-adevăr patul era gol. Prin urmare, bătrânul

ieșise afară, dar unde putea să zăbovească atât? Marfa Ignatievna alergă în cerdac și începu să-l cheme cu jumătate de glas. Nu primi, firește, nici un răspuns, dar în tăcerea adâncă a nopții i se păru că aude niște gemete în grădină. Ciuli urechea: de astă dată gemetele se deslușiră mai bine: nu mai încăpea nici o îndoială că veneau din livadă. „Doamne! se gândi ea năucă, parcă ar fi Lizaveta Smerdeașciaia, atunci noaptea!” Coborî cu inima strânsă treptele și descoperi îndată că poarta dinspre grădină era deschisă. „O fi acolo, bietul om”, își spuse ea, îndreptându-se spre poartă. Auzi lămurit glasul lui Grigori rostindu-i numele: „Marfa, Marfa!” Era atât de slab, de stins, încât o trecu un fior. „Doamne, apără-ne și păzește-ne!” șopti bătrâna și se repezi în direcția de unde venea chemarea. Și

așa dădu peste Grigori. Nu-l găsi însă în locul unde fusese răzbit de lovitură, ci mai încolo, la vreo douăzeci de pași de gard. Reconstituindu-se mai apoi faptele, se stabili că, venindu-și în fire, Grigori încercase să se târască spre casă, dar că pe drum își pierduse de câteva ori cunoștința. Marfa Ignatievna văzu numaidecât că era scăldat în sânge și începu să țipe ca din gură de șarpe. Grigori îngăimă încet, abia auzit: „L-a omorât... l-a omorât pe taică-său... ce țipi așa, proasto?... Dă fuga... cheamă...” Dar Marfa Ignatievna nu se putea liniști de loc, urla într-una; observând însă că fereastra de la iatacul boierului era deschisă și că înăuntru ardea lumina, alergă într-acolo, strigându-l de zor pe Feodor Pavlovici. Cum însă nu se gândea nimeni să-i răspundă, își aruncă ochii pe geam și în aceeași clipă i se înfățișă o priveliște și mai cumplită: boierul zăcea nemișcat pe podele, cu fața în sus. Halatul de culoare deschisă și cămașa albă erau năclăite de sânge la piept. Luminarea de pe masă lumina din plin pata de sânge și chipul mortului. Înnebunită de groază, femeia se trase repede îndărăt de la fereastră și o rupse la fugă, străbătând într-un suflet grădina, țâșni afară pe poartă și alergă, cât o țineau picioarele, alături, la Maria Kondratievna. Cele două vecine, mama și fiica, dormeau duse, dar urletele înspăimântate și ploaia de pumni în oblon le treziră din somn și într-o clipă ieșiră amândouă la fereastră. Țipând în gura mare și jelindu-se, Marfa Ignatievna le povesti nenorocirea întâmplată într-o învălmășeală de cuvinte fără șir, din care totuși femeile reușiră să priceapă esențialul, și le ceru ajutor. În noaptea aceea, Fonia, vagabondul, rămăsese întâmplător să doarmă la ele acasă. Îl sculară și pe el și căteșitrei alergară la locul crimei. Pe drum, Maria Kondratievna își aduse aminte că pe la orele nouă seara auzise un răcnet înfiorător care răscolise împrejurimile și care părea să vină din grădina lui Feodor Pavlovici – probabil că asta se întâmplase în momentul când, agățându-se de piciorul lui Dmitri Feodorovici care încălecuse zăplazul, bătrânul Grigori îi strigase: „Ucigașule!” „Am auzit așa, deodată, un țipăt, și pe urmă nimic”, povestea din fugă Maria Kondratievna. Ajungând în locul unde zăcea Grigori, cele două vecine împreună cu Foma îl transportară pe rănit în bojdeuca din curte. Aprinzând lumina, văzură că Smerdeakov încă se mai zbătea la el în odaie, cu spume la gură și cu ochii încrucișați. Îl spălară la cap pe Grigori cu apă și oțet și când, în sfârșit, își veni în fire, prima lui grijă fu să întrebe dacă „l-a răpus cumva pe boier”. Vecinele, însoțite de Foma, se duseră atunci să vadă ce-i cu boierul, dar când intrară în grădină descoperiră că nu numai fereastra, dar și ușa era larg deschisă, cu toate că în fiecare seară Feodor Pavlovici se fereca în casă cu strășnicie, ba chiar în ultima săptămână nu-i permitea nici măcar lui Grigori să-i bată la ușă. Văzând-o așa dată de perete, nici femeile și nici Foma nu îndrăzniră să treacă pragul de teamă „să nu pățească cine știe ce pe urmă”. Căteșitrei făcură deci calea întoarsă; Grigori îi puse pe loc să dea fuga îndată acasă la ispravnic. Maria Kondratievna plecă numaidecât și ridică toată lumea în picioare. Sosise doar cu cinci minute înaintea lui Piotr Ilici, așa încât acesta nu mai trebui să se ostenească a înfățișa ipotezele și deducțiile personale, devenind din capul locului un martor ocular, a cărui depoziție confirma bănuielile îndreptate împotriva presupusului criminal. (De fapt, până în momentul acela, în adâncul sufletului său Piotr Ilici încă mai șovăise să creadă în veracitatea acestei supoziții.)

Se deciseră să treacă imediat la acțiune. Ajutorul prîstavului fu imediat trimis să aducă patru martori și autoritățile pătrunseră astfel în locuința lui Feodor Pavlovici și începură instruirea cazului, îndeplinind toate formalitățile cerute de lege și pe care cred că n-ar avea nici un rost să le mai descriu acum. Se procedă, așadar, pe loc la o primă anchetă. Medicul zemstvei, de curând venit în oraș, un om inimos din fire, ținu neapărat, aproape că se rugă să meargă și el cu ispravnicul, procurorul și judecătorul de instrucție, în rezumat: se constată că Feodor Pavlovici, al cărui cadavru îl găsiră la el în iatac, avea capul spart – cu ce? – probabil cu aceeași armă de care se slujise mai apoi făptașul ca să-l doboare pe Grigori. Peste puțin descoperiră și corpul delict, după ce mai întâi îi dădură primele îngrijiri medicale lui Grigori și-i ascultară mărturia. Rănitul povesti destul de coerent, deși cu o voce slabă ce se stingea mai la fiecare cuvânt, toată pățania lui. Înarmați cu un felinar, începură să caute în preajma gardului și aflară numaidecât pisălogul azvârlit pe potecă, la vedere. În camera lui Feodor Pavlovici, unde se înfăptuise crima, nu se observa nici o dezordine, nimic altceva decât un plic mare, format oficial, din hârtie groasă, care zăcea pe jos, lângă pat, după paravan, și pe care scria: „Un cadou de trei mii de ruble pentru îngerașul meu Grușenka, dacă o să vină la mine”, iar dedesubt, adăugat de aceeași mână: „și pentru

puișorul meu drag”. Plicul sigilat, cu peceti mari de ceară, era rupt și n-avea nimic înăuntru: banii dispăruseră. Tot pe jos găsiră și o panglicuță îngustă, roz, cu care probabil fusese legat plicul. Declarațiile lui Piotr Ilici cuprindeau un amănunt care atrăsese în mod deosebit atenția procurorului și a judecătorului de instrucție, și anume faptul că Dmitri Feodorovici ar fi avut intenția să se sinucidă în zorii zilei. Perhotin declarase că, pe cât se părea, hotărârea lui în această privință era nestrămutată, după cum îi spusese el însuși cu gura lui, mai mult chiar, își încărcase și revolverul și scrisese și un bilet, pe care-l băgase în buzunar etc, etc. Mai apoi, când Piotr Ilici, căruia tot nu-i venea să creadă, îl amenințase c-o să-l dea în vileag, Mitea îi răspunsese rânjind: „Numai că n-o să ai când”. Prin urmare, trebuiau să se grăbească, să plece fără întârziere la Mokroe, ca să poată pune mâna pe ucigaș până nu apuca să-și zboare creierii. „E clar, e clar!” repeta surescitat procurorul. „Așa procedează toți fluieră-vânt de-alde ăștia ca el: «Măine îmi pun capăt zilelor, dar, până una-alta, vreau să fac o beție cruntă?»”. Povestea cu băuturile și mezelicurile cumpărate de Mitea îl ațâță și mai mult: „Vă aduceți aminte de flăcăul acela care l-a omorât pe negustorul Olsufiev? Știți ce-a făcut după ce l-a jefuit de o mie cinci sute de ruble? Tot așa, cu banii în mână, aproape în văzul tuturor, fără să-i treacă măcar prin minte să-i dosească, a întins-o pe loc la frizer, ca după aceea să se ducă la dame.” Din păcate însă ancheta și percheziția pe care o aveau de făcut la domiciliul lui Feodor Pavlovici, precum și celelalte formalități, îi mai ținură în loc. Toate astea cereau timp, așa că se gândiră să trimită, cu vreo două ore mai înainte, la Mokroe pe Mavriki Mavrikievici Smerțov, zapciul, care venise în ajun la oraș să-și încaseze leafa. Îi dădură instrucțiuni precise ca, până la sosirea autorităților, să nu facă nici un fel de tâmbălău, ci, mulțumindu-se numai să nu-l scape o clipă din ochi pe „criminal” și, stând neconținut la pândă, să aibă din timp pregătiți martorii necesari, câțiva polițiști etc. Mavriki Mavrikievici se conformă întru totul ordinelor primite, păstrând cel mai deplin incognito; numai lui Trifon Borisîci, pe care îl cunoștea de mult, îi suflă la ureche câteva cuvinte. Întâmplător, tocmai atunci Mitea se întâlnește pe întuneric nas în nas cu hangiul, care ieșise după el să-l caute, și i se păru că jupânul era schimbat la față și-i vorbea mai altfel decât înainte. Totuși, nici Mitea, nici ceilalți mușterii nu băgaseră de seamă că erau spionați. Trifon Borisîci reuși chiar să șterpelească și să pună bine cutia cu pistoale. Oamenii stăpânirii sosiră abia pe la orele cinci dimineața, în zori, când, în fața hanului, se opriră două troici în care se aflau ispravnicul, procurorul și judecătorul de instrucție. Doctorul rămăsese acasă la Feodor Pavlovici, ca să poată face, a doua zi de dimineață, autopsia cadavrului, mai ales că îl interesa în cel mai înalt grad starea lui Smerdeakov. „Cazurile astea de epilepsie, în care crizele se țin lanț timp de patruzeci și opt de ore, manifestându-se cu o violență neobișnuită, sunt extrem de rare și aparțin științei”, le declarase el surescitat celor care se pregăteau să plece la Mokroe, iar aceștia îl felicitaseră râzând pentru descoperirea făcută. Atât procurorul, cât și judecătorul de instrucție reținuseră însă aserțiunea medicului care afirmase cu certitudine că Smerdeakov n-o să mai apuce ziua următoare.

Încheind această lungă digresiune, după părerea mea strict necesară, cred c-ar fi timpul să reluăm firul povestirii de acolo de unde ne-am oprit în capitolul precedent.

III - TRECEREA UNUI SUFLET OMENESC PRIN VĂMILE VĂZDUHULUI. PRIMUL CALVAR

Mitea ședea pe scaun, uitându-se ca o fiară încolțită la cei de față, fără să priceapă nimic. Deodată sări în picioare și, cu brațele ridicate spre cer, începu să strige:

— Nu sunt vinovat! Sângele ăsta nu-l am pe conștiință! Nu, n-am vărsat sângele tatălui meu!... Am vrut să-l omor, dar nu sunt vinovat! Nu l-am ucis eu!

Nici nu apucă bine să isprăvească și Grușenka ieși de după perdea și se aruncă la picioarele ispravnicului.

— Numai eu sunt de vină, numai eu, c-așa am fost eu blestemată! Țipă ea sfâșietor, cu lacrimile pe obraji, întinzând spre el mâinile. Din cauza mea l-a omorât!... Eu l-am chinuit, eu l-am împins în păcat! Atâta ce l-am canonit și pe bietul bătrân, răposatul, din răutate, numai de răul meu a făcut asta! Numai eu sunt vinovată, întâi și-ntâi eu, pe mine să cadă păcatul!

— Da, tu ești criminala! Tu ești capul răutăților! Dezvățato, târâtură, totul e numai din vina ta! răcni ispravnicul, amenințând-o cu pumnul, dar fu numaidecât pus la respect cu toată strășnicia.

Procurorul îl luă chiar de braț.

— Mihail Makarovici, asta-i curată harababură! izbucni el, sufocându-se de indignare. Stingheriți cercetările... vreți să stricați totul?...

Nikolai Parfenovici fierbea și el de necaz:

— Trebuie să se ia măsuri! Da, să se ia măsuri! Altfel nu se poate!...

— Judecați-ne împreună! urla ca scoasă din minți Grușenka, stând mai departe în genunchi. Pedepsiți-ne pe amândoi, vreau să merg cu el la moarte!

Mitea se aruncă în genunchi lângă ea și o cuprinse în brațe.

— Grușa, viața mea, sângele meu, lumină sfântă! Nu ascultați ce spune, să nu credeți nici un cuvânt! zbiră el. Nu e cu nimic vinovată, n-a vărsat nici o picătură de sânge, vă jur că-i nevinovată!

În momentul acela, după câte își amintea, retrăind mai apoi întâmplările, vreo doi-trei indivizi se repezira să-i despartă, scoțând-o pe Grușenka din odaie; când se dezmetici în sfârșit, Mitea se văzu stând la masă. Alături și în spatele lui străjuiau niște inși cu insigne pe piept. În fața lui, pe canapea, luase loc judecătorul de instrucție, Nikolai Parfenovici, care-l îmbia mereu să bea o gură de apă din paharul de pe masă. „Bea, ca să te mai înviiorezi puțin, să vezi c-o să te liniștească, nu te speria, fii calm”, repeta mereu cu aerul cel mai amabil din lume. Mitea povestea mai târziu că toată atenția lui în clipele acelea era prinsă de inelele mari de pe degetele judecătorului, dintre care unul cu ametist și altul cu o piatră galbenă, străvezie și foarte strălucitoare. Mult timp după interogatoriu, încă se mai gândea cu mirare cum fusese posibil ca inelele acelea să exercite o atracție atât de irezistibilă asupra lui, în ceasurile chinuitoare pe care le trăise atunci, încât nu fusese în stare să-și ia ochii de la ele și să le uite ca pe niște obiecte cu totul nepotrivite situației în care se afla. La stânga, în locul unde șezuse mai înainte Maximov, se instalase procurorul, iar la dreapta, locul Grușenkăi era ocupat de un tânăr rumen în obraji, îmbrăcat, chipurile, cu niște straie vânătorești, destul de ponosite, în fața căruia, Dumnezeu știe de unde, apăruseră ca prin farmec o călimară și niște coli de hârtie. Era grefierul pe care judecătorul de instrucție îl adusese cu el. Ispravnicul stătea la fereastră, în celălalt capăt al odăii, iar lângă el, tot în dreptul geamului, Kalganov.

— Bea puțină apă! îl îndemna blajin, pentru a zecea oară, judecătorul de instrucție.

— Am băut, domnilor, am băut... nu înțeleg... ce mai așteptați: striviți-mă, tăiați-mi capul, hotărâți-mi o dată soarta! exclamă Mitea, uitându-se țintă la judecătorul de instrucție, cu ochii aproape ieșiți din orbite.

— Așadar, dumneata afirmi categoric că nu ești vinovat de moartea tatălui dumitale, Feodor Pavlovici? întrebă blând, dar în același timp apăsător Nikolai Parfenovici.

— Nu sunt vinovat! E adevărat, am vărsat sânge de om, dar nu era sângele tatălui meu, ci al celui alt bătrân, sărmanul! Și-mi pare rău de el, rău îmi pare! Eu l-am ucis, eu i-am luat zilele bietului moșneag, eu, cu mâna mea, l-am culcat la pământ... Dar e îngrozitor totuși să răspunzi pentru o crimă cu alta pe care n-ai săvârșit-o, o crimă și mai cumplită, dar de care nu sunt vinovat... Îmi aduceți o acuzație zdrobitoare, domnilor, parcă mi-ați fi dat cu o măciucă în cap! Dar cine, cine l-a omorât pe tata? Cine a putut să-l omoare, dacă nu eu? E într-adevăr un mister, o absurditate, ceva neverosimil!...

— Da, asta e întrebarea: cine a putut să-l omoare?... Începu judecătorul de instrucție, dar procurorul Ippolit Kirillovici (de fapt, substitutul de procuror, e mai comod însă pentru noi sa-l numim așa) îi tăie vorba numaidecât și, schimbând cu el o privire, zise:

— Nu trebuie să-ți faci stinge rău din pricina bătrânului Grigori Vasiliev. Sluga dumneavoastră trăiește, și-a venit în simțiri, deși l-ai lovit destul de rău – după cum ne-a declarat el, lucru pe care chiar dumneata l-ai recunoscut adineauri – și este în afară de orice pericol, cel puțin așa ne-a asigurat doctorul.

— Grigori trăiește? Sunteți sigur, n-a murit va să zică?! exclamă Mitea dând din mâini. Se lumină deodată la față. Mulțumescu-ți ție, Doamne, că mi-ai ascultat ruga și ai săvârșit această minune fără seamăn pentru mine, păcătosul și netrebnicul!... Da, da, mi-ai ascultat ruga fiindcă toată noaptea m-am rugat!... Și Mitea se închină de trei ori. Simțea ca un nod în gât.

— Mai mult chiar, de la el, adică de la numitul Grigori, deținem cele mai prețioase declarații în legătură cu dumneata... Încercă să continue procurorul, dar Mitea sări brusc în picioare...

— O clipă, domnilor, numai o clipă, vă rog! Mă duc la dânsa...

— A, nu, dă-mi voie! Acum nu se poate! Imposibil! strigă cu o voce stridentă Nikolai Parfenovici, ridicându-se la rândul său.

Gealații cu insigne pe piept îl siliră pe Mitea să se așeze la loc...

— Îmi pare rău, domnilor! N-aș fi lipsit decât un moment... voiam numai să-i spun că sângele ăsta, care mi-a apăsat toată noaptea conștiința, s-a spălat, a dispărut fără urmă și că, totuși, nu sunt un criminal! Doar e logodnica mea, domnilor! rosti Mitea avântat și cu un ton pătruns de respect față de Grușenka, rotindu-și privirile peste chipurile celor din jur. O, nici nu știu cum să vă mulțumesc, domnilor! Mă simt ca înviat din morți, mi-ați redat viața cu un singur cuvânt!... Bătrânul ăsta... m-a purtat în brațe, domnilor, m-a scăldat în covată când am rămas singur pe lume la trei ani, părăsit de toți, a fost mai mult decât un tată pentru mine!...

— Așadar, dumneata, începu judecătorul.

— Dați-mi voie, domnilor, dați-mi voie, numai un moment vă rog, îl întrerupse Mitea și, punând coatele pe masă, își îngropa fața în palme. Lăsați-mă să-mi adun gândurile, să răsuflu puțin. E prea mult pentru un biet om ca să nu se simtă zdruncinat până în fundul răunchilor, inima omului nu este o tobă să îndure atâtea lovituri, domnilor...

— Poate ar fi bine să mai iei o gură de apă... Îngăimă Nikolai Parfenovici.

Mitea își descoperi obrazul și se porni pe râs. Avea o privire mai veselă acum și părea cu totul transfigurat. Până și glasul său era altul: anchetatorii aveau acum în fața lor un om la fel ca și ei, conștient că poate să stea de vorbă cu dâșii ca de la egal la egal, o veche cunoștință care-i întâmpina ca și cum s-ar fi întors cu o zi înapoi, când nu se întâmplase încă nimic și s-ar fi întâlnit cu toții la cine știe ce reuniune mondenă. E locul să menționăm aici că de la început, de când venise la noi în oraș, Mitea fusese primit cu brațele deschise în casa ispravnicului, ca după aceea vizitele lui să se rarească treptat, iar în ultima lună să înceteze cu totul, așa că ispravnicul de câte ori îl vedea pe stradă se încrunta răspunzându-i la salut numai cu politețe, lucru pe care Mitea îl observase de mult. Pe procuror îl cunoștea mai puțin; din când în când, obișnuia să facă însă câte o vizită de curtoazie soției acestuia, o persoană nervoasă și cam fantezistă. De ce se ducea pe la dânsa nici el, cred, n-ar fi știut să spună; fapt e că soția procurorului îl primea de fiecare dată cu plăcere, și se interesa de el tot timpul, fără vreun motiv special. Cu judecătorul de instrucție nu avusese încă timpul să intre în legături mai strânse, dar se întâlnise cu el în câteva rânduri la niște cunoștințe comune și de vreo două ori chiar stătuse mai mult de vorbă cu dânsul, de preferință despre femei.

— Constat că ești un anchetator foarte abil, Nikolai Parfenovici, râse Mitea înviorat. Acum însă am să caut să-ți dau și eu o mână de ajutor. O, nu știți ce bine mi-ați făcut, domnilor, parc-aș fi înviat din morți... Vă rog să nu-mi luați în nume de rău că vorbesc așa deschis cu domniile-voastre și fără nici un fel de fasoane. De altfel, vă mărturisesc cinstit c-am băut cam mulțisor și sunt puțin turmentat. Mi se pare c-am avut onoarea, Nikolai Parfenovici... onoarea și plăcerea să vă întâlnesc în casa unei rude ale mele, Miusov... Domnilor, n-am pretenția, firește, să fiu pe picior de egalitate cu dumneavoastră, îmi dau prea bine seama de situația în care mă aflu. Asupra mea planează... da, dacă Grigori a făcut, așa cum spuneți, declarații în legătură cu mine... probabil că planează asupra mea o bănuială cumplită! E teribil, într-adevăr teribil înțeleg foarte bine! Dar să trecem la fapte, domnilor, vă stau la dispoziție, sper c-o să terminăm repede, nu-i așa, domnilor? Ascultați Nu-i așa că n-o să dureze prea mult, din moment ce nu mă știu cu nimic vinovat?

Mitea vorbea iute, volubil, nervos, expansiv, ca și cum ar fi fost într-adevăr convins că avea în față pe cei mai buni prieteni ai săi.

— Prin urmare, vom nota deocamdată că dumneata respingi categoric acuzația ce ți se aduce, rosti solemn Nikolai Parfenovici și, întorcându-se spre grefier, îi dictă în șoaptă ceea ce trebuia să consemneze.

— Să notați? Vreți să notați? Bine, scrieți, sunt de acord, n-am nimic împotriva, domnilor, sunt perfect de acord... Numai că, să vedeți... Stați, stați, scrieți așa cum vă spun: recunosc că m-am făcut vinovat de agresiune, de lovire gravă a unui biet unchiaș. De asta da, sunt

vinovat. E adevărat că, în adâncul sufletului meu, mă simt vinovat și de altceva, dar asta nu mai trebuie să scrieți! adăugă el, adresându-se grefierului. Face parte din viața mea particulară și nu vă interesează pe dumneavoastră, domnilor, fiindcă nu văd de ce v-ar interesa ce se petrece în taințele inimii mele... Și că nu sunt vinovat de moartea bătrânului meu tată! E ceva fără sens! O idee pur și simplu absurdă!... Am să vă dovedesc pe loc și o să vă convingeți îndată că am dreptate. Veți vedea c-p să râdeți pe urmă, o să râdeți cu hohote, domnilor, că v-a putut trece prin minte cumva o asemenea bănuială!...

— Liniștește-te, Dmitri Feodorovici, interveni judecătorul ca și când ar fi căutat să-i transmită calmul său, potolindu-i efervescența. Înainte de a continua interogatoriul, aş vrea – dacă bineînțeles accepti să răspunzi – să confirmi faptul că dumneata – după cum reiese chiar din spusele dumitale de până acum – nu prea îl priveai cu ochi buni pe răposatul Feodor Pavlovici și că erai tot timpul în ceartă cu dânsul... Cel puțin acum un sfert de oră, dacă nu mă înșel, ai declarat în gura mare că aveai intenția să-l ucizi, „Nu l-am omorât, ai strigat dumneata, dar am vrut să-l omor”.

— Am strigat eu așa? De, știu eu, tot ce se poate, domnilor! Da, așa e, din păcate am vrut să-l omor, de multe ori mi-a trecut prin gând... din păcate, da, e adevărat!...

— Prin urmare, ai vrut s-o faci. Bun. N-ai putea acum să ne explici ce anume a determinat ura asta înverșunată împotriva tatălui dumitale?

Mitea se întunecă deodată la față.

— Ce să vă mai explic, domnilor! dădu el din umeri, coborând privirile în pământ. Nu mi-am ascuns niciodată sentimentele, tot orașul le cunoaște, sau cel puțin aceia care vin mai des la local. Chiar acum câteva zile mi le-am mărturisit în chilia starețului Zosima... Și în aceeași seară l-am bătut pe tata atât de crunt că puțin a lipsit să nu moară de mâna mea. Ba chiar am jurat că a doua oară când o să vin am să-l omor neapărat, am jurat asta de față cu martori... O, dacă-i vorba de martori, puteți găsi cu duiumul! O lună întreagă am urlat c-o să-lucid, toată lumea din oraș a auzit!... Faptele sunt evidente, faptele au elocvența lor, sunt grăitoare, dar sentimentele, domnilor, sentimentele sunt cu totul altceva! (Mitea se întunecă și mai tare). Mi se pare totuși, domnilor, că nu aveți nici un drept să-mi scormoniți sentimentele. Îmi dau perfect de bine seama că sunteți investiți cu o anumită autoritate, dar sentimentele mele mă privesc pe mine exclusiv, sunt lucruri prea intime și, deci, strict personale... După cum știți însă nu le-am ascuns niciodată... am vorbit în gura mare despre ele la tractir, mărturisindu-le oricui voia să-mi dea ascultare și... Și nici acum n-am să fac din ele un secret. Văd că în cazul de față există dovezi zdrobitoare împotriva mea: am spus la toată lumea c-am să-lucid și uite că omul a fost într-adevăr asasinat! Cine poate să fie ucigașul dacă nu eu? Ha-ha! Va iert, domnilor, vă iert din toată inima! Sunt și eu uluit peste măsură, simt că se încrețește pielea pe mine, căci dacă nu l-am omorât eu, atunci cine a săvârșit crima? Nu-i așa?? Dacă nu sunt eu asasinul, atunci cine să fie? Domnilor, întrebă el brusc, vreau să știu, vă rog stăruitor să-mi spuneți: unde a fost ucis? Cum? Cu ce și cum? Vă rog să-mi spuneți și mie!

Vorbise precipitat, uitându-se când la procuror, când la judecătorul de instrucție.

— L-am găsit la dânsul în birou, pe jos, întins pe spate, cu capul spart, răspunse procurorul.

— E îngrozitor, domnilor! Mitea se cutremură înfiorat și punând cotul pe masă își acoperi ochii cu mâna.

— Mai departe... zise Nikolai Parfenovici. Vreau să știu, așadar, motivul care a determinat ura dumitale. Pare-mi-se c-ai declarat în public c-ar fi o gelozie la mijloc.

— Da, și gelozie, dar nu numai atât.

— Răfuieli bănești?

— Da, bănești.

— Dacă nu mă înșel, ai pomenit despre o sumă de trei mii de ruble, ce-ți revenea din moștenirea rămasă de pe urma răposatei dumitale mame și pe care bătrânul nu ți-a achitat-o.

— Care trei mii?! Era o sumă mult mai mare! protestă Mitea. Mi-a oprit mai mult de șase mii, poate chiar peste zece mii! Da, așa e, am spus la toată lumea, am urlat la toate răspântiile. Dar până la urmă m-aș fi mulțumit și cu trei mii. Restul – ducă-se dracului! Aveam nevoie urgentă de trei mii de ruble... de aceea consideram că pachetul cu trei mii de ruble, pe care-l ținea sub pernă pentru Grușenka, mi se cuvenea mie de fapt, era averea

mea, domnilor, de care m-a prădat.

Procurorul și judecătorul schimbă o privire semnificativă; procurorul își permise chiar să facă un semn din ochi colegului său.

— O să revenim mai târziu asupra acestui punct, zise judecătorul. Ne dai voie, nu-i așa, să luăm notă și să consemnăm în procesul-verbal faptul că dumneata considerai cele trei mii de ruble din plic drept proprietatea dumată?

— Puteți scrie, domnilor, îmi dau seama că este o dovadă în plus împotriva mea, dar să știți că nu mă tem de dovezi, ba, mai mult chiar, eu însumi mă acuz. Ați auzit, mă acuz eu însumi! Am impresia, domnilor, că v-ați făcut o părere greșită despre mine, mă credeți altfel de cum sunt, adăugă el trist și mohorât. Aveți de a face cu un om cinstit, onorabil, să nu uitați asta. Un om care a făcut multe ticăloșii, dar care în sufletul lui a fost și a rămas cinstit... În sfârșit, nu știu cum să vă explic... toată viața n-am dorit decât să fiu un om cinstit, onorabil, cum s-ar zice; am pățimit pentru onoarea mea, am căutat-o cu felinarul, ca Diogene, și totuși, o viață întreagă m-am purtat ca un ticălos, ca toată lumea, de altfel, domnilor... adică nu, nu! Nu ca toată lumea! De ce să vorbesc cu păcat, numai eu, eu singur am fost în stare să mă port așa, nu se poate să fie toată lumea ca mine! Mitea se strâmbă de durere. Simt că-mi plesnește capul, domnilor, dar nu-i nimic, să continuăm: nu puteam să-l sufăr, e adevărat, nu puteam să-l văd în ochi, avea ceva necinstit în el, i se citea asta pe față, detestam fanfaronada lui, plăcerea lui de a călca în picioare tot ce este sfânt, zeflemelile lui, lipsa lui de credință, totul, totul la el mi se părea odios! Dar acum, după ce a murit, nu mai gândesc așa.

— Nu?

— Nu c-aș gândi altfel, propriu-zis, dar îmi pare rău că l-am urât.

— Te caiești?

— Nu, nu poate fi vorba de căință... Asta nu mai trebuie să notați. Nici eu nu sunt o comoara de om, domnilor, dacă-i vorba de bunătate, și nici prea chipeș nu sunt, așa că n-aveam nici un drept să mă uit cu scârbă la el, nu-i așa? Asta puteți s-o scrieți!

O melancolie ciudată pune treptat stăpânire pe el. Și, pe măsură ce răspundea la întrebările judecătorului, devenea din ce în ce mai posac. Tocmai atunci însă se întâmplă un lucru cu totul neașteptat. Deși fusese scoasă cu forța din odaie de la începutul interogatoriului, Grușenka se afla destul de aproape, n-o despărteau decât două încăperi de odaia albastră, în care se instalaseră anchetatorii, întâi o odăiță cu o singură fereastră, în care ședea ea, pe urmă salonul unde avusese loc petrecerea și se dansase. Nu mai era nimeni cu dânsa în afară de Maximov care, înlemnit de spaimă, se agățase de ea ca de unica lui salvare. Ușa era păzită de un gealat cu insignă în piept. Grușenka plângea. La un moment dat, simțind că nu mai poate pune stavilă durerii, sări în sus frângându-și mâinile și ieși valvârtej afară, la Mitea al ei, țipând sfâșietor: „Păcatele mele, păcatele mele!” Atât de năprasnic se petrecu totul, încât gealatul de la ușă nu mai avu răgaz să-i taie drumul.

Auzind răcnetul său, Mitea începu să tremure ca varga, zvâcni de pe scaun și se repezi înaintea ei, urlând și el disperat. Nu-i lăsară totuși să se apropie unul de altul, atât doar că apucară să se mai vadă o dată. Mitea se simți înșfăcat de o mână care-l opri locului și începu să se zbată din răputeri, încercând să scape din strânsoare; abia dacă putură să-l stăpânească trei-patru oameni. Grușenka avu și ea aceeași soartă; Mitea o văzu întinzând mâinile spre el și țipând în timp ce o scoteau afară. Când incidentul se termină în sfârșit, se pomeni din nou pe scaun, la masă, față-n față cu judecătorul, strigând iarăși și iarăși, fără încetare:

— Ce aveți cu ea? De ce o chinuiți așa? E nevinovată, vă jur că-i nevinovată!...

Procurorul și judecătorul de instrucție își dădeau toată silința să-l potolească. Trecură așa vreo zece minute, până când Mihail Makarovici, care ieșise o dată cu Grușenka, se întoarse grăbit în odaie și-i comunică, vădit impresionat, procurorului:

— Am dus-o jos, tocmai la celălalt capăt, dar dacă-mi dați voie, domnilor, aș vrea să-i spun un cuvânt nenorocitului ăstuia. În prezența domniilor-voastre, bineînțeles!

— Vai de mine, mai încape vorbă, Mihail Makarovici!? Încuviință judecătorul de instrucție. Nu avem nimic împotriva!

— Dmitri Feodorovici, ascultă-mă, băiatule... Începu bătrânul. Pe chipul lui tulburat se citea o nețărmurită compătimire, o duioșie aproape părintească pentru bietul om. Am coborât cu Agrafena Alexandrovna a dumată și am lăsat-o cu fetele jupânului, le-am spus

să aibă grijă de ea. E și moșneagul acela acolo, Maximov, nu se dezlipește de dânsa. Am înduplecat-o să fie cuminte, auzi? Am căutat s-o liniștesc și cred c-am reușit s-o conving, i-am spus că dumneata ești obligat să te dezvinovățești și de aceea trebuie să te lase în pace și să nu te necăjească, altfel s-ar putea să te încurci și să dai vreun răspuns greșit, care ți-ar îngreuna și mai mult situația, pricepi? Într-un cuvânt, așa cum i-am vorbit m-a înțeles. E femeie deșteaptă, frate dragă, și tare de treabă, nu zici c-a vrut să mă sărute pe mine, om bătrân?! Cât s-a mai rugat pentru dumneata! M-a trimis să-ți spun că poți fi liniștit în privința ei, așa că, fătul meu, acum, când mă întorc la dânsa, trebuie să-i spun că ți-ai venit în fire și că nu-i porți de grijă. Hai, potolește-te, fii om de înțeles! Dinspre partea mea, domnilor, vă mărturisesc că mă simt cu păcat față de ea: este un suflet de creștin, o ființă blândă ca un mielule și n-o cred în stare să facă vreun rău. Așadar, pot să-i spun, Dmitri Feodorovici, c-o să stai liniștit, da?

Inimă bună, bătrânul adăugase multe de la el, dar durerea Grușenkăi, atât de adânc omenească, reușise să-i zguduie sufletul blajin, încât acum era cu lacrimile în ochi. Mitea se repezi la el.

— Iertați-mă, domnilor, nu vă supărați, dați-mi voie, vă rog, numai o clipă! strigă el. Sunteți un înger, Mihail Makarovici, nu știu cum să vă mulțumesc pentru tot ce-ați făcut pentru dânsa. Am să stau liniștit, da, da, am să fiu chiar bine dispus. Și fiindcă aveți un suflet atât de bun, de o nemărginită bunătate, vă rog să-i spuneți că sunt vesel, da, vesel și cu râsul pe buze de bucurie, știind că dumneavoastră sunteți lângă ea, ca un înger păzitor. C-o să isprăvesc repede și, cum o să scap, am să vin s-o văd, să aibă răbdare! Apoi, întorcându-se către anchetatori: Domnilor! Am să-mi deschid inima în fața domniilor-voastre, am să vă spun tot ce să terminăm mai curând. Ce veselie o să fie pe noi și cum o să mai râdem împreună după aceea, când o să isprăvim, nu-i așa? Femeia aceasta, domnilor, este regina sufletului meu! O, lăsați-mă să vă vorbesc despre ea, îngăduiți-mă să vă împărtășesc taina mea scumpă... Vad că am de-a face cu niște oameni de omenie: este lumina ochilor mei, e ca o sfântă pentru mine! O, dac-ați ști! Ați auzit-o cum a strigat: „Cu tine merg și la moarte!” Și ce-a avut de la mine, un amărât de golan, o sărăcie? De ce mă iubește? Merit eu, un neisprăvit, un netrebnic ca mine cu mutra asta păcătoasă, să mă iubească într-atât, încât să meargă cu mine la ocnă? Pentru mine s-a târât adineauri la picioarele domniilor-voastre, ea, care-i atât de mândră și al cărei suflet e atât de curat! Cum să n-o admir, cum să nu-mi mărturisesc dragostea în gura mare, cum să n-o doresc cu toată ființa mea, așa cum o doresc în clipa asta? O, domnilor, iertați-mă! Dar acum, acum mă simt în sfârșit liniștit!

Căzu pe scaun și, cu fața îngropată în palme, izbucni în lacrimi. De astă dată însă erau lacrimi de fericire. Își reveni însă numaidecât. Bătrânul ispravnic părea încântat, ca și juriștii de altfel: simțeau că interogatoriul intrase pe un nou făgaș. După ce-l petrecu pe ispravnic până la ușă, Mitea se întoarse aproape voios.

— Ei, și acum, domnilor, sunt cu totul la dispoziția domniilor-voastre! Și... dacă n-ar fi fost toate aceste amănunte care să ne încurce, poate ne-am fi înțeles din capul locului. Uite că iar am pomenit despre ele... Sunt la dispoziția dumneavoastră, dar pentru asta jur că avem nevoie de încredere reciprocă, eu de încrederea domniilor-voastre, iar dumneavoastră de încrederea mea, altfel n-o s-o scoatem la capăt niciodată. O spun chiar în interesul anchetei. La treabă, domnilor, la treabă... Și mai ales nu-mi mai scormoniți sufletul, nu mă mai chinuiți cu tot felul de mărunțișuri, întrebați-mă numai ce este strict necesar, cercetați numai faptele, faptele precise, și sunt gata să vă dezvălui tot. Lăsați dracului amănuntele!

Mitea spuse astfel tot ce avea de spus. Interogatoriul se desfășură mai departe.

IV - AL DOILEA CALVAR

— Nici nu-ți dai seama cât de mult ne reconfortează bunăvoința pe care o dovedești, arătându-te gata să răspunzi la întrebări, Dmitri Feodorovici... Îl laudă Nikolai Parfenovici înseninat. Un sentiment de vădită satisfacție făcea să-i lucească ochii mari, cenușii, ușor bulbucați, a căror miopie ieșea și mai mult în vileag acum, că-și scosese ochelarii. Ai spus un lucru foarte înțelept în ce privește încrederea reciprocă; ai dreptate, fără încredere nu

se poate limpezi o problemă atât de importantă, dacă într-adevăr persoana asupra căreia planează bănuiala dorește, speră și e în stare să se dezvinovățească. Dinspre partea noastră, vom face tot ce ne stă în putere... cred că ți-ai putut da seama după comportarea noastră de până acum... Ești de acord, Ippolit Kirillovici? se adresă el procurorului.

— Bineînțeles, încuviință acesta, deși ceva mai rece decât Nikolai Parfenovici.

Trebuie să vă spun că Nikolai Parfenovici, proaspăt venit la noi în oraș, simțise de la început, de când își luase slujba în primire, o adâncă stimă pentru Ippolit Kirillovici de care se atașase sufletește. Era poate singurul om care credea orbește în excepționala pătrundere psihologică și în darul oratoric al sărmanului nostru procuror „nedreptățit”, considerându-l cu adevărat o victimă a indolenței celor mari. Îl cunoștea din auzite încă de la Petersburg. La rândul său, tânărul judecător de instrucție era unicul om din lume la care procurorul „persecutat” părea să țină cu toată sinceritatea. În drum spre Mokroe, avuseseră destul răgaz să discute și să cadă de acord în privința afacerii pe care trebuiau s-o ancheteze și acum Nikolai Parfenovici, cu mintea lui ageră, prindea din zbor sensul celei mai ușoare aluzii, descifra pe loc orice schimbare de fizionomie a colegului său mai vârstnic, îl înțelegea dintr-un cuvânt spus pe jumătate, dintr-o privire, ba chiar numai dintr-o simplă clipire a ochilor.

— Domnilor, lăsați-mă să vă istorisesc tot ce s-a întâmplat, dar vă rog insistent să nu mă întrerupeți cu întrebări inutile, am să vă spun tot, îi preveni Mitea înfrigurat.

— Perfect. Îți mulțumim. Dar înainte de a asculta destăinuirile dumitale, așa vrea, dacă-mi dai voie, să mai precizez un lucru care ne interesează în mod deosebit și anume: este vorba de cele zece ruble pe care le-ai împrumutat ieri, în jurul orei cinci, de la prietenul dumitale Piotr Ilici Perhotin, lăsând amanet pistoalele.

— Așa e, domnilor, le-am amanetat pentru zece ruble! Ei și? Asta-i tot, ce pot să vă spun mai mult? Le-am amanetat când m-am întors de la țară.

— Te-ai întors de la țară? Dar ce, ai fost plecat din oraș?

— Da, domnilor, am fost la patruzeci de verste de aici, n-ați știut?

Procurorul și Nikolai Parfenovici se uitară unul la altul.

— În general, cred că ar fi mai bine să începi prin a ne descrie punct cu punct ziua de ieri, de pildă, ce-ai făcut ieri dimineață? Aș vrea să te întreb, cu permisiunea dumitale, pentru ce ai plecat din oraș, când anume ai plecat și la ce ora te-ai întors înapoi... În sfârșit, tot ce ne poți spune în legătura cu această plecare...

— Păi eu ce zic, tocmai de aici trebuia să porniți, râse Mitea. Și dacă vreți să știți ar fi mai bine să reiau firul întâmplărilor nu de ieri, ci de alaltăieri dimineața. Numai așa o să înțelegeți de de, unde și cu ce scop ani plecat. Așadar, domnilor, alaltăieri am fost la un negustor din oraș, Samsonov, să-i cer împrumut trei mii de ruble contra unei garanții foarte serioase. Era ceva foarte, foarte urgent...

— Dacă-mi dai voie, îl întrerupse politicos procurorul. Cum se explică nevoia asta urgentă de bani? Și de ce îți trebuia neapărat suma asta, trei mii de ruble în cap?

— Ei, domnilor, iarăși o întrebare de prisos, ne pierdem în amănunte: de ce, pentru ce, de ce atâta și nu atâta și așa mai departe... Dacă o să continuăm așa, n-o să ne ajungă nici trei volume pentru toată povestea asta, ar trebui chiar și un epilog.

Mitea vorbea cu o blajină familiaritate, deși oarecum impacientat, ca un om însuflețit de cele mai bune intenții și care nu dorește altceva decât să mărturisească cinstit adevărul.

— Domnilor, urmă el, făcând la rândul său o paranteză, n-aș vrea să-mi luați în nume de rău încăpățânarea asta a mea. Puteți fi siguri că vă port tot respectul și că sunt perfect conștient de situație. Să nu credeți cumva că sunt turmentat. M-am trezit din beție. Și chiar dacă-mi e beat n-ar fi nimic. Vorba aceea:

Treaz de-oi fi, sunt dobitoc

Când mă-mbăt sunt isteț foc.

Ha-ha! Îmi dau seama, domnilor, că până se vor lămuri lucrurile, nu mi-e permis să fac asemenea spirite, înseamnă să fiu ireverențios, dar vă rog să-mi dați voie să-mi păstrez demnitatea mea omenească. Înțeleg prea bine că în momentul de față există o diferență între noi: în ochii dumneavoastră trec totuși drept un criminal și, deci, în nici un caz nu putem discuta de la egal la egal. Și pe urmă, dumneavoastră aveți obligația să mă urmăriți, doar nu mă pot aștepta să mă felicitați pentru pocinogul pe care l-am făcut cu Grigori. Nu se poate să lovești așa un biet om bătrân și să-i spargi capul fără să tragi consecințele.

Probabil că pentru treaba asta o să-mi faceți proces și o să stau la răcoare vreo șase luni de zile, dacă nu chiar un an, nu știu ce pedeapsă prevede codul penal în asemenea cazuri. Dar fără pierderea drepturilor civile... fără pierderea drepturilor, nu-i așa, domnule procuror? Cum vă spuneam, domnilor, îmi dau perfect de bine seama de diferența ce există între noi... Totuși, trebuie să recunoașteți că întrebările de felul acesta – unde ai călcat, cum ai călcat, când ai călcat și în ce ai călcat – sunt în stare să încurce și pe Dumnezeu. Dacă s-o întâmpla să mă zăpăcesc și o să consemnați mai știu eu ce trăsnaie în procesul-verbal, negru pe alb, unde o să ajungem? Nicăieri! Și apoi, dac-am început vorbăria asta lăsați-mă s-o duc până la capăt, iar dumneavoastră, ca oameni de omenie și cu studii înalte, o să fiți indulgenți. În concluzie, deci, vă rog din tot sufletul să renunțați la tipicul obișnuit al unui interogatoriu! Nu vă gândiți dinainte: să începem chestionarul cu mărunțișuri, cu tot felul de fleacuri, cerându-i, bunăoară, să ne spună cum s-a sculat, ce a mâncat, cum a scuipat și după ce vom „adormi atenția criminalului” să-l pocnim în moalele capului cu o întrebare care sa-l turtească: „Pe cine ai ucis, pe cine ai prădat?” Ha-ha! Asta-i procedura reglementară, chițibușurile pe care se bizuie toată strategia dumneavoastră! Dar, domnilor, cu asemenea chițibușuri îi puteți adormi pe mujici, la mine însă nu se prind! Știu eu cum merge treaba, că doar am făcut și eu armata, ha-ha-ha! Nu vă supărați, domnilor, vă rog să-mi iertați impertinența! exclamă el, privindu-i cu o blândețe neașteptată, aproape curioasă. Se cade să fiți ceva mai indulgenți cu Mitea Karamazov, sunt lucruri care, poate, nu i se iartă unui om deștept, dar lui Mitea, da! Ha, ha!

Nikolai Parfenovici râdea ascultându-l. Procurorul, în schimb, nici nu zâmbea măcar, mulțumindu-se să se uite la el atent, cu o privire pătrunzătoare, ca și cum ar fi căutat să nu scape nici o vorbă, nici o mișcare, nici o tresărire a celei mai mici cutișoare de pe obrazul lui.

— Dar noi am procedat așa din capul locului, observă Nikolai Parfenovici, continuând să râdă. Am stabilit să nu te derutăm cu întrebări inutile, nu te-am pus să ne spui nici cum te-ai sculat, nici ce ai mâncat, am început cu esențialul.

— Înțeleg, înțeleg și apreciez! Sunt mișcat de bunătatea pe care mi-o arătați, bunătate, într-adevăr, a unor suflete nobile. Suntem aici trei persoane onorabile – nu-i așa? – prin urmare, discuția noastră trebuie să se bizuie pe încrederea reciprocă, pe care e firesc s-o nutrească unii față de alții oamenii civilizați, oamenii de lume, legați între ei prin onoarea și rangul lor social. În orice caz, dați-mi voie ca, într-un moment de grea cumpănă cum e cel de față, când onoarea mea este târâtă în noroi, să vă consider drept cei mai buni prieteni ai mei! Sper să nu luați acest lucru ca pe o ofensă, nu-i așa, domnilor!

— Cătuși de puțin, dimpotrivă, ți-ai exprimat minunat sentimentele, Dmitri Feodorovici! aprobă solemn Nikolai Parfenovici.

— Iar cât privește amănuntele, domnilor, jos cu toate chițibușurile avocățești! strigă Mitea exuberant. Altfel, cine știe ce dracu mai iese până la urmă! Am dreptate?

— Am să-ți urmez întocmai sfaturile judicioase, îi luă vorba din gură procurorul. Totuși, nu pot să renunț la întrebarea pe care ți-am pus-o. Este foarte important să știm pentru ce ai avut nevoie de această sumă, adică exact de trei mii de ruble.

— Pentru ce? Pentru una, pentru alta... În sfârșit... ca să plătesc o datorie de onoare.

— Cui?

— De astă dată refuz categoric să răspund, domnilor! Nu pentru că n-aș putea sau ar trebui să-mi calc pe inimă, ori m-aș teme s-o fac, Doamne ferește! Este un fleac, nimica toată, dar nu vreau să răspund din principiu: este vorba de viața mea particulară și nu permit nimănui să se atingă de ea! E un principiu la care țin. Întrebarea dumitale, domnule procuror, nu are nici o legătură cu împejurarea de față, și tot ce nu are legătură cu ea face parte din viața mea intimă! Trebuia să restitui o datorie, o datorie de onoare. Cui? Nu vreau să vă spun!

— Ne dai voie să consemnăm acest lucru? întrebă procurorul.

— Cu cea mai mare plăcere. Luați notă că refuz să spun și nici n-am să spun vreodată. Ar fi nedemn din punctul meu de vedere. Dacă vreți, puteți adăuga și asta. Cum văd eu, aveți timp de pierdut ca să notați atâtea năzbâtii!

— Dă-mi voie, stimate domn, să te previn și să-ți atrag atenția asupra unui lucru pe care dumneata poate nu-l cunoști, rosti autoritar procurorul cu un aer deosebit de grav. Dumneata ai tot dreptul să nu răspunzi la întrebările pe care ți le punem, iar noi la rândul

nostru nu avem nici un drept să te tragem de limbă, dacă dintr-un motiv sau altul refuzi să răspunzi la întrebările noastre. Asta rămâne la alegerea dumitale. Totuși, suntem datori să-ți deschidem ochii și să-ți arătăm că-ți periclitizezi singur situația refuzând să dai anumite explicații. Și acum, continuă, te rog...

— Domnilor, nu mă supăr... eu... Îngăimă Mitea rușinat de admonestarea procurorului. Cum vă spuneam, Samsonov ăsta, la care m-am dus atunci...

N-are rost, cred, să redau peripețiile pe care cititorul le cunoaște din cele arătate mai înainte. Vrând să termine mai repede, Mitea se străduia să prezinte cât mai amănunțit întâmplările, fără să piardă totuși prea mult timp. Dar cum, pe măsură ce vorbea, declarațiile lui erau consemnate, trebuia să se întrerupă în tot momentul. Enervat, blestema mereu în sinea lui procedeul, deși deocamdată nu-și pierduse încă răbdarea. Din când în când doar răbufnea: „Domnilor, dar asta l-ar scoate din fire și pe Dumnezeu!” sau: „Domnilor, de ce mă fierbeți așa de pomană? Continua să fie totuși la fel de prietenos și expansiv ca și până atunci. Le povesti, de pildă, cum fusese tras pe sfoară de Samsonov (acum nu mai avea nici o îndoială că bătrânul îi jucase un renghi) și cum își vânduse ceasul pentru șase ruble, ca să aibă bani de drum. Spre nemăsurata lui indignare, amănuntul acesta inedit și pentru procuror, ca și pentru judecătorul de instrucție, se bucură de o atenție deosebită din partea anchetatorilor care găsiră de cuviință să-l consemneze în procesul-verbal, întrucât era o nouă confirmare a faptului că nu avusese nici o lețcaie în buzunar cu două zile mai înainte. Cu cât trecea vremea însă Mitea devenea tot mai posac. Le povesti călătoria pe care o făcuse în căutarea lui Copoiu, noaptea petrecută în cocioaba unde fusese cât pe ce să moară asfixiat de emanațiile din sobă etc, și ajungând la întoarcerea lui în oraș, se apucă să descrie în amănunțime, fără să fie rugat, chinurile prin care trecuse din pricina geloziei. Oamenii legii îl ascultau în tăcere, cu luare-aminte; reținură mai ales faptul că, pentru a o urmări mai ușor pe Grușenka, el avea mai demult instalat un post de observație în grădina Mariei Kondratievna, de unde putea să supravegheze spatele casei lui Feodor Pavlovici și că Smerdeakov îl ținea la curent cu tot ce se petrecea; toate acestea fură consemnate minuțios în procesul-verbal. Le vorbi apoi cu pasiune și pe îndelete despre gelozia lui, cu toate că-i era penibil să-și dea în vileag niște sentimente atât de intime, să le expună așa, la lumina zilei, „de râsul lumii”; de dragul adevărului căuta să-și calce pe inimă, trecând peste orice reticență, Până la urmă însă văzând privirile severe și impasibile ale procurorului și judecătorului de instrucție ațintite asupra lui, în timp ce le făcea aceste destăinuiri, se simți nespus de intimidat: „Frumos îmi șade, se mustra el, cuprins de amărăciune, merită oare mucosul ăsta, Nikolai Parfenovici, cu care zilele trecute flecăream vrute și nevrute despre femei, și procurorul ăsta ofticos să-mi deschid așa sufletul în fața lor, ce rușine!” Ca să-și spună apoi în gând, drept consolare, un vers: „Taci, inimă, și rabdă; smerește-te și taci!” își înfrână însă nerăbdarea și reluă firul povestirii. Ajungând la incidentul cu doamna Hohlakova, se simți din nou bine dispus; ba chiar avu chef să le istorisească o anecdotă care circula pe socoteala acestei cuconițe și care nu avea nici o legătură cu ancheta, dar judecătorul îi taie numaidecât vorba, rugându-l politicos să se rezume la lucrurile „esențiale”. Când le descrie apoi disperarea ce-l cuprinsese în momentul în care ieșise din casa Hohlakovei, mărturisindu-le c-ar fi fost în stare atunci „să înjunghie pe cineva, numai să facă rost de cele trei mii de ruble”, anchetatorii îl opriră din nou, ca să consemneze în procesul-verbal că „intenționase să înjunghie pe cineva”. Mitea nu obiectă nimic. În sfârșit, le povesti cum prinsese de veste că Grușenka îl trăsese pe sfoară, luându-și imediat tălpășița de la Samsonov, deși lui îi spusese c-o să stea cu bătrânul până la miezul nopții. „A fost spre norocul Feniei că n-aveam nici un moment de pierdut, altminteri, domnilor, cred c-aș fi ucis-o acolo, pe loc!” îl luă gura pe dinainte. Și de astă dată, cuvintele lui fură notate cu sfințenie. Mitea așteptă posomorât până ce grefierul isprăvi de scris, dar când se pregătea să urmeze, povestindu-le cum alergase într-un suflet acasă la taică-său și intrase în grădină, procurorul îl opri și, deschizând o servietă mare, pe care o ținea lângă el pe canapea, scoase dinăuntru pisălogul de aramă și i-l arată.

— Cunoști obiectul ăsta? îl întrebă el. Mitea zîmbi întunecat.

— Ah, da! Cum să nu-l cunosc?! Vrei să mi-l dai puțin să mă uit la el... Ba nu, dracu să-l ia, ce-mi trebuie!

— Ai uitat să pomenești despre el, observă judecătorul de instrucție.

— Ei, drăcie! Doar nu vă închipuiți că l-aș fi tănuit, până la urmă trebuia să vorbesc și de el! Am uitat, atâta tot!

— Ești atât de bun să ne spui cât mai amănunțit cum ți l-ai procurat?

— Poftim, cu cea mai mare plăcere, domnilor.

Mitea le relatează cum înșfăcase pisălogul și fugise din casă.

— Dar în ce scop te-ai înarmat cu acest instrument?

— În ce scop? Știu eu, așa, fără nici un scop! L-am luat și am fugit afară!

— Dar de ce l-ai luat, dacă nu voiai să faci nimic cu el?

Mitea fierbea de necaz. Se uită țintă la „mucosul acela” cu un zâmbet strâmb, înciudat. Se simțea din ce în ce mai prost când se gândea că-și deschisese sufletul față de „asemenea indivizi”, vorbindu-le atât de sincer și cu atâta spontaneitate despre gelozia lui.

— Dar mai dă-l dracului de pisălog! izbucni el fără să vrea.

— Totuși...

— L-am luat ca să mă apăr de câini. Era întuneric... L-am luat așa, să am ceva asupra mea pentru orice eventualitate.

— Mai înainte tot așa aveai obiceiul să ieși înarmat din casă, noaptea, dacă zici că ți-e frică să umbli pe întuneric?

— Ei, drăcia dracului! Cu dumneavoastră nu se poate discuta, domnilor! strigă Mitea scos din fire. Și, roșu la față de mânie, se întoarse către grefier și-i dictă în pripă, cu un tremur isteric în glas: Scrie imediat... zi așa... „am luat pisălogul și m-am dus glonț la tatăl meu... Feodor Pavlovici... să-i dau cu el în cap, să-l omor!” Sunteți mulțumiți, domnilor? V-ați liniștit? apostrofă el pe oamenii legii, privindu-i sfidător.

— Îți dai seama, cred, că nu putem lua în serios o declarație făcută într-un moment de enervare, iritat de întrebările noastre pe care ții cu tot dinadinsul să le bagatelizezi, deși sunt de o mare, de o extremă importanță! îi răspunse procurorul glacial.

— Îmi pare rău, domnilor! Dar ce vreți să vă spun? Am luat pisălogul... ei și? Pentru ce se întâmplă să iei ceva în mână în asemenea cazuri? Habar n-am! L-am luat pur și simplu și am fugit. Asta-i tot! Mai mare rușinea, zău, domnilor, *passons*³⁶... Altfel, jur că nici nu mai deschid gura!

Își luă capul în palme, sprijinindu-și coatele pe masă. Ședea întors din profil către ei și privea stăruitor peretele din față silindu-se să înăbușe un sentiment dușmănos ce stătea să-l copleșească. Era gata să se ridice brusc de pe scaun, declarându-le că nu mai scoate un cuvânt „chiar dacă i-ar tăia capul”.

— Vedeți, domnilor, urmă el în silă, am impresia, cum stau așa și vă ascult, că visez cu ochii deschiși... Știți, mi s-a întâmplat de câteva ori să visez același lucru... e un vis ciudat, ce revine din când în când... parcă mă urmărește cineva noaptea, cineva de care mi-e teribil de frică băjbâie așa pe întuneric, căutându-mă, și eu atunci mă ascund după ușă sau după dulap... Și mi-e rușine că mă ascund, cu atât mai mult cu cât îmi dau seama că el știe foarte bine unde mi-e ascunzătoarea, dar se face că nu mă vede înadins, ca să mă chinuie mai tare și să poată savura pe îndelete spaima mea... Așa cum faceți și dumneavoastră acum! Exact așa!

— De multe ori se întâmplă să ai asemenea visuri? se informă procurorul.

— Da... Mitea se strâmbă. Nu cumva vrei să consemnezi și asta în procesul-verbal?

— Nu, nu vreau, în orice caz însă visele dumitale sunt destul de curioase.

— Numai că de astă dată nu mai e un vis! E realitate, domnilor, realitatea vieții! Eu sunt lupul, iar dumneavoastră vânătorii. Ce mai așteptați? De ce nu hăituiți fiara?

— Comparația dumitale e cu totul deplasată... Îi reproșa pe un ton blajin Nikolai Parfenovici. Nu mai apucă să urmeze, căci Mitea luă iarăși foc, deși explozia năprasnică de mânie de mai înainte îi răcorise inima și-l făcuse să se mai îmbuneze.

— Nu, domnilor, nu! exclamă el. Puteți să nu acordați nici un credit unui criminal ori unui infractor pe care-l torturați cu întrebările dumneavoastră, dar unui om cinstit, domnilor, unui om însuflețit de cele mai laudabile sentimente (o spun cu tot curajul!), nu, nu se poate să nu-i dați crezare!... Nu aveți nici un drept să nu-l credeți... Dar...

³⁶ Să trecem peste asta. (Fr.)

V - AL TREILEA CALVAR

Mitea își continuă mărturisirile ceva mai temperat, deși se vedea clar că își da toată silința să nu omită cumva vreun amănunt. Povesti cum sărise peste gard în grădina tatălui său, cum se apropiase tiptil de casă și tot ce se întâmplase apoi sub fereastră. Clar și răspicat, ca și când ar fi căutat să cizeleze fiecare cuvânt în parte, zugrăvi sentimentele pe care le încercase în clipele acelea când ardea de nerăbdare să afle dacă Grușenka era sau nu înăuntru. I se păru curios că atât procurorul, cât și judecătorul de instrucție, îl ascultau de astă dată cu un aer cât se poate de rezervat, uitându-se la el cu niște priviri înghețate și învrednicindu-se rareori să-i pună câte o întrebare. Mitea nu izbutea să descifreze nimic pe figurile lor. „S-au supărat, se simt jigniți probabil, dracu să-i pieptene!” își spuse el. Când le destăinui cum îi trecuse prin gând, în cele din urmă, să recurgă la semnalul prin care bătrânul urma să fie anunțat în cazul când ar fi venit Grușenka, nici procurorul, nici judecătorul nu acordară vreo atenție cuvântului semnal, ca și cum nici nu l-ar fi auzit. Lipsa lor de curiozitate avu darul să-l intrige pe Mitea. Ajunse, în sfârșit, la momentul când îl văzuse pe taică-său aplecându-se pe fereastră și când, învolburat de o ură năprasnică, smucise pisălogul din buzunar. Mitea făcu o pauză și, cum ședea așa, privind din profil peretele din fața lui, își dădea seama că-n vremea asta cei doi anchetatori îl sorbeau din ochi.

— Și atunci, zise judecătorul, ai scos arma și... și pe urmă ce s-a mai întâmplat?

— Pe urmă? Pe urmă l-am ucis... i-am dat una cu pisălogul în tâmplă și i-am spart capul... asta ar fi versiunea dumneavoastră! izbucni el, scăpărând fulgere de indignare din ochi. Mînia ce se stinsese o clipă în sufletul lui se dezlănțui de astă dată cu o forță nestăvilită.

— Asta ar fi versiunea noastră, repetă Nikolai Parfenovici, dar versiunea dumatăle care e?

Mitea își lăsa privirile în pământ și tăcu o bucată de vreme.

— Versiunea mea, domnilor? rosti el, în sfârșit, încet de tot. Știu eu, poate că lacrimile cuiva sau poate că maică-mea s-o fi rugat lui Dumnezeu pentru mine, ori sfântul duih va fi pogorât în clipa aceea în sufletul meu – nu știu, în orice caz însă diavolul a fost biruit. M-am tras înapoi de la fereastră și am rupt-o la fugă spre gard... Tata s-a speriat – nu m-a observat decât atunci – a dat un țipăt și a dispărut imediat de la geam, parcă-l văd și acum. Am străbătut în goana mare grădina, am ajuns la poalele ulucilor și... acolo m-a prins Grigori, tocmai încălecasem gardul când m-a înhățat...

Abia atunci ridică ochii spre ascultători. Amândoi continuau să se uite la el, atenți și impasibili. Inima îi zvâcni înfiorată de indignare.

— Vă bateți joc de mine! exclamă el.

— De unde deduci asta? îl întrebă Nikolai Parfenovici.

— Nu credeți nici un cuvânt din tot ce v-ara spus, iată de unde! îmi dau seama doar că atinsesem punctul culminant: bătrânul zace acolo cu capul spart, iar eu, după ce v-am descris atât de dramatic cum am simțit deodată imboldul să-l omor și chiar cum am scos pisălogul din buzunar, să spun c-am fugit așa, tam-nesam, de la fereastră... Un adevărat poem! Un poem în versuri! Și chiar mă credeți pe cuvânt?! Haida-de! Tare sunteți mucaliți, domnilor!

Mitea se răsuci atît de brusc, încât scaunul trosni din încheieturi.

— N-ai observat cumva, începu procurorul fără să ia cătuși de puțin în considerație indignarea lui, în momentul când ai plecat de la fereastră, dacă ușa dinspre grădină, din spatele casei, era deschisă sau nu?

— Nu, nu era deschisă.

— Nu era?

— Dimpotrivă, era încuiată, ferecată, cine putea s-o deschidă? Adică stați! Ușa! exclamă el tresărind, ca și când s-ar fi dumerit, în fine. Ați găsit-o cumva descuiată?

— Da.

— Păi cine putea s-o deschidă dacă n-ați descuiat-o dumneavoastră? întrebă Mitea, peste măsură de mirat.

— Ușa era dată de perete. Ucigașul tatălui dumatăle, fără îndoială, a intrat în casă pe acolo și tot pe acolo a ieșit afară! rosti răspicat, apăsând pe fiecă cuvânt, procurorul. E limpede ca lumina zilei. Asasinatul a fost săvârșit în odaie și nu prin fereastră. Asta s-a stabilit precis la anchetă după poziția în care se afla corpul și după multe alte indicii. În

privința asta, nu încapă nici o îndoială.

Mitea părea consternat.

— Dar nu se poate, domnilor! strigă el, pierzându-și capul. Eu... eu n-am intrat în casă... categoric vă spun. Tot timpul cât am zăbovit în grădină și până în momentul când am plecat, ușa a fost încuiată. Am stat așa la pândă sub fereastră și m-am uitat la tata pe geam, atâta tot... Țin minte foarte bine tot ce s-a întâmplat până în ultima clipă. Și chiar dacă n-aș fi ținut minte, sunt sigur c-a fost așa, de vreme ce nimeni altul în afară de mine, de Smerdeakov și de răposatul, nu cunoștea semnalul și, fără semnal, pentru nimic în lume n-ar fi deschis cuiva!

— Semnalul? Care semnal? întrebă avid procurorul cu o curiozitate aproape morbidă, pierzându-și dintr-o dată toată gravitatea.

Ai fi zis că încearcă să se strecoare șerpește, să-l învâluie pe furiș. Simțea că se ascunde aici un lucru de o importanță capitală pe care nu ajunsese încă să-l cunoască și se gândea cu inima strânsă că Mitea va refuza poate să-l dea în vileag.

Mitea clipi viclean din ochi, zâmbind ironic, malițios.

— Va să zică, nu știai nimic! Și dacă nu vreau să-ți spun? Era un semnal pe care nu-l cunoștea decât răposatul, eu și Smerdeakov, atâta tot, și bunul Dumnezeu firește, dar n-aș crede c-o să puteți afla de la el secretul. Și e un lucru extrem de interesant, pe baza lui s-ar putea eșafoda o construcție întreagă, ha-ha! Fiți pe pace, domnilor, temerile dumneavoastră sunt neîntemeiate, fiindcă am să vă spun tot! Nu știți încă cu cine aveți de-a face! Inculpatul se denunță singur, depune împotriva lui însuși! Da, fiindcă eu sunt un om de onoare, așa cum nu sunteți dumneavoastră!

Procurorul înghiți fără să clipească, rând pe rând, toate ofensele, tremurând tot de nerăbdare să afle faptul acela inedit. Mitea le descrie precis și detaliat semnalele pe care Feodor Pavlovici le inventase pentru Smerdeakov, explicându-le semnificația fiecărei bății în geam, le făcu și o demonstrație ciocnind în masă, ca să-și poată da mai bine seama și la întrebarea lui Nikolai Parfenovici dacă semnalul folosit de el atunci când ciocnise la fereastră era cel prin care bătrânul trebuia să ia cunoștință că „a venit Grușenka” răspunse că da, într-adevăr îi anunțase venirea Grușenkăi.

— Acum nu mai rămâne decât să ridicați schelăria! spuse el în încheiere pe un ton agresiv, întorcând disprețuitor capul.

— Și semnalele astea zici că nu le cunoștea decât răposatul dumitale tată, Smerdeakov și dumneata? Încolo nimeni nu mai știa de ele? insistă Nikolai Parfenovici.

— Numai noi trei, tata, feciorul din casă, Smerdeakov și cu mine, și poate bunul Dumnezeu. Notați: bunul Dumnezeu – nu strică! Și dumneavoastră o să aveți odată nevoie de el!

Toate astea fură, bineînțeles, consemnate în procesul-verbal. În timp ce grefierul așternea mărturia lui pe hârtie, procurorul se trezi deodată spunând, ca și când i-ar fi venit în minte o idee la care nu se gândise până atunci:

— În cazul acesta, dacă Smerdeakov cunoștea și el semnalul, iar dumneata respingi atât de energic învinuirea de a-ți fi ucis tatăl, nu cumva feciorul o fi fost acela care a bătut în geam așa cum conveniseră, făcându-l pe bătrân să-i deschidă ușa, ca pe urmă... pe urmă să-l asasineze?

Mitea se uită la el cu o ironie acerbă și în același timp cu privirea încărcată de ură. Se uită lung de tot la el, fără să spună un cuvânt, atât de lung, încât procurorul începu să clipească.

— Ai prins vulpea! rosti el într-un târziu. Ai înhățat-o de coadă, pârda!nica! He-he! îți citesc lămurit gândurile, domnule procuror! Credeai c-o să sar în sus, c-o să mă agăț de o vorbă aruncată în vânt, răcnind în gura mare: „Sigur că da, Smerdeakov trebuie să fie criminalul. Recunoaște, mărturisește cinstit că într-adevăr așa ți-ai închipuit! Nu? Altfel, să știi că nu mai scoți nimic de la mine!

Procurorul însă nu voi să mărturisească. Tăcea, așteptând.

— Ei uite, ai greșit, n-am de gând să arunc vina pe Smerdeakov!

— Și chiar nu-l bănuiești de loc?

— Dar ce, dumneavoastră îl bănuieți cumva?

— L-am bănuț și pe el la un moment dat. Mitea își pironi privirea, tăcut, în podea.

— Să lăsăm gluma deoparte, rosti el posac, după un timp. Din capul locului, adică din

momentul când am ieșit de după perdea, trebuie să vă spun că m-a fulgerat un gând: „Smerdeakov!” Stăm aici la masă, strigând din fundul răunchilor că n-am vărsat eu sângele tatii și nu sunt vinovat și, între timp, îmi suna mereu în ureche: „Smerdeakov!” Numele ăsta nu-mi iese din cap și pace. Adineauri chiar mi-a trecut din nou prin minte: „Smerdeakov!” Dar numai o clipă, atâta tot, fiindcă mi-am zis imediat: „Nu, n-a fost el!” Nu, domnilor, nu el este făptașul!

— Atunci poate că bănuiești pe altcineva. O altă persoană, se interesează cu menajamente Nikolai Parfenovici.

— Nu știu cine sau ce persoană anume putea să facă asta, dacă e mâna lui Dumnezeu aici sau a satanei, în orice caz,... nu poate fi vorba de Smerdeakov! i-o retează scurt Mitea.

— De ce afirmi atât de categoric, de ce îl aperi cu atâta insistență?

— Din convingere. Fiindcă asta-i părerea mea. Smerdeakov este de felul lui un netrebnic și un laș. Un laș, întruchiparea tuturor lașităților din lume într-un singur om, lașitatea în carne și oase, umblând pe două picioare! Pesemne ca l-a ouat o găină. De câte ori îi vorbeam, tremura varga de frică să nu-l ucid, deși nici măcar nu mișcăm mâna. E un biet pui de găină bolnav de epilepsie și cam nătărău; și un copil de opt ani ar putea să-l culce la pământ. Ca să vedeți hal de om! Nu, domnilor, nu e Smerdeakov criminalul. De altfel, nici nu era așa ahtiat după bani. De câte ori voiam să-l cinstesc, se codea să primească... Pentru ce l-ar fi omorât pe bătrân? Și pe urmă se pare c-ar fi copilul lui din flori!

— Am auzit și noi legenda asta. Dar și dumneata ești fiul tatălui dumitale și, totuși, parcă ziceai c-ai vrut să-l omori.

— Încă o piatră în grădina mea! Afurisită piatră, și tare dureroasă! Dar nu mi-e frică. O, domnilor, nu credeți, oare, că-i abject să-mi aruncați în față lucrul ăsta? E cu atât mai abject cu cât eu însumi v-am vorbit despre el! Adevărat, așa e, am vrut să-l omor, ba mai mult chiar, mi-a stat în putere să-l ucid! Am declarat eu însumi asta de bunăvoie, singur m-am acuzat, am mărturisit chiar c-am fost la un pas de crimă! Și totuși, nu l-am ucis, m-a apărât îngerul meu păzitor, n-ați înțeles nici pân-acum treaba asta... Tocmai de aceea e urât din partea dumneavoastră, urât și abject să-mi vorbiți așa! Nu l-am ucis eu, nu! Auzi, domnule procuror? Nu l-am ucis eu!

Se opri, sugrumat de indignare. De când începuse interogatoriul nu fusese atât de agitat.

— Ce a declarat Smerdeakov? se interesează el, după o tăcere de câteva clipe. Am dreptul să întreb?

— Ai dreptul să ne pui orice întrebare, răspunse procurorul cu același aer sever și distant. Orice întrebare în legătură cu faptele, iar noi – ți-o spun încă o dată – suntem datori să-ți răspundem. L-am găsit pe Smerdeakov zăcând fără cunoștință în patul lui, în toiul unei crize de epilepsie, o criză de o violență neobișnuită, pare-se a zecea din ajun. Doctorul, care ne însoțea, l-a examinat și ne-a declarat că s-ar putea să nu mai apuce ziua de mâine.

— Atunci numai dracul mai putea să-l omoare pe tata! răbufni fără să vrea Mitea dându-se astfel de gol că, până în momentul acela, încă se mai întrebuse: „Să fie, oare, Smerdeakov?”

— O să mai revenim asupra acestui punct, caută să încheie politicos discuția Nikolai Parfenovici. Acum, dacă ești atât de bun, continuă, te rog.

Mitea ceru să i se lase un pic de răgaz, pe care anchetatorii i-l acordară cu multă bunăvoință. După ce se odihni puțin, Mitea își depănă mai departe spovedania. Se vedea însă clar că trebuia să facă un efort ca să vorbească. Se simțea sleit de puteri, umilit, răscolit până în adâncul sufletului. Pe deasupra, parcă dinadins, procurorul îl sâcâia punându-i o mulțime de întrebări în legătură cu tot felul de „amănunte”. De pildă, începuse tocmai să povestească cum, stând călare pe gard, îl lovește în cap pe Grigori care-l apucase de picior și cum sărise, apoi, jos să vadă ce i se întâmplase, când procurorul îi tăie vorba, rugându-l să-i descrie cât mai amănunțit poziția în care stătea în vârful gardului. Mitea făcu ochii mari.

— Am stat uite-așa, călare... cu un picior de partea asta și cu celălalt dincolo, peste ulucă...

— Și pisălogul?

— Pisălogul îl aveam în mână.

— Nu era în buzunar? Ții bine minte? A trebuit să ridici mâna ca să lovești?

— Cred că da, dar ce rost au toate astea?

— N-ai vrea să te așezi pe scaun în poziția în care te aflai pe gard ca să ne arăți exact cum ai ridicat mâna și în ce parte ai dat lovitura?

— Vă bateți joc de mine? Întrebă Mitea, măsurându-l cu dispreț, dar procurorul nici nu clipi măcar. Mitea se răsuci enervat pe scaun, așezându-se călare, și ridică brațul.

— Uite-așa l-am miruit! Așa l-am răpus! Mai vreți ceva?

— Mulțumesc. Dacă ești bun acum să ne explici pentru ce ai mai coborât după aceea? În ce scop? Ce te gândeai să faci?

— Ei, fir-ar să fie... m-am dat jos pentru că l-am văzut căzând... Mai știu eu pentru ce oi fi coborât?!

— În halul în care erai? Și tocmai când te pregăteai să fugi?

— Da, în halul în care eram și tocmai când mă pregăteam să fug.

— Ai fi vrut să-i dai ajutor?

— Ce ajutor... De, știu eu, poate c-am vrut să-i vin într-ajutor... nu-mi amintesc.

— Cum adică, nu mai știai ce se întâmplă cu dumneata? Erai inconștient, va să zică?

— Ba nu! Cătuși de puțin! Mi-aduc aminte precis tot ce s-a întâmplat. Tot, până în cele mai mici amănunte. Am coborât să mă uit ce-a pățit și l-am șters pe față cu batista.

— Știm, am văzut și noi batista. Sperai cumva c-o să-l faci sa-și vină în simțiri?

— Nu știu dacă m-am gândit la asta. Am vrut să mă conving dacă mai trăiește.

— Aha, va să zică, ai vrut să te convingi. Și?

— Nu sunt medic, așa că n-am putut să-mi dau seama. Am fugit, încredințat că-l omorâsem, dar iată că și-a revenit.

— Perfect, încheie procurorul. Mulțumesc. Atâta am vrut să știu. Continuă, te rog.

Din păcate, Mitea nici nu se gândi măcar să spună – deși își aducea foarte bine aminte – că sărise jos de pe gard numai de mila bătrânului și că, aplecându-se asupra bietului om pe care îl culcase la pământ, rostise chiar câteva cuvinte prin care-și mărturisea părerea de rău: „Cine te-a pus, moșnege, să-mi ieși în cale, acum ce să-ți fac?!” De aceea procurorul trase concluzia că Mitea coborâse de pe ulucă „într-un moment ca ăsta și în halul în care era” numai ca să se încredințeze dacă *unicul* martor al crimei pe care o săvârșise mai era încă în viață sau murise! Ce tare de înger trebuie să fie omul ăsta, ce prezență de spirit și ce sânge rece trebuie să aibă și cât de calculat va fi fost dacă, până și într-o împrejurare ca asta, a putut... ș.a.m.d. Procurorul avea deci pentru ce să fie mulțumit: „Am reușit să-l scot din tâțâni cu „amănuntele” astea și, nervos cum e, l-a luat gura pe dinainte”.

Mitea făcu un efort ca să vorbească mai departe. Dar și de data asta Nikolai Parfenovici îl întrerupse după primele cuvinte:

— Cum ai putut să intri buzna în camera slujnicei, Feodosia Markova, așa, plin de sânge pe mâini și pe față, după cum s-a constatat după aceea?

— Habar n-aveam că eram plin de sânge, nici n-am băgat de seamă! răspunse Mitea.

— E perfect plauzibil, se întâmplă de multe ori asta, încuviință procurorul, sohibbând o privire semnificativă cu Nikolai Parfenovici.

— Ai dreptate, domnule procuror, chiar așa și este, n-am observat repetă Mitea și-și continuă spovedania.

Venise, în sfârșit, momentul să le împărtășească hotărârea lui subită de a se da „la o parte”, lăsând „calea deschisă celor sortiți fericirii”. Acum însă nu se mai simțea în stare să-și deschidă inima, așa cum făcuse mai adineauri, vorbindu-le din nou despre „regina sufletului său”. Îi era lehamite de oamenii aceștia, insensibili, care căutau „să i se înfigă în carne ca niște căpușe”. De aceea, la întrebările lor stăruitoare, se mulțumi să răspundă scurt și răspicat:

— Eram decis să-mi iau viața. Îmi dădeam seama că nu mai aveam nici un rost pe lume. Se înapoiase omul pe care-l iubise cândva și care, firește, avea toate drepturile asupra ei. Ce-i drept, se purtase ca un nemernic cu ea, dar se întorcea acum, după cinci ani, să-i ofere din nou dragostea lui și să repare greșeala pe care o săvârșise față de ea, printr-o căsătorie legală. Am înțeles atunci că pentru mine totul era pierdut... Lăsasem în urmă cinstea pătată și sângele acela, sângele lui Grigori... La ce bun să mai trăiesc? M-am dus să răscumpăr pistoalele depuse cheazășie și le-am încărcat cu gândul ca în zorii zilei să-mi zbor creierii...

— Iar peste noapte, mare zaiafet!...

— Ei, da, așa e, peste noapte mare zaiafet! Dar terminați odată, domnilor, ce dracu?! Am vrut să mă împușc, asta-i sigur. Chiar aici, la marginea satului, în zori, la orele cinci, mi-aș fi

ridicat singur viața. Pregătisem chiar și o scrisoare, am scris-o acasă la Perhotin, atunci când am încărcat arma. Poftim, citiți! Să știți însă că astea nu le spun pentru dumneavoastră! se grăbi el să adauge cu un nemăsurat dispreț.

Scoase biletul din buzunar și-l aruncă pe masă; anchetatorii îl citiră cu toată atenția și, potrivit uzanțelor, îl adăugară hârtiilor de la dosar.

— Și nici atunci când te-ai dus la domnul Perhotin nu ți-a dat prin gând să te speli pe mâini? Nu ți-era teamă c-o să te suspecteze?

— Să mă suspecteze? N-avea decât, pentru mine totuna era. Aș fi venit încoace și, dimineața, la cinci mi-aș fi zburat creierii, înainte de a fi apucat să faceți vreun pas. Dacă nu se întâmpla toată dandanaua asta cu taică-meu, n-ați fi știut nimic și n-ați mai fi bătut atîta drum. Am spus eu că aici trebuie să-și fi băgat dracul coada! El l-a răpus și tot el a avut grijă să vă dea numaidecât de știre! În doi timpi și trei mișcări ați și ajuns aici! Fantastic, într-adevăr!

— Domnul Perhotin a declarat că, în momentul când ai intrat în casă la el, țineai în mână... așa cum erai, plin de sânge... niște bani... o mulțime de bani... un teanc întreg de bancnote de o sută. Le-a văzut și băiatul de serviciu.

— Da, domnilor, mi se pare că așa a și fost.

— Atunci, se pune o mică problemă, începu nespus de mios Nikolai Parfenovici, ai putea să ne spui de unde ai luat suma asta de bani, din moment ce, după calculele noastre și din felul cum au decurs evenimentele, rezultă clar că n-ai mai apucat să treci pe acasă?

Procurorul se încruntă ușor la auzul acestei întrebări cam prea directe, dar se feri totuși să-l întrerupă.

— Nu, n-am mai apucat să trec pe acasă, recunosc Mitea, în aparență cât se poate de liniștit, dar ținând ochii în pământ.

— Dați-mi voie atunci să repet întrebarea, continuă insinuant Nikolai Parfenovici. De unde ai făcut rost de atîția bani când singur ai declarat că la ora cinci...

— Aveam mare nevoie de zece ruble și mi-am amanetat pistoalele la Perhotin, pe urmă m-am dus la Hohlakova să-i cer împrumut trei mii de ruble pe care a refuzat să mi le dea etc. etc. Și toate celelalte, i-o reteză scurt Mitea. Da, domnilor, îmi scăpară maseaua după bani, ca deodată să-mi pice așa, din senin, câteva mii de ruble; ce ziceți de asta? Ei, acum că v-am pus pe jeratic, știu cel puțin că stați amândoi cu inima pierită de teamă că n-am să vă spun de unde am făcut rost de bani! Și chiar așa o să fie, de astă dată ați ghicit bine: n-am de gând să vă spun nimic, n-o să scoateți nimic de la mine, domnilor! rosti el răspicat și ferm hotărât.

Anchetatorii tăcură câteva clipe.

— Trebuie să înțelegeți, domnule Karamazov, că-i absolut necesar să știm lucrul acesta, rosti domol și smerit Nikolai Parfenovici.

— Înțeleg foarte bine și, totuși, n-am să vă spun nimic.

Procurorul interveni, reamintindu-i că, firește, persoana anchetată are tot dreptul să nu răspundă la unele întrebări, în cazul când crede că răspunsurile lui ar putea să-i aducă vreun neajuns și așa mai departe; e bine, totuși, să ia în seamă faptul că, trecând sub tăcere anumite lucruri, mai ales când este vorba de o chestiune atît de importantă, își agravează singur situația...

— Și așa mai departe! Destul, domnilor, am mai auzit toate astea! îl întrerupse ritos Mitea. Îmi dau perfect de bine seama ce importanță prezintă această întrebare și știu că aici este nodul problemei, dar totuși nu vreau să vă spun nimic.

— Treaba dumitale, în fond asta nu ne privește pe noi, ci pe dumneata, s-ar putea să-ți tai singur craca de sub picioare, îi atrase atenția, cam nervos, Nikolai Parfenovici.

— Uitați-vă ce este, domnilor, să lăsăm gluma deoparte. Mitea ridică privirea din pământ și se uită dârz în ochii lor. Din capul locului am presimțit că aici o să avem de întâmpinat un obstacol. Când mi-am început însă mărturisirile, nu-mi dădeam încă seama prea bine de situație, totul plutea ca într-o ceață; am fost chiar atît de naiv, încât v-am propus să stabilim o „încredere reciprocă”. De-abia acum văd că aceasta încredere n-a existat nici un moment între noi, altminteri n-am fi ajuns să ne ciocnim de acest obstacol! Și uite că totuși ne-am ciocnit! Nu pot să vă spun nimic și basta! Nu vă fac nici un reproș, dimpotrivă, înțeleg prea bine cum stau lucrurile – firește că nu mă puteți crede pe cuvânt!

Și se închise în el posomorât.

— N-ai putea, totuși, fără să-ți calci în picioare hotărârea și trecând sub tăcere esențialul, să ne spui măcar pe departe, să ne sugerezi cel puțin motivele grave care te obligă să păstrezi cea mai deplină discreție într-un moment atât de critic pentru dumneata?

Mitea zâmbi trist, parcă furat de gânduri.

— Sunt mult mai bun decât credeți dumneavoastră, domnilor. Uite, am să vă spun de ce trebuie să tac, am să vă sugerez, deși nu meritați. Sunt redus la tăcere, domnilor, pentru că aici se ascunde un lucru care mă dezonoarează. Răspunsul la întrebarea de unde am luat banii este atât de degradant pentru mine, încât nici chiar asasinarea și jefuirea propriului meu tată – dacă, să zicem l-aș fi ucis ca să-i pot fura paralele – n-ar fi fost o infamie mai cumplită. Iată de ce refuz să vorbesc. Nu pot, pentru că mi-e rușine. Dar ce faceți? Vreți să consemnați și asta în procesul-verbal?

— Da, și asta, se bâlbâi Nikolai Parfenovici.

— N-ar trebui să fie pomenit acolo cuvântul „infamie” V-am făcut această mărturisire din prea multă bunăvoință, când puteam foarte frumos să tac din gură. M-am gândit, totuși, să vă dau informația cerută, pe care dumneavoastră ați căutat imediat s-o folosiți împotriva mea. Bine, faceți cum vreți! Încheie Mitea disprețuitor și scârbit. Nu mi-e frică de dumneavoastră... sunt prea mândru ca să mă tem.

— N-ai vrea să ne spui de ce natură este sentimentul acesta de rușine care te împiedică să vorbești? Încercă din nou să-l iscodească Nikolai Parfenovici.

Procurorul făcu din nou o grimasă.

— Nu-nu! *Cest fin*³⁷, nu vă mai osteniți. Nu face să mă murdăresc. Destul m-am înjosit cât m-am întins la vorbă până acum. Nu meritați nici dumneavoastră, nici altcineva, să-mi deschid sufletul, oricine ar fi acela... Destul, domnilor, eu am terminat!

Vorbise cât se poate de categoric. Nikolai Parfenovici nu mai insistă, dar, uitându-se la Ippolit Kirillovici, înțelese din privirea lui că acesta nu-și pierduse încă toate speranțele.

— N-ai putea să ne spui cel puțin cât de mare era suma pe care o aveai la dumneata când ai intrat la domnul Perhotin? Câți bani țineai în mână în momentul acela?

— Nu, nu vă pot spune nimic.

— Pare-mi-se că i-ai pomenit domnului Perhotin de trei mii de ruble, pe care ziceai că ți le-ar fi împrumutat doamna Hohlakova.

— Tot ce se poate. Ajunge, domnilor, nu vreau să vă spun câți bani aveam asupra mea.

— Atunci ai putea cel puțin să ne povestești cum ai ajuns aici și ce ai făcut de când ai sosit.

— Of, Doamne, n-aveți decât să întrebați oamenii de aici! Dar dacă țineți neapărat, vă pot pune și eu la curent.

Se apucă deci să le relateze cum se desfășurase seara petrecută la Mokroe, dar cred că n-are rost să mai repetăm ceea ce am arătat mai înainte. Se mulțumi cu o expunere seacă, trecând peste amănunte. Nu suflă un cuvânt despre apoteoza miraculoasă a dragostei sale, mulțumindu-se să menționeze că, având în vedere „unele împrejurări neprevăzute”, renunțase la sinucidere. Fără să dea nici o explicație, nici o justificare, nici un detaliu. Și nici anchetatorii nu insistară: evident, erau lucruri care nu prezentau nici un interes pentru ei.

— Toate acestea vor fi verificate mai târziu. Vom avea prilejul să revenim asupra lor când vom lua declarații martorilor, formalitate care, bineînțeles, va avea loc în prezența dumatăle, încheie Nikolai Parfenovici. Acum, te rog să pui pe masă tot ce ai prin buzunar și, în primul rând, banii pe care-i ai asupra dumatăle.

— Banii, domnilor? La dispoziție. Îmi dau seama că-i necesar. Mă miră chiar că nu mi-ați cerut-o până acum. E adevărat că nici nu puteau să facă picioare, de vreme ce am fost tot timpul sub ochii dumneavoastră. Poftim, uite-i aici, luați-i, numărați-i, mi se pare că asta-i tot.

Scoase din buzunar până la ultimul ban, chiar și mărunțișul, două monede de câte douăzeci de copeici, pe care le avea în buzunarul jilecii. Se apucară să-i numere: erau opt sute treizeci și șase de ruble și patruzeci de copeici.

— Asta-i tot? Întrebă judecătorul de instrucție.

— Da.

³⁷ S-a sfârșit. (Fr.)

— Din declarația dumitale reiese c-ai lăsat trei sute de ruble în băcănie la Plotnikov. I-ai dat lui Perhotin zece ruble, douăzeci surugiului, la cărți ai mai pierdut încă două sute, apoi...

Nikolai Parfenovici făcu socoteala banilor cheltuiți. Mitea îl ajută, fără să se arate cătuși de puțin contrariat. Reconstituirea totul din memorie și adunare ban cu ban. Judecătorul de instrucție calculează suma totală.

— Așadar, cu cele opt sute de ruble care s-au găsit asupra dumitale, ai avut circa o mie cinci sute?

— Așa se pare, rosti scurt Mitea.

— Atunci de ce toată lumea susține c-ai fi avut mai mult?

— N-au decăt.

— Dar dumneata ai afirmat același lucru, nu-i așa?

— Și eu am afirmat.

— Bine, rămâne să verificăm suma în raport cu declarațiile martorilor. În privința banilor să nu duci nici o grijă: vor fi puși bine și vei reintra în posesia lor la sfârșit... când se va termina povestea asta... dacă, bineînțeles, se va constata, vreau să zic, în cazul când se va dovedi că ai drepturi incontestabile asupra lor. Și acum...

Nikolai Parfenovici se ridică brusc în picioare pentru a-l încunoștiința pe Mitea cu solemnitate că „este obligat și se vede silit” să facă o percheziție amănunțită „atât vestimentară, cât și corporală”.

— Poftim, domnilor, pot să-mi întorc buzunarele dacă vreți și Mitea se și apucă să le întoarcă pe dos.

— Trebuie să te dezbraci.

— Cum? Să mă dezbrac? Ei, drăcie! Nu puteți să mă percheziționați așa, îmbrăcat?

— Nu se poate, Dmitri Feodorovici, trebuie să-ți scoți hainele.

Mitea se supuse îmbufnat.

— Cum doriți. Dar vă rog nu aici, să trecem dincolo, după perdea. Cine face percheziția?

— După perdea, firește, încuviință Nikolai Parfenovici, înclinând capul.

Și pe fața-i prelungă se întipări o expresie plină de gravitate.

VI - PROCURORUL REUȘEȘTE SĂ-L ÎNCUIE PE MITEA

Atunci se petrecu un lucru fără doar și poate uluitor, la care Mitea în viața lui nu s-ar fi așteptat. Nici măcar nu i-ar fi putut trece prin cap o clipă mai înainte, că cineva și-ar permite vreodată să se poarte așa cu Mitea Karamazov! Era o situație atât de umilitoare pentru el și atâta „aroganță și desconsiderare” din partea lor! Dacă ar fi fost obligat să-și scoată numai surtucul, mai treacă-meargă, dar dumnealor îl poftiră să se dezbrace de tot! Ba nu, ce să-l poftească, îi porunciră pur și simplu! Da, da, îi porunciră, fără multă vorba! Și Mitea se supuse fără să crâcnească, se supuse din mândrie și pentru că-i disprețuia. Și nu trecuseră numai el și cu Nikolai Parfenovici după perdea; venise cu ei și procurorul împreună cu câțiva gealați. „Ca să le dea o mână de ajutor, se gândi Mitea, sau ce știu eu ce se mai poate întâmpla?!”

— Să-mi scot și cămașa? Întrebă el răstit, dar nimeni nu se învrednici să-i răspundă

Nikolai Parfenovici și procurorul erau ocupați cu examinarea hainelor lui; surtucul, jiletca, pantalonii și șapca; amândoi păreau absorbiți de această operație. „Fără pic de rușine, se gândi Mitea, să mai fi păstrat măcar o umbră de politețe.”

— Vă întreb încă o dată: trebuie să-mi scot și cămașa sau nu? repetă el mai apăsător și mai nervos.

— Ai răbdare, că-ți spunem noi, îi răspunse Nikolai Parfenovici plin de superioritate, sau cel puțin așa i se păru lui Mitea.

Judecătorul de instrucție și procurorul, amândoi cu un aer foarte grav, țineau un Conciliabul cu jumătate de glas.

Surtucul, mai ales în partea stângă, jos, la spate, avea niște pete mari de sânge proaspăt închegat, așa încât nu apucase încă să se usuce și să se scuture. Pantalonii erau și ei murdari de sânge. Nikolai Parfenovici pipăi sub ochii martorilor gulerul, manșetele și toate cusăturile vestonului și pantalonilor, căutând ceva, probabil niscai bani tăinuți. După toate

celelalte, nici măcar nu se ferea să arate că-l socotește în stare să ascundă bani în cusăturile îmbrăcăminții! „Mă tratează ca pe un borfaș de rând, nu ca pe un ofițer!” își zise Mitea. Cei doi își împărtășeau presupunerile cu o sinceritate de-a dreptul bizară, fără a se sinchisi câtuși de puțin că se afla și el de față. Bunăoară, la un moment dat, grefierul care nu știa cum, se strecurase și el după draperie, făcându-și de lucru slugarnic pe lângă anchetatori, atrase atenția judecătorului asupra șepcii care ajunsese să fie luată și ea în cercetare. „Vă aduceți aminte de Gridenko? știți care: conțopistul, interveni el. S-a dus într-o vară să ridice leafa pentru toată cancelaria, ca la întoarcere să spună că s-ar fi îmbătat și ar fi pierdut banii. Unde credeți că i-au găsit mai pe urmă? în căptușeala chipiului: erau numai hârtii de o sută, pe care le făcuse sul și le cususe în căptușeală!” Anchetatorii își aminteau perfect de cazul lui Gridenko, de aceea puseră deoparte șapca lui Mitea, s-o examineze îndeaproape o dată cu hainele.

— Îmi dai voie! exclamă deodată Nikolai Parfenovici, observând manșeta mânecii drepte de la cămașa lui Mitea, răsucită înăuntru și pătată de sânge. Ce-i asta? Sînge?

— Da, răspunse laconic Mitta.

— Vreau să spun al cui... și de ce e întoarsă înăuntru?

Mitea îl lămură că-și murdărise cămașa în timp ce-l ștergea de sânge pe Grigori și că-și suflecuse manșeta mai apoi, când se spălase pe mâini la Perhotin.

— Trebuie să-ți dezbraci și cămașa, este foarte important... pentru constituirea probelor materiale.

Mitea se aprinse la față de mânie.

— Cum adică? Să rămân așa, în pielea goală? protestă el.

— N-ai nici o grijă. O să vedem noi ce-i de făcut. Deocamdată, fii bun și scoate-ți ciorapii.

Mitea îl fulgeră cu privirea.

— Nu, zău, nu glumești? E absolut necesar?

— Fii sigur că nu ne arde de glumă! riposta Nikolai Parfenovici încruntat.

— Bine, dacă trebuie... eu... murmură Mitea și se lăsă pe marginea patului să-și dea jos ciorapii.

Îi venea să intre în pământ de rușine: toată lumea era îmbrăcată, numai el — gol pușcă! Ce curios: așa dezbrăcat, la piele, se simțea într-adevăr vinovat, și mai ales îi făcea impresia că toată demnitatea lui era la pământ și că oricine avea acum dreptul să-l disprețuiască. „Când toți sunt despuiați nu mai încapă nici o rușine, dar când unul singur e în pielea goală și ceilalți se uită la el e pur și simplu scandalos! Îi trecu prin minte. Am impresia că trăiesc un coșmar, numai în vis ți se întâmplă asemenea lucruri!” Ce chin până să-și scoată ciorapii: nu erau prea curați, ca de altfel toată rufăria, și acum aveau să vadă toți în ce hal sunt! Și pe urmă simțea un fel de repulsie pentru picioarele lui; nu se știe de ce îi intrase în cap că degetele mari erau monstruoase, mai ales unghia de la cel drept, îngroșată, plată și îndoită în jos, și acum toată lumea o să fie cu ochii pe ea! Copleșit de rușine, căută să braveze situația prin grosolănie, silindu-se cu tot dinadinsul să fie cât mai vulgar. Își smulse cămașa de pe el.

— Poate doriți să căutați și în altă parte? Vă rog, nu vă jenați!

— Deocamdată, nu.

— Și eu ce să fac? Să stau așa despuiat? Întrebă el turbând de mânie.

— Pentru moment, da... Fii bun și așteaptă aici, poți să iei pătura de pe pat să te învelești, dacă vrei, iar eu... eu mă duc să văd ce facem cu lucrurile.

Hainele fură arătate martorilor și, după ce se încheie procesul-verbal de rigoare, Nikolai Parfenovici ieși din odaie, însoțit de un om care ducea îmbrăcămintea. Ippolit Kirillovici se duse și el. Nu mai rămaseră cu el după perdele decât paznicii, care tăceau, fără să-l slăbească o clipă din ochi pe arestat. Mitea se înfășură în pătură, înfrigurat. Și cum învelitoarea era prea scurtă, tot trăgea de ea în jos, fără a reuși să-și acopere picioarele dezgolite. Nikolai Parfenovici zăbovi mult, „exasperant de mult”. „Mă ia drept un mucos! scrâșnea din dinți Mitea. Și dobitocul ăla de procuror s-a cărăbănit și el, îi cădea nasul pesemne să stea cu mine, îi era silă să mia vadă așa despuiat.” Era convins că după percheziție au să-i aducă lucrurile înapoi, așa încât fu peste măsură de revoltat când îl văzu pe Nikolai Parfenovici întorcându-se urmat de un mujic cu niște haine în brațe, dar care nu erau ale lui!

— Îmbracă-te, îi spuse judecătorul fără nici o sfială, mulțumit de reușita investigațiilor

sale. Domnul Kalganov ținând seama de interesul pe care-l prezintă cazul dumitale, a avut amabilitatea să-ți trimită un rând de haine și o cămașă curată. Din fericire, le avea în geamantan. Poți să păstrezi ciorapii și rufăria de corp.

Mitea se făcu foc.

— N-am nevoie de hainele altora! strigă el amenințător. Să faceți bine să mi le dați pe ale mele!

— Imposibil.

— Dați-mi hainele mele! Ce am eu cu Kalganov, dracu să-l ia cu țoale, cu tot!

După multă bătaie de cap, de bine, de rău, îl convinseră să se îmbrace. În sfârșit, Mitea se liniști. Anchetatorii îi explicară că, fiind murdare de sânge, hainele lui constituiau ceea ce se cheamă „un corp delict” și trebuiau deci alăturate celorlalte „probe materiale”, că dâșii, „chiar dacă ar vrea, n-au voie să i le lase, având în vedere întorsătura pe care putea s-o ia cazul de față” etc, etc. Până la urmă, Mitea se înduplecă să le dea ascultare și începu să se îmbrace în pripă, ursuz și tăcut. Se mulțumi doar să spună că hainele erau mai scumpe decât ale lui și că n-ar vrea să „se înțolească” cu ele. Și pe urmă erau și „ridicol de strâmte”. Adică ce, să facă pe caraghiosul fiindcă așa le-a venit gust dumnealor?

Anchetatorii însă se străduiră să-i arate că exagerează, că domnul Kalganov era doar un pic mai înalt decât el și că deci numai pantalonii aveau să fie ceva mai lungi decât ar fi trebuit. Surtucul însă, într-adevăr, îl cam strângea la umeri.

— Pe dracu, nu vedeți că nici nu pot să mă închei... bodogăni Mitea. Fiți buni, vă rog, și spuneți-i din partea mea domnului Kalganov că eu, personal, nu i-am cerut nimic și că am fost silit să umblu costumat ca un măscărici.

— Dumnealui înțelege situația și-i pare foarte rău... firește nu de haine, ci de tot ce s-a întâmplat... se bâlbâi Nikolai Parfenovici.

— Mă doare în cot de păreriile lui de rău! Ei, acum unde mergem? Sau trebuie să rămân mai departe aici?

Îl poftiră să treacă iar dincolo. Leși de după perdea cătrănit, ferindu-se de privirile celorlalți. Cu straiiele acelea de căpătat, se simțea îngrozitor de umilit chiar și în ochii mujicilor ori ai lui Trifon Borisici, care apăruse o clipă în prag și se făcuse nevăzut. „A venit să se uite ca la urs”, se gândi Mitea. Se așeză în același loc ca la început, înainte de percheziție. „Ce fantasmagorie, îmi vine să cred că visez!” Simțea într-adevăr că-și pierde mințile.

— Acum nu mai rămâne decât să mă bateți cu vergile! rosti el printre dinți, întorcându-se către procuror.

Pe Nikolai Parfenovici îl ignora cu desăvârșire, nici măcar nu voia să se uite la el sau să-i adreseze cuvântul. „Prea a ținut cu tot dinadinsul să-mi examineze ciorapii, canalia! Mi-a spus chiar să-i întorc pe dos, dinadins m-a pus, ca să vadă toată lumea ce murdari sunt!”

— Ei, să începem audierea martorilor, spuse Nikolai Parfenovici, de parcă i-ar fi ghicit gândurile.

— Mda... Îngână procurorul, ca și când ar fi fost preocupat de altceva.

— Noi am făcut tot posibilul ca să te ajutăm, Dmitri Feodorovici, urmă Nikolai Parfenovici, dar din moment ce ai refuzat categoric să explici proveniența sumei pe care o aveai asupra dumitale...

— Ce inel ai dumneata acolo? se pomeni întrebând din senin Mitea, ca și cum s-ar fi trezit dintr-o adâncă meditație, și arată cu degetul unul din cele trei inele mari ce împodobeau mâna dreaptă, o mână delicată și fină, a lui Nikolai Parfenovici.

— Care inel? îl privi acesta mirat.

— Inelul acela... de pe degetul mijlociu, cel care are o piatră cu vinișoare. Ce fel de piatră e? stăruie Mitea capricios ca un copil alintat.

Nikolai Parfenovici zâmbi ușor.

— Un topaz fumuriu. Dacă vrei să-l vezi mai de aproape, pot să-l scot...

— Nu, nu-i nevoie! protestă Mitea vehement, furios pe sine pentru această întrebare stupidă. Nu-l mai scoate, n-are nici un rost... Ei, fir-ar să fie... M-ați terfelit cum e mai rău, domnilor! Vă închipuiți oare că dacă l-aș fi ucis într-adevăr pe tata aș fi încercat cumva să-mi acopăr crima, aș fi dat din colț în colț, aș fi umblat cu minciuni și m-aș fi ascuns? Nu, vă înșelați, Dmitri Karamazov nu este omul pe care-l credeți dumneavoastră, puteți fi siguri că n-ar fi capabil de așa ceva. Vă jur că, dacă aș fi fost vinovat, n-aș mai fi zăbovit până

veneți dumneavoastră, n-aș mai fi așteptat până în zori, așa cum v-am spus c-aveam de gând, mi-aș fi curmat zilele cu mult înainte de răsăritul soarelui! Acum îmi dau bine seama. În douăzeci de ani de viață n-am învățat cât am învățat în noaptea asta blestemată!... Așa credeți oare că m-aș fi purtat în acest timp? Și chiar acum, stând aici cu dumneavoastră, aș fi avut inima să vorbesc așa cum vorbesc, să mă mișc așa cum mă mișc, să privesc lumea și să mă uit în ochii dumneavoastră, dacă eram într-adevăr un paricid?! Când numai la gândul că s-ar fi putut să-l fi ucis din întâmplare pe Grigori m-am perpelit toată noaptea, dar nu de teamă! O, nu, nu numai de teama pedepsei ce m-ar fi așteptat! Ce infamie! Și dumneavoastră îmi pretindeți acum ca, în fața unor oameni care iau totul în zeflema, în fața unor oameni care nu văd și nu cred nimic, orbi ca niște cârțițe, să-mi deschid sufletul și să dau în vileag o nouă mârșăvie, o încă nebănuită ticăloșie, ca. să scap de acuzația pe care mi-o aduceți? Mai bine să înfund ocna! Nimeni altul nu putea să-l ucidă și să-l jefuiască pe taică-meu decât acela care a descuiat astă-noapte ușa casei; omul care a pătruns înăuntru pe ușă e ucigașul. Cine poate să fie nu știu, nu-mi dau seama, degeaba îmi storc creierii să-l dibuiesc; în orice caz, să știți că nu este Dmitri Karamazov, asta-i tot ce pot să vă spun. Și acum ajunge! Lăsați-mă în pace... Trimiteți-mă la ocna sau pe eșafod, unde poftiți, dar nu mă mai canoniți, vă rog. Am terminat. Chemați martorii!

Mitea rosti ultimele cuvinte ale acestui intempestiv monolog ca și cum ar fi fost ferm hotărât să nu mai deschidă gura pe viitor. Procurorul îl ascultă fără să-l slăbească o singură clipă din ochi și când tăcu, în sfârșit, spuse cu sânge rece, calm de parcă ar fi vorbit despre un lucru foarte banal:

— În legătură cu ușa asta deschisă, fiindcă tot ai pomenit de ea, aș vrea să-ți atrag atenția asupra declarațiilor extrem de interesante și de prețioase ale bătrânului Grigon Vasiliev, omul pe care dumneata l-ai lovit. După ce și-a revenit în simțiri, Grigori, în cursul interogatoriului pe care i l-am luat, a insistat mai ales asupra următorului fapt: la un moment dat, ieșind în cerdac, spune el, i s-a părut că aude un zgomot și a intrat în grădină pe poarta care rămăsese deschisă. Asta s-a întâmplat înainte de a te fi zărit pe dumneata alergând pe întuneric. Pe de altă parte, dumneata ai declarat că ai rupt-o la fugă din locul unde te aflai, sub fereastră, în clipa când l-ai văzut pe tatăl dumitale ieșind la geam. Intrând în grădină, Grigori s-a uitat în stânga, spre casă, și a observat fereastra deschisă, dar în același timp, a observat că și ușa, care se afla mult mai aproape de el, era dată de perete, în timp ce dumneata susții că a fost închisă tot timpul cât ai stat în grădină. Nu-ți ascund faptul că, în declarația lui, Vasiliev afirmă categoric că dumneata ai ieșit din casă – menționez – nu te-a zărit în momentul acela, ci mai târziu, când ajunseseși în mijlocul grădinii și alergai spre gard...

Nici nu apucase bine procurorul să-și încheie tirada, și Mitea sărise nerăbdător de pe scaun.

— Moși-pe groși! protestă el furios. Este o minciună sfruntată! Cum putea să vadă ușa deschisă din moment ce era încuiată... Minte!

— Mă simt dator să-ți repet din nou că depoziția lui Grigori este categorică. Bătrânul n-are nici cel mai mic dubiu. Dimpotrivă, insistă asupra acestui fapt. L-am interogat de câteva ori.

— Exact, și eu am revenit de câteva ori asupra acestei chestiuni! confirmă cu însuflețire Nikolai Parfenovici.

— Dar nu-i adevărat, vă spun că nu-i adevărat! E o calomnie sau o halucinație de nebun! urlă Mitea. Nu vă dați seama că bătrânul bate câmpii, a fost rănit, a pierdut atâta sânge, cine știe ce i s-o fi năzărit când și-a venit în simțiri... Aiurează!

— Numai că bătrânul a observat ușa deschisă nu atunci când s-a trezit din leșin, ci mai înainte, în momentul când a intrat în grădină, venind dinspre locuința slugilor.

Mitea simțea că se sufocă.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu poate să fie adevărat! E o calomnie, vrea să se răzbune pe mine... Nu putea să vadă ușa deschisă... V-am spus doar că n-am ieșit pe ușă.

Procurorul se întoarse către Nikolai Parfenovici și rosti autoritar:

— Arată-i!

— Cunoști acest obiect? îl întrebă Nikolai Parfenovici, scoțând din servietă și punând pe masă un plic mat de hârtie groasă, păstrând încă urmele celor trei peceti cu care fusese sigilat. Plicul era gol și rupt pe una din margini. Mitea rămase cu ochii holbați.

— Țsta-i... ȃsta-i plicul tatii, bolborosi el. Plicul cu trei mii de ruble... trebuie sȃ scrie pe el... Ȇmi dați voie: „puișorul meu drag”... da, uite aici: „trei mii”, vedeți, trei mii! strigȃ el.

— De vȃzut, vedem, dar n-am mai gȃsit nici un ban Ȇnȃuntru. Zȃcea aruncat pe jos, lȃngȃ pat, dupȃ paravan.

Cȃteva clipe, Mitea Ȇncremeni locului buimȃcit.

— Domnilor, aici e mȃna lui Smerdeakov! exclamȃ el Ȇntr-un tȃrziu din adȃncul pieptului. El l-a ucis pe tata ca sȃ-l jefuiascȃ! Numai el știa unde ținea ascuns plicul... El este criminalul, de astȃ datȃ nu mai Ȇncapȃ nici o Ȇndoialȃ!

— Dar și dumneata știai despre existența lui, dupȃ cum știai, de asemenea, cȃ-l ținea sub pernȃ.

— Niciodatȃ. Habar n-am avut, nu știam nici mȃcar cum arȃta, e pentru prima oarȃ cȃ-l vȃd. Am auzit doar cȃ existȃ de la Smerdeakov... Numai el știa unde-l pusese bȃtrȃnul, eu nici idee n-aveam...

Mitea simți din nou cum i se pune un nod Ȇn gȃt.

— Totuși, mai adineauri ai declarat chiar cȃ plicul se afla sub perna rȃposatului dumitale tatȃ. Ai spus cu gura dumitale cȃ-l ținea sub pernȃ, prin urmare cunoștea ascunzȃtoarea.

— E scris aici negru pe alb! confirmȃ Nikolai Parfenovici.

— Ce aberație, e absurd! De unde sȃ fi știut cȃ-l ținea sub pernȃ?! Poate cȃ nici nu era acolo... Am spus și eu așȃ, la Ȇntȃmplare, c-ar fi putut sȃ fie acolo... Ce zice Smerdeakov? L-ați Ȇntrebat unde era plicul? Aici e buba... Am trȃncȃnit verzi și uscate, fȃrȃ sȃ mȃ gȃndesc cȃ toate astea au sȃ se Ȇntoarcȃ Ȇmpotriva mea... Am mințit fȃrȃ sȃ-mi dau seama, am spus numai așȃ, Ȇntr-o doarȃ, c-ar fi fost, chipurile, sub pernȃ și dumneavoastrȃ... Nu știți cum e cȃteodatȃ? Cȃnd nici nu te aștepti, Ȇți scapȃ un cuvȃnt din gurȃ și-i dai așȃ Ȇnainte, fȃrȃ sȃ mai stai sȃ te gȃndești. Smerdeakov e singurul om care știa exact unde se afla plicul, nimeni Ȇn afarȃ de el nu cunoștea secretul... Nici chiar mie nu mi-a spus unde e! Cu siguranțȃ cȃ-i el, el și numai el e criminalul, pentru mine Ȇn momentul ȃsta este evident, e limpede ca lumina zilei! argumenta din ce Ȇn ce mai surescitat Mitea, spunȃnd Ȇn mod stupid mereu același lucru, cu un fel de Ȇnverșunare și Ȇnfierbȃntȃndu-se pe mȃsurȃ ce vorbea. Trebuie sȃ Ȇnțelegȃți odatȃ, oameni buni, arestați-l imediat, arestați-l pȃnȃ nu-i prea tȃrziu... L-a omorȃt probabil dupȃ ce-am sȃrit gardul, Ȇn timp ce Grigori zȃcea fȃrȃ cunoștințȃ, e cu ochi și cu sprȃncene... l-a dat de știre, așȃ cum se Ȇnțeleseserȃ Ȇntre ei, și tata i-a deschis... Numai el cunoștea semnalul, fȃrȃ semnal tata pentru nimic Ȇn lume n-ar fi descuiat ușȃ...

— Dumneata uiți un singur lucru, observȃ procurorul cu același sȃnge rece, dar cu un fel de bucurie triumfȃtoare Ȇn glas, și anume, cȃ nu avea nevoie sȃ foloseascȃ semnalul din moment ce ușȃ era deschisȃ Ȇncȃ de cȃnd te aflii Ȇn grȃdinȃ...

— Ușȃ, ușȃ... murmurȃ Mitea uitȃndu-se țintȃ la procuror și se lȃsȃ neputincios pe scaun.

Cȃteva clipe nimeni nu mai spuse nimic.

— Da, ușȃ!... E un blestem! Pȃnȃ și Dumnezeu e Ȇmpotriva mea! exclamȃ el privind Ȇn gol.

— Vezi, rosti grav procurorul, acum judecȃ și dumneata, Dmitri Feodorovici: pe de o parte, aceastȃ declarație la fel de covȃrșitoare și pentru dumneata, ca și pentru noi, arȃtȃnd cȃ ușȃ pe care ai ieșit era deschisȃ. Pe de altȃ parte, tȃcerea dumitale inexplicabilȃ, Ȇncȃpȃțȃnarea, aș zice chiar Ȇnverșunarea dumitale de a nu spune nimic Ȇn legȃturȃ cu proveniențȃ banilor care s-au gȃsit asupra dumitale, cȃnd abia cu trei ceasuri mai Ȇnainte – dupȃ cum reiese din propria dumitale declarație – țȃi-ai amanetat pistoalele pentru zece ruble! Ȇn condițiile astea, gȃndește-te și dumneata: ce putem crede noi și la ce concluzie trebuie sȃ ajungem? Nu mai poți pretinde acum cȃ suntem „niște oameni cinici și fȃrȃ inimȃ, care iau totul Ȇn zeflemea”, incapabili sȃ Ȇnțelegȃ elanurile nobile ale sufletului dumitale... Dimpotrivȃ, trebuie sȃ-ți dai seama cȃ, Ȇn situația noastrȃ...

Palid la fațȃ ca un mort, Mitea se frȃmȃnta tot, biruit de o emoție copleșitoare.

— Bine! strigȃ el deodatȃ, am sȃ vȃ mȃrturisesc taina, vȃ spun Ȇndatȃ de unde aveam banii!... Am sȃ vȃ dezvȃlui și aceastȃ infamie, ca sȃ nu mai pot acuza dupȃ aceea pe nimeni, nici pe domniile-voastrȃ și nici pe mine...

— Crede-mȃ, Dmitri Feodorovici, stȃrui cu un glas miers Nikolai Parfenovici jubilȃnd, o mȃrturisire sincerȃ și deplinȃ fȃcutȃ Ȇn clipa asta s-ar putea sȃ-ți fie mai tȃrziu de un real folos, contribuind simțitor la ușurarea situației dumitale, chiar dacȃ...

În momentul acela însă procurorul îi făcu un semn pe sub masă și vorbitorul se opri la timp. De altfel, Mitea nici nu-l asculta.

VII - TAINA CEA MARE A LUI MITEA. PROTAGONISTUL NU ARE NICI UN SUCCES

— Domnilor, începu el cu o figură răvășită, banii ăștia... vă mărturisesc cu mâna pe conștiință... banii ăștia erau *ai mei*.

Atât procurorul, cât și judecătorul de instrucție făcură niște mutre lungi: numai la asta nu s-ar fi așteptat.

— Păi cum puteau să fie ai dumitale, băigui Nikolai Parfenovici, când la orele cinci după amiază, după propriile dumitale declarații...

— Da-le dracului de declarații, ce-a fost, ce n-a fost la ora cinci după amiaza, nu asta interesează acum! Banii erau ai mei, îmi aparțineau, adică, mai bine zis, erau de furat... Nu, așa e, de fapt, nu erau ai mei, ci furați, furați de mine, o mie cinci sute de ruble în cap, i-am avut asupra mea tot timpul, neconținut...

— Și de unde i-ai luat?

— De la gât, domnilor, uite, de aici, de la gât i-am luat, de la gâtul meu... I-am avut aici, cusuți într-un petic de pânză, îi purtam de mult la mine, de o lună de zile. De o lună de zile îmi port așa la gât rușinea, dezonoarea.

— Dar de la cine i-ai... sustras?

— Ai vrut să zici „furat” nu-i așa? Spune lucrurilor pe nume. Da, recunosc, e ca și când i-aș fi furat, sau dacă vreți i-am „sustras”. După părerea mea însă asta se numește furt. Și aseară, într-adevăr, i-am furat de tot.

— Aseară? Dar parcă ziceai că-i o lună de zile de când... de când ești în posesia lor...

— Dar nu i-am luat de la tata, nu vă speriați, nu de la dânsul i-am furat, ci de la ea. Lăsați-mă să vă povestesc până la capăt, nu mă mai întrerupeți mereu! Să știți că nu-i chiar atât de ușor. Să vedeți, acum o lună de zile m-a chemat Katerina Ivanovna Verhovțeva, fosta mea logodnică... O cunoașteți?

— Cum de nu! Mai întrebi?

— Știam că o cunoașteți. E un suflet cu adevărat nobil, un mărgăritar între mărgăritare; din păcate, însă, mă urăște, de mult mă urăște, o, de mult de tot... și pe bună dreptate, recunosc!

— Katerina Ivanovna? se miră anchetatorul. Procurorul de asemenea, se uita la el consternat.

— Vă rog, nu-i roștiți numele în deșert! E o ticăloșie din partea mea s-o amestec pe ea în toată dandanaua asta. Da, mi-am dat seama că mă urăște... că mă urăște de mult... de la început chiar, din ziua când a venit acasă la mine... Destul însă, destul, asta nu mai e nevoie s-o știți, nu meritați și nici n-are rost... Atâta voiam numai să vă spun, că m-a chemat acum o lună la dânsa și mi-a încredințat trei mii de ruble, rugându-mă să trimit banii sorei sale și încă unei persoane, tot o rubedenie de-a ei de la Moscova (ca și cum n-ar fi putut să-i trimită și singură!). Și eu... s-a întâmplat ca tocmai atunci să fiu la o răspântie a vieții, în clipa fatală când, în sfârșit, când m-am îndrăgostit de cealaltă, de *dânsa* stăpâna inimii mele, care așteaptă acum jos, Grușenka... Am luat-o atunci cu mine și am venit amândoi aici la Mokroe, unde am tras un chef monstru, încât în două zile am prăpădit jumătate din banii aceia blestemați, adică o mie cinci sute de ruble, iar restul i-am pus bine. Astea sunt cele o mie cinci sute pe care le-am oprit atunci, purtându-le ca pe o amuletă la gât, pentru ca ieri să-i scot în sfârșit din ascunzătoare și să mai fac un chiolhan. Opt sute de ruble sunt la dumneata în mână, Nikolai Parfenovici, e tot ce-a mai rămas din cele o mie cinci sute pe care le aveam ieri.

— Dă-mi voie, dar acum o lună, dacă nu te superi, ai cheltuit trei mii de ruble, nu o mie cinci sute, cum zici - toată lumea știe!

— Cine știe? I-a numărat cineva? Am pus eu pe cineva să-i numere!

— Îmi pare rău, dar n-ai spus chiar dumneata c-ai tras un chef care te-a costat trei mii de ruble în cap?

— Așa e, ai dreptate, am trâmbițat în tot orașul, zvonul a mers din gură în gură și nimeni nu s-a îndoit c-a fost într-adevăr așa; chiar aici, la Mokroe, toată lumea era convinsă c-am

făcut praf trei mii de ruble. În realitate însă n-am cheltuit decât o mie cinci sute, iar restul le-am cusut, cum v-am spus, într-un săculeț; așa stau lucrurile, domnilor, acum știți de unde am luat banii de ieri...

— Este aproape miraculos... ciripi Nikolai Parfenovici.

— Dă-mi voie, îl întrerupse procurorul, nu cumva mai știe și altcineva despre asta, poate c-ai povestit cuiva întâmplarea... cum că ai ascuns adică banii ăștia acum o lună.

— N-am vorbit cu nimeni.

— Ciudat. Cu nimeni chiar, cu nimeni?

— Nimeni, absolut nimeni.

— Dar de ce? Nu înțeleg ce te-a făcut să învălui într-un mister atât de adânc lucrul ăsta! Ca să mă exprim mai clar: acum, că te-ai îndurat să dai în vileag în sfârșit taina dumitale „infamantă”, cum o socotești dumneata, deși pot să-ți spun că, de fapt – bineînțeles, relativ vorbind – nu este cine știe ce grozăvie. Cel puțin după părerea mea, faptul că ți-ai însușit aceste trei mii de ruble, deși nu-ți aparțineau, dar pe care cu siguranță le-ai fi restituit până la urmă, nu reprezintă decât o faptă nesocotită, în orice caz nu o „infamie” atât de mare cum preținzi dumneata, mai ales ținând seama de caracterul dumitale... Cel mult poate fi vorba de o extravagantă, o faptă peste măsură de nesăbuită, dar numai atât, nesăbuită, nu infamantă... Ți-o spun pentru că e atâta lume care cunoaște povestea celor trei mii de ruble sustrase doamnei Verhovțeva. În ultima lună, cel puțin, banii ăștia au prilejuit o mulțime de supoziții și de comentarii, așa încât chiar dacă nu ne-ai fi mărturisit nimic, noi eram la curent, în orice caz, am mai auzit zvonul ăsta... și cred că și Mihail Makarovici; de altfel, nu mai este un simplu zvon, ci un cancan pe care acum îl foarfecă tot orașul. Și apoi, există indicii că dumneata însuși, dacă nu mă înșel, ai încredințat totuși cuiva taina asta, adică i-ai mărturisit că dețineai acești bani de la doamna Verhovțeva... Tocmai de aceea mă miră foarte mult că le atribui o importanță exagerată și că până în ultima clipă ai făcut un mister atât de grozav din cele o mie cinci sute de ruble pe care, după cum afirmi, le-ai pus deoparte. Da, ai urzit în jurul lor un secret care în imaginația dumitale a luat proporții pur și simplu înspăimântătoare... Este de necrezut c-ai fost în stare să te chinui atâta din pricina lui... adineauri chiar ai declarat că mai degrabă ai înfunda ocna decât să-l destăinuiești...

Procurorul tăcu în sfârșit. Se înfierbântase vorbind și spusese tot ce avea pe suflet, fără a mai căuta să-și ascundă nemulțumirea, mai mult încă, necazul ce-l stăpânea, fără să mai țină seama chiar de exigențele retorice, alcătuiind un discurs cam dezlânat, aproape incoerent...

— Dar nu pentru că mi-ar fi fost rușine de cele o mie cinci sute de ruble, nu asta mă chinuia pe mine, infamia cea mare este că am reținut banii ăștia din suma de trei mii de ruble, rosti răspicat Mitea.

Procurorul râse ironic.

— Dar nu știu ce găsești aici atât de infamant, îi replică el enervat. De ce ți se pare atât de odios faptul că ai separat o parte din bani de ceilalți sau, dacă vrei, de ce crezi c-ai făcut un lucru atât de condamnat împărțind suma în două? E mult mai grav faptul că ți-ai însușit cele trei mii de ruble decât modul cum ai înțeles să dispui de bani. Apropo, vrei să ne spui pentru ce ai înjumătățit așa suma? În ce scop ai făcut treaba asta? Ce urmăreai? N-ai putea să ne explici și nouă?

— O, Doamne, tocmai scopul interesează în cazul de față, aici e punctul nevralgic! exclamă Mitea. Am păstrat banii ăștia – o mie cinci sute de ruble – de păcătos ce sunt, am făcut adică treaba asta dintr-un calcul odios, un calcul care în cazul de față e pur și simplu o infamie... și această infamie a ținut o lună de zile!

— Nu înțeleg.

— Mă mir. Să vă explic atunci, poate că într-adevăr nu e destul de clar. Vă rog să urmăriți cu atenție argumentația: să zicem, așadar, că mi-am însușit cele trei mii ce mi-au fost încredințate ca unui om de onoare și, cu banii în buzunar, fac un chef monstru, cheltuindu-i pe toți într-o singură noapte și că, a doua zi dimineața, mă prezint la persoana care mi i-a dat în mână și-i spun: „Iarta-mă, Katia, sunt un netrebnic, ți-am prăpădit toți banii la beție”, Spuneți-mi, vă rog, e frumos, e bine ce-am făcut? Nu, nu e bine de loc, dimpotrivă, e o treabă murdară, necinstită, m-am purtat ca o bestie, ca un detracat incapabil să-și țină pornirile în frâu, nu-i așa? Totuși, nu sunt hoț! Am sau nu dreptate? Nu sunt hoț sadea! Sunteți de acord că nu sunt un hoț? Am păpat banii, ce-i drept, i-am

cheltuit pe toți la petrecere, dar nu i-am furat. Iată acum o nouă variantă și mai avantajoasă pentru mine. Vă rog să mă urmăriți, altminteri îmi pierd șirul – mi se învârt capul – deci, a doua variantă: am făcut tot așa un bairam, care m-a costat însă mai puțin n-am risipit decât o mie cinci sute de ruble, adică numai jumătate din bani. A doua zi mă duc imediat la dânsa cu ce mi-a mai rămas. „Katia, îi spun eu, ți-am adus o mie cinci sute de ruble, e tot ce mai am, sunt un nemernic, un descreierat. Bani ceilalți i-am topit, i-am lăsat pe toți la cârciumă, dacă și ăștia rămân mai departe la mine, praful se alege de ei! Te rog, scapă-mă de ei, să nu mai cad în păcat!” Ce aș fi în acest caz? Tot ce vreți: o secătură, un netrebnic, nicidecum însă un pungaș, fără doar și poate că nu, fiindcă un pungaș n-ar fi făcut ce-am făcut eu, n-ar mai fi venit să-i aducă banii rămași, ci i-ar fi băgat pur și simplu în buzunar; și dânsa și-ar fi dat seama atunci că, din moment ce i-am restituit cele o mie cinci sute de ruble, i-aș fi plătit și restul, adică suma pe care am risipit-o la beție; aș fi muncit toată viața, aș fi făcut tot ce mi-ar fi stat în putere, și până la urmă din pământ, din piatră seacă, aș fi scos banii și i-aș fi înapoiat. În felul acesta, chiar dacă în fond rămâneam un ticălos, nu eram totuși un pungaș, în nici un caz n-aș fi fost pungaș, orice ați spune!

— Să zicem că ar fi o mică deosebire la mijloc, rosti cu un surâs glacial procurorul. E curios, totuși, că această deosebire dumitale ți se pare atât de monstruoasă.

— Da, mi se pare monstruoasă! Oricine poate să fie ticălos; la drept vorbind, suntem cu toții mai mult sau mai puțin ticăloși; dar ca să poți săvârși o hoție trebuie să fii într-adevăr un ticălos fără pereche! Eu, ce să vă spun, nu mă pricep la subtilități... Știu doar un singur lucru cu preț; un hoț e mai abject decât un ticălos. Acum ascultați mai departe: banii aceștia i-am purtat o lună întreagă la gât, nu depindea decât de mine ca să mă decid într-una din zile să-i duc înapoi și să pun astfel capăt odată ticăloșiei. Numai că n-am fost în stare să mă decid. Zi de zi încercam să iau, în sfârșit, o hotărâre și-mi dădeam ghes: „Ce faci, nemernicule, hotărăște-te într-un fel, ce aștepți?” Și totuși, o lună întreagă n-am putut să iau această hotărâre! Ei, ce credeți, e frumos din partea mea? Spuneți!

— Să zicem că nu-i prea frumos, măcar atâta lucru pot să înțeleg și eu. Dar nu despre asta e vorba, răspunse procurorul tot atât de reținut. De altfel, cred c-ar fi mai bine să nu mai despici firu-n patru, renunțând la asemenea subtilități, și să revii la obiect. Adevărul este că, până în momentul de față, încă n-ai binevoit să ne explici, deși te-am întrebat în repetate rânduri, pentru ce ai împărțit din capul locului suma ce ți s-a încredințat, adică, mai clar, de ce ai cheltuit numai jumătate din ea la petrecere și ai păstrat restul? Pentru ce ai ascuns acești bani, ce urmăreai să faci cu ei? Insist asupra acestei chestiuni, Dmitri Feodorovici!

— Așa e, da, ai dreptate! exclamă Mitea, lovindu-se peste frunte. Iertați-mă, vă țin așa ca pe ghimpi de atâta timp, în loc să vă explic esențialul; cu siguranță că atunci ați fi înțeles de mult, pentru că infamia constă tocmai în scopul pe care-l urmăream! Să vedeți: răposatul pusese ochii pe Arafena Alexandrovna și se ținea de capul ei, iar eu mă perpeleam de gelozie, crezând că dânsa stă în cumpănă, ne-știind pe care din doi să aleagă, pe mine ori pe el. Și în același timp mă frământa un gând: ce mă fac dacă dânsa se va decide, în sfârșit, să nu mă mai poarte într-una cu vorba și-mi va spune într-o bună zi: „Pe tine, numai pe tine te iubesc, nu pe el, ia-mă și du-mă la capătul pământului”. Și eu, care n-aveam la sufletul meu decât două bănuțe de douăzeci de copeici! Cum să plec cu ea, cu ce s-o duc, ce să fac? Simțeam că-mi fuge pământul de sub picioare! Pe vremea aceea n-o cunoșteam încă prea bine și nu înțelegeam ce se petrecea în sufletul ei; credeam că-i ahtiată după bani și mi-era teamă ca n-o să-mi ierte niciodată sărăcia. Și atunci, ce vă închipuiți c-am făcut? Am pus deoparte, ca un șarlatan, o mie cinci sute de ruble, adică jumătate din suma ce-mi fusese dată în primire, și premeditat, cu sânge rece, am cusut banii într-un petic de pânză, înainte de zaiafet. Iar cu ce mi-a mai rămas am plecat să chefuiesc. Ce ticăloșie! Acum ați înțeles?

Procurorul și judecătorul de instrucție izbucniră în râs.

— Dimpotrivă, eu cred c-ai procedat foarte înțelept, ba chiar ai avut o ținută morală. Ai știut să fii cumpătat, n-ai azvârlit toți banii pe gârlă! chicoti Nikolai Parfenovici. Ce ți se pare atât de îngrozitor?

— Dar nu vă dați seama că erau bani de furat?! Doamne-Dumnezeule... mă înspăimântați! Cum puteți fi atât de neînțelegători?! Tot timpul cât am simțit în sân banii ăștia mi-am repetat într-una: „Ești un hoț, ești un hoț!” Din pricina lor luna asta din urmă

m-am purtat ca un descreierat, din pricina lor am sărit la bătaie în cârciumă și l-am burdușit atât de rău pe tata, toate le-am făcut numai pentru că mă știam vinovat de hoție! Nici măcar fratelui meu, Aleoșa, n-am îndrăznit, n-am fost în stare să-i mărturisesc potlogăria asta cu banii. Prea cumplită mi se părea mișelia mea și prea murdară! Dar, în același timp, nu era zi și nu era ceas în care să nu-mi spun: „Dmitri Feodorovici, poate că nu ești totuși un hoț! Încă nu. De ce? Pentru că mâine poți foarte bine să te duci la Katia și să-i dai banii înapoi”. Abia aseară, când am plecat de la Fenia, în drum spre Perhotin, m-am hotărât să-mi smulg de la gât amuleta, lucru pe care până în momentul acela nu mă încumetasem să-l fac. Abia atunci, când am smuls-o, am devenit categoric un hoț, un pungaș veritabil, un om stigmatizat pentru toată viața. De ce? Pentru că o dată cu amuleta mi-am spulberat iluzia că am să mă duc într-o bună zi la Katia și-am să-i spun: „Sunt un ticălos, recunosc, nicidecum însă un hoț!” Ați priceput acum, da, ați priceput?

— Și de ce tocmai ieri te-ai hotărât s-o faci? îl întrerupse Nikolai Parfenovici.

— De ce? Ce întrebare ridicolă! Pentru că mă condamnaseam singur la moarte, știam că-n zorii zilei, la orele cinci dimineța, am să mor. Mă gândeam că-i același lucru să mori ca un om cinstit sau ca un ticălos. Și abia atunci mi-am dat seama că nu-i totuna! Mă credeți, domnilor? Toată noaptea am stat ca pe jeratic, m-am chinuit îngrozitor, dar nu pentru că aș fi scurtat zilele bătrânei noastre slugi și nici pentru că știam ce mă paște după asta, și c-o să iau, de buna seamă, drumul Siberiei, și tocmai când? În clipa în care dragostea ce mă mistuia își aflase, în sfârșit, răsplata și cerul își deschidea porțile în fața mea! O, nici vorba că și asta mă frământa, dar nu peste fire, în orice caz nu atât de cumplit cum mă muncea gândul ăsta blestemat că mi-am smuls de la gât banii și i-am risipit ca un hoț sadea, așa că am ajuns acum într-adevăr un hoț! O, domnilor, vă spun din nou cu toată suferința inimii mele: multe lucruri mi-a fost dat să învăț în noaptea asta! Am învățat că e cu neputința nu numai să trăiești ca un ticălos, dar nici chiar să mori nu poți când știi cât ești de ticălos... Nu, domnilor, trebuie să mori cinstit!

Mitea era palid. Avea o expresie chinuită pe figură și părea sleit de puteri, deși în același timp era extrem de agitat.

— Încep să te înțeleg, Dmitri Feodorovici, rosti procurorul cu o voce tăragănată, în care se simțea o undă de compasiune și bunăvoință, dar tot ce spui mi se pare mai curând rezultatul tensiunii nervoase în care te afli... ai nervii zdruncinați, aici cred că este explicația. Dar îmi dai voie să te întreb, pentru ce în decurs de aproape o lună nu te-ai dus să restitui persoanei respective o mie cinci sute de ruble ca să scapi odată de obsesia asta? Pentru ce n-ai căutat să ai o explicație cu dânsa, de ce, având în vedere impasul în care te găseai, așa cum ne-ai spus chiar dumneata, de ce, zic, n-ai încercat o altă soluție care în mod firesc trebuia să-ți fi venit în minte, adică să-i fi mărturisit cinstit greșelile și să-i fi cerut după aceea suma de care aveai nevoie pentru plecare? Cu siguranță că dânsa, cu neprecupețita sa generozitate, văzând zbuciumul dumitale, nu te-ar fi refuzat în nici un caz, mai ales dacă i-ai fi dat o creanță, ceva la mână, sau și mai bine garanția pe care zici c-ai oferit-o negustorului Samsonov și mai apoi doamnei Hohlakova. Fiindcă - nu-i așa - convingerea dumitale e ca această garanție rămâne mai departe în picioare?

Mitea se aprinse deodată la față.

— Chiar atât de nemernic mă socotești? Cred că nu vorbești serios! rosti el indignat, privindu-l țintă pe procuror, ca și când nu i-ar fi venit să-și creadă urechilor.

— Te asigur c-am vorbit cât se poate de serios... de ce te îndoiești?... se miră la rândul său procurorul.

— O, ar fi însemnat să fac cea mai mare blestemăție! Nu vă dați seama, domnilor, că mă chinuiți? Bine, am să vă spun tot, am să dau în vileag toată murdăria ce zace în sufletul meu, ca să vedeți și dumneavoastră și să vă minunați, constatând cu rușine în ce hal ajung să se ticăloșească simțămintele omenești! Află, domnule procuror, că și eu m-am gândit la soluția asta de care mi-ai pomenit adineauri. Da, domnilor, în blestemata asta de lună mi-a trecut și mie prin cap la un moment dat același lucru, eram aproape hotărât să mă duc la Katia! Ca să vedeți cât de mârșav am putut să fiu! Dar cum puteam să mă duc la ea, să-i spun de la obraz c-am înșelat-o, ba mai mult chiar, să-i cer și bani? Pentru ca s-o pot înșela până la capăt, să-i pretind ei să suporte toate cheltuielile prilejuite de infidelitatea mea, să cer bani de la ea, de la Katia, ca după aceea să plec în lume cu cealaltă, cu rivala ei, cu femeia care o urăște și care a jignit-o atât de cumplit! Numai un om nebun s-ar putea gândi

la una ca asta, domnule procuror!

— Sper că n-am înnebunit încă, dar m-am antrenat în discuție și, înfierbântat cum eram, ce-i drept, nu m-am gândit la eventualitatea asta... la gelozia asta feminină... dacă, după cum spui dumneata, poate fi într-adevăr vorba de gelozie... da, firește, s-ar putea să fie așa ceva, încheia procurorul zâmbind.

— Prea era puturoasă combinația asta, ar fi mirosit urât de tot, era mârșavie atât de cumplită, răcni Mitea, încât nici nu mai știu ce să spun! Ei, aflați, domnilor, c-ar fi fost în stare să-mi dea banii ăștia și chiar mi i-ar fi dat, cu siguranță că mi i-ar fi dat din răzbunare, ca să simtă voluptatea răzbunării. Mi-ar fi dat pentru că mă disprețuiește, pentru că are totuși ceva diabolic în ea și pentru că atunci când o încinge mânia nu mai cunoaște nici o măsură! Iar eu i-aș fi primit, o, da, i-aș fi luat și atunci toată viața... o, Dumnezeuule! Vă rog să mă iertați, domnilor, că strig așa în gura mare, dar trebuie să vă spun că și eu m-am gândit la soluția asta și încă destul de recent, alaltăieri noapte chiar, în timp ce-l dădăceam pe Copoiu, și până și ieri, da, până și ieri, mi-aduc perfect de bine aminte, toată ziua de ieri m-a urmărit această idee și, poate, dacă n-ar fi survenit povestea aceea...

— Care poveste? întrebă Nikolai Parfenovici curios, dar Mitea nu-l auzi.

— V-am făcut o mărturisire cutremurătoare, rosti el în încheiere, mohorât. Vă rog s-o apreciați, domnilor. Ba nu, e încă prea puțin, aș vrea să vă dați seama de ceea ce valorează ea, altminteri, dacă nici această mărturisire n-a fost în stare să vă zguduie, înseamnă că nu aveți nici un dram de stimă pentru mine, v-o spun deschis. Mor de rușine când mă gândesc c-am putut să-mi deschid sufletul pe deplin în fața unor oameni ca dumneavoastră! O, mai bine mă împușc! Dar văd, văd bine că nu mă credeți! Cum, vreți să scrieți și asta?! strigă el îngrozit.

— Evident, răspunse mirat Nikolai Parfenovici, o să consemnăm tot ce-ai spus acum. Vrem să menționăm că până în ultima clipă ai avut intenția să te duci la doamna Verhovțeva să-i ceri suma asta... Te asigur, Dmitri Feodorovici, că este o declarație foarte importantă și că tot ce ne-ai mărturisit în legătură cu banii poate atârna greu în balanță și e în interesul dumitale, da, în interesul dumitale...

Mitea dădu din mâini disperat.

— Fie-vă milă, domnilor! Măcar atâta lucru să nu scrieți, e prea umilitor! Mi-am sfâșiat inima în două și dumneavoastră ați profitat de ocazie să scormoniți în carne vie... biata mea inima sfârtecă... O, Doamne! și, cuprins de deznădejde, își ascunse fața în palme.

— Nu-ți mai face sânge rău, Dmitri Feodorovici, îl liniști procurorul. La sfârșit o să-ți citim tot ce-am scris și o să modificăm frazele cu care s-ar întâmpla să nu fii de acord. Acum însă aș vrea să-ți pun o mică întrebare și te rog să observi că revin pentru a treia oară asupra acestui lucru: este adevărat că nimeni, dar absolut nimeni, n-a aflat din gura dumitale de existența banilor pe care zici că-i purtai cusuți în chip de amuletă? Trebuie să-ți mărturisesc că mi se pare ceva neverosimil.

— Nimeni, nimeni! Am spus doar că nimeni; înseamnă că n-ați înțeles nimic din moment ce stăruieți atâta! Lăsați-mă în pace!

— Treaba dumitale, până la urmă o să se lămurească și asta, mai avem încă vreme, dar judecă și dumneata: dispunem până acum de zeci de mărturii, după care dumneata însuși ai fi răspândit zvonul, trîmbițând în toate colțurile orașului c-ai făcut praf aici, într-o singură noapte, la chef, trei mii de ruble – trei mii – mă-nțelegi, nu o mie și cinci sute, cum afirmi dumneata! Chiar și acum, adică ieri, când ai apărut din nou aici cu alți bani, te-a auzit atâta lume spunând în gura mare c-ai venit tot cu trei mii de ruble în buzunar...

— Sunt convins că dispuneți nu de zeci, ci de sute de mărturii, două-trei sute poate de mărturii de felul acesta; doua sute de oameni, ba poate chiar o mie cred c-au auzit! exclamă Mitea.

— Ei, vezi, vezi, toți confirmă, toată lumea atestă același lucru. Nu crezi că înseamnă totuși ceva cuvântul ăsta *toți*?

— Asta nu dovedește nimic. Am mințit pur și simplu și, după mine, au început să mintă și ceilalți.

— Dar ce nevoie aveai „să minți”, după cum zici dumneata?

— Dracu știe! Poate din fanfaronadă... ca să se afle ce multe parale am cheltuit la beție... Sau poate ca să uit de banii pe care i-am dosit... da, probabil că pentru asta... ci, drăcie... de câte ori m-ați întrebat același lucru? Ce vreți de la mine, am mințit și basta! Am apucat

să mint o dată și după aceea n-am mai vrut să-mi iau vorba înapoi. De ce minte uneori omul?

— E greu de știut, Dmitri Feodorovici, de ce minte uneori omul, rosti sentențios procurorul. Dar vrei să ne spui dacă amuleta aceea pe care o purtai la gât era mare?

— Nu.

— Cam cât de mare, aproximativ?

— Cât o hârtie de o sută îndoită.

— Poate c-ar fi mai bine să ne arăți resturile. Cred că le ai la dumneata, nu?

— Ei, na-ți-o... ce prostie... nu știu unde sunt.

— Dă-mi voie, unde și când ai scos-o de la gât? După câte știu din declarația dumitale, n-ai mai trecut pe acasă.

— După ce-am plecat de la Fenia, în drum spre Perhotin, am smuls-o de la gât și am scos banii.

— Pe întuneric?

— Ce nevoie aveam de lumină? Am tras o dată cu degetul și s-a rupt.

— Fără foarfece, așa, pe stradă?

— În piață mi se pare. Ce-mi trebuiau foarfece? Era o cârpa veche, s-a rupt imediat.

— Și ce-ai făcut cu ea?

— Am aruncat-o.

— Unde?

— În piață, în piață, nu ți-am spus?! Dracu mai știe unde, undeva în piață! Dar ce nevoie ai de ea?

— Este extrem de important, Dmitri Feodorovici: este o probă materială în favoarea dumitale, de ce nu vrei să înțelegi atâta lucru? Cine te-a ajutat să coși banii acum o lună?

— Nu m-a ajutat nimeni, singur i-am cusut.

— Știi să coși?

— Un soldat trebuie să știe să coasă. Parcă-i mare filozofie?!

— De unde ai luat materialul, adică peticul acela în care ai cusut banii?

— Îți bați joc de mine?

— De loc, te rog să crezi că nu-mi arde de glumă, Dmitri Feodorovici.

— Nu mai țin minte de unde, că de luat, trebuie să-l fi luat de undeva.

— Cum se poate să nu-ți amintești atâta lucru?

— Zău dacă-mi aduc aminte, poate c-am rupt o rufa, ceva.

— Foarte interesant: probabil c-o să găsim acasă la dumneata obiectul acela. O cămașă sau altceva, din care ai rupt o fâsie. Ce fel de pânză era: de bumbac sau de in?

— Dracu știe ce-o fi fost! Stai... Mi se pare că n-am rupt nimic. Era percal... Dacă nu mă-nșel, am cusut banii într-o bonetă de a gazdei mele.

— Într-o bonetă de a gazdei dumitale?

— Da, i-am șterpelit o bonetă.

— Cum i-ai șterpelit-o?

— Așa, parcă țin minte că într-o zi am găsit o bonetă și am luat-o, să am pe ce să-mi șterg pana de cerneala. Am luat-o fără să știe, era o zdrență cu care nimeni n-avea ce face. Mai rămăseseră niște petice la mine în odaie și mi-au prins bine atunci, c-am avut în ce să cos banii... Așa mi se pare. Dacă nu mă-nșel, i-am cusut într-o peticuță dintr-astea. O vechitură de percal, spălată de o mie de ori.

— Îți amintești precis?

— Precis, nu. Așa mi se pare. Dă-o dracului!

— În cazul acesta poate că gazda dumitale și-o aduce aminte, măcar dânsa, dacă i-a dispărut vreo boneta.

— Aș, nici n-a băgat în seamă. Dacă-ți spun că era o vechitură, nu făcea nici doi bani.

— Dar acul, ața, de unde le-ai luat?

— Gata, nu mai spun nimic, am tăcut! Mi-ajunge! Își ieși din răbdări Mitea.

— Pare foarte curios c-ai uitat cu desăvârșire unde anume, în care loc din piață, ai aruncat amuleta.

— Puneți atunci să măture toată piața mâine, poate c-așa o s-o găsiți, rânji Mitea. Ajunge, domnilor, ajunge! se rugă el chinuit. Îmi dau seama că nu mă credeți! Nu credeți nici un cuvânt din tot ce v-am destăinuit! Greșeala e a mea, nu a domniilor-voastre, din

capul locului n-ar fi trebuit să spun nimic. Pentru ce, pentru ce, Doamne-Dumnezeule, m-am înjosit mărturisindu-vă taina mea? Râdeți de mine, citesc în ochii dumneavoastră că vă bateți joc. Numai dumneata, domnule procuror, m-ai făcut să mă cobor aici! Ai de ce să fii mândru, într-adevăr, n-ai decât să-ți ridici singur osanale... Să v-ajungă blestemul meu, călăilor!

Își lăsă capul în jos și-și îngropa fața-n palme.

Procurorul și judecătorul tăcură și unul, și altul o clipă; mai apoi, Mitea ridică fruntea și se uită la ei năuc, cu o privire rătăcită. Pe figura lui se întipărise o deznădejde nemărginită, fără leac, dar părea calmat; stătea așa amorțit, aproape inconștient de ce se întâmpla împrejur. Totuși, ancheta trebuia să-și urmeze cursul. Nu mai aveau vreme de pierdut. Venise acum rândul martorilor să fie audiați. Era opt dimineața. Lumânările fuseseră stinse de mult. Mihail Makarovici și Kalganov, care mai tot timpul cât ținuse interogatoriul se foiseră încolo și încoace pe ușă, ieșiseră amândoi din odaie. Procurorul și judecătorul de instrucție păreau și ei frânți de oboseală. Vremea era mohorâtă, cerul acoperit de nori și ploua cu găleata. Mitea privea spre fereastră fără să se gândească la nimic.

— Pot să mă uit pe geam? îl întrebă la un moment dat pe Nikolai Parfenovici.

— Sigur că da, cât poțesteți, răspunse acesta.

Se sculă de pe scaun și se duse la fereastră. Ploaia biciuia geamurile mici și verzui. În apropiere se zărea drumul noroios, iar mai încolo se pierdeau în ceață șiruri negre de izbe, sărăcăcioase și urâte, care păreau și mai întunecate și mai hâde încă așa, bătute de ploaie. Mitea își aduse aminte de „Febus cel cu plete de aur” și de faptul că plănuise să-și zboare creierii o dată cu primele-i raze. „Într-o dimineață ca asta, ar fi fost poate și mai nimerit”, se gândi el cu un surâs amar. Apoi, cu un gest resemnat, se întoarse către „călăii” lui.

— Domnilor! li se adresă el din nou. Îmi dau seama că sunt pierdut. Dar ea? Spuneți-mi ce se-ntâmplă cu dânsa, vă rog din suflet! Trebuie oare să împărtășească soarta mea? E nevinovată, aseară, când a strigat că „păcatul e numai al ei”, își pierduse capul, nu mai știa ce vorbește. Vă jur că n-are nici cea mai mică vină! Toată noaptea asta, cât am stat aici cu dumneavoastră, m-am frământat din pricina ei... Nu-mi puteți spune ce aveți de gând cu dânsa?

— În privința asta, Dmitri Feodorovici, să n-ai nici o grijă îi răspunse procurorul, grăbindu-se parcă să-l liniștească. Deocamdată nu avem nici un motiv serios să tulburăm cumva persoana care te interesează. Și sper că nici mai târziu, în cursul cercetărilor... Din acest punct de vedere fii sigur că vom face tot ce ne stă în putință. Poți fi absolut liniștit.

— Vă mulțumesc, domnilor, știam că sunteți totuși oameni corecți și de cuvânt, orice s-ar întâmpla. Mi-ați luat o piatra de pe inimă... și acum, ce mai rămâne de făcut? În ce mă privește, sunt gata.

— Da, n-ar strica să ne grăbim. Trebuie să trecem imediat la audierea martorilor, lucru pe care suntem obligați să-l facem în prezența dumatăle, așa că...

— Ce-ar fi să bem mai întâi câte un ceai? îl întrerupse Nikolai Parfenovici. Măcar atât ni se cuvine și nouă, cred!

Hotărâră aici, în cazul când ceaiul era gata (Mihail Makarovici tocmai plecase să vadă ce-i cu el), să bea câte un pahar și după aceea „să-i dea bătaie”, rămânând să-și ia adevăratul ceai de dimineață și „gustărica” de rigoare, în tihnă, mai târziu, când vor avea un pic de răgaz. Băutura era pregătită și sosi imediat. Mitea la început refuză paharul pe care Nikolai Parfenovici i-l oferea amabil, ca după aceea, răzgândindu-se, să-l ceară chiar el și să-l deșerte pe nerăsuflăte. Părea peste măsură de obosit, aproape neverosimil de obosit. S-ar fi zis că o noapte întreagă de beție asociată cu cele mai puternice senzații, n-ar fi izbutit să doboare un om cu o constituție atât de robustă și, totuși, era frânt de oboseală, abia dacă se mai putea ținea pe scaun. În unele clipe i se părea că obiectele din cameră joacă în fața ochilor săi. „Încă puțin, și am să încep să aiurez”, se gândi el.

VIII - DECLARAȚIILE MARTORILOR. „COPCHILAȘUL”

Începu audierea martorilor. Cred însă că nu mai are rost să facem o expunere atât de amănunțită ca până acum. De pildă, nu mai e nevoie, credem, să cităm formula prin care Nikolai Parfenovici avea grijă să atragă atenția fiecăruia dintre ei că e dator să declare

adevărul și numai adevărul cu mâna pe conștiință și că mai târziu va trebui să repete aceleași declarații sub prestare de jurământ. De asemenea, e inutil să mai arătăm că fiecărui martor în parte i se cerea să semneze procesul-verbal, cuprinzând declarația respectivă și multe altele încă. Vom aminti numai că punctul principal în jurul căruia gravitau întrebările anchetatorilor erau cele trei mii de ruble, mai precis, dacă prima dată, adică în urmă cu o lună, când venise să chefulască la Mokroe Dmitri Feodorovici cheltuisese trei mii în cap sau numai o mie cinci sute și câți bani avusese asupra lui în ajun: trei mii sau o mie cinci sute? Din păcate, toate mărturiile erau împotriva lui Mitea. Nici una nu pleda în favoarea lui. Ba câteva din ele scoaseră chiar la iveală fapte noi și surprinzătoare, ce infirmau cu totul declarațiile lui. Primul căruia i se luă interogatorul fu Trifon Borisîci. Hangiul se prezentă în fața anchetatorilor fără nici un pic de teamă, dimpotrivă, cu o mutră aspră, pe care se citea cea mai aprigă indignare împotriva acuzatului, așa încât fiecare lucru spus de el părea nespus de veridic și de un incontestabil prestigiu. Vorbea laconic, rezervat, așteptând să i se pună întrebările la care răspundea precis și după o matură chibzuință. Dârz și fără nici o șovăială, jupânul declară că inculpatul cheltuisese înainte cu o lună cel puțin trei mii de ruble și că toți mujicii care au fost de față sunt martori că, într-adevăr „Mitri Feodorîci” a pomenit el însuși, cu gura lui, de suma asta. „Numai la țigănci câte parale a lepădat... Numai ele i-au păpat un miar, dacă nu și mai bine.”

— Cred că nu le-am dat nici cinci sute, rectifică posomorât Mitea, păcat că eram beat și n-am mai apucat să-i număr.

De astă dată, Mitea ședea retras, cu spatele spre draperie, și asculta mohorât declarațiile, cu o figură tristă și obosită, ca și când s-ar fi gândit: „N-aveți decât să spuneți ce poftiți, pentru mine acum e totuna!”

— Ba le-ați dat peste o mie, Mitri Feodorîci, îl înfruntă hotărât Trifon Borisîci, uite-așa aruncați banii, cu ghiotura, în vânt, și ele se repezeau să-i culeagă de pe jos! Te pui cu țiganii? Prăsilă de geambași și de hoți, umblă numai după ciordeală, dacă nu i-ar fi luat la goană lumea de pe aici, poate c-ar fi venit acum să spună cu cât s-au procopsit în noaptea aceea. Chiar eu cu ochii mei am văzut banii în mâna dumneavoastră, de numărat, ce-i drept, nu i-am numărat, fiindcă nu m-ați lăsat, dar așa, după ochi, pun capul jos că erau mai mult de o mie cinci sute... De unde o mie cinci sute! Am mai văzut doar bănet în viața mea și pot să-mi dau seama...

Cât privește suma cu care Mitea venise în ajun, Trifon Borisîci declară că Dmitri Feodorovici îi dăduse de știre, îndată ce coborâse din trăsură, cum c-ar fi venit cu încă trei miare.

— Chiar așa să fie, Trifon Borisîci? Încercă să obiecteze Mitea. Ți-am spus cu precizie c-am venit cu trei mii?

— Ați spus, Dmitri Feodorovici, chiar așa ați spus. Era și Andrei de față. Uitați. Andrei e aici, n-a plecat încă, puteți sa-l chemați. Și pe urmă, dincolo, în salon, când ați cinstit fetele din cor, n-ați strigat dumneavoastră c-o să lăsați aici a șasea miișoară, cu celelalte, adică, după câte am înțeles? Au auzit și Stepan, și Semeon, chiar și Piotr Fomici Kalganov, că doar era lângă dumneavoastră, poate-și mai aduce aminte...

Declarația cu privire la cea de-a șasea mie avu un efect vădit asupra anchetatorilor. Le plăcuse formula: trei și trei, prin urmare șase, trei mii atunci și încă trei acum, în total șase, era cât se poate de clar.

Fură apoi interogați rând pe rând mujicii la care se referise Trifon Borisîci: Stepan, Semeon, surugiul Andrei și la urma și Piotr Fomici Kalganov. Primii doi împreună cu surugiul confirmară fără nici o ezitare declarația lui Trifon Borisîci. În plus, înregistrară cu toată atenția destăinuirile lui Andrei în legătură cu discuția pe care o avusese cu Mitea pe drum și, mai ales, întrebarea acestuia „unde crede c-o să ajungă dumnealui, Dmitri Feodorovici, în cer sau în iad și dacă va avea sau nu parte de iertare pe lumea cealaltă?” „Psihologul”, Ippolit Kirillovici, ascultă depoziția cu un zâmbet subțire, propunând ca și această declarație, privitoare la soarta pe care Dmitri Feodorovici se gândea c-ar putea să-i fie hărăzită după moarte, să fie „atașată la dosar”.

Chemat la rândul său de anchetatori, Kalganov intră în odaie cu o mutră plictisită și răspunse la întrebări îmbufnat și năzuos, adresându-se deopotrivă procurorului și lui Nikolai Parfenovici, ca și când atunci i-ar fi văzut pentru prima oară în viața lui, deși se cunoșteau destul de bine și se întâlneau aproape zilnic. Începu prin a spune că el „nu știe și

nici nu vrea să știe nimic”. Confirmă că auzise și despre „a șasea mie”, și că în momentul acela se afla într-adevăr lângă Mitea. La întrebarea câți bani avea după părerea sa inculpatul, răspunse că „habar n-are” stăruind în schimb asupra faptului că polonezii jucaseră cu cărți măsluite. Adevări, de asemenea, la insistențele anchetatorilor, că după ce polonezii fuseseră expediați din odaie se produsese un reviriment în relațiile dintre Mitea și Agrafena Alexandrovna care-i mărturisise acestuia că-l iubește. Vorbi respectuos și cu mult tact despre Agrafena Alexandrovna, că și cum ar fi fost o doamnă din lumea mare, fără să-și permită o singură dată să-i spună pe nume, „Grușenka”. Cu toată aversiunea lui manifestă de a da orice fel de declarații, Ippolit Kirillovici îl descusu vreme îndelungată și datorită lui reuși să cunoască mai amănunțit „romanul” pe care-l trăise Mitea în noaptea aceea. Mitea îl lăsa să vorbească, fără să-l întrerupă. Martorul primi, în sfârșit, permisiunea să plece și ieși fără să-și ascundă indignarea.

Venise rândul polonezilor să fie anchetați. Aceștia se culcaseră de cu seară în odăița în care stătuseră încuiați, dar nu reușiseră să închidă ochii toată noaptea și, în momentul când autoritățile sosiseră la fața locului, se îmbrăcaseră numaidecât și-și strânseseră lucrurile la iuțeală, bănuind că vor fi interogați și ei. Intrară amândoi foarte țănoși, deși cu oarecare teamă, în încăpere. Cel mai marcant dintre ei, adică mărunțelul, era funcționar de categoria a douăsprezecea în disponibilitate, avusese un post de veterinar în Siberia și se numea *pan* Mussjalowicz. *Pan* Wrublewski era liber-profesionist, în speță dentist. Răspunzând la întrebările anchetatorilor, și unul, și altul se adresau lui Mihail Makarovici, deși acesta ședea deoparte. În naivitatea lor îl socoteau mai mare decât ceilalți în grad și deci personajul cel mai important dintre toți cei de față; tot timpul nu-l mai scoteau din „*pan* colonel”. Numai după ce Mihail Makarovici le atrăsese în câteva rânduri atenția se dumeriră că declarațiile trebuiau adresate lui Nikolai Parfenovici. Vorbeau destul de curent rusește cu toate că unele cuvinte le rosteau stâlcit. *Pan* Mussjalowicz pomeni cu atâta pasiune și cu asemenea ifose despre relațiile lui din trecut și din prezent cu Grușenka, încât reuși să-l scoată din sărite pe Mitea care se burzului la el, răcnind că nu permite unui „ticălos” să se exprime așa despre dânsa de față cu el. *Pan* Mussjalowicz se simți grozav de ofensat de cuvântul „ticălos”, cerând să fie consemnat în procesul-verbal. Mitea clocotea de mânie.

— Da, ticălos, ticălos! Puteți să scrieți ce vreți în procesul-verbal, puțin îmi pasă, eu tot ticălos am să-i spun! striga el.

Nikolai Parfenovici, deși nu uită să treacă în procesul-verbal cuvântul incriminat, dădu totuși dovadă cu prilejul acestui incident, de un tact într-adevăr remarcabil: îl admonesta cu severitate pe Mitea, dar în același timp renunță să mai insiste asupra laturii romantice a cazului anchetat, intrând imediat în miezul problemei. Iar declarațiile celor doi pani avură darul să suscite în cel mai înalt grad interesul anchetatorilor printr-un fapt deosebit de important și anume, tentativa lui Mitea de a-l mitui pe *pan* Mussjalowicz, oferindu-i trei mii de ruble ca să-și ia tălpășița; șapte sute era gata să i le înmâneze pe loc, urmând să-i achite restul, adică două mii trei sute de ruble „măine dimineață, în oraș”. Își dăduse cuvântul de onoare că la Mokroe nu venise cu atâția bani, dar ca avea suma întreagă depozitată undeva, în oraș. Luat prin surprindere, Mitea declară în primul moment că nu-i promisese formal să-i dea banii chiar a doua zi, dar cum Wrublewski confirmă la rândul său declarația lui *pan* Mussjalowicz, după ce se gândi puțin, Mitea recunoscă încruntat că probabil așa se întâmplase, cum spuneau ei, dar că în clipa în care făcuse această promisiune era cu capul în nori. Procurorul primi declarația cu brațele deschise; pentru acuzare era limpede acum (de altfel, la concluzia asta se și ajunsese mai târziu) că jumătate sau o parte din bani se aflau probabil ascunși undeva în oraș, dacă nu chiar la Mokroe; în felul acesta se lămură și o împrejurare oarecum derutantă pentru anchetatori și care, cu toate că de minimă importanță, pledase până atunci în favoarea acuzatului, anume faptul că Mitea nu avea asupra lui decât opt sute de ruble. Acum și acest unic sprijin se prăbușise. La întrebarea procurorului de unde se bizuia să facă rost de cele două mii trei sute de ruble ca să i le plătească polonezului, din moment ce declarase că nu avusese la el decât o mie cinci sute, cu toate că-l asigurase formal, „pe cuvânt de onoare”, c-o să-i achite toată suma, Mitea răspunse că voia să-i ofere „poleacului”, în locul banilor făgăduiți, concesiunea cu acte în regulă a drepturilor lui asupra satului Cermașneai tranzacție pe care o propusese mai înainte lui Samsonov și doamnei Hohlakova. Procurorul întâmpină cu un zâmbet acest

„subterfugiu naiv.

— Și dumneata crezi că el ar fi acceptat să intre în posesia acestor „drepturi” în loc să primească în mână două mii trei sute de ruble bani gheață?

— Ar fi acceptat, sunt convins c-ar fi acceptat, se însufleți Mitea. Gândiți-vă, nu mai era o chestiune de două mii de ruble, ci de patru, dacă nu chiar de șase mii, pe care îi putea scoate foarte ușor! Ar fi pus imediat în mișcare o droaie de avocați și cârciogari poleaci și ovrei, și i-ar fi smuls până la urmă bătrânului nu numai trei mii, ci ar fi luat toată Cernașnea ca din palmă.

Cum era și de așteptat, declarația lui *pan* Mussjalowicz fu consemnată pe loc, aproape cuvânt cu cuvânt, în procesul-verbal, după care panii avură voie să plece. Nu se pomeni un singur cuvânt, în timpul audierii, despre faptul că trișaseră la cărți. Nikolai Parfenovici le era prea îndatorat și nu voia să-i mai plictisească pentru niște bagatele, cu atât mai mult cu cât probabil nu fusese la mijloc decât o răfuială între jucători în stare de ebrietate. Că doar se băuse din gros și se făcuse destulă zarvă în noaptea aceea... Așa încât banii, adică cele două sute de ruble, rămaseră definitiv în buzunarul lor. În continuare, îl chemară pe Maximov. Bătrânul moșier intră timid și se apropie cu pași mărunți de anchetatori, descumpănit și peste măsură de abătut. Tot timpul interogatoriului rămăsese jos cu Grușenka; ședea lângă ea tăcut, „doar din când în când începea să bocească și-și tot ștergea ochisorii cu batista lui în pătrățele”, povestea mai târziu Mihail Makarovici. Grușenka căuta să-l liniștească și să-l îmbărbăteze. Cu lacrimi în ochi, bătrânul mărturisi din capul locului păcatul de care se făcuse vinovat, luând cu împrumut de la Dmitri Feodorovici zece ruble, „bat-o vina de sărăcie”, pe care era gata să le restituie... La întrebarea bruscă a lui Nikolai Parfenovici dacă putea să aprecieze cam ce sumă avea asupra lui Dmitri Feodorovici, fiind cel mai în măsură s-o facă, atunci când scosese banii din buzunar ca să-l împrumute cu zece ruble, Maximov răspunse categoric „douăzeci de mii”.

— Ai văzut vreodată în viața dumitale douăzeci de mii de ruble? îl întreabă zâmbind Nikolai Parfenovici.

— Am văzut, dar nu douăzeci, ci doar șapte. Le-am văzut când nevastă-mea a ipotecat moșia. Mi le-a arătat numai așa, de la distanță, ca să-mi facă în necaz. Erau numai sute, un teanc cam atâta. Și Dimitri Feodorovici avea tot așa, numai hârtii de o sută...

Nu-i mai cerură alte lămuriri. Sosise, în sfârșit, rândul Grușenkăi. Anchetatorii se gândeau, firește, cu oarecare teamă, la efectul pe care venirea ei ar putea să-l aibă asupra inculpatului și Nikolai Parfenovici îi adresă câteva cuvinte, sfătuindu-l să fie cuminte și să stea liniștit; drept răspuns, Mitea se mulțumi să pună capul în piept, vrând astfel să arate că „nu va provoca nici o scenă”. Grușenka veni însoțită chiar de Mihail Makarovici în persoană. Intră înăuntru, cu o figură sobră, adumbrită de tristețe, dar aproape calmă, și se așeză încet pe un scaun, când Nikolai Parfenovici o pofti cu un gest să ia loc în fața lui. Era foarte palidă și probabil ca o luase cu frig, pentru că se zgribulea, înfășurându-se mereu în șalul ei negru de toată splendoarea. Avea într-adevăr frisoane ușoare, preludiul îndelungatei boli de care avea să zacă după iureșul acelei nopți. Sobrietatea ei, privirea deschisă și gravă, gesturile cumpănite, făcură asupra tuturor o impresie favorabilă. Mult nu lipsea ca Nikolai Parfenovici să se „amorezeze” de ea. El însuși mărturisi mai apoi, nu mai știu în ce împrejurare, că abia în momentul acela își dăduse seama cât era de „frumoasă” femeia asta pe care, deși o mai văzuse și altă dată, o socotise până atunci un fel de „hetairă de provincie”. „Știe într-adevăr să se poarte ca o doamnă din lumea mare”, declară el entuziasmat într-un cerc de cucoane. Aprecierea lui fu primită cu indignare și-i atrase pe loc epitetul de „ștregar”, de care se simți teribil de măgulit. Intrând în odaie, Grușenka își aruncă ochii în treacăt asupra lui Mitea; acesta se uită la ea îngrijorat, dar văzând-o cum arăta, se liniști. După întrebările introductive și recomandările de rigoare, Nikolai Parfenovici, bâlbâindu-se ușor, dar în același timp cu o politețe desăvârșită, o întreabă: „în ce relații sunteți cu porucicul în rezervă Dmitri Feodorovici Karamazov?” Grușenka răspunse cu glas scăzut, dar ferm:

— E un cunoscut de-al meu și l-am primit la mine în casă în ultima lună, ca pe un cunoscut.

La întrebările indiscrete ce urmară, nu se sfi să mărturisească deschis că, deși îi plăcea „câteodată”, nu fusese totuși îndrăgostită de el, căutase numai să-l prindă în mreajă „de vicleană și păcătoasă ce sunt”, la fel cum făcuse și cu „moșneagul acela”; își dăduse

seama de la început că Mitea era teribil de gelos pe Feodor Pavlovici, ca pe toată lumea, de altfel, dar gelozia lui i se părea amuzantă, atâta tot. Nici prin gând nu-i trecuse vreodată să se ducă la Feodor Pavlovici acasă, îl ațâțase doar așa, în bătaie de joc. „Numai de ei nu-mi ardea mie luna asta; la altcineva mă gândeam eu și-l așteptam să vină, un om care era foarte vinovat față de mine... Dar cred, încheie ea, că astea sunt lucruri care mă privesc numai pe mine, nu văd de ce v-ar interesa pe dumneavoastră și de ce trebuie să vă răspund.”

Nikolai Parfenovici se supuse dorințelor ei și nu mai stăruia asupra laturii sentimentale, pentru a se ocupa de probleme mai serioase, punându-i adică și ei întrebarea referitoare la cele trei mii de ruble. Grușenka confirmă că, într-adevăr, în urmă cu o lună, la Mokroe, Mitea cheltuisese exact suma respectivă, cu toate că dînsa, ce-i drept, nu număraseră banii, dar auzise din gura lui Dmitri Feodorovici că făcuse praf cu ocazia aceea trei mii de ruble în cap.

— V-a spus-o în particular sau mai era cineva de față? Ori poate că l-ați auzit numai vorbind cu altcineva despre asta în prezența dumneavoastră? o luă repede procurorul Grușenka declară că-i spusese același lucru față cu alții, ca și între patru ochi, și că-l auzise de asemenea vorbind și cu altă lume.

— L-ați auzit o singură dată sau de mai multe ori? insistă procurorul, la care Grușenka răspunse că da, îl auzise de câteva ori pomenind despre parale.

Ippolit Kirillovici se arătă extrem de mulțumit ele această declarație. În continuare, se dovedi că Grușenka știa de proveniența banilor și că într-adevăr Dmitri Feodorovici îi luase de la Katerina Ivanovna.

— Poate ați auzit cumva întâmplător că totuși suma pe care a cheltuit-o atunci ar fi fost mai mică de trei mii de ruble și că ar fi păstrat o parte din bani?

— Nu, așa ceva n-am auzit niciodată, declară Grușenka. Dimpotrivă, așa cum reieșea din lămuririle ei, Mitea i-ar fi mărturisit în repetate rânduri în ultimele luni că rămăsese lefter. „Tot aștepta să-i dea ceva taică-său”, încheia Grușenka.

— Nu vă aduceți aminte să fi spus vreodată în prezența dumneavoastră... așa, în treacăt, sau într-un moment de enervare, o întrebă brusc Nikolai Parfenovici, c-ar avea intenția să atenteze la viața tatălui său?

— Din păcate, da, a spus și asta! oftă Grușenka.

— O singură dată sau de mai multe ori?

— De câteva ori, când era furios.

— Și ați fost convinsă c-o să-și aducă intenția la îndeplinire?

— Nu, niciodată! răspunse ea apăsător. Îl știam un om cumsecade și aveam toată încrederea în el.

— Domnilor, dați-mi voie, interveni deodată Mitea, dați-mi voie, vă rog, să-i spun Agravenei Alexandrovna un singur cuvânt, aici, de față cu dumneavoastră.

— Poftim, se învoi Nikolai Parfenovici.

Mitea se ridică pe jumătate de pe scaun.

— Agravena Alexandrovna, ce-ți spun acum e sfânt, martor mi-e Dumnezeu! Nu sunt vinovat de moartea tatălui meu!

Făcând această invocație, se așeză la loc. La rândul său, Grușenka se sculă în picioare și se înclină cu evlavie, cu fața la icoană.

— Slavă ție, Doamne! rosti ea cu fervoare și, fără să se mai așeze, adăugă întorcându-se către Nikolai Parfenovici: Așa e, nu mai încapă nici o îndoială, puteți să-l credeți pe cuvânt! Îl cunosc; e-n stare să-nșire mai știu eu ce năzbâtii doar așa, ca să glumească, sau din încăpățănare, dar pentru nimic în lume nu și-ar călca pe conștiință! Nu, fiți siguri că nu este el omul care să mintă! N-a spus decât adevărul, vă puteți bizui pe cuvântul lui!

— Îți mulțumesc că mi-ai dat curaj, Agravena Alexandrovna, șopti cu voce tremurătoare Mitea.

Interogată în legătură cu banii pe care-i avusese asupra lui în ajun, Grușenka mărturisi că nu știa câți vor fi fost, dar că-l auzise repetând de câteva ori în gura mare că venise cu trei mii de ruble. Cât privește sursa lor, Mitea îi destăinuise numai ei că i-ar fi „furat” de la Katerina Ivanovna, drept care ea îl asigurase că nici nu poate fi vorba de un furt și că trebuie să-i restituie neapărat chiar a doua zi. Procurorul ținu să afle cu tot dinadinsul care bani zicea inculpatul că i-ar fi furat de la Katerina Ivanovna – cei din ajun, sau suma de trei

mii de ruble cheltuită în urmă cu o lună – și martora preciza că Mitea se referise la banii de acum o lună, cel puțin așa înțelesese ea.

Cu aceasta, interogatoriul luă sfârșit și Grușenka ceru voie să se retragă. Nikolai Parfenovici îi aduse la cunoștință îndatoritor că poate să plece imediat spre oraș și întrebă într-o doară dacă i-ar putea fi cu ceva de folos, de pildă, să-i pună la dispoziție niște cai, ori dacă dorește cumva s-o conducă, ei... ar fi dispus...

— Vă mulțumesc cu plecăciune, îi răspunse Grușenka, înclinându-se, mă întorc cu bătrânul acela, cu moșierul, îl iau cu mine în trăsură, dar până atunci aș vrea să-mi dați voie, dacă se poate, să aștept jos, vreau să știu ce-ați hotărât cu Dmitri Feodorovici.

Ieși apoi pe ușă. Mitea era calm, părea chiar mai întremat sufletește, dar numai pentru moment. Cu cât trecea timpul o sfârșeală ciudată îl toropea din ce în ce. I se închideau ochii de oboseală. Audierea martorilor se isprăvisese. Anchetatori erau acum ocupați cu redactarea definitivă a procesului-verbal. Mitea se scula de pe scaun și se duse să se întindă într-un colț, lângă perdea, pe un cufăr mare de-al jupânului, acoperi cu o scoarță și, cum puse capul jos, și adormi. Visă ceva curios, un vis ce n-avea nici un fel de legătură nici cu locui unde se afla, nici cu împrejurările. Se făcea că mergea prin stepă, undeva, într-un ținut în care își făcuse pe vremuri serviciul și că un mujic mâna căruța cu doi cai ce-l purta peste câmpul noriois. I-e frig, pare să fie un început de noiembrie și ninge cu fulgi mari ce se tolesc de cum ating pământul. Mujicul îl duce ca vântul, fluturându-și brațele de zor; are o barbă lungă și blondă și nu pare bătrân, mai curând e un om între două vârste, așa, ca de vreo cincizeci de ani, îmbrăcat cu un suman cenușiu. În apropiere se zărește un sat cu niște izbe negre. O parte din case au fost mistuite de foc, n-au mai rămas decât grinzile pe jumătate arse. La marginea satului stau înșiruite în drum o mulțime de femei slabe, cocârjate, cu niște chipuri pământii. Una din capătul șirului, o nevastă înaltă, osoasă, ca de vreo patruzeci de ani, deși poate că în realitate nu are mai mult de douăzeci, prelungă la față și scofâlcită, ține la piept un copilăș care plânge, dar sânii ei probabil sunt atât de secătuiți, încât nu mai au nici picătură de lapte. Și pruncul plânge într-una și-și întinde brațele goale, cu pumnișorii învinețiți de frig.

— De ce plânge? De ce? întreabă Mitea, trecând în goană prin fața năpăstuitelor.

— Copchilașul, răspunde chirigiul, scâncește bietul copchilaș!

Și Mitea e mirat să-l audă spunând pruncului „copchilașul”, ca la țară, dar îi place că i-a spus așa: sună parcă mai duios.

— Dar de ce plânge? stăruie el în neștire. De ce are mânuțele goale, pentru ce nu-l înfofolesc?

— E rebegit, bietul copchil, până și hăinuțele de pe el au înghețat, păi cum dară să-i țină de cald?!

— Dar de ce? De ce? o ține una și bună Mitea, de parc-ar fi bătut în cap.

— Vai de zilele lor amărâte, sunt săraci lipiți, le-au ars casele, n-au o bucată de pâine, focul a pustiit tot, de-au ajuns acu să cerșească!

Mitea tot nu pricepe.

— Nu, nu, răspunde-mi la ce te întreb: de ce stau așa în mijlocul drumului mamele astea năpăstuite de foc? De ce au rămas săraci lipiți pământului bieții oameni? De ce e copchilul flămând și cât vezi cu ochii stepa-i pustie? De ce nu se îmbrățișează cu toții și nu se sărută? De ce nu cântă ceva vesel cu toții? De ce au chipurile negre de mizerie? De ce nu-i dau de mâncare sărmanului copchilaș?

Își dă seama că e absurd să pună asemenea întrebări, că n-are nici un rost să le pună, dar nu poate să facă altfel și știe totuși că întrebările lui sunt pe deplin îndreptățite. O înduioșare, pe care n-a mai încercat-o până atunci, îi biruie inima și parcă îi vine să plângă și ar vrea să facă ceva pentru ca micuțul să nu mai scâncească, să zvânte lacrimile mamei, care s-a uscat toată și s-a înnegrit la față de atâta suferință, să nu mai existe de aici încolo nici o lacrimă pe lume, și asta chiar acum pe loc, imediat, fără să mai stea o clipă pe gânduri, cu toată râvna de care poate fi în stare un Karamazov.

— Vin și eu cu tine. N-am să te mai părăsesc niciodată, toată viața am să fiu alături de tine, o aude pe Grușenka, spunându-i pătimașă la ureche vorbe dragi.

Inima i se aprinde încinsă de o văpaie și o lumină vie îl soarbe, chemându-l în depărtare; ar dori acum să trăiască, să trăiască mult de tot. Să meargă pe un drum bun, tot înainte, spre lumina care-l cheamă îmbietoare, să plece cât mai repede într-acolo, chiar acum!

— Ce? Unde? strigă Mitea, deschizând ochii și ridicându-se în capul oaselor pe cufăr, ca și când s-ar fi trezit dintr-un leșin. Zâmbea înseninat.

În fața lui stătea Nikolai Parfenovici care-l invita să asculte citirea procesului-verbal pentru a-l iscăli. Abia atunci Mitea își dădu seama că dormise o oră, dacă nu și mai mult. Nu era atent la ceea ce-i spunea Nikolai Parfenovici. Nu putea să înțeleagă de unde venise perna pe care o găsisese sub căpătâi, când știa bine că nu fusese acolo atunci când se întinsese, frânt de oboseală, pe cufăr.

— Cine mi-a pus perna sub cap? Ce inimă bună s-a îndurat de mine?! exclamă el într-un elan de recunoștință, cu un tremur în glas, ca și când ar fi fost vorba de cine știe ce dar neprețuit.

Inima cea milostivă, care își păstră până la urmă anonimatul, putea fi unul dintre martori, dacă nu cumva chiar grefierul adus de Nikolai Parfenovici rugase pe cineva să-i pună perna sub cap; Mitea însă era atât de impresionat, încât îi dădură lacrimile. Se apropie apoi de masă și declară că e gata să semneze orice.

— Am visat ceva atât de frumos, domnilor... rosti el cu o voce ciudată, transfigurat, cu fața luminată parcă de fericire.

IX - PLECAREA LUI MITEA

După semnarea procesului-verbal, Nikolai Parfenovici dădu citire cu solemnitate ordonanței prin care se arăta că: în anul, luna și ziua cutare, în cutare loc, judecătorul de instrucție de la cutare judecătorie de pace a procedat la interogarea numitului (urma stabilirea indentității lui Mitea) învinuit de (aici erau enumerate conștiincios toate capetele de acuzație ce i se puneau în sarcină) și având în vedere că prevenitul, deși nu recunoaște acuzațiile ce i se aduc, n-a putut totuși să producă nici o dovadă în apărarea sa, în timp ce martorii (cutare și cutare) precum și împrejurările, cutare și cutare, confirmă pe deplin aceste acuzații; având în vedere cutare și cutare articol din codul penal etc, ordonă: pentru a fi împiedicat să se sustragă de la rigorile anchetei și judecății, numitul (adică Mitea) va fi depus preventiv la cutare închisoare, lucru ce va fi adus la cunoștința prevenitului, o copie după ordonanța respectivă urmând a fi comunicată procurorului etc. etc. Pe scurt, i se pune în vedere lui Mitea că, din momentul acela, se afla în stare de arest și urma să fie transportat la oraș, unde i se fixase un domiciliu nu prea atrăgător. Mitea ascultă cu luare-aminte și ridică din umeri.

— N-am nimic de zis, domnilor, aici nu încap nici o supărare, sunt gata să mă supun... Îmi dau seama că nu vă rămâne altceva de făcut.

Nikolai Parfenovici îl lămuri blajin că trebuie s-o pornească imediat spre oraș, însoțit de zăpciul Mavriki Mavrikevici care se afla de față.

— O clipă, îl întrerupse Mitea și, mânat de un imbold nestăviiit, se adresă tuturor celor prezenți în odaie: Domnilor, suntem cu toții cruzi, cu toții ne-am purtat adeseori ca niște călăi cu semenii noștri și i-am făcut să plângă, am făcut să lăcrimeze mamele și pruncii, dar dintre toți - v-o spun lămurit o dată pentru totdeauna - eu sunt cel mai ticălos. Așa este! În fiecare zi m-am bătut cu pumnul în piept și am jurat să mă îndrept și, totuși, în fiecare zi am săvârșit mereu alte mârșăvii. Îmi dau seama că oamenii ca mine au nevoie de o lovitură năprasnică, o lovitură pe care soarta trebuie să le-o dea fără veste, ca să-i prindă în laț și să-i trezească la realitate cu forța. Niciodată, o, da, niciodată nu m-aș fi putut ridica singur din mocirlă, oricât m-aș fi străduit! Iată însă că trăsnetul s-a abătut asupra mea. Accept suferința, primesc să fiu pus la stâlp și înfierat în fața tuturor! Vreau să pățimesc și sper că suferința mă va curați de noroi! Și mă va curați, nu-i așa, domnilor? Totuși, țin să vă mai spun încă o dată: nu sunt vinovat de moartea tatălui meu! Primesc pedeapsa nu pentru că l-am ucis, ci pentru, că am vrut să-l ucid și poate chiar aș fi făcut-o într-o bună zi... Dar am de gând să lupt, să lupt împotriva dumneavoastră, vă mărturisesc cinstit. Am să vă țin piept până la capăt și pe urmă... cum o vrea Dumnezeu! Rămâneți cu bine, domnilor, să nu fiți supărați pe mine pentru că în timpul interogatoriului mi-am permis unele ieșiri față de domniile-voastre, încă nu-mi venise mintea la cap... Peste o clipă am să fiu un simplu pușcăriaș, dar până atunci Dmitri Karamazov vă întinde pentru ultima oară mâna ca un om liber. Luându-mi rămas bun de la dumneavoastră, mă despart de toată lumea...

Glasul i se curmă brusc; întinse mâna, dar Nikolai Parfenovici, care se afla chiar lângă el, se feri aproape fără să-și dea seama, ascunzându-și mâinile la spate. Mitea observă gestul cu o tresărire și lăsă brațul în jos.

— Ancheta nu s-a terminat încă, bâigui Nikolai Parfenovici stingherit. Cercetările vor continua la oraș și, în ce mă privește, crede-mă, sunt gata să-ți urez succes... Îți doresc să poți dovedi pe deplin că ești nevinovat... Voi fi totdeauna înclinat să te consider un om mai curând nenorocit decât vinovat, Dmitri Feodorovici... Noi toți câți suntem aici, dacă mi-e permis să vorbesc în numele tuturor, suntem dispuși să recunoaștem că fondul dumitale sufletesc e plin de calități, dar, din păcate, vai! ești robul unor patimi excesive...

Sfârșind această cuvântare, judecătorul de instrucție, mărunțel cum era, își ticlui o mutră plină de demnitate. Mitea avu impresia că „mucosul” o să-l ia acum de braț și o să se retragă cu el într-un colț ca să continue discuția despre „darnicele” în care se antrenaseră de curând. Dar câte gânduri năstrușnice și fără nici o legătură cu situația nu încolțesc chiar în mintea condamnaților în drum spre eșafod!

— Domnilor, știu cât sunteți de buni și de omenoși, nu s-ar putea, oare, s-o mai văd o dată? Pentru ultima oară? întrebă Mitea.

— Fără discuție, dar având în vedere... vreau să zic, în momentul de față, nu se poate decât în prezența...

— Puteți rămâne, bineînțeles.

O aduseră din nou pe Grușenka. Dar spre decepția lui Nikolai Parfenovici, despărțirea fu cât se poate de sobră, fără efuziuni și vorbărie prea multă. Grușenka se aplecă adânc în fața lui Mitea.

— Ți-am spus că sunt a ta și am să mă țin de cuvânt. Am să vin după tine oriunde ți-o fi dat să-ți faci osânda. Mergi sănătos, omule! Te-ai nenorocit singur, fără să fii vinovat!

Îi tremurau buzele și lacrimi îi curgeau pe obraji.

— Iartă-mă că te iubesc, Grușenka! Iartă-mă că dragostea mea a fost o pacoste pentru tine! Mitea ar fi vrut parcă să-i mai spună ceva, dar se răzgândi și, rupându-se din loc, ieși din odaie.

În jurul lui se învârtteau santinelele, care nu-l slăbeau o clipă din ochi. Jos, în curte, unde cu câteva ceasuri mai înainte trăsese la scară, cu larmă mare, troica lui Andrei, acum așteptau două căruțe gata de plecare. Mavriki Mavrikievici, un om scund și îndesat, puhav la față, striga furios, iritat de nu știu ce încurcătură neprevăzută. Pe un ton răstit, zapciul îl pofti să se suie în căruță. „Altădată, când îi dădeam de băut, nu-mi făcea asemenea mutre”, se gândi Mitea, pregătindu-se să se urce. Trifon Borisîci coborî și el din cerdac. La poartă se îmbulzeau o droaie de oameni, țărani, neveste, căruțași, zgâindu-se cu toții la arestat.

— Rămâneți sănătoși, oameni buni! le strigă Mitea. Iertați-mă!

— Păi să ne ierți și dumneata, boierule! îi răspunseră două-trei glasuri.

— Te las cu bine, Trifon Borisîci!

Trifon Borisîci însă nici nu-și întoarse capul, probabil fiind peste măsură de ocupat. Umbla de colo până colo prin curte, zbierând de mama focului. A doua căruță, care urma să plece cu cei doi jandarmi din escortă, nu era încă gata de drum. Mujicul care trebuia să mâne caii abia își trăgea sunianul, urlând cât îl ținea gura că de fapt nu era rândul lui, ci al lui Akim. Dar Akim nu se zărea nicăieri: cineva se dusesse să-l caute și mujicul stăruia să-l aștepte, că trebuie să vină.

— Ce oameni, Mavriki Mavrikievici, n-au nici un pic de obraz! Fierbea Trifon Borisîci indignat. Aseară Akim i-a dat douăzeci de copeici și acum, după ce-a băut banii, poftim, uite ce gură face! Mă miră, zău, cum puteți avea atâta răbdare cu niște păcătoși ca ăștia, Mavriki Mavrikievici, nici nu mai știu ce să spun!

— Dar pentru ce e nevoie de a doua căruță, Mavriki Mavrikievici? interveni Mitea. Ajunge una singură, că doar nu-ți închipui c-o să ai de furcă cu mine pe drum sau c-o să încerc să fug?! Ce rost are să mai ceri și escortă?

— Dumneata, domnule, învață mai întâi cum trebuie să vorbești, dacă nu știi încă. Să nu mă iei pe mine așa, că doar nu m-am bătut pe burtă cu dumneata!... Și păstrează-ți sfaturile pentru altă ocazie... Îl luă la trei păzește Mavriki Mavrikievici, bucuros că are pe cine să-și verse focul.

Mitea se înroși ca focul și nu mai scoase un cuvânt. Îl luase cu frig. Ploaia încetase, dar

cerul posomorât era acoperit cu nori și un vânt tăios îl plesnea peste obraz. Îi trecu un fior în lungul spinării. „Te pomenești că am febră!” se gândi el. În sfârșit, zapciul se sui greoi în căruță și se așeză comod, fără să țină seama că-l înghesuie într-un colț. Era în toane rele, nu părea câtuși de puțin încântat de misiunea ce i se încredințase.

— Rămâi sănătos, Trifon Borisîci! strigă din nou Mitea, dar de astă dată n-o mai făcuse cu dragă inimă, ci dintr-o pornire răutăcioasă, deși involuntară.

Trifon Borisîci însă stătea țațoș, cu mâinile la spate, înfruntându-l cu o mutră severă și scandalizată și nici nu catadicsi măcar să-i răspundă.

— Adio, Dmitri Feodorovici, adio! se auzi deodată glasul lui Kalganov, care ieșise chiar în momentul acela în cerdac.

Tânărul o rupse la fugă spre căruță, așa cum era, cu capul gol. ca să-i întindă mâna pe care Mitea abia mai apucă să i-o strângă.

— Rămâi cu bine, inimă de aur, n-am să uit niciodată ce bun ai fost cu mine! strigă el cu căldură, dar în aceeași clipă căruța se urni din loc și mâinile li se desfăcură pe negândite. Zurgălăii prinseră a suna și căruța ieși pe poartă.

Kalganov se întoarse ca o furtună în tindă, unde se vârî într-un colț și, punând capul în piept, cu fața îngropată în palme, izbucni într-un plâns cu sughițuri. Stătu așa multă vreme acolo, plângând ca un copil mic, nu ca un tânăr de douăzeci de ani. O, în sinea lui era atât de convins că Mitea-i vinovat! „Ăștia să fie oamenii? S-ajungă chiar în halul ăsta?” se gândea el amărât, aproape cu disperare. I se făcuse lehamite de viață și de tot. „Merită, oare, să trăiești?” se întreba, copleșit de tristețe.

PARTEA A PATRA

CARTEA A ZECEA ȘTRENGARII

I - KOLEA KRASOTKIN

Suntem în noiembrie, la începutul lunii. Afară e un ger de minus unsprezece grade și, de când s-a lăsat gerul, e ghețuș pe jos. Peste noapte a căzut un pic de zăpadă uscată pe pământul înghețat bocnă și acum vântul aspru și tăios o viscolește, purtând-o pe străzile mohorâte ale orașelului și mai ales prin piață. Vremea e tot închisă, dar ninsoarea a încetat. Pe una din străzile ce dau în piață, în preajma băcăniei negustorilor Plotnikov, se află o căsuță îngrijită și curată ca un pahar, pe afară, ca și pe dinăuntru, proprietatea văduvei funcționarului Krasotkin. Bărbatul, fost secretar al administrației guberniale, s-a prăpădit de mult, de aproape paisprezece ani, iar soția, o cuconiță încă nostimă, ca la vreo treizeci de ani, a rămas să trăiască mai departe singură în căsuța ei, din „veniturile personale”. Fire duioasă și veselă, ducea o existență tihnită și onorabilă. Și-a început văduvia de la optsprezece ani, n-a apucat să stea cu bărbatu-său decât un an de zile, în care timp a avut cu el un copil. De atunci, adică de la moartea soțului, a înțeles să-și închine fiecă clipă din viață creșterii scumpului său odor, Kolea, care, deși maică-sa îl pierdea din ochi de drag, în toți acești paisprezece ani, i-a adus, fără doar și poate, mai multe necazuri decât bucurii. Biata femeie tremura tot timpul pentru el, nu era zi să nu stea cu inima pierită la gândul că băiatul putea să fie cumva bolnăvior, că s-ar putea să răcească sau să facă cine știe ce trăsnaie, să se urce bunăoară pe un scaun și să vină în nas etc.,etc. De când Kolea a intrat în clasele primare și, mai apoi, la gimnaziu, a învățat cot la cot cu el, ca să-l ajute la lecții și să-l mediteze, a căutat să intre în relații cu profesorii și cu nevestele acestora, până și pe colegii lui Kolea nu știa cum să-i alinte și să-i lingusească numai să nu se atingă cumva de băiețelul ei, să nu-l dea în târbacă sau să-l bușească. Până la urmă, copiii au început să-l ia peste picior și să-l necăjească spunându-i „Puiul mamei”. Kolea însă a reușit numaidecât să le închidă gura. Puștiul nu știa de frica nimănui și era „voinic al dracului”, după cum i-a mers îndată faima printre coșcolari și, în același timp, descurcăreț, voluntar, cu multă inițiativă și încăpățânat nevoie-mare. Învăța bine și se spunea că la aritmetică și la istoria universală era mai tare chiar decât profesorul Dardanelov. Băiatul, deși umbla cu năsucul în vânt și-i lua pe toți cam de sus, avea totuși darul de a fi un bun coleg și nu se ținea mândru. Accepta respectul pe care i-l arătau ceilalți copii ca pe un lucru de la sine înțeles, în schimb era prietenos cu toți. Cunoștea măsura și știa la nevoie să fie la locul lui, după cum față de cei mari nu trecea niciodată peste o anumită limită, care, atunci când e depășită, tace ca orice faptă să devină un act de nedisciplină, de rebeliune și dezordine. Cu toate acestea, nu se dădea în lături ori de câte ori avea ocazia să pună la cale vreo poznă, ca cel din urmă ștregar, și nu o poznă oarecare, ci numai figuri „extra”, cât mai extravagante, mai formidabile, ca să aibă motive temeinice de a se grozăvii. Era teribil de orgolios. Prin felul lui de a fi aproape despot, reușise să aibă deplină autoritate chiar și asupra maică-si. Biata femeie se pleca în fața voinței lui – o, de când se plecase! – dar ceea ce o făcea să sufere îndeosebi era gândul că băiețelul ei n-o iubește. Tot i se părea că fecioru-său e nesimțitor în felul cum se poartă cu dânsa și i se întâmpla uneori să-i reproșeze, cu ochii scăldați în lacrimi, răceala de care dădea dovadă. Kolea nu putea să sufere însă efuziunile sentimentale și, cu cât i se cereau

mai insistent asemenea mărturii, cu atât devenea mai închis. N-o făcea însă intenționat, ci pentru că așa era firea lui. În privința asta maică-sa se înșela: băiatul ținea foarte mult la dansa, numai că nu-i plăceau „giugiulelele”, cum zicea el în limbajul lui școlăresc. La ei în casă se afla un dulap cu cărți ramase de la taică-său și, cum lui Kolea îi era drag să citească, o bună parte din volume trecuseră prin mâinile lui, maică-sa, firește, n-avea de ce să fie supărată din pricina asta, se mira doar uneori că băiatul, în loc să iasă pe afară să se joace, ședea ceasuri întregi lângă dulap, cu nasul vârât în câte o carte. Și astfel Kolea ajunsese să citească și lucruri care nu erau pentru vârsta lui. În ultima vreme, cu toate că în genere se ferea să treacă peste anumite margini atunci când pune la cale câte o trăsnaie, făcuse câteva isprăvi care o îngroziseră pur și simplu pe maică-sa. E drept că nu era vorba de ceva imoral, ci doar de niște năzbâtii pe cât de temerare, pe atât de absurde. În vara aceea, prin iulie, în timpul vacanței școlare, mama și feciorul plecaseră pentru o săptămână la o rudă mai îndepărtată, stabilită în altă localitate, la vreo șaptezeci de verste distanță, unde soțul rudei era slujbaș la gară (cea mai apropiată stație de cale ferată de orașul nostru; de acolo avea să ia Ivan Feodorovici Karamazov, o lună mai târziu, trenul spre Moscova). Kolea, întâi și întâi, se apucase să cerceteze cu toată atenția calea ferată și să studieze sistemul de circulație a trenurilor, gândindu-se că, la întoarcere, colegii au să rămână cu gura căscată când vor vedea ce de mai lucruri știe. Întâmplarea făcuse ca tot atunci prin partea locului să se afle și alți băieți cu care Kolea se împrietenise imediat; unii din ei ședea chiar în clădirea gării, iar restul, prin vecinătate, în totul vreo șase sau șapte băieți între doisprezece și cincisprezece ani, dintre care doi erau chiar de la noi din oraș. O gașcă de ștregari care se jucau împreună și se țineau de năzbâtii. A patra sau a cincea zi după venirea lui Kolea, dracii de copii, necopți la minte, făcuseră un rămășag cât se poate de stupid pe două ruble; Kolea, cel mai mic din grup, și de aceea privit cu oarecare superioritate de ceilalți, din orgoliu și dintr-un spirit nefast de bravadă, se oferise ca, în momentul când trebuia să treacă trenul de unsprezece noaptea, să sa culce pe terasament între șinele de cale ferată și să stea așa nemișcat, cu fața în jos, până ce și ultimul vagon va fi lunecat în plină viteză pe deasupra lui. Ce-i drept, avuseseră grijă în prealabil să facă cercetări speciale, în urma cărora ajunseseră la concluzia că un om poate sta foarte bine lungit între șine, fără ca trenul, trecând peste el, să-i pricinuiască vreun rău. Oricum însă nu era fleac să rămâi locului încremenit până se vor fi scurs toate vagoanele! Kolea susținea sus și tare că poate înfrunta încercarea. La început, ceilalți îl luaseră peste picior, făcându-l fanfaron, dar cu asta nu reușiseră decât să-l întărească și mai mult. Kolea nu mai putea de ciudă că niște băiețandri de cincisprezece ani își dădeau asemenea ifose față de el, ba în primele zile nici nu catadicsiseră măcar să-l primească la ei în gașcă, zicând că-i prea „țânc”, ceea ce înțerece orice măsură! În cele din urmă, stabiliseră să se ducă la oarecare distanță de gară, așa, cam la o verstă, pentru ca trenul să aibă răgaz să intre în viteză. Zis și făcut. Era o noapte fără lună, dar nu ceea ce se cheamă îndeobște o noapte întunecoasă, ci neagră ca păcura. La ceasul hotărât, Kolea se lungise între șine. Ceilalți cinci așteptau jos, în tufișuri, la poalele terasamentului, mai întâi cu inima zvâcnind de emoție, apoi înfiorați de groază și cuprinși de remușcări. În sfârșit, se auzise în depărtare uruitul trenului care plecase din stație. O clipă mai târziu, două lumini roșii se aprinseseră în beznă: monstrul venea spre ei, făcând să duduie pământul. „Fugi, fugi!” începuseră să strige copiii în panică, dar era prea târziu; între timp, trenul se apropiase vertiginos și trecuse ca o nălucă. Băieții se repeziseră imediat la Kolea, care zăcea nemișcat între șine. Începuseră să-l zgâlțâie care mai de care, încercaseră să-l ridice. Kolea însă, în cele din urmă se sculase singur în picioare și, fără să spună un cuvânt, coborâse taluzul, pentru ca în momentul când ajunsesese jos să le declare că făcuse pe mortul numai așa, ca să-i sperie; de fapt, își pierduse într-adevăr cunoștința, așa cum îi mărturisise mai apoi mamei sale – asta însă mult mai târziu. De atunci îi rămăsese pentru totdeauna faima de „năzdrăvan”. Era alb ca varul la față când se întorsese acasă. A doua zi făcuse puțină febră, dar îi venea tot timpul să zburde, vesel și încântat de ispravă. Abia mai încolo se aflase toată pățania. După înapoierea lui în oraș, începuse să-i meargă vestea la școală și, la un moment dat, isprava lui ajunsesese la urechile direcției. Biata mamă alergase într-un suflet să se roage pentru odorul ei, și, până la urmă, profesorul Dardanelov, care era bine văzut și se bucura de oarecare trecere printre colegi, luase apărarea băiatului și reușise să-l scape cu fața curată, așa încât întâmplarea nu avusese consecințe prea grave. Dardanelov, un om încă în floarea

vârstei și holtei, era de mult îndrăgostit de doamna Krasotkina și cu un an înainte, luându-și inima în dinți și tremurând tot de teamă și timiditate, se încumetase chiar să-i ceară mâna, dar ea îl refuzase net, convinsă că, acceptând propunerea lui, ar fi însemnat să-și trădeze feciorul. Cu toate acestea, după anumite indicii misterioase, Dardanelov se socotea îndreptățit să creadă că nu-i era chiar atât de indiferent sentimentalei văduvioare, o femeie atât de încântătoare, dar din păcate atât de virtuoasă. Trăsnaia lui Kolea se pare însă că reușise să spargă gheața și, drept răsplată pentru faptul că nu pregetase să-i ia apărarea, i se dăduse a înțelege lui Dardanelov firește, doar așa, pe departe – că ar putea să nutrească unele nădejdi, și cum profesorul era și el un fenomen de candoare și delicatețe, această ușoară aluzie fusese de ajuns deocamdată pentru ca să se simtă pe deplin fericit. Îi era drag copilul, dar socotea nedemn din partea lui să încerce a-i câștiga bunăvoința, de aceea la școală se purta aspru cu el și se arata exigent. De altfel, și Kolea îl ținea la distanță și-i vorbea totdeauna cu răceală; își făcea lecțiile sânguincios, așa încât era al doilea din clasă, și toți colegii lui aveau convingerea neștrămutată că în domeniul istoriei universale Kolea era atât de informat, încât „îl tăia” chiar și pe Dardanelov. Într-adevăr, într-o zi, Kolea îi pusese tam-nesam întrebarea: „Cine a întemeiat Troia?” La care Dardanelov începuse să bată câmpii, vorbind despre dislocarea și migrațiunile popoarelor și despre legende în general, dar cine anume înființase Troia și cum se numeau fondatorii ei nu fusese în stare să răspundă, ba chiar lăsase să se înțeleagă ca, după părerea lui, dintr-un motiv ori altul, întrebarea era neserioasă și nu prezenta nici un fel de interes. Copiii însă rămăseseră încredințați că Dardanelov habar n-avea cine întemeiasă Troia. Kolea avusese grijă să se documenteze mai înainte asupra acestui subiect din Istoria lui Smaragdov pe care o descoperise în dulapul cu cărți al tatălui său. Până la urmă, toți băieții fuseseră curioși să afle cine întemeiasă, de fapt, Troia, dar Krasotkin nu voise cu nici un chip să le dezvăluie secretul, păstrându-și astfel prestigiul neștirbit.

După boroboața cu calea ferată, Kolea își schimbase întrucâtva atitudinea față de maică-sa. Când Anna Feodorovna (văduva lui Kratotkin) aflase de isprava odraslei sale, se înspăimântase atât de tare, încât puțin lipsise ca să-și piardă mințile. Câteva zile avusese niște crize de nervi care, cu mici intermitențe, se ținuseră lanț și atât de serioase, încât Kolea, speriat cu tot dinadinsul, îi făgăduise pe cuvântul lui de onoare și de om întreg că n-o să mai facă niciodată asemenea năzbâtii. Doamna Krasotkina îl pusese chiar să jure în fața icoanei, în genunchi, pe memoria tatălui său, și băiatul se supusese stăruințelor ei. „Năzdrăvanul” Kolea plânsese de emoție ca un copil de șase ani și în ziua aceea mama și feciorul se îmbrățișaseră de nenumărate ori, vărsând potop de lacrimi. A doua zi însă Kolea era același copil „nesimțitor” ca și mai înainte, doar ceva mai tăcut, mai modest, mai încruntat și mai retras. Totuși, cam la o lună și jumătate după aceea făcuse iarăși o poznă și, cu acest prilej, numele lui ajunsese până la urechea judecătorului de pace; de astă dată era vorba de cu totul altceva, o ispravă pe cât de stupidă, pe atât de ridicolă, în care nu mai jucase el rolul principal, fiind doar amestecat într-un fel oarecare în povestea cu pricina. Dar despre asta vom vorbi mai încolo. Mama continua deci să stea cu frica în sân și să se frământa și, pe măsură ce temerile ei sporeau, speranțele lui Dardanelov începeau să prindă aripi. Dar, fiindcă veni vorba, trebuie să spunem că băiatul era pe deplin dumerit în privința lui Dardanelov, al cărui alean îl ghicise și că, bineînțeles, nutrea cel mai adânc dispreț pentru, „sentimentalismele” lui; într-o vreme chiar avusese lipsa de tact să-și manifeste disprețul de față cu mai-că-șa, dându-i să înțeleagă pe departe că pricepe ce urmărește dumnealui. După năzdrăvănia cu trenul însă își schimbase atitudinea și nu-și mai permitea nici un fel de aluzii față de maică-sa în această privință, dimpotrivă, vorbea respectuos despre profesorul său, lucru pe care Anna Feodorovna, fire extrem de sensibilă, îl remarcase imediat cu o infinită recunoștință, în schimb, de câte ori cineva dintre musafiri ce veneau la ei în casă pomenea din întâmplare numele lui Dardanelov în prezența băiatului, mama se îmbujora la față ca un trandafir, iar Kolea se uita încruntat pe fereastră sau își cerceta preocupat cizmulite, să vadă dacă n-au cumva vreo spărtură, ori chema răstit câinele, un dulău mișos, mare și urât, pe nume Perezvon, pe care nu știu unde îl găsisese în urmă cu o lună și-l adusese plocon acasă, ținându-l închis la el în odaie, în cel mai mare secret, fără să știe nici unul dintre colegii lui. Vai de el însă cât îl canonise ca să-l învețe tot felul de giumbușlucuri și, până la urmă, bietul dobitoc ajunsese să urle de dorul băiatului ori de câte ori acesta pleca la școală, pentru ca la întoarcere să-l întâmpine cu

schelălăituri de bucurie, sărind în jurul lui ca scos din minți, stând sluj, lungindu-se pe jos și făcând pe mortul etc, etc. Arătând adică tot ce știa, fără să-l fi pus nimeni, numai din dorința de a-și arata cu orice preț devotamentul.

Am uitat să vă spun că numele lui Kolea Krasotkin a mai fost pomenit într-unui din capitolele precedente: el este ștregarul pe care la un moment dat Iliușa, băiatul căpitanului în rezervă Sneghirev, l-a lovit cu briceagul în șold, luând apărarea tatălui sau pe care școlarii îl porecliseră în bătaie de joc „Șomoiog de câlți”.

II - PRICHINDEI

Așadar, în dimineața aceea geroasă de noiembrie, bântuită de un vânt năprasnic, Kolea Krasotkin rămăsese acasă. Era duminică și nu avea școală. Trecuse de unsprezece și el trebuia neapărat să facă un drum, fiind vorba de o chestiune foarte „importantă”, și uite că era obligat să stea priponit locului, de vreme ce toată casa fusese lăsată în paza sa. Ca niciodată, printr-o împrejurare cu totul excepțională, toți locatarii adulți erau plecați în oraș. Pe aceeași sală cu văduva funcționarului Krasotkin ședea cu chirie, într-un mic apartament compus din două odăițe, soția unui medic împreună cu doi copilași. Chiriașa era de aceeași vârstă cu Anna Feodorovna și bună prietenă cu dânsa; cât privește pe soțul ei, doctorul, plecase de un an de zile, mai întâi la Orenburg, iar de acolo la Tașkent și de șase luni nu mai dăduse nici un semn de viață. Dacă n-ar fi avut-o în apropiere pe doamna Krasotkina, a cărei prietenie îi mai îndulcea suferința, biata femeie părăsită s-ar fi istovit de atâta plâns. Și după ce era atât de nenorocită, soarta îi mai adusese încă o belea pe cap: în ajun, Katerina, unica slujnică a doamnei doctor, îi dăduse de știre că e pe cale să nască, lucru care probabil avea să se întâmple chiar până-n ziuă. Vestea căzuse ca o lovitură de trăsnet; era curios mai ales că nimeni până atunci nu apucase să-și dea seama de starea ei. Revenindu-și din buimăceala care o copleșise în primul moment, soția doctorului se gândise că nu mai avea nici o clipă de pierdut și că trebuia s-o ducă de urgență pe Katerina la un fel de mic sanatoriu pe care-l ținea, în vederea unor accidente de felul acesta, o moașă de la noi din oraș. Și cum se atașase foarte mult de slujnica ei, se grăbise să-și pună numaidecât planul în aplicare, ba chiar rămăsese peste noapte lângă ea s-o asiste. A doua zi dimineața, nu știu pentru ce anume, se văzuse nevoită să solicite ajutorul doamnei Krasotkina, cunoscând că dânsa avea posibilitatea să intervină pe lângă niște persoane sus-puse ca să-i acorde sprijinul lor. Așa că amândouă cucoanele lipseau de acasă și, cum și slujnica doamnei Krasotkina, baba Agafia, era plecată la piață, Kolea se pomenise dintr-o dată unicul paznic și ocrotitor al celor doi puști, o fetiță și un băiețel, odraslele doamnei doctor, ce rămăseseră singuri-singurei. Nu se putea spune, firește, că i-ar fi fost cumva frică să păzească o casă întreagă, mai ales că-l avea și pe Perezvon care primise ordin să stea „smirna” sub banca din antreu și care, de câte ori Kolea, plimbându-se de colo până colo prin odăi, ajungea în vestibul, tresărea și începea să se gudure, lovind tare cu coada în podea. Din păcate, nu se auzea nici un fluierat! Kolea se uita la el crunt și bietul dobitoc se prefăcea din nou, docil, în stană de piatră.

Ceea ce-l încurca în momentul de față pe Kolea erau copiii. Cu toate că nu simțea decât un dispreț profund pentru pățania atât de neașteptată a Katherinei, în schimb, îi erau foarte dragi țăncii rămași fără tată și avusese chiar grijă să le ducă o carte. Cel mai mare dintre ei, Nastia, o fetiță de opt ani, știa să citească, iar Kosteia, prâslea, care abia împlinise șapte ani, ar fi stat toată ziua s-o asculte buchisind povești. Krasotkin bineînțeles le-ar fi putut găsi distracții mai plăcute, de pildă, să-i așeze în front și să se joace cu ei de-a soldații sau de-a v-ați ascunselea, pitindu-se prin toate încăperile, așa cum făcuse de atâtea ori. Nu se sfia de loc să se potrivească la mintea lor, ba la un moment dat se răspândise zvonul printre colegi că, în timpul liber, acasă, Krasotkin se joacă de-a caii cu micii lui chiriași, săltând și încordându-și grumazul ca un rotaș. Kolea însă respinsese cu mândrie această acuzație, argumentând că ar fi fost într-adevăr rușinos să se joace de-a caii „în secolul nostru” cu niște băieți de seama lui, adică de treisprezece ani, dar că el o făcea numai de dragul puștilor, la care ținea foarte mult și, în consecință, nimeni n-avea dreptul să-i ceară socoteală pentru sentimentele lui. În schimb, cei doi prichindei nu mai puteau după el. De data asta însă lui Kolea nu-i mai ardea de zburdat. Avea de pus la care un lucru extrem de

important, ba poate chiar, ca să zicem așa, oarecum misterios, de ordin personal, și uite că vremea trecea, iar Agafia, în seama căreia ar fi putut să lase copiii, tot nu se mai îndura să se întoarcă din piață. Kolea ieșise de câteva ori pe sală și deschisese ușa ce da într-una din încăperile ocupate de chiriașă, ca să arunce o privire grijulie asupra micuților care ședeau cu nasul în carte, așa cum le poruncise el, zâmbindu-i tăcuți, cu gura până la urechi, de fiecare dată când băga capul pe ușă, doar-doar s-o îndura să intre înăuntru să le arate cine știe ce năzdrăvănie de toată nostimada. Kolea însă era preocupat și nu trecea pragul odăii. Când ceasul bătu de unsprezece ori, băiatul luă hotărârea irevocabilă ca, în cazul când până în zece minute afurisita aceea de Agafia tot nu va fi sosit din piață, să plece de acasă fără s-o mai aștepte, bineînțeles după ce-i va fi pus mai întâi pe copii să-i promită solemn că n-au să se sperie când s-or vedea singuri, s-au să miorlăie de frică și n-au să facă nici o boroboată. Și acum, că se hotărâse în fine, își îmbracă paltonașul bine căptușit și cu guler de blană, un fel de lutru sau cam așa ceva, își atârna tașca de umăr și, nesocotind rugămintele maică-si, care se ținea mereu de capul lui să-și pună neapărat galoșii când iese în oraș „pe un ger ca ăsta”, se uită la ei cu dispreț și se încăpățână să plece numai cu cizmulile în picioare. Perezvon văzându-l îmbrăcat, începu să bată de zor cu coada în podea, fremătând tot, gata de ducă, ba chiar scoase un scheunat jalnic; socotind însă nerăbdarea înfrigurată a dulăului potrivnică disciplinei, Kolea îl mai lăasă un minut sub bancă. Abia după ce deschise ușa ce da în sală se înduplecă să-l fluiera. Dulăul zvâcni din loc nebun de bucurie și începu să se gudure fericit pe lângă el. Kolea intră din nou să vadă ce făceau prichindeii, îi găsi stând ca și mai înainte la masă, dar, în loc să citească, acum erau în toiul unei discuții aprinse. Mai toată vremea discutau, comentând diverse împrejurări din viață și de fiecare dată Nastia, fiind cea mai mare, reușea să impună punctul ei de vedere. Dacă totuși nu era de acord cu ea, Kosteia apela mai totdeauna la înțelepciunea lui Kolea Krasotkin, a cărui sentință era definitivă pentru ambele părți. De astă dată dezbaterile copiilor părură să-l intereseze pe Krasotkin care se opri în prag să asculte. Văzând atenția cu care-i învrednicea, copiii își continuă disputa cu și mai multă înfocare.

— Poți să-mi spui ce vrei, că nu te cred, în vecii vecilor n-am să te cred, ciripea Nastia cu însuflețire, că moașa găsește copiii în grădină printre căpățânile de varză! Unde-ai mai pomenit tu iarna varză în grădină?! Așa că mătușica n-avea cum să-i aducă o fetiță Katerinei...

Kolea exclamă a mirare:

— ȚȚ-țȚ, ia te uită!

— Eu cred așa, că de adus, tot ea trebuie să-i aducă, dar numai la femeile care sunt măritate.

Kosteia se uită ținută la Nastia, ascultând-o gânditor, ca și cum ar fi cumpănit în minte ceva.

— Ce proastă ești tu, Nastia! rosti el, în sfârșit convins, fără să se piardă cu firea. Păi Katerina nu știi că nu-i măritată. Cum poate atunci să aibă un copil?

Nastia se aprinse și mai tare.

— Habar n-ai! i-o reteză ea îndârjită. De unde știi că nu-i măritată, poate că bărbatu-său e la închisoare și de aia, vezi, are copil acum.

Kosteia, un omuleț cu capul pe umeri, o întrebă serios:

— Dar ce, bărbatu-său e la închisoare?

— Sau nu, uite cum, îl întrerupse Nastia impetuoasă, părăsind prima ipoteză, ca și când ar fi uitat pe loc ceea ce spusese mai înainte. Ai dreptate, n-are bărbat, dar a vrut să se mărite și atâta s-a gândit și s-a răzgândit cum să facă să se mărite, că-n loc să capete un bărbat, s-a pomenit c-un copil.

— Așa da, poate, se dădu învins Kosteia. De ce n-ai spus așa de la început, de unde vrei să știu eu?

— Aoleu, copii, copii, e bucluc mare cu voi! Suspină Kolea intrând în odaie.

— Ai venit și cu Perezvon? se bucură Kosteia, cu fața luminată de râs, și începu a trosni din degete, chemând câinele la el.

— Măi puștime, nu știu ce să fac, li se destăinui grav Kolea. Trebuie să-mi dați o mână de ajutor. Pesemne că Agafia și-a rupt piciorul de n-a venit nici până acum, precis și indiscutabil, și eu am de mers undeva. Ce ziceți, îmi dați drumul să plec sau nu-mi dați?

Copiii se uitară îngrijorați unul la altul, mutrișoarele lor încântate începură să se lungească. De altfel, nu înțelegeau încă prea bine ce li se cerea.

— N-o să faceți vreo pozna în lipsa mea? N-o să vă cățărați pe dulap, să vă rupeți, Doamne ferește, picioarele? N-o să bociti de frică?

Copiii păreau tare plouați.

— În schimb, am să vă arăt ceva, un tunuleț de bronz care trage cu praf de pușcă deadevăratelea.

Chipurile micuțe se înseninară ca prin farmec.

— Arată-ne tunulețul! se rugă Kosteia, fericit.

Kolea deschise tașca și scoase dinăuntru un tun mic de bronz pe care îl puse pe masă.

— Arată-ne, arată-ne! îi îngână el mișcând jucăria din loc. Vedeți, are și roți, și poți să tragi cu el. Îl încarci cu alicie, și odată face bum!

— Și poate să omoare pe cineva?

— Mai e vorbă?! Uite-așa mi ți-i culcă pe toți la pământ, numai să știi să ochești.

Kolea le dădu toate indicațiile: unde trebuie turnat praful de pușcă, unde se pun alicele, cum se trage și, în sfârșit, le explica ce înseamnă un recul. Copiii erau numai ochi și urechi. Mai ales povestea cu reculul îi lăsă cu gura căscată.

— Și chiar ai praf de pușcă?! se interesă Nastia.

— Am.

— Arată-ne și praful de pușcă, stăruie ea cu un surâs rugător.

Krasotkin deschise din nou tașca și luă dinăuntru o sticluță pe fundul căreia, într-adevăr, se aflau un pic de pulbere și un ghemotoc de hârtie cu câteva alicie. Ba chiar destupă sticluța, lăsând să curgă câteva fire de praf în palmă.

— Numai să nu fie foc pe aproape, altfel face explozie și ne curățăm cu toții! îi avertiză el, pentru ca efectul să fie deplin.

Copiii priviră pulberea cu o teamă respectuoasă ce le sporea și mai mult admirația. Kosteia rămăsese cu ochii la alicie.

— Aliciele nu iau foc? întrebă el.

— Nu.

— Dă-mi și mie câteva, îl imploră băiețelul.

— Din astea pot să-ți dau, poftim, dar să nu i le arăți mămişii până mă întorc, să nu creadă cumva că-i praf de pușcă. O să moară de frică numai când le-o vedea, și pe urmă să te ții, o să vă ia la trei-păzește cu nuiaua!

— Mama nu ne bate niciodată cu nuiaua, ripostă prompt Nastia.

— Știu, am vrut numai să fac o figură de stil. Nu trebuie s-o mințiți niciodată pe mămişica, numai acum - ați auzit? să nu-i spuneți nimic până mă întorc. Ei, atunci cum rămâne, puștilor, pot să plec ori nu? N-o să plângeți de frică în lipsa mea?

— Ba da, se smiorcăi Kosteia, gata să se pornească.

— Ba da, ba da! se grăbi să-i țină isonul Nastia, speriată.

— Of, copii, copii, mare bucluc cu voi, la vârsta asta! Văd eu că n-am încotro, gugustiucilor, trebuie să stau aici cu voi până cine știe când. Și timpul, timpul trece!

— Spune-i lui Perezvon să facă pe mortul, se ruga Kosteia.

— Fie, dacă nu se poate altfel, să-l punem și pe el la treabă! Aici, Perezvon! porunci Kolea dulăului, care se apucă să arate pe loc tot ce știa.

Era o lighioană mițoasă, de mărimea unui câine obișnuit de curte, cu un fel de blană fumurie. Ghior de ochiul drept și cu urechea stângă tăiată, dobitocul scheuna, sărea, făcea sluj, mergea în două picioare, se răsturna pe spate, cu labei: în sus și rămânea așa, ca mort. Tocmai când executa figura din urmă, ușa se deschise, și Agafia, slujnica doamnei Krasotkina, o femeie de vreo patruzeci de ani, grasă și ciupită de vărsat, răsări în prag cu tot felul de cumpărături din piață. Ținând tașca cu târguieli în mână stângă, Agafia se opri locului să privească năzdrăvăniile potăii. Kolea, deși stătuse până atunci ca pe ghimpi, nu suspendă reprezentația, lăsându-l pe Perezvon să stea răsturnat o bucată de timp și abia după aceea îl fluieră. Dobitocul sări în sus și începu să zburde, fericit că-și împlinise datoria.

— Apoi că ăsta-i odată câine! rosti cu convingere Agafia.

— De ce ai întârziat, femeie? o luă de scurt Krasotkin.

— Femeie! I-auzi, mucosul!

— Eu, mucos?!

— Mucos, da. Ce-ți pasă dac-am întârziat? Am întârziat, fiindcă așa a trebuit, bodogăni slujnica, făcându-și de lucru la gura sobei, fără să fie cumva mâniaasă sau necăjită; dimpotrivă, părea încântată să se hârjonească cu conașul cel mucalit.

— Ascultă, bătrână fără minte! Începu Kolea, sculându-se de pe divan. Poți tu să juri pe tot ce ai mai sfânt pe lume, dacă nu chiar pe ceva mai grozav, că în lipsa mea o să fii cu ochii în patru și o să ai grijă de puști? Fiindcă eu trebuie să plec.

Agafia râse.

— De ce să jur? Las, că văd eu de ei și așa...

— Nu, nu! Numai dacă-mi juri pe mântuirea sufletului tău. Altfel nu plec.

— N-ai decât. Ce-mi pasă mie, tot e ger afară, șezi frumușel acasă!...

— Puștime, urmă Kolea, adresându-se copiilor, femeia asta o să stea cu voi până mă întorc eu sau până vine mămica voastră, pentru că din moment în moment trebuie să sosească și dânsa. Pe deasupra, o să vă dea și ceva să mâncați. O să le dai, nu-i așa, Agafia?

— Le dau, de ce să nu le dau?!

— Atunci la revedere, gugustiucilor, acum pot să plec și eu liniștit. Ascultă, bunicuțo, rosti el cu importanță, dar ceva mai încet, trecând pe lângă Agafia. Sper că n-o să le îndrugi verzi și uscate despre Katerina, c-așa sunteți voi, muierile, vă mănâncă limba! Trebuie să ai în vedere vârsta lor fragedă. Aici, Perezvon!

— Ci dute cu Dumnezeu! se burzului Agafia. Pamblicarule! Ce te-aș mai altoi eu pentru vorbele astea!

III - ȘCOLARUL

Kolea însă n-o mai auzi. În sfârșit, era slobod să-și ia valea. Ieși pe poartă și, după ce se uită roată împrejur, șopti, zgribulindu-se de frig: „Oho, e ger!” și o porni la drum înainte, ca puțin mai încolo s-o apuce la dreapta pe o ulicioară ce răspundea în piața. Spre capătul străzii, în dreptul penultimei case, își încetini pasul și, scoțând din buzunar un țigal, fluieră cu putere într-un fel anumit, ca să-și anunțe sosirea. Nu avu prea mult de așteptat; un minut mai târziu, o zbughi pe poartă afară un băiețel rumen, de vreo unsprezece ani, îmbrăcat cu un paltonaș călduros destul de curățel, ba chiar elegant. Era Smurov, elev într-a-ntâia, un puști pe lângă Kolea Krasotkin, care era cu două clase mai mare. Băiatul unui funcționar cu dare de mână, Smurov o șterse de acasă pe furiș, deoarece părinții pare-se că nu prea vedeau cu ochi buni prietenia lui cu Krasotkin pe care toată lumea îl cunoștea ca pe un cal breaz. Dacă cititorul își mai aduce aminte, Smurov făcuse și el parte din grupul celor șase școlari care-l bombardaseră cu pietre pe Iliușa în urmă cu două luni și care, mai apoi, îi spusese lui Aleoșa Karamazov toată povestea acestuia.

— E un ceas de când te aștept, Krasotkin, îi reproșa băiatul care părea destul de dezghețat, în timp ce amândoi o luau la picior, grăbindu-se să iasă în piață.

— Am întârziat răspuns Krasotkin. Am avut treabă. Nu ți-e teamă c-o să manânci o papară dacă ne vede cineva împreună?

— Fugi de-aici! Ce, crezi că se atinge cineva de mine?!

— L-ai luat și pe Perezvon?

— Da.

— Vrei să mergi cu el acolo?

— Da.

— Ei, dac-ar fi fost Jucika!

— Jucika s-a dus, nu mai exista. A dispărut în neagra veșnicie.

Smurov se opri locului.

— Ce-ar fi dacă... Îngăimă el. Iliușa spune că Jucika era tot așa, fumurie și mițoasă, ca Perezvon. Ce-ar fi să-i spui că e Jucika, poate c-o să creadă!?

— Ține minte, școlarul, primo: să te ferești de minciună ca de foc; secundo: să te ferești de ea chiar dacă-i vorba sa faci o faptă bună. Și încă ceva, sper că nu le-ai spus că vin...

— Doamne ferește, atâta lucru pricep și eu! Dar mi-c teamă că tot n-o să-i treacă supărarea chiar când l-o vedea pe Perezvon, oftă băiatul. Știi, tată-său, căpitanul, Șomoiot; de câlți, zicea că-i aduce azi un cățel, un dog de Milano veritabil, cu totul negru. Speră să-l

împace așa pe Iliușa, dar mie parcă nu-mi vine să cred.

— Și Iliușa ce face?

— Rău, rău de tot! Cred c-are oftică. Încolo își dă seama de toate, dar abia poate să respire, zău, nu-mi place de loc cum respiră! Ieri a cerut să-l plimbe puțin prin odaie, l-au încălțat, dar n-a putut să facă nici câțiva pași. „Vezi, tată, zice, ți-am spus că cizmulițele astea sunt păcatoase, s-au lăbărțat, totdeauna mi-a fost greu să umblu cu ele.” Săracul, crede că din pricina lor nu poate să meargă și el abia se ține pe picioare de slab. Mi-e teamă că n-o s-o mai ducă nici o săptămână. Herzenstube vine mereu să-l vadă. Acum au parale, s-au îmbogățit.

— Pungașii!

— Cine?

— Doctorii, ticăloșii ăștia de doctori! Toți, în general și fiecare în particular, bineînțeles, Eu nu cred în medicină. E o știință inutilă, asta-i tot ce pot să-ți spun. Chestiunea asta, de altfel, trebuie s-o mai studiezi. Dar de unde și până unde ați devenit așa, deodată, sentimentali? Mi se pare că toată clasa se duce acolo.

— Nu chiar toată clasa, dar vreo zece dintre noi se duc în fiecare zi. Asta nu înseamnă nimic.

— Un singur lucru nu pot să înțeleg: ce caută aici Karamazov? Măine sau poimăine fratele lui o să fie judecat pentru crimă și dumnealui mai are timp de pierdut cu astfel de sentimentalisme copilărești!

— Aici nu mai poate fi vorba de nici un sentimentalism. Tu n-ai venit acum să te împaci cu Iliușa?

— Să mă împac? Ce expresie ridicolă! De altfel, nu permit nimănui să mă judece.

— Să vezi ce bucurie o să fie pe Iliușa când are să te vadă! Nici prin gând nu-i trece c-o să vii. De ce, zău, de ce te-ai încăpățânat atâta timp să nu te duci la el? exclamă Smurov cu ardoare.

— Uite ce e, draguță, asta mă privește personal. Mă duc din capul meu acolo, fiindcă așa vreau eu și așa am poftă, pe când voi toți v-ați dus fiindcă v-a tras după el Alexei Karamazov. Orice s-ar zice, e o mare diferență. Și apoi, de unde este, poate că nici nu vreau să mă împac cu el? Ce prostie!

— Nu-i adevărat, nu ne-a tras după el Karamazov, cine ți-a spus asta? Băieții s-au dus singuri acolo; ce-i drept, e prima oară au fost cu Karamazov. Și nu-i vorba de nici o prostie. Au venit rând pe rând, mai întâi unul, pe urmă altul. Taică-său nu știa ce să mai facă de bucurie. Zău, mi-e teamă c-o să înnebunească, săracul, dacă se prăpădește Iliușa. Și-și dă seama că-i moare băiatul. Nu pot să-ți spun ce fericit a fost că ne-am împăcat cu Iliușa. De altfel, Iliușa întreabă mereu de tine, dar numai atât, întreabă ce mai faci și după aceea tace. Ascultă-mă pe mine, taică-său ori o să înnebunească, ori o să se spânzure. Nici înainte de asta nu prea părea a fi în toate mințile. Să știi că-i un om tare cumsecade; sunt convins ca atunci a fost o greșeală la mijloc. Numai criminalul acela care și-a ucis tatăl e de vină că l-a luat la bătaie. – Și totuși, pentru mine Karamazov rămâne o enigmă. Aș fi putut să-l cunosc de mult, dar sunt ocazii în care îmi place să mă țin mândru. Și apoi, mi-am făcut despre el o părere pe care rămâne s-o controlez, să văd dacă stă în picioare.

Kolea tăcu îngândurat; Smurov nu mai spuse nici el nimic. Avea un adevărat cult pentru Kolea Krasotkin și nici prin gând nu i-ar fi trecut să i se adreseze vreodată ca de la egal la egal. Krasotkin îl făcuse teribil de curios, spunându-i că se duce „de capul lui” la Iliușa. Cu siguranță că era un mister la mijloc; ce l-o fi apucat așa, deodată, pe Kolea să meargă acolo și de ce neapărat azi? Tocmai treceau prin piața înțesată în ziua aceea cu căruțe pline cu orătării. Precupețele vindeau la tarabe covrigi, ață etc. Târgurile astea duminicale, numite în popor iarmaroace, au loc de mai multe ori pe an la noi, în oraș. Perezvon, într-o excelentă dispoziție, o lua mereu înainte, abătându-se la tot pasul din drum, când la dreapta, când la stânga, să adulmece câte ceva. De câte ori se întâlnea cu vreun câine, se apropia de el, bucuros să-l miroasă, potrivit regulilor de bună purtare ale speței canine.

— Îmi place să observ realitatea, Smurov, rosti la un moment dat Kolea. Ai văzut cum se miros între ei câinii când se întâlnesc? E și asta o lege a naturii.

— Caraghioasă lege, ce să-ți spun!

— Ba nu e caraghioasă de loc, te înșeli. În natură nu este nimic caraghios, numai așa ni se pare uneori nouă, oamenilor, fiindcă avem atâtea prejudecăți. Dacă ar fi în stare să-și

dea cu părerea și să critice, cu siguranță că și câinii, la rândul lor, ar găsi o mulțime de lucruri ridicole în felul nostru de a fi, mai ales în relațiile sociale dintre oameni și cei care îi guvernează, mai multe chiar decât găsim noi la ei, da, da, mai multe, repet, sunt convins că-i întrecem în privința stupidităților de acest gen! Asta-i ideea lui Rakitin și e într-adevăr extraordinară. Eu sunt socialist, Smurov.

— Ce înseamnă să fii socialist? se interesă băiatul.

— Adică toată lumea să fie egală, să aibă toți aceeași avere, să nu mai existe căsătorie, iar cât privește religia și celelalte legi, să rămână la bunul plac al fiecăruia și așa mai departe. Ești încă prea mic ca să pricepi lucrurile astea. Dar știi că e frig!

— Da. Minus douăsprezece grade. Adineauri tata s-a uitat la termometru.

— Ai observat, Smurov, că în toiul iernii, când sunt cincisprezece sau chiar optsprezece grade sub zero, nu tremuri chiar atât de tare ca în primele zile când se lasă așa, deodată, un ger de douăsprezece grade, cum e acum, și nu e prea multă zăpadă? Asta înseamnă că oamenii încă nu s-au obișnuit cu frigul. La oameni obișnuința e totul, și asta în orice domeniu, chiar în relațiile dintre state sau în politică. Obișnuința este motorul principal. Ia uite ce comic e mujicul acela!

Kolea îi arată un mujic zdravăn, cu o figură blajină, încotoșmănat într-un cojoc, care făcea de planton lângă căruța lui, pocnindu-și de zor palmele înmănușate ca să se mai încălzească. Omul avea o barbă lungă și bălaie, plină de promoroacă.

— Vezi că ți-a înghețat barba! îi strigă Kolea impertinent, în momentul când ajunsese în dreptul lui.

— Că doară n-a înghețat numai a mea! îi răspunse mujicul sentențios, fără să se tulbure câtuși de puțin.

— Ce-ai cu el, lasă-l în pace! se rugă Smurov.

— Nu-i nimic, n-o să se supere, pare un om cumsecade. Rămâi cu bine, Matvei.

— Umblă sănătos.

— Da ce, te cheamă Matvei?

— Matvei. N-oi zice că n-ai știut?!

— Zău n-am știut, am spus numai așa, într-o doară.

— Ca să vezi! Ești școlar?

— Școlar.

— Și te bate des?

— Nu chiar așa des, dar strașnic.

— Și te doare?

— Cum se întâmplă. Țăranul oftă din rărunchi.

— De, asta-i viața!

— S-auzim de bine, Matvei!

— Umblă sănătos, flăcăule! Văd că ești inimos.

Băieții plecară mai departe.

— E un țăran de treabă, îi spuse Kolea lui Smurov. Îmi place să stau de vorbă cu poporul și-mi pare bine când pot să-i dau dreptate.

— De ce l-ai mințit că ne bate la școală? întrebă Smurov.

— Așa, ca să-i fac plăcere.

— Cum adică?

— Ascultă, Smurov, nu pot să sufăr oamenii care te bat la cap fiindcă n-au fost în stare să priceapă ceva de la început. Sunt lucruri care nu se pot explica. După părerea lui, orice școlar mănâncă bătaie și așa se și cade, să fie bătut, altminteri ce fel de școlar mai e acela pe care nu-l altoiește nimeni? Dacă i-aș fi spus că n-am încasat nici o palmă la școală, ar fi însemnat să-l amarasă. Dar tu nu poți să pricep încă asta, Smurov. Trebuie să știi cum să vorbești cu poporul,

— Dar, te rog, nu te mai lega de nimeni, să nu iasă iasă cine știe ce dandana ca atunci, cu Gîsea.

— Ți-e frică?

— Nu râde, Kolea, zău mi-e frică. Taticu s-ar face foc. Mi-a spus să nu mă mai prindă că umblu cu tine, că-i bucluc.

— Nu-ți fie teamă, că de data asta n-o să se mai întâmple nimic. Bună ziua, Natașa! o salută el pe o precupeața.

— Care Natașa, că pe mine mă cheamă Maria, riposta cu o voce pițigăiată precupeață, o femeie în puterea vârstei.

— Îmi pare bine că te cheamă Maria, să ne vedem sănătoși!

— Mă năpârstocule, nici n-ai răsărit bine, și te și legi de oameni?

Kolea dădu din mâini, ca și când ea s-ar fi legat de el și nu i-ar fi dat pace.

— N-am timp acum, n-am timp, lasă, c-o să-mi spui duminica viitoare!

— Ce să-ți spun duminica viitoare? Ce ai cu bieții creștini de te legi ca strechea de ei, haimana? se oțărî Maria. Aoleo, ce mamă de bătaie ți-aș mai trage! Toată lumea știe că te ții numai de blestemății și batjocorești oamenii!

Precupețele de la tarabele din vecinătatea Mariei se porniră pe răs. Tocmai atunci, de sub bolta ce dădea spre ocolul dughengiilor, ieși la iveală un om mânios din cine știe ce pricină, băiat de prăvălie după înfățișare, dar nu de prin partea locului, ci un venetic pare-se, cu un caftan lung, albastru și o șapcă cu cozoroc, tânăr, cu părul numai inele, prelung la față și palid și cu obrazul ciupit de vărsat. Flăcăul mânios veni întins spre Kolea, amenințându-l cu pumnul.

— Te cunosc eu! strigă el furios. Ce, crezi că nu te cunosc?

Kolea îl privi cu atenție. Nu-și amintea de loc să-l fi văzut vreodată sau să fi avut vreo răfuială cu el. Dar câte ciorovăieli nu avusese pe stradă?! Parcă putea să le țină minte pe toate?!

— Mă cunoști? întrebă el ironic.

— Te cunosc! Da, da, te cunosc! repeta într-una, ca un zezec, târgovețul.

— Să fii sănătos! Acum n-am timp, s-auzim de bine!

— De ce te ții de drăcii? urlă nevricosul. Te mănâncă pielea? Ce, crezi că nu te cunosc? Iar te-ai apucat de prostii?

— Ascultă, nenisorule, că mă țin sau că nu mă țin de drăcii, asta nu-i treaba dumitale! rosti ștregarul, oprindu-se locului, fără să-l slăbească din ochi.

— Cum nu-i treaba mea?

— Uite-așa, nu te privește!

— Atunci pe cine? Pe cine privește, hai? Zi, pe cine?

— În momentul de față îl privește numai pe Trifon Nikitici, nenisorule, ai înțeles?

— Pe Trifon Nikitici? Care Trifon Nikitici? se miră în prostie, tot atât de burzului, flăcăul, cu privirile pironite asupra lui.

Ticluindu-și o mutră gravă, Kolea îl măsură din cap până în picioare și-l întrebă tamesam, pe un ton răstit și în același timp insinuant:

— Ai fost la înălțare?

Flăcăul se fâstâci.

— La înălțare? Care înălțare? Pentru ce? Nu, n-am fost.

— Îl cunoști pe Sabaneev? continuă și mai răstit Kolea.

— Care Sabaneev? Nu, nu-l cunosc.

— Atunci ce mai vrei, du-te dracului! i-o trânti în fața școlarului și, cotind pe o stradă la dreapta, își văzu de drum, ca și când și-ar fi dat seama că nu-i de demnitatea lui să stea de vorbă cu un nătărău care nici habar n-avea cine-i Sabaneev.

Flăcăul se dezmetici, în sfârșit, din buimăceală și începu să se frământa mai vârtos.

— Stai, n-azi?! Care Sabaneev? Ce tot bătea câmpii? ceru el lămuriri precupețelor, zgâindu-se la ele prosteste.

Femeile nu mai puteau de răs.

— E dracu gol băiatul ăsta! zise una.

— Cine să fie Sabaneev ăla de care vorbea? nu-și mai găsea astâmpăr flăcăul, dând din mână din ce în ce mai agitat.

— Apoi c-o fi ăl de a fost băgat la Kuzmicevii, că altul cin să fie?... Își dădu cu părerea o femeie.

Flăcăul o privi buimac.

— La Kuzmicev? sări cu gura alta. Păi ăla nu-i Trifon. Îl cheamă Kuzma, nu Trifon, c-așa îi zicea băiatul, Trifon Nikitici, așa că nu poate să fie el.

— Nu-i nici Trifon, nici Sabaneev, e Cijov sadea! se amestecă în vorbă a treia precupeață care tăcuse până atunci, ascultând serioasă discuția. Alexei Ivanîci Cijov, așa-l cheamă, Alexei Ivanîci, dacă vă spun!

— Da, da, așa e, Cijov! Îi țin ușa la patra precupeață. Flăcăul nu mai știa ce să creadă și se uita năucit când la una, când la alta.

— Dar de ce m-o fi întrebat dacă-l cunosc, ce-o fi vrut să zică, oameni buni? izbucni aproape cu disperare. „Îl cunoști pe Sabaneev?” Dracu știe cine o mai fi și Sabaneev ăla!

— Măi, tare mai ești sucit, bre, omule! Ți-am spus doar că-l cheamă Cijov, nu Sabaneev, Alexei Ivanovici Cijov! se stropși la el una dintre lelițe.

— Care Cijov? Hai? Zi, dacă știi!

— Ți-am spus, cu chibă, ăla, bre, care a fost astă-vară în piață.

— Și ce am eu cu Cijov al tău, femeie?

— Apoi ce știi eu ce-i fi având?!

— Chiar așa, cine vrei să știe ce-o fi având cu el?! adăugă alta. Tu trebuie să știi, că faci atâta gura! Ție doar ți-a spus, neghiobule, nu nouă! Ori poate chiar nu-l cunoști de adevăratelea?

— Pe cine?

— Pe Cijov.

— Dar-ar dracii în el de Cijov, duce-te-ai învârtindu-te cu el împreună! Am să-i rup oasele! M-a luat în bășcălie!

— Tu să-i rupi oasele lui Cijov? Vezi să nu ți le rupă el ție! Vai de capul tău, tontălăule!

— Nu lui Cijov, nu lui, iazma dracului, cobe! Băiatului am să-i rup oasele! Puneți mâna pe el, puneți mâna pe el, că și-a bătut joc de mine!

Femeile râdeau să se prăpădească. În momentul acela Kolea ajunsese departe și-și vedea de drum țănoș, cu un aer triumfător. Smurov se ținea după el, întorcând mereu capul spre grupul ce rămăsese locului vociferând. Îi venea și lui să râdă, deși se temea să nu intre iar în cine știe ce bucluc din pricina lui Krasotkin.

— Cine e Sabaneev ăla despre care l-ai întrebat? se interesă el, deși cunoștea dinainte răspunsul.

— De unde vrei să știi eu?! Acum au să se ciorovăiască așa până diseară. Grozav îmi place să-i pun pe foc pe zezeci, oricine ar fi ei și de orice condiție. Poftim, uite încă un capsoman! Îl vezi? mujicul acela de colo. E o vorbă: „Nu există imbecil mai mare decât un francez imbecil”, dar și mutrele noastre rusești își dau de multe ori arama pe față. Spune și tu dacă nu-i stă scris pe față că-i nătărău! Ce zici?

— Lasă-l în pace, Kolea, hai să mergem.

— Pentru nimic în lume, de-abia mi s-a stârnit chef. Hei, bună ziua, bade!

Tocmai trecea pe lângă ei un țăran voinic, puțin afumat, cu o figură naivă, rotund la față și cu nenumărate fire argintii în barbă. Omul își ridică ochii și se uită la băiat.

— Bună să-ți fie inima, dacă nu cumva îți arde de glumă! răspunse el tacticos.

— Și dacă-mi arde? Întrebă Kolea râzând.

— Atunci să fii sănătos! E bine să mai și glumești câte-odată. Nu strică.

— Iartă-mă, neică, am glumit.

— Să te ierte Dumnezeu.

— Dar dumneata mă ierți?

— Cu dragă inimă. Cale bună!

— Ia uite, domnule, mi se pare că nu ești chiar așa de prost!...

— Oricum, mai deștept ca tine, răspunse prompt, cu aceeași seriozitate, mujicul.

Kolea își cam pierdu cumpătul.

— N-aș crede!

— Ți-o spun eu.

— O fi.

— Păi vezi, frățioare?!

— Rămâi cu bine!

— Umblă sănătos!

— Sunt fel de fel de mujici, îi spuse Kolea lui Smurov, după câteva clipe de tăcere. De unde puteam să știi c-o să dau peste unul isteț? Totdeauna sunt gata să recunosc când un om din popor e deștept.

În depărtare se auzi bătând ornicul catedralei: era unsprezece și jumătate. Băieții iuțiră pasul, iar restul drumului îl făcură aproape fără să mai schimbe o vorbă, deși avură o bucată bună de mers până la locuința căpitanului Sneghirev. La vreo douăzeci de pași de

casă, Kolea se opri și-l trimise înainte pe Smurov, pentru a-l ruga pe Karamazov să iasă un moment afară.

— Vreau să știu cum stau lucrurile, îi explică el.

— Dar de ce-l mai chemi? obiectă Smurov. Intră direct, sa vezi ce-o să se bucure când o să te vadă! Ce rost are să faci cunoștință cu el afară, în frig?

— Știu eu de ce-l chem aici, în frig! i-o reteză autoritar Kolea (îi plăcea grozav să-l intimideze pe puști) și Smurov alergă să execute ordinul.

IV - JUCIKA

Kolea se sprijini de gard cu un aer grav și rămase în așteptarea lui Aleoșa. Da, de mult dorea să dea ochii cu dânsul. Îi auzise adesea pe băieți vorbind despre el, dar până atunci, de câte ori îi pomeneau numele în prezența lui, Kolea lua o mutră indiferentă, ba o dată îndrăznise chiar să-l „critice”. În sinea lui însă grozav ar fi vrut să-l cunoască; tot ceea ce aflase despre Aleoșa avea ceva simpatic și atrăgător. Așadar, era un moment decisiv: trebuia, înainte de toate, să rămână stăpân pe situație și să se arate pe deplin independent. „Altminteri, ar putea să creadă că n-am decât treisprezece ani și să mă ia drept un copilandru de-o seamă cu ceilalți. Ce-o fi având el de împărțit cu toată puștimea asta? Am să-l întreb când o să ne cunoaștem mai bine. Păcat că sunt atât de scund. Tuzikov e ceva mai mic ca vârstă decât mine și e totuși cu o jumătate de cap mai înalt. În schimb, am o mutră inteligentă; nu sunt frumos, știu, ba poate chiar urâțel, dar am o mutră inteligentă. Nu trebuie să-mi dau drumul la gură chiar așa, de la început, n-are rost să-i sar de gât de la primul cuvânt, ar putea să creadă cine știe ce... Mai mare rușinea!”

Deși părea atât de sigur pe el, în realitate Kolea se simțea neliniștit. Îl necăjea mai ales faptul că era atât de scund; dacă regreta ceva era nu atât „urâtenia” lui, cât statura. Acasă, încă de anul trecut, făcuse un semn într-un colț pe perete cu creionul, ca să-și măsoare înălțimea, și de atunci la fiecare două luni se apropia cu inima strânsă de semnul cu pricina, ca să vadă cu cât se mai înălțase între timp. Dar vai! Din păcate, creștea grozav de încet și din pricina asta de multe ori îl cuprindea disperarea. Cât privește înfățișarea, nu era nicidecum „urâțel”, avea chiar un obrăjor drăgălaș, palid și pistruiat. Ochitorii ageri, cenușii, nu prea mari, aveau o privire îndrăzneată și adeseori, sub imperiul unei emoții puternice, începeau să scânteieze. Pomeții cam proeminenți, gura mică, buzele nu prea groase și foarte rumene și un născior mic, în vânt, voluntar. „Cârn, ce mai încolo-încoace, cârn sadea!” bodogănea Kolea de câte ori se uita în oglindă și întorcea spatele dezgustat, „Poate că nici mutra mea nu-i chiar atât de inteligentă?” se întreba uneori, gata să se îndoiască până și de asta. Să nu vă închipuiți totuși că era chiar atât de preocupat de chipul și de statura lui și că n-ar fi avut altă grijă pe lume. Dimpotrivă, oricât de amare erau clipele petrecute în fața oglinzii, Kolea uita îndată de ele, avântându-se cu toată râvna, pentru o bună bucată de vreme, „în lumea ideilor și în viața reală”, cum își definea el însuși îndeletnicirile.

Aleoșa ieși îndată din casă și veni spre el, întinzând pasul. De departe încă, băiatul observă pe chipul său mărturiile evidente ale unei bucurii. „Să fie chiar atât de încântat că mă vede?” se gândi Kolea cu o mulțumire ascunsă.

Trebuie să menționăm că, între timp, Aleoșa se schimbase foarte mult, arăta cu totul altfel decât atunci când ne-am despărțit de el; lepădase rasa monahală în locul căreia purta acum un costum ce-i venea ca turnat, pălărie moale cu boruri rotunde și-și tunsese pletele. Toate aceste schimbări îl prindeau de minune, ba chiar se putea spune că era un tânăr chipeș. Obrazul lui drăgălaș era pururea luminat de o voioșie molcomă, senină, lipsită de exuberanță. Kolea fu mai cu seamă mirat văzându-l că ieșise din odaie, așa cum era, numai în haină, grăbit probabil să dea mai curând ochii cu el. Aleoșa îi întinse mâna fără multă vorbărie.

— În sfârșit, spuse el, de când te așteptăm!

— Am fost nevoit să întârzii, am să vă explic îndată de ce. În orice caz, sunt încântat să vă cunosc. De mult așteptam un prilej, mi s-a vorbit atâta despre dumneavoastră... Îngăima Kolea cu răsuflarea întretăiată de emoție.

— Oricum, tot ne-am fi cunoscut odată și odată; și eu am auzit o mulțime de lucruri

despre dumneata, dar cred c-am venit cam târziu aici.

— Spuneți-mi, ce se mai aude?

— Iliușa e foarte rău, mi-e teamă c-o să se prăpădească.

— Nu se poate! Trebuie să recunoașteți, domnule Karamazov, că medicina asta e curată porcărie! răbufni Kolea plin de parapon.

— Iliușa își aduce mereu aminte de dumneata, știi, te-a pomenit până și în delir. Probabil c-a ținut foarte mult la dumneata înainte... Înainte de... accidentul acela... cu briceagul. Și cred că mai este încă ceva la mijloc... Dar ce-i cu câinele ăsta, e al dumitale?

— Da. Îl cheamă Perezvon.

— Nu e Jucika? exclamă Aleoșa, uitându-se cu mâhnire în ochii lui. Să fi dispărut chiar așa, fără urmă?

— Știi că ați vrea cu toții să fie Jucika, am auzit, spuse Kolea cu un zâmbet misterios. Ascultă, Karamazov, am să-ți spun tot, de aceea te-am chemat afară când am venit, ca să-ți explic tot ce s-a întâmplat, înainte de a intra în casă, începu el cu însuflețire. Așadar, astă primăvară l-au înscris pe Iliușa în clasa întâi la noi la școală. Știi cum sunt gugustiucii ăștia dintr-a întâi niște plozi fără minte. Din prima zi l-au luat în primire. Eu sunt cu două clase mai mare, așa că nu prea mă amestec cu ei, îi privesc numai de la distanță. Am observat ca, așa firav și slăbuț cum e, băiatul avea totuși mândria lui și nu voia cu nici un preț să se dea bătut; îi scăpărau ochisorii și le ținea piept cu bărbăție. Îmi plac copiii ca el. Puștimea se ținea mai vârtos de capul lui și-l hărțuia tot timpul. Avea pe el, sărăcuțul, un paltonaș ponosit, pantalonașii îi rămăseseră scurți și cizmulile erau sparte. Poți să-ți închipui ce-l mai batjocoreau. Nu știau ce să mai facă să-l umilească! Ei, uite, asta nu mi-a mai plăcut; am sărit numaidecât să-i iau apărarea și i-am scărmanat bine pe toți. Îi bat de-i zvânt, Karamazov, și ei mă adoră! se laudă Kolea, volubil. De altfel, să-ți spun drept, mie îmi sunt dragi copiii. Am și eu acasă doi prichindei, din pricina lor am și întârziat. Din ziua aceea l-au lăsat în pace pe Iliușa, iar eu l-am luat sub aripa mea protectoare. Mi-am dat seama de la început că puștiul are o fire mândră, dumitale pot să-ți vorbesc deschis, e mândru, să știi, grozav de mândru și, cu toate astea, față de mine era supus ca un sclav, totdeauna la ordinele mele, mă asculta cu sfințenie, ca pe Dumnezeu, căuta chiar să mă imite cu orice chip. În recreație venea întins la mine și ne plimbam împreună, duminica tot așa. Știi dumneata cum sunt băieții la școală, cum văd pe câte un elev mai mare că se împrietenește cu vreun puști, încep să râdă de el ca niște zevzeci; e și asta o prejudecată. În definitiv, ce, n-am voie? Să zicem că e o fantezie de a mea și basta, nu-i așa? N-avea decât de învățat de la mine, i se ascutea mintea; spune-mi și mie, de ce n-aș putea să dezvolt inteligența unui copil dacă așa-mi place? Așa cum ai făcut și dumneata, Karamazov, când te-ai apropiat de puștimea asta, ai vrut – nu-i așa? – să influențezi tânăra generație, s-o ajuți să se dezvolte, într-un cuvânt, să-i fii de folos. Am dreptate! Trebuie chiar să-ți mărturisesc că tocmai asta m-a interesat în primul rând la dumneata, trăsătura asta de caracter pe care o cunoaștem din auzite. Dar să revenim a subiect: la un moment dat am observat că în sufletul băiatului a început să iasă la iveală și să se manifeste din ce în ce mai vădit o sensibilitate exagerată, un fel înclinație spre sentimentalism, iar eu, de când mă știu pe lume, sunt un dușman neîmpăcat al răzgâielilor de felul ăsta! Și pe urmă, mai era și această contradicție: fiind mândru față de mine, era totuși supus ca un rob, da, chiar așa, supus ca un rob, eu toate că uneori i se aprindeau ochisorii și dintr-o dată nu mai voia să asculte ce-i spuneam, începea s-o ia razna. Uneori îi împărtășeam pe larg unele idei; n-aș putea să spun că se ridica împotriva părerilor mele, nu era vorba de asta, simțeam însă că are un dinte împotriva mea și că-mi face opoziție pentru că rămâneam sloi de gheață la afecțiunea pe care mi-o arăta. Ca să-l învăț minte, cu cât căuta să se alinte mai mult, cu atât mă purtam mai rece cu el; o făceam intenționat fiind convins că așa trebuie să mă port. Voiam sa-i oțlesc firea, să-l echilibrez, să fac om din el... și așa mai departe... cred că înțelegi ce vreau să spun. Într-o zi, observ că-i schimbat, e abătut și parcă-l frământă ceva. Trece o zi, două, trei, și băiatul e din ce în ce mai amărât, dar nu din pricina răcelii de care se lovea dorința lui de a fi alintat, ci dintr-un alt motiv, mai puternic, mai serios, un motiv de ordin superior. „Ce tragedie s-o fi întâmplat?” mă gândesc eu. Caut să-l trag de limbă și ce crezi că-mi spune? Se împrietenește, nu mai țin minte cum și în ce împrejurări, cu Smerdeakov, feciorul care era în serviciu la răposatul dumitale tată (pe atunci mai trăia încă), și Smerdeakov îl învățase – ce știa, bietul copil fără minte? – un joc, chipurile, ca să

se distreze, ceva pe cât de stupid pe atât de barbar, de o rară cruzime; să ia, adică, niște miez de pâine în care să înfigă un ac și să-l arunce unui câine vagabond, o jigodie lihnită de foame, care înfulecă pene-mestecate tot ce găsește de mâncare, și după aceea să vadă ce o să se întâmple. Au meșterit ei așa o bucată de pâine și au azvârlit-o, apoi, Jucikăi, despre care se tot vorbește acum. Era o biată potaie pe care stăpânii o țineau nemâncată și care lătra toată ziua în vânt. (Dumneata, Karamazov, poți suporta s-auzi un câine lătrând așa, în prostie? Pe mine mă scoate din fire!) Javra s-a repezit imediat la pâine și, după ce a înghițit-o, a început să chelălăie și a rupt-o la fuga. Fugea așa, în neștire, chelălăind într-una, până s-a făcut nevăzuta, îmi povestea Iliușa. Mi-a mărturisit tot cu lacrimi în ochi, plângea și mă strângea în brațe, tremurând ca o frunză. „Fugea și chelălăia, fugea, săraca, și chelălăia într-una”, repeta el mereu; era teribil de impresionat de întâmplarea asta. Am înțeles că avea remușcări. Trebuie să-ți spun că am căutat să iau lucrurile cât mai în serios. Voiam în primul rând să-i dau o lecție, ca să-și schimbe purtarea de până atunci, așa încât, mărturisesc, am recurs la o stratagemă: m-am prefăcut grozav de indignat, așa cum cred că nu eram, de fapt. „Îți dai seama, zic, ce barbarie ai săvârșit? Cum ai putut să fii atât de ticălos? Bineînțeles, n-am să scot un cuvânt, nimeni n-o să afle nimic dar deocamdată nu vreau să mai am de-a face cu tine. Am să mă gândesc bine la toate astea și am să-ți dau de știre prin Smurov (băiețușul cu care am venit și care, tot așa, mi-e foarte devotat), dacă e cazul să rămân mai departe prieten cu tine sau dacă am să-ți întorc spatele pentru totdeauna, ca unui nemernic îți închipui ce-a fost pe el atunci! Chiar în aceeași clipă însă îți mărturisesc mi-am dat seama c-am fost poate cam prea sever, dar ce puteam face? Așa credeam eu că-i bine atunci. Mai trece o zi, și-l trimit pe Smurov să-i comunice că nu mai vreau „să vorbesc” cu el, așa cum se spune la noi la școală când doi băieți se ceartă și strică prietenia. Voiam să-l țin pe jeratic vreo câteva zile, și după aceea, când am să văd că-i pare rău într-adevăr, să mă duc la el și să-i întind mâna. Așa eram hotărât să fac. Dar ce să vezi?! Puștiul l-a ascultat până la capăt pe Smurov și deodată au început să-i scapere ochisorii: „Spune-i din partea mea lui Krasotkin, a strigat el, că de-aici încolo am să arunc la toți câinii gogoloașe de pâine cu ace, n-o să scape nici unul, așa să-i spui, nici unul!” „Aha. m-am gândit eu, iar ți-ai luat nasul la purtare, lasă, că-ți scot eu gărgăunii din cap, puișorule!” Din ziua aceea n-am pierdut niciodată prilejul să-i arăt că-l disprețuiam; de câte ori mă întâlneam cu el, întorceam capul sau zâmbeam ironic. Tocmai atunci s-a întâmplat și scandalul acela cu taică-său, cu Șomoiog de câlți, ți-aduci aminte? Îți dai seama deci că terenul era pregătit pentru ca bietul copil să ajungă la exasperare. Băieții, văzând că nu mai voiam să știu de el, au început iar să-l ia în răspăr și să strige: „Șomoiog de câlți, Șomoiog de câlți!” Și atunci s-au încins încăierările acelea pe care acum le regret din tot sufletul; am impresia că l-au bătut rău de tot. Într-o zi, la ieșirea din clasă, tot așa se înverșunase împotriva lor; stăteam la vreo zece pași de el și mă uitam. Îți jur că nu-mi amintesc să fi râs măcar o singură dată, dimpotrivă, îmi părea rău de el, nu pot să-ți spun ce rău îmi părea! Încă o clipă, și poate c-aș fi sărit să-i iau apărarea. Tocmai atunci însă ni s-au încrucișat privirile și ce i s-o fi năzărit, nu știu, că deodată a pus mâna pe briceag și, până să prind de veste, s-a repezit la mine și mi l-a înfipt în șoldul drept. Nici n-am clipit măcar, să știi că nu mă sperii chiar așa cu una, cu două; m-am mulțumit doar să-i arunc o privire disprețuitoare, ca și când i-aș fi spus: „Hai, ce faci, de ce nu mai cai? Așa merit pentru c-am fost prieteni! Poftim, sunt gata!” N-a mai ridicat mâna însă a doua oară și s-a pierdut cu firea; speriat, a lepădat briceagul din mână, a izbucnit în plâns și așa, plângând, a rupt-o la fugă. Bineînțeles că nu l-am pârât, le-am poruncit tuturor să-și țină gura, ca nu cumva să ajungă vreun zvon la cancelarie; nici mamei chiar nu i-am spus decât după ce s-a vindecat rana – de altfel, nici n-a fost mare lucru, ia, acolo o zgârietură! Am auzit pe urmă că tot în ziua aceea s-a bătut cu pietre și te-a mușcat de deget, dar cred că înțelegeți acum în ce hal era săracul! Ce să fac, a fost o prostie din partea mea! Nici după aceea, când s-a îmbolnăvit, n-am venit să-i iert, adică să mă împac cu el, și acum îmi pare rău. Dar n-am venit pentru că aveam un plan. Cam asta-i tot... da, mi se pare într-adevăr c-am procedat stupid.

— Păcat, zău, păcat! exclamă Aleoșa, pe care povestea asta îl impresionase. Ce rău îmi pare! Dacă aș fi știut c-ați fost atât de legați, de mult aș fi venit la dumneata și te-aș fi rugat să mergem împreună la el. Crede-mă, de când zace la pat, de câte ori începe să aiureze, își amintește de dumneata. N-am știut că te iubește atât de mult! Și zici că n-ai

putut cu nici un chip să dai de urma câinelui? Și taică-său, și băieții, l-au căutat în tot orașul. Așa bolnav, plânge mereu, de trei ori până acum l-am auzit cum îi spunea lui taică-său: „Vezi, de aia m-am îmbolnăvit, pentru că am ucis-o pe Jucika, m-a pedepsit Dumnezeu!” E imposibil să-i scoți din cap asta! Dacă i-ai fi adus-o acum pe Jucika și ar fi văzut-o cu ochii lui că trăiește totuși, cred că s-ar fi sculat din pat de bucurie. Ne bizuiam cu toții că dumneata ai s-o găsești.

— Nu înțeleg de unde și până unde ați crezut una ca asta? De ce v-ați bizuit că am să dau de urma ei?! De ce tocmai eu trebuie s-o găsesc? Întrebă Kolea, nespus de intrigat. De ce ați fost atât de convingși că numai eu puteam face treaba asta? ,

— Așa, s-a auzit că ești în căutarea ei și că atunci când ai s-o găsești, o să vii cu ea aici. Mi se pare că Smurov ne-a dat să înțelegem așa ceva. Noi am făcut tot ce ne-a stat în putere ca să-l convingem că Jucika trăiește, că a văzut-o cutare, pe cutare stradă. Deunăzi i-am adus un iepuraș viu; s-a uitat la el, a zâmbit ușor și m-a rugat să-i dau drumul pe câmp. Și i-am împlinit dorința. Acum taică-său a venit din oraș cu un cățeluș, un dog de Milano, nu știu de unde l-o fi găsit. Credea că o să-l împace așa, dar mă tem că i-a făcut și mai rău...

— Încă ceva, Karamazov, cel fel de om e taică-său? Îl cunosc, dar aș vrea să știu și părerea dumitale: e într-adevăr un caraghios, un măscărici, așa cum pare?

— Ah, nu! Există oameni foarte sensibili, dar pe care viața i-a strivit. Maimuțărelile lor nu înseamnă nimic altceva decât o ironie mușcătoare la adresa celor pe care nu îndrăznesc să-i atace direct, spunându-le deschis ce cred despre ei, fiindcă au tremurat și s-au umilit prea mult în fața lor. Crede-mă, Krasotkin, caraghioslăcurile acestea ascund uneori o tragedie cumplită! Acum tot ce i-a mai rămas pe lume, tot rostul vieții lui e Iliușa, și dacă se întâmplă să-i moară băiatul, ori o să-și piardă mințile, ori o să-și pună capăt zilelor. Sunt aproape convins, e destul numai să mă uit la ti?

— Te înțeleg, Karamazov, văd că dumneata cunoști oamenii! rosti Kolea patetic.

— Când am zărit câinele, am crezut c-ai venit cu Jucika.

— Ai răbdare, Karamazov, poate că o s-o găsim până la urmă și pe Jucika; deocamdată însă am venit cu Perezvon. Am să-i dau drumul în casă, poate că totuși o să-i facă mai mare plăcere lui Iliușa decât dogul acela de Milano. Stai puțin, aș vrea să-ți mai spun ceva. Vai, Doamne, te-am ținut atâta afară! exclamă el deodată. Ești numai în haină, și eu te țin de vorbă aici, pe gerul ăsta, ca să vezi ce egoist sunt? O, suntem cu toții niște egoiști, Karamazov!

— Nu face nimic... e cam frig, într-adevăr, dar să știi că nu răcesc chiar așa de ușor. Să mergem. Dar spune-mi, te rog, care este numele dumitale, știu doar că te cheamă Kolea... dar mai departe?

— Nikolai, Nikolai Ivanov Krasotkin sau, cum se spune oficial: fiul lui Krasotkin, răspunse Kolea, râzând fără rost. Bineînțeles, se grăbi el să adauge, nu mă împac de loc cu numele meu; Nikolai mi-e antipatic.

— Dar de ce?

— E banal, e vulgar...

— Ai treisprezece ani? Întrebă Aleoșa.

— Aproape paisprezece... Foarte curând, adică, mai precis peste două săptămâni, împlinesc paisprezece ani. Trebuie să-ți mărturisesc cu ocazia asta o mică slăbiciune pe care o am, și ți-o mărturisesc pentru că am ajuns să ne cunoaștem în sfârșit și ca să-ți dai seama din capul locului cu cine ai de-a face; să știi că nu pot suferi să mă întreb cineva câți ani am, ba chiar mai mult decât atât, mă scoate din fire... și încă ceva... gurile rele au scornit pe socoteala mea cum că săptămâna trecută m-aș fi jucat cu cei dintr-a-ntâi de-a hoții, ceea ce e pur și simplu o calomnie! E adevărat că m-am jucat cu ei, dar n-am făcut-o în nici un caz pentru plăcerea mea; cine spune așa minte cu nerușinare! Am toate motivele să cred că zvonul acesta stupid a și ajuns la urechile dumitale, de aceea vreau să știi că m-am jucat numai și numai de dragul lor, pentru că nu sunt în stare să nascocoască nimic fără mine. Așa e aici, pe la noi, lumea nu mai știe ce să inventeze și cum să mai scornească fel de fel de vorbe. Orașul nostru este un oraș de clevetitori, zău dacă nu-i așa!

— Și chiar dacă te-ai fi jucat pentru plăcerea dumitale, nu înțeleg de ce ți se pare atât cât rușinos?!

— Ei, asta e, pentru plăcerea mea... Spune-mi, dumneata ai fi în stare să te joci de-a

caii?

Aleoşa zâmbi.

— Dar oamenii mari nu se duc la teatru să vadă aventurile cutărui sau cutărui erou sau mai ştiu eu ce peripeţii cu hoţi ori lupte pe câmpul de bătaie (aşa cum se joacă, bunăoară, copiii de-a hoştii şi vardiştii)? Nu-i acelaşi lucru, în fond, când stai şi judeci mai bine? Jocul de-a războiul sau de-a hoştii în timpul recreaţiilor la şcoală este şi el o artă în faşă, porneşte din aceeaşi năzuinţă artistică abia înmugurită într-un suflet fraged. Jocurile acestea sunt adeseori mai izbutite decât reprezentaţiile teatrale, cu singura deosebire că la teatru te duci să vezi jucând nişte actori, pe când în cazul de faţă actorii sunt copiii înşişi. Şi totul are un aer firesc.

— Adevărat? Asta e convingerea dumitale sinceră? rost! Koiea mirat, privindu-l drept în ochi. Ştii că e o idee grozav de interesantă! Cum ajung acasă, îmi pun creierul în mişcare şi am să meditez în linişte la tot ce mi-ai spus. Drept să-ţi spun, eram sigur c-o să am multe de învăţat de la dumneata. De aceea am venit, ca să învăţ de la dumneata, Karamazov! Încheia Kolia cu însufleţire.

— Şi eu de la dumneata, adăugă Aleoşa zâmbind, şi-i strânse mâna.

Kolia era încântat, cu atât mai încântat cu cât Aleoşa îi vorbea ca de la egal la egal, ca şi cum ar fi fost „un om mare”.

— Ai să ai acum prilejul să vezi o figură clasa-întâi, Karamazov, o adevărată reprezentaţie, exact ca la teatru! spuse el râzând nervos. Pentru asta am şi venit.

— Să intrăm mai întâi alături, la proprietar, toţi băieţii şi-au lăsat paltoanele acolo, pentru că la ei în cameră e zăduf şi e şi înghesuală.

— O, eu nu pot să stau decât foarte puţin, am să intru aşa îmbrăcat. Perezvon o să rămână în antreu să facă pe mortul: „Ici, Perezvon, couche, fă pe mortul!” Ai văzut? Nici nu mai mişcă. Ştii ce? Am să intru înăuntru să văd cum se prezintă situaţia şi la momentul oportun am să-l fluier: „Ici, Perezvon!” şi odată o să dea buzna în casă, ca nebunul. Numai de n-ar uita Smurov să deschidă uşa la timp! Am să-i atrag atenţia şi ai să vezi atunci o figură grozavă.

V - LA CĂPĂTÂIUL LUI ILIUŞA

Odaia în care locuia familia căpitanului Sneghiev - o veche cunoştinţă de-a noastră - despre care am mai avut ocazia să vorbim, în momentul acela era atât de ticsită, încât abia se mai putea respira. Se adunase mai multă lume decât putea încăpea înăuntru. Câţiva dintre colegii lui Iliuşa veniseră să-l vadă şi deşi toţi, începând cu Smurov, ar fi fost gata să jure că Aleoşa n-avea nici un amestec şi că nu el mijlocise împăcarea, aducându-i aici, în realitate aşa se întâmplase. Dăduse însă dovadă de multă abilitate cu acest prilej, reuşind să-i aducă rând pe rând, fără să recurgă la nici un fel de „sentimentalism” şi fără să lase impresia unui lucru premeditat, ci aşa, ca din întâmplare. Venirea copiilor fusese un adevărat balsam pentru Iliuşa, alinându-i oarecum suferinţele. Prietenia duioasă şi dragostea pe care i-o arătaseră băieţii, până mai deunăzi duşmanii lui neîmpăcaţi, îl mişcaseră până în adâncul sufletului. Nu mai lipsea decât Krasotkin, şi asta îl durea cumplit. Dintre toate amintirile lui pline de amărăciune nici una nu era atât de chinuitoare ca povestea cu Krasotkin, unicul lui prieten şi apărător, asupra căruia se năpustise cu briceagul. Cel puţin asta era impresia lui Smurov, un băieţuş ager la minte; el făcuse de altfel primul pas, împăcându-se cu Iliuşa. Dar atunci când Smurov îi dăduse a înţelege lui Krasotkin că Aleoşa ar avea „ceva de vorbit” cu el şi că ar vrea să treacă pe la dânsul, Kolia îi tăiasse numaidecât apa de la moară, poruncindu-i pe un ton răstit să-i spună „lui Karamazov” că ştie el ce trebuie să facă, că n-are nevoie de sfaturile nimănui şi că, dacă se va hotărî să-l viziteze pe bolnav, o să-şi aleagă singur momentul, pentru că are „socotelile lui”. Asta se întâmplase cu două săptămâni în urmă. Iată de ce Aleoşa nu mai trecuse pe la el, aşa cum avusese de gând la început. Cu toate acestea, între timp, îi mai trimisese de câteva ori vorbă prin Smurov. De fiecare dată însă Kolia refuzase categoric să-i dea ascultare, comunicându-i la rândul său lui Aleoşa că, dacă va veni cumva la el să-l cheme, n-o să se mai ducă în vecii vecilor la Iliuşa şi că roagă să fie lăsat în pace. Până în ultima zi, Smurov nici habar n-avusese că în cele din urmă Kolia se hotărâse totuşi să-l vadă pe

Iliușa; doar în ajun, la despărțire, în momentul când îi întinsese mâna, Kolea îl anunțase din senin să stea acasă a doua zi dimineată, că vine să-l ia, să meargă împreună la Sneghirevi, atrăgându-i atenția să nu scape vreun cuvânt față de cineva în legătură cu asta, pentru că vrea să le facă o surpriză. Smurov se executase întocmai. Gândul c-o să vină și cu Jucika îi încolțise în minte datorită unor vorbe pe care Kolea le spusese în treacăt odată: „Sunteți niște măgari cu toții. Auzi, să nu puteți găsi voi un câine, din moment ce trăiește!” După o bucată de vreme însă, când Smurov făcuse o aluzie în privința asta, Kolea își ieșise din sărute: „Dar ce sunt dobitoc să umblu după câinii altora, când îl am acasă pe Perezvon? Cum poți să-ți închipui că javra putea să mai trăiască după ce-a înghițit acul? Ce înseamnă sentimentalismele astea idioate?!”

De două săptămâni Iliușa nu se mai dăduse jos din pătuțul lui așezat în colț, sub icoane. Iar la școală nu mai fusese încă din ziua în care se întâlnise cu Aleoșa și-i mușcase degetul. În aceeași zi boala îl culcase la pat, deși timp de o lună mai putuse să facă din când în când doi, trei pași prin odaie sau în antreu; mai apoi îl lăsaseră cu totul puterile și nu mai putea sa umble decât sprijinit de taică-său. Bietul om tremura pentru viața băiatului, aproape că nu mai pusese strop de băutura pe limbă și mai că-și ieșise din minți de spaimă că s-ar putea să-și piardă odorul; de multe ori – mai ales după ce-l plimba de braț prin odaie, ajutându-l apoi să se întindă iarăși în pat – se refugia în antreu, și acolo, ghemuit într-un ungher întunecos, cu fruntea lipită de zid, plîngea cu lacrimi amare, cutremurându-se tot și silindu-se să-și înăbușe suspinele, de teamă să nu observe copilul.

Intrând apoi în odaie, nu știa cum să-l mai alinte și să-l înveselească, îi spunea o mulțime de povești și anecdote hazlii, făcea comicării, maimuțărind tot felul de indivizi ridicoli pe care-i întâlnise în cine știe ce împrejurare sau imitând urletele ori țipetele lighioanelor. Iliușa se simțea prost când taică-său se scâlâmbăia sau făcea pe bufonul. Deși se străduia să nu arate cât de mult îi displace treaba asta, își dădea seama cu durere în suflet că tatăl său îndurase multe umilințe în viață și-și aducea mereu aminte de ziua aceea „de groază”, în timp ce-i stăruia în urechi, obsedantă, porecla „Șomoilog de câlți” scornită de băieți. Ninocika, surioara lui cea beteagă, un suflet duios și blajin, nu putea nici ea să-l vadă pe taică-său schimonosindu-se în halul ăsta. (Varvara Nikolaevna plecase mai demult la Petersburg, la cursuri.) În schimb, mămica, în nebunia ei, se amuza nespus și râdea din toată inima când bărbatul ei imita câte o persoană caraghioasă sau făcea cine știe ce giumbușlucuri. Numai așa se mai potolea, pentru că era mai tot timpul țâfnoasă și se plîngea că toată lumea o neglijează, că nimeni nu-i poartă respectul cuvenit, că, dimpotrivă, care mai de care caută s-o jignească etc, etc. În ultimele zile se petrecuse și cu ea o schimbare. Se uita din ce în ce mai des spre pătucul în care zăcea Iliușa și cădea mereu pe gânduri. Se făcuse mult mai tăcută acum și se astâmpăraseră, iar dacă o mai apuca uneori plânsul, plîngea pe tăcute, ca să n-o simtă nimeni. Căpitanul observase cu nedumerire și în același timp cu o strângere de inimă această schimbare. La început, sărmana de ea își făcuse mult sânge rău din pricina băieților care veneau toată ziua-bună ziua la ei, dar mai târziu se obișnuise cu veselia gălăgioasă și cu discuțiile copiilor, ba chiar se distra atât de bine cu ei, încât dacă la un moment dat ar fi încetat să le mai calce în casă, ar fi fost teribil de necăjită. De câte ori ștregarii povesteau câte ceva sau începeau să se joace, mămica bătea din palme și râdea să se prăpădească. Pe unii chiar îi chema lângă ea să-i sărute. Mai ales îl îndrăgise grozav pe Smurov. Cât privește pe căpitan, se simțise într-al nouălea cer când băieții veniseră să-i țină de urât lui Iliușa; îi creștea inima de bucurie numai când îi vedea, legănându-se cu speranța că poate astfel Iliușa n-o să mai fie atât de abătut și o să se pună mai repede pe picioare. Până în ultimele clipe nu avu nici cea mai mică îndoială – deși tremura pentru viața copilului – că Iliușa al lui o să se facă bine. Îi întâmpina cu multă deferentă pe micii oaspeți, se învârtea în jurul lor, căutând să le împlinească toate gusturile; ar fi fost în stare să-i poarte și-n cârcă, ba chiar fusese cât pe ce s-o și facă, dar, băgând de seamă că jocul ăsta nu era pe placul lui Iliușa, se lăsase păgubaș. Cumpăra pentru ei tot felul de bunătăți, turtă dulce, nuci, făcea pentru toți ceai, îi servea cu tartine. Trebuie să spunem cu această ocazie că, în ultima vreme, nu mai ducea lipsă de bani. Acceptase până la urmă cele două sute de ruble trimise de Katerina Ivanovna, exact așa cum prevăzuse Aleoșa. Apoi, aflând mai în amănunțime condițiile în care trăiau și auzind că pe lângă toate celelalte se mai îmbolnăvisc și băiatul, Katerina Ivanovna se dusesese personal să-i vadă, cu care prilej făcuse cunoștință cu întreaga familie

și izbutise s-o farmece chiar și pe nevasta cea zănatică a căpitanului. De atunci, darurile ei curgeau neîncetat, iar căpitanul, înnebunit de groază la gândul că odorul lui scump ar putea să se prăpădească, dăduse la o parte orice mândrie, primindu-i smerit ajutoarele. Chemat de Katerina Ivanovna, doctorul Herzenstube venea din două în două zile, dar vizitele lui nu aduceau nici o ameliorare, cu toate că îl îndopa cu tot felul de medicamente pe bolnav. În schimb, chiar în ziua aceea, care era o duminică, așteptau sosirea unui nou medic de la Moscova, considerat ca o somitate în capitală. Fusesse solicitat de Katerina Ivanovna care-l plătitise cu bani grei, dar nu special pentru Iliușecika, ci în cu totul alt scop, așa cum vom vedea mai încolo, când vom avea ocazia să vorbim și despre lucrul acesta. Și cum ilustrul practician tot se deranjase să vină, îl rugase să-l consulte și pe copil, având grijă să-l înștiințeze din vreme pe căpitan. Acesta din urmă însă nu prevăzuse de loc vizita lui Kolea Krasotkin, deși de mult se tot gândea că poate băiatul, din pricina căruia Iliușecika se frământa atâta, se va decide, în sfârșit, să le calce în casă. În momentul când se deschise ușa și Krasotkin răsări în prag, toată lumea, și gazda și copiii, se strânsese buluc în jurul pătuțului din colț, să privească un cățeluș mic de rasă – născut chiar în ajun:— veritabil dog de Milano, pe care căpitanul îl arvunise cu o săptămână înainte ca să-i procure o distracție și să-l împace pe Iliușa, văzând că bolnavul încă mai tânjea îndurerat după potaia dispărută fără urmă. Iliușa aflase de câteva zile c-o să capete un cățeluș, dar nu o potaie de rând, ci un animal de soi, dog autentic de Milano (ceea ce desigur era cu totul altceva). Din delicatețe sufletească, bolnavul se silea să dea impresia că era într-adevăr încântat de cadoul pe care-l primise, dar toți, și taică-său și băieții, își dădură seama imediat că puiul de câine nu făcuse decât să-i amintească și mai dureros de biata Jucika, moartă din vina lui. Cățelușul mușina încolo și înapoi prin așternut, în timp ce Iliușa, cu un zâmbet trist pe buze, îl mângâia cu mâna lui slabă și palidă, aproape străvezie; evident, îi plăcea, totuși... nu era Jucika. Din păcate, Jucika nu mai exista, dar s-o fi avut acum pe Jucika împreună cu cățelușul cel mic, o, atunci... atunci ar fi fost cu adevărat fericit!

— Krasotkin! strigă deodată unul din băieți, dând cu ochii de Kolea.

Se stârni oarecare agitație, copiii se înșirară de o parte și de cealaltă a pătuțului, descoperindu-l deodată pe Iliușa. Căpitanul se grăbi să iasă în întâmpinarea oaspetelui.

— Pofțiți, pofțiți... sunteți un musafir mult dorit! băigui el. Iliușecika, domnul Krasotkin a binevoit să vină la tine...

Kolea însă, după ce-i strânse în treacăt mâna, se strădui să arate că știe să se poarte ca un om de lume. Întorcându-se numaidecât spre soția căpitanului (care, supărată foc, bombănea că băieții se îmbulziseră în jurul lui Iliușecika și n-o lăsau să vadă și ea cățelușul), se înclină în fața ei, pocnind militărește din călcâie, apoi se răsuci în loc cu fața spre Nikolaevna, pe care o salută în același mod, având în vedere că și ea era o reprezentantă a sexului frumos. Tot acest ceremonial avu darul s-o încante pe biata nebună.

— Din primul moment îți dai seama când un tânăr e manierat! zise ea gesticulând. Că musafirii noștri de obicei vin de-a-n-călarelea, unul peste celălalt...

— Cum așa, mămico, cum vin de-a-n-călarelea? îngăima căpitanul afectuos, dar în același timp cu teamă ca „mămica” să nu facă vreo gafă.

— Uite așa. Unul îl ia în cârcă pe celălalt în grabă și intră așa de-a-n-călarelea într-o casă onorabilă. Halal musafiri, ce să zic?

— Dar cine, cine a intrat așa, mămico?

— Uite, băiatul acela – îl vezi? – l-a luat în cârcă pe cel de colo, și ăsta a intrat călare pe ăstălalt...

Între timp, Kolea ajunsese în dreptul pătuțului pe care zăcea Iliușa. Bolnavul devenise dintr-o dată foarte palid. Se ridicase în capul oaselor, cu privirile pironite asupra lui; Kolea, care nu-l mai văzuse de mai bine de două luni pe prietenul lui de odinioară, se opri înmărmurit: nu se aștepta cătuși de puțin să-l întâmpine un obrăzor atât de supt și gălbejit, ochii aceia mai arzători ca oricând parcă, mânuțele acelea firave! Și-n timp ce se uita așa la el, uimit și îndurerat, îi atrase atenția respirația lui sacadată și buzele crăpate de febră. Făcu un pas înainte și, paralizat de emoție, spuse:

— Ei bătrâne... cum mai merge?

Glasul însă i se frânse brusc și simți că-l părăsește curajul, fața i se crispa, iar colțurile gurii îi tremurară și se lăsară în jos. Iliușa zâmbi trist, fără să poată rosti un cuvânt. Kolea

ridică mâna și-l mângâie în neștire pe cap.

— Nu-i nimic! Îngăimă el încet, vrând parcă să-l îmbărbăteze, dar fără să-și dea seama prea bine ce spune.

Tăcură amândoi o clipă.

— Ce ai acolo, un cățeluș? Acum l-ai primit? Întrebă Kolea, căutând să ia un ton indiferent.

— Daaa! șopti prelung Iliușa, gâfâind.

— Are botul negru, înseamnă c-o să fie rău, ai să vezi c-o să trebuiască să-l pui în lanț, observă Kolea, sfătos și cu toată convingerea, ca și cum nu exista nimic mai important în momentul acela decât cățelușul și botișorul lui negru. Adevărul era că își dădea toată silința să se stăpânească, ca nu cumva să se facă de rușine, bufnind în plâns ca „un puști”, și nu izbutea. Când o să crească mare o să fii nevoit să-l ții în lanț, ascultă-mă pe mine.

— O să se facă o namilă cât toate zilele! exclamă un băiat din grup.

— Sigur că da, păi cum, doar e dog de Milano, o să crească mare de tot, cât un vițel! se grăbiră să confirme

Căpitanul sări și el cu gura.

— Da, da, ca un vițel, chiar ca un vițel! Special am căutat unul rău, rău de tot, de altfel și părinții lui sunt colosal de mari, uite, cam pe-atâta, și firoși!... Luați loc, vă rog, uite aici, pe pătuțul lui Iliușa, sau poate mai bine pe bancă. Pofțiți, pofțiți, cu toată dragostea, sunteți un musafir de zile mari... Ați venit împreună cu Alexei Feodorovici?

Krasotkin se așază pe pătuț la picioarele lui Iliușa. Pe drum desigur își făcuse un plan, gândindu-se cum să înceapă discuția cu cât mai multă dezinvoltură și cu un aer detașat, și acum nu mai știa ce să spună.

— Nu... am venit cu Perezvon... Știi că am și eu un câine. Perezvon, așa-l cheamă. E un nume slavon. L-am lăsat s-aștepte afară, dar numai o dată să fluier, și intră glonț în casă. Am venit cu el. Apoi, întorcându-se brusc spre Iliușa, îl luă repede, întrebându-l pe nepusă masă: Bătrâne, îți mai aduci aminte de Jucika?

Obrăjorul lui Iliușa se crispa deodată. Copilul îl privi pe Kolea cu niște ochi de martir. Aleoșa, care rămăsese în prag, se încruntă și-i făcu semn pe furiș să nu-i mai pomenească de Jucika, dar băiatul nu băgă de seamă sau nu voi, poate, să bage de seamă.

— Unde este... Jucika? Întrebă Iliușa cu o voce stinsă.

— Ehe, frățioare, Jucika a ta s-a topit! Și-a luat câmpii.

Iliușa tăcu, uitându-se din nou la el cu o atenție concentrată. Aleoșa, întâlnind privirea lui Kolea, îi făcu iarăși semn să curme discuția, dar băiatul își întoarse ochii, ca și cum n-ar fi observat nimic.

— Cine știe pe unde i-or fi rămas oasele?! Păi, ce, mai putea să fie zdravănă după ce-a înghițit hapul?! continuă necruțător Kolea, cu toate că și el parcă începuse să simtă că nu mai poate respira în voie... Asta cu care am venit e Perezvon, câinele meu... nume neaoș slavon... ți l-am adus să-l vezi.

— N-am ne...vo...ie, rosti în sfârșit Iliușa.

— Ba nu, ba nu, trebuie să-l vezi, trebuie... Ai să te distrezi. Pentru asta l-am adus... e tot așa îmblănit ca și celălalt... Îmi permiteți, doamnă, să-l chem înăuntru? se întoarse el către soția lui Sneghirev, în timp ce pe figura lui se oglindea o emoție cu totul inexplicabilă.

— Nu, nu-i nevoie, zău nu! protestă amărât, cu inima sfâșiată, Iliușa. Și-n ochii lui pâlpâi o muștrare.

— Lăsați... mai bine lăsați, altă dată... interveni căpitanul, zvâcnind de pe cufărul pe care ședea la perete.

Kolea ținea însă morțiș la ideea lui și, apucând-o înainte, strigă deodată: „Smurov, ușa!” Băiatul deschise ușa și Kolea șuieră din țigălaș. Perezvon intră buznă în odaie.

— Sus, Perezvon, fă frumos, hai, frumos! tună Kolea, sărind în picioare, și câinele se ridică în două labe și stătu smirna în fața lui Iliușa.

În momentul acela avu loc o adevărată lovitură de teatru: Iliușa tresări brusc și se aplecă peste marginea patului cât putu mai mult spre Perezvon, sorbindu-l din ochi, aproape fără să mai sufle.

— E... Jucika! exclamă el deodată cu un glăscior istovit de suferință și fericire.

— Dar cine credeai c-o să fie? zbieră Kolea încântat, și, luând în brațe câinele, îl ridică până în dreptul lui Iliușa.

— Privește, bătrâne, îl vezi: e chior de un ochi și are urechea stângă crestată, așa cum mi-ai spus tu. După semnele astea am reușit să dau de urma Jucikăi, Am găsit-o chiar atunci, la o zi, două după istoria aceea! N-avea stăpân, era a nimănui, un biet câine vagabond! dădea el explicații, întorcându-se precipitat rînd spre Sneghirev, cînd spre soția acestuia, cînd spre Aleoșa apoi din nou spre Iliușa. Se pripășise în curte la Fedotovi, acolo își făcea veacul, dar nu-i dădea nimeni nici o coajă de pâine. Trebuie să fi fugit de undeva de la țară!... Și așa am găsit-o... Vezi, bătrâne, că n-a înghițit totuși cocoloșul acela de pâine pe care i l-ai aruncat atunci? Dacă l-ar fi înghițit, se ducea pe copcă, e limpede ca bună ziua. Din moment ce trăiește, înseamnă c-a reușit totuși să-l dea afară. N-ai observat tu cînd l-a dat afară. De dat, l-a dat însă, nu încapă îndoială, numai că s-a înțepat la limba, de aia, vezi chelălăia. A rupt-o la fugă chelălăind și tu ai crezut atunci că înghițise cocoloșul. Îmi închipui ce-o fi urlat sāraca, pentru că știi, la cāini, pieița care le cāptușește gura e foarte sensibilă... mult mai sensibilă decāt la om, mult, mult mai sensibilă! perora cu înșuflețire Kolea, al cārui chip strălucea de fericire.

Iliușa nu era în stare să scoată o vorbă. Se uita la Kolea cu ochii lui mari, aproape ieșiți din orbite, cu gura căscată, alb la față ca varul. Dacă Krasotkin, care nu bănuia nimic, ar fi știut cāt de crāncenă, cāt de nefastă putea să fie această împrejurare pentru bietul copil, în halul în care era de bolnav, cu siguranță că nu s-ar fi hotărāt niciodatā să punā la cale surpriza pe care i-o făcuse acum. Dintre toți cei ce se aflau în odaie, singurul care-și dădea seama de asta pārea să fie Aleoșa. Cît despre cāpitan, era ca un copil mic.

— Jucika! Va să zică, asta-i Jucika? strigă el într-o explozie de bucurie. Iliușecika, e Jucika, Jucika ta! Māmico, ai auzit, e Jucika! și-l podidi plānsul.

— Și eu să n-am habar de nimic! exclamă Smurov contrariat. Bravo, Krasotkin! Nu v-am spus eu c-are s-o găsească? Uite c-a găsit-o...

— A găsit-o! îi ținu isonul unul dintre copii.

— Bravo, Krasotkin! se auzi al treilea glāscior.

— Bravo, bravo! îl aclamară cu toții, aplaudānd.

— Stați, stați! interveni Kolea, încercānd să domine gālāgia. Să vă spun cum a fost, că aici e toată frumusețea! Așadar, am găsit-o și am luat-o cu mine acasă; am ascuns-o însă tot timpul, o țineam încuiată în odaie. Nu am arāt-at-o nimānui pānā azi. Doar Smurov știa ceva de acum două săptămāni, dar eu îi dādeam mereu zor cu Perezvon, așa că nici el n-a mirosit nimic. În vremea asta am învățat-o să facā tot felul de giumbușlucuri. Să vedeți numai ce nāzdrāvānii știe să facā! Special m-am ocupat de ea, ca să ți-o aduc dresată, bătrāne, da, da, dresată, cum s-ar zice, un cāine savant, să vezi și tu ce a ieșit din Jucika ta! Nu aveți cumva o bucățică de carne? Am să vă arāt o figură să vă prāpādiți de rās! O bucățică de carne, cred că se găsește așa ceva prin casă...

Ieșind în antreu, cāpitanul se duse fuga alături, la proprietari, unde tocmai se pregātea māncarea. Ca să nu piardā un timp prețios, Kolea, care nu-și mai găsea astāmpār, îi porunci lui Perezvon: „Fă pe mortul!” Dulālul se învărti în loc și se culcă pe spate, încremenind așa, cu labelle în sus. Bāieții rādeau, în timp ce Iliușa privea cu același surās chinuit pe buze. Nimeni însă nu făcea atātā haz de „moartea” lui Perezvon ca „māmica”; rādea cu poftā de nāzdrāvānul de cāine și tot plesnea din degete, chemāndu-l:

— Perezvon, Perezvon!

— Acum nu s-ar mai scula de acolo pentru nimic în lume! rosti Kolea triumfător, māndrindu-se pe bună dreptate cu isprava lui. Puteți să-l strigați cu toții, că nici nu se clintește măcar, doar dacā aude glasul meu, într-o clipă e-n picioare! Ici, Perezvon!

Cāinele se ridică imediat și începu să se gudure, sārind și scheunānd de bucurie. Tocmai atunci se întoarse și cāpitanul cu o bucatā de carne fiartă.

— Nu-i prea fierbinte? întrebă Kolea serios și grijuliu, luāndu-i carnea din mână. Nu, nu este. Cāinii nu prea se împarcā de obicei cu māncarea fierbinte. Fiți atenți, vă rog! Iliușecika, uite-te încoace, bătrāne, de ce nu te uiți? L-am adus special pentru tine și văd că nici nu te interesează!

De astā datā demonstrația consta din urmātoarea figură: pe botul cāinelui, care stātea neclintit, încordat, vibrānd ca o strună întinsă, se punea o bucățică ispititoare de carne. Bietul animal trebuia să rămānā în poziția asta, fără să se clintească, atātā cāt avea chef stāpānu-sāu să-l ținā, chiar și o jumātate de ceas. Kolea nu-l supuse la caznā decāt un moment.

— Pil! strigă el, și în aceeași clipă bucata de carne de pe botul câinelui zbură ca prin farmec în gura lui.

Publicul își manifestă, bineînțeles, entuziasmul.

— Pentru asta n-ai vrut să vii până acum, numai ca să dresezi câinele? se miră Aleoșa, în glasul căruia se simțea o involuntară mustrare.

— Da, pentru asta! recunosc Kolea candid. Voiam să vi-l prezint în toată splendoarea lui!

— Perezvon! Perezvon! îl chemă Iliușa, plesnind din degetele-i firave ca să-l îmbie să vină.

— Ce vrei? Stai, că știe să se urce și singur în pat! Ici, Perezvon! Kolea bătu cu palma așternutul și Perezvon țâșni ca o săgeată din loc.

Iliușa îi cuprinse capul cu amândouă mânuțele și Perezvon îl linse recunoscător pe obraz. Băiatul se lipi de el și se culcă din nou, ascunzându-și obrăjorul în blana lui mițoasă.

— Doamne! Doamne! repeta căpitanul, care plutea în slăvi.

Kolea se așeză pe marginea patului.

— Iliușa, vreau să-ți mai arăt ceva. Știi, ți-am adus tunul. Atunci când ți-am vorbit despre el, dacă-ți amintești, ai spus: „Ah, ce n-aș da să-l văd și eu!” Și uite c-am venit cu el.

Și, fără să mai zăbovească, scoase din tașcă tunulețul de bronz. Fericit cum era și surescitat, ar fi vrut să facă totul deodată. Altă dată ar fi așteptat să se potolească vâlva stârnită de Perezvon; acum însă părea că nu se mai gândește să-și drămuiască efectele: „Vă place, nu-i așa, și vă bucurați, atunci, poftim, uite încă o bucurie în plus!” Și el se simțea într-al nouălea cer.

— De când am pus ochii pe jucăria asta pentru tine, bătrâne, pentru tine! Am descoperit-o la Morozov, îl știi, nu-i așa, funcționarul acela; zăcea de pomană la el, o avea de la fratele său; am făcut schimb cu dânsul, i-am dat o carte din biblioteca tatii: *Ruda lui Mabomed* sau *Și nebunia e buna la ceva*. E o carte veche de vreo sută de ani, foarte piperată, a apărut la Moscova pe vremea când nu exista încă cenzura și Morozov e mare amator de asemenea opuri. Unde mai pui că mi-a mai și mulțumit...

Kolea ținea tunul în palmă, așa ca să-l poată vedea și admira toată lumea. Iliușa se ridicase într-o rână și nu se mai sătura privind jucăria, fără să-i dea drumul lui Perezvon, pe care-l ținea mai departe încolăcit pe după grumaz. Senzația pe care o stârnise Kolea atinse punctul culminant atunci când anunță că are și praf de pușcă și că ar putea chiar să facă o demonstrație, bineînțeles dacă lucrul acesta „nu le deranjează pe doamne”. „Mămica” ținu neapărat să vadă mai de aproape tunul și dorința îi fu îndeplinită pe loc. Jucăria de bronz avu darul să-i placă nespus de mult și începu chiar s-o plimbe încolo și înapoi pe genunchi. Răspunse foarte prompt la rugămintea lui Kolea, care-i ceruse permisiunea să tragă cu tunul, arătându-se imediat de acord fără să înțeleagă prea bine ce voia de la ea. Băiatul le arătă praful de pușcă și alicele. Căpitanul, în calitate de fost ofițer, luă asupra sa operația încărcării și-și turnă în palmă câteva fire de pulbere, opinând c-ar fi mai bine să lase alicele pentru alta ocazie. Tunul fu așezat pe podea cu gura întoarsă, în așa fel ca să nu fie nimic în bătaia ei, se introduse pulberea și se dădu foc încărcăturii cu un chibrit. Detunătura fu într-adevăr impresionantă. Mămica tresări în primul moment, ca imediat după aceea să izbucnească în râs, veselă nevoie mare. Băieții aveau un aer triumfător, dar cel mai încântat dintre toți era căpitanul când se uita la Iliușa. Kolea ridică de jos jucăria, oferindu-i-o împreună cu praful de pușcă și alicele.

— E pentru tine, pentru tine! De când le păstrez! Repeta el fericit.

— Zău, dați-mi-l mie! Dați-mi mai bine mie tunulețul! sări cu gura mămica, rugându-se ca un copil mic.

I se citea pe față neliniștea și teama chinuitoare că s-ar putea să fie refuzată. Kolea se zăpăci. Căpitanul începu să se agite alarmat și se repezi s-o împace pe nebună.

— Mămico, mămico! Tunulețul e-al tău, zău, e al tău, dar o să-l țină deocamdată Iliușa, pentru ca lui i l-a dat. Nu-i același lucru? Iliușecika o să te lase să te joci cu el când dorești, o să fie și al tău și al lui, al amândouă...

— Nu vreau așa, de ce al amândouă, vreau să fie numai al meu, nu al lui Iliușa! se încăpățână mămica, mai-mai să se pornească pe plâns.

— Ia-l, mamă, ia-l dumneata! strigă deodată Iliușa. Krasotkin, pot să-l dau mămicii? se întoarse el rugător spre Kolea, ca și când s-ar fi temut să nu-l supere dacă va dăruia altcuiva

jucăria.

— Sigur că da, bineînțeles! se învoi numaidecât Kolea și, luând tunulețul din mâna lui Iliușa, îl oferi mămichii cu cea mai respectuoasă plecăciune.

Nebuna lacrimă înduioșată.

— Iliușecika, puiul mamei, uite cine-o iubește pe mămica! exclamă ea drăgăstoasă și începu să plimbe tunul înapoi și încolo pe genunchi.

— Mămico, lasă-mă să-ți sărut mânuța! se apropie impetuos de ea căpitanul, punându-și pe loc intenția în aplicare.

— Nu există băiat mai drăguț pe lume decât domnișorul ăsta bun și dulce! decretă simandicoasa doamnă, arătându-l cu mâna pe Kolea.

— Să știi că pulbere pot să-ți aduc câtă vrei, Iliușa. Singuri o fabricăm. Borovikov a aflat compoziția; douăzeci și patru părți silitră, zece sulf și șase cărbune de mestecă, se amestecă și se pisează la un loc și se adaugă câte puțină apă, pînă se face o pastă pe care o treci apoi printr-o piele de tobă, și gata praful de pușcă!

— Smurov mi-a vorbit și el despre pulberea voastră, dar taticu spune că nu e același lucru cu praful de pușcă adevărat, obiectă Iliușa.

— Nu e același lucru? se miră Kolea roșind. Văd că totuși ia foc; ce-i drept, eu nu mă pricep, dar...

— Nu, nu, se grăbi să se scuze căpitanul, simțindu-se cu musca pe căciulă. Am spus numai că praful de pușcă veritabil se fabrică după altă rețetă, dar, firește, se poate prepara și așa...

— Eu n-am de unde să știu, dumneavoastră sunteți mai informat, firește... Noi l-am pus într-un borcan de pomadă și i-am dat foc și-a ars perfect, pînă la capăt, n-a rămas decât foarte puțină cenușă. Dar nu era decât pastă, poate dac-am fi trecut-o printr-o piele de tobă... Bineînțeles, dumneavoastră vă pricepeți mai bine... Pot să vă spun doar că Bulkin a mâncat o bătaie numărul unu de la taică-său pe chestia asta. Ai auzit? îl întrebă pe Iliușa, întorcându-se spre el.

— Am aflat, răspunse copilul, care-l asculta cu cea mai mare plăcere pe Kolea, sorbindu-i fiecare cuvânt.

— Pregătisem o sticlă întreagă pe care Bulkin o ținea ascunsă sub pat. Nu știu cum s-a făcut c-a descoperit-o taică-său. „Da ce, vreți să-mi aruncați casa în aer?” s-a speriat el. Și dă-i, și trage-i! Se gândea chiar să mă reclame la școală. I-a interzis acum să mai vină pe la mine. Și nu numai el, mai sunt și alți băieți pe care părinții nu-i mai lasă de loc să umble cu mine. De pildă, Smurov. Mi-a mers faima; cică aș fi un „copil rău”, zâmbi Kolea disprețuitor. Și toate mi se trag de la figura cu trenul.

— Ah, da, am auzit și eu de asta! exclamă căpitanul. Ba nu zău, cum ați avut atîta curaj? Și nu v-a fost frică de loc, de loc? Trebuie să fie ceva îngrozitor!

Căpitanul nu știa cum să-l mai lingusească.

— Nu prea! răspunse Kolea indiferent. Apoi, întorcându-se către Iliușa: Afurisita aia de gâscă mi-a stricat toată reputația.

Povestind, Krasotkin se silea să pară cât mai degajat, dar tot nu era încă stăpân pe sine și nu izbutea să găsească tonul potrivit.

— Ah, da, am auzit, știu și eu povestea cu gâsca! exclamă Iliușa fericit. Mi-a spus-o cineva, dar n-am înțeles prea bine; chiar ai avut de-a face cu un judecător adevărat?

— O prostie, un fleac de nimic, dar știi cum e obiceiul pe la noi, din țăntar se face armăsar! începu cu dezinvoltura Kolea. Treceam într-o zi prin piață; tocmai veniseră niște țărani cu un cârd de găște. M-am oprit să le privesc. Un flăcău de aici din oraș, Vișneakov (acum s-a băgat băiat de prăvălie la Plotnikov), mă vede stînd locului și mă întreabă: „Ce te zgâiești așa la găște?” Mă uit la el: un vlăjgan așa ca la vreo douăzeci de ani, rotund la față, o mutră de gogoman! Trebuie să știți că eu nu disprețuiesc poporul. Dimpotrivă, chiar mi-e drag... De fapt, noi suntem în regres față de el – asta e o axiomă – mi se pare c-ai zâmbit, dacă nu mă înșel, Karamazov?

— Ferească Dumnezeu, sunt numai urechi, îl asigură Aleoșa cu figura cea mai nevinovată din lume și Kolea, susceptibil din fire, se liniști.

— Teoria mea, Karamazov, e cât se poate de simplă și clară, continuă el volubil și încântat. Cred în popor și mă bucur de câte ori pot să-i dau dreptate, fără să-l corcolesc însă, asta e *sine qua*... Dar începusem să vă spun povestea cu gâsca. Mă întorc, așadar,

spre nătrăul acela și-i zic: „Uite așa, mă întrebam la ce s-o fi gândind acum găasca?” Flăcăul sa uită la mine ca picat din lună. „Și la ce, zice el, se gândește?” „Vezi, zic, carul ăla de colo, cu ovăz? Dacă bagi de seamă, ovăzul curge din sac și găasca își tot lungește gâtul pe sub roata căruții, să ciugulească grăunțele. Vezi?” „Văd, cum să nu văd” îmi răspunde. „Știi la ce mă gândeam, dacă în momentul ăsta carul s-ar urni puțin din loc, ce se întâmplă cu găasca? I-ar tăia gâtul roata sau nu i l-ar tăia?” „I l-ar tăia, nici vorbă!” mă asigură el, râzând cu gura până la urechi. „Ia să încercăm”, îi propun eu atunci. „Să încercăm”, zice. N-am avut prea multă bătaie de cap: el s-a apropiat pe nesimțite de cal, iar eu m-am dat într-o parte să mân găasca sub car. Țăranul nu știu unde căsca gura, mi se pare că vorbea cu cineva; în ce mă privește, n-am avut nevoie să mișc nici un deget. Gășca și-a întins singură gâtul sub roata carului să ciugulească ovăzul. I-am făcut semn flăcăului, care a smucit puțin de căpăstru, și hârști, roata a retezat gâtul orătăniei! Nenorocul nostru a fost că tocmai atunci țăranii au prins de veste și au tăbărât cu gura pe noi: „Înadins ai făcut-o!” „Ba nu, zău n-am vrut!” „Ba da”. Și dă-i țipete: „Hai la judecată!” M-au luat și pe mine: „Și tu ți-ai vârat coada, nu se poate, că doară te știe tot târgul cine ești!” Și într-adevăr așa e, nu înțeleg cum, dar toată lumea din piață mă cunoaște ca pe un cal breaz! adăugă Kolea, cu un fel de mândrie. Am mers deci cu toții la judecător, bineînțeles și cu găasca. Flăcăul nostru s-a speriat și a început să bocească întocmai ca o muiere. Țăranul cu paguba striga în gura mare: „Păi ce, așa merge? Atunci n-ar mai rămâne o găscă în piață!” Firește, nu lipseau nici martorii. Judecătorul a isprăvit repede cu noi: flăcăul trebuia să-i plătească țăranului o rublă despăgubire și găasca să-i rămână lui. Și altă dată să nu mai facă pozne dintr-astea. Gogomanul însă se tot văicărea: „Ce sunt eu de vină, el m-a îndemnat!” și arăta spre mine. Am răspuns cu sânge rece că nici prin gând nu mi-a trecut așa ceva, că m-am mulțumit doar să-mi exprim o părere, să fac o ipoteză. Judecătorul Nefedov a zâmbit, dar a luat numaidecât un aer grav și, pentru că-i venea să râdă, s-a răstit la mine: „Să știi, zice, c-am să raporteze totul la direcția școlii, pentru ca altă dată să nu mai faci asemenea ipoteze în loc să-ți vezi de lecții și să tocești cartea”. Gogoși! N-a raportat nimic la școală; totuși, s-a răspândit zvonul și toată pătrănia a ajuns la urechile direcției că mult mai sunt lungi urechile dumnealor! Cel mai înverșunat a fost Kolbasnikov, profesorul de limbi clasice, dar a sărit Dardanelov și mi-a luat iar apărarea. Kolbasnikov acum e furios, se repede la toată lumea ca un măgar turbat! Știi, Iliușa, că s-a însurat; Mihailov, tatăl miresei, i-a dat numai o mie de ruble zestre, iar mireasa e frumoasă ca muma-pădurii! Să dai și să fugi! Cu ocazia asta cei dintr-a treia i-au făcut o epigramă: *Mare dandanale într-a treia: cică Alde Kolbasnikov ar fi ginerică*. Așa mai departe, e foarte nostim, am să ți-o aduc s-o citești, batrâne. Despre Dardanelov n-am ce să zic, ce-i al lui e-al lui, omul știe carte. Întotdeauna am avut o deosebită stimă pentru asemenea persoane, și nu fiindcă mi-a luat apărarea...

— Vorba e că l-ai tăiat atunci când cu Troia; n-a putut să spună cine a întemeiat-o! observă Smurov, mândru de Krasotkin. Pățania cu găasca îl încântase.

— Chiar așa, când l-ați întrebat cine a întemeiat Troia n-a știut să răspundă? se amestecă în vorbă căpitanul. Am auzit că l-ați pus în mare încurcătură. Iliușecika mi-a povestit totul cum a venit de la școală...

— El știe tot, tăticule, tot, nu-l taie nimeni! exclamă Iliușecika. Se preface numai că-i așa și pe dincolo, dar e cel mai tare din clasă la toate materiile.

Iliușa îl sorbea din ochi fericit.

— Povestea cu Troia a fost o prostie. În fond, nu era decât un fleac, cel puțin asta-i părerea mea! spuse cu falsă modestie Kolea.

Izbutise, în sfârșit, să găsească tonul firesc, deși tot mai era ceva care-l neliniștea: îl rodea faptul că, deși istorisise cu atâta vervă boroboața cu găasca, Aleoșa ascultase tot timpul serios și tăcut, fără un zâmbet pe față; și, ambițios cum era, băiatul simțea ca un ghimpe în inimă: „De ce o fi tăcând așa? Nu cumva mă desconsideră? Și-o fi închipuind probabil că cerșesc laudele? Dacă-și permite cumva să creadă că eu...”

— Pentru mine nu prezintă nici o importanță, absolut nici una, repetă el din nou tranșant și cu ifos.

— Uite că eu știu cine a întemeiat Troia! rosti tam-nesam un băiețel drăgălaș, de vreo unsprezece ani, sfios și tăcut de felul lui, care până atunci stătuse lângă ușă fără să sufle o vorbă. Îl chema Kartașov.

Kolea se uită la el grav și mirat. Întrebarea: „Cine a întemeiat Troia?” rămăsese pentru

toată școala o enigmă pe care nu puteai s-o dezlegi decât citindu-l pe Smaragdov. Și singurul care avea cartea lui Smaragdov era Krasotkin. Într-o zi însă, pe când posesorul ei era ocupat cu altceva, Kartașov, zărind-o printre celelalte cărți, o luase în mână pe furiș, deschizând-o din întâmplare chiar la pagina unde se vorbea despre întemeierea Troiei. Isprava asta o făcuse mai demult, dar, până în momentul acela puștiul nu îndrăznise să mărturisească în auzul tuturor că știa cine fuseseră întemeietorii cetății, temându-se să nu-l zgândărească pe Kolea care cu siguranță că nu l-ar fi cruțat. Acum însă îl luase gura pe dinainte. De altfel, de mult ardea de nerăbdare să-și dea în vileag erudiția.

— Hai, spune, cine a întemeiat-o? îl puse la încercare Kolea, întorcându-se spre el condescendent și mândru, gata să înfrunte toate consecințele, deși ghicise după figura puștiului că acesta era într-adevăr informat.

În momentul acela, în armonia generală se produse ceea ce se cheamă o disonanță.

— Troia a fost întemeiată de Teucros, Dardanus, Ilus și Tros, scanda băiețelul, roșindu-se atât de tare, încât ți-era și milă să-l vezi.

Copiii însă îl ținură un timp sub focul privirilor, fără să-l slăbească o clipă. Abia după aceea își întoarseră ochii cu toții spre Kolea care, cu cel mai desăvârșit sânge rece, îl măsură disprețuitor din cap până în picioare pe țăncul cel obraznic.

— Ce vrea să zică au întemeiat? binevoi, în sfârșit, să-l întrebe Kolea. Și, în general vorbind, ce înseamnă să întemeiezi o cetate sau un stat? Cum au procedat adică, au venit fiecare cu câte o cărămidă în mână s-o pună la temelie, ori cum?

Toți începură să râdă. Vinovatul, din roșu se făcu stacojiu, și înghiți în sec; puțin mai lipsea ca să-l podidească lacrimile. Kolea îl lăsa să se perpelească așa încă un minut.

— Ca să vorbești despre un eveniment istoric de asemenea proporții ca întemeierea unei națiuni, trebuie mai întâi să-ți dai seama ce înseamnă asta, rosti el sentențios și autoritar. De altfel, pe mine toate palavrele astea muieresti mă lasă rece și în general nu am cine știe ce considerație pentru istoria universală, încheie el indiferent, adresându-se tuturor.

— Cum, pentru istoria universală? întrebă speriat căpitanul.

— Da, pentru istoria universală. Ce rost are să-ți încarci memoria cu toate prostiile săvârșite de oameni, fiindcă asta-i în fond istoria. Pentru mine nu există decât matematicile și științele naturii! decretă emfatic Kolea, pândindu-l cu coada ochiului pe Aleoșa, singurul de-a cărui părere se temea.

Aleoșa însă tăcea mai departe cu același aer serios. Să fi rostit un singur cuvânt, discuția cu siguranță s-ar fi încheiat pe loc, dar Aleoșa se mulțumea să tacă și „tăcerea lui putea foarte bine să însemne desconsiderare”. Kolea fierbea.

— Să ne gândim, de pildă, la studiul limbilor clasice; curată scrânteală, altceva nu pot să spun... Mi se pare că nici de astă dată nu ești de acord cu mine, Karamazov...

— Nu, nu sunt de acord, mărturisi Aleoșa cu o fluturare de zâmbet.

— Limbile moarte, dacă vrei să știți părerea mea, nu sunt nimic altceva decât o măsură polițienească, pentru asta au și fost introduse în școală! continuă Kolea să bată câmpii. Special au fost introduse, pentru că sunt anoste și plicticoase și, în plus, mai au și darul să îndobitocească omul. „Școala și așa e anostă, ia să vedem ce-am putea face ca să fie și mai anostă? E stupidă, într-adevăr, dar poate că n-ar strica totuși să fie și mai stupidă!” Și atunci au născocit studiul limbilor moarte. Asta-i părerea mea și sper că n-am să mi-o schimb niciodată! rosti el brusc, în concluzie, cu o umbra de roșeață în obraji.

— Așa e, îi ținu partea convins, cu glăsciorul lui cristalin, Smurov, care-l ascultase tot timpul cu urechile ciulite.

— Și e cel mai tare la latină! exclamă un băiețel.

— Da, tata, îl auzi cum vorbește, și totuși, e cel mai bun din clasă la latină, confirmă Iliușa.

— Ei și? găsi de cuviință să se apere Kolea, deși laudele lor îi făceau evident plăcere. Tocesc la latină pentru că trebuie să tocesc, pentru că i-am promis mamei să termin școala și, din moment ce vrei să faci un lucru, cred eu, trebuie să-l faci așa cum se cuvine, dar în sinea mea disprețuiesc din tot sufletul clasicismul și toate celelalte porcării... Nici acum nu ești de acord, Karamazov?

— De ce „porcării”? zâmbi din nou Aleoșa.

— Bine, dar gândește-te și dumneata: clasicii au fost traduși în toate limbile; ce nevoie mai avem atunci să învățăm limba latină ca s-o putem studia? îți spun eu, a fost introdusă

numai ca măsură polițienească, da, da, ca să îndobitocască lumea! Nu e o porcărie?

— Cine te-a învățat toate astea? exclamă Aleoșa mirat.

— În primul rând, pot să-mi dau și eu seama de ele fără să mă învețe nimeni; în al doilea rând, să știi că în privința traducerilor din clasici, profesorul Kolbasnikov a spus exact același lucru în fața clasei a treia...

— A venit doctorul! rășări deodată Ninocika, care tăcuse tot timpul până atunci.

Într-adevăr, în dreptul porții tocmai se oprișe careta doamnei Hohlakova. Căpitanul, care de dimineață tot aștepta să vină doctorul, se repezi să-i iasă în întâmpinare. „Mămica” se îndreptă din umeri, silindu-se să-și ia o înfățișare cât mai demnă. Aleoșa se duse lângă bolnav și-i potrivi perna. Ninocika îl urmărea grijulie din jeț, să vadă dacă i-o așează cum trebuie. Băieții își luară în grabă rămas bun; câțiva dintre ei promisera c-o să mai treacă pe înserat. La chemarea lui Kolea, Perezvon sări jos din pat.

— Nu plec, nu! îi spuse Kolea din fugă lui Iliușa. Am să aștept în antreu până termină doctorul și, cum l-oi vedea ieșind, mă întorc iarăși cu Perezvon.

Doctorul însă și apăruse în ușă. Încotoșmănat într-o șubă din blană de urs, avea o figură impunătoare, cu favorite stufoase, negre, între care lucea bărbia proaspăt rasă. Trecând pragul, oaspetele se opri locului nedumerit: „Ce-i asta? Unde sunt?” murmură el, rămânând așa cum era îmbrăcat, fără să-și scoată măcar șapca de lutru cu cozoroc tot de lutru. Toată lumea aceea adunată acolo, mizeria ce domnea înăuntru, rufăria întinsă la uscat într-un colț, toate erau făcute să-l contrarieze. Căpitanul se înclină în fața lui până la pământ.

— Aici e... aici... bolborosi el umil. Aici, la mine... trebuia să veniți...

— Sne-ghi-rev? întrebă cu glas tare, plin de importanță, doctorul. Dumneata ești domnul Sneghirev?

— Eu, da... eu...

— Aha!

Medicul mai aruncă o privire dezgustată în jur și se înduplecă, în sfârșit, să-și scoată blana, lăsând la vedere dîta decorația atârnată de gât. Căpitanul prinse șuba din zbor, în timp ce musafirul își scotea șapca.

— Unde este bolnavul? întrebă el tare și răspicat.

VI - UN COPIL PRECOCE

— Ce crezi c-o să spună doctorul? întrebă Kolea dintr-o suflare. Ce mutră antipatică, nu-i așa? Nu pot să sufăr medicina!

— Iliușa nu mai are mult de trăit. Mi se pare că sfârșitul e inevitabil, răspunse cu tristețe Aleoșa.

— Ce șarlatanie! Medicina este o șarlatanie curată! Îmi pare atât de bine însă că te-am cunoscut, Karamazov! De mult așteptam momentul ăsta. Păcat numai că s-a întâmplat să ne întâlnim în împrejurări atât de tragice...

Ar fi vrut să mai adauge încă ceva, mai cald, mai simțit, dar se opri încurcat. Înțelegând ce se întâmplă cu el Aleoșa zâmbi și-i strânse mâna.

— Am învățat de mult să prețuiesc în dumneata un om deosebit, pentru care am toată stima, bolborosi Kolea, fîstăcindu-se din nou și nemaștiind ce să spună. Am auzit că ești mistic și c-ai trăit un timp la mănăstire. Știu că ești mistic, dar... asta nu m-a împiedicat... Contactul cu realitatea o să te lecuiască... Nici nu se poate altfel cu o fire ca a dumitale.

— Ce înțelegi dumneata prin mistic? Și de ce să mă lecuiască? întrebă Aleoșa oarecum mirat.

— De Dumnezeu și de toate celelalte.

— Cum, dumneata nu crezi în Dumnezeu?

— Dimpotrivă, n-am nimic cu Dumnezeu. Firește, Dumnezeu nu este decât o ipoteză... dar... recunosc că este necesar ca să se mențină ordinea... vreau să zic ordinea universală și așa mai departe... Și dacă n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat, adăugă băiatul, simțind că roșește din nou.

Se temea ca nu cumva Aleoșa să creadă că vrea cu tot dinadinsul să-și etaleze erudiția și să-i arată că judecă întocmai ea un om în toată firea. „Mie nici prin gând nu-mi trece să fac pe savantul față de el”, își spuse el supărat. Și nu mai putea de necaz.

— Mărturisesc că, în general, nu prea îmi plac discuțiile de felul ăsta, spuse el tăios. De altfel, poți foarte bine să iubești omenirea și fără să crezi în Dumnezeu, nu-i așa? Voltaire nu credea în Dumnezeu și totuși iubea umanitatea, am dreptate? („Iar ai început, iar!” se muștră el.)

— Voltaire credea în Dumnezeu, dar, pe cât se pare, credea și nu prea, după cum nici omenirea nu știe dacă o iubea chiar așa de mult, rosti molcom Aleoșa, cumpănindu-și cuvintele și pe un ton cât se poate de firesc, ca și cum ar fi vorbit cu un om de seama lui, sau chiar mai vârstnic decât el.

Kolea fu impresionat de ezitarea lui Aleoșa, de neîncrederea în propria sa părere despre Voltaire și mai cu seamă de faptul că voia parcă să-l lase pe el, un copil, să rezolve această problemă.

— Dumneata l-ai citit pe Voltaire? Îl întrebă în încheiere Aleoșa.

— Nu, n-aș putea să spun... Am citit însă Candide în rusește, o traducere veche, mizerabilă, ridicolă chiar... („Iar, iar!”)

— Și ai înțelege?

— Sigur că da, tot... adică... de ce crezi că n-aș fi putut înțelege? E adevărat că sunt și unele lucruri picante... Pot foarte bine totuși să-mi dau seama că este un roman filozofic, că a fost scris în sprijinul unei idei... de astă dată Kolea se împotmoli de tot. Eu sunt socialist, Karamazov, un socialist incorigibil! declară el din senin, fără nici o legătură cu ceea ce spusese mai înainte.

Aleoșa începu să râdă.

— Socialist? Dar când ai avut timp să ajungi socialist? La treisprezece ani? Mi se pare că atâtia ai, dacă nu mă înșel.

Kolea se simți ofensat.

— În primul rând, dacă nu te superi, am paisprezece, nu treisprezece, îi împlinesc peste două săptămâni! ripostă el cu aprindere. În al doilea rând, nu pricep ce legătură are vârsta cu lucrurile astea. Convingerile mele interesează, nu câți ani am, nu-i așa?

— Când o să ai câțiva ani în plus, o să vezi singur ce importanță poate avea vârsta pentru convingerile unui om. Am avut impresia că dumneata nu faci decât să repeți niște cuvinte pe care le-ai auzit undeva, răspunse Aleoșa tot atât de liniștit și de modest.

Kolea însă îl întrerupse impetuos.

— Îmi dai voie, pentru dumneata totul se reduce la supunere și misticism. Cu toate astea, trebuie să recunoști că, de pildă, credința creștină n-a favorizat în definitiv decât oamenii bogați și aristocrația, ajutându-i să mențină în sclavie pătura de jos, nu-i așa?

— Ah, asta cu siguranță c-ai citit-o undeva sau te-a dăscălit cineva, sunt convins! exclamă Aleoșa.

— Dă-mi voie, de ce trebuie neapărat s-o fi citit undeva? Și te rog să mă crezi că nu m-a dăscălit nimeni. Pot să judec lucrurile și singur... Și, dacă vrei să știi, n-am nimic împotriva lui Hristos. A fost o persoană plină de omenie și, dacă ar fi trăit în zilele noastre, sunt convins că s-ar fi alăturat revoluționarilor și poate ar fi jucat chiar un rol de seamă... Mai mult ca sigur.

— Unde, unde ai putut să descoperi toate astea? Cu ce neghiob te-ai împrietenit? exclamă Aleoșa.

— Îmi pare rău, dar adevărul nu poate fi ascuns sub oboroc! E drept că am deseori prilejul să discut cu domnul Rakitin, dar... de fapt, se pare că și bătrânul Bielinski a spus același lucru³⁸.

— Bielinski? Nu-mi amintesc. N-a scris nicăieri așa ceva.

— Chiar dacă n-a scris, în orice caz se pare c-ar fi spus. Am auzit de la un... dar, la dracu...

— Dumneata l-ai citit pe Bielinski?

— Cum să-ți spun, vezi... nu... l-am citit în întregime, dar... am citit totuși un fragment, știi, acolo unde vorbește despre Tatiana, de ce n-a plecat cu Oneghin.

— De ce n-a plecat cu Oneghin? Cum, dumneata... poți să înțelegi asemenea lucru?

— Dar ce, crezi că sunt un puști ca Smurov?! rânji sarcastic Kolea. Să nu-ți închipui totuși

³⁸ Dostoievski se referă la o discuție pe care a avut-o cu criticul democrat-revoluționar Vissarion Grigorievici Belinski (1811-1848) cu privire la Hristos, relatată pe larg în Jurnalul unui scriitor.

că aș fi cine știe ce revoluționar înfocat. Se întâmplă de multe ori să nu mă înțeleg cu domnul Rakitin. Dacă am pomenit adineauri despre Tatiana, nu înseamnă că sunt de acord cu emanciparea femeilor. Convingerea mea este că femeia rămâne totuși o ființă inferioară și ca-i datore să se supună. *Les femmes tricotent*³⁹, vorba lui Napoleon, spuse Kolea zâmbind fără rost. În această privință cel puțin, împărtășesc întru totul părerea acestui pseudomare om. Și tot așa cred că-i o măgărie să-ți părăsești țara, plecând, bunăoară, în America; mai rău decât o măgărie, e o nerozie sadea! Ce să cauți în America când și la noi poți fi foarte bine de folos omenirii? Mai ales acum. Avem în față un câmp nelimitat pentru a desfășura o activitate rodnică. Așa am și răspuns.

— Ai răspuns? Cui? S-a găsit cineva să-ți propună să pleci în America?

— Mărturisesc că da, a încercat cineva, dar am refuzat categoric. Asta, bineînțeles, rămâne între noi, Karamazov, auzi? Nici un cuvânt nimănui! Ești singurul om care știe treaba asta. N-am nici un chef să încap în ghearele secției a III-a și să-mi îmbogățesc cunoștințele în clădirea de la Podul Țepnoi.

Cât vom trăi nu uităm noi

*Căsuța de la Podul Țepnoi!*⁴⁰

Îți amintești? Formidabil, nu-i așa? De ce râzi? Nu cumva crezi că-ți spun gogoși? („Ce-ar fi dac-ar afla întâmplător că nu există decât un singur număr din „*Kolokol*” în biblioteca tatii, unicul, de altfel, pe care l-am citit?” își spuse el cu un fior.

— Vai de mine, nici nu-mi trece prin gând să râd de dumneata și nu cred că minți. Tocmai asta e, vezi, sunt convins că nu m-ai mințit, pentru că probabil, din păcate, e adevărul adevărat! Dar pe Pușkin l-ai citit? De pildă, *Oneghin*... fiindcă ai pomenit despre Tatiana.

— Nu, încă nu, dar vreau să-l citesc. Să știi, Karamazov, ca eu n-am nici un fel de idei preconcepute. Sunt curios să ascult ce spun ambele părți. Dar de ce m-ai întrebat?

— Așa.

— Spune-mi, Karamazov, așa e că mă disprețuiești? Mult de tot? Îl întreabă Kolea ritos, umflând pieptul, ca și când s-ar fi pregătit să-l înfrunte. Te rog să-mi vorbești deschis, fără menajamente.

— Să te disprețuiesc, pe dumneata? se miră Aleoșa. Pentru ce? Îmi pare rău numai că un suflet încântător ca al dumitale, înainte chiar de a fi apucat să cunoască viața, a putut fi denaturat din pricina unor simple absurdități.

— Nu-mi purta mie de grijă, te rog! i-o retează Kolea, sigur pe sine. E adevărat că sunt susceptibil. Susceptibil chiar până la prostie, până la vulgaritate. Adineauri ai zâmbit și mi s-a părut că...

— Ah, dac-ai ști pentru ce am zâmbit! Să vezi, am citit acum, de curând, părerea unui cetățean din Germania, care a trăit însă un timp în Rusia, despre tineretul nostru școlar. Uite ce zice: „Arătați-i unui elev rus o hartă a firmamentului despre care până atunci nici habar n-avea și, a doua zi chiar, o să v-o dea înapoi corectată”. O lipsă totală de cunoștințe și-n schimb o încredere în sine exagerată, asta a vrut să spună neamțul despre școlăria rusă.

— Și să știi că exact așa e! râse Kolea. *Exactissimo!* Cu semn de exclamare! Bravo, neamțule! Atâta numai că nemțoiul ăsta al dumitale n-a știut să vadă și părțile ei bune, nu-i așa? Încredere în sine – fie! – însă e vorba doar de o manifestare a tinereții, ceva se poate îndrepta cu timpul, dacă într-adevăr e nevoie. În schimb, noi avem altceva, avem încă de mici copii un spirit de independență, avem curajul gândirii și al opiniilor în locul slugărniceii umile de care dau dovadă în fața autorității acești cârnățari... Și totuși, neamțul a spus un lucru foarte adevărat! Bravo lui! Chiar așa fiind însă nemții trebuie sugrumați. Oricât ar fi ei de tari în știință, trebuie sugrumați...

— Dar pentru ce? zâmbi din nou Aleoșa.

— Am spus o prostie, recunosc. Uneori sunt chiar ca un copil, când mă simt în largul meu mă ia gura pe dinainte și încep să bat câmpii. Dar acum bag de seamă, noi stăm aici și

³⁹ Femeile croșetează. (Fr.)

⁴⁰ Versuri de Dmitri Mihaev (1835-1889) din Orășelul de sare, în care poetul critică modul în care se țineu diverse lecții populare, într-o casă de lângă Podul Țepnoi. Versurile au căpătat însă și o altă semnificație, deoarece tot lângă Podul Țepnoi, se afla și Cancelaria imperială a Secției a-III-a (Siguranța Statului).

discutam câte-n lună și-n stele și doctorul a intrat cam de mulțor înăuntru. Poate că o consultă și pe „mămica”, și pe Ninocika, săraca de ea! Știi, Ninocika îmi place foarte mult. În momentul când ieșeam din cameră, mi-a șoptit: „De ce n-ai venit până acum?!” Și cu câtă dojana în glas! Am impresia că trebuie să fie grozav de bună și tare nefericită, biata fată!...

— Da, da! Ai să vii acum mai des pe aici și ai să vezi ce suflet are. O să-ți fie de folos să cunoști asemenea fapte, ca să înveți să prețuiești oamenii și, cunoscându-le mai bine, o să mai ai de învățat încă multe alte lucruri care de asemenea au să-ți priască, îi argumentă Aleoșa cu râvnă. Nimic nu te poate ajuta mai mult decât asta ca să te schimbi.

— O, nu-ți închipui ce rău îmi pare și cât mă căiesc în sinea mea că n-am venit mai curând! suspină Kolea cuprins de amărăciune.

— Da, e păcat! Ai văzut ce bucurie i-ai făcut mititelului? Și cât s-a mai frământat așteptându-te!

— Nu-mi mai spune nimic! Îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap! Dar așa îmi trebuie: n-am vrut să vin dintr-o ambiție meschină, odioasă, de care n-am să mă pot dezbara toată viața, deși mă străduiesc cât pot s-o birui. Acum de-abia îmi dau seama ce netrebnici sunt din o mie și unul de motive, Karamazov!

— Nu, ești un om cu însușiri minunate, păcat numai că firea dumitale a fost denaturată. Îmi explic perfect de ce ai avut o influență atât de mare asupra acestui copil cu suflet curat și de o sensibilitate aproape bolnăvicioasă! îi răspunse cu însuflețire Aleoșa.

— Mie îmi spui asta, mie? exclamă Kolea. Și eu care credeam, da, da, închipuie-ți, de câteva ori am avut impresia ca dumneata mă desconsideri. O, dac-ai ști cât țin la părerea dumitale!

— Se poate oare să fii atât de bănuitor? Să n-ai nici un pic de încredere în oameni? La vârsta dumitale! Vezi, adineauri, când eram cu toții dincolo în cameră, uitându-mă la dumneata în timp ce povesteai, îmi spuneam că trebuie să fii foarte sensibil.

— Adevărat? Dar ce ochi ai dumneata! Pun rămașag că asta s-a întâmplat în timp ce povesteam pățania cu găscă. M-am gândit atunci că probabil te uiți la mine cu un nemăsurat dispreț, pentru că mă laud; în momentul acela am simțit că te urăsc și am început să bat câmpii, îndrugând tot felul de bazaconii. Mai apoi, adică de când stăm aici de vorbă împreună, mi s-a părut că atunci când am spus: „Dacă Dumnezeu n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat”, dumneata ai avut cu siguranță impresia că vreau să fac pe savantul în fața dumitale, cu atât mai mult cu cât era o frază pe care am citit-o undeva, într-o carte. Îți jur însă că n-am făcut-o din vanitate, ci așa, nu știu cum să-ți explic, poate, de bucurie, zău... de bucurie... deși nu e frumos de loc, știu bine, să împui capul unui om... În schimb, acum m-am convins că nu mă disprețuiești și că n-a fost decât o fantasmagorie de a mea. O, Karamazov, sunt un om profund nenorocit! Uneori mi se năzare, așa, din senin, Dumnezeu știe ce, mi se pare că toată lumea râde de mine și atunci aș fi în stare să distrug tot, tot, să răstorn chiar și rânduiala lumii!

— Și-i chinuiești pe cei din jurul dumitale, zâmbi Aleoșa.

— Da, așa e, îi chinuiesc pe cei din jur și mai ales pe biata mamă. Spune-mi, Karamazov, nu crezi ca sunt grozav de ridicol în clipa asta?

— Dar ce-ți mai trece prin gând, scoate-ți odată din cap lucrul ăsta! izbucni Aleoșa. Ce înseamnă să fii ridicol? De câte ori un om nu este sau nu pare ridicol? Și apoi, azi, mai toți oamenii capabili se tem să nu fie ridicoli și-și amărăsc astfel singuri zilele. Mă miră numai că ai început să ai obsesia asta atât de curând, cu toate că e un lucru pe care l-am observat nu numai la dumneata. Astăzi până și copiii suferă de teama ridicolului. Este o adevărată molimă sufletească. Cred că diavolul însuși bântuie, sub masca amorului propriu, generația actuală, adăugă Aleoșa fără să zâmbescă, deși lui Kolea, care-l privea țintă, i se păru că observă o umbră de surâs pe buzele lui. Văd că și dumneata ești ca toți ceilalți, mai bine zis, ca mulți dintre ei, și totuși, n-ar trebui să fii ca toată lumea, înțelegi? încheie Aleoșa.

— Chiar dacă toți sunt așa?

— Da, chiar dacă toți sunt așa. Dumneata singur să fii altfel. Și, de fapt, nici nu ești la fel ca ceilalți; bunăoară, nu te-ai sfiit să-ți mărturisești cusururile ba chiar și ceea ce ți se pare ridicol la dumneata. Cine ar mai face asemenea mărturisiri în ziua de azi? Nimeni, cu atât mai mult cu cât nici nu simt nevoia să se analizeze. Caută să fii altfel decât ceilalți și, chiar de-ar fi să rămâi unicul în felul dumitale, rămâi așa.

— Formidabil! Știam eu că nu m-am înșelat asupra dumitate! Dumneata ai darul să mângâi un om. O, nu-ți dai seama, Karamazov, cât am dorit să te întâlnesc, de când te caut! Zău, într-adevăr și dumneata te-ai gândit la mine? Așa spuneai adineauri, că te-ai gândit.

— Da, te cunoșteam din auzite și m-am gândit într-adevăr la dumneata... chiar dacă m-ai întrebat numai din vanitate, nu-i nimic.

— Observi, Karamazov, că explicația noastră seamănă cu o declarație de dragoste, spuse Kolea cu jumătate de glas, parcă oarecum rușinat. Nu ți se pare ridicol?

— De loc; chiar dac-ar fi ridicol, n-are a face, din moment ce e bine, rosti Aleoșa zâmbind senin.

— Ascultă, Karamazov, trebuie să recunoști că și dumitale ți-e rușine de mine, așa, un pic... Te văd după ochi... un surâs viclean, dar fericit licări pe chipul lui Kolea.

— De ce să-mi fie rușine?

— Atunci de ce ai roșit?

— Dumneata m-ai făcut să roșesc! râse Aleoșa, îmbujorându-se de-a binelea. Ei da, nu știu de ce mă simt puțin rușinat... bolborosi el ușor stingherit.

— O, nu știi ce drag îmi ești și cât te prețuiesc în momentul ăsta, tocmai pentru că ți-e rușine! Pentru că și dumneata ești la fel cu mine! exclamă Kolea entuziasmat.

Îi ardeau obraji și-n ochi avea o strălucire vie.

— Ascultă, Kolea, dumneata o sa fii un om nefericit în viață, spuse pe neașteptate Aleoșa.

— Sunt convins de asta, confirmă băiatul. Cum de le știi dinainte pe toate?

— Și totuși ai să binecuvântezi viața.

— Așa e! Ura! Ești un proroc! O, să tzi ce bine o să ne înțelegem amândoi, Karamazov! Știi, ceea ce mă încântă mai ales este faptul că-mi vorbești de la egal la egal. Cu toate că nu suntem egali, nu, nici vorbă, dumneata ești cu mult mai presus decât mine! Dar o să ne înțelegem de minune! în ultimpul timp îmi spuneam mereu: „Ori o să fim prieteni din prima clipă, ori o să ne despărțim dușmani până la moarte!”

Aleoșa râse înveselit.

— Dacă-ți spuneai așa, înseamnă că de atunci începuseși să ții la mine.

— Da, țineam, țineam mult de tot la dumneata, mi-erai foarte drag și nu voiam decât să te cunosc! Toate le știi! Ah, iată și doctorul! Doamne, ce le-o fi spus, uite numai ce figură are!

VII - ILIUȘA

Doctorul tocmai ieșea din odaie, înfofolit în șubă și cu șapca pe cap. Avea o mutră iritată, aproape scârbită, ca și cum tot timpul s-ar fi temut să nu se murdărească. Își roti în treacăt ochii prin antreu, aruncând o privire încruntată spre Aleoșa și Kolea. Aleoșa făcu semn vizitiului să tragă trăsura în fața ușii. Căpitanul, gheboșat, aproape frânt din mijloc, se repezi să-l oprească pe medic ca să afle ultimul lui cuvânt. Părea distrus, înnebunit de groază.

— Excelență, excelență... e cu putință? dădu el să spună și se poticni, mulțumindu-se să facă un gest disperat și uitându-se la el pentru ultima oară rugător, ca și cum o singură vorbă rostită de buzele lui ar fi putut să schimbe soarta bietului copil.

— Ce pot să fac? Nu sunt Dumnezeu! îi răspunse medicul cu o voce indiferentă, pe un ton din obișnuință autoritar.

— Domnule doctor... excelență... și chiar așa curând, curând de tot?

— Trebuie să fii pregătit pentru orice, declară medicul, apăsând pe fiecare silabă, și, cu ochii în pământ, se pregăti să treacă pragul și să se urce în trăsură.

— Excelență, pentru Dumnezeu! îl acostă din nou căpitanul în panică. Excelență!... Nu-i nimic, nimic de făcut? Nu mai există nici o scăpare?...

— Asta nu mai depinde de mine, rosti doctorul nerăbdător. Totuși, hm, și se opri locului, dacă, de pildă, ai putea să trimiți... bolnavul... cât mal urgent, imediat chiar (cuvintele „cât mai urgent, imediat chiar” i le trânti în față răstit, aproape mânios, făcându-l pe căpitan să tresară înfiorat) la Siracuza, atunci... având în vedere condițiile climaterice prielnice... s-ar

putea să se producă...

— Siracuza!... exclamă căpitanul, ca și când n-ar fi înțeles încă despre ce e vorba.

— Siracuza, adică în Sicilia! rosti cu glas tare, sarcastic, Kolea, chipurile ca să-l lămurească.

Doctorul se uită la e!

— În Sicilia! Doamne, excelență!... Vedeți și dumneavoastră! simțind că-i piere pământul de sub picioare, bietul om arătă cu mâinile jur împrejur. Și mămica, și familia?

— Nnnu, familia n-are nevoie de Sicilia, ți-aș recomanda mai curând s-o trimiți în Caucaz, la primăvară... pe fiica dumitale, în Caucaz, iar soția... soția, după ce va face un tratament în Caucaz pentru reumatism... ar trebui să pleci imediat cu dânsa la Paris, la clinica de psihiatrie a doctorului Lepelletier, aș putea să-ți dau o recomandatie pentru dânsul, și atunci... atunci s-ar putea să se producă...

— Domnule doctor! Dar vedeți și dumneavoastră! Căpitanul făcu din nou același gest disperat, arătându-i pereții de scândură ai magherniței.

— A, asta nu mă privește pe mine, zâmbi ironic doctorul. Eu ți-am răspuns numai la întrebarea dumitale, indicându-ți mijloacele moderne de tratament pe care știința ți le poate pune la dispoziție... Încolo... Îmi pare rău, dar...

— Nu-ți fie frică, don doftor, câinele meu nu mușcă, îl liniști în gura mare Kolea caustic, văzând că medicul se uita puțin alarmat la Perezvon care stătea în prag.

În glasul băiatului se simțea un tremur de mânie. Intenționat îi spusese „don doftor”, după cum mărturisi el mai apoi, ca să-i facă sânge rău.

— Cuuum? Dând capul pe spate, medicul îl fulgeră cu o privire, apoi se întoarse către Aleoșa și-l întrebă, ca și cum l-ar fi scos la raport: Ciiine esste?

— Stăpânul lui Perezvon, don doftor, nu merită să te ocupi de persoana mea! rosti din nou apăsător Kolea.

— Zvon? repetă doctorul, care nu înțelesese prea bine.

— Vezi că nu știi de unde vine zvonul?! La revedere, don doftor, să ne vedem cu bine la Siracuza!

— Ciiine esste? Ciiine esste? se zbârli medicul furios.

— Un școlar de la noi din oraș, domnule doctor, un ștregar, nu-i dați atenție, răspunse precipitat Aleoșa încruntându-se. Kolea, taci din gură! se răsti el la Krasotkin. Nu trebuie să-i dați atenție, domnule doctor, repetă el puțin iritat.

— Bătaie, bătaie și iar bătaie! izbucni doctorul exasperat, lovind cu piciorul în podea.

— Știi, don doftor, că Perezvon al meu poate să și muște câteodată! îl avertiză cu o voce tremurătoare Kolea, palid la față, săgetându-l cu o privire ce scapără scânteii. Ici, Perezvon!

— Kolea, dacă mai spui un singur cuvânt, nu mai vreau să te văd niciodată! strigă Aleoșa autoritar.

— Nu există decât un singur om pe lume care poate să-i poruncească lui Nikolai Krasotkin - auzi, don doftor? - și omul acesta e dumnealui, spuse Kolea, arătând spre Aleoșa. Mă supun deci, la revedere!

Răsucindu-se brusc pe călcâie, deschise ușa și intră în odaie. Perezvon o zbughi după el. Medicul rămase câteva secunde locului, ca împietrit, uitându-se cu niște ochi zgâiți la Aleoșa, apoi scuipea pe jos și o porni grăbit spre trăsura, bufnind și trăsând: „Asssta... asssta, asssta-i nemaipomenit!” Căpitanul se repezi să-l ajute să se urce în caretă. Aleoșa intră la rândul său în cameră. Kolea stătea la căpătâiul lui Iliușa. Copilul îl ținea de mână și-l chema mereu pe taică-său. O clipă mai apoi se întoarse și acesta.

— Tată, tăticule, vino aici... noi... bolborosi bolnavul peste măsură de agitat, dar se opri sleit de puteri; întinse brusc brațuștele slabe, numai piele și os și, cuprinzând pe Kolea și pe taică-său într-o singură îmbrățișare, îi strânse pe amândoi cât putu de tare lângă el.

Bietul căpitan tresaltă, zguduit de suspine mute, în timp ce lui Kolea îi tremurau buzele și bărbia.

— Tată, tăticule! îmi pare așa de rău de dumneata, tăticule! gemu cu obidă Iliușa.

— Iliușecika... băiatul tatii., doctorul a spus c-o să te faci bine... o să fim fericiți... doctorul... Îngăimă căpitanul.

— Vai, tăticule! Crezi că eu nu știu ce ți-a spus doctorul cel nou despre mine... Parcă n-am văzut! exclamă Iliușa, strângându-i mai cu foc pe amândoi în brațe și vârându-și obrăjorul în umărul părintelui său. Tăticule, nu mai plânge... când o să mor, să-ți iei un alt

băiat în locul meu, un băiețuș bun de tot... să-l alegi pe cel mai bun dintre toți, să-i spui și lui tot Iliușa și să-l iubești așa, ca pe mine...

— Taci, bătrâne, lasă, c-o să te faci bine! strigă Kolea exasperat.

— Dar nici pe mine să nu mă uiți, să nu mă uiți niciodată, tăticule, continuă Iliușa. Să vii la mormântul meu... auzi, tăticule, să mă îngropi lângă piatra noastră, știi, bolovanul acela la care mergeam amândoi, să ne plimbăm, și în fiecare seară să vii acolo, la mine, împreună cu Krasotkin... Și cu Perezvon, să-l iei și pe el... Eu am să vă aștept... Tată, tăticule!

Glasul i se curmă, istovit; stăteau așa câteșitrei îmbrățișați, fără să spună nimic. Ninocika plângea încetitor în jețul ei. Mămica, văzându-i pe toți plângând, începu și ea să bocească.

— Iliușecika! Iliușecika! îl jelea ea.

Krasotkin se desprinsese, în sfârșit, din strânsoare.

— La revedere, bătrâne, mă așteaptă mama la masă... spuse el repede. Îmi pare rău că n-am anunțat-o! Să nu se neliniștească... Mă întorc însă iar după masă, am să stau cu tine toată ziua, până diseară, și am să-ți tot povestesc... am atâtea să-ți spun... Vin și cu Perezvon; acum îl iau cu mine, mi-e teamă să nu începă să urle când o vedea că plec și atunci n-o să mai aveți liniște cu el; la revedere!

Și ieși buzna pe ușă. Se ținuse tot timpul să nu plângă, dar în antreu se pierdu cu firea. Aleoșa îl găsi cu obrajii scăldați în lacrimi.

— Kolea, trebuie neapărat, auzi tu, neapărat să te ții de cuvânt și să vii, altfel o să fie tare amărât sărăcuțul... Îi spuse el stăruitor.

— Neapărat! O, îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap că n-am venit mai curând! murmură Kolea plângând, fără să se mai rușineze de Aleoșa.

În aceeași clipă, căpitanul ieși valvârtej în antreu, trântind repede ușa în urma lui. Avea ceva de halucinat pe figură și-i tremurau buzele. Se opri în fața celor doi tineri și ridică brațele la cer.

— Nu-mi trebuie nici un băiat bun! Nu-mi trebuie alt copil! bolborosi el, scrâșnind sălbatic din dinți. De te voi uita, Ierusalime, să...

Nu mai apucă să termine însă, ca și cum i s-ar fi pus un nod în gât, și, sfârșit de puteri, se lăsa în genunchi lângă laviță. Își strângea capul în pumni și plângea în neștire cu sughituri, silindu-se să-și stăpânească pe cât putea gemetele, ca să nu se audă cumva înăuntru. Kolea fugi afară.

— La revedere, Karamazov. Dumneata ai să vii? îl întrebă răstit și supărat pe Aleoșa.

— Vin sigur deseară.

— Ce-a spus despre Ierusalim... Ce mai era și asta?

— E un verset din Biblie! „De te voi uita, Ierusalime”, adică dacă s-ar întâmpla să dau vreodată uitării tot ce am mai scump pe lume, să mă înstrăinez de tot ce-mi este mai drag, să mi se usuce...

— Am înțeles, ajunge! Să vii neapărat! Ici, Perezvon! răcni el, de astă dată furios, și porni cu pași mari, grăbit, spre casă.

CARTEA A UNSPREZECEA FRATELE IVAN FEODOROVICI

I - ACASĂ LA GRUȘENKA

Aleoșa o luă spre Piața Catedralei, unde se afla locuința Morozovei, negustoreasa la care sedea cu chirie Grușenka. De dimineață îi trimisese vorbă prin Fenia să treacă neapărat pe la dânsa. Descosând-o pe slujnică, Aleoșa aflase că Grușenka nu-și mai găsea astâmpăr, fiind stăpânită încă din ajun de o inexplicabilă agitație. În ultimele două luni, de când cu arestarea lui Mitea, Aleoșa fusese mereu pe la ea, fie că-l rugase frate-său să se ducă, fie din proprie inițiativă. La vreo trei zile după ce Mitea fusese închis, Grușenka căzuse la pat și zăcuse greu bolnavă timp de aproape cinci săptămâni, dintre care o săptămână încheiată fără să-și vină în fire. Se schimbaseră mult între timp, slăbise și era palidă la față, cu toate că de vreo două săptămâni începuse să iasă din casă. Aleoșa o găsea și mai atrăgătoare decât înainte și simțea o adevărată plăcere să-i întâlnească privirea în clipa când intra pe ușă. Avea o altă privire acum, mai adâncă și mai energică. Îți dădea seama imediat de transformarea ce se petrecuse în sufletul său, simțea sălășluind în el o voință fermă, echilibrată, statornică și salutară. O cută ușoară i se săpase între sprâncene, dând chipului său drăgălaș o expresie meditativă, concentrată, aproape austeră la prima vedere. Nu mai rămăsese nimic din superficialitatea ei de mai înainte. Aleoșa era totuși surprins și i se părea curios oricum faptul că, în ciuda nenorocirilor ce se abătuseră asupra bieteii femei – logodită cu un om care fusese arestat, chiar în seara când își unise soarta cu a lui, sub învinuirea de a fi savârșit o crimă înfiorătoare – în ciuda bolii ce o doborâse la pat îndată după arestarea logodnicului și a sentinței inexorabile ce-l amenința, Grușenka nu-și pierduse voioșia tinerească de altădată. Privirea ei, atât de mândră odinioară, avea acum o anume seninătate, deși uneori răbufnirile unei vechi supărări îi aprindeau o văpaie sinistră în ochi. Supărarea asta ce mocnea de mult în inima ei, în loc să se domolească cu timpul, dimpotrivă se învenina din zi în zi mai mult, iar pricina pentru care își făcea atâta sânge rău era Katerina Ivanovna. Până și în delir, când zăcea bolnavă în pat, îi pomenise mereu numele. Aleoșa își dădea seama că era cumplit de geloasă pe ea din cauza lui Mitea, a deținutului Mitea pe care, deși ar fi putut să-l vadă oricând dorea, Katerina Ivanovna nu-l vizitase măcar o singură dată la închisoare. Gelozia și supărarea ei îi dădeau destulă bătaie de cap lui Aleoșa, singurul om căruia Grușenka îi încredința zbuciumul său sufletească, cerându-i de fiecare dată sfatul; iar el de multe ori nu mai știa ce să-i spună.

Intrând pe ușă, era puțin îngrijorat. Grușenka se înapoiase de curând din oraș; nu trecuse nici o jumătate de oră de când venise de la Mitea de la închisoare și, după graba cu care se ridică de la masă spre a-l întâmpina, Aleoșa ghici că-l așteptase până atunci ca pe ghimpi. Pe masă se aflau niște cărți de joc împărțite așa ca și când ar fi jucat până atunci „popa-prostul”. Pe canapeaua de piele din fața ei zăcea, în halat și cu o scufie de bumbac în cap, Maximov, bolnav și slăbit, dar cu un zâmbet blajin pe buze. Bătrânul vagabond se opoșise acolo, în casă, de vreo două luni, adică de când sosise cu Grușenka de la Mokroe. În ziua aceea, când ajunseseră, în sfârșit acasă, după ce înfruntaseră ploaia și glodurile drumului, ud până la piele și cu inima înghețată de frică, Maximov se așezase pe canapea, îndreptându-și spre ea privirea rugătoare. În primul moment, copleșită de nenorocirea ce o lovise, Grușenka, furată de necazurile sale și având pe deasupra și un pic de febră, aproape

că uitase cu totul de el. Abia într-un târziu se oprise brusc locului și privirile îi căzuseră asupra lui; bătrânul încercase să râdă, pierdut, nenorocit, uitându-se drept în ochii ei. Grușenka o strigase atunci pe Fenia și poruncise să-i aducă ceva de mâncare. Maximov nu se mișcase toată ziua de pe canapea, iar când se întunecase de tot afară și obloanele fuseseră închise, Fenia o întrebase pe stăpână-sa:

— Ce facem cu dumnealui, conică, rămâne aici peste noapte?

— Da, fă-i patul pe canapea, răspunsese Grușenka.

Interesându-se mai îndeaproape de soarta lui, aflase că omul n-avea nici un căpătâi. „Domnul Kalganov, protectorul meu, mi-a spus de la obraz că nu mă mai primește să stau la dânsul și mi-a dăruit cinci ruble”, îi mărturisise el. „Bine, dacă-i așa, să te țină Dumnezeu sănătos, rămâi aici”, hotărâse Grușenka în durerea ei și-i zâmbise milostiv. Bătrânul simțise cum i se topește inima văzând-o că-i surâde așa, și buzele începuseră să-i tremure într-un plâns mut, ca o mărturie de recunoștință. De atunci se aciuase acolo în casă ca un câine de pripas. Nu plecase nici mai apoi, când Grușenka zăcuse bolnava în pat. Nici Fenia și nici maică-sa, bucătăreasa Matriona, nu se înduraseră să-l alunge, având mai departe grijă să-i dea de mâncare și să-i aștearnă în fiecare seară să se culce pe canapea. Cu timpul, Grușenka ajunsese să se obișnuiască cu el și, de câte ori se întorcea de la Mitea (nici nu se întremase bine după boală și, de îndată ce se sculase din pat, se și dusese să-l vadă la închisoare), ca să-și omoare timpul, se așeza la taclale cu „Maximușka”, pălăvrăgind ore întregi despre fel de fel de nimicuri, numai să nu se mai gândească la necazul ei. Bătrânul avea haz când începea să povestească și până la urmă ajunsese să nu se mai poată lipsi de el. În afară de Aleoșa, care nu venea nici el chiar zi de zi, Grușenka aproape că nu mai primea pe nimeni în casă. Iar moșneagul ei, negustorul, „era pe ducă”, după cum vorbea lumea în târg și, într-adevăr, cam la o săptămână după procesul lui Mitea, închise ochii pe veci. Cu trei săptămâni înainte de moarte, simțind că i se apropie sfârșitul, se înduplecase, în sfârșit, să-și cheme feciorii cu neveste și copii cu tot, poruncindu-le să nu mai plece de la căpătâiul lui. Și tot atunci le pusese slugilor în vedere să nu-i mai dea drumul în casă Grușenkăi sub nici un cuvânt, iar dacă s-ar întâmpla să vină cumva, să-i spună din partea lui „că-i dorește să trăiască mult și bine, să fie fericită și să nu-și mai aducă aminte de el niciodată”. „Totuși, Grușenka mai în fiecare zi trimitea pe cineva să întrebe ce mai face.

— Bine c-ai venit! exclamă ea bucuroasă, lepădând cărțile din mână și ridicându-se să-l întâmpine pe Aleoșa. Maximușka mă tot speria că n-o să mai vii! Ah, nu știi ce nevoie am de tine! Ia loc. Ce să-ți dau? Vrei o cafea?

— N-ar strica, spuse Aleoșa, așezându-se la masă. Sunt flămând ca un lup.

— Ei, vezi! Fenia, Fenia, adu cafeaua! strigă Grușenka. De când te așteaptă pe foc. Fenia, adu și niște plăcinte, ai grijă să fie calde, auzi tu? Nu știi ce bucluc am avut, Aleoșa, cu plăcintele astea! I-am dus și lui la pușcărie, și ce crezi? uite-așa mi le-a aruncat înapoi, n-a vrut să pună gura pe ele! Ba chiar a azvârlit o bucată pe jos și a călcat-o în picioare. „Bine, am spus eu, atunci am să le las gardianului și, dacă până deseară nu te răzbește foamea, înseamnă că te hrănești numai cu venin, șarpe!” și am plecat. Iar ne-am certat. Mă crezi, de fiecare dată când mă duc la el începe iarăși scandalul.

Grușenka îi povestise totul pe nerăsuflăte, surescitată. Maximov zâmbea timid, cu ochisorii în pământ.

— Dar azi de ce v-ați mai certat? întrebă Aleoșa.

— Nu m-aș fi așteptat niciodată să se facă zăzanie între noi pentru așa ceva! închipuiește-ți: l-a apucat gelozia pe „fostul” meu! „De ce-i dai bani? Va să zică, ai început să-l ții ca pe un pește?” E gelos, tot timpul îl roade gelozia! E gelos și când doarme și când mănâncă. Nu zici că săptămână trecută i-a cășunat până și pe Kuzma!

— Păi doar știa despre „fostul” tău!

— Ca să vezi! A știut de la început, și tocmai azi, ce i s-o fi năzărit, c-a sărit cu gura și a început să mă insulte. Mi-e și rușine să repet ce mi-a spus, zevzecul! Când să plec, a venit și Rakitka. Nu cumva l-o fi asmuțind el? Ce zici? întrebă ea cu gândul aiurea.

— Te iubește. Asta e, te iubește peste măsură. Și mai e și nervos acum.

— Păi cum să nu fie nervos dacă mâine îl judecă!? Tocmai de aceea m-am și dus la el, ca să vorbim despre asta. Mi-e groază numai când mă gândesc ce o să se întâmple mâine! Tu zici că el e nervos, dar eu, crezi că eu nu sunt? Și de ce-i arde! Îi dă zor înainte cu poleacul! Zevzecul! Nu mai rămâne decât să fie gelos și pe Maximușka.

— Nevastă-mea era foarte geloasă, se amestecă în vorbă Maximov.

— Hai, fugi încolo! zâmbi fără să vrea Grușenka. Pe cine putea să fie geloasă?

— Pe slujnice.

— Ia taci, Maximușka, zău că mă scoți din sărite, nu-mi arde acum de glume. Și nu te mai zgâi la plăcinte, pune-ți pofta în cui, știi doar că-ți fac rău! Și nici vișinată n-ai voie... Poftim, acum trebuie să-mi scot sufletul și cu el, parcă aș fi deschis un azil de bătrâni... spuse Grușenka râzând.

— Nu merit atâta bunătate, parcă eu nu știu că sunt un bicisnic... Începu cu tremur în glas Maximov. Sunt oameni mai folositori decât mine, care ar trebuie să se bucure de generozitatea dumitale.

— Eh, toți oamenii sunt folositori, Maximușka! De unde putem ști care-i mai mult și care-i mai puțin? Barem de n-ar fi fost poleacul acela... Ce l-o fi apucat să se îmbolnăvească tocmai azi? Am trecut și pe la el. Și acum, uite-așa, de ciudă, am să-i trimit și lui niște plăcinte. Nici nu mi-a trecut prin gând, dar fiindcă Mitea tot mi-a făcut scandal că i-am trimis, de ce să nu-i trimit, dacă-i vorba așa, și chiar acum, imediat. A, uite și Fenia cu scrisoarea! Tot de la poleci, firește, păi se putea să treacă o zi fără să-mi ceară iarăși bani?!

Într-adevăr, *pan* Mussjalowicz îi adresase din nou o scrisoare lungă, în stilul lui afectat și pretențios, prin care îi cerea trei ruble împrumut. În același plic se afla și o chitanță prin care debitorul își lua obligația de a restitui banii în termen de trei luni; chitanța purta de asemenea girul lui *pan* Wrublewski. Grușenka primise o sumedenie de misive în genul ăsta de la „fostul” ei. Asaltul începuse cu două săptămâni înainte, chiar în ziua când se dăduse pentru prima oară jos din pat. Știa că tot timpul cât zăcuse bolnavă, cei doi pani veniseră zilnic să se intereseze de starea ei. Debutul îl făcuse o lungă epistolă teribil de emfatică și de încâlcită, scrisă pe coală ministerială și pecetluită cu sigiliul de familie. Grușenka n-o citise decât pe jumătate și o aruncase, fără să fi înțeles mare lucru din ea. De altfel, numai de așa ceva nu-i ardea în momentul acela. A doua zi însă primise altă scrisoare prin care *pan* Mussjalowicz o ruga să-i împrumute două mii de ruble pe termen scurt. Grușenka nu se învrednicise nici de astă dată să-i răspundă. Mesajele însă se ținuseră lanț, zi de zi toate la fel de solemne și de pompoase, cu singura deosebire că suma cerută cu împrumut se micșorase treptat, ca să ajungă până la urmă la douăzeci și cinci de ruble, apoi la zece, până ce, în sfârșit, Grușenka primise un răvaș prin care i se solicita numai o singură rublă, cererea fiind ca de obicei însoțită de o chitanță semnată de amândoi polecii. Înduiosată, Grușenka se dusesse pe inserat să vadă ce-i cu ei. Îi găsisse într-un hal fără de hal, într-o mizerie aproape sordidă, lihniiți de foame, fără foc în cameră și fără țigări, datori vânduți gazdei. Cele două sute de ruble pe care le câștigaseră de la Mitea se topiseră de mult. Cu atât mai mirată fusese Grușenka văzând aerul lor țațoș și detașat, ca și primirea ceremonioasă, cu fraze bombastice, pe care i-o făcuseră. Amuzată, le dăduse zece ruble, iar a doua zi îi povestise râzând întâmplarea lui Mitea care nu se arătase cătuși de puțin gelos. De atunci panii se ținuseră scai de ea, bombardând-o zilnic cu scrisori și cereri de bani pe care ea le satisfăcea întotdeauna. Și tocmai în ziua aceea pe Mitea îl apucase din senin gelozia.

— Am trecut pe la el ca o proastă, în drum spre închisoare, dar n-am stat decât o clipă. Știi că-i bolnav – fostul meu, vreau să zic, începu ea volubilă și agitată. Nu știu ce mi-a venit să-i povestesc lui Mitea: „închipuiește-ți, i-am spus eu râzând, poleacul meu a luat ghitară să-mi cânte romanțele de odinioară, credea pesemne c-o să-mi înmoaie inima și o să mă înduplece să mă mărit cu el”. Atunci, lui Mitea i-a sărit deodată țâfna și a început să mă insulte... Ei, stai tu, dacă-i vorba pe așa, am să le trimit și lor niște plăcinte! Fenia, cine a venit cu scrisoarea, tot fetișcana aceea? Dă-i trei ruble și pune într-o hârtie vreo zece bucăți de plăcintă, să le ducă din partea mea. Auzi, Aleoșa, să-i spui lui Mitea că le-am trimis plăcinte, neapărat să-i spui!

— Nici nu-mi trece prin gând, răspunse Aleoșa zâmbind.

— Da ce, crezi că o să sufere din pricina asta? Habar n-are, se preface numai, puțin îi pasă de mine în fond! rosti cu amărăciune Grușenka.

— Cum se preface?

— Ești un prost, Aleoșenka, nu pricepi nimic, păcat de tine că minte ai, slavă Domnului, destulă. Pe mine nu mă doare că e gelos, chiar dacă n-are de ce; m-ar durea dacă n-ar fi gelos. Așa sunt eu, niciodată n-o să mă supere gelozia cuiva, fiindcă și eu am o fire aprigă

și sunt gata să devin bănuitoare din te miri ce. Pe mine mă doare faptul că nu mă iubește și că *se preface* numai că-i gelos. Ce, crezi că n-am ochi să văd? Tot îmi vorbește mereu de cealaltă: Katka a făcut așa, Katka pe dincolo! A chemat un medic de la Moscova special pentru proces, să-l scape! Katka a adus pe cel mai mare și mai iscusit avocat! Înseamnă că nu mai poate după ea dacă o laudă atâta față de mine, mizerabilul! Și fiindcă se simte cu musca pe căciulă, mereu îmi caută pricină, vrând, chipurile, să arunce toată vina asupra mea! „Tu n-ai trăit cu poleacul, zice, până nu m-ai cunoscut pe mine? De ce să nu-mi fac și eu acum gustul cu Katka” Asta e! Vrea să-mi arunce totul mie în spinare. Dinadins caută mereu ceartă cu lumânarea, ascultă-mă pe mine, dinadins, atâta numai că eu...

Grușenka nu mai apucă să termine, și ducând batista la ochi, începu să plângă amarnic.

— N-o iubește pe Katerina Ivanovna, spuse convins Aleoșa.

— Am să văd eu curând dacă o iubește sau nu... rosti Grușenka amenințătoare, luând batista de la ochi.

Avea figura crispată. Aleoșa simți o strângere de inimă văzând că din blajin, pașnic și zâmbitor cum era, chipul i se întunecase de la o clipă la alta, înăsprit de ură.

— Să lăsăm prostiile! se răsti ea deodată. Să nu-ți închipui că pentru asta te-am chemat, dragă Aleoșa! Și numai eu singură mă frământ așa! Mă uit la ceilalți, și văd că nimeni nu se sinchisește, nimeni n-are habar. Cel puțin, tu te gândești la el? Măine e procesul! Spune-mi și mie cum au să-l judece? Feciorul acela e criminalul, el l-a ucis, numai el! Doamne! Se poate să-l condamne așa, nevinovat, în locul lui? Feciorul n-a pățit nimic, nici măcar nu s-au legat de el!

— Ba nu, a fost anchetat și el și chiar foarte sever, zise Aleoșa furat de gânduri. Au ajuns însă la concluzia că nu-i vinovat. Acum e bolnav. De când a avut criza aceea de epilepsie zace la pat. Și într-adevăr e ceva serios.

— Doamne, de ce nu te duci la avocat să vorbești cu el între patru ochi? Se zice că i-ar fi dat trei mii de ruble ca să vină de la Petersburg.

— Am pus mână de la mână, Ivan, Katerina Ivanovna și cu mine, ca să-i plătim onorariul, în schimb medicul l-a adus ea pe socoteala ei de la Moscova, i-a dat două mii de ruble. Fetiukovici, avocatul, ar fi cerut poate mai mult, dar cum s-a făcut atâta vâlvă în toată Rusia în jurul acestui caz – toate ziarele, toate revistele vorbesc despre el – Fetiukovici a acceptat să pledeze mai mult pentru glorie, gândindu-se să nu scape un proces atât de celebru. L-am văzut chiar aseară.

— Și? i-ai vorbit? stăruie Grușenka nerăbdătoare.

— M-a ascultat până la capăt, dar nu mi-a răspuns nimic. Zicea că părerea lui e definitiv formată. Dar mi-a promis totuși c-o să ia în considerație ce i-am spus eu.

— Să ia în considerație!... Pungașii! O să-l nenorocească! Da doctorul, doctorul... pentru ce l-o mai fi adus aia?

— Ca expert. Vor să-l scoată nebun pe Mitea, să arate c-a săvârșit crima fără să-și dea seama ce face, într-un acces de demență, numai că Mitea nici nu vrea să audă de așa ceva. Aleoșa zâmbi ușor.

— Și să știi c-aveau dreptate dacă l-ar fi omorât el! exclamă Grușenka. Fiindcă era nebun, da, da, nebun de legat, păcatele mele, că numai eu sunt de vină! Dar de ucis nu l-a ucis el, nu! Și când te gândești că toți, toți, toată lumea din oraș susține că el este criminalul! Până și Fenia a dat asemenea declarații, încât îți vine să crezi că într-adevăr l-a omorât. Și cei de la băcănie tot așa, și funcționarul acela... Și pe urmă chiar el a spus în gura mare la local! O lume întreagă l-a auzit! Toți, toți au declarat împotriva lui, toți se ridică să-i dea la cap!

— Da, sunt din ce în ce mai multe declarații, spuse Aleoșa posomorât.

— Și Grigori, ai văzut? Grigori Vasilievici susține morțiș că ușa era deschisă, de câteva ori a spus la anchetă c-a văzut-o cu ochii lui așa, vraise, nu-i chip să-l scoți din asta, am fost la el, i-am vorbit – degeaba! Nu zici că m-a și înjurat!

— Da, e poate cea mai gravă declarație din toate câte există împotriva fratelui meu.

— Cât despre nebunie, să știi că Mitea nici acum nu e în toate mințile, îi destăinuie Grușenka îngrijorată și cu un aer misterios. De mult voiam să-ți spun, Aleoșa, zilnic mă duc la el, și de fiecare dată îl ascult și mă minunez. Despre ce crezi că-mi vorbește mereu în ultima vreme? Îi merge gura într-una și nu pot să aleg nici două vorbe din ce trâncănește acolo, mă tot gândesc c-o fi spunând cine știe ce lucru mare, și eu, proastă cum sunt, nu

înțeleg nimic. Îmi tot pomeneste despre un „copchilaș”, mereu îi dă zor cu el, dracu știe al cui o fi plodul acela: „De ce să fie așa sărac bietul copchilaș?”, sau: „Pentru copchilașul acela am să mă duc la ocnă, în Siberia. N-am ucis, dar trebuie să mă duc la ocnă!” Ce vrea să spună cu asta, ce-i cu copilul acela, zău dacă am priceput ceva?! Vorbea atât de frumos despre el, încât am început să plâng – nu știi ce frumos vorbea! – și atunci a plâns și el. Când a văzut că-mi dau lacrimile, m-a sărutat și a făcut cruce asupra mea. Oare ce să fie asta, Aleoșa, ce-i cu „copchilașul” acela?

Aleoșa zâmbi din nou.

— Nu știi ce tot caută la el Rakitin, în orice caz însă... asta nu-i de la Rakitin. Ieri n-am fost să-l văd, mă duc azi.

— Nu, nu e Rakitka; frate-său, Ivan Feodorovici, nu știi ce-l tot descântă, se duce mereu pe la el... Începu Grușenka și se opri brusc.

Aleoșa se uită la ea înmărmurit.

— Se duce la el? Cum, Ivan vine la el? Mitea mi-a spus că nici n-a dat ochii cu dânsul.

— Ei vezi! Ăsta-i păcatul meu! M-a luat gura pe dinainte! se zăpăci Grușenka, îmbujorându-se toată. Stai, Aleoșa, taci puțin, acum, dacă tot am început, bairem să-ți spun adevărul întreg: a fost de două ori la închisoare. Prima oară, chiar în ziua când a sosit – știi, atunci când a venit valvârtej de la Moscova, eram încă pe picioare, nu mă răzbise boala – și pe urmă, a doua oară, acum o săptămână. I-a atras atenția lui Mitea ca nu cumva să scape vreo vorbă față de tine, și, îndeobște, nimeni nu trebuia să afle că se duce la el, ținea să rămână totul secret.

Aleoșa căzu pe gânduri, căznindu-se să înțeleagă ceva.

Știrea îl uluise peste măsură.

— Ivan nu mi-a pomenit niciodată nimic despre procesul lui Mitea, rosti el agale. De altfel, în astea două luni a fost destul de scump la vorbă cu mine, de câte ori mă duceam la el, părea supărat c-am venit, așa că de vreo trei săptămâni încoace nici n-am mai trecut pe la dânsul... Hm... Dacă a fost acum o săptămână la Mitea... E adevărat că de atunci Mitea s-a schimbat mult...

— S-a schimbat, să știi că s-a schimbat! se grăbi să confirme Grușenka. Trebuie să fie ceva la mijloc, un lucru pe care vor să-l țină neapărat ascuns! Chiar Mitea mi-a spus că-i vorba de un secret, un mare secret. Îmi face impresia că e ceva atât de grav, încât din pricina asta nu-și mai poate găsi de loc liniștea. Înainte era vesel, plin de viață, de altfel și acum de obicei e tot așa, dar tocmai când e mai bine dispus începe să dea din cap, să umble încolo și încoace prin celulă și să-și răsucescă parul de la tâmplă – asta înseamnă că are ceva pe suflet. Știu eu ce știu! Încolo e vesel, și azi a fost tot așa vesel!

— Parcă ziceai adineauri că era furios...

— Păi chiar a și fost și vesel, și furios. Din te miri ce îi sare țâfna, acum e foc și pară, acum îl vezi zâmbitor, ca după un moment să tune și să fulgere iar. Zău, Aleoșa, mă uit câteodată la el și parcă nu-mi vine să cred: când știe ce grozăvie îl așteaptă, cum mai poate să râdă așa ca un copil pentru orice fleac?

— Este adevărat că ți-a interzis să-mi vorbești despre Ivan? Ți-a atras atenția să nu-mi spui nimic?

— Chiar așa: „Să nu-i spui nimic”. Mai ales de tine se ferește. Cică ar fi un secret, așa știu de la el... Aleoșa, dragul meu, du-te la Mitea și vezi, poate că reușești să afli ce-i cu secretul acela. Vino pe urmă să-mi spui și mie, se rugă Grușenka, cutremurându-se înfiorată. Nu mă cruța, vreau să știu ce zile amărâte mă așteaptă, că parc-a fost un blestem pe capul meu! De aceea te-am chemat.

— Crezi că e ceva în legătură cu tine? Păi, dac-ar fi fost într-adevăr așa, nu te gândești că n-ar fi pomenit nimic despre asta?

— Ce știu eu? Poate că vrea totuși să mi-l spună și nu îndrăznește. Mi-a dat numai să înțeleg. Zice că-i un secret, dar ce fel de secret nu-mi spune.

— Și tu ce crezi?

— Ce să cred? Că mi-a ajuns funia la par, asta cred. Vor să se descotorosească de mine pentru că-i dumneaei la mijloc! Nu poate fi vorba decât de Katka, numai de la ea vin toate. Tot îmi dă zor „ba că-i așa, ba că-i pe dincolo”, adică eu nu sunt „așa” ca dumneaei! Asta ce înseamnă? Mi-a dat să înțeleg. Vrea să mă părăsească, ăsta-i secretul. Ei trei, Mitea, Katka și Ivan Feodorovici, au pus totul la cale. De mult țineam să te întreb, Aleoșa: acum o

săptămână Mitea mi-a spus că Ivan e mort după Katka, de aceea se duce mereu pe la ea. E adevărat sau nu? Spune deschis, nu mă cruța.

— Nu vreau să te mint, dar nu cred că Ivan o iubește pe Katerina Ivanovna.

— Așa m-am gândit și eu! Ca să vezi cum mă minte, ca un nerușinat! Înadins a făcut pe gelosul azi, ca să mă scoată vinovată pe mine mai târziu. E prost, nu știe să se prefacă, spune și el ce-l taie capul... Dar lasă, că-i arăt eu lui, îi arăt eu! „Tu, zice, crezi că eu l-am ucis...” Auzi ce a fost în stare să-mi spună, să-mi reproșeze mie așa ceva! Să-l ierte Dumnezeu! Să vezi însă ce-o să pățească dumneaei, Katka, la proces, are s-o pățească urât de tot! Am să-i spun acolo o vorbuliță să mă țină minte... Am să-i trântesc totul în față, tot, tot!

Și Grușenka izbucni din nou într-un hohot amarnic de plâns.

— Grușenka, roști Aleoșa, ridicându-se să plece, eu atâta pot să-ți spun: în primul rând că Mitea te iubește, da, te iubește mai mult ca orice pe lume și numai pe tine, te rog să mă crezi. Știu ce vorbesc; da, sunt convins ca-i așa. În al doilea când că n-am să încerc în nici un fel să-i smulg secretul, iar dacă s-ar întâmpla cumva să deschidă el vorba, am să-i atrag atenția de la început că ți-am promis să nu-ți ascund nimic. Și atunci am să trec pe la tine să-ți spun. Dar... am impresia că... totuși, Katerina Ivanovna nu are nici un amestec aici și că trebuie să fie vorba de cu totul altceva. Sunt aproape sigur că-i așa. Nu pare să fie ceva în legătură cu dânsa! Și acum te las cu bine!

Aleoșa îi strânse mâna. Grușenka tot nu se potolea. Tânărul își dădea seama că nu pune nici un temei pe cuvintele lui, dar cel puțin își mai ușurase obida, împărtășindu-i tot ce avea pe inimă. Îi părea rău s-o lase atât de amărâtă, dar nu putea altfel, trebuia să se grăbească. Mai avea încă atâtea ie făcut.

II - PICIORUȘUL BOLNAV

În primul rând trebuia să treacă neapărat pe la doamna Hohlakova și voia să se achite cât mai grabnic de aceasta obligație, ca să nu ajungă prea târziu la închisoare. De vreo trei săptămâni doamna Hohlakova era cam suferindă: i se umflase piciorul și, deși nu era nevoită să zacă în pat, toată ziua stătea întinsă pe divan la dânsa în budoar, într-un ispititor neglijeu, altminteri destul de decent. Aleoșa observase într-o zi, surâzând în sinea lui cu toată nevinovăția, că, așa bolnavă cum era, doamna Hohlakova începuse să aibă o grijă deosebită de toaleta ei: era mereu gătită cu fel de fel de bonetele, matineuri și fundulițe și Aleoșa cam simțea dincotro bate vântul, deși căuta să alunge din minte asemenea gânduri deșarte. În afara de oaspeții obișnuiți ai casei, în ultima lună doamna Hohlakova primea din ce în ce mai des vizitele tânărului Perhotin. Aleoșa n-o mai văzuse de patru zile și acum, intrând în vestibul, se gândi să meargă din capul locului la Liza, de vreme ce venise special pentru dânsa; încă din ajun fata îi trimisese vorbă prin cameristă să treacă neapărat pe la ea, fiindcă avea ceva „foarte important” de discutat cu dânsul, ceea ce, din anumite motive, îl făcuse curios. În timp ce camerista se ducea să-l anunțe, doamna Hohlakova, care nu știa cum prinsese de veste că sosise, se grăbi să-i dea de știre că-l roagă să între „numai o clipă” în budoarul ei. Aleoșa se hotărî să răspundă mai întâi la apelul mamei, altminteri din minut în minut ar fi trimis pe cineva în camera fetei să-l cheme. Stăpâna casei stătea culcată pe sofa, dichisită ca de zile mari, și părea mai agitată ca niciodată. Aleoșa fu întâmpinat de la ușa cu strigăte de bucurie.

— Vai, nu te-am văzut de secole! O săptămână întreagă! Ți dai seama? Ah, ba nu, mi se pare c-ai mai fost pe la noi acum patru zile, da, da, miercuri. Sunt sigură c-ai venit pentru Lise, voiai să te streкори iarăși tiptil, ca să nu te aud... Dragul, dragul meu Alexei Feodorovici, de-ai știi câtă bătaie de cap îmi dă! Dar despre asta lasă c-o să vorbim mai târziu. Deși e un lucru foarte important, poate cel mai important în momentul de față, dar să rămână pentru mai târziu. Dragul meu Alexei Feodorovici, să știi că ți-o încredințez cu totul dumitale. De când a murit părintele Zosima – fie-i țărâna ușoară? (și se închină) – mă uit la dumneata ca la un schimnic adevărat, cel puțin așa te consider eu, deși ți stă foarte bine îmbrăcat civil. Spune-mi, unde ai găsit un croitor atât de bun? Dar asta nu interesează acum, lasă, c-o să te întreb altă dată. Iartă-mă că-ți spun uneori pe nume, Aleoșa, sunt destul de bătrână, cred, ca să mi se permită (și zâmbi cu cochetărie), dar și despre asta o

să vorbim mai încolo. Să nu pierd din vedere tocmai ce este mai important. Te rog să-mi atragi atenția dacă observi c-o iau razna; să-mi spui numai atât: „Dar principalul?” Vai, Doamne, măcar de-aș ști ce este important acum și ce nu? Dar când Lise și-a luat cuvântul înapoi – fiindcă, într-adevăr, ce putea fi decât o copilărie promisiunea pe care ți-a făcut-o ca să se mărite cu dumneata, Alexei Feodorovici! – ți-ai dat seama și dumneata probabil că n-a fost decât o fantezie capricioasă de fetiță bolnavă, care a stat prea mult înțepenită în fotoliu, dar, slavă Domnului, acum a început să meargă! Medicul cel nou, adus de Katerina Ivanovna de la Moscova pentru fratele dumitale, bietul om, ce rău îmi pare de el, mâine o să fie... dar ce să mai vorbim! Doamne, ce o să fie mâine! Mor numai când mă gândesc! Și mai ales mor de curiozitate... Într-un cuvânt, aseară, doctorul acela a fost la noi și a văzut-o pe Lise... I-am plătit cincizeci de ruble vizita. Dar nu-i vorba de asta, nu... Uite, că iar m-am încurcat, dar acum m-am încurcat de tot. Nu știu ce-o fi cu mine de mă pripesc așa! Poți să-mi spui de ce? Că eu habar n-am. Of, zău dacă mai știu unde mi-e capul! Toate mi s-au încălzit în minte, uite-așa, ca un ghemotoc. Mă tem că iar o să te plictisesc și o să-ți iei câmpii, și pe urmă nu te mai văd iarăși cu săptămânile. Vai, Doamne, dar de ce stăm așa? Un moment, să-ți aducă mai întâi o cafea... Iulia, Glafira! Cafeaua!

Aleoșa se grăbi să-i mulțumească, spunându-i că tocmai băuse una.

— La cine?

— La Agrafera Alexandrovna.

— La... La monstrul acela cu chip de om? Când te gândești că din pricina ei s-au nenorocit toți! La drept vorbind, nu știu nici eu, dar am auzit că e ca o sfântă acum, păcat numai că s-a trezit cam târziu. Mai bine ar fi fost mai înainte, când trebuia. Acum ce rost mai are? Taci, taci, Alexei Feodorovici, sunt atâtea lucruri despre care vreau să-ți vorbesc, încât mi-e teamă că până la urmă n-o să mai apuc să-ți spun nimic. Ce zici de grozăvia asta cu procesul... trebuie să merg neapărat, am și început să mă pregătesc, au să mă ducă de acasă cu fotoliul, iar acolo pot să stau și pe scaun, am să vin cu servitorii. Știi că și eu figurez printre martori? Cum am să vorbesc, ce am să le spun? Zău dacă știu ce să le spun! Trebuie să depun și jurământ, nu-i așa?

— Eu cred că nu-i neapărată nevoie să vă duceți.

— Dar dacă pot să stau pe scaun! Ah, uite cum mă încurci mereu! Când te gândești, procesul, crima aceea oribilă și fără nici un sens, ca până la urmă să plece cu toții în Siberia! Unii au să se însoare... Și toate astea repede, repede, totul se schimbă de la o zi la alta, nu mai rămâne nimic din ce a fost, toți îmbătrânesc și toți iau calea cimitirului. Fie și așa, sunt obosită. Kati, *cette charmante personne*⁴¹, mi-a spulberat toate speranțele. Acum ce crezi c-o să facă? O să-l urmeze pe unul din frații dumitale în Siberia, iar celălalt o să se ducă și el după dânsa și o să se stabilească în orașul vecin și au să se chinuiască așa unii pe alții! Ei, uite, toate astea mă înnebunesc, și în primul rând publicitatea: ziarele din Moscova și din Petersburg numai despre asta vorbesc, cred că s-a scris de un milion de ori până acum. Ah, da, închipuiește-ți ca au scris și despre mine c-am fost ca să zic așa, „prietena” fratelui dumitale – acolo e un alt cuvânt, pe care nu-mi vine să-l repet! Ei, spune dacă-i posibil așa ceva!

— Nu se poate! Unde și când s-a scris?

— Stai că-ți arăt îndată. Ieri am primit gazeta și am avut răbdare să citesc tot până la capăt. E vorba de un ziar din Petersburg, „*Ecouri*”⁴², așa se numește, care apare de un an încoace și, cum sunt mare amatoare de ecouri, am ținut să mă abonez și eu, și acum, poftim, mi s-a împlinit dorința cu vârf și îndesat! Citește, te rog. Și-i întinse ziarul pe care-l păstra sub pernă.

Era atât de necăjită, atât de consternată, încât avea dreptate să spună că i se încâlceau toate în cap. Știrea era într-adevăr abracadabrantă și avusese probabil un efect zguduitor asupra doamnei Hohlakova, deși, spre norocul ei, în mod obișnuit nu era în stare să se concentreze asupra unui singur lucru, sărind mereu de la una la alta, așa încât o clipă mai târziu se prea putea să fi uitat și de ziar, și de articolul cu pricina. Aleoșa știa că procesul făcuse mare vâlvă în toată țara și, Doamne, câte corespondențe și informații stupide nu-i fusese dat să citească, în ultimele două luni, în ziare, strecurate printre altele autentice,

⁴¹ Aceasta persoană fermecătoare. (Fr.)

⁴² Dostoievski se referă, probabil, la ziarul petersburghez Glasul (Golos), de orientare liberală.

despre fratele lui, despre Karamazovi în general și chiar despre el însuși! Bunăoară, o gazetă venise cu știrea că îngrozit de fapta criminală a fratelui său, Aleoșa ar fi îmbrăcat rasa monahală, intrând pe veci la mănăstire; nu mai știu care fițuică dezmințea această aserțiune, anunțând că, dimpotrivă, în complicitate cu starețul Zosima, ar fi spart casa de bani a mănăstirii și „ar fi spălat putina”. Articolul, proaspăt apărut în ziarul „*Ecouri*”, era intitulat *Corespondență din Scotoprigonievsk*⁴³ (din păcate, vai! așa se cheamă târgușorul nostru, deși m-am ferit cât am putut până acum să-i dau în vileag numele) în legătură cu procesul Karamazov. Era o informație destul de laconică. Doamna Hohlakova nu era pomenită decât prin aluzii mai mult sau mai puțin voalate; de altfel, numele tuturor persoanelor citate în acest articol erau fictive. Se spunea numai că ucigașul al cărui proces stârnise atâta senzație, fost căpitan de infanterie, era un individ insolent și despot, un retrograd, un pierde-vară preocupat numai de aventurile amoroase, care se bucura, de favorurile „cuconițelor răsfățate de soartă”. Una din aceste „văduvioare solitare”, o femeie care mai făcea încă pe tinerica, deși avea o față de măritat, fusese atât de pătimăș îndrăgostită de el. Încît numai cu două ore înainte de crimă îi oferise trei mii de ruble ca să plece împreună cu ea la o mină de aur. Pe cât se pare, totuși criminalul preferase să-și ucidă tatăl și să-l jefuiască, bizuindu-se că fărădelegea lui nu va fi descoperită, decât să plece în Siberia în compania farmecelor ofilite ale adoratoarei sale trecute de patruzeci de ani. Această picantă corespondență se încheia, așa cum era de așteptat, printr-o diatribă plină de o nobilă indignare la adresa imoralității paricidului și a moravurilor putrede caracteristice epocii de tristă amintire a iobăgiei. Aleoșa o citi din curiozitate până la sfârșit și restituî ziarul.

— Ei, spune, nu crezi că-i vorba de mine? ciripi fermecătoarea doamnă. Firește că de mine, de vreme ce eu i-am propus cu un ceas înainte să plece la minele de aur, și când colo uite ce-a ieșit, „farmecece ofilite ale unei cucoane trecute de patruzeci de ani”! Parcă eu pentru asta i-am propus!? Nu vezi cu câtă rea-credință e scris? Iartă-i, Doamne, pentru „farmecece” astea, așa cum i-am iertat și eu! Dar știi cine-i autorul acestei corespondențe? E prietenul dumitale Rakitin.

— Tot ce se poate, deși eu personal n-am auzit așa ceva.

— Cu siguranță că-i el, nu mai încape nici o îndoială! Din moment ce l-am dat afară din casă... Cred că știi ce s-a întâmplat...

— Știu numai atât, că l-ați poftit să nu mai calce aici în casă, dar de ce, n-am auzit... cel puțin de la dumneavoastră.

— Prin urmare, ai aflat de la el! Și, mă rog, ce zice, mă batjocorește rău?

— Da. Dar așa batjocorește el pe toată lumea. Nu mi-a spus însă niciodată de ce i-ați interzis să mai vină la dumneavoastră. De altfel, ne vedem foarte rar. Nu suntem prieteni.

— Atunci n-am încotro, trebuie să-ți spun. Am să mă spovedesc dumitale, pentru că aici cred că am și eu o parte de vină. De fapt, nu e mare lucru, o nimica toată, o bagatelă, așa că până la urmă nici nu știu dacă a fost ceva. Vezi, dragul meu (doamna Hohlakova își luă un aer gales și un surâs dulce și misterios îi flutură pe buze). Vezi, dragul meu, eu bănuiesc... te rog să mă ierți, Aleoșa, dar îți vorbesc ca o mamă... adică nu, nu, dimpotrivă, îți spun ca unui tată... ce să caute mama aici... În sfârșit, ca și cum m-aș fi spovedit părintelui Zosima, ăsta-i cuvântul potrivit, e mai bine așa, nu spuneam chiar eu adineauri că pentru mine ești ca un schimnic?... Așadar, bietul băiat, vreau să zic prietenul dumitale Rakitin (o, Doamne, nici măcar nu pot să fiu supărată pe el! Necăjită, da, ba chiar furioasă, dar nu cine știe ce), într-un cuvânt, zănaticul ăsta, închipuiește-ți, s-a îndrăgostit de mine! Eu n-am băgat de seamă decât mai târziu, mult mai târziu, cu toate că de la o vreme, adică de vreo lună încoace, începuse să vină din ce în ce mai des pe la mine, aproape zilnic, deși ne cunoșteam de atâta timp. Eu habar n-aveam de nimic... Și deodată parcă mi s-a luminat mintea și am început să-l observ mai atent. Nu pot să-ți spun ce surprinsă am fost! Știi că de două luni primesc vizitele unui tânăr funcționar de la noi din oraș, Piotr Ilici Perhotin, un băiat eminent, tare simpatic și la locul lui. Cred că l-ai întâlnit, de altfel, de câteva ori la mine. Nu-i așa că-i un tânăr eminent și serios? Nu vine chiar așa des, cam la trei zile o dată (și chiar dac-ar veni în fiecare zi, n-are a face!), totdeauna elegant și pus la punct. În general, ador tineretul, Aleoșa, îmi place societatea unor tineri capabili și la locul lor, așa

⁴³ Textual, oborul de vite.

cum ești dumneata, iar Perhotin are într-adevăr creierul unui om de stat și vorbește atât de frumos! Trebuie neapărat să intervin pentru el, să-i întind o mână de ajutor. Are stofă de diplomat. În ziua aceea nenorocită aş putea spune că m-a scăpat de la moarte venind la mine în toiul nopții. Iar prietenul dumitale Rakitin umblă totdeauna cu niște cizmoaie cât toate zilele și, când își întinde picioarele, acoperă tot covorul... Și, cum ziceam, la un moment dat a început să-mi facă unele aluzii, ba într-o zi, la plecare, mi-a strâns mâna tare de tot. Ei, ce crezi? Din ziua aceea m-a apucat durerea de picior! Bineînțeles avea mereu ocazia să se întâlnească cu Piotr Ilici la mine în casă și, închipuiește-ți, nu știu ce-i cășunase pe el, că mereu îl împunea, ar fi fost în stare să-l înghită de viu. Mă uitam la ei și abia mă țineam să nu izbucnesc în râs. Într-o zi, ședeam așa singură, adică nu, începuse să mă supere piciorul și ședeam întinsă, râd s-a anunțat Mihail Ivanovici. Nu zici că-mi adusese o poezie – câteva strofe – dedicată piciorului meu bolnav, în care descria toată suferința mea! Stai, cum spunea:

Ce-mi făcuși tu, picioruș,

Mi te-mbolnăviși acuși...

sau cam așa ceva, nu mai țin minte, niciodată n-am fost în stare să învăț versuri pe dinafară, dar le am aici, pot să ți le arăt dacă vrei, sunt delicioase, delicioase! Și nu e vorba numai de piciorușul meu, dar au și o morală, o idee extraordinară, îmi pare rău c-am uitat cum era! Într-un cuvânt, meritau să fie scrise într-un album! Eu firește că i-am mulțumit frumos, iar dânsul a fost grozav de încântat. Dar tocmai când îl complimentam, cine crezi că intră pe ușă: Piotr Ilici. Cum a dat cu ochii de el, Mihail Ivanovici s-a făcut negru ca noaptea. Mi-am dat seama că Piotr Ilici îi stricase toate socotelile, probabil că Mihail Ivanovici voia să-mi mai spună ceva după ce-mi citise poezia, am observat imediat, dar tocmai atunci a picat Piotr Ilici și n-a mai apucat să scoată o vorbă. Nu știu ce mi-a venit să-i arăt și lui Piotr Ilici poezia, fără să-i spun însă cine o scrisese. Sunt sigură, sunt absolut sigură că a ghicit din capul locului, deși nici acum nu vrea să recunoască, pretinde că nici măcar nu i-a trecut prin minte, dar știu eu că spune numai așa. Piotr Ilici a pufnit în râs și s-a apucat să foarfece versurile: „Sunt proaste, zice, parc-ar fi scrise de un seminarist”, și dă-i, și dă-i – se înfierbântase rău de tot băiatul! Prietenul dumitale însă în loc să ia lucrurile în glumă și-a ieșit din sărite... Doamne, am crezut c-au să se încaiere! „Sunt ale mele, zice, le-am scris numai așa, în joacă, fiindcă după mine nu există prostie mai mare decât să faci poezii. Dar din întâmplare versurile mele sunt bune. Lui Pușkin al dumneavoastră vreți să-i ridicați un monument pentru meritul de a fi cântat în versuri piciorușele femeilor, pe când poezia mea are un conținut serios; dumneata vorbești ca un om cu mentalitate învechită, retrogradă; dumneata habar n-ai de ideile umanitariste, nici nu ești în stare să înțelegi năzuințele înaintate ale vremii, ești refractar la progres; în fond, ce poți să pretinzi de la un conțopist și un șperțar!” Atunci eu am început să țip, implorându-i să înceteze. Dumneata îl cunoști pe Piotr Ilici, nu se poate spune că-i un laș, dar atunci și-a luat deodată un aer foarte demn, uitându-se ironic la Rakitin și, după ce l-a ascultat până la sfârșit, a căutat să se scuze: „Eu, zice, n-am știut că sunt ale dumitale. Dacă știam, zice, bineînțeles că le-aș fi lăudat... În genere, poeziile sunt extrem de irascibili...” Și așa mai departe, o avalanșă de ironii servite pe un ton cât se poate de politicos. Chiar el mi-a explicat după aceea că l-a luat peste picior, deși eu am crezut la început că vorbea serios. Ședeam tot așa întinsă, ca și acum, și mă gândeam: „Se cade sau nu se cade să-l dau afară pe Mihail Ivanovici pentru că-și permite să zbiere în halul ăsta la un musafir de al meu?” Mă crezi, stăteam așa, cu ochii închiși, și cumpăneam în sinea mea: se cade ori nu se cade? Nu mă puteam decide cu nici un chip, mă tot frământam cu firea și uite-așa îmi zvâcnea inima în piept! Să țip sau să nu țip? Un glas parcă îmi șoptea: „Țipă! Iar altul: Nu, nu țipa!” Și chiar în momentul când am auzit că-mi spune „nu țipa”, am dat un țipăt și am leșinat. Îți închipui ce zarvă a fost! Atunci m-am ridicat în picioare și i-am spus ritos lui Mihail Ivanovici: „îmi pare foarte rău, zic, dar mă văd nevoită să te înștiințez că nu mai ai ce căuta la mine în casă” și i-am arătat ușa. Vai, Alexei Feodorovici, îmi dau seama că n-am făcut bine, am mințit, fiindcă nu eram cătuși de puțin supărată pe el, dar în momentul acela mi s-a părut c-ar putea să iasă o scenă de toată frumusețea... În orice caz, pot să-ți spun c-a fost cât se poate de naturală, pentru că am izbucnit imediat în plâns și am tot plâns după aceea câteva zile în șir; apoi, într-o zi după masă am uitat tot, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic De atunci n-a mai pus piciorul aici în casă, se împlinesc două săptămâni de când n-a mai dat pe la mine. Mereu

mă gândeam: „Cum așa, chiar n-o să mai vină niciodată pe aici?”¹¹ Chiar și ieri m-am gândit la asta, iar aseară mi-a sosit ziarul. Am rămas înmărmurită când am citit; cine putea să scrie așa ceva? Natural că dânsul, cum a ajuns atunci acasă, s-a așezat imediat să scrie articolul; apoi l-a trimis la ziar, care l-a publicat foarte frumos. Asta a fost acum două săptămâni. Dar, vai, Aleoșa, văd că m-am întins așa la vorbă și tocmai ce trebuia să-ți spun nu ți-am spus! Mereu mă ia gura pe dinaintele!

— Din păcate, tocmai azi se întâmplă să fiu foarte grăbit, trebuie să ajung și la fratele meu, încercă să scape Aleoșa.

— A, da! Mi-am adus aminte! Ascultă, știi ce-i aceea un șoc?

— Ce fel de șoc?! se miră Aleoșa.

— Un șoc nervos, știi, cum se spune la tribunal. O stare de spirit specială în numele căreia ți se iartă orice. Orice ai fi făcut, ești achitat.

— Dar la ce vă referiți?

— Stai să vezi: Katia... - vai, ce ființă încântătoare, într-adevăr încântătoare, îmi pare rău numai că nu pot să-mi dau seama pe cine iubește! - a fost deunăzi pe la mine, dar n-am reușit să scot nimic de la dânsa. Cu atât mai mult cu cât în ultima vreme e teribil de rezervată, îmi vorbește numai despre sănătatea mea și atâta tot, și încă pe ce ton... „Treaba ta, mi-am zis, Domnul cu tine!...” Ah, da, era vorba de șocuri nervoase! Cum îți spuneam, a sosit doctorul ăsta, care poate să constate dacă cineva e nebun. Dumneata știai de venirea lui? Firește că știai, din moment ce chiar dumneata l-ai adus, adică nu dumneata, ci Katia. Tot ea! Vezi, se poate întâmpla omul să fie sănătos tun, și așa, din senin, să aibă un șoc nervos. Încolo, e perfect conștient. Își dă seama de tot ce face și totuși e într-o stare specială. Ei bine, de bună seamă că și Dmitri Feodorovici a avut un șoc. E o descoperire într-adevăr providențială pentru justiția modernă. Doctorul a fost la mine să mă întrebe cum s-a comportat în seara aceea - știi dumneata, când cu minele de aur - în ce stare era, ce impresie mi-a făcut. Bineînțeles că era într-o stare specială dacă a venit la mine și-a zberlat! „Bani, bani și iar bani, trei mii de ruble, să-mi dai imediat trei mii”, ca după aceea să se ducă să-și omoare tatăl! „Nu vreau să ucid, zice, nu vreau” și până la urmă totuși a ucis. Se zice că tocmai de aceea au să-l achite, pentru că a încercat să se împotrivească, deși până la urmă tot a ucis.

— Dar nu l-a ucis el! o întrerupse cam repezit Aleoșa, din ce în ce mai nervos și mai nerăbdător.

— Știu, l-a omorât bătrânul acela, Grigori...

— Cum Grigori? exclamă Aleoșa.

— Da, da, Grigori. Dmitri Feodorovici l-a lovit, a zăcut cât a zăcut, apoi s-a ridicat de jos și, văzând ușa deschisă, a intrat înăuntru și l-a ucis pe Feodor Pavlovici.

— Dar pentru ce, pentru ce?

— Fiindcă avusese un șoc nervos. După ce Dmitri Feodorovici l-a lovit în cap, în momentul când și-a venit în simțiri, a avut așa, deodată, un șoc, și în starea asta a săvârșit crima. Chiar dacă spune că n-a ucis el, e posibil să nu-și mai amintească ce a făcut. Totuși, ar fi mult mai bine să fi ucis Dmitri Feodorovici. Și chiar așa a și fost; deși susțin că Grigori e criminalul, de ucis, cu siguranță c-a ucis Dmitri Feodorovici, sunt convinsă, și să știi că-i mai bine așa, mult, mult mai bine! Ah, să nu-ți închipui c-aș putea avea vreo simpatie pentru un fiu care a fost în stare să-și ucidă tatăl, nu-i aduc nici o laudă pentru asta, dimpotrivă, copiii trebuie să-și respecte părinții, dar, totuși, cred că-i mai bine să fi săvârșit el crima, pentru că atunci dumneata nu mai ai nici un motiv să-l plângi, fiindcă s-a nenorocit singur - inconștient sau, mai bine zis, conștient, dar fără să știe ce se întâmplă cu el. Mai bine să-l achite; e mai uman așa și totodată au să iasă în evidență binefacerile justiției moderne. Eu, să-ți spun drept, habar n-am avut până acum, dar am auzit că e o constatare făcută mai demult; ieri, când am aflat, am fost atât de impresionată, încât era gata să trimit după dumneata să te cheme. Dacă o să fie achitat, după proces am să insist să vină la mine la masă; am să-i invit pe toți aici, să închinăm un pahar în cinstea noii proceduri penale. Nu cred că e periculos și, pe urmă, o să vină atâta lume - chiar dacă ar încerca să facă ceva, au să sară cu toții să-l scoată afară. Iar mai târziu, cine știe, s-ar putea să ajungă judecător de pace într-alt oraș sau ceva tot în genul ăsta, fiindcă un om care a trecut printr-o cumpănă atât de grea e în măsură să judece mai bine decât alții. Și mai ales, cine nu poate să aibă în ziua de azi un șoc? Și dumneata, și eu, toți am trecut prin asta; există doar

atâtea cazuri. Bunăoară, șade omul pașnic și fredonează o romanță, când, așa, din senin, i se năzare ceva, ia pistolul și trage în primul venit; după aceea, bineînțeles, e achitat. Am citit acum de curând despre asta, sunt lucruri pe care le confirmă toți medicii. Medicii confirmă acum tot, absolut tot, da, da! Nu-ți mai spun că și Lise a avut un șoc nervos. Și ieri și alaltăieri am plâns din pricina ei, pentru ca abia azi să-mi dau seama în sfârșit că, probabil, a avut un șoc. Atâta sânge rău ce-mi face fetița asta! Cred că și-a pierdut mințile. De ce te-o fi chemat? A trimis după dumneata sau ai venit singur?

— Ba nu, m-a chemat și chiar vreau să mă duc la ea, răspunse Aleoșa sculându-se, hotărât cu tot dinadinsul să plece.

— Vai, dragul meu, scumpul meu Alexei Feodorovici, să știi că ăsta-i oful meu cel mai mare! exclamă doamna Hohlakova cu lacrimi în ochi. Martor mi-e Dumnezeu că ți-o încredințez din tot sufletul pe Lise și nu-mi pare rău că te-a chemat, chiar dacă se ferește de mama ei. Fratelui dumitale Ivan Feodorovici însă, te rog să mă ierți, nu i-aș putea încredința fata cu inima ușoară, deși am și acum aceeași părere bună despre el și socotesc un adevărat cavaler. Închipuiește-ți c-a venit s-o vadă pe Lise și eu nici n-am știut.

— Cum? Când? se miră Aleoșa, care rămăsese în picioare în fața ei, cu gândul să plece.

— Am să-ți spun tot, cred că pentru asta te-am și chemat, acum nu-mi mai dau nici eu seama. Să vezi: de când s-a înapoiat de la Moscova, Ivan Feodorovici n-a fost decât de două ori pe la mine. Prima oară mi-a făcut o vizită de curtoazie, ca la o veche cunoștință, iar a doua oară – acum câteva zile – a venit știind că era Katia la mine. Firește, nu pot avea nici o pretenție de la dânsul, îmi dau seama, că n-are timp să se țină de vizite, cât este de ocupat în momentul de față, *vous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papa*⁴⁴, dar acum aflu că între timp a mai fost o dată pe aici, acum șase zile, dar nu la mine, ci la Lise. N-a stat decât cinci minute și a plecat. Mi-a spus Glafira după trei zile și trebuie să-ți mărturisesc c-am fost grozav de surprinsă. Am chemat-o numaidecât pe Lise care mi-a răs în nas: „A crezut, zice, că dormi, și atunci a intrat la mine; voia să se intereseze de sănătatea mamei”. Și probabil așa a și fost. Dar Lise, vai, Doamne, nu pot să-ți spun cât mă necăjește fata asta! Închipuiește-ți că în aceeași noapte, acum patru zile vreau să spun, când ai fost ultima oară pe la noi, a avut un atac de nervi, dar un atac destul de serios; s-o fi auzit cum țipa! De ce pe mine nu mă apucă niciodată nevricalile? A doua zi altă criză, a treia zi alta și ieri starea asta morbidă! Așa, din senin, a început să strige la mine: „Nu pot să-l sufăr pe Ivan Feodorovici, zice, te rog foarte mult să nu-l mai primești dacă vine; să-i trimiți vorbă că nu ești acasă!” Am rămas încremenită. „Și pentru ce, mă rog, i-am obiectat eu, să nu mai primesc îndeasă un băiat atât de civilizat și de cult, asupra căruia s-a abătut o nenorocire atât de mare?” Pentru că, orice ai zice, toate poveștile astea sunt o adevărată calamitate pe capul unui om, nu-i așa? Atâta i-a trebuit Lisei ca să pufnească în răs și încă într-un fel destul de jignitor. Mi-a părut bine totuși c-am reușit cel puțin s-o înveselesc. Poate c-au să-i treacă nervii acum, mi-am zis, mai ales că și eu mă gândeam să nu-l mai primesc pe Ivan Feodorovici, drept pedeapsă pentru vizitele astea ciudate, făcute fără știrea și permisiunea mea, ba chiar voiam să-i cer explicații. Azi-dimineață însă Lise abia s-a sculat din somn și ce sa vezi: nu știu ce i-o fi căsunat pe Iulia, că, nici una, nici două, jart îi trage o palmă! Nu e monstruos? Eu, care totdeauna le-am spus jupâneselor mele *dumneata*! Și după un ceas, cine crezi c-o ia în brațe pe Iulia și-i sărută picioarele: Lise. Și tot ea îmi trimite apoi vorbă că nu mai vrea să mă vadă și că niciodată n-o să mai calce la mine în cameră. Cu chiu, cu vai, așa cum sunt, cu piciorul ăsta bolnav, mă târăsc până la ea și cum mă vede îmi sare de gât, mă sărută și începe să plângă și, tot așa, sărutându-mă, fără nici o vorbă, mă scoate pur și simplu pe ușă afară, încât până la urmă n-am izbutit să aflu ce-i cu ea. Singura mea speranță ai rămas acum dumneata, dragul meu Alexei Feodorovici, soarta mea e în mâinile dumitale! Te rog du-te s-o vezi pe Lise și încearcă s-o descoși, așa cum știi numai dumneata, poate că aflu ce s-a întâmplat și pe urmă vino să-mi spui și mie, ca la o mamă, pentru că îți dai seama că dacă lucrurile au să meargă tot așa, mă prăpădesc, sau mor, sau fug de acasă. Nu mai pot, crede-mă, nu mai pot! Sunt destul de răbdătoare de felul meu, dar la un moment dat se poate să-mi pierd răbdarea, și atunci... atunci mi-e groază când mă gândesc ce o să se întâmple atunci! Ah, Doamne, în sfârșit, Piotr Ilici! exclamă ea și, ca prin farmec, se luminează

⁴⁴ Înțelegi, procesul ăsta și moartea cumplită a tatălui dumitale. (Fr.).

la față, zărindu-l în prag pe Piotr Ilici Perhotin. Ai întârziat, vezi, ai întârziat! Bine, stai jos și spune, hotărăște-mi soarta, ce zice avocatul? Unde te duci, Alexei Feodorovici?

— La Lise.

— Ah, da! N-ai să uiți ce te-am rugat, nu-i așa? E soarta mea în joc!

— N-am să uit și dacă am să pot... dar nu știu, fiindcă am întârziat prea mult, îngăimă Aleoșa, grăbindu-se s-o șteargă.

— Ba nu, ba nu, să vii neapărat, nu „dacă am să pot”, altfel mor! strigă după el doamna Hohlakova, dar Aleoșa și închisese ușa.

III - DRĂCUȘORUL

Intrând în odaia fetei, Aleoșa o găsi pe Lise tolănită în fotoliul pe care o scoteau s-o plimbe pe vremea când nu putea încă umbla pe picioare. Fata nu se ridică să-l primească, nici măcar nu se clinti din loc, numai ochii ei ageri se ațintiră pătrunzători asupra lui. Avea o privire înfrigurată și era palidă, aproape lividă la față. Aleoșa rămase surprins văzând cât se schimbase în aceste trei zile, i se păru chiar ceva mai slabă ca înainte. Lise nu se învrednici să-i dea mâna. El îi atinse ușor degetele fine, lungi, ce zăceau inerte în poala, apoi se așeză tăcut în fața ei.

— Știu că te grăbești să ajungi la închisoare, spuse fata pe uri ton răstit. Și mama care te-a ținut aproape două ore ca să-ți povestească ce a fost și cum a fost cu mine și cu Iulia.

— De unde știi?

— Am ascultat la ușă. Ce te uiți așa la mine? Așa-mi place mie, ascult la ușă și am să ascult mereu, de câte ori o să am chef, nu văd ce poate fi rău într-asta! Și n-am de gând să-mi cer iertare.

— Ești supărată?

— Dimpotrivă, mă bucur. Stăteam acum și mă gândeam pentru a nu știu câta oară: ce bine am făcut că mi-am luat cuvântul înapoi și n-am vrut să mă mărit cu dumneata. Fiindcă dumneata nu ești bun de bărbat; dacă fiind soția dumitale m-aș îndrăgosti de altcineva și te-aș trimite să-i duci un bilet, ai fi în stare cu siguranță să faci comisionul ăsta, ba chiar să-mi aduci și răspunsul. La patruzeci de ani încă o să mai umbli cu scrisorile mele.

Și începu să râdă în gura mare. Aleoșa zâmbi.

— Ai în dumneata un grăunte de răutate și în același timp o mare candoare.

— Candoare, se poate, de aceea probabil nu mi-e rușine de dumneata. Și nu numai că nu-mi este rușine, dar nici nu vreau să-mi fie rușine de dumneata, da, tocmai de dumneata. Aleoșa, spune-mi de ce nu pot să te respect? Mi-ești tare drag dar nu am nici un pic de respect pentru dumneata. Dacă te-aș respecta, nu ți-aș vorbi așa, fără nici o sfială, nu

— Probabil.

— Crezi într-adevăr că nu mi-e rușine de dumneata? - Nu, nu cred.

Lise râse din nou, nervos; vorbea precipitat.

— I-am trimis niște bomboane fratelui dumitale, Dmitri Feodorovici, la închisoare. Aleoșa, știi ce drăguț ești! Toată viața am să te iubesc mult de tot, pentru că mi-ai dat voie cu atâta ușurință să nu te mai iubesc.

— Pentru asta m-ai chemat azi?

— Țineam să-ți împărtășesc o dorință de a mea. Uite, grozav aș vrea să mă chinuiască cineva, un om care să se însoare cu mine și apoi să mă chinuiască, să mă înșele, și-n cele din urmă să mă părăsească, să plece. Nu vreau să fiu fericită!

— Îți place haosul?

— Ah, da, haosul, asta doresc! Aș avea poftă să dau foc casei. Caut mereu să-mi închipui cum ar fi dacă m-aș duce și i-aș da foc pe furiș, așa, tiptil-tiptil. Toată lumea se muncește să-l stingă, și focul arde înainte, iar eu, știind ce s-a întâmplat, tac chitic. Știu și tac chitic. Vai, ce tâmpenie! Groaznic mă plictisesc!

Și făcu un gest de om sătul până-n gât.

— Trăiești în huzur și bogăție, rosti cu glas scăzut Aleoșa.

— Dar ce, crezi că-i mai bine să fii sărac?

— Mai bine.

— Așa spunea pesemne monahul acela al dumitale, răposatul. Dar nu-i adevărat. Vreau

să fiu bogată și toți ceilalți oameni să fie săraci. Să mă îndop toată ziua cu bomboane și frișca și să nu dau nimănui nici o fărâmiță. Ah, nu vreau s-aud nimic, nu vreau s-aud nimic! dădu ea din mâini, deși Aleoșa nici măcar nu deschisese gura. Mi-ai mai spus lucrurile astea și altă dată, le știu pe de rost. Sunt plicticoase. Dacă aș fi săracă, sunt convinsă că aș omorî pe cineva și, chiar așa, bogată fiind, poate c-am să ucid. Ce rost are să stai degeaba? Știi, mi-ar plăcea grozav să secer, să secer un lan de secară. Am să mă mărit cu dumneata și o să trăim la țară, o să te faci țăran, țăran sadea, și o să avem un mânz, vrei? Îl cunoști pe Kalganov?

— Îl cunosc.

— Umblă cu capul în nori. Zice că n-are nici un sens să trăiești cu adevărat, că-i mai plăcut să visezi. Viața reală e plicticoasă, pe când așa, poți să-ți închipui tot ce dorești. Vrea să se însoare, mi-a și făcut o declarație de dragoste. Știi să te joci cu o sfârlează?

— Știu.

— Și el tot așa e, ca o sfârlează; nu trebuie decât să-l învârtești, să-i dai drumul și, după aceea, să-l mâi tot timpul cu biciul. Poate c-am să mă mărit cu el și am să-l mân toată viața cu biciul. Nu te simți prost că stai cu mine?

— Nu.

— Trebuie să fii tare supărat pe mine că nu-ți vorbesc despre cele sfinte. Nu țin de loc să fiu sfântă. Spune-mi, ce-am să pătesc pe lumea cealaltă, dacă s-ar întâmpla să fac un păcat mare de tot, cel mai mare din toate? Dumneata trebuie să știi precis.

— O să-ți iei osânda pe care ți-o va da Dumnezeu, răspunse Aleoșa, uitându-se la ea cu atenție.

— Asta și vreau. Am să mă prezint, o să-mi primesc osânda și pe urmă o să le râd în nas tuturor. Nu știi ce poftă am să dau foc casei, Aleoșa, casei noastre, sau nu mă crezi?

— De ce nu? Există copii de doisprezece ani care sunt tot așa de dornici să dea foc la ceva și până la urmă chiar o și fac. E și asta o boală.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, se poate foarte bine să existe copii dintr-ăștia cum spui dumneata, dar eu vorbeam despre altceva.

— Dumneata confunzi răul cu binele, e numai o criză trecătoare. Asta se datorează probabil bolii de care ai suferit mai înainte.

— Văd că mă disprețuiești! Eu n-am poftă să fac bine, dimpotrivă, nu vreau să fac decât rău și asta n-are nici în clin, nici în mănecă cu boala mea.

— De ce să faci rău?

— Ca să distrug tot. Ah, ce minunat ar fi să nu mai rămână nimic! Știi, Aleoșa, uneori îmi trece prin minte să fac cât pot mai mult rău, numai și numai răutăți, așa, cu duiumul; și să mă îndeletnicesc cu treaba asta pe ascuns o bună bucată de vreme, pentru ca, la un moment dat, să afle toată lumea cine-i făptașul și să se strângă ca la urs în jurul meu, arătându-mă cu degetul, iar eu să mă uit așa la toți și să le râd în nas. Mă gândesc ce plăcut o să fie. De ce o fi, oare, atât de plăcut, Aleoșa?

— Știu eu? Poate pentru că simți nevoia de a distruge un lucru folositor sau, cum ziceai adineauri, de a da foc. Se întâmpla și asta uneori.

— Și să știi că nu sunt vorbe în vânt. Chiar am de gând să fac treaba asta.

— Te cred.

— Ah, ce mult te iubesc pentru că ai spus: „te cred”! Și dumneata nu minți niciodată, niciodată! Dar poate că-ți spun lucrurile astea numai așa, ca să te necăjesc...

— N-aș crede... deși poate că simți și nevoia asta! Și-ți place să mă necăjești.

— Așa, puțin. Vezi, niciodată nu pot să te mint, rosti ea cu o lumină ciudată în ochi.

Aleoșa era mai cu seamă surprins de seriozitatea cu care-i vorbea; nu mai avea nimic strengăresc în ea, nici urmă din aerul ei poznaș de mai înainte, deși, așa cum o știa el, zburdălnicia și hazul n-o părăseau nici chiar în clipele ei „grave”.

— Sunt momente când oamenii sunt atrași chiar și de crimă, rosti el îngândurat.

— Da, da! Ai spus exact ceea ce gândesc eu; sunt atrași de ea, iubesc crima și o iubesc nu numai în unele „momente”, ci tot timpul. Știi, în privința asta parcă s-ar fi înțeleș cu toții să mintă, și mint într-una, neconținut. Când îi auzi, toți urăsc din suflet răul, dar în sinea lor îl iubesc.

— Tot mai citești cărți proaste?

— Tot. Sunt ale mamei, dânsa le citește, le ține ascunse sub perne, iar eu i le șterpelesc.

— Cum de nu-ți dai seama că te distrugi singură?

— Chiar asta și vreau, să mă distrug! E aici în oraș un băiat de școală care a stat lungit între șine până a trecut trenul pe deasupra lui. Fericitul! Ascultă, fratele dumitale va fi judecat pentru că și-a ucis tatăl, nu-i așa? Ei, uite, toată lumea e satisfăcută că l-a ucis.

— Satisfăcută? Că l-a ucis pe tata?

— Da, da, toată lumea! Toți se arată îngroziți, dar în sinea lor simt o satisfacție. Și în primul rând eu.

— Se poate să fie și ceva adevărat în ceea ce spui, rosti în surdină Aleoșa.

— Ca să vezi ce idei pot să-ți treacă prin cap! exclamă cu o voce stridentă Lise, într-o explozie de entuziasm. Tocmai dumitale, părintele? Nici nu-ți închipui cât prețuiești în ochii mei, Aleoșa, pentru că nu ești în stare să minți niciodată! Stai să-ți povestesc ceva, un vis teribil de comic: mi se întâmplă uneori să visez draci. Parcă sunt la mine, în odaie, noaptea, cu lumânarea aprinsă, și peste tot mișună o sumedenie de încornorați, prin toate colțurile, chiar și sub masă. La un moment dat, se deschide ușa și în prag se îmbulzesc iarăși o droaie de diavoli care vor să intre înăuntru, să pună gheara pe mine. Încă puțin și mă înhață. Îmi fac atunci cruce și dracii se trag înapoi, speriați, dar tot nu se îndură să plece, stau mai departe în ușă, stau pitiți prin colțuri și așteaptă. Și deodată mă apucă o poftă năprasnică să hulesc, luând în deșert numele lui Dumnezeu, și încep să blestem, și atunci sar toți buluc asupra mea, rânjind de bucurie, și dau să mă înhațe; dar în aceeași clipă îmi fac cruce și iarăși o zbughesc toți înapoi! Știi ce nostim e, simți mereu cum ți se taie răsufierea!

— Și eu am uneori asemenea visuri, spuse Aleoșa.

— Zău? spuse Lise ca și când nu i-ar fi venit să creadă. Ascultă, Aleoșa, să nu râzi de mine, e vorba de ceva foarte important: e posibil oare ca doi oameni să aibă același vis?

— Probabil că da.

— Aleoșa, îți spun încă o dată: e ceva foarte important, continuă Lise peste măsură de mirată. Visul în sine poate că nu înseamnă nimic, curios e faptul că ai putut visa același lucru ca și mine. Știu că dumneata nu mă minți niciodată; te-aș ruga să nu mă minți nici acum: spune-mi, e adevărat? Nu glumești?

— E adevărat.

Lise părea foarte tulburată. Câteva clipe nu mai spuse nimic.

— Aleoșa, te rog, vino mai des pe la mine, rosti ea într-un târziu, stăruitor.

— Am să vin mereu să te văd, toată viața, îi răspunse convins tânărul.

— Sunt atâtea lucruri pe care numai dumitale ți le încredințez, îi mărturisi Lise. Mie și dumitale, atâta tot. Ești singurul om de pe lume căruia i le spun. Îmi place să stau de vorbă cu dumneata mai mult chiar decât cu mine însămi. Și pe urmă, de dumneata nu mi-e rușine. Aleoșa, de ce nu mi-o fi rușine de dumneata chiar așa, de loc? E adevărat că ovreii fură copii de Paști și-i ciopârțesc?

— Nu știu.

— Am aici o carte în care scrie că nu știu unde a fost judecat un ovrei care a ciopârțit un băiețel de patru ani. Întâi și-ntâi i-a tăiat degetele de la mânuțe și după aceea l-a răstignit pe perete; l-a bătut în cuie cu brațele desfăcute; a declarat apoi la proces că băiețelul a murit după patru ore. Foarte repede, nu? Zicea că a gemut și s-a văitat tot timpul, iar el stătea în fața lui și-l privea. Ce splendid!

— Splendid?

— Superb! Uneori îmi închipui că eu l-am răstignit. Îl văd cum sta atârnat de perete și geme, în vreme ce eu mănânc compot de ananas, instalată pe un scaun în fața lui. Îmi place la nebunie compotul de ananas! Dar dumitale?

Aleoșa o privea fără să-i răspundă. Chipul fetei, galben ca ceara, se întunecă deodată, crispat, și-n ochi i se aprinse o lumină ciudată.

— Știi, când am citit povestea asta cu ovreii, am tremurat și am plâns toată noaptea. Mi se pare că aud mereu țipetele și gemetele băiețușului (la patru ani copiii își dau seama de toate) și, în același timp, nu-mi iese din cap ideea cu compotul de ananas. A doua zi dimineață am trimis cuiva un bilet rugându-l să vină neapărat la mine. A venit și i-am vorbit despre copil și despre compotul de ananas. l-am povestit tot, tot, i-am spus la urmă chiar că „e splendid”. A început să râdă și a recunoscut și el că într-adevăr e splendid. Apoi s-a sculat și a plecat. N-a stat decât cinci minute. Asta ce înseamnă, decât că mă disprețuia,

nu-i așa că mă disprețuia? Răspunde-mi, Aleoșa, mă disprețuia sau nu? Lise se îndreptă, în fotoliu și ochii începură să-i strălucească și mai viu.

— Spune-mi, o întrebă Aleoșa neliniștit, dumneata l-ai chemat pe omul acela?

— Da.

— L-ai trimis o scrisoare?

— Da.

— Numai pentru asta, ca să-i ceri părerea despre ideea dumitale cu copilul?

— Nu, îl chemasem pentru altceva. A fost însă prima întrebare pe care i-am pus-o cum a intrat pe ușă. Mi-a răspuns râzând, pe urmă s-a sculat foarte frumos și a plecat.

— Omul acesta a fost cinstit cu dumneata, rosti Aleoșa domol.

— Dar m-a disprețuit? Nu-i așa c-a râs de mine?

— Nu, pentru că și el crede probabil în compotul de ananas. Și el e tare bolnav acum, Lise.

— Chiar crede, într-adevăr! Întări Lise, fulgerându-l cu privirea.

— Să știi însă că nu disprețuiește pe nimeni, urmă Aleoșa. Dar nici nu crede în nimeni. Și din moment ce nu crede în oameni, se prea poate să-i disprețuiască.

— Prin urmare, și pe mine, da? Și pe mine?

— Și pe dumneata.

— Admirabil! scrâșni Lise. Când a ieșit râzând pe ușă mi-am dat seama ce splendid e să disprețuiești. Tot atât de splendid ca și copilul acela cu degetele retezate... Și-i răsă în obraz exasperată, privindu-l cu dușmănie. Aleoșa, aș vrea... Scapă-mă, Aleoșa! strigă ea deodată și, smulgându-se din fotoliu, se repezi la pieptul lui și-l strânse în brațe. Scapă-mă! gemu ea. Crezi c-aș putea să spun vreunui om de pe lume ceea ce ți-am mărturisit dumitale acum? Nu ți-am spus decât adevărul. Să știi, tot ce ți-am spus e adevărat! Mi s-a făcut lehamite de viață, vreau să mă sinucid. Nu mai am nici un chef să trăiesc, totul mi se pare urât! Urât, da, urât, totul e urât! Aleoșa, de ce nu mă iubești de loc, de loc? izbucni ea în cele din urmă, furioasă.

— Ba te iubesc! răspunse din toată inima Aleoșa.

— Și ai să plângi după mine, da?

— Da.

— Nu pentru că n-am vrut să fiu soția dumitale, ci așa, pentru mine, numai pentru mine?

— Da.

— Îți mulțumesc. Eu nu am nevoie decât de lacrimile dumitale. Toți ceilalți n-au decât să mă condamne, să mă calce în picioare, toți, toți, fără nici o excepție! Pentru că eu nu iubesc pe nimeni. Auzi: pe ni-me-ni! Dimpotrivă, îi urăsc pe toți! Du-te, Aleoșa, trebuie să te duci la fratele dumitale! Își aminti ea deodată, desprinzându-se de el.

— Cum să te las așa? întrebă Aleoșa aproape speriat.

— Du-te la fratele dumitale. Să nu închidă poarta la închisoare, du-te, uite pălăria! Sărută-l pe Mitea din partea mea, hai, pleacă!

Îl împinse cu sila spre ușă. Aleoșa se uita la ea nedumerit, întristat, când simți deodată în palma dreaptă o hârtie împăturită și sigilată cu ceară, probabil o scrisoare. O privi: era adresată lui Ivan Feodorovici Karamazov. Își ridică ochii spre Lise. Obrăjorul ei avea o expresie aproape amenințătoare.

— Să i-o dai, auzi, să nu te prind cumva că nu i-ai dat-o! îi porunci ea într-o izbucnire frenetică, tremurând toată. Chiar astăzi, imediat! Altfel, mă otrăvesc! Pentru asta te-am chemat! și trânti ușa după el, încuind-o cu zăvorul.

Aleoșa puse răvașul în buzunar și se îndreptă spre scară, fără să mai treacă pe la doamna Hohlakova pe care o uitase cu desăvârșire. Când se convinse în sfârșit că nu mai era nimeni în sală, Lise trase zăvorul, întredeschise ușa și vârî degetul în crăpătură; închise apoi ușa brusc, strivindu-și degetul. După câteva clipe își slobozi mâna din strânsoare, se apropie încet de fotoliu și, așezându-se în el, dreaptă ca o strună întinsă, își cercetă mânioasă degetul învinețit, sub unghia căruia mustise o picătură de sânge. Îi tremurau buzele și șoptea într-una, iarăși și iarăși, pe nerăsuflăte:

— Ticăloaso, ticăloaso, ticăloaso, ticăloaso!

IV - UN IMN DE SLAVĂ ȘI UN SECRET

Era destul de târziu când Aleoșa sună la poarta închisorii, începuse să se întunece afară (ziua-i atât de scurtă în noiembrie). Știa însă c-o să poată intra fără nici o greutate. În această privință și la noi în oraș obiceiul pământului e același ca peste tot. La început, după arestarea lui Mitea și perioada de instrucție preventivă, vizitele familiei și ale persoanelor străine fuseseră îngădite de anumite formalități cât se poate de stricte, dar cu timpul strictețea aceasta începuse să mai slăbească, nu pentru că n-ar fi fost necesară, dar se făcuseră unele excepții. Ba chiar se ajunsese atât de departe cu concesiile, încât uneori întrevederile deținutului aveau loc într-o încăpere special amenajată și, ca să zicem așa, chiar între patru ochi. Altminteri, de această situație privilegiată nu se bucurau decât foarte puține persoane: Grușenka, Aleoșa și Rakitin. Grușenka reușise să câștige bunăvoința ispravnicului Mihail Makarovici; bătrânul se simțea vinovat din pricina ieșirii brutale pe care o avusese față de ea, în seara de pomină de la Mokroe. Mai apoi însă, când aflase în amănunțime toată povestea vieții ei, își schimbase cu desăvârșire părerea despre dânsa. Și ceea ce părea și mai curios, deși ferm convins că Mitea era vinovat, după arestarea acestuia devenise tot mai indulgent. „Cine știe, poate c-o fi fost om de treabă altminteri, numai băutura și viața asta destrăbălată l-au nenorocit. Uite așa, de pomană”, se gândea el. De unde mai înainte nu avea ochi să-l vadă, acum parcă simțea un fel de milă pentru el. De asemenea, ispravnicul ținea foarte mult la Aleoșa, pe care-l cunoștea destul de bine; cât privește pe Rakitin care luase obiceiul de a-l vizita pe deținut, era prieten cu „duducile ispravnicului”, cum le spunea el, și mai toată ziua se învârtea pe la ei prin casă. Pe deasupra, medita și copiii directorului închisorii, un bătrân blajin, dar tipic când era vorba de slujbă. Aleoșa se cunoștea și el mai demult cu directorul căruia îi plăcea să discute pe îndelete probleme „superioare”. Iar față de Ivan Feodorovici, bătrânul nu numai că avea o deosebită stimă, dar se simțea chiar intimidat de dânsul, mai ales de argumentația lui, deși el însuși se considera un filozof de seamă, chiar dacă era un „autodidact”. În schimb, avea o nețărmurită simpatie pentru Aleoșa. De un an încoace, directorul se apucase să studieze evangheliile apocrife și simțea mereu nevoia să-și împărtășească părerile tânărului său prieten. Mai înainte se ducea din când în când să-l vadă la mănăstire și acolo stătea ceasuri întregi de vorba cu el și cu ieromonahii. Așa că Aleoșa, chiar dacă s-ar fi întâmplat să sosească prea târziu la închisoare, n-avea decât să intervină pe lângă el și lucrurile s-ar fi aranjat imediat. De altfel, îl cunoștea toată lumea acolo, până la ultimul gardian. Santinela, firește, nu-i făcea nici un fel de dificultăți, cu condiția ca să aibă încuviințarea celor în drept. De câte ori venea cineva să-l vadă, Mitea cobora din celula lui la vorbitor. Intrând înăuntru, Aleoșa se pomeni față în față cu Rakitin care tocmai își lua rămas bun de la Mitea. Discutau amândoi cu glas tare. Mitea râdea, iar Rakitin pufnea supărat. În ultima vreme, Rakitin evita să-l întâlnească pe Aleoșa, cu care nu vorbea aproape de loc; abia dacă se învrednicea să-l salute. Dând cu ochii de el, vizitatorul se încruntă și-și plecă repede privirea în jos, făcându-și de lucru cu nasturii paltonului călduros, din stofă groasă, cu guler de blană. Apoi începu să-și caute umbrela.

— Să nu uit ceva, murmură el, așa, numai ca să nu tacă din gură.

— Vezi să nu iei ceva ce nu-ți aparține, îi atrase atenția Mitea, râzând singur de gluma lui. Rakitin se făcu foc.

— Asta să le-o spui Karamazovilor tăi, neam de jecmănitori, nu lui Rakitin! strigă el, tremurând de mânie.

— Ce te-a apucat, omule? Am glumit! protestă Mitea. Ei, drăcia dracului! Apoi către Aleoșa, arătând cu mâna spre Rakitin, care ieșea grăbit pe ușă: îl vezi? așa sunt toți. Cât a stat aici, a râs și-a fost bine dispus, și acum deodată i-a sărit muștarul! Nici măcar nu te-a salutat. Chiar așa rău v-ați certat? De ce ai venit atât de târziu? Te-am așteptat ca pe ghimpi toată dimineața. Dar nu-i nimic! O să ne scoatem acum paguba!

— Ce tot cauți pe aici? De când te-ai împrietenit cu el? întrebă Aleoșa, făcând un semn cu capul spre ușa pe care ieșise Rakitin.

— Cu Mihail? Nu, n-aș putea să spun că suntem prieteni. Nici nu merită, e un porc! Mă crede un... ticălos. Și nici nu știe de glumă – așa sunt toți, ăsta-i cusurul lor. Niciodată nu vor fi în stare să priceapă o glumă. Și sufletul lor e sterp și uscat, uscat și sterp, așa cum era al meu când am ajuns aici, la închisoare, și mă uitam la zidurile astea. Dar e deștept, e

deștept foc. Ei, Alexei, capul meu, sărmanul, s-a dus dracului! Mitea se așează pe bancă și-i pune pe Aleoșa să șadă lângă el.

— Da, mâine e procesul. Cum asta, chiar ai pierdut orice speranță, frățioare? Întrebă timid Aleoșa.

— Ce spui? Mitea îi aruncă o privire indiferentă. Ah, da, te gândeai la proces! Dă-l dracului! Până azi am vorbit cu tine numai și numai despre proces. Toate astea-s fleacuri! Sunt alte lucruri mai importante, despre care n-am discutat niciodată. Așa e, mâine-i procesul, dar când ți-am spus că s-a dus dracului scăfârlia mea, nu mi-era aminte de proces. Capul meu, uite, e tot aici, pe umeri, numai că s-a dus dracului ce era înăuntru. De ce mă privești atât de scandalizat?

— Ce tot îndrugi acolo, Mitea?

— Ideile, ideile! Etica. Ce este etica?

— Etica? se miră Aleoșa.

— Da. Este o știință, așa-i?

— Există într-adevăr o știință care se numește așa... dar... drept să-ți spun, n-aș putea să-ți explic prea bine ce este cu ea, să-ți dau o definiție.

— Rakitin știe. Multe mai știe și omul ăsta, lua-l-ar dracu! Pot să-ți spun însă că n-o să se călugărească. Și-a pus în gând să plece la Petersburg. Zice că vrea să devină critic și să dea o nouă orientare, mai nobilă, criticii. S-ar putea să facă într-adevăr carieră și să fie chiar de folos. Of, toți umblă numai după asta, vor să facă neapărat carieră! Dracu s-o ia de etică! Vorba e, m-am dus de râpă, Alexei, omul lui Dumnezeu! Pe tine te iubesc cel mai mult dintre toți. Mi se luminează sufletul când mă uit la tine. Cine a fost Karl Bernard?

— Karl Bernard? se miră din nou Aleoșa.

— Nu, nu Karl, stai, m-am încurcat: Claude Bernard. Ce a fost? Chimist?

— Trebuie să fie un savant, răspunse Aleoșa. Dar mărturisesc că nici despre el n-aș putea să-ți spun mare lucru. Știu doar atât, că e un savant, dar în ce ramură, habar n-am.

— Dracu să-l ia, ca nici eu nu știu! Un pezevenghi, cu siguranță, toți sunt niște pezevenghi. Să vezi însă că Rakitin o să reușească; când vrea el ceva se strecoară și pe gaura cheii, și el e tot un Bernard. Uf, Bernarzii ăștia! Au ieșit la iveală cu duiumul!

— Dar ce-i cu tine, ce s-a întâmplat? stăruie Aleoșa.

— Vrea să publice un articol despre mine, să-și facă astfel intrarea în literatură. De asta vine mereu pe aici, așa mi-a spus. Are intenția să scrie ceva cu tendință: „Era fatal să ajungă la crimă, mediul l-a nenorocit” și așa mai departe. Un articol cu nuanță socialistă, zice. Dracu să-l ia cu nuanța lui cu tot, n-are decât, dacă așa vrea el! Nu poate să-l înghită de loc pe Ivan, îl urăște, și nici pe tine nu prea te are la stomac. Dar nu vreau să-l gonesc fiindcă e un tip inteligent. E adevărat că, de la o vreme încoace, și-a cam luat nasul la purtare. Chiar adineauri îi spuneam: „Karamazovii nu sunt niște netrebniți, orice ai zice tu, ci niște filozofi, fiindcă toți rușii adevărați sunt filozofi, pe când tu, cu toată învățătura ta, nu ești filozof, ci mitocan sadea”. A rânjit câinește. Drept care, am adăugat: „*De ideibus non est disputandum*”. Frumos calambur, nu? Cel puțin așa am venit și eu în contact cu clasicismul! râse Mitea.

— Dar de ce crezi că ești pierdut? Parcă așa ziceai adineauri? îl întrerupse Aleoșa.

— De ce sînt pierdut? Hm! De fapt... vorbind așa, în general, îmi pare rău de Dumnezeu!

— Ce vrei să zici?

— Gândește-te: aici, în cap, adică în creier, sunt nervi (dracu să-i ia!)... Și tot acolo mai sunt și niște fibre subțiri, adică nervii au așa, ca niște prelungiri, și când fibrele astea încep să vibreze... Vezi tu, de câte ori mă uit la ceva, un obiect oarecare, fibrele încep să vibreze... Și, în momentul când ele încep să vibreze, apare și imaginea, nu chiar imediat, ci după o clipă. În interval de o secundă apare și clipa – ei, fir-ar al dracului, vreau să zic apare imaginea, adică obiectul respectiv, sau un fapt oarecare, dracu mai știe, de aceea mă uit mai întâi și după aceea gândesc... Și asta numai pentru că există fibrele acelea, nu fiindcă aş avea un suflet și aş fi plăsmuit după chipul și asemănarea nu știu cui, acum mi-am dat seama că toate astea sunt prostii. Mihail mi-a explicat treaba asta încă de ieri și parcă mi-a trecut un fier roșu prin inimă. Mare lucru și știința, Aleoșa! Omul viitorului o să fie un om nou, îmi dau seama... Și totuși, îmi pare rău de Dumnezeu!

— Foarte bine! spuse Aleoșa.

— De ce, pentru că-mi pare rău de Dumnezeu? Chimia, frățioare, chimia! N-ai încotro,

preasfinția-ta, trebuie să te dai la o parte, să-i faci loc chimiei să treacă! Nu pot să-ți spun cât îl urăște pe Dumnezeu Rakitin! Țasta-i punctul slab al tuturor! Dar îl ascund. Mint, se prefac. Îl întreb: „Ideile astea ai de gând să le dezvolți în foiletoanele tale critice?” „Chiar așa, deschis, zice, nu cred c-au să-mi dea voie”. Și a răs. „Și atunci, zic eu, cum rămâne cu omul? Așa, fără Dumnezeu și fără viața viitoare? Înseamnă că totul e permis, că poți face orice vrei?” „Ce, nu știai? zice, și iar începe să râdă. Un om inteligent, zice, poate să facă orice, totul îi este îngăduit. Când omul e ager la minte știe pe unde să scoată cămașa, pe când tu, zice, ai ucis un om și imediat te-au prins ca din oală și acum, uite, îți mănânci zilele în pușcărie!” Așa mi-a spus! Porcul! Altădată, pe de-alde ăștia ca el îi luam de guler și-i zvârleam pe ușă afară, iar acum stau și-l ascult. Totuși, spune și multe lucruri cu cap. Și știe să scrie. Acum o săptămână a venit să-mi citească un articol; am copiat trei rânduri din el, stai puțin, că le am la mine. Mitea scotoci grăbit în buzunarul jiletcii din care scoase o fițuică: „Ca să putem soluționa această problemă, este necesar, în primul rând, ca personalitatea noastră să fie pusă în antiteză cu realitatea”. Tu înțelegi ceva?

— Nu, nu înțeleg.

Aleoșa se uita curios la Mitea, așteptând să audă ce-i spune.

— Nici eu. E destul de confuz și de vag. Și totuși, e un lucru deștept! „Toată lumea, zice, scrie acum așa, astea sunt exigențele mediului...” Ce-o fi și cu mediul ăsta de se tem așa de el? Știai că pușlamaua face și poezii? Ce crezi, a cântat în versuri piciorușul Hohlakovei, ha-ha-ha!

— Am auzit.

— Ai auzit? Dar versurile le-ai citit?

— Nu.

— Le am eu, ți le citesc îndată. Stai să-ți spun, că-i o dandana întreagă. Mare pungaș! Acum trei săptămâni a început să mă ia în săgeți: „Tu, zice, ai căzut în capcană ca un nătărău pentru niște amărâte de trei mii de ruble; ai să vezi că eu am să pun mâna dintr-un condei pe o sută cincizeci de mii, mă însor cu o văduvioară și-mi cumpăr o casă de piatră la Petersburg”. Și mi-a povestit că-i trage clopotele Hohlakovei. Prea deșteaptă n-a fost ea nici în tinerețe, iar acum, la patruzeci de ani, a pierdut și bruma de minte ce o mai avea. „E teribil de sentimentală dumneaei, zice, știu eu cum să-i cânt în strună ca s-o dau gata. Iar după ce mă însor cu ea, o iau cu mine la Petersburg și acolo scot un ziar.” Și-i curgeau balele de poftă, libidinosul, dar nu după Hohlakova, ci după cele o sută cincizeci de mii de ruble ale ei! Eram gata să-l cred, reușise aproape să mă convingă; mă ținea în fiecare zi la curent: „Încă puțin, zice, și cedează”. Nu-și mai încăpea în piele de bucurie. Și deodată, hait! îl dă pe ușă afară; Perhotin, Piotr Ilici, i-a luat-o înainte, bravo lui! Aș pupa-o pe toanta aia pentru că l-a trimis la plimbare. Versurile le-a compus pe vremea când venea mereu pe la mine. „Pentru prima oară, zice, îmi murdăresc mâinile scriind poezii, dar n-am încotro, dacă vreau s-o vrăjesc, asta înseamnă că le scriu cu un scop util. Când am să pun mâna pe bănișorii imbecilei, am să pot fi de folos societății.” Oamenii ăștia sînt în stare să găsească o justificare socială pentru orice ticăloșie! „Trebuie totuși să recunoști, zice, că scriu mai bine decât Pușkin al dumitale, pentru că până și într-o poezioară umoristică, așa cum e asta, am știut să strecor o aluzie la nedreptatea socială”. În privința lui Pușkin sunt de acord cu el. Păcat de talentul lui dacă și l-a irosit în cinstea unor piciorușe! Nici nu știi ce mândru era de versurile sale! Ca să vezi cât sunt de ambițioși dumnealor! Poezia era intitulată *Cântec de leac pentru piciorușul bolnav al muzei mele*. Auzi ce i-a dat prin cap!

*Scump și dulce picioruș,
Mare poznă îmi făcuți.
Doctorii-mprejur roiesc,
Îți descântă, te-oblojesc.*

*Nu de dragul tău oftez,
Pe Pușkin nu-l concurez.
O ful meu e, vai, căpșorul,
Ce nu-mi înțelege dorul.*

*Piciorușul, bată-l vina,
Numai el e cu pricina!*

*Leac de și-ar afla farsorul,
S-ar lumina și căpșorul!*⁴⁵

Porc, ce mai încolo-ncoace, porc sadea, dar uite ce poezie sprintară a reușit să facă! Și a știut într-adevăr să strecoare și o idee „socială”! Dar ce-a fost pe el când l-a dat afară! Parcă turbase!

— De altfel, s-a și răzbunat, îl înștiința Aleoșa. A pomenit-o într-o corespondență de ziar.

Și Aleoșa îi spuse în câteva cuvinte cam ce cuprindea articolul apărut în ziarul „*Ecouri*”.

— Da, cu siguranță că-i al lui, confirmă Mitea, încruntându-se. Numai el putea să scrie așa ceva. Corespondențele astea... știu... câte mârșavii nu s-au scris bunăoară pe socoteala Grușenkăi... sau despre Katia... Hm!

Și începu să se plimbe încolo și încoace prin odaie cu un aer preocupat.

— Frățioare, să știi că nu mai pot să stau mult la tine, spuse Aleoșa după câteva clipe de tăcere. Măine-i o zi de cumpănă, o zi mare în viața ta: judecata lui Dumnezeu îți va hotărî soarta... Și nu-mi vine să cred că mai poți fi în stare să umbli așa, de colo-colo și să vorbești câte-n lună și-n stele...

— Nu, n-ai de ce să te miri, îl întrerupse Mitea impetuos. Ce-ai vrea să-ți spun? Să-ți vorbesc despre javra aia spurcată? Despre ucigaș? Ajunge cât am trăncănit despre el. Nici nu vreau să mai aud de scârnăvia aia, fiul Smerdiașciei! Lasă, c-o să-l trăsnească Dumnezeu, ai să vezi! Nici un cuvânt mai mult! Se apropie de Aleoșa și-l sărută înduioșat. Îi scânteiau ochii. Rakitin n-ar înțelege, începu el cuprins de o exaltare ciudată. Tu însă sunt sigur c-ai să mă înțelegi. De aceea te-am și așteptat cu atâta nerăbdare. Vezi tu, de mult țineam să stau de vorbă cu tine între zidurile astea dărăpănate, dar am trecut sub tăcere tocmai ce era mai important: pesemne că nu sosise încă sorocul. Am așteptat până în ultima clipă ca să-mi deschid inima față de tine. Frățioare, în aste două luni de când sunt aici am simțit trezindu-se la viață în sufletul meu un om nou, un om nou a înviat în mine! Zăcea zăvorât în adâncul meu și poate că n-ar fi ieșit niciodată la iveală de n-ar fi fost lovitura asta de trăsnet. Mă cutremur numai când mă gândesc! Ce-mi pasă că voi fi silit să dau cu ciocanul douăzeci de ani în șir?... Îți spun cinstit că asta nu mă înspăimântă de fel; singurul lucru de care mă tem e ca nu cumva să dispară noul-născut din mine! Acolo, în ocnă, sub pământ, poți foarte bine să găsești în preajma ta, alături de tine, o inimă de om într-un alt ocnaș, un criminal, și să te apropii de el, pentru că și acolo sunt oameni care trăiesc, care sunt în stare să iubească și să sufere! Poți să reînsuflețești inima lui amortită de ocnaș, să te ocupi de el ani de zile ca să scoți, în sfârșit, la lumină din negură un suflet mare, o conștiință călită prin suferințe, să faci să renască în el un înger, să redai vieții un erou? Sunt multe, foarte multe ființe ca astea, sute și sute, și suntem cu toții vinovați față de ele! Pentru ce a trebuit oare să visez chiar atunci, în momentul acela, „copchilașul”? „De ce să fie așa sărman acest copchilaș?” Nu crezi c-a fost o prevestire? Pentru el, pentru „copchilaș” am să mă duc la ocnă. Deoarece fiecare din noi este vinovat pentru toți. Pentru toți „copchilașii”, căci există pe lume deopotrivă copii mici și copii mari. Toți sunt niște „copchilași”. Pentru ei am să mă duc la ocnă, fiindcă odată și odată trebuie să plătească cineva pentru toți. Nu l-am ucis eu pe tata, și totuși, trebuie să mă duc la ocnă. Primesc aceasta suferință! Acum mi-am dat seama, aici... Între zidurile astea păraginite. Sunt mulți, sute de făpturi omenești acolo, în hrube, sub pământ, cu ciocanele în mână. O, da, o să fim ferecați în lanțuri și văduviți de libertate, dar din noianul durerii noastre vom reînvia pentru bucurie, căci fără ea omul nu poate să trăiască, nici Dumnezeu să existe, pentru că Dumnezeu i-a dăruit omului bucuria, este privilegiul lui, marele lui privilegiu... Fă, Doamne, ca inima omului să se mistuie în rugăciuni! Cum aş putea și trăiesc acolo, sub pământ, fără Dumnezeu? Rakitin minte; dacă Dumnezeu va fi izgonit de pe fața pământului, noi îl vom făuri din nou sub pământ! Un ocnaș poate și mai puțin să trăiască fără Dumnezeu decât un om liber! Și atunci noi, viețuitorii din subterane, vom înălța din adâncul pământului un imn tragic lui Dumnezeu, în mâna căruia se află bucuria! Slavă lui Dumnezeu și bucuriei sale! Îl iubesc. Mitea rosti cu sufletul la gură această fantasmagorică tiradă. Era palid la față, îi tremurau buzele și lacrimi i se prelingeau din ochi.

— Nu, viața e bogată, viața prisosește chiar și în măruntaiele pământului! continuă el.

⁴⁵ Versurile lui Rakitin se aseamănă cu una din parodiile lui D.D. Minaev apărute în volumul său *Gânduri și cântece* (1864).

Nici nu poți să-ți închipui, Alexei, cât de mult vreau să trăiesc în clipa de față... ce neistovită sete de viață e-n mine, ce dorință de a trăi conștient s-a născut în mine, uite-aici, între zidurile astea dărăpănate! E ceva ce Rakitin nu poate să înțeleagă, el nu râvnește decât să-și facă o casă și să aibă chiriași, de aceea te așteptam pe tine. Și, la urma urmelor, ce înseamnă suferința? Nu mi-e frică de ea, chiar de ar fi fără sfârșit. Altădată m-am temut de ea, acum însă nu mă mai tem. Știi, s-ar putea să nu scot un cuvânt la proces... Simt că am strâns în mine destulă putere ca să birui orice suferință, numai dac-aș putea să-mi spun în fiecare moment: exist! Îndur mii de cazne, dar exist, mă zvârcolesc în chinuri, dar exist! Stau ferecat într-un turn, dar cel puțin trăiesc, văd soarele, și... chiar dacă nu-l văd, știu totuși că există. Și atâta timp cât știi că soarele luminează, înseamnă că trăiești. Aleoșa, heruvimule, pe mine filozofia mă omoară, dar-ar dracii-n ea! Fratele nostru Ivan...

— Ce-i cu el? tresări Aleoșa, luându-i vorba din gură, dar Mitea nici nu-l auzi.

— Vezi tu, înainte vreme nu eram hărțuit de asemenea îndoieli, deși mocneau tănuite în mine. Poate că tocmai din pricină că atâtea și atâtea gânduri nelămurite clocoteau în sufletul meu, mă îmbătăm mereu, săream la bătaie, umblam ca turbat. Dinadins probabil mă încăieram cu unul și cu altul, ca să le astâmpăr în mine, să le înăbuș, să le strivesc. Ivan nu este ca Rakitin, el își ascunde gândurile. Ivan e ca un sfinx, tace, tace mereu. Ceea ce mă tulbură mai ales și mă pune pe gânduri e Dumnezeu. Întrebarea asta mă frământă tot timpul. Și dacă totuși nu există? Dacă e adevărat ce spune Rakitin, că Dumnezeu nu este decât o ficțiune a omenirii? Și atunci, dacă Dumnezeu nu există, înseamnă că omul e stăpânul pământului, al întregului univers. Minunat! Dar mai poate fi virtuos fără Dumnezeu? Asta-i întrebarea! Mereu mă întorc în același punct. Fiindcă pe cine va mai iubi atunci omul? Cui îi va fi recunoscător, cui îi va înălța imnuri de slavă? Rakitin râde. El susține că poți iubi omenirea și fără Dumnezeu. Afirmția asta însă o poate face numai un mucos ca el, fiindcă mie nu poate să-mi intre în cap. Ce ușoară este viața pentru Rakitin. „Mai bine te-ai ocupa de extinderea drepturilor cetățenești, mă sfătuia el azi, sau ai avea grijă să nu se urce prețurile la carne, și-n felul ăsta ți-ai dovedi mai eficient dragostea față de oameni decât cu toată filozofia ta”. Atunci i-am trântit-o și eu de la obraz: „Tu, în schimb, zic, neavând nici un Dumnezeu, ai fi în stare să ridici singur prețul cărnii în momentul când ai avea posibilitatea s-o faci, ca să câștigi o rublă la o para”. S-a înfuriat. Ce înseamnă virtutea, poți să-mi răspunzi, Alexei? Pentru mine, virtutea înseamnă un lucru, iar pentru chinez, cu totul altceva; prin urmare, nu este o noțiune absolută. Sau nu-i așa? Ce întrebare perfidă! Să nu râzi de mine dacă am să-ți spun că două nopți n-am putut să închid ochii din cauza ei. Mă mir numai cum pot oamenii să trăiască fără să se gândească la asta? Deșertăciune! Ivan nu crede în Dumnezeu. El are o idee a lui. Și ideea asta e mai presus de înțelegerea mea. Ivan nu vorbește niciodată. Îmi face impresia că e francmason. Am încercat să discut cu el, dar n-a catadicsit să-mi răspundă. Am vrut să sorb apă din izvorul său, dar m-am izbit de tăcerea lui. O singură dată am reușit să scot ceva de la el.

— Ce anume? întrebă cu înfrigurare Aleoșa.

— Tocmai apucasem să-i spun: „Prin urmare, atunci totul e permis?” S-a încruntat: „Feodor Pavlovici, zice, tatăl nostru era un porc, dar gîndea ca un om cu capul pe umeri”. Scurt și cuprinzător! Asta a fost tot. L-a tăiat pe Rakitin.

— Adevărat, confirmă cu amărăciune Aleoșa. Când a fost la tine?

— Lasă asta mai încolo, acum am altceva să-ți spun. Până în momentul ăsta nu ți-am vorbit niciodată despre Ivan. Mereu am tot amânat. Când se va termina toată tevatura și se va pronunța sentința, atunci am să-ți fac o mărturisire, am să-ți destăinuiesc tot. E ceva cutremurător... Tu ai să fii judecătorul meu. Deocamdată însă nu-mi mai pomeni, te rog, nimic despre el, sunt obligat să tac. Mă întrebai adineauri ce o să fie mâine, adică la proces. Dacă mă crezi, nu știu absolut nimic

— Ai stat de vorbă cu avocatul?

— Halal avocat! I-am spus tot. E un pungaș de mână întâi din capitală, un șmecher fără pereche. Și el tot un Bernard! N-a crezut însă nici un cuvânt. Închipuiește-ți, e convins că eu am săvârșit crima. Mi-am dat seama numaidecât. În cazul ăsta, l-am întrebat eu, de ce ați acceptat să mă apărați?” Că mult îmi pasă mie de ei! Au adus și un doctor, vor cu tot dinadinsul să mă scoată nebun. Nici să n-aud de așa ceva! Katerina Ivanovna vrea să-și facă „datoria” până la capăt. Neapărat și cu orice preț (Mitea zâmbi cu amărăciune). Ce ființă crudă! E ca o pisică. Știe ce-am spus despre ea în seara aceea la Mokroe; am spus că

atunci când e mânioasă nu mai ține seama de nimic. Au avut grijă să-i raporteze. Da, mărturiile s-au înmulțit în ultima vreme, sunt puzderie, ca nisipul mării! Grigori își menține declarația de la început. Omul e cinstit de felul lui, dar prost. Sunt mulți ca el, cinstiți numai din prostie. Asta este tot o idee a lui Rakitin. Grigori mă dușmănește. Sunt oameni pe care-i mai bine să-i ai dușmani decât prieteni. Mă gîndesc, bunăoară, la Katerina Ivanovna. Tare mă tem c-o să se apuce să povestească mâine la tribunal cum s-a închinat până la pământ în fața mea când i-am dat cele patru mii cinci sute de ruble! O să-mi plătească tot, tot, până la ultimul ban. N-am nevoie de sacrificiile ei! Ar însemna să-mi crape obrazul de rușine la proces! Nu știu cum am să pot rezista. Du-te și vorbește cu ea, Aleoșa, roag-o să nu pomenească despre asta. Sau crezi că e inutil? La naiba, nu-i nimic, o să tac și-o să înghit! Nu-mi pare rău de ea. Așa vrea, așa face. Hoțul o să primească răsplata cuvenită. Să vezi ce discurs am să le țin, Aleoșa (și avu din nou un zâmbet amar). Dar Grușa... Grușa, Doamne! Pentru ce trebuie să primească suferința asta? exclamă el cu lacrimi în ochi. Gîndul ăsta mă omoară! Mă dau de ceasul morții când mi-aduc aminte de ea. A fost mai înainte pe aici...

— Mi-a spus. Era tare amărâtă, săraca, din pricina ta...

— Știu. Așa sunt eu, dracu să mă ia, am o fire păcătoasă. Iar am fost gelos! Când să plece însă mi-a părut rău și am sărutat-o. Dar nu i-am cerut iertare.

— De ce? se mira Aleoșa.

Mitea izbucni deodată în rîs, înveselit.

— Să te ferească Dumnezeu, băiete dragă, să ceri vreodată iertare femeii pe care o iubești, dacă ai greșit cumva fața de dînsa! Mai ales ei, femeii iubite, oricât de vinovat te-ai simți în sinea ta! Femeia, frățioare, e dracul gol, ascultă-mă pe mine; cel puțin în materia asta mă pricep și eu! Încearcă numai să-ți recunoști greșeala. „Sunt vinovat, iartă-mă, nu fi supărată”, să vezi atunci ce potop de reproșuri te așteaptă! Să nu-ți închipui cumva c-o sa te ierte chiar așa de lesne, de la bun început, asta în nici un caz; o să caute mai întîi să te umilească, o să te facă albie de porci, o să-ți ceară socoteală și pentru ce-a fost, și pentru ce n-a fost, o să-ți înșire toate păcatele, n-o să uite nimic, nimic, ba încă o să mai adauge și de la ea, și abia după aceea o să-ți acorde, în fine, iertarea. Și asta când s-ar întîmpla să ai de-a face cu cea mai blîndă dintre ele! O să scormonească până și lucrurile de mult îngropate și o să-ți arunce totul în cap. Și toți acești ingeri, fără de care n-am putea trăi, sunt la fel; în fiecare, fără excepție, mocnește dorința sălbatică de a jupui omul de viu! Vezi tu, dragul meu, ca să-ți vorbesc pe șleau și absolut sincer, asta-i soarta oricărui om cumsecade: să stea sub papucul unei femei. Cel puțin așa cred eu, și nu este numai o părere, ci e un lucru pe care-l simt. Bărbatul trebuie să fie mărinimos. Poate s-o facă fără să se înjosească. Nu e ceva care să-l înjosească, oricine ar fi el, un erou sau chiar un Cezar. Și totuși, să nu ceri niciodată iertare, niciodată și pentru nimic în lume. Să nu uiți niciodată deviza asta; as-cultă-l pe fratele tău, Mitea, care și-a frînt gâtul din pricina unei femei. Nu, decât să-i cer iertare Grușei, mai bine voi căuta să răscumpăr într-un fel sau altul râul pe care i l-am făcut. O venerez, Aleoșa, am un adevărat cult pentru ea. Dar ea nu-și dă seama, nu, tot i se pare că n-o iubesc cât ar trebui. Și mă chinuiește, nu știi cât mă chinuiește cu dragostea ei. Ce a fost mai înainte nu era nimic! Înainte mă răscoleau numai șerpuirile drăcești ale trupului său, pe când acum sufletul meu s-a îngemănat cu al ei, și prin ea am devenit alt om! Crezi c-au să ne dea voie să ne căsătorim? Altfel am să mor de gelozie, zi de zi am să mă perpelesc... Ce ți-a spus despre mine?

Aleoșa îi împărtăși, vorbă cu vorbă, mărturisirile pe care le făcuse Grușenka. Mitea îl ascultă atent, cerându-i să repete încă o dată unele lucruri, și se arătă satisfăcut.

— Va să zică, nu e supărată că sunt gelos! exclamă el. Ca să vezi ce înseamnă femeia! „Și eu am o inimă crudă.” Uf, ador femeile crude, deși gelozia lor mă exasperează! Să vezi cum o să ne scoatem ochii unul altuia! Dar de iubit am s-o iubesc cum n-am iubit încă pe nimeni. Crezi c-au să ne lase să ne cununăm? Oare ocnașii au voie să se căsătorească? E o problemă. Și fără ea nu pot să trăiesc. Mitea începu din nou să se plimbe încruntat prin odaie. Se făcea din ce în ce mai întuneric. Pe chipul său apărură subit o vădită îngrijorare. Un secret, așa zicea, c-ar fi un secret la mijloc! Și c-am fi urzit în trei împotriva sa un complot în care-i amestecată și „Katka”... Nu, Grușenka, nu, iubito, e vorba de altceva. Aici ai dat greș, te-ai înșelat ca o muierușcă prostuță! Aleoșa, dragul meu, acum, fie ce-o fi, am să-ți destăinuiesc secretul nostru!

Se uită în toate părțile și, apropiindu-se de Aleoșa care stătea în picioare, în fața lui, începu să-i șoptească misterios la ureche, deși n-avea cine să-i audă – bătrânul gardian moțâia într-un colț, iar santinelele erau prea departe.

— Am să-ți dezvălui secretul, murmură Mitea precipitat, în orice caz, ți l-aș fi spus mai încolo; cum aș putea, oare, să fac ceva fără tine? Tu ești toată nădejdea mea. Ivan ne este superior, recunosc, dar pentru mine tu ești un heruvim. Numai tu poți să hotărăști. Cine știe dacă nu ești tu cel mai desăvârșit dintre noi, dacă nu ești mai presus și decât Ivan! Vezi tu, aici e nevoie de conștiință, de o conștiință superioară, e vorba de un lucru mult prea grav ca să pot ajunge singur la o soluție, de aceea am tot amânat, ca să mă sfătuiesc și cu tine. Totuși, e încă prea devreme ca să luăm o hotărâre, trebuie să așteptăm sentința; după pronunțarea sentinței, te las pe tine să-mi pecetluiești soarta. Deocamdată, nu e nevoie să-ți spui părerea; eu am să-ți arăt despre ce e vorba, tu n-ai altceva de făcut decât să mă ascuți, fără să decizi nimic. Ascultă numai și taci. N-am să-ți dezvălui chiar tot. Am să mă rezum numai la ideea esențială, fără să intru în prea multe detalii, dar încă o dată te rog să taci. Nimic, nici o întrebare. nici un gest, ești de acord? Dar, Doamne, ce facem cu ochii tăi? Mă tem c-am să citesc în ei lămurit ce gândești, chiar dac-ai ține gura încleștată! Nu știi ce frică mi-e de ei! Ascultă, Aleoșa, Ivan îmi propune să fug. Las amănuntele deoparte; totul a fost prevăzut punct cu punct, lucrurile se pot aranja. Taci, nu spune nimic! Să plec în America, împreună cu Grușa. Fără ea n-aș putea să trăiesc! Fiindcă dacă n-au s-o lase să vină cu mine? Știu eu dacă ocnașii au voie să se însoare? Ivan zice că nu. Și atunci ce am să mă fac sub pamânt fără Grușa, toată ziua cu ciocanul în mână? O să-m fărâm capul cu el și o să termin! Pe de altă parte, mai e și conștiința; cum rămâne cu ea? Ar însemna să fug de suferință, nu-i așa? Mi s-a arătat un semn și eu l-am nesocotit, mi s-a deschis în față calea ispășirii, și eu am dat bir cu fugiții. Ivan spune că în America, dacă ești un om capabil, poți fi mult mai util decât mucezină într-o hrubă. Bine, și atunci cum rămâne cu imnul nostru subpământean? Și apoi, ce mă așteaptă în America? Iarăși deșertăciunea! De altfel, cred că și acolo trebuie să fie destulă șarlatanie. Să fug numai ca să scap de suferință? Ți-am spus toate astea, Alexei, pentru că tu ești singurul om care poate să priceapă, nimeni altul n-ar pune nici un temei pe cuvintele mele; cu oricine aș fi vorbit așa cum am vorbit cu tine despre imn, ar fi zis ca-mi pierd vremea cu tâmpenii ori că aiurez. Toată lumea ar crede fie că sunt lovit cu leuca, fie c-am căpiat. Nici n-am înnebunit însă și nici prost nu sunt. Ivan înțelege și el ce i-am spus despre imn, da, înțelege, dar nu vrea să-mi răspundă nimic, e mut. Nu crede în imn. Taci, taci; citesc în ochii tăi că ai și hotărât! Nu încă, te rog, cruță-mă, nu pot să trăiesc fără Grușa, așteaptă până la proces! Mitea rosti ultimele cuvânt ca ieșit din minți. Îl ținea pe Aleoșa de umeri și-l sorbea din ochi cu o privire lacomă, înfrigurată. Tu ce crezi, ocnașii au voie să se căsătorească? Întrebă el pentru a treia oară, ca și cum ar fi așteptat de la el dezlegarea.

Aleoșa îl asculta din ce în ce mai mirat. Era zguduit până în adâncul sufletului.

— Aș vrea să te întreb ceva, zise el. Ivan ține mult la ideea asta? De la cine a pornit?

— De la el. Ivan a venit cu invenția asta și insistă mereu! De când sunt aici n-a fost niciodată la mine; abia acum o săptămână m-am pomenit cu el din senin și, cum a intrat pe ușă, mi-a și împărtășit planul lui. Se ține de capul meu. Nu c-ar încerca să mă înduplece, ci pur și simplu îmi ordonă. Nici nu se gândește măcar că s-ar putea să nu-i dau ascultare, deși mi-am deschis sufletul, așa cum am făcut și față de tine, și i-am vorbit și lui despre imn. Mi-a spus cum a pus totul la cale și c-a avut grijă să culeagă informații cât mai precise. Dar asta rămâne pe altă dată. Evadarea mea e singurul lucru care-l interesează în momentul actual, a ajuns un fel de obsesie pentru el. „Chezășia, zice, în cazul de față sunt banii; ți dau zece mii pentru evadare și douăzeci de mii ca să trăiești în America. Cu zece mii, zice, o să pregătim o evadare clasa întâi.”

— Și ți-a atras atenția să nu-mi spui nimic? Întrebă din nou Aleoșa.

— Să nu suflu o vorbă nimănui, dar mai ales ție! În nici un caz, tu nu trebuia să afli. Se teme, probabil, să nu-mi stai în drum ca o remușcare; știe că tu ești conștiința mea. Să nu mă dai de gol că ți-am vorbit despre intențiile lui. Vezi să nu scapi vreun cuvânt.

— Ai dreptate, încuviință Aleoșa. Nu poți să iei nici o hotărâre înainte de a cunoaște sentința. După proces ai să vezi ce-i de făcut; omul nou-născut, pe care-l simți în adâncul tău va ieși în sfârșit la iveală și el va avea ultimul cuvânt.

— Omul nou sau poate un Bernard care va decide după tipicul Bernarzilor! Mi se pare

uneori că și eu sunt o sămânță bicisnică de Bernard! strâmbă din buze cu amărăciune Mitea.

— Dar se poate, frățioare, să nu mai ai nici o speranță? Crezi într-adevăr că n-o să-ți poți dovedi dreptatea la proces?

Mitea dădu din umeri, parcă puțin iritat, și clătină din cap.

— Aleoșa, trebuie să pleci, băiețuș! spuse el tresărind. I-auzi ce gură face directorul în curte, acuși ne pomenim cu el aici. E târziu, am încălcat regulamentul. Sărută-mă repede și fă-mi cruce, dragul meu, fă-mi cruce, ca să pot duce crucea pe care o am de purtat mâine...

Frații se îmbrățișară și se sărutară.

— Știi că Ivan, rosti deodată Mitea... mă îndeamnă să evadez, deși crede că eu am ucis! și un zâmbet dureros îi pecetlui gura.

— L-ai întrebat tu ce crede?

— Nu, nu i-am întrebat. Mă gândeam s-o fac, dar n-am îndrăznit. N-am avut curaj. Nici nu-i nevoie: am citit în ochii lui. Hai, la revedere!

Se sărutară încă o dată în fugă, dar nici nu apucă bine Aleoșa să iasă pe ușă, că Mitea îl întoarse din drum.

— Stai, Aleoșa, stai așa în fața mea!

Îl apucă iarăși de umeri. Era nespus de palid, atât de palid, încât, cu tot întunericul din încăpere, se vedea că se schimbase la față. Buzele îi tremurau și se uita drept în ochii lui Aleoșa.

— Aleoșa, să-mi spui cinstit adevărul adevărat, ca în fața lui Dumnezeu: tu ce crezi, am ucis sau nu? Vreau să știu ce crezi tu; da sau nu? Să-mi spui adevărul curat, sa nu mă minți! strigă el pătimaș.

Aleoșa se cutremură înfiorat, ca și când i-ar fi trecut un cuțit prin inimă.

— Dar ce ți-a venit?... Îngăimă el pierdut.

— Adevărul, spune-mi adevărul, să nu mă minți! stăruie Mitea.

— N-am crezut nici o clipă c-ai putea fi ucigașul, mărturisi într-o izbucnire Aleoșa, cu un tremur în glas, ridicând mâna în sus, ca și cum l-ar fi luat martor pe Dumnezeu.

O fericire nemărginită lumină fața lui Mitea.

— Îți mulțumesc! rosti el trăgănat, suspinând ca și când s-ar fi trezit dintr-un leșin. Parcă mi-ai dat viață... Nu știu dacă ai să mă crezi, dar până acum m-am temut să te întreb, pe tine, tocmai pe tine! Hai, du-te! Mă simt acum înarmat pentru ziua de mâine, să-ți dea Dumnezeu sănătate! Du-te acum, du-te! lubește-l pe Ivan! strigă Mitea în urma lui.

Plecând, Aleoșa avea obrajii scăldați în lacrimi. Îndoiala cumplită ce mocnea în sufletul lui Mitea, lipsa de încredere pe care o dovedea chiar față de el, îi dezvălui dintr-o dată prăpastia fără fund în care se zvârcolea, mistuit de durere și cruntă disperare, nefericitul său frate - prăpastie ale cărei adâncuri amețitoare Aleoșa nu le întrezărise până atunci. O milă profundă, nețărnută îl coplesii, sleindu-l într-o clipă de puteri. Inima îi sângera, sfâșiata. Își aminti cuvintele pe care Mitea i le strigase la sfârșit: „lubește-l pe Ivan!” Tocmai la el se ducea. De dimineață încă își pusese în gând să dea neapărat ochi cu el. Ivan îl neliniștea tot atât de mult ca și Mitea, și mai mult ca oricând acum, după ce stătuse de vorbă cu deținutul.

V - NU EȘTI TU... NU EȘTI TU!...

Ca să meargă la Ivan trebuia să treacă prin fața casei în cart locuia Katerina Ivanovna. Ferestrele erau luminate. Aleoșa își încetini pasul și se decise să intre. N-o văzuse pe Katerina Ivanovna de mai bine de o săptămână și se gândea că poate Ivan se afla la dânsa, dat fiind că a doua zi Mitea avea de trecut printr-o atât de grea încercare. Sună și, în timp ce suia scara abia luminată de un felinar chinezesc, văzu pe cineva coborând treptele. Nu-și dădu seama decât în momentul când ajunsese în dreptul lui că era Ivan. Fusesse, prin urmare, la Katerina Ivanovna.

— Ah, tu erai!... spuse Ivan Feodorovici rezervat. La revedere. Te duci la dânsa?

— Da.

— Nu te-aș sfătui. E „nervoasă” și mi-e teamă c-ai s-o tulburi și mai tare.

— Nu, nu! se auzi o voce, și în aceeași clipă ușa se dădu de perete. Ai fost pe la el, Alexei

Feodorovici?

— Da, am fost la închisoare.

— Ai să-mi spui ceva din partea lui? Intră, Aleoșa. Și dumneata, Ivan Feodorovici, vino înapoi: Neapărat – auzi? – neapărat!

Glasul Katei era atât de poruncitor, încât Ivan Feodorovici, după ce stătu o clipă în cumpănă, se hotărî să urce din nou treptele împreună cu Aleoșa.

— A tras cu urechea! bombăni el iritat, ca pentru sine, dar Aleoșa îl auzi. Dacă-mi dai voie, am să rămân cu paltonul pe mine, spuse el intrând în salon. Nu, mulțumesc, nu stau. De altfel, n-am să mai zăbovesc decât un minut.

— Ia loc, Alexei Feodorovici, îl pofti Katerina Ivanovna, care rămase în picioare.

Nu părea să se fi schimbat prea mult în ultimele două luni, doar în ochii ei negri ardea acum o văpaie sinistră. Aleoșa avea să-și amintească mai târziu că-n seara aceea i se păruse extraordinar de frumoasă.

— Ce ți-a spus să-mi comunici?

— Atâta tot, rosti Aleoșa, privind-o drept în ochi. Să cauți să te menajezi și să nu pomenești nimic la proces de... (Aleoșa se poticni) de ceea ce s-a petrecut între voi... atunci când v-ați cunoscut... În orașul acela.

— Aha, să nu spun că m-am închinat până la pământ pentru banii aceia! Își aminti ea, râzând cu amărăciune. Pentru cine i-e teamă, pentru el sau pentru mine? Ce crezi? Îmi cere să menajez – dar pe cine? Pe el sau pe mine? Răspunde, Alexei Feodorovici.

Aleoșa o privea încordat, căutând să înțeleagă ce vrea.

— Și pe dumneata și pe el, răspunse el încet.

— Asta este! răbufni ea cu ură, înroșindu-se toată. Dumneata încă nu mă cunoști, Alexei Feodorovici! continuă apoi pe un ton amenințător. Și nici eu n-am ajuns încă să mă cunosc prea bine. Cine știe cu ce ochi ai să mă privești după interogatoriul de mâine! O să fii, poate, în stare să mă sfășii în bucăți.

— Să spui cinstit adevărul, zise Aleoșa, asta-i tot ce ți se cere.

— Femeia de multe ori e necinstită, rosti ea printre dinți. Nu e nici un ceas de când credeam c-o să-mi fie groază numai să mă ating de tâlharul acela... ca de o năpârcă... și totuși, nu! A rămas încă și acum tot un om pentru mine! Dar să fie chiar adevărat că el a ucis? El a ucis într-adevăr? strigă ea isteric, întorcându-se brusc spre Ivan Feodorovici.

Aleoșa își dădu seama că-i mai pusese această întrebare, poate chiar cu puțin înainte de venirea lui, că nici atunci nu era pentru prima, ci pentru a suta oară probabil că i-o puneă și ca, până la urmă, ajunseseră să se certe.

— Am fost la Smerdeakov... Tu, numai tu ai căutat să mă convingi că-i un paricid! Și am crezut, fiindcă mi-ai spus tu! continuă ea, adresându-se mai departe lui Ivan Feodorovici. Acesta schiță un zâmbet forțat.

Aleoșa tresări surprins când o auzi pe Katerina Ivanovna spunându-i: *tu*. Nici nu bănuise până atunci că relațiile dintre ei le îngăduiau să se tutuiască.

— Ajunge! i-o retează Ivan. Mă duc. Am să mai trec mâine și, întorcându-se pe loc, ieși din odaie și se îndreptă spre capul scării.

Katerina Ivanovna îl apucă de ambele mâini pe Aleoșa cu un gest autoritar.

— Du-te după el! Caută să-l ajungi! Nu-l lăsa singur nici o clipă, șopti ea precipitat. E nebun. Ce, nu știi? Nu e-n toate mințile. Are febră cerebrală, delirează! Mi-a spus doctorul, du-te, du-te repede după ti...

Aleoșa sări ca împins de un resort și fugi după Ivan care nu apucase să facă nici cincizeci de pași pe uliță.

— Ce vrei? întrebă el când Aleoșa îl ajunse din urmă. Te-a trimis după mine fiindcă sunt nebun? Știi totul pe dinafară, adăugă el iritat.

— Exagerează, firește, dar totuși are dreptate să spună că ești bolnav, răspunse Aleoșa. Mă uitam la tine adineauri, când eram sus, și într-adevăr ai o figură de om bolnav, da, da, bolnav, Ivan!

Ivan își văzu mai departe de drum, fără să se oprească. Aleoșa se ținu după el.

— Spune-mi, Alexei Feodorovici, tu știi cum înnebunesc oamenii? îl întrebă din senin Ivan, cu o voce schimbată, potolită, fără urmă de enervare; dimpotrivă, tonul lui mărturisea cea mai candidă curiozitate.

— Să-ți spun drept, habar n-am; cred, totuși, că există diverse forme de nebunie.

— Poți să-ți dai seama singur că ești pe cale să-ți pierzi mințile?

— Bănuiesc că în asemenea cazuri nu mai ești chiar atât de lucid ca să poți observa singur, răspunse mirat Aleoșa.

Ivan tăcu câteva clipe.

— Dacă vrei să putem sta de vorbă, schimbă, te rog, subiectul! spuse el deodată răstit.

— Era să uit, am o scrisoare pentru tine, îl anunță timid Aleoșa, scoțând din buzunar și înmânându-i răvașul Lizei.

Tocmai ajunseseră în dreptul unui felinar. Ivan recunoscuse numaidecât scrisul.

— A, e de la drăcușorul acela, rânji el răutăcios și, fără să mai deschidă plicul, îl rupse în bucăți pe care le aruncă în vânt. Hârtioarele se risipiră care încotro. Nici măcar n-a împlinit șaisprezece ani și se și oferă! spuse el disprețuitor, mergând mai departe.

— Cum adică? exclamă Aleoșa.

— Cum? Foarte simplu. Așa cum se oferă femeile pierdute.

— Cum poți să vorbești așa, Ivan?! Îi luă apărarea Aleoșa. Nu e decât un copil, se poate să insulti, să înjosești un copil! E bolnavă, sărăcuța, tare bolnavă, mi-e teamă că n-o să rămână zdravănă la minte... N-aveam încotro, trebuia să-ți înmănez scrisoarea... și eu, care așteptam un cuvânt de la tine, ceva... ca s-o pot scăpa.

— N-ai ce aștepta de la mine. O fi ea copil, eu însă, în orice caz, nu sunt dădaca ei. Taci, Alexei, nu insista! Nu mă interesează.

O bucată de vreme, nici unul, nici celălalt nu mai spuse nimic.

— Acum toată noaptea o să se roage la Maica Domnului ca s-o învețe ce să facă mâine la proces, rosti sarcastic Ivan, cu înverșunare.

— Vorbești despre... Katerina Ivanovna?

— Da. În ce postură să apară: în chip de geniu bun, sau ca o cobe pentru Mitenka? Cu lacrimi în ochi are să roage pronia cerească s-o lumineze. Fiindcă, vedeți dumneavoastră, dânsa nu știe ce cale să aleagă, n-a avut încă timp să se gândească! Și asta mă ia drept dădacă, ar vrea s-o leagăn în brațe și s-o adorm!

— Katerina Ivanovna te iubește, observă Aleoșa cu o umbră de melancolie.

— Se prea poate. Numai că eu n-am nici un chef.

— Suferă. De ce îi spui... uneori... cuvinte care-i întrețin speranțele? Îl dojeni cu sfială Aleoșa. Fiindcă știu că i-ai dat speranțe... iartă-mă că-ți vorbesc așa, se grăbi el să se scuze.

— Nu pot să fac ceea ce ar trebui, adică să rup definitiv cu dânsa și să dau cărțile pe față! răspunse iritat Ivan. Sunt nevoit să aștept pronunțarea. Dacă rup cu ea în momentul ăsta, ca să se răzbune, ar fi în stare ă-i dea la cap banditului, pentru că-l urăște și știe foarte bine că-l urăște. E numai minciună, minciună și iar minciună! Atâta timp cât n-am rupt încă legăturile și mai poate spera, n-o să-i facă nici un rău criminalului, știind cât de mult țin să-l scap din impasul ăsta. Ah, numai de s-ar pronunța odată și blestemăția aceea de sentință!

Epitetele „criminal” și „bandit”, aplicate lui Mitea, avură un ecou dureros în sufletul lui Aleoșa.

— Dar cum ar putea să-i dea la cap lui Mitea? Întrebă el, cântărind în minte cuvintele lui Ivan. Ce poate, oare, să spună ca să-l nenorocească pe fratele nostru?

— Tu n-ai de unde să știi. Deține un act scris de mâna lui Mitea, un document care dovedește cu cea mai mare precizie că el l-a omorât pe Feodor Pavlovici.

— Imposibil! strigă Aleoșa.

— Cum imposibil? L-am citit cu ochii mei.

— Nu se poate să existe un document ca ăsta, repetă cu înfocare Aleoșa. Nu se poate, din moment ce nu este el ucigașul. Nu l-a ucis el pe tata, nu el!

Ivan Feodorovici se opri brusc.

— Și atunci, după părerea dumată, cine este ucigașul? Întrebă el glacial, pe un ton cât se poate de arogant.

— Știi tu cine, răspunse domol, dar convins, Aleoșa.

— Cine? Crezi cumva în fabula cu cretinul acela epileptic Smerdeakov?

Aleoșa se simți străbătut de un fior din creștet până-n tălpi.

— Știi tu cine... șopti el din nou, istovit de puteri, cu suflarea tăiată.

— Cine, cine? strigă furios Ivan.

Toată stăpânirea de sine pe care o dovedise până atunci îl părăsise într-o clipă.

— Eu nu știu decât atât, continuă tot în șoaptă Aleoșa. Pe tata *nu tu* l-ai ucis!

Ivan rămase ca împietrit.

— *Nu tu!* Cum adică *nu tu?*

— Nu tu l-ai ucis pe tata, nu tu! repetă hotărât Aleoșa.

Tăcură și unul, și altul, câteva clipe.

— Asta știu și eu că nu l-am ucis pe bătrân! Aiurezi? Întrebă Ivan cu o umbră de zâmbet crispat.

Se uita la Aleoșa cu o privire sfredelitoare. Se opriseră tocmai sub un felinar.

— Și, cu toate astea, Ivan, de câte ori nu ți-ai spus că tu ești ucigașul...

— Când am spus?... Eu am fost la Moscova... Când am spus? băigui pierdut Ivan.

— De câte ori, în aceste două luni de restriște, când rămâneai singur, nu ți-ai spus că tu ești vinovatul, continuă Aleoșa cu același glas molcom, dar limpede ca și mai înainte. Părea că vorbește ca în transă, mânat de o voință străină, supunându-se unei implacabile porunci. Te-ai acuzat singur și ai recunoscut în sinea ta ca numai tu ești ucigașul. Dar nu l-ai ucis tu, nu, te înșeli, nu ești tu criminalul, auzi? Nu tu! Dumnezeu mă trimite să-ți spun.

Tăcură amândoi îndelung; un minut întreg, nici unul din ei nu mai rosti un cuvânt. Se priveau ochi în ochi, amândoi palizi la față. Deodată, Ivan începu să tremure și-și înfipse degetele în umărul lui Aleoșa.

— Ai fost la mine! șuieră el printre dinți. Ai fost la mine în noaptea când a venit... Mărturisește... l-ai văzut, nu-i așa că l-ai văzut?

— De cine-i vorba... de Mitea? Întrebă Aleoșa nedumerit.

— Nu de el, dă-l dracului de bandit! urlă Ivan ca scos din minți. Știai că el vine la mine? Cum ai aflat? Spune!

— Care *el?* Nu știu despre cine vorbești, îngăimă Aleoșa speriat.

— Ba știi... altfel, cum ai fi... Nu se poate să nu știi... Luându-și seama deodată, făcu un efort să se stăpânească.

Stătea locului, ca și când ar fi cumpănit ceva în minte. Un surâs ciudat îi schimonosea gura.

— Frățioare, continuă Aleoșa cu un tremur în glas, ți-am spus asta știind că ai încredere în mine. Ți-am spus acum o dată pentru totdeauna: *nu ești tu* ucigașul, *nu ești tu!* Auzi? O dată pentru totdeauna! Dumnezeu m-a îndemnat să ți-o spun, chiar dacă din clipa asta ar fi să mă urăști toată viața...

Ivan Feodorovici izbuti, în sfârșit, să-și redobândească sângele rece.

— Alexei Feodorovici, zise el cu un zâmbet glacial, știi foarte bine că niciodată n-am putut să sufăr proorocii și epilecticii, și cu atât mai puțin pe trimișii lui Dumnezeu. Din momentul ăsta nu mai vreau să am de-a face cu dumneata nici acum, nici în vecii vecilor. Drumurile noastre se despart aici, la răscruce, te rog să pleci imediat. De altfel, mi se pare că asta e chiar ulicioara ce duce acasă la dumneata. Și mai ales ferește-te să vii cumva la mine astăzi! Ai auzit?

Ivan se întoarse și porni mai departe cu pași apăsăți, fără să se mai uite îndărăt.

— Frățioare! strigă după el Aleoșa. Dacă ți se întâmpla ceva azi, gândește-te întâi și întâi la mine!...

Ivan însă nu mai catadicsi să-i răspundă. Aleoșa rămase în colțul străzii, lângă felinar, până ce fratele său se mistui în noapte. Abia atunci se urni din loc, îndreptându-se agale spre casă.

Nici el, nici Ivan Feodorovici, nu voiseră să locuiască în casa pustie a lui Feodor Pavlovici și ședeau acum separat. Aleoșa închiriasse o cameră mobilată la niște cetățeni din oraș, iar Ivan Feodorovici se instalase într-o casă arătoasă, proprietatea unei văduve de funcționar cu oarecare avere, unde ocupa un apartament spațios și destul de confortabil, atâta doar că locuia cam departe de centru. Treburile gospodărești le făcea o băbuță, o femeie tare bătrână, surdă ca o ciubotă și cam beteagă din pricina reumatismului, care se culca cu găinile și se scula la șase dimineața. În ultimele două luni, Ivan Feodorovici devenise foarte puțin pretențios și-i plăcea singurătatea. Până și odaia în care dormea și-o deretice singur, iar în celelalte încăperi nu intra decât foarte rar. Sosind acasă, apucă șnurul clopoțelului de la poartă, dar în aceeași clipă se răzgândi. Se simțea încă fremătând de indignare și tremura scuturat de fiori din creștet până-n tălpi. Lăsă din mână șnurul, scuipe și se

întoarce în loc, întinzând din nou pasul la drum, spre celălalt capăt al oraşului, unde, la o depărtare de două verste de casa lui, se afla o coşmelie de bârne, povârnită într-o rână; acolo şedea acum Maria Kondratievna, fosta vecină a lui Feodor Pavlovici, aceea care venea mereu la el, la bucătărie, după câte un castron de supă, şi căreia Smerdeakov îi cânta din gitară. Îşi vânduse căscioara şi se mutase cu maică-sa într-un fel de bojdeucă ţărănească, unde după moartea lui Feodor Pavlovici se aciuase şi Smerdeakov, grav bolnav. La el se ducea acum Ivan Feodorovici, mânat de un imbold ce se trezise în el brusc, dar irezistibil.

VI - PRIMA ÎNTREVEDERE CU SMERDEAKOV

Era pentru a treia oară că se ducea la Smerdeakov de când se întorsese de la Moscova. După nenorocire, dăduse pentru prima oară ochi cu feciorul şi stătuse de vorbă cu el chiar în ziua când sosise în oraş; mai fusese apoi o dată pe la Smerdeakov, două săptămâni mai târziu. Pe urmă, adică după cea de-a doua întrevedere, nu-şi mai făcuse drum pe acolo, aşa că trecuse o lună şi mai bine de când nu-l mai văzuse şi nici nu mai auzise nimic despre dânsul. Ivan Feodorovici se înapoiase de la Moscova la cinci zile după moartea tatălui sau, aşa încât nu mai apucase să-l vadă nici măcar în coşciug, deoarece bătrânul fusese înmormântat chiar în ajun. Întârzierea se datora faptului că Aleoşa, neştiind unde să-l anunţe printr-o depeşă, se gândise să apeleze la Katerina Ivanovna, care nu-i cunoştea nici ea adresa şi telegrafiasse la rândul său surorii şi mătuşii sale, fiind sigură că Ivan Feodorovici se va duce pe la ele imediat ce va sosi în localitate. Acesta însă nu se învrednicise să le viziteze decât după patru zile, şi cum citise telegrama, fără să mai piardă o clipă, pornise la drum, grăbindu-se să se înapoieze acasă. Primul om cu care se văzuse la noi, în oraş, fusese Aleoşa. În cursul discuţiei pe care o avuseseră împreună, Ivan Feodorovici constatasse, spre marea sa mirare, că mezinul nu avea nici cea mai mică suspiciune în privinţa lui Mitea, fiind absolut convins că ucigaşul nu putea fi decât Smerdeakov – ceea ce era în deplină contradicţie cu opinia publică din oraşul nostru. Ivan stătuse apoi de vorbă cu ispravnicul şi cu procurorul şi aflase în amănunţime împrejurările arestării şi acuzaţiunile aduse lui Mitea. Cu atât mai mult fusese surprins de convingerea lui Aleoşa, deşi era încredinţat fără îndoială că se datora dragostei frăţeşti ce se revărsase acum în toată plenitudinea ei şi compătimirii pentru soarta lui Mitea, la care – după cum ştia el – Aleoşa ţinea foarte mult. Şi fiindcă veni vorba de sentimente, trebuie să spunem o dată pentru totdeauna că Ivan nu avea nici cea mai mică afecţiune pentru Dmitri, pe care nu putea să-l sufere; cel mult dacă simţea uneori un fel de milă pentru el, o milă însă amestecată cu un dispreţ adânc ce se îngemăna cu dezgustul. Totul la Mitea, începând cu înfăţişarea, îi trezea antipatia, iar dragostea Katerinei Ivanovna pentru el i se părea pur şi simplu revoltătoare. Se dusesese totuşi să-l vadă pe Mitea la închisoare chiar în ziua când sosise în oraş şi această întrevedere, departe de a-i zdruncina certitudinea că era într-adevăr vinovat, nu făcuse decât să i-o consolideze. Îl găsisse pe fratele său agitat, într-o stare de surescitare maladivă. Mitea era foarte volubil, deşi părea distrat, cu gândurile împrăştiate; îl acuza mereu pe Smerdeakov şi se încurca la tot pasul. Insista mai ales asupra celor trei mii de ruble de care îl „jecmănisese” răposatul. „Erau banii mei, banii mei, repeta el într-una. Şi chiar dacă i-aş fi furat, eram în dreptul meu”. Nu combătea nici una din probele acumulate împotriva lui şi dacă încerca să explice faptele în avantajul său, pierdea şirul la un moment dat şi începea să bată câmpii; în totul însă făcea impresia că nu simte nevoia să se dezvinovătească nici în faţa lui Ivan, nici în faţa oricui ar fi fost. Dimpotrivă, îşi ieşea din sărite, respingea cu mândrie toate acuzaţiunile şi, furios şi înfierbântat, dădea drumul la o ploaie de înjurături. Îşi bătea joc de mărturia lui Grigori care susţinea că uşa fusese deschisă; „probabil a deschis-o Sarsailă”, zicea el, fără să poată totuşi da faptului o explicaţie cât de cât plauzibilă. Ba până la urmă, cu prilejul acelei vizite, izbutise chiar să-l jignească pe Ivan Feodorovici, spunându-i de la obraz că n-are de dat socoteală celor care susţin că „totul este permis” şi că aceştia n-au dreptul nici să-l bănuiască, nici să-l ancheteze. În general nu se arătase câtuşi de puţin amabil cu dânsul. În ziua respectiva, ieşind de la închisoare, Ivan Feodorovici se dusesese întins la Smerdeakov.

În tren, în timp ce se întorcea de la Moscova, se gândise neconţinut la el şi la discuţia pe

care o avuseseră împreună în ajunul plecării. Erau atâtea lucruri care îl puneau pe gânduri, atâtea altele care-i trezeau suspiciuni... Totuși, în depoziția pe care o făcuse în fața judecătorului de instrucție, Ivan Feodorovici socotise de cuviința să treacă sub tăcere – deocamdată, cel puțin – această discuție. Voia să dea ochi mai întâi cu Smerdeakov care se afla internat în spital. La insistențele lui, atât Herzenstube, cât și medicul Varvinski, cu care stătuse de vorbă acolo, răspunseseră categoric că nu putea să încapă nici un dubiu în privința diagnosticului și că pacientul suferea într-adevăr de epilepsie și se arătaseră chiar foarte surprinși atunci când îi întrebaseră dacă nu cumva Smerdeakov simulase o criză în ziua când se întâmplase nenorocirea. Căutaseră atunci să-i explice că era vorba de un acces de o violență excepțională, care ținuse cu intermitențe câteva zile în șir, că bolnavul fusese chiar la un pas de moarte și că de-abia acum, după o îngrijire foarte serioasă, se putea afirma că pacientul va scăpa cu viață. „Totuși (adăugase doctorul Herzenstube), o să rămână probabil cu oarecare deficiențe mentale, dacă nu pentru toată viața, cel puțin pentru o bună bucată de vreme”. Și cum Ivan Feodorovici se grăbise să întrebe nerăbdător: „Prin urmare, acum este nebun?”, i se răspunsese că „deocamdată nu chiar complet, dar prezintă unele anomalii”. Ivan Feodorovici hotărâse să verifice personal ce era cu așa-zisele anomalii. I se îngăduise fără nici o greutate să vadă imediat bolnavul. Îl găsisese pe Smerdeakov culcat în pat, într-o rezervă, în cel de al doilea pat zăcea un cetățean bolnav de dropică, un biet om căruia medicii nu-i mai dădeau de trăit decât cel mult o zi, două, și care, deci, nu putea să le stingherească discuția. Văzându-l pe Ivan Feodorovici, Smerdeakov rânjise cam neîncrezător, și la început se arătase chiar intimidat. Cel puțin așa i se păruse vizitatorului. Asta însă numai în primul moment, pentru că după aceea, până la plecare, Smerdeakov îl uluise pur și simplu prin calmul de care dăduse dovadă. Dintr-o ochire, Ivan Feodorovici putuse să-și dea seama de starea gravă în care se afla bolnavul; Smerdeakov era slab prăpădit, galben ca ceara la față, cu obraji scofâlciți, și vorbea târăgănat, ca și cum abia și-ar fi mișcat limba în gură. Timp de douăzeci de minute, cât stătuse la el, se plânsese de dureri de cap și de junghiuri în oase. Chipul lui stafidit, de castrat, se micșorase cît pumnul, avea părul zbârlit la tâmpile, iar din moțul de pe frunte nu mai rămăsese decât o şuviță subțirică. Doar ochiul stâng, pe jumătate închis, ce clipea mereu ca și când i-ar fi făcut semn, era singurul indiciu care îl amintea pe Smerdeakov cel de odinioară „E o plăcere să stai de vorbă cu un om deștept!” (își amintise) Ivan Feodorovici în momentul acela. Vizitatorul se așezase pe un taburet la picioarele patului. Smerdeakov se foise gemând în pat, fără să-i adreseze însă nici un cuvânt; se mulțumise să tacă, ca și cum n-ar fi avut nici cea mai ușoară curiozitate.

— Poți să vorbești? îl întrebaseră Ivan Feodorovici. N-am să te obosesc prea mult.

— Pot, cum de nu! Îngăimase Smerdeakov cu o voce slabă. De mult v-ați întors? adăugase el cu un fel de condescendență, ca și când ar fi vrut să dea curaj musafirului stingerit.

— N-am sosit decât azi... Am venit să descurc încurcătura asta de mațe!
Smerdeakov oftase.

— De ce oftezi, doar ai știut dinainte!? îl luase la sigur Ivan Feodorovici.

Feciorul tăcuse o clipă, cu o mutră gravă.

— Cum să nu fi știut?! Se vedea lămurit din capul locului. Dar cine ar fi bănuie că o să iasă așa?

— Cum să iasă, adică? Nu mai umbla cu fofârlica! N-ai prevăzut singur că vei avea o criză de epilepsie în momentul când ai să intri în pivniță? Ai indicat precis locul, în pivniță.

— Ați spus asta la interogatoriu? Întrebaseră flegmatic Smerdeakov.

Ivan Feodorovici își ieșise din sărite.

— Nu, n-am spus nimic, dar am să spun negreșit. Sunt o mulțime de lucruri pe care trebuie să mi le explici, dragul meu, și să-ți între bine în cap că nimeni nu poate să se joace cu mine! Nu permit!

— Cum să mă joc, păcatele mele, când toată speranța mea este la dumneavoastră? Cred în domnia-voastră ca în Dumnezeu! rostise tot atât de imperturbabil feciorul, închizând o clipă ochii.

— În primul rând, îl încolțise Ivan Feodorovici, după câte știu eu, un atac de epilepsie nu poate fi prevăzut niciodată cu atâta precizie. M-am interesat, nu mai face pe prostul! Nimeni nu poate spune dinainte ziua și ceasul când o să se producă. Prin ce minune ai

ajuns tu, atunci, sa cunoști atât de exact ziua și ceasul, ba chiar să-mi indici și locul, adică în pivnița? Cum puteai să știi din vreme c-o să te apuce criza tocmai în pivniță și c-o să-ți pierzi cunoștința în momentul când o să intri înăuntru, dacă e adevărat că n-ai simulat?

— În pivniță oricum trebuia să cobor, mă duceam doar de câteva ori pe zi acolo, răspunsese liniștit Smerdeakov. Anul trecut am căzut, tot așa, din pod. Este adevărat că nu poți să știi când îți vine criza, nici cu o zi, nici chiar cu un ceas înainte, totuși, se poate să ai o presimțire și cam așa se întâmplă mai întotdeauna.

— Dar tu mi-ai spus precis ziua și ceasul!

— În legătură cu boala mea, puteți să vă interesați la doctorii din spital. Întrebați-i, vă rog, pe dâșii dacă m-am prefăcut sau nu, eu nu pot să vă spun mai mult despre ea.

— Și cum rămâne cu pivnița? De unde știai c-o să ți se întâmple în pivniță?

— Ce v-o fi cășunat cu pivnița asta?! Mi-era o frică grozavă când am intrat înăuntru; stăteam cu inima împietrită tocmai fiindcă mă știam părăsit; dumneavoastră erați plecat și în toată lumea asta nu mai aveam de la cine să aștept vreun ajutor. Mă gândeam chiar, în timp ce coboram în pivniță: „Dacă o să mă apuce acum, am sa cad jos sau n-am să cad?” și, fiindcă ședeam așa, cu frica în sân, am simțit deodată cum mi se pune un nod în gât... Și m-am prăbușit. Toate astea le-am povestit domnului doctor Herzenstube și judecătorului de instrucție Nikolai Parfenovici și tot atunci am pomenit și despre discuția pe care am avut-o cu dumneavoastră seara, în ajun, la poartă, când v-am împărtășit teama mea și v-am vorbit și despre pivniță. (Toate s-au trecut în procesul-verbal.) Domnul doctor Varvinski, care m-a îngrijit, a arătat de față cu toată lumea că așa se întâmplă de obicei și că totul a pornit de la teama aceea, adică m-a apucat criza numai fiindcă m-am gândit tot timpul dacă „am să cad jos sau n-am să cad”. Și, într-adevăr, chiar acolo m-a și apucat. Așa au scris și dumnealor, că trebuia neapărat să pățesc asta numai și numai fiindcă mi-a fost frică.

Isprăvind de vorbit, Smerdeakov începuse să râsufle din greu, ca și când oboseala i-ar fi sleit toate puterile.

— Cum, ai declarat așa ceva? Întrebare Ivan Feodorovici oarecum derutat.

Crezuse c-o să-l sperie amenințându-l că va da în vileag discuția lor din ajunul nenorocirii și, când colo, ci i-o luase înainte.

— De ce să-mi fie teamă? N-au decât să scrie tot ce vor din moment ce ăsta e adevărul, răspunsese, fără nici o șovăială, Smerdeakov.

— Și ai spus tot, tot? Ai raportat cuvânt cu cuvânt discuția noastră din poartă?

— Ei, nu chiar așa, cuvânt cu cuvânt...

— Ai spus că știi să simulezi o criză, așa cum te-ai lăudat față de mine atunci?

— Nu, asta n-am spus.

— Atunci, să te întreb altceva: de ce ai ținut morțiș să mă duc la Cermașnea?

— Mă temeam să nu plecați la Moscova; fiindcă Cermașnea oricum e mai aproape.

— Minți! Tu singur m-ai îndemnat să plec: „Du-te, ziceai, fugi de păcat.”

— V-am spus asta numai din prietenie față de dumneavoastră și pentru că vă sunt din toată inima credincios; simțeam eu, așa, că are să se întâmple o nenorocire acasă, și-mi părea rău de dumneavoastră. Dar, la drept vorbind, mai milă poate că-mi era de mine decât de dumneavoastră. D-aia v-am și spus atunci: plecați, fugiți de păcat. Credeam c-o să mă înțelegeți unde băteam, o să vă dea prin gând că s-ar putea întâmplă vreun bucluc aici, acasă, și o să rămâneți să-l apărați pe tatăl domniei-voastre.

— Atunci de ce n-ai spus pe șleau, dobitocule? se răstise la el Ivan Feodorovici.

— Păi, gândiți-vă, puteam eu să vă spun pe șleau? De fapt, în mine vorbea numai frica și, pe urmă, cine știe dacă nu v-ați fi supărat? Aveam toată dreptatea, firește, să mă tem că Dmitri Feodorovici o să facă iarăși scandal și o să pună mâna pe banii ăia care zicea că-s ai dumnealui, dar cine putea să-și închipuie că încurcătura asta o să se sfârșească printr-un omor? Credeam doar c-o să șterpelească alea trei mii de ruble pe care boierul le ținea într-un plic, sub saltea. Niciodată nu m-aș fi gândit c-o să-i ridice zilele! Nici dumneavoastră nu puteați să bănuți ce-o să se întâmple, domnule.

— Din moment ce tu singur spui că nimeni nu putea să bănuiască, cum puteam eu atunci să-mi dau seama și să rămân acasă? Ce o tot scalzi așa? răspunsese Ivan Feodorovici după o clipă de chibzuință.

— Puteați să vă dați seama atunci pentru că v-am îndemnat să plecați nu la Moscova, ci la Cermașnea!

— Cum adică, nu înțeleg!

Smerdeakov părea sleit de oboseală și se opriase câteva clipe să răsuflă.

— Puteați să vă gândiți; de vreme ce stăruiam atâta să nu mai plecați la Moscova și să vă duceți mai bine la Cermașnea, însemna că țineam să fiți cât mai aproape de noi, iar până la Moscova era cale lungă. Poate că, știindu-vă pe undeva, pe-aici, prin împrejurimi, Dmitri Feodorovici n-ar mai fi avut atâta curaj. Și în tot cazul, dac-ar fi fost ceva, puteați să vă întoarceți mai repede să-mi luați apărarea, fiindcă v-am spus doar că Grigori Vasilievici e bolnav și că mi-e teamă să nu mă apuce vreo criză. Când v-am mărturisit apoi că nimeni nu putea pătrunde în casă decât dacă bătea într-un anumit fel în geam și că Dmitri Feodorovici cunoștea de la mine semnalul, am crezut c-o să vă treacă prin gând că dumnealui o să facă negreșit vreo boroboată, și atunci n-o să mai plecați nicăieri, nici chiar la Cermașnea.

„Tot ce spune stă în picioare, socotise în sinea lui Ivan, deși nu prea are șir în vorbă. Dar de ce zicea, oare, doctorul Herzenstube că nu e totuși normal?”

— I-ascultă, să nu faci pe șmecherul cu mine, că te ia dracu! se burzuluise el furios.

— Pe cinstea mea dacă n-am fost sigur atunci c-ați înțeles ce vreau să spun! ripostase, nevinovat ca un prunc, Smerdeakov.

— Dacă aș fi înțeles, fără îndoială c-aș fi rămas! izbucnise Ivan din ce în ce mai întărit.

— Și eu care mă gândeam c-ați înțeles și de-aia ați și plecat așa de repede, ca să scăpați de bucluc, c-ați fugit, fiindcă vi-era frică!

— Dar ce-ți închipui, că toată lumea e fricoasă ca tine? – Iertați-mă, dar credeam că și dumneavoastră sunteți ca mine.

Ivan Feodorovici rămăsese descumpănit.

— Firește, trebuia să-mi dau seama. De altfel, simțeam că unelțești tu ceva necurat... Dar nu, minți, iarăși minți! se dezmeticise el brusc, fulgerat de un gând. Ții minte cum ai venit atunci lângă trăsura și mi-ai spus: „E o plăcere să stai de vorbă cu un om inteligent!” Ți părea bine, deci, că plecam, altfel de ce m-ai fi lingușit?

Smerdeakov suspinase o dată și încă o dată. O umbră de roșeață îi apăruse în obraji.

— Îmi părea bine, firește, rostise el gâfâind, fiindcă plecați la Cermașnea, nu la Moscova, cum ați avut de gând la început. Era mai aproape; iar vorbele alea nu vi le-am spus ca să vă lingușesc, ci erau mai curând o mustrare. Nici asta n-ați înțeles!

— O mustrare? Cum asta?

— Uite-așa, fiindcă, deși ați simțit că ne pîndește nenorocirea, v-ați îndurat totuși să-l părăsiți pe tatăl dumneavoastră, în loc să fi stat aici, să ne apărați; că doar și eu puteam să intru în bucluc pentru alea trei mii de ruble, să cadă pe mine păcatul că le-aș fi furat.

— Du-te dracului! îl bruftulise Ivan. Când te-au anchetat, ai spus ceva judecătorului sau procurorului despre povestea asta cu bătaia în geam?

— Cum de nu! Am spus tot, Ivan se mirase din nou în sinea lui.

— Dacă m-am gândit atunci la ceva, e că s-ar putea să clocești cine știe ce ticăloșie, începuse el. Dmitri este într-adevăr capabil să omoare un om, dar în ruptul capului nu l-aș fi crezut în stare să pună mâna să fure... Pe când cerea partea ta mă puteam aștepta la orice murdărie. Tu singur mi-ai mărturisit că știi să te prefaci bolnav; pentru ce mi-ai spus asta?

— Am vorbit și eu așa, din prostie. Fiindcă în viața mea nu m-am prefăcut, m-am lăudat numai față de dumneavoastră că știu să mă prefac. Era o copilărie. Țineam foarte mult la dumneavoastră și vă spuneam tot ce-mi trecea prin cap.

— Fratele meu aruncă vina pe tine, zice că tu l-ai ucis pe tata și l-ai prădat.

— Păi ce i-a mai rămas de făcut? rânjise cu amărăciune Smerdeakov. Mai poate cineva să-l creadă când sunt atâtea dovezi? Grigori Vasilievici zice c-a văzut ușa deschisă după plecarea dumnealui. Dar ce să mai vorbim, Dumnezeu să-l ierte! I-e frică și nu știe cum să scape... Și după o clipă de tăcere, ca și când i-ar fi venit o idee nouă în minte, adăugase: Să zicem c-ar fi așa; dumnealui vrea cu tot dinadinsul să mă scoată pe mine vinovat, sub cuvânt că eu aș fi săvârșit omorul – am mai auzit treaba asta; să zicem chiar c-aș fi știut să mă prefac; gândiți-vă numai, cum aș fi putut eu să spun așa ceva dacă într-adevăr îi pusesem gând rău tatălui dumneavoastră. Dac-aș fi chitit cumva să-l omor, trebuia să fiu un dobitoc fără pereche ca să mă dau de gol față de cineva, și încă față de cine? De feciorul victimei! Păcatele mele! Cine poate să creadă una ca asta? Nu, în vecii vecilor nu s-ar fi întâmplat așa ceva și nici nu-i de crezut! Nimeni în afară de Dumnezeu nu poate să audă ce vorbim acum, dar dacă i-ați explica procurorului sau lui Nikolai Parfenovici și le-ați

spune: „Cum poate fi atât de zezec un criminal ca să se dea de gol înainte chiar de a fi săvârșit crima?” ați risipi orice bănuială. Fiindcă dumnealor și-ar da seama numaidecât.

Impresionat de acest ultim argument, Ivan Feodorovici se ridicase în picioare, hotărât să încheie discuția.

— Ascultă, îi spusese el, n-am de ce să te suspectez și, după părerea mea, acuzația ce ți se aduce e ridicolă... Mai mult chiar, îți sunt recunoscător pentru că m-ai liniștit. Trebuie să plec, dar să știi c-am să mai vin să te văd. Rămâi cu bine și fă-te mai curând sănătos. N-ai nevoie de nimic?

— Vă mulțumesc frumos. Marfa Ignatievna are toată grija și, milostivă cum e, mă ajută de câte ori am nevoie de ceva; de altfel, zilnic vine câte cineva pe la mine – oameni de omenie.

— La revedere. Cred că nu e cazul să spun că știi să te prefaci... și te-aș sfătui și pe tine să nu vorbești despre asta! adăugase pe neașteptate Ivan Feodorovici.

— Prea bine, am înțeles. Dacă dumneavoastră n-o să pomeniți despre asta, nici eu n-am să spun nimic din ce am vorbit atunci la poartă...

Plecând, Ivan Feodorovici abia apucase să facă vreo zece pași pe coridor și i se păruse deodată că ultimele cuvinte ale lui Smerdeakov aveau un subînțeles jignitor. Se gândise să se întoarcă din drum, dar nu fusese decât o impresie trecătoare ce se mistuise într-o clipă. „Prostii!” murmurase el și ieșise grăbit din spital. Realitatea era că se simțea cu sufletul împăcat de când se convinsese că vinovatul nu era Smerdeakov, ci fratele său, Mitea; ceea ce, pe drept cuvânt, pare destul de paradoxal. Nu se mai ostenea să caute însă explicația acestui fapt, dimpotrivă, avea o adevărată repulsie pentru orice încercare de a-și analiza sentimentele. Voia să uite cât mai repede, în următoarele zile, cunoscând mai îndeaproape și mai pe larg probele ce se constituiseră împotriva lui Mitea, dobândise certitudinea deplină a vinovăției lui. Existau în primul rând o serie de declarații categorice, făcute de niște oameni neînsemnați, cum ar fi, bunăoară, Fenia sau mama acesteia, ale căror mărturii erau pur și simplu zdrobitoare. Ca să nu mai vorbim de depozitiile lui Perhotin, ale băieților de băcănie de la Plotnikov, ori ale martorilor din Mokroe. Amănuntele mai cu seamă erau covârșitoare. „Bătăile” misterioase în ușă reținuseră atenția judecătorului de instrucție și a procurorului aproape în aceeași măsură ca și depozitia lui Grigori, care susținea că văzuse ușa deschisă. Soția lui Grigori, Marfa Ignatievna, pe care Ivan o descususe, îi răspunsese lămurit că Smerdeakov zăcuse toată noaptea în odăița vecină „la trei pași de patul nostru” și că, deși ea dormise adânc, se trezise de câteva ori din pricina gemetelor lui: „Tot timpul s-a văitat și a gemut, săracul!” Stătuse apoi de vorbă cu Herzenstube, căruia îi împărtășise îndoielile sale cu privire la nebunia lui Smerdeakov, mărturisindu-i că pacientul lui nu i se părea cătuși de puțin anormal, ci numai extrem de slăbit; opinia lui fusese întâmpinată însă cu un zâmbet fin de bătrân medic. „Știi cu ce se îndeletnicește acum? îl întrebuse el pe Ivan Feodorovici. Învață pe de rost cuvinte franțuzești; are sub pernă un caiet în care nu știu cine i-a scris cu litere chirilice un mic vocabular franțuzesc, he-he-he!” Așa că, până la urmă, toate îndoielile lui Ivan Feodorovici se risipiseră. Nu se mai putea gândi la Dmitri decât cu aversiune.

Un singur lucru îl intriga: perseverența cu care Aleoșa susținea că ucigașul nu putea fi în nici în caz Dmitri, ci, „după toate probabilitățile”, Smerdeakov. Ivan era cu atât mai surprins cu cât părerile lui Aleoșa avuseseră întotdeauna mare trecere în ochii lui. De asemenea, i se părea foarte curios faptul că Aleoșa nu-i pomenea niciodată nimic despre Mitea, că totdeauna evitase să deschidă vorba despre fratele lor, mărgininu-se doar să răspundă la întrebările lui. Ceea ce iarăși îi dăduse de gândit. De altfel, în perioada respectivă, Ivan era stăpânit de o preocupare cu totul străină de aceste lucruri; de când se înapoiasse de la Moscova, chiar din primele zile se lăsase acaparat cu desăvârșire de pasiunea lui dezlănțuită, mistuitoare, pentru Katerina Ivanovna. Cred, însă, că nu e locul aici să vorbim despre această nouă pasiune a lui Ivan Feodorovici, care avea să influențeze mai apoi întreaga sa viață; cel mult ar putea constitui subiectul unei alte povestiri, al unui nou roman, pe care nu știu dacă am să-l scriu vreodată. Trebuie, totuși, să menționez că în seara când Ivan Feodorovici, așa cum am arătat mai sus, după ce fusese cu Aleoșa la Katerina Ivanovna, îi mărturisise fratelui său pe drum: „Nu sunt amator”, mințise pur și simplu; în realitate, o iubea ca un descreierat, deși erau momente în care îl cuprindea o ură atât de cumplită, încât ar fi fost în stare s-o ucidă. Avea suficiente motive s-o urască;

zguduită de tot ceea ce se întâmplase cu Mitea, fata se aruncase în brațele lui Ivan Feodorovici, care tocmai se înapoiase de la Moscova, privindu-l ca pe salvatorul ei. Fusese jignită, umilită, toate sentimentele ei fuseseră batjocorite și călcate în picioare. Și iată că apăruse din nou omul care o iubise cu pasiune cândva – o, știa prea bine cât o iubise! – și pe care-l prețuia atât de mult pentru inima și inteligența lui. Fire integră însă fata nu se lăsa chiar așa ușor cucerită de dragostea lui Ivan, cu toată seducția pe care o exercita asupra ei și cu toată impetuoșitatea karamazoviană a dorințelor sale. Era mereu chinuită de remușcarea că-l trădează pe Mitea și, de câte ori avea vreun conflict mai violent cu Ivan (și avusese multe), i-o spunea fără înconjur. La asta se referise Ivan atunci când îi declarase lui Aleoșa că totul e „minciună și iarăși minciuna”. Firește, era o bună doză de ipocrizie la mijloc, de aceea avea tot dreptul să fie exasperat... despre toate astea însă vom vorbi mai încolo. Într-un cuvânt, o bucată de vreme, Ivan nici nu se mai sinchisise de Smerdeakov. Totuși, cam la vreo două săptămâni după ce fusese la el să-l vadă, gândurile ciudate de care fusese cândva frământat începuseră din nou să-l bântuie. E de ajuns să spunem că se întreba mereu: pentru ce atunci, în ultima noapte petrecută în casa părintească, înainte de plecare, ieșise de câteva ori pe scară, tiptil, ca un hoț, ca să asculte ce făcea jos taică-său? De ce mai apoi își amintea cu dezgust de împrejurarea asta? De ce a doua zi se simțise atât de abătut tot drumul și de ce în clipa când sosise la Moscova își spusese în sinea lui: „Sunt un ticălos!” La un moment dat, ajunsese chiar să-și pună întrebarea dacă, din pricina acestor obsesii chinuitoare ce nu-i dădeau pace o clipă, dragostea lui pentru Katerina Ivanovna n-o să fie cu timpul adumbrită de ele. În ziua aceea se întâlnise întâmplător pe stradă cu Aleoșa. Îl oprise numaidecât ca să-l întrebe pe nepusă masă:

— Ți-aduci aminte de seara în care Dmitri a intrat buzna în casă după cină și l-a lovit crunt pe tata? Mai știi ce ți-am declarat atunci, că-mi rezerv „dreptul de a dori”? Spune-mi, în momentul acela nu ți-a trecut prin gând cumva că s-ar putea să doresc moartea tatii?

— Da, mi-a trecut, îi răspunsese domol Aleoșa.

— De altfel, așa a și fost, nici nu era greu de ghicit. Dar nu ți-a dat cumva prin gând atunci că mi-ar fi plăcut ca „o lighioană să înghită pe alta”, adică, mai precis, că așteptam ca Dmitri să-l omoare pe tata și cât de curând... c-aș fi fost gata chiar să-i dau o mână de ajutor?

Aleoșa pălise ușor și se uitase drept în ochii lui.

— Vorbește! izbucnise Ivan. Vreau să știu neapărat la ce te-ai gândit atunci! Trebuie să știu adevărul, mă-nțelegi, tot adevărul! Răsufla sacadat, privindu-și fratele cu o scăpărare de ură, înainte ca Aleoșa să fi apucat să rostească un singur cuvânt.

— Iartă-mă, dar m-am gândit și la asta în momentul acela! îi mărturisise în șoaptă mezinul, și tăcuse, fără să mai adauge măcar o cât de ușoară „circumstanță atenuantă”.

— Mulțumesc! rostise tăios Ivan și, părăsindu-l brusc, își văzuse mai departe de drum.

Din ziua aceea, Aleoșa observase că Ivan îl ocolea, ca și când n-ar mai fi putut să-l vadă în ochi, așa că încetase să se mai ducă pe la el. În aceeași zi însă, îndată chiar după ce se despărțise de Aleoșa, Ivan Feodorovici se dusesse întins la Smerdeakov, fără să mai treacă pe acasă.

VII - CEA DE-A DOUA ÎNTREVEDERE CU SMERDEAKOV

Între timp, Smerdeakov ieșise din spital și Ivan Feodorovici cunoștea noua lui locuință; feciorul se mutase într-o cocioabă dărăpănată, cu două odăi despărțite printr-o tindă, una din încăperi fiind ocupată de Maria Kondratievna, care ședea împreună cu maică-sa, iar în cea de a doua locuind Smerdeakov. Dumnezeu știe în ce condiții se aciuase acolo: dacă le plătea ceva pentru găzduire sau dacă-l țineau de pomană? Mai apoi se aflase că fusese primit în casă în chip de logodnic al Mariei Kondratievna și că nu le plătea nici un ban. Atât mama cât și fiica aveau un respect deosebit pentru el, privindu-l ca pe un om superior. Ivan Feodorovici bătuse în ușă și intrase în tindă, de unde, poftit de Maria Kondratievna, trecuse în camera din stângă, așa-numita „odaie de oaspeți” în care stătea Smerdeakov. Înăuntru, soba de teracotă era încinsă. Tapetul albastru de pe pereți era jupuit și prin crăpături mișunau sumedenie de gândaci galbeni, atât de mulți, încât se auzeau tot timpul foșnind. Mobila, destul de sărăcăcioasă, două lavițe de-a lungul pereților și două scaune lângă o

masă simplă de brad, dar acoperită cu o învelitoare cu desene trandafirii. În cele două ferestruici, câte un ghiveci cu mușcate, iar într-unui din colțuri, un iconostas. Pe masă, un samovar mic și scofâlcit, de aramă, și o tavă cu două cești. Smerdeakov tocmai își băuse ceaiul și samovarul era stins... Ședea la masă pe una din lavițe și scria ceva aplecat asupra unui caiet. Avea la îndemână lângă el o sticlută cu cerneală și un sfeșnic scund de fontă, în care, cu toată sărăcia ce domnea împrejur, se afla o luminare de spermanțet, nu de seu. Ivan putuse să-și dea seama imediat, de la prima ochire, că Smerdeakov era pe deplin restabilit după boală. Avea un obraz mai proaspăt parcă și mai împlinit, moțul din frunte ticluit cu grijă și părul lins la tâmplă. Era îmbrăcat într-un halat pestriț, vătuit, o vechitură destul de ruptă și de ponosită. Purta, ca niciodată, ochelari; cel puțin Ivan Feodorovici îl vedea pentru prima oară cu ei pe nas. Insignifiant în sine, amănuntul acesta avusese darul să-l întărească și mai tare. „la uite, jigodia, numai ochelari îi lipseau!” Smerdeakov ridicase încet capul și se uitase la el prin lentile, își scoase apoi tacticos ochelarii și se ridicase pe jumătate de pe laviță, dar nu cu respect, ci mai mult așa, într-o doară, atâta cât era strict necesar ca să păstreze o elementară bună-cuviință. Ivan Feodorovici observase toate detaliile dintr-o aruncătură de ochi, dar ceea ce îl izbise îndeosebi fusese privirea lui Smerdeakov – o privire dușmănoasă, încărcată de ură, aproape sfidătoare. Ca și când ar fi zis în sinea lui: „Ce te tot ții de capul meu, credeam că ne-am înțeles doar data trecută! Ce mai cauți la mine?” Cu greu Ivan Feodorovici reuși să se stăpânească.

— Ce cald e aici! spuse el, descheindu-și paltonul.

— De ce nu vă dezbrăcați? îl îndemnase feciorul.

Ivan Feodorovici își lepădase paltonul pe laviță, trăsese cu o mână tremurătoare un scaun lângă masă și se așezase. Smerdeakov i-o luase însă înaintea, ocupându-și locul lui.

— În primul rând, aș vrea să știu: suntem singuri? întrebasese nerăbdător, pe un ton răstit, Ivan Feodorovici. Nu se aude dincolo?

— N-are cine să ne audă. Ați văzut doar că-i o săliță la mijloc.

— I-ascultă, scumpule, ce sunt vorbele acelea pe care le-ai rostit la plecare, atunci când am fost la tine, la spital: că dacă n-am să te dau de gol că știi să simulezi un acces, nici tu n-ai să-i spui judecătorului de instrucție nimic din ce-am discutat în seara aceea, la poartă? Cum adică, n-ai să spui nimic? Ce-ai vrut să insinuezi? Nu cumva e o amenințare? Ce am făcut vreo convenție amândoi sau poate crezi că mi-e frică de tine?

Ivan Feodorovici îi vorbise iritat, vrând parcă să-i arate că disprețuia orice fel de ocolișuri și subterfugii și că înțelegea să joace cu cărțile pe față. O licărire răutăcioasă fulgerase în privirea lui Smerdeakov, ochiul lui stâng începuse să clipească mărunț și feciorul ripostase prompt, dar în același timp reținut, ca de obicei, ca și când i-ar fi declarat: „Poftim, dacă vrei așa, să dăm cărțile pe față!”

— E adevărat, v-am făgăduit atunci că n-o să spun nimic ălor mari; mă gândeam că deși ați știut dinainte ce-l așteaptă pe tatăl dumneavoastră, c-o să fie, adică, omorât, l-ați lăsat totuși în voia soartei și ați plecat. Mă temeam să nu-și facă lumea o părere proastă despre sentimentele domniei-voastre sau – de, mai știi? – să-și închipuie altceva, de-aia zic, v-am făgăduit să-mi țin gura.

Smerdeakov rostise aceste cuvinte cu cel mai desăvârșit sânge rece, dar totodată cu un fel de îndârjire în glas și pe un ion provocator și insolent. Sub privirea lui arogantă, Ivan Feodorovici simțise cum toate lucrurile din odaie încep să-i joace în fața ochilor.

— Cum? Ce-ai spus? Ești zdravăn la cap?

— Cât se poate de zdravăn.

— Dar ce, *eu am știut* atunci c-o să fie omorât? strigase în sfârșit Ivan Feodorovici, trântind năprasnic cu pumnul în masă. Cum adică să-și închipuie „altceva”? Spune, ticălosule!

Smerdeakov tăcea, măsurându-l cu aceeași privire arogantă.

— Vorbește odată, scîrnăvie, tîlharule! La ce „altceva” te-ai gîndit? zbierase Ivan.

— Am vrut să spun că poate și dumneavoastră ați fi fost bucuros ca tatăl domniei-voastre să moară.

Ivan Feodorovici sărise ca ars de pe scaun și-l izbise atât de crâncen cu pumnul în umăr, încât Smerdeakov se lipise de perete. Într-o clipă, un potop de lacrimi i se revărsase pe obraji, și murmurând: „Nu-i frumos, domnule, să lovești un biet om neputincios!”, feciorul își acoperise fața cu o batistă murdară de stambă, albastră cu pătrățele, și începuse să

plângă sfâșietor, înăbușindu-și suspinele. Trecuse așa un minut.

— Gata! Ai terminat? se răstise la el Ivan Feodorovici, așezându-se din nou pe scaun. Să nu mă mai scoți din sărite!

Smerdeakov își luase cârpa de la ochi. Toate trăsăturile mutrișoarei lui schimonosite mărturiseau cât de adânc fusese jignit.

— Așa, va să zică, secătură, credeai că mi-am pus în gând să-l omor pe tata împreună cu Dmitri?

— Nu știam ce gânduri aveți, răspunse înțepat celălalt. De aia v-am oprit atunci în poartă, ca să vă încerc în privința asta.

— Cum să mă încerci? Pentru ce?

— Să vă încerc așa, ca să-mi dau seama care-i situația: dacă vreți sau nu vreți ca tatăl dumneavoastră să se curețe mai repede!

Ivan Feodorovici era mai ales revoltat de tonul insinuant și plin de aroganță la care Smerdeakov nu voia să renunțe cu nici un preț.

— Tu l-ai ucis! izbucnise el deodată.

Smerdeakov se mulțumise să zâmbească disprețuitor.

— Dumneavoastră știți foarte bine că nu l-am ucis eu! Îmi închipuiam că nu-i nevoie să mai repet lucrul ăsta unui om inteligent.

— Dar de ce, cum de ți-a venit să mă suspectezi de așa ceva?

— Și asta o știți tot atât de bine: de frică. Eram într-un hal fără hal, stăteam tot timpul cu frica în sân și mă uitam bănuitor la toată lumea. De aia m-am gândit să vă pun la încercare, fiindcă, îmi ziceam dacă într-adevăr doriți același lucru ca și fratele dumneavoastră, atunci praful se alege de mine, am să mor și eu ca o muscă, fără să fiu cu nimic vinovat!

— la ascultă, acum două săptămâni parcă spuneai altceva!

— Tot la asta mă gândeam și atunci la spital, dar credeam c-o să mă înțelegeți din două cuvinte și, ca om inteligent ce sunteți, că nu v-ar fi făcut nici o plăcere să vorbim chiar așa, pe șleau.

— la te uită! Dar stai, stai, răspunde-mi la ce te-am întrebat, țin neapărat să-mi spui cum, prin ce anume am putut să trezesc în sufletul tău mârșav o bănuială atât de murdară?

— De omorât, știam că n-ați fi putut pentru nimic în lume să-l omorâți, și nici n-ați vrut, în schimb, ați fi fost bucuroși să faceți altcineva treaba asta în locul dumneavoastră.

— la te uită la el cu ce sânge rece îmi vorbește! Dar de ce, de ce crezi că m-aș fi bucurat?

— Cum de ce? Dar moștenirea? răbufnise Smerdeakov plin de fiere, ca și când abia ar fi așteptat clipa răfuielilor. După moartea tatălui dumneavoastră câteșitrei frățiorii ați fi băgat în buzunar patruzeci de mii de ruble – atâta v-ar fi venit la fiecare, dacă nu și mai mult. În cazul când însă Feodor Pavlovici s-ar fi însurat cu doamna Agrafena Alexandrovna, dânsa, după cununie, ar fi trecut frumușel toată averea pe numele dumisale, fiindcă nu-i de fel proastă, așa că dumneavoastră, câteșitrei frățiorii, ați fi bătut din buze. Și ce mai lipsea ca să-și pună pirostriile în cap? Totul atârna de un fir de păr: să-i fi făcut numai un semn cu degetul cel mic conîța, și ar fi alergat cu limba scoasă după dânsa la biserică.

Cu chiu, cu vai, Ivan Feodorovici izbutise să-și țină mânia în frâu.

— Bine, rostise el într-un târziu. Vezi, am stat liniștit, nu te-am snopit în bătaie, nici nu team răpus. Spune mai departe: prin urmare, după tine, îmi pusesem toată nădejdea în Dmitri, mă bizuiam să facă el treaba asta?

— Mai încape vorbă?! Dacă-l omora dumnealui, își pierdea toate drepturile – tot, tot, și rangul, și gradul în armată, și averea, ca să înfunde ocna. Așa că partea dumnealui de moștenire v-ar fi rămas dumneavoastră și lui Alexei Feodorovici, jumate-jumate. Și atunci v-ar fi revenit, în loc de patruzeci, șaizeci de mii de căciulă. Cu siguranță că v-ați bizuit pe Dmitri Feodorovici!

— Mă mir cu câtă răbdare am să înghit atâtea de la tine! Ascultă, ticălosule, dacă aș fi așteptat să facă altcineva treaba asta, mai curând m-aș fi bizuit pe tine decât pe Dmitri și-ți jur pe orice vrei că și atunci chiar am presimțit că pui la cale o mârșăvie... Țin foarte bine minte c-am avut la un moment dat impresia asta!

— Și eu tot așa m-am gândit un moment, că așteptați ceva de la mine, rânjise ironic Smerdeakov. Așa că v-ați dat de gol și mai mult față de mine, fiindcă deși ați presimțit ce o să se întâmple și ați avut bănuieli în privința mea, până la urmă tot ați plecat; era ca și

când mi-ați fi spus ritos: „N-ai decât să-l omori, treaba ta, eu n-am să-ți stau în cale!”

— Ticălosule! Așa ai înțeles tu?

— Păi ce puteam să înțeleg din povestea cu Cermașnea? Îmi pare rău! Judecați și dumneavoastră: erați tocmai pe punctul să plecați la Moscova. Cât s-a ținut boierul de dumneavoastră să vă rezeziți până la Cermașnea, n-ați vrut în ruptul capului să vă abateți din drum. A fost însă destul să arunc în nerozia mea o vorbă în vânt și deodată v-ați înduplecat să vă duceți! Cum se face că v-ați hotărât până la urmă, de ce ați primit să mergeți la Cermașnea? Și atunci, din moment ce n-ați mai plecat la Moscova, ca să vă hotărâți în schimb așa, din senin, luându-vă numai după cuvântul meu, să vă duceți la Cermașnea, înseamnă că ați așteptat ceva de la mine.

— Nu, îți jur ca nu! răcnise Ivan, scrâșnind din dinți.

— Cum nu? Când, dimpotrivă, pentru vorbele pe care vi le-am spus, dumneavoastră, ca un fiu bun și iubitor, ar fi trebuit să mă înșfăcați imediat și să mă duceți la secție, să mă snopească în bătaie... Sau măcar să-mi fi tras câteva palme. Iar dumneavoastră, în loc să vă supărați, v-ați plecat urechea cu dragă inimă la vorba mea proastă și ați pornit numaidecât la drum, exact așa cum v-am spus, deși călătoria asta n-avea nici un Dumnezeu; mult mai firesc ar fi fost să rămâneți acasă și să apărați viața tatălui dumneavoastră... Și atunci, spuneți-mi, ce puteam să cred?

Ivan ședea încruntat, cu mâinile încleștate pe genunchi.

— Da, păcat că nu ți-am tras câteva palme, zâmbise el cu amărăciune. La secție n-avea rost să te duc; cine m-ar fi crezut și pe ce temei te-aș fi cărat acolo? Cât despre palme... Îmi pare rău că nu mi-a dat prin gând. Deși bătaia e interzisă, nu știi cu câtă plăcere ți-aș fi făcut mutra zob!

Smerdeakov îl privea încântat.

— E interzisă în cazurile obișnuite ale vieții, începu el pe același ton sentențios și superior cu care discutase cândva cu Grigori Vasilievici despre Dumnezeu, în timp ce-i servea masa lui Feodor Pavlovici. Da, în cazurile obișnuite ale vieții, bătaia e într-adevăr interzisă prin lege și în general nu mai e folosită, dar sunt și cazuri excepționale, și nu numai la noi, ci în toată lumea, chiar și în republica franceză, oricât ar fi ea de grozavă, când oamenii ajung tot la bătaie, la fel cum era pe vremea lui Adam și a Evei, fiindcă bătaia n-o să dispară niciodată de pe fața pământului. Dumneavoastră însă n-ați îndrăznit, deși era un caz excepțional.

— Ce, te-ai apucat să înveți franțuzește? îl întrebase tam-nesam Ivan, făcând un semn din cap spre caietul ce rămăsese pe masă.

— De ce să nu învăț? Vreau să-mi îmbogățesc cunoștințele și să-mi desăvârșesc educația; mă gândesc că s-ar putea s-ajung și eu odată și odată pe acele fericite meleaguri ale Europei.

— Ia ascultă, tâlharule, se oțărâse deodată Ivan, tremurând tot și fulgerându-l mânios cu privirea. Află că nu mi-e teamă de acuzațiile tale, n-ai decât să declari orice poțtești împotriva mea! Dacă nu ți-am zdrobit oasele până acum, e numai pentru că am toate motivele să bănuiesc că tu ești criminalul și vreau să te dau pe mâna justiției. Am să te denunț.

— Dacă vrei să mă ascultați, ați face mai bine să vă țineți gura. Ce puteți declara împotriva mea? Cine o să vă creadă? Sunt cu totul și cu totul nevinovat. Dar, dacă-i vorba pe-așa, am să spun și eu tot. O să-mi dați și mie voie să mă apăr, nu?

— Nu cumva îți închipui că mi-e frică de tine?

— Chiar dacă judecătorii n-au să creadă nimic din ce v-am spus acum, în schimb publicul o să asculte cu toate urechile și nu știu dacă o să vă vină la socoteală.

— Cum s-ar zice, „e o plăcere să vorbești cu un om inteligent”, aici voi ai s-ajungi, nu-i așa? scrâșnise Ivan.

— Întocmai. Și sper că sunteți un om inteligent.

Clocotind de indignare, Ivan se sculase de pe scaun, își îmbrăcase paltonul și, fără să-i mai răspundă nimic lui Smerdeakov, fără să-i arunce măcar o privire, părăsise grăbit odaia.

Aerul proaspăt de afară îl înviorase. Luna plină alba strălucitoare pe cerul senin. Gânduri haotice și senzații penibile se învălmășeau în el. „Să mă duc să-l denunț pe Smerdeakov? Dar ce să spun? Totuși, e nevinovat. O să arunce toată vina pe mine. Adevărat, pentru ce am plecat atunci la Cermașnea? Pentru ce? Pentru ce? se frământa el.

Așa e, mă așteptam să se întâmple ceva, are dreptate...” Și pentru a suta oară, poate, îi apăruse din nou în minte ultima noapte petrecută în casa părintească, atunci când îl spionase de sus, de pe scară, pe taică-său. De astă dată însă amintirea aceasta făcuse să i se încrânceneze inima atât de dureros, încât se oprise brusc locului, ca săgetat: „Da, într-adevăr, asta așteptam atunci! Am dorit, da, am dorit să fie asasinat! Am dorit cu adevărat sau nu?... Trebuie să-l omor pe Smerdeakov!... Dacă nu am curajul să-l ucid imediat, atunci chiar că nu mai are rost să trăiesc!...” Și, în loc să-și continue drumul spre casă, se dusesse direct la Katerina Ivanovna, care se speriasse când îl văzuse intrând pe ușă cu aerul acela răătăcit, ca de nebun. Ivan Feodorovici îi împărtășise apoi, cuvânt cu cuvânt, discuția pe care o avusese cu Smerdeakov. Degeaba încerca ea să-l liniștească, fiindcă Ivan nu-și putea găsi de loc astâmpăr. Umbla de colo până colo prin cameră și vorbea într-una, precipitat, spunând tot felul de lucruri bizare. Într-un târziu, se hotărâse, în sfârșit, să se așeze și, cu coatele pe masă și rezemat în palme, își mărturisise gândurile cu glas tare, rostind aceste cuvinte ciudate:

— Dacă n-ar fi ucis Dmitri, ci Smerdeakov, ar fi însemnat că sunt complicele lui, fiindcă eu l-am îndemnat. Dar nu-mi dau seama încă prea bine dacă într-adevăr am avut vreun amestec sau nu. În cazul când l-a omorât el și nu Dmitri, atunci se cheamă că și eu sunt un ucigaș.

Drept răspuns, Katerina Ivanovna se sculase de la locul ei, se apropiase de birou, deschisese o besactea care se afla deasupra, la vedere, și scosese dinăuntru o hârtie pe care i-o pusese sub ochi.

Acesta era documentul despre care Ivan Feodorovici îi vorbise lui Aleoșa, spunându-i c-ar fi dovada cea mai sigură, „de o precizie matematică”, a faptului că tatăl lor fusese într-adevăr asasinat de Dmitri. Era un răvaș scris de Mitea, la beție, logodnicei sale, în seara când se întâlnise pe câmp cu Aleoșa; mezinul tocmai se întorcea la mănăstire, după ce asistase la scena provocată de Grușenka în casă la Katerina Ivanovna, pe care o jignise atât de cumplit. Ce i s-o fi năzărit atunci lui Mitea nu se știe, fiindcă alergase într-un suflet acasă la Grușenka; n-aș putea să vă spun dacă va fi reușit sau nu să dea ochi cu dânsa, dar în noaptea aceea nimerise până la urmă în local, la „Metropol” și, bineînțeles, se îmbătase criță. În fumul beției, ceruse o pană și hârtie și scrisese acel document important, ce avea să se întoarcă la un moment dat împotriva lui. Erau mărturisirile unui om exasperat la culme, o scrisoare prolixă și incoerentă, ce arăta din plin că atunci când își așternuse gândurile pe hârtie autorul ei fusese în stare de ebrietate. Prin stilul ei încâlcit și întortocheat, te făcea să te gândești la un bețiv care, întorcându-se de la cârciumă, povestește cu lux de amănunte soției sau altcuiva din casă cum a fost insultat, ce ticălos fără pereche este cel care a îndrăznit să terfelească un om de ispravă ca dânsul, cum o să-i dea el peste bot ticălosului și așa mai departe, fără șir în vorbă, pierzându-se în nenumărate detalii, spumegând de furie, cu lovituri de pumn în masă și lacrimi de bețivan. Hârtia pe care o căpătase la local era de cea mai proastă calitate, o fițuică murdară, pe dosul căreia cineva făcuse o notă de plată. Neavând suficient loc pentru tot ce avea de spus, Mitea scrisese și pe margini, ba mai adăugase încă două rânduri de-a curmezișul, peste cele așternute mai înainte. Iată care era cuprinsul misivei:

„Katia, trista mea ursită! Măine am să fac rost de bani ca să-ți restitui cele trei mii de ruble. Adio, femeie aprigă și neînduplecată, adio, iubirea mea! Să sfârșim odată! Măine am să fac rost neapărat de parale, am să cer la toată lumea, și dacă totuși n-am să izbutesc, îți dau cuvântul meu de onoare c-am să mă duc întins la tata, am să-i sparg capul și am să pun mâna pe banii ascunși sub pernă, numai să plece Ivan. Chiar dacă o să-mi putrezească oasele în ocnă, cel puțin am să știu că ți-am dat înapoi banii. Și acum, adio! Mă închin până la pământ în fața ta, căci ce pot fi decât un ticălos pentru tine? Iartă-mă. Sau nu, nu mă ierta, e mai cuminte: așa o să ne fie mai la îndemână amândurora! Mai bine ocna decât dragostea ta, fiindcă iubesc altă femeie, o femeie pe care ai cunoscut-o prea de aproape astăzi ca s-o poți ierta vreodată! Am să ucid tâlharul care m-a jefuit! Am să fug departe de voi toți, în Orient, să nu mai știu de nimeni. Nici de ea, fiindcă și ea mă face să sufăr tot atât de cumplit ca și tine. Adio!

P.-S. Te blestem și totuși te ador! Așa îmi spune inima. A mai rămas acolo o strună pe care o simt fremătând. De-aș putea să-mi frâng inima în două! Am să mă omor, dar numai

după ce am să-l ucid întâi pe el, câinele! Am să-i smulg cele trei mii și am să ți le azvârl în față. M-am purtat ca un ticălos cu tine, în orice caz nu sunt hoț. Așteaptă banii. Câinele-i ține sub saltea, legați cu panglicuță roz. Hoț nu sunt, în schimb am să-l ucid pe cel care m-a prădat. Katia, nu trebuie să mă disprețuiești: Dmitri poate fi ucigaș, în orice caz nu un hoț! L-a omorât pe taică-său și și-a distrus singur viața ca să poată sta dârz în fața ta să nu fie silit să-ți suporte trufia. Și ca să nu te mai iubească. ...

P.P.-S. Îți sărut piciorușele, adio!

P.P.-S.S. Katia, roagă-te lui Dumnezeu să fac rost de bani! Atunci n-am să-mi mânjesc mâinile cu sânge, căci dacă nimeni n-o să mi-i dea, am să mă umplu de sânge! Ucide-mă!

Robul și dușmanul tău, D. Karamazov"

După ce citise „documentul”, Ivan se ridicase să plece, având în sfârșit o certitudine. Prin urmare, ucigașul era Dmitri, nu Smerdeakov. Și din moment ce Smerdeakov nu săvârșise crima, însemna că nici el, Ivan, nu avea nici o vină. Scrisoarea aceasta constituia pentru el proba cea mai evidentă, care dovedea cu o precizie matematică vinovăția lui Mitea. Nu mai încăpea nici cea mai mică îndoială în privința asta. Nici măcar o singură dată nu-i trecuse prin gând că Mitea ar fi putut să înfăptuiască omorul în complicitate cu Smerdeakov, ceea ce, de altfel, nici nu corespundea cu faptele cunoscute. Se simțea, în sfârșit, cu sufletul împăcat.

A doua zi dimineața își amintise cu dispreț de Smerdeakov și de ironiile lui. După câteva zile chiar se mira el însuși cum de putuse să-și facă atâta sânge rău din pricina insinuărilor acestuia. Hotărâse deci să nu se mai gândească la el, desconsiderându-l cu desăvârșire. Trecuse astfel o lună. În tot acest timp nu se mai interesase de loc de soarta lui Smerdeakov; auzise însă întâmplător c-ar fi fost grav bolnav, ba chiar că era pe cale să-și piardă mințile. „Mi-e teamă c-o să ajungă la ospiciul de nebuni”, îi spusese într-o zi tânărul, medic Varvinski și Ivan reținuse cuvintele lui. În ultima săptămână începuse să se simtă și el destul de prost. Se dusesese chiar să consulte medicul chemat de Katerina Ivanovna de la Moscova în vederea procesului. Asta se întâmpla tocmai în perioada în care raporturile lui cu Katerina Ivanovna ajunseseră la un punct cât se poate de critic. Erau ca doi dușmani îndrăgostiți unul de altul. Oscilațiile pe care le manifesta Katerina Ivanovna ori de câte ori în sufletul ei se trezea o nouă dragoste pentru Mitea, oscilații trecătoare, dar destul de puternice totuși, îl aduceau adeseori pe Ivan la exasperare.

Oricât ar părea de ciudat, cu toate aceste „oscilații” care-i înveninau inima, până în ultima clipă, adică până în ziua când avusese loc între ei scena la care, așa cum am arătat mai înainte, asistase și Aleoșa, niciodată Katia nu-i mărturisise că s-ar îndoi cumva de vinovăția lui Mitea. Trebuie să semnalăm, de asemenea, faptul că deși pe zi ce trecea simțea înverșunându-se ura lui împotriva lui Mitea, Ivan era totuși conștient că fratele său îi devenise odios nu din pricina „oscilațiilor” Katiei, ci pentru că *îl ucisese pe bătrân!* Își dădea perfect de bine seama de asta. Totuși, cu vreo zece zile înainte de proces, se dusesese la Mitea ca să-i propună să evadeze, împărtășindu-i un plan pe care, pe cât se părea, îl întocmise mai demult. În afară de faptul că avea un motiv temeinic să facă pasul acesta, Ivan fusese determinat într-o măsură oarecare și de o insinuare pe care o strecurase la un moment dat Smerdeakov și care-i rămăsese ca un ghimpe în inimă, și anume: feciorul lăsase să se înțeleagă c-ar fi avut tot interesul ca fratele său să fie condamnat, deoarece, în cazul acesta, partea sa de moștenire și respectiv a lui Aleoșa s-ar ridica de la patruzeci la șaizeci de mii de ruble. Se hotărâse deci să renunțe la treizeci de mii – din suma ce-i revenea lui – pentru a pregăti evadarea. Întorcându-se de la închisoare, se simțea însă apăsător de o tristețe împovărată și în același timp dezorientat: avea impresia că ținea atât de mult la evadarea asta și se hotărâse să pună la bătaie cele treizeci de mii de ruble nu numai ca să scoată din inimă ghimpele lăsat de cuvintele lui Smerdeakov, dar și pentru alt motiv. „Nu cumva pentru că în adâncul sufletului meu mă simt și eu părtaș la crimă?” se întreba el. Un sentiment nelămurit, dar chinuitor îi învenina inima. În toată luna din urmă mândria lui avusese mult de suferit, dar despre asta vom avea prilejul să vorbim mai încolo...

Atunci când, după discuția cu Aleoșa, se hotărâse brusc să se întoarcă din nou la Smerdeakov, deși ajunsesese între timp acasă, Ivan Feodorovici acționase sub impulsul indignării ce-l învolburase subit tocmai în momentul în care se pregătea să sune la poartă.

În clipa aceea își adusese aminte deodată de ieșirea pe care Katerina Ivanovna o avusese de față cu Aleoșa: „Numai tu, îi strigase ea din senin, numai tu m-ai convins că el (adică Mitea) e vinovat!” Rămăsese locului, ca fulgerat de ecoul acestor cuvinte; niciodată, după câte știa, nu încercase să-i argumenteze că Mitea ar fi într-adevăr ucigașul tatălui său, dimpotrivă, se acuzase chiar pe sine însuși după întrevederea pe care o avusese cu Smerdeakov. Cine altul decât ea îi pusese atunci „documentul” sub ochi? Cine căutase să-i dovedească vinovăția fratelui său? Ca să-i strige acum în față: „Și eu am fost la Smerdeakov!” Când se dusesse oare? Și el care habar n-avea! Prin urmare, nu era chiar atât de convinsă de vinovăția lui Mitea! Oare ce fusese în stare să-i spună Smerdeakov? Ce, ce anume i-o fi spus? O furie oarbă îi cotropise sufletul. Nu putea să înțeleagă cum de lăsase să-i treacă pe la ureche cuvintele astea fără să reacționeze vehement pe loc. Renunțând să mai sune la poartă, făcuse cale întoarsă, îndreptându-se grăbit spre locuința lui Smerdeakov. „Cred că de astă dată am să-i ucid!” se gândea el mergând.

VIII - A TREIA ȘI ULTIMA ÎNTREVEDERE CU SMERDEAKOV

Pe la jumătatea drumului se stârni din nou un vânt uscat și tăios, la fel ca în dimineața acelei zile, apoi începu să ningă mărunț și des. Pulberea de zăpadă cădea pe pământul înghețat unde vântul o răscolea, purtând-o încolo și înapoi; curând începu să viscolească în toată puterea cuvântului. În mahalaua în care locuia Smerdeakov aproape că nu existau felinare pe ulițe. Ivan Feodorovici mergea înainte, fără să ia în seama viscolul, orientându-se instinctiv prin întunecimea de păcură. Simțea că-i plesnește capul, tâmpile îi zvâcneau dureros și avea cărcei în palme. La câțiva pași de coșmelia Mariei Kondratievna, dădu peste un mujic beat, îmbrăcat cu un suman peticit, un omuleț scund care umbla pe două cărări, bodogănind și suduind; când și când, omul se oprea din suduit și se pornea să cânte cu o voce răgușită de băutură:

I-ieh, la Piter Vanka a plecat,

Sa-l aștept m-am săturat!

După prima strofă însă se întrerupea de fiecare dată și începea să se răfui cu un interlocutor imaginar, ocărându-l de zor, ca mai apoi să-i vină iar chef de cântat. Un val de ură împotriva bețivanului răbufni inconștient în sufletul lui Ivan Feodorovici. O clipă mai târziu, când sentimentul acesta se contura mai deslușit, simți o dorință irezistibilă să-l snopească în bătaie și să dea cu el de pământ. În momentul acela mujicul, care tocmai ajunsese în dreptul lui, se împletici, gata-gata să cadă peste el. Furios, Ivan îl îmbrânci cât colo. Omul se prăbuși ca un ciot pe pământul înghețat, icni o dată de durere și amuți. Ivan se apropie. Mujicul zăcea pe spate, nemișcat; își pierduse cunoștința. „O să înghețe” se gândi Ivan și plecă mai departe.

În tindă, Maria Kondratievna, care ieșise repede să-i deschidă, cu o luminare aprinsă în mână, îi spuse în șoaptă că Pavel Feodorovici (adică Smerdeakov) părea să fie tare bolnav, deși nu zăcea la pat, dar oricum nu era în toate mințile: mai adineauri chiar îi poruncise să ia samovarul fără să fi băut măcar o ceașcă de ceai!

— Și ce, face scandal? întrebă brusc Ivan Feodorovici.

— Aș, de unde, dimpotrivă, e liniștit, sărăcuțul, numai vă rog să nu-l țineți prea mult de vorbă... stăruie femeia.

Ivan Feodorovici deschise ușa și intră în odaie.

Înăuntru era tot așa zăduf ca și rândul trecut; în schimb, se puteau observa unele modificări: una din lavițele de la perete fusese scoasă din odaie și în locul ei apăruse o canapea mare, veche, imitație de mahon, capitonată cu piele, pe care fusese așternut patul cu perne albe, destul de curate.

Smerdeakov ședea pe marginea patului, îmbrăcat cu același halat vătuit. Masa fusese trasă lângă canapea, așa încât abia mai aveai loc să te miști. Pe masă se afla o carte groasă cu scoarțe galbene. Smerdeakov însă nu citea; părea că șade așa, fără să facă nimic. Îl privi lung pe Ivan Feodorovici în tăcere, fără să manifeste nici cea mai mică surpriză. Se schimbaseră mult între timp: era supt la față și gălbejit și avea ochii duși în fundul capului și încercănați.

— Ești într-adevăr bolnav? se miră Ivan Feodorovici, oprindu-se în prag. Nu stai mult, să

știi; uite, nu-mi scot paltonul. Unde aş putea să şed? Se apropie apoi de masă, trase un scaun lângă el şi se aşeză, Ce te uiţi așa? De ce nu spui nimic? Am venit să te întreb ceva şi-ţi jur că nu plec până nu-mi răspunzi! Conița Katerina Ivanovna a fost cumva pe aici?

Smerdeakov tăcu o bucată de vreme, continuând să se uite la el, apoi făcu un gest ostenit cu mâna şi-şi întoarse privirea în altă parte.

— Ce-i cu tine? Îl iscodi Ivan.

— Nimic.

— Cum nimic?

— Ei, şi dacă a fost, ce vă pasă dumneavoastră? Lăsaţi-mă în pace!

— Ba nu te las! Spune: când a fost?

— Am şi uitat, zâmbi dispreţuitor Smerdeakov şi, întorcându-se brusc spre Ivan, îl ţintui cu o privire aprigă, încărcată de ură, aceeaşi privire pe care o avusese cu o lună mai înainte, la ultima lor întrevvedere.

— Mi se pare că şi dumneavoastră sunteţi bolnav, v-aţi tras la faţă, spuse el.

— Nu te îngriji de sănătatea mea, răspunde mai bine la ce te-am întrebat.

— De ce vi s-au îngălbenit ochii? la uite ce galbeni sunt! Multă inimă rea vă mai faceţi, nu-i așa?

Rânji batjocoritor apoi, pe negândite, izbucni în râs.

— Ascultă, ți-am spus că nu mă mișc de aici până nu-mi răspunzi! strigă Ivan scos din răbdări.

— Ce aveţi cu mine de vă ţineţi așa de capul meu? De ce nu-mi daţi pace? se tângui Smerdeakov cu o figură chinuită.

— La naiba! Crezi că numai de tine îmi arde acum?! Răspunde la ce te-am întrebat şi plec.

— N-am ce să vă răspund! i-o reteză Smerdeakov, şi puse iar ochii în pământ.

— Te fac eu să-mi răspunzi, ai să vezi!

— De ce vă frământaţi așa? îl întreabă Smerdeakov, fixându-l din nou, de astă dată însă nu atât cu dispreţ, cât mai curând cu un fel de scârbă, Pentru că începe mâine procesul? Lasă, că n-o să păţiţi nimic, fiţi pe pace! Duceţi-vă acasă şi dormiţi liniştit, nu vă mai zbuclumaţi degeaba.

— Nu înţeleg... De ce să-mi fie teamă de ziua de mâine? se miră Ivan, săgetat deodată de un fior până în fundul rărunchilor.

Smerdeakov îl măsură;cu privirea.

— Nu în-țe-le-ge-ți? spuse el cu o mustrare în glas. Nu ştiu, zău, ce plăcere poate să simtă un om inteligent să joace atâta teatru!

Ivan se uita la el, fără să scoată o vorbă. Cuvintele şi mai ales tonul extrem de arogant şi atât de neaşteptat pe care-l luase fostul lui valet şi pe care nici chiar data trecută nu-l avusese în nici un moment era făcut să-l uluiască.

— Vă spun doar că n-aveţi nici un motiv să vă temeţi. N-am de gând să dau nici o declaraţie împotriva dumneavoastră, iar dovezi nu există. la uite cum vă tremură mâinile. De ce tremură așa? Duceţi-vă acasă, *nu l-aţi omorât dumneavoastră.*

Ivan avu o tresărire: îşi adusese aminte de Aleoşa.

— Ştiu că nu eu... Îngăimă al.

— Şti-i-ți? insinua pe acelaşi ton Smerdeakov.

Ivan se repezi şi-l apucă de umăr.

— Spune tot, viperă! Vorbeşte!

Smerdeakov nu se arătă câtuşi de puţin speriat. Se mulţumi doar să-l privească în ochi cu o ură aproape dementă.

— Dacă-i așa, atunci am să vă spun: chiar dumneavoastră l-aţi ucis! scrâşni el furios.

Ivan se lăsă pe scaun, ca şi cum ar fi cumpănit în minte ceva. Zâmbi sarcastic.

— Iar o iei de la început? Iarăşi aceeaşi poveste ca rândul trecut?

— Da, şi rândul trecut, ca şi acum, am stat tot așa faţă-n faţă şi aţi înţeles perfect tot. Ca şi acum.

— Eu nu înţeleg decât că eşti nebun.

— Tot nu v-aţi plictisit? Suntem între patru ochi, de ce ne-am mai minţi unul pe altul? De ce am mai juca teatru Ori vreţi să aruncaţi iarăşi vina numai pe mine şi mi-o spuneţi în faţa? Dumneavoastră l-aţi ucis, da, dumneavoastră sunteţi vinovatul principal, eu n-am fost

decât unealta, mâna dreaptă a dumneavoastră! Sluga cea credincioasă! Eu am săvârșit numai ceea ce domnia-voastră mi-ați poruncit să fac.

— Ai săvârșit? Cum, tu ai ucis? se cutremură Ivan.

Simți că i se zdruncină ceva în creier, îl luă deodată cu frig și începu să tremure din toate măduarele, scuturat de fiori. Smerdeakov îl privea înmărmurit; nici el nu se aștepta probabil la o spaimă atât de sincer manifestată.

— Cum se poate, chiar n-ați știut nimic? Îngăimă el neîncrezător, zâmbind strâmb.

Ivan rămăsese cu ochii la el, fără să spună un cuvânt, ca și când i-ar fi pierit graiul.

I-ieh, la Piter Vanka a plecat,

Să-l aștept m-am săturat!

Îi zvoni deodată la ureche.

— Știi, bâigui el, în sfârșit, mi se pare că visez, că nu ești decât o fantomă!

— Nu-i nici o fantomă aici. Nu suntem decât noi doi și încă cineva, al treilea. Cred că-i aici, lângă noi.

— Cine? Care-i al treilea? Unde e? Întrebă înfricoșat Ivan Feodorovici, uitându-se repede în jur și cercetând toate colțurile.

— Dumnezeu, pronia cerească; e aici, lângă noi, el e al treilea, dar nu-l mai căutați degeaba, că n-o să-l găsiți.

— Minți, n-ai ucis tu! zbieră furios Ivan. Ești nebun sau vrei să mă scoți din răbdări ca data trecută!

Smerdeakov continua să-l observe cu aceeași atenție și, tot așa, fără nici o umbră de teamă. Parcă tot nu-i venea să creadă, avea impresia că Ivan „știe tot” și se preface numai, ca „să arunce toată vina asupra lui.

— Stați puțin, spuse al într-un târziu cu glas slab și, scoțând de sub masă piciorul stâng, se aplecă să-și suflece pantalonii.

Era în papuci și cu ciorapi albi în picioare. Tacticos, Smerdeakov își desfăcu jartiera și-și vârî degetele adânc pe sub ciorap. Ivan Feodorovici, care nu-și lua ochii de la el, începu deodată să tremure îngrozit.

— Ai căpiat? urlă el, sărind de pe scaun, și făcu un pas înapoi, izbindu-se de perete.

Rămase apoi locului lipit de zid, încordat tot ca o strună întinsă până la limită, holbându-se la Smerdeakov ca scos din minți de spaimă. Fără a se sinchisi însă câtuși de puțin de groaza zugrăvită pe figura lui, feciorul tot scotocea de zor în ciorap, ca și când s-ar fi căznit să apuce cu degetele și să tragă afară ceva. În cele din urmă, reuși să ducă la bun sfârșit toată operația. Ivan Feodorovici văzu ieșind la iveală niște hârtii, un teanc de hârtii pe care Smerdeakov îl scoase afară și-l puse pe masă.

— Poftim! rosti el cu glas scăzut.

— Ce-i asta? Întrebă Ivan dârdâind.

— Poftim, uitați-vă! răspunse cu același glas Smerdeakov.

Ivan se apropie de masă, întinse mâna spre teanc și dădu să-l despacheteze, dar în aceeași clipă își trase brațul înapoi, ca și cum s-ar fi atins de un șarpe fioros, respingător.

— Ia uite cum vă tremură degetele, parcă ați fi bolnav, observă Smerdeakov și se apucă liniștit să desfacă pachetul.

Înăuntru se aflau trei teancuri de bancnote de câte o sută de ruble.

— Toți banii sunt aici, trei mii de ruble, nici nu mai e nevoie să-i numărați. Poftim, luați-i, îl îndemnă el pe Ivan, arătându-i teancurile cu o mișcare din cap.

Ivan căzu pe scaun. Era palid ca un mort.

— M-ai speriat... cu ciorapul acela... spuse el cu un zâmbet ciudat.

— Cum se poate?... Într-adevăr, chiar n-ați știut nimic până acum? mai întrebă o dată Smerdeakov.

— Nu, n-am știut. Eram sigur că este Dmitri. Ah! Frate! Frățioare! și-și cuprinse capul în palme. Spune-mi, singur l-ai ucis? Sau împreună cu fratele meu?

— Cu domnia-voastră. Noi doi, împreună, eu și cu dumneavoastră. Dmitri Feodorovici e nevinovat.

— Bine, bine... O să vorbim după aceea despre mine. De ce-oi fi tremurând așa?... Nu sunt în stare să scot un cuvânt.

— Parcă erați mai curajos altădată. Nu ziceați dumneavoastră că „totul e permis”? Și acum ia uite cum v-ați speriat, murmură Smerdeakov. Nu vreți o limonada? Să spun să vă

facă, da? Ca să vă mai înviorați. Numai să ascundem mai întâi asta.

Și arată iarăși cu o mișcare din cap teancul de hârtii de o sută. Dădu apoi să se scoale, s-o strige pe Mana Kondratievna ca să prepare o limonada și s-o aducă în casă. Căutând ceva ca să acopere banii, să nu-i vadă gazda, scoase întâi batista din buzunar; fiind prea murdară însă luă singurul obiect de pe masă – cartea cu scoarțe galbene pe care o remarcase Ivan Feodorovici în momentul când intrase pe ușa – și o puse peste bancnote. Ivan citit mașinal titlul: *Învățăturile sfântului părinte Isaac Sirianul*.

— Nu vreau limonada, refuză el. O să vorbim mai încolo despre mine. Stai jos și spune-mi cum ai făcut. Spune-mi tot...

— Ar trebui să vă scoateți paltonul, o să fiți lac de apă.

Ca și cum abia atunci și-ar fi dat seama ce zăduf era în odaie, Ivan Feodorovici lepădă paltonul de pe el și, fără să se mai ridice, îl trânti pe laviță.

— Spune, te rog, hai, vorbește!

Părea liniștit. De astă dată era sigur că Smerdeakov are să mărturisească *tot*.

— Vreți să știți cum s-a întâmplat? oftă feciorul. Foarte natural, cum ziceați chiar dumneavoastră...

— Lasă acum ce am spus eu, îl întrerupse Ivan, fără să mai strige însă, rostind răspicat fiecare cuvânt, ca și cum și-ar fi recăpătat pe deplin stăpânirea de sine. Povestește-mi pas cu pas ce-ai făcut. Ia-o de la început, sistematic. Să nu uiți nimic. Amănuntele, mai ales, amănuntele, te rog.

— După plecarea dumneavoastră am căzut în pivniță...

— Adică te-ai prefăcut că ai o criză de epilepsie?

— Bineînțeles că m-am prefăcut. M-am prefăcut de la început și până la sfârșit. Am coborât liniștit scara și, tot așa, liniștit, m-am lungit pe jos, după care am început să urlu. Și m-am zbatut într-una până m-au scos de acolo.

— Stai! Zici că te-ai prefăcut până la sfârșit. Chiar și când erai la spital?

— Nu. A doua zi dimineața, înainte de a mă duce la spital, mi-au venit într-adevăr năbădăile, m-a pălit o criză atât de grozavă, cum n-am mai avut de ani de zile. Două zile n-am știut ce-i cu mine.

— Bine, bine. Spune mai departe,

— Pe urmă m-au întins pe pat. Știam c-or să mă culce în odăiță, fiindcă de câte ori eram bolnav, Maria Ignatievna îmi făcea patul acolo, ca să fiu lângă ei. Totdeauna, săraca, a fost bună cu mine, de când mă știu pe lume. Toată noaptea am gemut, dar așa, încet. Așteptam să vină Dmitri Feodorovici.

— Îl așteptai, zici? Credeai c-o să treacă pe la tine?

— Aș, ce să caute la mine?! Așteptam să vină acasă; eram sigur c-o să pice în noaptea aceea, căci eu fiind bolnav nu mai avea cine să-i dea de știre, așa că nu-i rămânea altceva de făcut decât să sară ulucile și să pătrundă în casă – se pricepea dumnealui la de-alde astea.

— Și dacă n-ar fi venit?

— Atunci nu s-ar mai fi întâmplat nimic. Fără dumnealui nu m-aș fi încumetat.

— Bine, bine... vorbește mai deslușit, nu te pripsi și mai ales ia seama să nu scapi din vedere ceva!

— Eram sigur că dumnealui o să-l omoare pe Feodor Pavlovici. Mă așteptam la asta, fiindcă-l pregătisem... În ultimele zile... Și mai ales știa în ce fel trebuie să bată în geam. Prea multe bănuieli adunase într-însul în zilele acelea și era prea întărâtat ca să nu încerce cu orice preț să pătrundă în casa, ciocănind la geam, așa cum îi arătasem. Dinspre partea asta, nu mai încăpea nici o îndoială pentru mine. De aia, zic, îl așteptam să vină.

— Stai puțin, îl opri din nou Ivan. Dacă l-ar fi omorât pe tata, i-ar fi luat și banii; probabil că te-ai gândit și la asta, nu? Și atunci ce ți-ar mai fi rămas ție? Nu pricep.

— Putea să-i caute mult și bine, că n-ar fi dat de ei niciodată, îi spuseseam că-i avea ascunși sub saltea. Dar nu era adevărat. La început îi ținea în *casentă*, mai pe urmă însă cum, din toată lumea, Feodor Pavlovici n-avea încredere decât în mine, l-am învățat să le schimbe locul și să dosească pachetul cu bani în colț, după icoane. Acolo nu i-ar fi trecut nimănui prin gând să scotocească, mai ales dacă ar fi căutat la repezeală. Așa că pachetul era vârat după icoane. Ar fi fost și caraghios să-i țină sub saltea, mai bine încuiați în *casentă*. Toată lumea era convinsă însă că banii sunt sub saltea! Ce tâmpenie! Și așa, zic,

dacă Dmitri Feodorovki l-ar fi omorât, negăsind banii, sau ar fi întins-o la fugă imediat – știți cum sunt criminalii, se sperie de orice zgomot – sau ar fi fost arestat pe loc. Și atunci aș fi putut să intru oricând în odaie – fie chiar în noaptea aceea, fie a doua zi – și să pun mâna pe bani, fiindcă și furtul tot în spinarea dumnealui ar fi căzut. Puteam foarte bine să cred că o să se întâmple așa.

— Dar dacă nu l-ar fi ucis și s-ar fi mulțumit numai să-i tragă o bătaie zdravănă?

— Atunci vă dați seama că n-aș mai fi îndrăznit să nu ating de bani și lucrurile ar fi rămas baltă. Numai că mă gândisem și la asta; dacă, îmi ziceam, o să-l smintească în bătaie până o să-l lungească jos, în nesimțire, eu tot am s-apuc să fac la stânga banii, și pe urmă am să-i raportez lui Feodor Pavlovici că dumnealui, adică Dmitri Feodorovki, i-a luat, după ce l-a bătut să-l omoare.

— Stai... nu mai înțeleg nimic. Va să zică, tot Dmitri l-a omorât și tu ai luat numai banii?

— Nu, nu l-a omorât dânsul. Firește, aș putea să vă spun și de astă dată că dumnealui e criminalul... dar nu vreau să vă mint, pentru că... pentru că, vedeți, chiar dacă dumneavoastră, după cum mi-am putut da seama, într-adevăr n-ați înțeles nimic până acum și nici nu v-ați prefăcut, ca să aruncați toată vina asupra mea, de fapt numai dumneavoastră sunteți vinovat, fiindcă ați știut dinainte de crimă, ba chiar m-ați îndemnat să o săvârșesc și, pe urmă, știind adică ce o să se întâmple în lipsa dumneavoastră, ați plecat de acasă. De aia, zic, vreau să vă arăt lămurit astă seară că vinovatul cel mare, adevăratul ucigaș dumneavoastră sunteți, nu eu, chiar dacă eu cu mâna mea l-am ucis. De fapt, în fața legii dumneavoastră sunteți criminalul!

— Dar de ce, de ce aș fi eu criminalul? O, Doamne! îl întrerupse nerăbdător Ivan, uitând că amânase pe mai târziu orice discuție în legătură cu el. Iarăși începi cu Cermașnea? Stai, spune-mi mai bine ce nevoie aveai să-ți dau eu dezlegarea, de vreme ce, așa cum spui, plecarea mea la Cermașnea însemna pentru tine un consimțământ. Să vedem cum ai să o întorci acum?

— Din moment ce aveam dezlegare de la dumneavoastră, puteam fi sigur că la întoarcere n-o să mai faceți gălăgie pentru cele trei mii de ruble pierdute, dacă oamenii stăpânirii m-ar fi bănuț pe mine nu pe Dmitri Feodorovici sau ar fi crezut că m-aș fi înțeles cu dumnealui; dimpotrivă, mi-ați fi luat apărarea... Și mai știam că, după ce ați fi primit partea de moștenire, m-ați fi răsplătit și pe mine cândva, așa ca să nu mai am nici o grijă toată viața, fiindcă de n-aș fi fost eu, rămâneți fără moștenire. Dacă boierul se însura cu Agrafta Aîxandrovna, n-ați mai fi văzut nici o lețcaie.

— Aha! Va să zică aveai de gând să mă chinuiești toată viața! scrâșni Ivan. Și dacă, în loc să plec, te-aș fi denunțat?

— Cum să mă denunțați? Ce puteați să spuneți? Că v-am îndemnat să plecați la Cermașnea? Păi am vorbit și eu așa, ca să nu tac, din prostie. Și apoi, după ce am discutat atunci în poartă, dumneavoastră erați slobod să plecați sau să rămâneți. Dacă rămâneți, nu s-ar mai fi întâmplat nimic, mi-aș fi dat seama că nu doriți așa ceva și n-aș mai fi făcut un pas. Din moment ce ați plecat însă, știam că n-o să îndrăzniți la proces să mă băgați la apă și c-o să-mi treceți cu vederea și cele trei mii de ruble. Și nici nu m-ați fi putut urmări după aceea, fiindcă atunci le-aș fi spus tot judecătorilor. Nu c-am ucis sau c-am furat – despre asta n-aș fi suflat o vorbă – dar că m-ați îndemnat să fac și una, și alta, și că eu nu m-am lăsat înduplecat. De aceea, zic, aveam nevoie să-mi dați dezlegare, ca mai apoi să nu mă puteți strânge cu ușa; ce dovezi ați mai fi adus atunci? În schimb, eu puteam foarte bine să vă joc festa și să arăt la proces cât de mult doreați moartea tatălui dumneavoastră și pe cinstea mea vă spun că publicul m-ar fi crezut pe cuvânt și ați fi rămas eu ponosul ăsta toată viața. – Așadar, eu, eu i-am dorit moartea? rosti printre dinți Ivan, spumegând.

— Nu mai încape nici o îndoială. I-ați dorit moartea, mai mult chiar, ați îngăduit-o și mi-ați dat dezlegare! răspunse Smerdeakov, privindu-l dâr.

Îl lăsaseră puterile și abia mai vorbea de oboseală; era totuși ceva în el, un imbold ascuns, care-l susținea; avea probabil un gând nemărturisit. Și Ivan intuise lucrul acesta.

— Spune mai departe, îl îndemnă. Povestește cum a fost în noaptea aceea.

— Ce să vă mai spun! Zăceam așa în pat, când mi s-a părut deodată că-l aud pe boier tâpînd. Grigori Vasilievici se sculase ceva mai înainte și ieșise din odaie; n-a mai trecut mult și numai ce-a început să urle ca din gură de șarpe. Pe urmă s-a făcut liniște; stăteam așa culcat și așteptam să văd ce o să mai fie: îmi bătea inima să se spargă, de ziceam că dă din

mine. În sfârșit, m-am sculat și eu și am ieșit afară; văd în stânga geamul dinspre grădină deschis, mai fac câțiva pași într-acolo și trag cu urechea să-mi dau seama dacă mai mișcă sau nu și-l văd pe boier dând din colț în colț și vaitându-se; „Aha, îmi zic, trăiește deci!” Mă apropiu de fereastră și strig: „Eu sunt”. Iar dumnealui dinăuntru: „A fost aici, acum a fost, și a fugit! Pasămite Dmitri Feodorovki fusese pe acolo. „L-a omorât pe Grigori!” „Unde?” întreb eu în șoaptă. „Colo, în colț”, îmi răspunde dânsul tot în șoaptă. „Stați puțin”, zic. Mă duc în grădină după Grigori Vasilievici și-l găsesc întins pe jos, plin de sânge, în nesimțire. Va să zică, Dmitri Feodorovici a fost chiar de-adevăratelea pe aici, îmi dau eu cu socoteala, și pe loc mă hotărâsc să mântui treaba, fiindcă Grigori Vasilievici, chiar dacă nu murise, așa cum era amortit, nu putea să mă vadă. Doar dacă nu se întâmpla cumva să se trezească Marfa Ignatievna. Mi-a trecut prin minte și asta atunci, numai că-mi intrase gândul ăsta în cap și atâta îmi dădea ghes și mă mâna, că abia mai puteam să-mi trag răsuflarea. Mă întorc și-i spun boierului pe fereastră: „Agrafena Alexandrovna e aici, a venit, și vă roagă să-i dați drumul”. S-a bucurat ca un copil. „Unde? Unde zici că e? Unde?” Și tot suspina și nu-i venea să creadă. „E acolo, zic, deschideți ușa!” Dumnealui se uita pe geam, parcă ar fi crezut și parcă nu – se temea să deschidă. „Văd eu că ți-e frică de mine”, mă gândesc. Și ce-mi trăsnește prin cap, zău dacă nu-i de răs, m-apuc și ciocănesc în geam, așa cum ne înțelesesem amândoi să bat în cazul când ar fi venit Grușenka. Nu m-a crezut pe cuvânt, dar a fost de ajuns să audă semnalul, și s-a și repezit la ușă s-o deschidă. Cum a deschis-o, am dat să intru înăuntru, dumnealui însă s-a pus deodată în prag, nu voia de loc să mă lase în casă. „Unde e? Unde e?” mă întreba mereu și tremura ca varga. „Ei, îmi zic eu, am băgat-o pe mânecă dacă ți-e așa frică de mine!” De teamă, mi s-au tăiat picioarele. Ce mă fac dacă nu mă lasă să intru sau țipă, ori dacă dă peste noi Marfa Ignatievna sau mai știu eu ce se poate întâmpla? Nu mai țin minte ce-o fi fost atunci în capul meu, dar cred că eram alb ca varul. „E acolo, sub geam, îi șoptesc eu, cum de n-ați văzut-o?” „Ad-o aici, ad-o aici!” îmi poruncește dânsul. „I-e teamă, zic, s-a speriat când a auzit țipetele și s-a ascuns în tufiș, duceți-vă de o chemați din birou.” A dat fuga înapoi la fereastră, a luat și lumânarea și a pus-o lângă dânsul pe pervaz. „Grușenka, a început s-o strige, Grușenka, ești aici?” De strigat, striga, dar i-era frică să se aplece pe geam, nu îndrăznea să se depărteze de mine; atât de strașnic îl înfricoșasem, că nu se îndura să facă nici un pas. Ui-țați-vă, e acolo, zic (mă dusesem lângă dânsul și scosesem capul pe fereastră), e acolo în tufiș, se uită la dumneavoastră și râde, nu vedeți?” M-a crezut, l-a apucat deodată tremuriciul – mort cum era după dânsa – și, în sfârșit, s-a înduplecat să scoată capul pe geam. Am înșfăcat atunci de pe masă ghiuleaua aia de fier, știți, aia pe care o ținea pe masă, aia de pus peste hârtii, cred c-o fi cântărind vreo trei funți, am ridicat-o, așa, pe la spatele dumnealui, și l-am pocnit în creștet. N-a spus nici cârc. I s-au muiat genunchii și s-a lăsat jos; l-am mai lovit o dată și încă o dată. Abia a treia oară mi-am dat seama că-i fărâmasem țeasta. Dumnealui s-a răsturnat pe spate, a căzut cu burta-n sus, într-un lac de sânge.

M-am uitat bine dacă nu cumva mă stropisem și eu, am șters ghiuleaua, am pus-o la loc pe masă și am mers de-am scos din colț, dindărătul icoanelor, pachetul cu bani; am rupt plicul, am luat toată suma, iar plicul l-am aruncat la picioarele patului împreună cu panglicuța. Am coborât după aceea în grădină, tremurând tot. M-am dus glonț la mărunelul cel găunos, știți care, nu-i așa? Pusesem de mult ochii pe el și-mi pregătisem din vreme o cârpă și un petic de hârtie înăuntru; am înfășurat banii în hârtie, apoi în cârpă și i-am vârât în fundul scorburii. Și acolo au rămas două săptămâni, până am ieșit din spital; abia atunci i-am ridicat. Pe urmă am intrat în casă și m-am culcat la loc; stăteam așa, cu frica-n sân, și mă tot gândeam: „Dacă i-a făcut de petrecanie lui Grigori Vasilievici, se-ncurcă rău treaba, dar dacă nu l-a răpus o să fie cu atât mai bine când o să-și vină în fire, fiindcă bătrânul e martor că Dmitri Feodorovici a venit aici peste noapte și că, prin urmare, dumnealui l-a ucis și l-a prădat pe boier.” Stăteam ca pe ghimpi și atât de mult ardeam să știu dacă trăiește sau nu, c-am început să gem, ca s-o trezesc mai curând pe Marfa Ignatievna. În sfârșit, s-a sculat, a dat fuga la mine în odaie, pe urmă, văzând că Grigori Vasilievici nu era în casă, a ieșit repede afară și mai apoi am auzit-o urlând în grădină. După aceea s-a făcut zarvă mare, și toată noaptea a fost o harababură nemaipomenită; eu însă apucasem să mă liniștesc.

Povestitorul se opri. Ivan îl ascultase tăcut ca un mort, fără să se clintească și fără să-l

slăbească o clipă din ochi. Smerdeakov, în schimb, abia dacă-i arunca din când în când o privire. Către sfârșit însă se simțise și el tulburat și începuse să gâfâie. Fața-i era îmbrobonită de sudoare. Totuși, nimeni n-ar fi putut desluși dacă avea sau nu remușcări.

— Stai! rosti deodată Ivan, cumpănind în minte ceva. Și ușa? Dacă zici că el ți-a deschis, cum a putut atunci s-o Grigori deschisă înainte de a fi intrat tu în grădină? Fiindcă din ce spune Grigori reiese c-a fost dinainte deschisă. Curios este că de astă dată Ivan îl întrebase pe un ton cât se poate de liniștit, pe care nu-l avusese până atunci, fără mânie, așa încât dacă ar fi intrat cineva în momentul acela în odaie, ar fi avut impresia că discută pașnic amândoi despre cine știe ce lucruri banale, deși poate interesante.

— Cât privește ușa pe care Grigori Vasilievici zice c-ar fi văzut-o deschisă, cred c-a avut o nălucire, rânji strâmb Smerdeakov. Păi ce, ăsta-i om? Catâr sadea! Vă spun eu că n-a văzut nimic, i s-a năzărit numai că vede, dar când îi intră lui ceva în cap, nu-l mai urnești nici cu carul cu boi! A fost spre norocul nostru însă că i-a cășunat lui așa, fiindcă în felul ăsta tot păcatul a căzut pe Dmitri Feodorovici.

— Ascultă, vorbi molcom Ivan Feodorovici, care părea din nou descumpănit și căuta cu tot dinadinsul să priceapă ceva. Ascultă... Am ținut să te întreb mai multe lucruri, dar acum am uitat... Uit mereu, și până la urmă iar mă încurc... A, da! Aș vrea să știu măcar atât: de ce ai mai desfăcut pachetul și ai aruncat plicul jos, pe podea? De ce n-ai luat banii așa, cu plic cu tot?... După cum povesteai adineauri, s-ar fi zis că ți se părea firesc să procedezi așa... dar de ce – nu înțeleg...

— Era un clenci la mijloc. Dacă ucigașul ar fi fost un om care știa despre ce-i vorba, ca mine bunăoară, care văzuse, adică, banii cu ochii lui și poate chiar îi pusese cu mâna lui în plic ce nevoie mai avea să-i scoată afară după ce a săvârșit crima? Mai ales când trebuia să facă totul în cea mai mare grabă și era sigur că banii sînt acolo, în plic. Prin urmare, dacă hoțul era cineva care văzuse cu ochii lui plicul, cum l-am văzut eu, de pildă, l-ar fi vârat imediat în buzunar, fără să-l mai deschidă, și ar fi spălat putina. Ceea ce nu era cazul cu Dmitri Feodorovici; dumnealui știa că există numai din auzite, dar de văzut, nu-l văzuse niciodată, și cu siguranță că atunci când, să zicem, l-ar fi scos de sub saltea, l-ar fi deschis la iuțeală, să vadă dacă într-adevăr banii sunt sau nu înăuntru. Iar plicul l-ar fi lepădat, fără să se mai gândească bunăoară că poate fi o mărturie împotriva dumnealui, ca un hoț ageamiu, cum s-ar zice, care n-a pus niciodată mâna să fure, fiindcă de, e viță de boier! Și chiar dacă s-a hotărât să facă pasul ăsta, l-a făcut numai pentru că în sinea dumnealui era încredințat că nici nu poate fi vorba de hoție, de vreme ce se mulțumea doar să ia înapoi ce era al lui. Așa a spus la toată lumea din oraș, s-a lăudat chiar c-o să se ducă la Feodor Pavlovici să se răfuiască cu dânsul. Cam așa ceva i-am dat să înțeleagă și procurorului atunci, la interogatoriu. Adică nu i-am spus nimic lămurit, ci doar așa, pe departe, ca și cum eu nu mi-aș fi dat seama de nimic și dumnealui singur ar fi ajuns la părerea asta. Mă credeți: mai că nu-i curgeau balele de fericire domnului procuror când i-am deschis capul...

— Și toate astea ți-au venit în minte atunci, pe loc? exclamă Ivan Feodorovici încremenit de uimire.

Și se uită din nou la Smerdeakov, cuprins de spaimă.

— Păcatele mele, cine-i ăla care să poată ticlui o poveste întreagă așa, la iuțeală? M-am gândit dinainte la toate...

— Atunci... atunci, înseamnă că dracu ți-a suflat la ureche! exclamă Ivan Feodorovici. Nu zău, nu ești prost de loc, dimpotrivă, ești mult mai deștept chiar decât mi-aș fi putut închipui...

Se sculă, vrând să facă câțiva pași prin odaie. În sufletul lui era un zbucium cumplit. Dar cum masa îi închidea drumul, iar între masă și perete abia dacă se putea strecura pieziș, se răzgândi și se așeză la loc. Faptul că se vedea obligat să șadă pironit pe scaun îl nemulțumi atât de tare, încât, pierzându-și răbdarea, începu să zbiere aproape tot atât de furios ca la început:

— Ascultă, nemernicule, ascultă, derbedeule, secătură ce ești! Să-ți intre în cap o dată pentru totdeauna că dacă nu te-am trimis încă până acum pe lumea cealaltă, n-am făcut-o fiindcă vreau să te păstrez pentru ziua de mâine, să dai socoteală în fața tribunalului! Dumnezeu vede (adăuga el, ridicând brațul spre cer), se prea poate să am și eu o parte din vină, poate că și eu i-am dorit în ascuns... moartea tatălui meu, dar jur că nu sunt atât de vinovat cum mă socotești tu! Și nici nu țin minte să te fi îndemnat cumva. Nu, nu, eu nu te-

am îndemnat! Dar n-are a face, mâine am de gând să mă denunț, da, fie ce-o fi, mâine la proces am să dau vina asupra mea! Sunt hotărât să spun tot, absolut tot. Dar o să mergem acolo împreună! Și orice ai declara împotriva mea, orice ai mărturisi, n-am să protestez, ca să știi că nu mi-e frică de tine; am să confirm tot! Dar și tu va trebui să recunoști tot în fața tribunalului! Neapărat, auzi, neapărat o să mergem împreună! Așa o să facem!

Ivan rosti ultimele cuvinte solemn și cu toată energia; și, mai mult chiar decât cuvintele, privirea lui scânteietoare arăta îndeajuns că era într-adevăr hotărât să se țină de cuvânt.

— Sunteți bolnav, acum văd bine, foarte bolnav. Ce galbeni vi-s ochii, rosti Smerdeakov, de astă dată parcă fără nici o intenție ironică, ci mai curând cu milă.

— Împreună o să mergem! repetă Ivan. Și chiar dacă n-o să vii, nu-i nimic, eu tot am să mă duc să mărturisesc.

Smerdeakov tăcu o clipă, ca și cum ar fi cumpănit ceva.

— N-o să se întâmple nimic. N-o să vă duceți! spuse el în concluzie, ca omul care știe ei ce știe.

— Văd că nu vrei să mă înțelegi! exclamă Ivan cu un fel de imputare în glas.

— N-o să vă lase inima să mărturisiți tot, v-ar crăpa obrazul de rușine. Și pe urmă n-ar folosi la nimic, fiindcă eu am să tăgăduiesc până în pânzele albe c-aș fi avut vreo vorbă cu dumneavoastră, zicând că sunteți bolnav (se vede doar că sunteți bolnav) sau că, pesemne, de dragul frățiorului dumneavoastră, fiindcă vi se rupe inima de mila lui, v-ați pus în gând să vă jertfiți pentru dânsul și să aruncați tot păcatul în spinarea mea, că-n ochii dumneavoastră n-am însemnat niciodată mai nimic, mai puțin chiar decât o muscă, nici măcar nu m-ați socotit om. Cine o să vă creadă? Aveți vreo dovadă la mână?

— Ascultă, banii aceștia mi i-ai arătat ca să mă convingi, nu-i așa?

Smerdeakov luă cartea lui Isaac Sirianul, cu care acoperise teancul de bani, și o puse deoparte.

— Banii o să-i luați dumneavoastră, oftă el.

— Nici vorbă c-o să-i iau! Dar nu înțeleg de ce vrei să mi-i dai, din moment ce ai ucis numai din pricina lor? se miră Ivan.

— N-am nevoie de ei, răspunse cu un tremur în glas Smerdeakov, arătându-i printr-un gest că nu mai are ce face cu banii. Aveam un plan mai înainte, credeam c-o să pot să mă chivernisesc cumva cu paralele astea, să încep o viață nouă la Moscova sau chiar în străinătate. Era visul meu pe care-l îndrăgisem crezând că „totul e permis”, cum bine ziceați dumneavoastră; fiindcă de la dumneavoastră am învățat asta, ca atâtea alte lucruri pe care mi le-ați deslușit: „Dacă Dumnezeu cel atotputernic nu există, nici virtutea nu există atunci, și nici nu mai e nevoie de ea”. Și aveam dreptate. Tot așa am socotit și eu.

— Singur, cu mintea ta? întrebă Ivan cu un zâmbet forțat.

— Prin bunătatea dumneavoastră, care m-ați îndrumat.

— Atunci înseamnă că ți-ai recăpătat credința în Dumnezeu, din moment ce mi-i dai înapoi?

— Nu, nu mi-am recăpătat-o, șopti Smerdeakov.

— Atunci de ce mi-i dai?

— Lăsați... nu-i nimic! spuse Smerdeakov cu un gest resemnat. Nu spuneți chiar dumneavoastră că totul e permis? De ce trebuie acum să vă frământați atâta? Vreți chiar să vă duceți să mărturisiți tot... Dar n-o să se întâmple nimic! N-o să vă duceți! repetă el apăsând pe cuvinte și cu același ton convins.

— Ai să vezi! îl înfruntă Ivan.

— N-aș crede. Sunteți prea inteligent. În primul rând, ați prins gustul banilor, după câte știu; pe urmă, sunteți foarte mândru și vă place ca toată lumea să vă poarte respectul; vă plac și femeile, și încă foarte mult, și mai ales vă place să duceți un trai liniștit și îndestulat, să nu fiți la cheremul nimănui – asta înainte de toate! De aceea, zic, nu văd cum v-ați putea îndura să vă nenorociți de bunăvoie la proces, știind că toată viața n-o să mai puteți scoate capul în lume, ca un nelegiuit. Sunteți leit Feodor Pavlovici; dintre toți feciorii, dumneavoastră semănați cel mai mult cu dumnealui, aveți același suflet.

— Într-adevăr, nu ești de loc prost, rosti Ivan ca și când nu i-ar fi venit să creadă, și se rumeni deodată la față. Te-am socotit până-acum un neghiob. Dar văd că vorbești serios! adăugă el, uitându-se cu alți ochi la Smerdeakov.

— Din mândrie m-ați crezut prost. Luați banii.

Ivan luă cele trei pachete de bancnote de pe masă și le vârî în buzunar, fără să le mai înfășoare în hârtie.

— Am să le arăt mâine la proces, îl avertiză el.

— Cine o să vă creadă? Toată lumea știe că sunteți plin de bani, s-ar putea foarte bine să-i fi luat din *casentă* și sa-i fi adus cu dumneavoastră.

Ivan se ridică să plece.

— Ai auzit ce ți-am spus adineauri: dacă nu te-am omorât pân-acum, n-am făcut-o pentru că am nevoie de tine mâine, la proces. Ține minte!

— Cine vă oprește să mă omorâți? Poftim, omorâți-mă! răspunse Smerdeakov cu un ton ciudat și cu o privire și mai ciudată. N-aveți curaj însă, adăugă el zâmbind cu amărăciune. Asta e. N-aveți curaj să faceți nimic, nu mai sunteți ce-ați fost până acum, v-a pierit îndrăzneala!

— Pe mâine! îi strigă Ivan, îndreptându-se spre ușă.

— Stați puțin... lăsați-mă să-i mai văd o dată!

Ivan scoase banii din buzunar și-i arătă. Smerdeakov se uită la ei vreo zece secunde.

— Bine, duceți-vă acum, spuse el, făcând un gest cu mâna. Ivan Feodorovici! îl chemă din nou pe neașteptate.

— Ce vrei? Ivan întoarse capul din mers.

— Rămâneți cu bine!

— Pe mâine, răspunse Ivan și ieși din odaie.

Afară viscolul tot nu se potolise. Ivan porni sprinten prin viforniță, dar după câțiva pași începu să se împleticească. „E ceva fizic”, se gândi el zâmbind. Un simțământ de bucurie îi înțărâpa sufletul. Se simțea stăpîn pe voința lui: reușise să spulbere șovăielile din pricina cărora se zbuciumase atîta în ultima vreme! Ajunsese să ia o hotărâre, în sfârșit, o hotărâre „nestrămutată”, își spunea în sinea lui fericit. În momentul acela se poticni de ceva, gata-gata să cadă. Oprindu-se locului, descoperi un mujic prăbușit în drum la picioarele lui, același mujic pe care-l îmbrâncise la venire. Zăcea inert, fără cunoștință, tot acolo unde-l lăsase. Zăpada îl troienise, acoperindu-i aproape cu totul fața. Ivan îl ridică de jos și-l luă în cărcă. Zărind în dreapta o cocioabă a cărei fereastră era luminată, se îndreptă într-acolo, ciocăni în oblon și-l rugă pe cetățeanul care ieșise afară să vadă cine bate să-i dea o mână de ajutor ca să-l poată căra pe bețiv până la secție, făgăduindu-i în schimb trei ruble. Omul se îmbracă și pleacă împreună.

N-are rost, cred, să mai povestesc în amănunțime cum a izbutit Ivan Feodorovici să ducă la capăt această acțiune milostivă, lăsându-l pe bețiv la secție, ca să alerge pe urmă după un doctor să-l examineze și cu ce mână largă a plătit cheltuielile. Mă voi mulțumi să spun doar că toată tevatura asta i-a răpit aproape un ceas. În sinea lui însă Ivan Feodorovici simțea o imensă satisfacție. Mintea sa era într-o continuă activitate. „Dacă n-aș fi fost atît de hotărât să fac tot ce am pus la cale pentru ziua de mâine, chibzuia el încântat, n-aș fi pierdut o oră întreagă cu mujicul acela, mi-aș fi văzut mai departe de drum, fără să-mi fi păsat cătuși de puțin că s-ar putea să înghețe de frig... E de mirare totuși că mai sunt în stare să-mi controlez faptele!” observă el și mai încântat. „Și ei, care mă socoteau pe jumătate nebun!” Ajungând în apropiere de casă, se trezi subit în fața unei probleme neașteptate: „N-ar trebui oare să mă duc chiar acum la procuror și să-i mărturisesc totul?” Ieși însă numaidecât din încurcătură, spunându-și în timp ce cotea spre casă: „Lasă, mâine, mai bine toate odată!” Dar ce curios: în aceeași clipă toată bucuria, toată mulțumirea ce-i umpleau sufletul se risipiră ca prin farmec. Intrând la el în odaie, un suflu de gheață îi învălui brusc inima, ceva ca o amintire sau mai bine zis ca o rememorare a unui lucru nesuferit și respingător, care fusese acolo, în odaia lui, cândva și care îi apăruse din nou în fața ochilor în momentul când trecuse pragul camerei. Se lăsă obosit pe divan. Bătrâna care vedea de gospodărie îi aduse samovarul; își făcu un ceai, dar nici nu se atinse de el, iar pe bătrână o trimise la culcare. Ședea așa, pe divan, și i se părea că totul se învârtă în jurul lui. Se simțea prost, fără nici un pic de vlagă într-însul. La un moment dat, era cât pe ce să ațipească; se sculă însă nervos de pe sofa și făcu câțiva pași prin cameră, ca să alunge somnul. Uneori avea impresia că aiurează. Dar ceea ce îl ținea încordat în clipa de față nu era teama de a cădea bolnav la pat; în cele din urmă, se așeză din nou și începu să se uite jur împrejur, ca și când ar fi căutat ceva. O dată, și încă o dată, și tot așa de câteva ori în șir. În sfârșit, își aținti privirea într-un anumit punct. Un rânjet îi răsfrânse buzele, dar

În același timp mânia îi aduse tot sângele în obraji. Stătu așa o bucată de vreme, cu capul sprijinit în palme, trăgând mereu cu coada ochiului spre același punct de pe divanul din fața lui. Era acolo ceva care-l sâcâia, ceva neliniștitor și enervant totodată.

IX - VEDENIA LUI IVAN FEODOROVICI. DIAVOLUL

Nu sunt medic. Îmi dau seama, totuși, c-a sosit timpul să spun măcar câteva cuvinte despre maladia de care suferea Ivan Feodorovici. Anticipând asupra evenimentelor, țin să atrag atenția cititorului că, în seara respectivă, Ivan începuse a fi hărțuit de primele manifestări ale unei febre cerebrale ce avea să izbucnească abia în ziua următoare, punând deplină stăpânire pe organismul lui șubrezit, cu toată rezistența îndârjită pe care boala o avusese de întâmpinat. Deși n-am pretenția de a fi chiar atât de priceput în medicină, îmi voi permite totuși să presupun că tânărul izbutise printr-un efort extraordinar de voință să întârzie întrucâtva momentul capitulării, în speranța că va învinge definitiv boala. Știa că nu este perfect sănătos, dar refuza să admită că s-ar putea să cadă la pat, simțea o repulsie numai gândindu-se la eventualitatea asta, tocmai acum, într-un moment de mare cumpănă din viața lui, când trebuia să-și spună răspicat și curajos cuvântul, ca să se „reabiliteze în ochii lui însuși”. Așa că se hotărâse până la urmă să consulte medicul chemat special de la Moscova de Katerina Ivanovna dintr-o fantezie despre care am avut ocazia să vorbim mai sus. După ce-l examinase cu toată atenția, doctorul îi declarase că suferă de un dezechilibru nervos și nu se arătase de fel mirat de mărturisirile pe care Ivan i le făcuse în silă. „În starea în care te afli dumneata, se poate foarte bine să ai halucinații, îi explicase medicul. Numai că aceste halucinații ar trebui controlate... În general, e necesar să începi imediat un tratament serios. Nu ți-e permis să pierzi nici un minut altfel mi-e teamă că n-ai să sfârșești bine.” După ce plecase de la el, Ivan Feodorovici se sinchisise prea puțin de sfatul sau înțelept și nici nu se gândise măcar să stea culcat în pat. „Mă țin doar încă pe picioare, își zicea el. Când o să cad la pat, om vedea atunci ce o să mai fie. S-o găsi cineva să mă îngrijească.” Și-n felul acesta își liniștise cugetul. Așadar, cum spuneam, ședea acum la el în odaie, aproape conștient că aiurează, și privea fix spre peretele din fața lui ca și cum s-ar fi aflat ceva pe divan. În locul acela răsărise deodată un ins care, Dumnezeu știe cum, pătrunsese în cameră înainte ca Ivan Feodorovici să se fi înapoiat de la Smerdeakov. Era un domn sau, mai bine zis, un fel de *gentleman* rus, *qui frisait la cinquantaine*⁴⁶, cum spune francezul, cu câteva fire argintii presărate în părul negru des și pletos, și cu un barbișon ascuțit. Vizitatorul era îmbrăcat cu un surtuc cafeniu, probabil comandat la un croitor de prima mână, destul de ponosit altminteri și complet demodat; părea confecționat cu câțiva ani în urmă, fiindcă de doi ani încoace nici un om de lume cu dare de mână nu mai purta asemenea croială. Rufăria, ca și legătura de la gât, lungă ca o eșarfă, puteau fi foarte bine pe gustul unui *gentleman* elegant, dar, dacă te uitali mai atent, cămașa nu era chiar atât de curată, iar cravata părea cam jerpelită. Pantalonii în carouri erau impecabili, deși prea deschiși la culoare și prea strâmți, așa cum nu se mai poartă în ziua de azi; același cusur îl avea și pălăria moale, albă, de fetru cu care venise, o pălărie cu totul nepotrivită cu anotimpul. Într-un cuvânt, musafirul avea din cap până în picioare înfățișarea unui om de lume, dar cu mijloace materiale foarte restrânse. Făcea desigur parte din tagma acelor moșieri obișnuiți să huzurească în trândăvie, care avuseseră o epocă înfloritoare pe vremea iobăgiei. Om umblat altminteri, deprins să frecventeze înalta societate, cu numeroase relații pe care poate le mai păstrase încă; după o viață întreagă petrecută în chiolhanuri și după abrogarea iobăgiei, pierzându-și întreaga avere, moșierul scăpătat ajunsese cu timpul un fel de parazit distins și manierat, obișnuit să umble din ușă în ușă și să se aciueze când la unul, când la altul dintre bunii și vechii lui prieteni, găsind peste tot aceeași ospitalitate, fiindcă totuși, în felul lui, era om de treabă și destul de agreabil în societate; oricând putea fi pus la masă, chiar împreună cu alți invitați, bineînțeles nu chiar în frunte, ci undeva mai pe la coadă, într-un loc mai modest. Meșter la vorbă ca orice linge-blide, știind să povestească cu farmec lucruri interesante, pata oricând să completeze numărul jucătorilor la o partidă de cărți, detestând în același timp din toată

⁴⁶ Care se apropie de cincizeci de ani. (Fr.)

inima obligațiile pe care este silit să le accepte; *gentlemen*-ii din speța aceasta sunt de obicei singuri pe lume, văduvi sau holtei. Au și copii uneori, dar în general odraslele lor sunt crescute undeva, în cine știe ce colț îndepărtat de provincie, de câte o mătușă despre care *gentlemen*-ii noștri se feresc să pomenească vreodată, ca și când s-ar rușina de rubedeniile lor. Cu timpul, ajung nici să nu-și mai aducă aminte că au copii, decât poate doar atunci când primesc din partea lor, de ziua onomastică sau de Crăciun, felicitări la care uneori se învrednicesc să răspundă. Oaspetele nepoftit al lui Ivan Feodorovici avea o figură destul de simpatcă, fără să fie blajină, una din acele figuri extrem de mobile, gata să-și schimbe în orice moment expresia, din politețe, potrivit cu împrejurările. Nu purta ceas, în schimb avea o lornietă cu ramă de baga, atârnată de o panglică neagră. Degetul mijlociu de la mâna dreaptă era împodobit cu un inel masiv de aur, cu o piatră ieftină, un opal. Furios, Ivan Feodorovici ținea gura încleștată; nu părea cătuși de puțin dispus să înceapă o discuție. Musafirul aștepta tăcut, întocmai ca un linge-blide care ar fi coborât cu puțin mai înainte din odaia lui de la etaj, unde se afla găzduit, ca să țină de urât amfitrionului la ora când se servește ceaiul și care, văzând că stăpânul casei a căzut pe gânduri încruntat și nu-i dă nici o atenție, tace smerit, pregătindu-se totuși să întrețină amabil conversația în cazul când acesta i-ar adresa cuvântul. La un moment dat însă se uită la Ivan Feodorovici cu o expresie îngrijorată.

— Ascultă, se hotărî el, în sfârșit, să rupă tăcerea. Iartă-mă, dar aș vrea să-ți amintesc un lucru: după câte știu, te-ai dus anume la Smerdeakov ca să-l întrebi ceva despre Katerina Ivanovna și ai plecat fără să fi aflat nimic, ai uitat probabil...

— Ah, da! recunosc fără să vrea Ivan și se întunecă deodată la față. Așa e, am uitat... De altfel, acum nu mai are nici o importanță, rămâne și asta tot pentru mâine, murmura el ca pentru sine. Apoi, întorcându-se iritat spre musafir: Mi-aș fi adus aminte și singur – tocmai mă frământam să știu ce-mi lipsește! De ce te-ai grăbit să mi-o iei înainte, ții neapărat să mă faci să cred că tu mi-ai suflat vorba asta la ureche și că eu n-am fost în stare să-mi amintesc?

Gentleman-ul surâse îngăduitor:

— N-ai decât să nu crezi. Când cineva este silit să creadă ce valoare mai pot avea convingerile lui? În cazul acesta nici un fel de dovezi, nici chiar cele materiale nu folosesc la nimic. Toma a ajuns să creadă nu pentru că l-ar fi văzut cu ochii lui pe Hristos înviat din morți, ci pentru că era înclinat să creadă înainte de a fi avut prilejul să-l vadă. Să luăm bunăoară duhurile... nu știi ce mult îmi plac mie duhurile... Închipuiește-ți: oamenii sunt convingși că duhurile nu pot decât să sprijine credința. De ce? Pentru că dracii își arată din când în când cornițele de pe celălalt tărâm. „Asta, pretind ei, este o dovadă, ca să zicem așa, materială că există într-adevăr lumea cealaltă”. Auzi colo, dovezi materiale despre existența lumii celeilalte, ha-ha! În definitiv, chiar dacă argumentul acesta ar fi suficient pentru a dovedi că diavolul există de fapt, nu înseamnă că s-a dovedit implicit și existența lui Dumnezeu. Aș vrea să fac parte dintr-o asociație idealistă, ca să pot discuta în contradictoriu cu ei, demonstrându-le că realismul nu înseamnă materialism! He-he!

Ivan Feodorovici se ridică de la masă.

— Ascultă, am impresia că aiurez... da, cu siguranță că aiurez... poți să bați câmpii cât vrei, nu mă interesează! N-o să reușești să mă scoți din sărite ca data trecută... Simt totuși că mi-e rușine și nu-mi dau seama de ce... Aș vrea să fac câțiva pași prin odaie... Sunt momente când, spre deosebire de data trecută, nu te văd și nici măcar nu-ți aud glasul, dar ghicesc întotdeauna ce vrei să spui, pentru că în realitate *eu vorbesc, eu însumi, nu tu!* Nu mai știu însă dacă ultima oară am dormit sau te-am văzut aievea. Am să înmoi un prosop în apă rece și am să-mi înfășor capul, poate că așa o să dispari!

Ivan Feodorovici se duse de luă prosopul atârnat în colț și-și puse intenția în aplicare, apoi, legat așa la cap cu ștergarul ud, se apucă să măsoare odaia din perete-n perete.

— Îmi place c-am început să ne tutuim, constată musafirul.

— Auzi, dobitocul! răsă Ivan. N-oi fi vrând cumva să-ți spun *dumneavoastră!?* Mă simt mai înviorat acum, numai dacă n-ar fi durerea asta din tâmple... și din creștetul capului... Dar te rog să nu mai faci atâta filozofie ca rândul trecut. Dacă nu-i chip să mă descotorosesc de tine, cel puțin spune-mi ceva amuzant. Bârfește, că ești doar un linge-blide, hai, dă drumul la gură! Ce pacoste, să nu poți scăpa de un coșmar ca ăsta! Dar să știi că nu mi-e frică de tine! Până la urmă tot am să-ți vin de hac. Oricât ar vrea ei, n-au să mă

ducă la ospiciu!

— Linge-blide, *c-est charmant*.⁴⁷ Da, într-adevăr, cam așa ceva sunt, Care-i rostul meu pe lume dacă nu să trăiesc ca un parazit? Dar stau acum și te ascult și parcă nu-mi vine să-mi cred urechilor! Zău, am impresia c-ai început să mă iei drept o ființă reală, nu numai o plăsmuire a fanteziei tale, așa cum pretindeai data trecută...

— Nici un moment nu te-am luat drept o realitate, ripostă furios Ivan. Tu nu ești decât o iluzie, o fantasmagorie, o nălucire de om bolnav. Nu știu cum aş putea să te desființez și văd că n-am încotro: vrând-nevrând, va trebui să te suport o bucată de vreme. Îmi dau seama că ești o halucinație. Ești propria mea întruchipare, mai bine zis, o întruchipare fragmentară a mea... a gândurilor și sentimentelor mele, dar a celor mai josnice și mai meschine sentimente. Din acest punct de vedere ai fi putut oarecum să mă interesezi, dacă aş fi avut timp de pierdut...

— Dă-mi voie, dă-mi voie, stai, că te-am prins cu mâța în sac; adineauri, sub felinar, te-ai repezit la Aleoșa urlând: *El* ți-a spus, nu-i așa? De unde știi că *el* vine la mine?" Era vorba de persoana mea. Prin urmare, ai fost convins, fie chiar numai o clipă, că exist cu adevărat, și *gentleman*-ul răsă cu îngăduința.

— Da, am avut un moment de slăbiciune... dar nu puteam oricum să cred în existența ta. Nu-mi dau seama dacă dormeam sau dacă mă plimbam într-adevăr prin odaie data trecută. Poate că mi-ai apărut numai în vis, nu te-am văzut aievea...

— Alunei de ce te-ai zburlit așa adineauri la Aleoșa? Ce băiat drăguț! Zău, mă simt vinovat față de el din pricina părintelui Zosima.

— Taci din gură, să nu te prind că-mi vorbești despre Aleoșa! Cum îndrăznești, lacheu nenorocit?! se răsti la el Ivan râzând.

— Ma ocărăști și totuși ești cu râsul pe buze – semn bun. De altfel, în general azi ești mult mai amabil decât ultima dată, și înțeleg de ce: hotărârea asta măreață...

— N-auzi să taci?! Nici un cuvânt despre hotărârea mea! strigă amenințător Ivan.

— Pricep, pricep, *cest noble, cest charmant*!⁴⁸ Te duci mâine – nu-i așa? – să iei apărarea fratelui tău, să te jertfești pentru el... *cest chevaleresque*.⁴⁹

— Taci odată, altfel te iau la palme!

— Într-o oarecare măsură, trebuie să-ți mărturisesc că mi-ar face plăcere palmele; ar însemna că ești convins de realitatea mea, fiindcă nimănui, cred, nu i-ar trăsni prin gând să ia la palme o fantomă. Dar să lăsăm gluma deoparte, să știi că nu-mi pasă, n-ai decât să mă înjuri cât poțestești! Părerea mea e totuși c-ar fi mai bine să te porți ceva mai politicos. Că, de când am venit, din prost și din lacheu nu mă mai scoți! Ce vorbe sunt astea?!

— Înjurându-te pe tine, nu fac decât să mă înjur pe mine însumi! răsă Ivan. Tu ești eul meu, numai că ai altă mutră. Tu spui exact ceea ce gândesc eu... și deci nu poți să-mi oferi nimic nou!

— Dacă într-adevăr gândurile noastre coincid, nu pot decât să mă simt măgulit, rosti curtenitor și cu demnitate musafirul.

— Atâta doar că tu împrumuți de la mine gândurile cele mai păcătoase și mai ales cele mai stupide. Ești prost și vulgar. Prost de dai în gropi. Nu, zău, nu mai pot să te suport! Ce să fac? scrâșni Ivan.

— Dragul meu, vreau să rămân un *gentleman* și înțeleg să fiu în orice caz tratat ca atare! ripostă musafirul cu o blajină și conciliantă demnitate, în măsura în care un parazit poate fi demn. Sunt sărac... n-aș putea să spun că sunt perfect cinstit, dar... În general, faptul c-aș fi un înger decăzut pentru opinia publică are valoarea unei axiome. Zău, nici nu-mi vine să cred c-am putut să fiu vreodată un înger. Și chiar dacă am fost cândva, e atâta vreme de atunci, încât nu văd de ce ar fi un păcat chiar atât de mare să fi uitat. În momentul de față nu țin decât la reputația mea de om cumsecade și trăiesc de pe o zi pe alta, la întâmplare, străduindu-mă să fiu pe plac oamenilor. Crede-mă că-i iubesc într-adevăr și cu toată sinceritatea – o, de ai ști câte calomnii s-au spus pe socoteala mea! Aici, pe pământ, de fiecare dată când îmi schimb reședința și mă amestec printre voi, viața mea devine, ca să zic așa, aproape reală, ceea ce pentru mine este o voluptate extraordinară. Fiindcă și eu,

⁴⁷ E drăguț! (Fr.)

⁴⁸ E nobil, e încântător! (Fr.)

⁴⁹ E un act de cavalerism. (Ft.)

ca și tine, am o adevărată aversiune pentru fantastic, tocmai de aceea mă împac atât de bine cu realismul vostru pământesc. La voi totul este precis conturat, turnat în formule, totul se prezintă sub aspecte geometrice, pe când la noi nu există decât niște ecuații nerezolvate! De câte ori descind pe pământ, îmi place să călătoresc și să visez, mai ales să visez. Și apoi, aici îmi pot permite să devin superstițios; te rog să nu râzi; tocmai asta mă încântă, să pot fi superstițios. Trăind printre voi, îmi însușesc toate obiceiurile voastre: îmi place, de pildă, să mă duc la baia populară. Nu știu dacă ai să mă crezi, dar mi se pare teribil de amuzant să fac baie de aburi împreună cu negustorii și popii. Visul meu este să iau înfățișarea unei precupețe durdulii, așa, ca de vreo sută de kilograme și mai bine, să împărtășesc toate credințele ei și să rămân de-a pururea, definitiv și irevocabil, cu întruchiparea aceasta. Îți mărturisesc că n-am alt ideal decât să intru într-o biserică și să aprind o luminare – zău c-aș face-o cu toată inima! Atunci suferințele mele vor lua sfârșit. Încă un lucru care mă atrage la voi este medicina: în primăvară, când băntuia epidemia de vărsat, m-am dus și eu la spital să mă vaccinez – nu pot să-ți spun ce fericit am fost în ziua aceea, am dat chiar zece ruble pentru ajutorarea fraților noștri slavi!... Dar mi se pare că nu ești atent! îmi face impresia că azi nu prea te simți în apele tale, continuă *gentleman*-ul după o tăcere de o clipă. Știu că ieri ai fost să te vadă doctorul acela... cum stai cu sănătatea? Ce ți-a spus?

— Dobitocule! îl apostrofă Ivan.

— În schimb, tu ești de o inteligență scăpărătoare. Iar mă insulti? Te rog să mă crezi că te-am întrebat numai așa, fiindcă-a venit vorba; nici prin gând nu mi-a trecut să te compătimesc. N-ai decât să nu-mi răspunzi dacă nu vrei. În zilele noastre mai toată lumea suferă de reumatism...

— Dobitocule! se burzului din nou Ivan.

— Ai tu ce ai cu vorba asta! De-ai ști ce-am tras anul trecut din pricina unui reumatism! Și acum îmi aduc aminte. Drac reumatic, cine a mai pomenit?

— De ce nu, dacă sunt aidoma cu voi? Din moment ce iau înfățișare omenească, trebuie să suport toate consecințele. Satana *sum et nihil humani a me alienum puto*.⁵⁰

— Cum, cum? Satană *sum et nihil humani*... Știi că nu e rău pentru un diavol!

— Mă bucur c-am reușit până la urmă să-ți fiu pe plac. Dar stai puțin, ideea asta nu-i a mea, îl întrerupse Ivan uluit. Niciodată nu mi-a trecut așa ceva prin minte...

— *C'est du nouveau, nest-ce pas?*⁵¹ De astă dată, am să fiu onest și am să-ți explic. Ascultă: uneori în vis, mai ales într-un coșmar, omul, bunăoară când se culcă cu stomacul încărcat sau cine știe din ce altă cauză, vede niște scene atât de extraordinare, atât de veridice, atât de complicate, participă la niște evenimente sau chiar la un șir întreg de peripecii, legate între ele printr-o intrigă cu o mulțime de detalii atât de neprevăzute – începând cu cele mai înalte manifestări ale spiritului și sfârșind cu cel mai neînsemnat nasture de la plastron – încât, pe legea mea, nici chiar Lev Tolstoi nu cred c-ar putea să le imagineze! Interesant e ca de obicei visele astea nu le au scriitorii, ci omul de pe stradă, funcționari, foiletoniști, popi... E chiar o problemă demnă de studiat; un ministru mi-a mărturisit odată că ideile cele mai fericite îi veneau în timpul somnului. Același lucru probabil s-a întâmplat și acum. Cu toate că, de fapt, nu sunt decât o nălucire a minții tale, o halucinație, la fel ca într-un coșmar, se întâmplă să spun lucruri originale, care nici prin gând nu ți-ar fi trecut; așa încât, fără să împrumut de loc gândurile tale... nu sunt nimic mai mult decât un vis urzit de închipuirea ta.

— Minți! Scopul tău este să mă convingi că ai o existență cu totul independentă, și nu c-ai fi o fantasmagorie plăsmuită de mintea mea, așa cum tu însuși ai declarat adineauri.

— Dragul meu, azi m-am hotărât să folosesc o metodă nouă, pe care am să ți-o explic mai târziu. Stai, unde am rămas? Da, și cum îți spuneam, am răcit, dar nu aici, la voi, ci încă de când mă aflam dincolo...

— Unde dincolo? Spune, cât mai ai de gând să stai la mine? Nu mai vrei să pleci odată! exclamă Ivan aproape disperat.

Sătul de atâta plimbare între patru pereți, se așeză pe divan și, punând din nou coatele

⁵⁰ Parafrază după un vers de Terențiu (194-159 î.H.) – Om sunt și nimic omenesc nu-mi este străin.

⁵¹ E ceva nou, nu-i așa? (Fr.)

pe masă, își strânse fruntea în palme. Smulse apoi prosopul ud cu care se legase la cap și-l azvârli cât colo în ciudat: vedea că nu-i folosea la nimic.

— Ai nervii zdruncinați, observă *gentleman*-ul cu un aer degajat și familiar și, în același timp, cu o evidentă bunăvoință. Acum te-ai supărat pe mine pentru c-am avut ghinionul să răcesc. Și totuși, să știi că răceala asta nu avea nimic supranatural. Eram grăbit să ajung la o serată diplomatică dată de o doamnă din elita Petersburgului, căreia îi intrase în cap să ajungă ministru. Eram, bineînțeles, în frac, cu cravată albă și mănuși, dar mă afluam Dumnezeu știe unde și, ca să ajung pe pământ, trebuia să străbat un spațiu imens... Natural, pentru mine nu era vorba decât de o clipă, dar și lumina pe care o răspândește soarele are nevoie, totuși, de opt minute ca să atingă fața pământului, și gândește-te că eu nu eram decât cu fracul pe mine și o jiletcă subțire! De obicei, duhurile nu suferă de frig, dar atunci când se întrupează luând chip omenesc... Într-un cuvânt, am fost destul de ușuratic ca să plec la drum, așa îmbrăcat, prin spațiu, prin eter, prin „fluidul ce se întinde ca o pânză deasupra pământului învățat”, și era un ger... dar ce vorbesc eu: o sută cincizeci de grade sub zero, asta nu se mai cheamă ger! Știi, poate, cum obișnuiesc fetele de la țară să-și bată joc de câte un băiat mai nătâng) punându-l în toiul iernii să lingă toporul când afară-i prăpăd, treizeci de grade sub zero; limba i se lipește pe loc de fierul securii și, căznindu-se s-o dezlipească, nătărăul, și-o jupoaie până la sânge. Asta la treizeci de grade! Închipuiește-ți însă, ce poate să fie la o sută cincizeci! Cred că la o temperatură atât de scăzută e destul să atingi securea cu un deget ca să rămâi fără el... Numai... numai să ai o secure...

— Dar ce să caute o secure acolo? îi tăie brusc vorba Ivan Feodorovici, plictisit și cu gândul aiurea, silindu-se din răspuțuri să se împotrivescă delirului și să nu se lase cu totul furat de iureșul nebuniei.

— O secure? se miră musafirul.

— Ei da, ce s-ar întâmpla acolo cu ea? stăruie cu o aprigă încapățănare Ivan Feodorovici aproape strigând, exasperat.

— Ce s-ar întâmpla cu o secure în spațiu? *Quelle idee*⁵². Dacă ar ajunge cumva acolo, presupun că, la o asemenea depărtare, ar începe să se rotească în jurul pământului în chip de satelit. Astronomii ar calcula cu precizie ora când apune și când răsare iar Gattjuk⁵³ l-ar înscrie în calendar, atâta tot.

— Tare mai ești prost, zău! Prost ca noaptea! îl repezi Ivan indignat. Cel puțin încearcă să minți mai cu haz, altfel să știi că nu te mai ascult. Ce-ți închipui, c-o să mă dai gata cu realismul tău, c-o să mă faci să cred că există într-adevăr? Ei, uite că nu vreau să cred. Și n-am să cred!

— Zau dacă mint, tot ce ți-am spus este adevărat, numai că, din păcate, adevărul aproape niciodată n-are haz. Cum văd eu, te-ai fi așteptat de la mine la cine știe ce lucruri grandioase, dacă nu chiar sublime. Îmi pare foarte rău, dar nu pot să-ți ofer decât ceea ce am...

— Lasă-te de filozofie, măgarule!

— Crezi că de filozofie îmi arde mie?! Când îți spun că-mi înțepenise toată partea dreaptă, de-mi venea să urlu de durere!... M-am gândit atunci să apelez la ajutorul științei medicale; doctorii însă se pricep de minune să pună un diagnostic, să-ți analizeze boala exact cum scrie la carte, atâta numai că nu pricep s-o și lecuiască. Am dat peste un student, un exaltat. Ce crezi că mi-a spus: „Dacă n-o să mai aveți zile de trăit, cel puțin o să știți precis de ce boală ați avut parte să muriți!” Ce să mai vorbim de mania asta pe care o au toți să te trimită pe loc la specialiști! „Eu, zice, nu am decât calitatea de a pune diagnosticul, dar dacă te duci la cutare sau cutare specialist, acela cu siguranță c-o să te facă bine.” Nu știu dacă ai remarcat că medicul de modă veche care practica medicina generală a dispărut cu desăvârșire. Acum nu mai există decât specialiști, după cum se poate vedea din reclamele publicate în toate ziarele. Dacă ai ceva la nas, ți se recomandă să mergi la Paris, unde, zice-se, s-ar afla un specialist cu renume european care cunoaște toate metehnele nasurilor. Te duci, așadar, la Paris, și faimosul specialist îți examinează nasul, ca să-ți declare în cele din urmă: „Eu, zice, pot să-ți dau un tratament, dar numai

⁵² Ce idee! (Fr.)

⁵³ A.A. Gattjuk, editorul unui calendar ce apărea la Moscova (1876-1890).

pentru nara dreaptă, fiindcă asta e specialitatea mea. Rămâne ca după aceea să faci un drum până la Viena; acolo există un specialist în nara stângă, și el o să-ți trateze și nara cealaltă.” Ce puteam să fac? N-ar strica, mi-am zis eu, să încerc și niște leacuri băbești; un doctor neamț m-a sfătuit să mă duc la baia de aburi și să mă ung cu miere și sare. M-am grăbit să-i urmez povața, fiindcă aveam astfel prilejul să mai merg o dată la baie; m-am spoit deci cu miere din cap până-n picioare, dar tot fără nici un folos. Disperat, am scris atunci la Milano contelui Mattei, care mi-a trimis o carte și niște picături; m-am lipsit și le-am lăsat în plata Domnului! Și știi cu ce m-am vindecat? Cu extractul de malt al lui Hoff! L-am cumpărat așa, într-o doară, am consumat un flacon și jumătate, și parcă mi-a luat durerea cu mâna! Eram numai bun să merg la bal! Mă gândisem chiar, pentru a-mi arăta recunoștința, să public o scrisoare de mulțumire în ziare, dar și de astă dată am avut ghinion: nici o redacție n-a vrut să mi-o publice! „E ceva retrograd, mi s-a explicat la toate gazetele, nimeni n-o să creadă, fiindcă *le diable n'existe point!*”⁵⁴ Doar dacă vrei s-o publicai fără semnătură.” Dar ce valoare mai poate să aibă o scrisoare de mulțumire anonimă? „În secolul nostru, le-am răspuns râzând, e retrograd într-adevăr să crezi în Dumnezeu, numai că eu, vedeți dumneavoastră, sunt drac, și, după câte știu, în dracu oricine poate să creadă.” „Aveți dreptate, au recunoscut ei, cine nu crede în diavol? Totuși, ne pare rău, dar nu vă putem publica scrisoarea. Ni-e teamă să nu ne compromitem. Doar așa, dacă vrei, sub o formă umoristică.” Mi-am dat seama însă că o mulțumire scrisă pe un ton hazliu n-ar mai avea nici un efect. Așa că m-am lăsat păgubaș. Mă crezi, ingratitudea asta mi-a rămas ca o piatră pe inima până în ziua de azi! Cele mai frumoase simțăminte, cum ar fi, bunăoară, recunoștința, mie îmi sunt interzise, și asta numai din pricina situației mele sociale.

— Iar ai dat în doaga filozofiei! scrâșni plin de venin Ivan.

— Ferească Sfântul! Dar cum să nu te plângi de atâtea nedreptate? Sunt nedreptățit. Tu, bunăoară, nu mă mai scoți din prost. Ca să vezi ce înseamnă să judeci ca un om tânăr și necopt la minte! Dragul meu, află că inteligența nu-i totul pe lume! Am inimă din naștere și sunt vesel din fire, cum s-ar zice „și eu mă îndeletnicesc cu vodeviluri...”⁵⁵ „Am impresia că tu mă iei drept un Hlestakov încărunit. Totuși, destinul meu este mult mai tragic. În virtutea nu știu cărui decret, dat înainte de începutul începutului, și a cărui rațiune n-am putut niciodată s-o pricep, a rămas definitiv stabilit ca menirea mea pe lume să fie aceea de a „nega” totul. Deși, în realitate, sunt atât de blajin și nu-mi place de loc să fiu negativist. „Nu, mi s-a spus, asta ți-e menirea, du-te și tăgăduiește totul; fără negație n-ar mai exista critica și ce haz ar mai avea atunci o revistă fără un „foileton critic”? Gândește-te numai ce s-ar face omenirea dacă n-ar mai avea posibilitatea să critice? Ar însemna ca toată lumea să cânte neconținut „osanale”. Dar e posibil, oare, să urzești viața numai din „osanale”, decât doar dacă le-ai trecut mai înainte prin flacăra îndoielilor, și așa mai departe, mereu pe aceeași strună. De altfel, sunt lucruri care nu mă privesc pe mine, nu sunt eu acela care a plăsmuit lumea și deci n-am nici un fel de răspundere în privința asta. Nu știu însă de ce m-au ales tocmai pe mine țap ispășitor, punându-mă să scriu zi de zi foiletonul critic! Și așa a apărut viața pe lume. Îmi dădeam prea bine seama cum era înjghebată toată comedia și atunci, fără să stau mult pe gânduri, am cerut ritos să fiu suprimat. „Nu, mi s-a spus, trebuie neapărat să trăiești, fiindcă fără tine n-ar mai fi nimic. Dacă totul ar decurge în chipul cel mai pașnic pe pământ, nu s-ar mai întâmpla nimic într-adevăr. Fără tine nu s-ar produce nici un fapt divers și viața are nevoie absolută de fapte diverse.” Așa că, neavând încotro, îmi împlinesc obligațiile împotriva voinței mele, scornesc tot felul de „fapte diverse” și, din ordin superior, mă țin numai de ticăloșii. Iar oamenii iau toată comedia asta în serios, chiar dacă sunt înzestrați cu o incontestabilă inteligență. Tocmai în asta constă tragedia lor. Și bineînțeles suferă, dar... trăiesc, trăiesc cu adevărat, nu numai în imaginație, fiindcă suferința înseamnă viață. De altfel, cum ar mai putea să simtă plăcerile vieții dacă n-ar suferi? Întreaga lor existență s-ar desfășura ca o interminabilă liturghie care, oricât ar fi ea de sfântă, ar deveni totuși plicticoasă. Dar eu? Sufăr și eu, din păcate, chiar dacă nu trăiesc. Eu sunt x-ul dintr-o ecuație cu o necunoscută. Un fel de fantomă a vieții, care nu știe nici de unde vine, nici unde se duce, care am uitat

⁵⁴ Dracul nu există. (Fr.)

⁵⁵ Replică a lui Hlestakov din Revizorul de Gogol (Actul III, Scena 6).

chiar și cum o cheamă. Râzi?... Ba nu, nu râzi, văd eu că ești iarăși furios. Mereu te înfurii pe mine, ai vrea să-ți spun numai lucruri raționale, și eu care îți repet într-una c-aș da toată existența mea astrală, toate gradele și toate onorurile ca să iau înfățișarea unei precupețe de o sută zece kilograme, să pot aprinde și eu o lumânare la biserică!

— Nici tu nu mai crezi în Dumnezeu? Întrebă cu un rânjet veninos Ivan.

— Cum să-ți spun... dacă vorbești serios...

— Există Dumnezeu sau nu există? Îl soma să răspundă Ivan cu o implacabilă stăruință.

— A, va să zică, vorbești serios? Dragul meu, zău nu știu și te rog să mă crezi că ți-am făcut o mărturisire gravă.

— Cum nu știi, când îl vezi pe Dumnezeu?! Nu, acum îmi dau seama, tu nu ai o existență de sine stătătoare, tu nu ești decât *eul* meu, nimic mai mult! O fantasmagorie, o născocire a propriei mele închipuiri!

— Dacă vrei, amândoi avem aceeași filozofie, asta e adevărul. *Je pense, donc je suis*⁵⁶, e tot ce pot să-ți spun cu certitudine; restul – adică ceea ce se află în jur, toate lumile astea, Dumnezeu și chiar satana însăși – n-au o existență dovedită, nu se știe dacă există în sine sau nu este decât o creație a spiritului meu, o dezvoltare consecventă a *eului* meu, care dăinuiește prin propriile-i forțe dinainte de începutul vremurilor... Gata, am terminat, nu mai scot un cuvânt, am impresia că iarăși te mănâncă palmele!

— Mai bine mi-ai spune o anecdotă! gemu exasperat Ivan.

— Știu o anecdotă care se potrivește de minune cu discuția noastră. La drept vorbind, nu este chiar o anecdotă, ci o legendă. De câteva ori până acum mi-ai reproșat lipsa mea de credință: „Vezi, și totuși nu crezi!” spuneai mai adineauri. Dar, dragul meu, nu sunt singurul în cazul ăsta; la noi e o harababură întreagă de când cu știința asta a voastră. Atâta timp cât au existat numai atomi, cele cinci simțuri și cele patru stihii, a mai mers cum a mers. Atomii erau cunoscuți și în antichitate. Dar de când s-a aflat c-ați descoperit „molecula chimică”, „protoplasma” și dracu mai știe ce încă, toată lumea la noi a început să umble cu coada între picioare. E un haos întreg, superstițiile au răsărit ca ciupercile, așijderea și bârfelile, fiindcă să știi că și la noi bârfeala e în floare, la fel ca și pe meleagurile voastre, dacă nu chiar mai mult. Și, în sfârșit, denunțurile, că doar și noi avem o secție unde se primesc anumite „informații”. Îți spuneam așadar, de o veche legendă medievală – e vorba de evul nostru mediu, nu de al vostru – o legendă atât de absurdă, încât nu mai găsește crezământ nici la noi, decât doar la precupețele dolofane; mă gândesc iarăși la precupețele noastre, nu la cele de pe fața pământului. Fiindcă tot ce există la voi există și la noi deopotrivă; e un secret pe care ți-l dezvălui din prietenie, deși n-avem voie să suflăm un cuvânt. În legenda pe care am să ți-o povestesc se vorbește despre rai. Cică ar fi trăit cândva pe lume un mare filozof, un gânditor, care nega totul, legile, conștiința, credința, și mai cu seamă viața de apoi⁵⁷. Murind, filozoful nostru era convins c-o să se mistuie cu totul în beznă, în neființă, și, când colo, s-a trezit pe lumea cealaltă. S-a minunat, dar în același timp nu și-a putut stăpâni indignarea: „Imposibil! a exclamat el. Asta contrazice toate convingerile mele!” Fapt pentru care a fost osândit... Te rog să mă ierți, dar nu fac decât să reproduc întocmai ceea ce am auzit și, în fond, trebuie să te gândești că nu este decât o legendă... Cum îți spuneam, deci, a fost osândit să străbată prin beznă un cvadrilion de kilometri (și la noi s-a introdus în ultima vreme sistemul vostru metric) și, abia după ce va fi parcurs în întregime această distanță, porțile raiului să se deschidă în fața lui și să i se ierte toate păcatele...

— Și ce alte cazne mai există pe lumea cealaltă, în afară de cvadrilionul acela? îl întrerupse Ivan cu o însuflețire neașteptată.

— Ce cazne? Ah, nu mă mai întreba! Odinioară a mai fost cum a fost, dar acum se folosesc tot mai mult torturile morale, cum ar fi, bunăoară, „muștrările de conștiință” și alte asemenea bazaconii. E și asta o modă pe care tot de la voi am împrumutat-o, de când cu „îmblânzirea moravurilor” voastre! Și cine crezi că profită de pe urma lor? Numai cei lipsiți de conștiință, pentru că, din moment ce nu există conștiință, nu mai poate fi vorba nici de remușcări. Și cine suferă în schimb? Oamenii de treabă, care au mai păstrat un pic de conștiință și de onestitate... Ca să vezi care sunt rezultatele reformelor când sunt înfăptuite

⁵⁶ Gândesc, deci exist (Rene Descartes).

⁵⁷ Replică a lui Repetilov din piesa lui Repetilov, Prea multă minte strică, Actul IV, scena 4.

pe un teren nepregătit și când, pe deasupra, sunt copiate aidoma după diferite instituții străine! Consecințele sunt pur și simplu dezastruoase! Focul gheenei de pe vremuri cred că-i de preferat. Dar să ne întoarcem la filozoful osândit să meargă pe jos un cvadrilion de kilometri. A stat el un timp locului așa, uitându-se jur împrejur, și în cele din urmă s-a culcat de-a curmezișul drumului. „De ce să-mi bat picioarele, zice, nu vreau uite-așa, din principiu!” la sufletul unui ateu cultivat, rus, și amestecă-l cu sufletul prorocului Iona, care a boscorodit trei zile și trei nopți încheiate în pânțele chitului, și ai să-ți dai seama ce fel de om era gânditorul care s-a întins de-a curmezișul drumului.

— Dar pe ce s-a întins acolo?

— Probabil c-o fi avut pe ce. Nu râzi?

— Bravo lui! exclamă cu aceeași ciudată însuflețire Ivan, manifestând un interes cu totul surprinzător. Și acum ce face, tot acolo a rămas?

— Nu, tocmai asta-i nostimada. După ce-a zăcut așa întins aproape o mie de ani, s-a sculat frumos și și-a luat picioarele la spinare.

— Auzi, dobitocul! exclamă Ivan, râzând nervos și totodată cumpănind parcă ceva în sinea lui. Nu era același lucru să zacă o veșnicie sau să meargă un cvadrilion de verste? Asta înseamnă un bilion de ani, nu?

— Poate chiar mai mult, păcat că nu am un creion și o hârtie la îndemână să-ți fac un calcul exact. Între timp însă a ajuns de mult la țintă; de aici încolo începe anecdota.

— Cum, a și ajuns? De unde a scos așa deodată un bilion de ani?

— Tu te gândești mereu la lumea voastră! Dar poate că și pământul pe care te afli acum și-a repetat existența de un bilion de ori până acum. La un moment dat, viața se stinge cu desăvârșire, planeta îngheață, crapă, începe să se fărâmițeze, descompunându-se în elementele din care a fost plămădită, apa acoperă din nou uscatul; apoi răsare o nouă cometă, un soare nou, din care se desprinde o altă planetă. Asta înseamnă, în fond, evoluția, viața se repetă mereu, iarăși și iarăși, identic, până în cele mai mici amănunte. Ce plictiseală, zău, e scandalos ...

— Bine, bine. Și ce s-a întâmplat când a ajuns la capătul drumului?

— Să vezi, în momentul acela porțile raiului s-au deschis, lăsându-l să intra înăuntru; n-au trecut însă nici două secunde – pe ceas (deși, între timp ceasul lui ar fi trebuit să se descompună în buzunar, desfăcându-se în elementele-i componente, până a făcut tot drumul ăsta) – așadar, zic, n-au trecut nici două secunde, și omul nostru a prins a striga sus și tare că face într-adevăr să umbli nu un cvadrilion, ci un cvadrilion de cvadrilioane și de un cvadrilion de ori încă pe atâta ca să intri în rai! Într-un cuvânt, a început să cânte „osana”, făcând exces de zel. Ba chiar a exagerat în asemenea hal, încât unii locatori ai raiului, cu mai multă demnitate, în primele zile nici n-au catadicsit să-i dea mâna: prea repede trecuse de partea conservatorilor! Temperament rusesc, ce să-i faci! Îți repet însă din nou, nu-i decât o legendă în fond. Ți-o vând așa cum am cumpărat-o. Ca să-ți dai seama de ideile care se mai bucură încă de oarecare credit la noi în privința asta.

— Te-am prins! strigă încântat Ivan cu o vioiciune aproape copilărească, ca și când și-ar fi reamintit brusc de un lucru precis. Anecdota asta cu cvadrilionul de ani eu am inventat-o! Aveam șaptesprezece ani pe atunci, eram încă în liceu... Da, eu am inventat-o, și am și povestit-o chiar unui coleg, Korovkin. Asta se întâmpla la Moscova... E un lucru atât de original, încât nu se poate s-o fi citit undeva, în vreo carte. Uitasem de ea... probabil însă că în momentul ăsta mi-a răsărit înconștient în minte; n-aveai de unde s-o știi ca să mi-o istorisești! Așa cum în drum spre eșafod ți se îmbulzesc fără să vrei în minte mii și mii de gânduri... Mi-am amintit de ea ca prin vis. Înseamnă că vorbesc cu tine în somn! Și deci nu ești decât un vis, nu exiști!

— Ardoarea cu care mă renegi, râse *gentleman*-ul e o dovadă că totuși crezi în existența mea!

— Cătuși de puțin! Nu cred nici măcar o sutime!

— Oricum însă o miime tot crezi. Dozele homeopatice sunt poate cele mai puternice. De ce nu vrei să mărturisești cinstit? Crezi totuși în existența mea cât de cât, fie chiar numai a zecea parte dintr-o miime.

— Nici atât! protestă Ivan furios, dar numaidecât adăugă cu un aer misterios: deși aș vrea să cred că exiști!

— Ce declarație! Dacă-i așa, am să fiu atât de bun și am să-ți dau o mână de ajutor.

Ascultă, nu tu, ci eu te-am prins pe tine acum! Înadins ți-am povestit anecdota inventată de tine, dar pe care o uitaseși, ca să-ți spulber și ultimul strop de credință în realitatea existenței mele!

— Minți! De ce mi-ai apărut acum dacă nu ca să mă convingi că exiști?

— Așa e. Dar șovăielile, neliniștea, lupta dintre credință și îndoială pentru un om conștient înseamnă uneori o suferință atât de cumplită, încât e de o mie de ori mai bine pentru el să-și pună ștreangul de gât! Știind că tu crezi totuși cât de cât în existența mea, intenționat ți-am povestit acea anecdotă, ca să-ți sporesc îndoielile cu încă puțin, o doză infimă, dar decisivă. Te fac mereu să oscilezi între certitudine și îndoială, purtându-te alternativ de la una la alta, dar cu un scop foarte precis. Este o nouă metodă. Așa cum te cunosc eu – și te cunosc destul de bine – îți garantez că în momentul când n-o să mai ai nici cea mai mică certitudine ca exist, ai să cauți tu însuși să mă convingi că nu sunt de loc o fantasmagorie, ci exist în realitate, și atunci să știi că mi-am atins scopul. Trebuie să-ți spun că e vorba de un scop nobil. Vreau să arunc astfel în sufletul tău sămânța credinței, o sămânță minusculă, din care însă va crește un stejar, și încă ce stejar! Și când ai să te vezi cocoțat sus, în vârful lui, o să-ți vină pofta să ajungi și tu în rândul „cuvioșilor schimnici și fecioarelor neprihănite”⁵⁸, fiindcă în sufletul tău dorești din răspuț să fii deopotrivă cu ei; ai să te hrănești cu aguridă, ai să-ți cauți în pustietate mântuirea sufletului!

— Nu cumva vrei să spui, ticălosule, că te străduiești pentru mântuirea sufletului meu!?

— Trebuie să fac și eu măcar o singură faptă bună. Păzea! Cum văd eu, iar ți-a sărit țandăra!

— Mascara! Ai încercat vreodată să ispitești pe cei care se hrănesc cu aguridă și stau de se roagă câte șaptesprezece ani în cine știe ce pustietate până prind mucegai?

— Dragul meu, nici n-am făcut altceva de când mă știu. Sufletul unui pustnic e câteodată mai prețios pentru noi decât o constelație întreagă, fiindcă avem și noi aritmetica noastră și atunci, firește, faci tot ce poți ca să pui mâna pe un briliant atât de scump; pentru el ești în stare să uiți nu numai lumea asta, dar toate lumile câte există în univers. Îți dai seama ce poate să însemneze asemenea victorie? Aș putea chiar să-ți spun că unii dintre schimnicii ăștia au tot atâta cultură ca și tine, dar sunt sigur că n-ai să mă crezi. De-ai ști ce haos există în sufletul lor, ce amestecătură de credință și de îndoiele! Zău, uneori îți face impresia c-ar fi destul să intervină ceva, un fleac de nimic, pentru ca toată credința lor „să se dea peste cap”, cum zice actorul Garbunov⁵⁹.

— Spune-mi, de câte ori ți s-a întâmplat în asemenea ocazii să-ți scurteze cineva lungul nasului?

— Dragul meu, replică sentențios musafirul, câteodată-i mai bine să umbli cu nasul ceva mai scurt decât să rămâi de tot fără el, după cum mărturisea mai zilele trecute un conte bolnav (s-o fi tratat și el cu vreun specialist) duhovnicului său, un preot iezuit. Eram și eu de față la spovedanie, a fost într-adevăr o nostimadă întreagă. „Dați-mi înapoi nasul!” se jelea contele, bătându-se cu pumnul în piept. Părintele dădea din colț în colț: „Fiule, căuta el să-l liniștească, necunoscute sunt pentru noi tainicele căi ale puterii cerești care rânduiește totul după dreapta ei cumpănă! De multe ori o nenorocire bătătoare la ochi aduce cu sine cine știe ce neasemuite foloase, chiar dacă acestea nu se văd pentru moment. Dacă o soartă nemiloasă a vrut să rămâi fără nas, oricât de nenorocită ar fi împrejurarea asta, totuși, are și părțile ei bune; așa, de pildă, cât vei trăi, nimeni n-o să mai poată spune că ai nasul prea lung și ar trebui să ți-l mai scurteze cineva.” „Cucernice părinte, asta nu poate fi o consolare! a strigat tânărul disperat. Aș fi fericit să fie cât de scurt, numai să-l știu acolo, la locul lui!” „Fiule, i-a răspuns duhovnicul suspinând, nu poți cere toate deodată; vorbind așa cum ai făcut dumneata, înseamnă să cârtești împotriva Celui-de-Sus, care totuși e atât de îndurător față de noi, muritorii, și nu ne da nici o clipă uitării; chiar în cazul de față, dorința dumitale a fost împlinită. Ziceai c-ai fi fericit să ai nasul cât de scurt; de ce l-ai mai purta atunci de prisos dacă te încurcă într-atât, încât ai vrea să-l scurtezi?...”

— Ptiu, ce tâmpenie! exclamă Ivan.

⁵⁸ Cuvioșii schimnici și femeile neprihănite – titlul unei poezii de Pușkin (1831).

⁵⁹ Ivan Fiodorovici Gorbunov (1831-1895), actor la Mali Teatrî și la teatrul Aleksandrski. Dostoievski l-a cunoscut personal.

— Dragul meu, am vrut numai să te fac să râzi, dar îți jur că într-adevăr asta este tipicul cazuisticii iezuite și că tot ce ți-am povestit s-a întâmplat exact așa, punct cu punct, cum ți-am povestit eu! Întâmplarea e destul de recentă și să știi că mi-a dat multă bătaie de cap. În cele din urmă, bietul tânăr s-a întors acasă și în aceeași noapte și-a zburat creierii; am stat lângă el până în ultima clipă... Cât privește confesionalele iezuite, pot să-ți spun că nu există distracție mai plăcută pentru mine în momentele când mă cuprinde urâtul. Poftim un alt caz și mai recent. Acum câteva zile, o tânără normandă, o blondină de vreo douăzeci de ani, vine să se spovedească unui duhovnic. O minune de fată, un corp, o grație de-ți lăsa gura apă! A îngenunchat și și-a mărturisit în șoaptă păcatele prin ferestruică. „Vai de mine, fata mea, iar ai căzut în ispită?... se minunează părintele. O, *Sancta Maria*, ce-mi auziră urechile: ai păcătuit iarăși cu un bărbat! Dar cât mai ai de gând să duci viața asta? Ar trebui să-ți fie rușine. „Ah, *mon pere*, i-a răspuns păătoasa, cu obrazii scăldați în lacrimi de pocăință, *ca lui fait tant de plaisir et a moi si peu de peine!*”⁶⁰ Ei, spune-mi, ai mai auzit așa ceva? Până și pe mine m-a făcut marț! Era însuși glasul naturii ce-și cerea drepturile. Dacă vrei, asta înseamnă mai mult chiar decât nevinovăția! Am dezlegat-o de păcat și tocmai mă pregăteam să plec, când ce crezi c-am observat? Duhovnicul îi dădea întâlnire pentru aceeași seară! Deși mai tare chiar decât cremenea, bătrânul a căzut în ispită cât ai bate din palme! Ce vrei, natura a fost mai puternică decât el! De ce strâmbi iar din nas? Nu cumva iar te-ai supărat? Nu poate omul să-ți intre în voie, și pace!...

— Lasă-mă, te ții de capul meu ca un coșmar de care mă zbat zadarnic să scap! gemu dureros Ivan, mărturisindu-și neputința în fața vedeniei ce-l obseda. Mă plictisești de moarte, mă exasperezi, nu mai pot să te suport! Aș da orice numai să mă descotorosesc de tine!

— Repet, nu trebuie să ai pretenții prea mari de la mine, nu te aștepta la nimic „măreț” sau „sublim” din partea mea și ai să vezi ce bine o să ne împăcăm atunci amândoi, rosti autoritar *gentleman*-ul. Ești furios pe mine pentru că n-am apărut înaintea ta într-o văpaie de foc, „tunând și fulgerând”, cu aripile arse, ci sub această înfățișare modestă. Simțul tău estetic și amorul tău propriu sunt jignite: cum de și-a permis un drac de duzina să se prezinte așa unei persoane atât de simandicoase ca domnia ta? În tine mai vibrează încă struna aceea romantică despre care Bielinski vorbea atât de ironic! Ce să facem, tinere! În momentul când mă pregăteam să vin la tine, m-am gândit – în glumă – să împrumut chipul unui consilier de stat în retragere, decorat cu Steaua Leului și a Soarelui pentru meritele dovedite în timpul serviciului în Caucaz, și să apar așa în fața ta cu decorația la butonieră, dar m-am temut c-o să mă iei la palme, fiindcă-am îndrăznit să prind de frac Steaua Leului și a Soarelui în loc să vin cu Steaua Polară pe piept sau poate cu Sirius. Îmi tot reproșezi mereu că sunt prost. Dar, sfinte Dumnezeuule, n-am cătuși de puțin pretenția să fiu la fel de inteligent ca tine! Mefisto, arătându-i-se lui Faust, îi mărturisește că, dorind să facă numai rău, în pofida voinței lui face numai bine. N-are decât, treaba lui, cu mine se întâmplă tocmai pe dos. Sunt poate singura ființă de pe lume care iubește adevărul și năzuiește sincer să facă binele. Am fost de față atunci când Cuvântul răstignit pe cruce s-a ridicat le ceruri, ducând cu sine sufletul tâlharului crucificat alături; am auzit strigătele fericite ale heruvimilor care-l proslăveau cântând „osana”; am auzit înălțându-se în extaz glasurile serafimilor, al căror tumult a zguduit țările cerești și întreaga fire. Și-ți jur pe tot ce poate fi mai sfânt pe lume că în clipa aceea aș fi vrut să mă alătur corului lor și să cânt osanale într-un glas cu ei. Cuvântul „osana” îmi stătea pe buze, era gata-gata să mi se smulgă din piept... Știi, sunt foarte sentimental din fire și sensibil ca un artist. Dar bunul-simț – asta-i cusurul meu, din păcate cel mai nefericit dintre toate câte le am! – m-a silit să păstrez măsura chiar și atunci, și am lăsat să-mi scape momentul prielnic! „Ce s-ar întâmplă dacă m-aș apuca să cânt osanale?” m-am gândit imediat. Orice scânteie de viață s-ar stinge în lume și n-ar mai avea loc nici un fapt divers. Numai din respect pentru îndatoririle mele profesionale și pentru situația mea socială am căutat să înăbuș îndemnul generos ce-mi încolțise în suflet și să-mi văd mai departe de ticăloșiile mele. Cinstea de a face bine și-a rezervat-o altcineva, iar mie mi-au rămas numai ticăloșiile. Îți mărturisesc însă că nu râvnesc de fel onoarea de a trăi pe veresie și că nu sunt cătuși de puțin ambițios. De ce, oare, dintre toate ființele care există pe lume, numai mie mi-e dat să înghit blestemele

⁶⁰ Ah, părinte, pentru el e o plăcere atât de mare și pentru mine o osteneală atât de mică! (Fr.)

oamenilor de treabă, ba chiar și palmele lor, căci, luând chip omenesc, sunt obligat de cele mai multe ori să suport toate consecințele. Știu că la mijloc e un secret, pe care nimeni încă nu vrea cu nici un preț să mi-l dezvăluie, pentru că în clipa în care l-aș afla poate c-aș începe și eu să cînt în gura mare osanale, și atunci ar dispărea de pe lume acel mîinus indispensabil fără de care prudența și-ar întinde stăpînirea peste tot pămîntul. Îți dai seama, cred, că înscăunarea ei ar însemna sfârșitul tuturor lucrurilor; chiar și ziarele și revistele și-ar înceta apariția, fiindcă nu văd cine s-ar mai abona la ele! Sunt convins însă că până la urmă am să mă împac totuși cu dumnezeirea și am să străbat și eu cvadrilionul de kilometri ce-mi va fi fost hărăzit. Atunci am să aflu, în sfârșit, secretul. Deocamdată însă nu-mi rămîne altceva de făcut decît să cîrtesc, împlinindu-mi fără nici o tragere de inimă menirea. Rostul meu pe lume este să duc la pierzare mii de ființe omenești, pentru ca una singură să se poată izbăvi. Gîndește-te numai câte suflete am fost silit să irosesc și câte reputații neprihănite să stropesc cu noroi ca să iasă la iveală cucernicul Iov, din pricina căruia am înghițit cîndva un hap atît de mare! Atîta timp cît secretul nu va fi dezvăluit, pentru mine există două adevăruri; unul – cel de dincolo, al lor, pe care n-am ajuns încă să-l cunosc, și al doilea – adevărul meu. Și nu știu, zău, care din două e mai prețios... Ai adormit?

— Ba bine că nu! ripostă Ivan mînios. Tot ce poate fi mai stupid în mine, tot ce am trăit și am rumegat în minte, atîtea lucruri pe care de mult le-am lepădat ca pe niște mortăciuni, tu mi le servești acum drept noutăți senzaționale!

— Nici de astă dată n-am izbutit să-ți fiu pe plac! Și eu, care credeam c-o să te cucerească talentul meu oratoric; recunoaște totuși că osanalele cîntate în cer erau de efect, nu-i așa? Și tonul sarcastic *a la* Heine, ce zici?

— Nu, în viața mea nu mi-a plăcut să fiu lingușitor! Cum a fost posibil oare să se nască în sufletul meu o arătare atît de slugarnică?

— Dragul meu, cunosc un adorabil domnișor rus; un tînăr căruia îi place să filozofeze, mare amator de literatură și opere de artă, autorul unui poem de promițătoare perspective, intitulat *Marele inchișitor!*... Tot timpul numai la el m-am gîndit!

— Îți interzic să vorbești despre *Marele inchișitor!* strigă Ivan, îmbujorându-se de rușine.

— Bine. Dar de *Cataclismul geologic* îți mai amintești? ce poem!

— Taci, dacă nu vrei să te ucid!

— Pe mine? Ba să-mi dai voie mai întîi să-ți spun tot ce am de spus. E o plăcere pe care am ținut să mi-o ofer mic însumi, pentru asta am și venit. O, nu poți să știi ce dragi îmi sunt visurile tinerilor și entuziaștilor mei prieteni în care simt clocotind pofta de viață! Încă de astă-primăvară, cînd te pregăteai să vii încoace, îți spuneai: „Acolo sunt oameni noi, care și-au pus în gînd să distrugă tot și să se întoarcă la antropofagie. Proștii, de ce nu m-au întrebat pe mine! Le-aș fi explicat că nu e nevoie să distrugă nimic; singurul lucru care ar trebui stîrpit este ideea că există Dumnezeu, ăsta se cade să fie punctul de plecare! Cu asta trebuie să începeți, orbeților! Vă spun eu, fiindcă nu sunteți în stare să pricepeți nimic! Din momentul în care întreaga omenire va părăsi credința în Dumnezeire (și cred că această perioadă va veni și ea odată și odată, aidoma erelor geologice), concepția despre lume care mai stă încă în picioare azi se va prăbuși de la sine, fără să fie nevoie să ne întoarcem la antropofagie, și tot așa și noțiunile etice actuale vor dispărea la rîndul lor și va începe o epocă nouă. Oamenii se vor strădui cu puteri unite să smulgă vieții tot ce le poate ea oferi, luptînd în numele fericirii și al plăcerilor hărăzite exclusiv lumii acesteia. O mîndrie titanică, divinată, va înălța spiritul omenesc, și pe fața pămîntului va apărea omul-zeu. Atotputernic prin voința și știința cu care este înarmat, el va învinge clipă de clipă natura, de astă dată însă definitiv. Bucuria de care va avea parte atunci va fi atît de copleșitoare, încît va înlocui cu prisosință speranțele de odinioară în viața de apoi și în fericirea viitoare. Știind că este pieritor în toate privințele și că orice nădejde într-o nouă înviere e zadarnică, omul va întîmpina moartea senin și mîndru ca un zeu. Mîndria îl va face să-și dea seama că n-are rost să cîrtească împotriva duratei de o clipă a vieții sale și omul își va iubi astfel semenii, fără să aștepte vreo răsplată în ceruri. Dragostea lui se va mulțumi cu limitele unei vieți trecătoare, dar în același timp conștiința faptului că viața e scurtă va întezi flacăra ei tot atît de mult pe cît o făcea să tânjească mai înainte speranța deșartă într-o dragoste infinită, dincolo de mormînt...” etc, etc. Formidabil!

Ivan își astupase urechile și pusese ochii în pămînt. Tremura tot.

Glasul continuă: „Dar, se gândea tânărul meu filozof, întrebarea este dacă această perioadă va veni sau nu cândva. Dacă da, lucrurile aveau să se lămurească și omenirea avea să se organizeze o dată pentru totdeauna. Cum însă omul este din păcate un nătărău patentat, s-ar putea să nu se întâmple nimic nici peste o mie de ani. De aceea cine își dă seama care-i adevărul ar putea de pe acum să se chivernisească după pofta inimii sale, statornicindu-și viața pe temelii noi. În cazul acesta, «totul este permis». Mai mult, chiar dacă n-ar fi să nu sosească niciodată sorocul acelei epoci mult-așteptate, din moment ce nu există Dumnezeu, nici viață fără de moarte, omul nou poate totuși deveni omul-zeu, chiar dacă n-ar mai fi nimeni ca el pe toată fața pământului. Firește că din momentul ce se va fi ridicat la rangul acesta, omul va putea, în cazul când ar fi necesar, să treacă fără nici o strângere de inimă peste opreliștile morale ce stăteau mai înainte în calea omului-rob. Cu atât mai mult cu cât pentru divinitate nu există legi! Acolo unde se află Dumnezeu orice lucru e sfânt! Oriunde m-aș duce eu, va fi loc de cinste... «Totul este permis, și basta!» Toate astea sunt bune și frumoase, numai că nu înțeleg pentru ce, dacă te-ai hotărât să umbli cu potlogării, ai mai avea nevoie de aprobarea formală a adevărului. Dar așa este omul nostru de azi: fără aprobare specială, nu s-ar încumeta să facă nici chiar o potlogărie. Ca să vezi ce preț pune pe adevăr...”

Musafirul vorbea cu însuflețire, furat de propria sa elocință, ridicând din ce în ce glasul și măsurându-l ironic din ochi pe amfitrion, dar nu mai apucă să sfârșească: Ivan luă paharul de pe masă și-l zvârlă în orator.

— *Ah, mais cest bete enfin!*⁶¹ exclamă acesta, sărind de pe divan și ștergându-și hainele împrășcate cu ceai. Ți-am adus aminte pesemne de călimara lui Luther! Parcă ziceai că nu sunt decât un coșmar! Cum se poate să zvârlă cu pahare într-o nălucă? Te porți ca o femeie. Am bănuț eu că te prefăceai adineauri când ți-ai astupat urechile și ca de fapt erai foarte atent la ceea ce spuneam...

În momentul acela cineva ciocăni energic și stăruitor la fereastra ce dădea în curte. Ivan Feodorovici încercă să se scoale de pe divan.

— Auzi? Du-te repede și deschide, strigă musafirul. E fratele tău, Aleoșa; are să-ți spună ceva, zău, crede-mă, o veste importantă la care nici nu te-ai fi așteptat!

— Taci din gură, pehlivanule! Știam că este Aleoșa și fără să-mi spui tu; am presimțit c-o să vină și, bineînțeles, n-a venit numai așa, de florile mărilor, probabil că are să-mi dea o veste! răcni exasperat Ivan.

— Dar du-te odată, omule, și deschide-i, nu înțelegi? Gândește-te numai ce viscol e afară, doar e fratele tău! *Monsieur sait-il le temps qu'il fait? C'est a ne pas mettre un chien dehors...*⁶²

Se auzi din nou ciocănind. Ivan dădu iar să se repeadă la fereastră, dar se simți deodată ca legat de mâini și de picioare. Se luptă din răputeri să rupă ștreangurile ce-l țineau înțepenit, dar toate încercările lui se dovediră inutile. Bătăile în geam răsunau din ce în ce mai puternice. În cele din urmă, legăturile pocniră, și Ivan Feodorovici sări imediat în picioare. Se uită în jur cu o privire sălbatică. Cele două luminări arseseră aproape până la capăt, paharul pe care tocmai îl aruncase asupra musafirului se afla pe masă în dreptul lui, iar pe divan nu era nimeni. Într-adevăr, cineva bătea stăruitor la fereastră, nu chiar atât de tare însă cum i se păruse lui puțin mai înainte, ci, dimpotrivă, destul de discret.

— Nu, totuși n-a fost un vis! Pot să jur că n-am visat! Tot ce s-a întâmplat adineauri era aievea! strigă Ivan Feodorovici și, repezindu-se la fereastră, se grăbi să deschidă oberlihtul.

— Aleoșa, ce-am vorbit noi? Ți-am pus în vedere doar să nu mai vii pe la mine! se răsti el supărat. Spune în două cuvinte: ce vrei? Dar în două cuvinte, auzi?

— Smerdeakov s-a spânzurat acum un ceas, răspunse de afară Aleoșa.

— Treci în cerdac, așteaptă, că-ți deschid numaidecât, zise Ivan și se duse să descuie ușa din față.

X - „AȘA A SPUS EL!”

⁶¹ Bine, dar e stupid! (Fr.)

⁶² Domnul știe ce vreme e? Să nu lași nici un câine afară... (Fr.)

Intrînd în cameră, Aleoșa îi povesti fratelui său cum se pomenise cu o oră înainte cu Maria Kondratievna care venise într-un suflet să-l înștiințeze că Smerdeakov își pusese capăt zilelor. „M-am dus să iau samovarul de la dumnealui din odaie și, numai ce-am apucat să deschid ușa, și l-am văzut spînzurat de un cui din perete!” La întrebarea lui Aleoșa dacă avusese grijă să anunțe pe cine trebuia, femeia răspunsese că nu apucase încă să înștiințeze pe nimeni, „am alergat numaidecît la dumneavoastră. Atîta ce-am fugit, că mă mir cum de nu mi-a ieșit sufletul, zău așa!” Părea înnebunită de groază și tremura varga. Aleoșa o însoțise până acasă, unde fi găsisse pe Smerdeakov cu ștreangul de gât, la perete. Pe masă se afla o însemnare: „îmi pun capăt zilelor, fiindcă așa am vrut; nimeni nu e vinovat de moartea mea”. Aleoșa lăsase însemnarea pe masă și se duse să-i aducă la cunoștință ispravnicului nenorocirea întîmplată „și de acolo am venit direct la tine”, încheie tînărul, uitîndu-se atent la Ivan. În timp ce-i povestea, nu-l slăbise o clipă din ochi, ca și când expresia lui i-ar fi dat de gîndit.

— Frățioare, exclamă el deodată, trebuie să fii tare bolnav! Te uiți la mine ca și când n-ai înțelege ce-ți spun!

— Ai făcut bine c-ai venit, rosti preocupat Ivan, fără să țină seama de cuvintele lui Aleoșa. Știam că s-a spînzurat.

— De unde știai?

— Nu-mi dau seama de unde, dar știam. Într-adevăr, știam? Da, el mi-a spus. Da, adineauri mi-a spus...

Ivan rămăsese în mijlocul camerei și vorbea dus pe gînduri, cu ochii în pămînt.

— Care *e!*? întrebă Aleoșa, rotindu-și involuntar privirile prin încăpere.

— A șters-o între timp. Ivan ridică fruntea; pe buzele lui flutură un zîmbet ușor: S-a speriat de tine, hulubașule. Tu ești „un heruvim neprihănit”. Așa spune Dmitri, că ești un heruvim. Heruvim... Vacarmul clocotitor de bucurie al serafimilor! Ce este un serafim? Poate o constelație. Dar se poate ca întreaga constelație să nu fie la rîndul ei decît o simplă moleculă chimică... Știai că există constelația Leului și a Soarelui?

— Stai jos, frățioare! Îl îmbie Aleoșa speriat. Așează-te, pentru Dumnezeu, uite aici, pe divan. Aiurezi, întinde-te puțin, aici pe perne, așa. Vrei să-ți pun un prosop ud pe frunte? Poate c-o să-ți facă bine...

— Dă-mi prosopul de pe scaun, trebuie să fie acolo, l-am aruncat adineauri.

— Nu văd nimic pe scaun. Stai liniștit, lasă, că-l găsesc eu, uite-l. Și Aleoșa se duse să ia din capătul celălalt al odăii, de lângă lavoar, un prosop împăturit, neîntrebuințat încă.

Ivan privi ștergarul mirat – abia acum părea că începe să se dezmeticească.

— Stai puțin, zise el dînd să se scoale, acum un ceas știu foarte bine c-am luat prosopul de pe lavoar, l-am udat cu apă și m-am legat cu el la cap și pe urmă l-am aruncat pe scaun... cum se face atunci că-i uscat? N-am avut altul aici, în odaie.

— Te-ai legat cu el la cap? se miră Aleoșa.

— Da, și m-am plimbat o oră întreagă prin cameră... Dar de ce-or fi ars atîta lumînările? Cît e ceasul?

— Acuși e douăsprezece.

— Nu, nu, nu! strigă deodată Ivan. Nu, n-am visat! A fost aici, ședea acolo, pe divan. În momentul când ai bătut la fereastră, tocmai aruncasem în el cu paharul... paharul ăsta de pe masă... Stai, rîndul trecut cred că dormeam, dar acum n-a mai fost vis. Nu-i pentru prima oară. De cîtva timp încoace, Aleoșa, am tot felul de vise... adică nu chiar vise, sunt lucruri care se întîmplă aievea; umblu, vorbesc, văd... și totuși dorm. El însă a fost aici adineauri, stătea aici, pe divan... Tare mai e prost, Aleoșa, prost ca o cizmă! spuse rîzînd Ivan și începu să măsoare odaia de la un capăt la altul.

— Cine-i prost? Despre cine vorbești, frățioare? întrebă

Aleoșa cu o strîngere de inimă.

— Cine să fie? Dracu! S-a obișnuit să vină mereu pe la mine. A fost de vreo două sau chiar de trei ori pe aici. Mă ia peste picior, zice că sunt furios pe el, pentru că nu e decît un drac de duzină, nu satana cu aripile arse de văpaie, înconjurat de fulgere strălucitoare și trăsnete. Minte însă când spune că-i satana. Nu-i adevărat, e un impostor. Un drac împielîțat. Nu dai doi bani pe el. Se duce la baie. Numai să-l dezbraci și ai să vezi că are o coadă roșcovană lungă de un să spun *chien dehors*...

Aleoșa se repezi la lavoar, udă prosopul și, înduplecându-l în sfârșit pe frate-său să șadă,

îi înfășură capul, apoi se așeză lângă el pe divan.

— Parcă mi-ai spus ceva mai înainte despre *Liza....* începu Ivan (care devenise dintr-o dată guraliv). Să știi că-mi place Liza. Ți-am vorbit urât despre ea. Am mințit: îmi place... Mi-e tare grijă pentru Katia, mă întreb ce o să se întâmple mâine cu ea, mi-e teamă mai mult pentru ea decât pentru toți ceilalți. Mai ales mi-e teamă pentru viitor. Ai să vezi cum o să se lepede de mine și o să mă calce în picioare. Crede că din gelozie vreau să-i dau la cap lui Mitea! Da, e convinsă că asta vreau! Dar nu-i așa! Mâine o să fie crucea, nu ștreangul. Nu, n-am să mă spânzur. Știi, Aleoșa, că eu n-am să fiu în stare niciodată să-mi iau viața? Poate numai din ticăloșie... Dar nu sunt laș. Nu, pentru că sunt prea însetat de viață! De unde știam că Smerdeakov s-a spânzurat? Ah, da, *el* mi-a spus...

— Ești absolut sigur c-a fost cineva aici? îl întreabă Aleoșa.

— Ședea, uite, acolo, în colț, pe divan. Probabil că tu l-ai gonit. Da, tu l-ai făcut să-și ia tălpășița; a dispărut chiar în momentul când ai venit tu. Mi-e drag să te privesc, Aleoșa. Știai că-mi place chipul tău? Să-ți spun ceva, Aleoșa: *el* sunt eu, da, chiar eu! Tot ce-i mai josnic, mai ticălos, mai degradant în mine! Da, sunt „un romantic”, după cum a observat foarte bine... cu toate că în fond e o calomnie. E prost ca noaptea, de aceea și reușește în toate. Prost și viclean, viclean ca o fiară, a știut cum să mă scoată din sărite. Tot timpul m-a zădărit, zicând că totuși cred în el, așa că, vrând-nevrând, am fost silit să-l ascult. M-a dus de nas ca pe un copil. Mi-a spus însă și multe lucruri adevărate pe care eu niciodată nu mi le-aș fi mărturisit. Știi, Aleoșa, adăugă Ivan toarte serios și cu aerul că-i împărtășește un secret, aș dori din toată inima să fi fost într-adevăr *el*, și nu eu!

— Te-a obosit, spuse Aleoșa, uitându-se compătimitor la frate-său.

— Mereu m-a tot sucit și m-a învățit? Dar știi, cu abilitate, cu multă abilitate: „Conștiința! Ce este conștiința? E o născocire de-a mea. Și atunci de ce îmi fac atâta sânge rău? Din obișnuință. Acea obișnuință atotstăpânitoare pe care omenirea a dobândit-o în decurs de șapte mii de ani. Să ne lepădăm de obișnuință și vom ajunge zei.” Așa a spus el, da, el a spus!

— Ei, vezi că n-ai spus-o tu?! izbucni Aleoșa spontan, uitându-se înseninat la fratele său. Bine, lasă-l în pace, nu te mai gândi la el, caută să-l uiți! Să ia cu el tot ce blestemi tu acum și să nu mai vină niciodată!

— Da, dar nu știi ce veninos e! Și-a bătut joc de mine. A fost impertinent. Aleoșa! rosti Ivan, cutremurându-se indignat. M-a calomniat, nu pot să-ți spun câte a mai scornit pe socoteala mea... Mă mințea așa, de la obraz. „Sigur că da, vrei să faci o faptă virtuoasă, te duci să te declari vinovat de moartea tatălui tău, să arăți că l-a ucis valetul instigat de tine...”

— Fii cuminte, frățioare, îl întrerupse Aleoșa, liniștește-te, nu l-ai ucis tu. E o minciună!

— Așa spunea el, și el știe ce spune. „Te duci acolo ca să faci o faptă virtuoasă, cu toate că tu nu crezi în virtute, de aceea ești furios și te frământă așa, de aceea spumegi acum și-ți vine să te răzbuni pe toată lumea”. Așa mi-a spus, și el știe ce spune...

— Asta o spui tu, nu el! exclamă Aleoșa cu mâhnire. Aiurezi, vorbește boala din tine, suferința ta!

— Nu, nu, crede-mă, știe ce spune. „Tu, zice, vrei să te duci acolo din trufie, să te ridici în fața lor și să le spui: «Eu am ucis, de ce vă cutremurați de groază? Mințiți! Puțin îmi pasă de părerea voastră și spaima voastră mă îngrețoșează.»”, Așa a spus despre mine și după aceea a mai adăugat: „Și cu toate astea, știi, grozav ți-ar plăcea să te laude; să spună: «Poftim, un ucigaș, un criminal, și câtă noblețe sufletească, a venit să se denunțe singur, ca să-și scape fratele de năpastă.»”, Dar nu-i adevărat, Aleoșa, crede-mă, e o minciună sfruntată! Aleoșa! strigă Ivan cu privirea scânteietoare. N-am nevoie de laudele unor neisprăviți! A mințit, Aleoșa, zău, a mințit, jur pe ce vrei! De aia am aruncat în el cu paharul; l-a lovit peste rât și s-a spart...

— Hai, fii cuminte, nu te mai gândi la asta! se rugă el.

— Nu, nu, habar n-ai cu câta cruzime se pricepe să te chinuiască, e foarte rafinat, să știi, continuă Ivan fără să-l asculte. Am mirosit eu mai demult pentru ce vine pe la mine. „Deși vrei să te duci acolo din orgoliu, zice el, în sinea ta speri totuși că Smerdeakov o să fie demascat până la urmă și trimis la ocnă, iar Mitea achitat, și că tu n-o să ai de suferit decât o condamnare morală (ca să vezi în ce hal a putut să-și bată joc de mine), ba chiar au să se găsească unii care să te laude. Dar din moment ce Smerdeakov și-a făcut seama, și se

cheamă deci că e decedat, cine crezi tu c-o să mai pună temei pe declarația ta când o să te prezinți așa, de unul singur, la proces? Și totuși, ai să te duci, nu-i așa, ești hotărât să te duci. Dar pentru ce, nu înțeleg, pentru ce?” E îngrozitor, Aleoșa, zău că nu mai pot să suport întrebările astea. Cine îndrăznește să mă scormonească așa?!

— Frățioare, îl întrerupse Aleoșa, tremurând de teamă, dar nădăjduind că va izbuti să-l facă totuși să-și vină în fire. Cum putea să-ți vorbească despre sinuciderea lui Smerdeakov înainte de venirea mea, de vreme ce nimeni nu știe nimic și nici n-ar fi avut când să afle?

— Dacă-ți spun că mi-a vorbit! i-o tăie scurt Ivan pentru care nu mai putea să încapă nici o îndoială în această privință. Numai despre asta mi-a vorbit tot timpul, ca să știi. „Cel puțin, zice, dacă virtutea ar însemna ceva în ochii tăi, aș mai înțelege... «Chiar dacă n-au să mă creadă, te-ai fi gândit atunci, eu tot vreau să mă duc, din principiu!» Dar tu ce ești decât un porc, așa cum era și Feodor Pavlovici, mult îți pasă ție de virtute? Și atunci, te întreb, pentru ce te duci acolo, din moment ce jertfa ta e cu totul și cu totul de prisos? Nici tu singur nu știi pentru ce vrei să faci pasul asta! O, și ce n-ai da ca să știi! Măcar, spune-mi, ești într-adevăr hotărât să te duci? Nu, nici atât, n-ai ajuns încă să iei o decizie. Ai să stai toată noaptea să cumpănești dacă trebuie sau nu să te duci. Și totuși, până la urmă ai să te duci, ești încredințat c-o să te duci, știi foarte bine că orice cale să alegi, hotărârea pe care o vei lua de aci încolo nu mai depinde de tine. Ai să te duci, pentru că nu cutezi să faci altfel. Și de ce? Te las pe tine să ghicești, e o șaradă pe care trebuie s-o dezlegi singur. După care s-a sculat și a plecat. A plecat chiar în clipa când ai sosit tu. Mi-a spus că sunt laș, Aleoșa! *Le mot de lenigme*⁶³ e că sunt un laș. „Nu ești tu șoimul care să zboare în țării!” mi-a spus el. Da, da, sunt exact cuvintele lui! Și Smerdeakov mi-a spus tot așa. Am să-i vin eu de hac. Trebuie! Katia mă disprețuiește, de o lună încoace văd că se uită cam de sus la mine, și Liza până la urmă o să mă disprețuiască și ea. „Te duci acolo, crezând c-o să te laude”, auzi ce minciună sfruntată! Și tu mă disprețuiești, Aleoșa! Simt c-o să te urăsc iar de aici înainte. Cum îl urase și pe banditul acela, da, îl urăsc! Nu vreau să-l scap. Lasă-l să-i putrezească oasele în ocnă! Să cânte imnul! Măine mă duc, neapărat mă duc să mă înfig așa în fața dumnealor și să-i scuip în ochi!

Sărind ca turbat de la locul lui, Ivan își smulse prosopul cu care era înfășurat peste frunte și porni din nou să măsoare odaia în lung și în lat. Privindu-l, Aleoșa își aminti de ceea ce-i spusese mai înainte: „Parcă aș dormi cu ochii deschiși... Umblu, vorbesc, văd și totuși dorm!” Era exact impresia pe care i-o făcea în momentul acela. Aleoșa nu-l scăpa o clipa din vedere. Se gândea să se ducă repede după doctor, dar se temea să lase bolnavul singur, fiindcă n-avea cine să-i poarte de grijă. Încetul cu încetul, Ivan începu să-și piardă luciditatea. Vorbea neconținut, nu-i tăcea gura o clipă, dar din tot ce spunea nu era chip să înțeleagă nimic. De altfel, nici nu mai putea să articuleze cum trebuie cuvintele. La un moment dat, se clătină pe picioare. Aleoșa sări să-l sprijine și, susținut așa de fratele său, Ivan ajunse până în dreptul patului. Cu chiu, cu vai, Aleoșa reuși să-l dezbrace și să-l culce pe divan. Se așeză apoi lângă el și rămase vreo două ceasuri la căpătâiul lui să-l vegheze. Bolnavul dormea dus, somn greu ca plumbul, respirând liniștit și egal. Aleoșa luă o pernă și se întinse pe divanul celălalt, fără să se mai dezbrace. Înainte de a adormi rugă lui Dumnezeu pentru frații săi Ivan și Dmitri. Găsise acum o explicație lămurită pentru boala lui Ivan: „E zbuciumul unui om înarmat cu o voință mândră; sunt frământările unei conștiințe puternice și adânci! Dumnezeu, în care nu crede, și adevărul lui au început să-i câștige inima ce se îndărătnicește să nu se supună. Da, se gândea Aleoșa stând culcat pe divan, acum că Smerdeakov nu mai există, o să mai creadă cineva o iotă din declarațiile lui Ivan? Și totuși, sunt sigur c-o să se ducă să depună la proces! Aleoșa zâmbi. Dumnezeu o să învingă! Iar Ivan... Ivan ori se va scula din morți la lumina adevărului... ori se va prăbuși mistuit de ură, căutând să se răzbune pe sine însuși și pe toată lumea pentru că s-apus în slujba unei idei în care nu crede”, se gândi cu amărăciune tânărul și se mai rugă o dată pentru Ivan.

⁶³ Cheia misterului (Fr.)

CARTEA A DOUĂSPREZECEA O EROARE JUDICIARĂ

I - ZIUA FATALĂ

A doua zi după evenimentele înfățișate în capitolul precedent, la ora zece dimineața, tribunalul declară ședința deschisă și începu procesul lui Dmitri Karamazov.

Mă simt dator să spun din capul locului un lucru asupra căruia țin să insist și anume, că nu sunt în măsură să redau chiar toate incidentele petrecute în cursul procesului și nici să respect ordinea în care s-au desfășurat dezbaterile. Ca să reconstitui totul punct cu punct și să dau toate explicațiile necesare, ar însemna, cred, să mă apuc să scriu o carte întreagă – și încă una destul de voluminoasă. De aceea rog cititorii să nu se supere dacă în cele ce urmează nu voi menționa decât faptele care m-au impresionat în mod deosebit și mi-au rămas întipărite în minte. Se prea poate, bineînțeles, ca în felul acesta să atribui o importanță nemeritată unor amănunte ce ar fi trebuit să treacă pe planul al doilea și să omit tocmai ceea ce este esențial, semnificativ și necesar... De altfel, nici nu știu dacă are vreun rost să-mi cer atâtea scuze. Am să fac așa cum mă pricep mai bine și cititorii vor putea să constate singuri că mi-am dat toată osteneala.

În primul rând, înainte de a pătrunde în incinta tribunalului, vreau să atrag atenția asupra unui fapt care m-a surprins peste măsură în ziua respectivă, și nu numai pe mine, dar și pe numeroși alți concetățeni ai mei – cum s-a dovedit ulterior. Se știe că procesul era așteptat cu mult interes de atâta lume care ardea de nerăbdare să asiste la dezbateri, că de două luni încoace înalta societate a orașului era exclusiv preocupată de proces, toate discuțiile se învâneau în jurul lui, numai despre asta se vorbea, formulându-se tot felul de ipoteze, după cum se cunoaște, de asemenea, vâlva ce stârnise în toată țara. Nimeni totuși nu-și poate închipui cât de puternic, cât de furtunos a fost zguduită opinia publică de această crimă, și nu numai în partea locului, ci pe tot cuprinsul Rusiei, așa cum a ieșit la iveală cu toată claritatea în ziua procesului. Cu acest prilej, sosiseră în localitate o seamă de vizitatori, și nu numai din capitala guberniei, dar și din alte orașe, chiar și de la Moscova și Petersburg, juriști, în primul rând, la urmă o serie de persoane marcante, ba chiar și câteva cuconițe. Fusesse bătaie pentru invitații. Oaspeților simandicoși – oameni cu vază, respectabili – li se rezervaseră, în mod cu totul excepțional, locuri în spatele mesei la care ședea tribunalul: ca niciodată până atunci, spațiul respectiv era ocupat de un șir întreg de fotolii în care se instalaseră notabilitățile, ceea ce sub nici un motiv nu s-ar fi admis mai înainte. În sală, cuconetul, fie de la noi din oraș, fie de aiurea, părea să fie în număr precumpănitor; cred că cel puțin jumătate din asistență era alcătuită numai din femei. Pe de altă parte, veniseră atâția juriști din toate colțurile țării, încât nu se știa cum și unde puteau fi plasați, mai cu seamă că locurile fuseseră din timp reținute, distribuite, solicitate, în cele din urmă, se înjghebase la repezeală în fundul sălii, dincolo de estrada pe care stătea completul de judecată, un fel de țarc, unde încăpură toți oamenii de lege, fericiți să asiste chiar și așa, stând în picioare (fiindcă, din economie de spațiu, nu exista nici un scaun în țarc), înghesuiți ca vai de lume, umăr lângă umăr, la dezbateri. Unele cucoane, mai ales cele proaspăt sosite în oraș, își făcuseră apariția în galeriile sălii gătite foc; majoritatea însă nu fuseseră chiar așa preocupate de toaletă. Pe chipurile lor se citea aceeași avidă curiozitate, o curiozitate isterică, morbidă. Una din particularitățile publicului

ce împânzise incinta tribunalului (și cred că merită să fie menționată aici, mai ales că, așa cum s-a dovedit mai târziu, lucrul acesta a fost remarcat de mai multă lume) o constituia simpatia vădită pe care o manifestau mai toate cucoanele, sau cel puțin marea lor majoritate, pentru Mitea și râvna cu care doreau să fie achitat – poate tocmai din pricină că avea reputația unui donjuan. Se știa, de asemenea, că urmau să apară în fața tribunalului două femei, două rivale. Una dintre ele, Katerina Ivanovna, era așteptată cu un interes palpitant – atâtea lucruri extraordinare, unele aproape de domeniul legendei se auziseră despre dânsa și despre dragostea pătimășă pe care continua s-o poarte lui Mitea chiar după ce săvârșise crima. Se vorbea despre mândria ei (nu era în vizită aproape cu nimeni de la noi din oraș) și despre „legăturile ei în lumea mare”. Se spunea că ar avea de gând să ceară guvernului autorizația de a-l urma pe criminal la locul de ispășire a pedepsei, pentru a se cununa cu el undeva în fundul pământului, în cine știe ce galerie de mină. Aceași vâlvă se făcuse și în jurul Grușenkăi, rivala Katerinei Ivanovna, care de asemenea trebuia să apară la proces. Întâlnirea celor două femei în instanță – a trufașei fete din înalta societate și a „hetairei” – era așteptată cu o curiozitate morbidă; de altfel, pe Grușenka, „piaza-rea care-l duse de răpă pe Feodor Pavlovici și-l nenorocise și pe feciorul său, bietul băiat”, doamnele din localitate o cunoșteau mai bine decât pe Katerina Ivanovna, fiindcă mai avuseseră prilejul s-o vadă, și toate, aproape fără excepție, se mirau peste măsură cum de putuseră amândoi, și tatăl și fiul, să-și piardă mințile pentru o femeie de rând, o simplă târgoveață, care nu era nici măcar frumoasă. Într-un cuvânt, clevetirile nu mai conteneau. Știu chiar cu certitudine că din cauza lui Mitea se iscaseră conflicte în câteva case. Mai multe cucoane avuseseră un schimb de păreri asupra acestei crime fioroase cu soții dumnealor, cu care se certaseră furcă; bineînțeles că în urma acestor dispute soții respectivi care asistau la proces nutreau o vădită antipatie față de inculpat, ba chiar îl detestau din toată inima. În general, putem afirma că, spre deosebire de sexul slab, publicul masculin era în unanimitate ostil acuzatului. Pretutindeni vedeai mutre posace, încruntate, unele chiar dușmănoase; și mutrele astea erau cu prisosință răspândite în toată sala. Este adevărat însă că, de când se statornicise la noi în oraș, Mitea izbutise să jignească personal pe mulți dintre concetățenii noștri. Bineînțeles, o parte din asistență era cu totul indiferentă față de soarta delincventului, avea o înfățișare senină, părea chiar bine dispusă; în schimb, toată lumea era nerăbdătoare să asiste la proces și să audă sentința. Majoritatea bărbaților ar fi vrut ca ucigașul să fie condamnat, în afară poate de oamenii de lege, pe care îi interesa nu latura morală a procesului, ci aspectul juridic de strictă actualitate al lucrurilor. Sosirea renumitului avocat Fetiukovici făcuse mare vâlvă. Se vorbea despre el ca de un talent consacrat, a cărui faimă se răspândise în toată țara, și nu era prima oară că venea în provincie solicitat ca apărător în procesele penale răsunătoare. Datorită pledoariilor lui, procesele respective deveneau subiectul la ordinea zilei în tot cuprinsul țării, și multă vreme după aceea lumea încă mai pomenea despre ele. În oraș circulau o mulțime de anecdote pe socoteala procurorului și a președintelui de tribunal. Se vorbea, de pildă, că procurorul tremura în fața lui Fetiukovici, că erau vechi adversari, încă din primele timpuri ale carierei lor, pe care amândoi și-o începuseră la Petersburg, că ambițiosul Ippolit Kirillovici, pentru care faptul că talentele lui nu fuseseră apreciate la justa lor valoare era o rană veșnic deschisă, se simțise puternic stimulat de procesul Karamazov și visa să redreseze în sfârșit o carieră ratată, dar că stătea cu inima pierită din pricina lui Fetiukovici în ceea ce privește teama lui de Fetiukovici, vă pot încredința că părerea concetățenilor nu corespundea într-un tot adevărului. Procurorul nostru nu se lăsa chiar așa lesne intimidat de un pericol, dimpotrivă, făcea parte dintre oamenii a căror ambiție crește și prinde aripi cu cât primejdia e mai mare. Trebuie să spunem că, în general, procurorul nostru era mult prea inimos din fire și de o sensibilitate aproape maladivă. Punea atâta suflet în unele procese și cheltuia atâta energie, încât ai fi zis că tot viitorul și toată averea lui depindeau de sentința finală. De aceea în lumea juriștilor se vorbea despre el cu un zâmbet ușor ironic, deși tocmai prin zelul de care dădea dovadă își făcuse oarecum o reputație. Chiar dacă această reputație nu era atât de largă, numele lui era totuși mult mai cunoscut decât și-ar fi putut închipui cineva, judecând după situația modestă pe care o avea în urbea noastră. Se făcea haz mai ales de pasiunea lui pentru psihologie, ceea ce după mine era o greșeală; impresia mea e că procurorul nostru avea un fond mult mai serios decât îl aprecia lumea. Numai că, din păcate, omul acesta bolnăvicios n-a știut să se

impună de la început, și din cauza asta a fost nevoit să suporte toată viața consecințele.

În ceea ce-l privește pe președintele tribunalului, n-aș putea spune altceva decât că era un ins cultivat, omenos, care, practic vorbind, își cunoștea perfect meseria, fiind în același timp însuflețit de ideile cele mai avansate. Era destul de ambițios, fără a fi totuși preocupat chiar atât de mult de cariera lui. Idealul vieții sale era să treacă drept un om cu năzuințe progresiste. De altminteri, avea relații și era destul de înstărit. Procesul Karamazov, așa cum am aflat mai târziu, îl interesa în mod deosebit, propriu-zis mai mult teoretic. Îl preocupa numai fenomenul în sine, considerat ca un produs al orânduirii noastre sociale, ca o expresie a specificului local, categoria din care făcea parte, concluziile pe care le-ar putea trage etc, etc. Față de latura particulară a cazului, de tragedia ce se desfășura în instanță, ca și față de principalii ei actori, începând cu inculpatul, avea o atitudine destul de indiferentă, așa zice chiar abstractă, probabil așa cum și trebuia, de altfel.

Cu mult înainte de intrarea completului de judecată, sala gemea de lume. Tribunalul nostru este înzestrat cu cea mai frumoasă sală din oraș: înaltă, încăpătoare, cu o acustică admirabilă. În dreapta curții, care își avea locul ei pe estradă, fusese instalată o masă cu două rânduri de fotolii pentru jurați, în stânga se aflau boxa acuzatului și a apărătorului. Pe o altă masă, la mijloc, în fața judecătorilor, stăteau înșirate „corpurile delictelor”. Printre ele se putea vedea halatul de mătase albă al lui Feodor Pavlovici, plin de sânge, funestul pisălog de aramă cu care se presupunea că fusese ucis bătrânul, cămașa lui Mitea cu mâneca mânjită de sânge, ca și haina pătată la spate, în dreptul buzunarului în care-și vârâse batista îmbibată de sânge, în sfârșit, batista scorțoasă din pricina sângelui ce se închegase, căpătând o culoare cafenie, pe urmă pistolul, pe care Mitea îl încercase sub ochii lui Perhotin, zicând că vrea să-și zboare creierii, și pe care Trifon Borisovici i-l șterpeliase pe nesimțite la Mokroe, plicul legat cu panglicuță roză, în care fuseseră cele trei mii de ruble destinate, după cum arăta inscripția, Grușenkăi, precum și alte multe obiecte de care nu-mi mai amintesc acum. Ceva mai încolo, spre fundul sălii, se aflau băncile pentru public, iar în fața balustradei fuseseră așezate mai multe scaune pentru martorii care trebuiau să rămână mai departe în sală, după ce își vor fi făcut depozițiile. La orele zece, întră curtea alcătuită din președinte, un membru supleant și un judecător de pace care se bucura de multă considerație printre concetățeni. Bineînțeles, procurorul îi însoțea. Scund de stat, cu o figură de om suferind de hemoroizi, președintele era o persoană robustă, în vârstă de vreo cincizeci de ani, cu părul pe jumătate cărunț, tuns scurt, și purta la butonieră panglica roșie a nu mai știu cărui ordin. Procurorul mi se păru – și nu numai eu, ci toată lumea avu aceeași impresie – foarte palid, aproape livid, cu obraji supti, ca și când s-ar fi tras la față peste noapte; îl văzusem cu două zile înainte de proces și arăta cu totul altfel. Președintele începu cu întrebarea de rigoare adresată grefierului: „Toți jurații sunt prezenți?...” Îmi dau seama însă că mi-ar fi imposibil să continui în ritmul acesta; în primul rând, pentru că sunt o mulțime de lucruri ce mi-au scăpat, fie că nu le-am auzit, fie că nu le-am înțeles prea bine, după cum sunt atâtea amănunte pe care le-am uitat, pe urmă, fiindcă, așa cum am mai arătat, n-aș avea nici timpul, nici spațiul necesar pentru a raporta tot ce s-a spus și ce s-a întâmplat la proces. Știu numai că atât acuzarea, cât și apărarea, adică atât procurorul, cât și avocatul pledant n-au recuzat decât foarte puțini jurați. Țin minte însă precis că juriul era compus din doisprezece membri, dintre care: patru funcționari de la noi din oraș, doi negustori și șase țărani și târgoveți din localitate. Îmi amintesc de asemenea că înainte de proces o mare parte din asistență, și în primul rând cuconetul, s-au întrebat cu mirare; „Cum e posibil ca un caz atât de complicat, cu atâtea întortocheate subtilități și ascunzișuri psihologice, să fie supus judecății unor conțopiști sau unor opincari? Ce poate să priceapă din toată istoria asta un biet arhivar, darmită un țăran?” Într-adevăr, câteșipatru funcționarii pe care sortii îi desemnaseră în ziua aceea să facă parte din juriu erau niște inși foarte modești, cu posturi insignifiante, cărunți – în afară de unul singur ceva mai tânăr – pe care elita orașului abia dacă-i cunoștea. Toți, oameni simpli, trăind ca vai de lume cu o leafă de mizerie, probabil înșurați cu niște femei balcâze, cu care se sfiau să iasă în lume, și cu o liota de copii, care poate umblau chiar desculți; oameni pentru care singurul mijloc de a-și omorî urâtul era să joace din când în când câte o partidă de cărți și care, desigur, nu citiseră nimic toată viața. Cei doi negustori aveau o mutră gravă, erau nefiresc de tăcuți și ședeau ca înșurubați în jilțuri; unul dintre ei era bărbierit la față și venise îmbrăcat în straie nemțești. Celălalt avea o bărbuță cărunță și

purta la gât o medalie atârnată cu o panglică roșie. Despre târgoveții și țăranii din juriu n-aș putea spune mare lucru. Târgoveții din Scotoprignonievsk, de fapt, nu se deosebesc prea mult de pătura rurală, unii chiar își câștigă pâinea lucrând pământul. Doi dintre ei purtau haine nemțești, și de aceea poate apăreau mai jerpeliți și erau mai puțin prezentabili decât ceilalți. Așa înot, pe bună dreptate, văzându-i, mi-am pus întrebarea: „Ce au să înțeleagă ei din toată încurcătura asta de ițe?” Cu toate acestea, figurile lor severe, încruntate, produceau o impresie destul de ciudată, aveau ceva impunător în ele, ba chiar o înfățișare aproape feroasă.

În sfârșit, președintele deschise ședința, primul proces de pe rol fiind asasinarea consilierului titular Feodor Pavlovici Karamazov, sau cam așa ceva, nu mai mi-aduc aminte exact termenii. Aprodul primi dispoziția să-l introducă pe acuzat și, o clipă mai apoi, ușa se deschise și Mitea intră în sală. Se lăsă o tăcere atât de adâncă, încât se putea auzi musca bâzâind. Nu știu care va fi fost părerea celorlalți, mie personal însă Mitea îmi făcu o impresie mai mult decât penibilă. Era extrem de elegant, ca scos din cutie. Mai târziu am aflat că-și comandase special pentru această ocazie un rând de haine la fostul său croitor de la Moscova, care-i păstrase măsurile. Purta mănuși negre de piele, noi-nouțe, și rufărie de cea mai fină calitate. Acuzatul străbătu cu pași mari incinta, privind ținută drept înainte, și se așeză la locul lui fără să se arate câtuși de puțin intimidat. O dată cu el își făcu apariția și vestitul Fetiukovici, apărătorul său; un murmur înăbușit tălăzu de la un capăt la celălalt al sălii. Avocatul era un om înalt și slab, cu niște picioare deșirate și uscățive, cu degete lungi, fine și foarte albe, bărbierit la față, cu părul scurt și lins, cu buze subțiri, pe care mijea când și când un zâmbet ușor, ce se preschimba uneori într-o grimasă ironică. Să tot fi avut patruzeci de ani. Altminteri, o figură destul de simpatică dacă n-ar fi fost ochii mici, inexpressivi și atât de apropiați, încât ai fi zis că-i desparte numai osciorul fragil al nasului prelung și ascuțit. Într-un cuvânt, semăna în chip surprinzător cu o pasăre, și asemănarea aceasta îi sărea în ochi din primul moment. Fetiukovici era în frac și cu cravată albă la gât. Mi-aduc aminte că la primele întrebări pe care președintele le adresă inculpatului în legătură cu numele, ocupația etc, Mitea răspunse răstit și pe un ton atât de ridicat, încât președintele tresări și se uită la el uimit. Se citi apoi lista persoanelor chemate pentru îndeplinirea procedurii, adică a martorilor și experților din proces. Era un pomelnic întreg; patru dintre martori lipseau; Miusov, care între timp plecase din nou la Paris, dar a cărui declarație, luată în cursul instrucției preventive, se afla la dosar, doamna Hohlakova și moșierul Maximov – pe motiv de boală – și în fine Smerdeakov, a cărui moarte subită fusese constatată de poliție printr-un proces-verbal. Vestea morții lui Smerdeakov stârni rumoare în rândurile asistenței. Episodul acesta neprevăzut era o surpriză pentru multă lume, care nu aflase încă nimic despre sinucidere. Dar ceea ce îi ului pe toți fu reacția intempestivă a lui Mitea când auzi că Smerdeakov își pusese capăt vieții. Fără să se scoale de pe scaun, inculpatul strigă în gura mare de răsună toată sala:

— Câinele! Nu putea să moară decât ca un câine!

În momentul acela apărătorul se întoarse brusc spre el, iar președintele îl amenință că dacă va mai avea încă o ieșire ca asta va fi nevoit să ia măsuri drastice. Mitea dădu din cap precipitat, dar fără să arate câtuși de puțin c-ar regreta cumva vorbele lui, și-i spuse de câteva ori avocatului cu glas scăzut:

— Nu zău, nu mai fac! Mi-a scăpat fără să vreau! N-o să se mai întâmple a doua oară.

Acest mic incident, firește, nu avu darul să câștige cât de cât bunăvoința juraților și a publicului față de el. Acuzatul își dăduse arama pe față, recomandându-se singur. În atmosfera creată de gestul său, grefierul citi actul de acuzare.

Destul de concis, actul cuprindea toate detaliile necesare.. Deși se rezuma doar la expunerea principalelor motive pentru care inculpatul fusese pus sub urmărire, deferit justiției etc, etc, ascultându-l, simții totuși că mă trec fiorii. Grefierul citea cu glas tare, clar și răspicat. Întreaga tragedie se desfășura parcă din nou, puternic reliefată, în fața auditoriului, redusă la esență și scaldată într-o lumină sinistă, necruțătoare. Țin minte că îndată ce se termină lectura, președintele, ridicând glasul, îl întrebă autoritar pe Mitea:

— Acuzat, recunoști că ești vinovat?

Mitea se sculă cu o mișcare bruscă în picioare.

— Recunosc că m-am făcut vinovat de beție și desfrâu! strigă el cu o voce care-i surprinse pe toți, cuprins parcă de exaltare. Da, recunosc c-am trăit ca un trântor și c-am

fost un zurbagiu, și pentru asta sunt vinovat. Mă hotărâsem tocmai să devin un om cinstit până la sfârșitul vieții, când destinul, cu o lovitură de măciucă, m-a dat peste cap! Nu sunt vinovat însă de moartea bătrânului, a tatălui și a dușmanului meu neîmpăcat! Și nici de tâlhărie nu sunt vinovat, nu l-am prădat eu și nici n-aș fi fost în stare s-o fac; Dmitri Karamazov este un ticălos, dar nu și un tâlhar!

Rostind aceste cuvinte, Mitea se așeză la locul lui tremurând tot. Președintele îl muștră din nou laconic, dar autoritar, rugându-l să răspundă numai la întrebări și să-și stăpânească orice izbucniri pătimașe și fără rost. După care dispuse să se înceapă audierea martorilor. Aceștia fură introduși pentru a presta jurământul. Pentru prima oară îi vedeam pe toți laolaltă. Frații acuzatului fură scutiți de această formalitate. După ce preotul și președintele le adresară cuvintele de rigoare, martorii fură poftiți să iasă din sală și plasați, pe cât era posibil, la oarecare distanță unul de altul, pentru a fi apoi chemați rând pe rând înăuntru.

II - MARTORI PRIMEJDIOȘI

Nu știu dacă președintele împărțise martorii apărării și ai acuzării în două grupe distincte și dacă ordinea în care urma să fie chemați fusese stabilită în prealabil. Presupun că da. Știu doar atât, că martorii acuzării au fost audiați cei dintâi. Repet: nu am de loc intenția de a reproduce cuvânt cu cuvânt fiecare interogatoriu în parte. De altfel, ar fi o operație inutilă, deoarece atunci când au început dezbaterile atât rechizitoriul, cât și pledoaria apărătorului au rezumat în mod concludent și pregnant mărturiile în ordinea în care fuseseră depuse, interpretând toate datele culese până atunci în așa fel, încât să scoată la lumină o anumită teză. Am avut grijă să notez cât mai exact aceste două remarcabile cuvântări și mai cu seamă unele pasaje pe care le voi menționa la momentul potrivit, împreună cu un incident extraordinar și cu totul neprevăzut, care s-a produs cu puțin înainte de a începe dezbaterile și care, fără doar și poate, a avut o influență nefastă asupra cumplitei sentințe. Trebuie să spun că de când s-a deschis ședința a ieșit în evidență în chip izbitor o anumită particularitate a „cazului” respectiv, adică gravitatea neobișnuită a elementelor acuzării în comparație cu mijloacele de care dispunea apărarea. Lucrul acesta s-a văzut încă din primul moment, când în austera incintă a tribunalului faptele au prins să se grupeze și să se acumuleze, făcând să iasă treptat la iveală toată monstruozitatea crimei. Cred că toată lumea a fost din capul locului încredințată că procesul nu prezintă nici o enigmă, nici un dubiu, că dezbaterile sunt, de fapt, inutile, și dacă totuși vor avea loc, e vorba numai de o simplă formalitate, pentru că inculpatul era într-adevăr vinovat, iar crima săvârșită de el categoric și cu prisosință dovedită. Cred chiar că toate doamnele, dar toate, fără nici o excepție, care doreau cu atâta ardoare achitarea chipeșului inculpat, erau în același timp pe deplin convinse de vinovăția lui Mitea. Mai mult încă, am impresia c-ar fi încercat o mare decepție dacă nu s-ar fi dovedit sută la sută culpabilitatea lui, fiindcă atunci epilogul – adică sentința de achitare – n-ar mai fi făcut nici un efect. E într-adevăr curios: cuconetul nu avea nici cea mai mică îndoială că până la urmă acuzatul va fi achitat, în virtutea următorului raționament: „Este vinovat, dar nu se poate să nu-l achite, trebuie să-l achite din umanitarism, pentru triumful ideilor noi, în numele sentimentelor de care se face atâta caz în ziua de azi etc, etc.” Tocmai de aceea dăduseră năvală cu atâta înfrigurare în sala de ședințe a tribunalului. Pe bărbați, în schimb, îi interesa mai cu seamă duelul dintre procuror și faimosul Fetiukovici. Toată lumea se întreba nedumerită ce putea să facă într-un caz atât de disperat, cu tot talentul său oratoric, chiar o somitate a baroului, cum era considerat apărătorul lui Mitea? De aceea erau toți numai ochi, urmărindu-i fiecă mișcare cu o atenție încordată. Totuși, până la începutul pledoariei, Fetiukovici rămase o enigmă pentru toată lumea. Persoanele mai experimentate bănuiau că avocatul proceda potrivit unei metode personale, că-și făcuse un plan de acțiune, avea un țel pe care voia să-l atingă, dar care putea fi țelul acesta nimeni nu era în sure să ghicească. Oricum, încrederea în sine și siguranța pe care le arăta săreau în ochi. În afară de asta, de la început toată lumea avu plăcuta surpriză de a constata că într-un răstimp destul de scurt – două-trei zile – de când venise la noi în oraș, Fetiukovici reușise să aprofundeze cazul cu o seriozitate într-adevăr remarcabilă, până în cele mai mici amănunte. Se povestea mai apoi cu satisfacție cum izbutise, bunăoară, să-i „înfunde” pe toți martorii acuzării, făcându-i să

se încurce în depozițiile lor și mai ales să-i discrediteze în așa fel, încât mărturiile lor rămâneau sub semnul întrebării. De altfel, mulți presupuneau că nu putea fi la mijloc decât o simplă jonglerie, o demonstrație de virtuozitate juridică, pentru a da mai multă strălucire pledoariei, etalând toate faimoasele chichițe avocațești. Se înțelege de la sine că prin „compromiterea” martorilor procesul nu obținea vreun avantaj real, decisiv, că avocatul, firește, își dădea seama de asta mai bine decât toată lumea și că, devreme ce se hotărâse să recurgă la acest procedeu, înseamnă că avea un scop bine determinat, o armă secretă pe care deocamdată o ținea în rezervă ca s-o scoată în vileag în momentul oportun. Până atunci însă conștient de puterea lui, Fetiukovici părea că se joacă, făcând pe grozavul. Așa, de pildă, când se procedă la interogarea lui Grigori Vasilievici, fostul camerier al lui Feodor Pavlovici, cel care, după cum se știe, declarase un lucru de o importanță capitală în proces, afirmând că „ușa dinspre grădină fusese deschisă, apărătorul abia așteptă să-i pună la rândul său întrebări, ca să-l sucească în fel și chip pe bietul martor, fără să-l slăbească o clipă. Trebuie să spunem că Grigori Vasilievici intrase în sală cu foarte mult sânge rece, fără să se arate câtuși de puțin intimidat de solemnitatea tribunalului sau de publicul care-l asculta; avea un aer calm, așa zice chiar marțial. Bătrânul își făcu depoziția atât de sigur de sine, de parcă ar fi stat de vorbă între patru ochi cu nevastă-sa, Marfa Ignatievna, dar pe un ton ceva mai deferent. Era cu neputință să-l facă cineva să-si piardă cumpătul. Procurorul începu prin a-l descoase pe îndelete, cerându-i o serie de amănunte în legătură cu viața de familie a Karamazovilor. Tabloul, așa cum îl zugrăvi el, era scăldat într-o lumină foarte vie. Se vedea, se simțea clar că martorul este sincer și nepărtinitor. Bunăoară, la un moment dat, cu tot respectul adânc pe care îl vădea față de memoria fostului său stăpân, Grigori Vasilievici mărturisi totuși că boierul fusese nedrept cu Mitea și că nu-și crescuse băiatul „așa cum ar fi trebuit”. Să nu fi fost eu, când era mititel, l-ar fi mâncat de viu păduchii, declară el, vorbind despre copilăria lui Mitea. Și apoi nu șade frumos ca tatăl să-și oropsească feciorul așa cum a făcut dânsul când a trebuit să răfuiască socotelile pentru averea rămasă de la răposata maică-sa.” La întrebarea procurorului, pe ce se bazează când afirmă că Feodor Pavlovici își oropsise feciorul la împărțirea averii. spre surprinderea tuturor, Grigori nu putu să dea un răspuns mai precis, mulțumindu-se să repete că lui Mitea „nu i se făcuse parte dreaptă” la împărțeală, că băiatul, fără doar și poate, „mai avea de primit de la taica-său câteva mii de ruble”. Trebuie să menționez că procurorul insistă asupra acestei întrebări – dacă e adevărat că Feodor Pavlovici îi rămăsese cumva dator lui Mitea – pe care o puneă tuturor martorilor, bineînțeles dacă socotea că sunt în măsură să știe ceva, chiar și lui Aleoșa, și mai apoi și lui Ivan Feodorovici, dar nici unul dintre ei nu fu în stare să aducă vreo lămurire în plus; toți, deopotrivă, confirmau faptul ca atare, fără să poată înfățișa vreo dovadă care să merite cât de cât a fi luată în seamă. În momentul când Grigori povesti scena petrecută la masă, în seara în care Dmitri Feodorovici intrase buzna în casă peste ei și-l bătuse crunt pe taică-său, amenințându-l cu moartea, o atmosferă sinistră învăluî întreaga sală, cu atât mai impresionantă cu cât bătrâna slugă vorbea liniștit, fără cuvinte de prisos, folosind un limbaj colorat, și tocmai de aceea extrem de sugestiv. Mărturisi că nu-i ținea supărare lui Mitea pentru că îl bruftuluisă atunci, lovindu-l peste obraz și bușindu-l de podele, și căde mult îl iertase pentru ocara asta. Despre răposatul Smerdeakov spuse – făcându-și semnul crucii – că era un flăcău de ispravă, dar neghiob din născare, secătuit de boală și mai ales fără credință în Dumnezeu, și că de aceea ajunsese păgân, fiindcă așa-i băgaseră în cap Feodor Pavlovici și cu băiatul mai mare al boierului, Ivan Feodorovici. Încolo, îl lăudă din toată inima pentru cinstea lui, pomenind despre întâmplarea cu banii pe care boierul îi pierduse cândva prin curte, iar Smerdeakov îi adusesse numaidecât înapoi, în loc să fi căutat să-i dosească, „fapt pentru care, spuse el, boierul îi dăruise atunci un galben”, pentru încrederea lui deplină. Cât despre ușa pe care declarase c-ar fi văzut-o deschisă, susținu sus și tare ca într-adevăr așa fusese. De altfel, interogatoriul lui se lungi atât de mult, încât mi-ar fi peste putință să-l reconstitui în amănunțime, în sfârșit, veni și rândul apărătorului să-i pună întrebări și Fetiukovici se interesă înainte de toate de plicul în care, zice-se, Feodor Pavlovici ar fi pus trei mii de ruble pentru „o anumită persoană”. „L-ai văzut cumva cu ochii dumitale, de vreme ce ani de zile, după câte știu, dumneata ai stat în preajma boierului?” Grigori recunoscă că nu-i văzuse și nici nu auzise nimic despre bani, decât doar atunci când „toată lumea a început să vorbească”. La rândul său, Fetiukovici repetă întrebarea tuturor martorilor care ar fi

putut să aducă o lumină în privința asta, cu aceeași insistență cu care procurorul se interesa de împărțeala moștenirii. De fiecare dată răspunsul fu același: nici unul dintre martori nu avusese prilejul să vadă pachetul, deși mai toți știau de existența lui din auzite. Perseverența de care dădea dovadă apărătorul în această privință era prea evidentă ca să nu bată la ochi.

— Acum, dacă îmi dai voie, aș vrea să te mai întreb ceva, rosti pe neașteptate Fetiukovici. Din ce era făcut balsamul, sau, mai bine zis, licoarea aceea cu care – așa cum reiese din declarația de la dosar – ți-ai frecat atunci seara, la culcare, șalele ca să-ți treacă junghiul?

Grigori se uită la el câteva clipe ca năuc, fără să spună nimic, și în sfârșit murmură:

— Din salvie.

— Numai din salvie? Altceva nu mai avea?

— Foi de pătlagină.

— Poate și piper? Îl trase de limbă Fetiukovici.

— Și piper.

— Și așa mai departe. Toate astea macerat în votcă?

— În spirt curat.

Prin sală trecu un zvon de râsete.

— Ca să vezi, chiar în spirt curat! Și după ce ți-ai frecat spatele, pare-mi-se c-ai deșertat sticla, dând pe gât ce mai rămăsese înăuntru; mai înainte însă nevasta dumitale a descîntat-o, șoptind o cucernică rugăciune, cunoscută numai de dânsa, nu-i așa?

— Da.

— Și ai băut mult? Cât? Un păhărel, două?

— Un pahar de apă.

— Chiar un pahar? Poate un pahar și jumătate?

Grigori nu răspunse. Începuse parcă să se dumerească unde băteau întrebările avocatului.

— Un pahar și jumătate de spirt curat, nu-i rău, nu-i așa? Ajunge ca să vezi deschise chiar și „porțile raiului”, darmite ușa dinspre grădină?

Grigori amuțise. În sală se auziră din nou râsete. Președintele se foi pe scaun. Fetiukovici își încolți mai strâns victima.

— Ai putea dumneata să-mi spui precis dacă, în momentul când ai văzut ușa dinspre grădină deschisă, dormeai sau erai treaz?

— Eram în picioare.

— Asta-i nu-i o dovadă că nu dormeai (râsetele din sală se întetiră). În momentul acela, bunăoară, ai fi putut să răspunzi dacă te-ar fi întrebat cineva în ce an suntem acum?

— Nu știu.

— Dar dumneata știi în ce an al erei noastre, adică de la nașterea lui Hristos, suntem?

Descumpănit, Grigori se uita în ochii călăului său. Oricum, nu era de crezut că nu știe nici măcar în ce an suntem.

— Poate că ai putea să ne spui totuși câte degete ai la mână.

— Sunt un biet om de rând, rosti deodată cu glas tare și răspicat Grigori. Dacă cei mari binevoiesc să-și bată joc de mine, eu trebuie să tac și să înghit.

Fetiukovici nu mai găsi nimic de spus. Atunci interveni și președintele, ca să-i reamintească sentențios că întrebările trebuie să se refere numai la obiectul dezbaterilor. Fetiukovici îl ascultă până la capăt, apoi, înclinându-se cu demnitate, declară că nu mai are nimic de întrebat. Firește că până la urmă atât publicul, cât și jurații rămaseră cu un grăunte de îndoială în sinea lor cu privire la depoziția unui om care, aflându-se încă sub efectul „tratamentului”, era în stare să vadă aievea chiar și „porțile raiului”, și care, în schimb, nu știa să spună în ce an de la nașterea lui Hristos suntem; așa încât apărătorul își atinsese scopul. Tocmai atunci însă se produse un mic incident. Înainte de a-i îngădui lui Grigori să se retragă, președintele se adresă acuzatului, întrebându-l dacă are ceva de spus cu privire la depoziția martorului.

— În afară de povestea cu ușa, totul este exact! declară Mitea. Îi mulțumesc martorului pentru că m-a curățat pe vremuri de păduchi și pentru că mi-a iertat loviturile; toată viața lui a fost un om cinstit și devotat tatii, ca un dulău credincios.

— Acuzat, alege-ți te rog expresiile! îl apostrofă sever președintele.

— Da ce, eu sunt câine?! bombăni Grigori.

— Atunci sunt eu! exclamă Mitea. Dacă te supără vorba asta, o iau asupra mea și-ți cer iertare am fost hain, m-am purtat ca o brută cu bietul bătrân! Și cu Esop am fost hain.

— Cu care Esop? îl întrebă încruntat președintele.

— Cu Pierrot... cu tatăl meu, Feodor Pavlovici.

Președintele îl mustră din nou cu asprime, recomandându-i pe un ton autoritar să-și aleagă mai bine expresiile și-i atrase atenția:

— În felul acesta nu faci decât să-ți agravezi situația în ochii judecătorilor.

Apărătorul folosi o manevră tot atât de abilă și în cazul lui Rakitin. Trebuie să spun că Rakitin era o figură importantă printre martorii la proces, în care procurorul își pusese mari speranțe. Se constatare că era la curent cu multe lucruri, uluitor de multe, că fusese la unul și la altul, văzuse tot, discutate cu toată lumea și cunoștea în cele mai mici amănunte biografia lui Feodor Pavlovici, ca și a celorlalți Karamazovi. Ce-i drept, nici el nu știa despre plicul cu cele trei mii de ruble decât ceea ce auzise din gura lui Mitea. În schimb, descrise în amănunțime năzbâtiile pe care inculpatul le făcuse în local la „Metropol”, toate cuvintele și gesturile lui menite să-l compromită; povesti chiar și întâmplarea cu „Șomoilogul de câlți”. vreau să zic cu căpitanul Sneghirev. Nici el însă nu fu în stare să dea informații mai precise în legătură cu punctul capital pe care trebuia să-l lămurească și anume, dacă era adevărat că Feodor Pavlovici îi rămăsese cumva dator lui Mitea. Și căută să scape cu câteva platitudini disprețuitoare: „Cine mai poate să știe care din ei e vinovat și să-și dea seama cum, cine și cui a rămas dator, când în familia Karamazov domnește o asemenea harababură, că nici ei înșiși nu mai înțeleg nimic și nu sunt capabili să descurce lucrurile?” După părerea lui, această sângeroasă tragedie era o consecință firească a moravurilor învechite de pe vremea iobăgiei și a haosului în care zace Rusia, lipsită de instituțiile cele mai necesare, într-un cuvânt, se folosi de posibilitatea ce i se oferise ca să-și expună opiniile. În cursul acestui proces, domnul Rakitin pentru prima oară avea prilejul să dea întreaga măsură a capacității domniei-sale și să iasă în evidență; procurorul, care știa că începuse tocmai să scrie pentru nu știu ce revistă un articol despre izvoarele adevărate ale crimei, cită chiar în rechizitoriul lui (așa cum vom avea ocazia să vedem ceva mai încolo) unele idei formulate în articolul respectiv, al cărui cuprins probabil că-l cunoștea. Scenele zugrăvite de martor erau atât de sumbre, de sinistre, încât „acuzarea” căpătă și mai multă greutate. În general, expunerea lui avu darul să cucerească auditoriul prin independența gândirii și concepțiile ei generoase. Mai mult chiar, câteva aplauze neașteptate subliniară perioadele referitoare la iobăgie și la haosul ce bântuia Rusia. Fiind încă foarte tânăr, Rakitin săvârși totuși o mică greșeală, de care apărătorul se grăbi să profite pe loc. Întrebat dacă o cunoaște pe Grușenka, Rakitin, conștient de succesul obținut și încântat că izbutise să se ridice la o atât de sublimă altitudine spirituală, își permise să vorbească oarecum disprețuitor despre Agrafena Alexandrovna, „fosta țiiitoare a negustorului Samsonov”. Puțin mai apoi ar fi dat nu știu ce ca să nu fi rostit aceste cuvinte pe care se pare că abia le aștepta Fetiukovici ca să-l strângă cu ușa. De unde putea să-i treacă prin cap lui Rakitin că, într-un răstimp atât de scurt, avocatul reușise să afle niște detalii atât de intime?

— Permiteți-mi să vă întreb, începu apărătorul cu un surâs amabil, aproape prietenos, când îi veni rândul să-l chestioneze. Dumneavoastră sunteți desigur domnul Rakitin, autorul unei broșuri editate de eparhie și intitulată *Viața părintelui Zosima, răposat întru Domnul*, pe care am citit-o recent cu o deosebită plăcere, o lucrare ce mărturisește un spirit profund religios, însoțită de o minunată și cucernică închinare către preasfinția-sa?

— N-am scris-o ca să fie tipărită... A fost publicată mai târziu, murmură puțin derutat și cam stingherit Rakitin.

— O, admirabil! Un gânditor ca dumneavoastră trebuie să aibă o perspectivă cât mai largă care să îmbrățișeze toate fenomenele sociale! Cu sprijinul preasfinției-sale, această broșură atât de utilă, scrisă de dumneavoastră, a fost răspândită, aducând, firește, un real folos... Pe mine, de fapt, mă interesează cu totul altceva: ați declarat adineauri că o cunoașteți destul de bine pe doamna Svetlova? (*Nota bene:* Grușenka se numea Svetlova, lucru pe care l-am aflat abia cu prilejul procesului.)

— Nu sunt obligat să dau cont de toate cunoștințele mele... Sunt un om tânăr... cine poate fi tras la răspundere pentru toată lumea cu care se întâmplă să aibă de-a face? se aprinse Rakitin.

— Înțeleg, înțeleg, natural! se grăbi să se scuze Fetiukovici, prefăcându-se la rândul său încurcat. Ca pe orice om la vârsta dumneavoastră, era explicabil să vă intereseze o femeie tânără și frumoasă, care avea casă deschisă și primea cu atâta amabilitate floarea tineretului monden din acest oraș. Dar... voiam numai să știu dacă vă mai aduceți aminte că, în urma cu două luni, doamna Svetlova a ținut foarte mult să-l cunoască pe cel mai mic dintre frații Karamazov, Alexei Feodorovici, și că v-a promis douăzeci și cinci de ruble ca să-l aduceți la dânsa, așa cum era îmbrăcat – cu rasa călugărească, vreau să zic. După cum s-a aflat, dorința i-a fost împlinită chiar în seara zilei când s-a întâmplat cumplita tragedie care constituie obiectul procesului actual. În seara aceea dumneavoastră ați fost împreună cu Alexei Karamazov acasă la doamna Svetlova. Aș vrea să ne spuneți dacă ați primit într-adevăr de la dânsa cele douăzeci și cinci de ruble promise drept recompensă.

— A fost numai o glumă... Nu văd în ce măsură v-ar putea interesa... Am primit banii doar așa, în glumă... cu gândul să-i restitui mai pe urmă...

— Prin urmare, i-ați primit. Dar nu i-ați restituit până în momentul de față... sau i-ați restituit?

— Astea-s fleacuri... murmură Rakitin. Nu pot răspunde la asemenea întrebări... Bineînțeles c-am să-i restitui...

Președintele găsi cu cale să intervină, dar apărătorul declară că nu mai avea nici o întrebare de pus domnului Rakitin. Așa că domnul Rakitin se retrase din scenă cam plouat. Impresia înălțătoare pe care o lăsase discursul său fusese spulberată și, petrecându-l cu privirea până la ușa, Fetiukovici părea că spune publicului: „Poftim, ca să vedeți câte parale fac acești nobili acuzatori!” în momentul acela, după câte îmi amintesc, avu loc un nou incident provocat de Mitea: revoltat de tonul cu care Rakitin vorbise despre Grușenka, inculpatul răcni din boxă: „Bernard!” Iar când mai apoi președintele, după audierea lui Rakitin, îl întreabă dacă are ceva de spus în legătură cu depoziția martorului, Mitea strigă în gura mare:

— Mi-a cerut bani cu împrumut când eram la închisoare! Un Bernard, nu merită decât să-l scuipi în ochi, un arivist, un ateu care a înșelat buna-credință a preasfinției-sale!

Acuzatul fu bineînțeles admonestat din nou pentru ieșirea lui violentă. În orice caz însă domnul Rakitin primise lovitura de grație. Cu același mediocru rezultat se încheie și depoziția căpitanului Sneghirev, dar dintr-un motiv cu totul diferit. Martorul se prezintă în fața instanței într-un hal fără de hal, murdar, cu hainele rupte și cizmele pline de noroi și, cu toate că se luaseră toate precauțiile, fiind chiar supus unei „expertize” preliminare, se dovedi beat mort. Din capul locului refuză categoric să arate împrejurările în care fusese insultat de Mitea.

— Să-l ierte Dumnezeu! Iliușecika m-a oprit să scot măcar un cuvânt despre asta. S-o îndura Dumnezeu și m-o răsplăti pe lumea cealaltă...

— Cine te-a oprit să vorbești? La cine te referi?

— Cine? Iliușecika, puiul tatii. „Tăticule, zicea, ce urât s-a purtat cu dumneata, tăticule!” Așa mi-a spus; ședeam amândoi acolo, lângă piatra noastră... Acum e pe moarte, sărăcuțul!

Căpitanul izbucni în lacrimi și căzu în genunchi la picioarele președintelui. Fu scos degrabă, în râsetele publicului. Efectul pe care-l sconta procurorul, deși pregătit dinainte, se dusesse pe copcă.

Apărătorul continuă să utilizeze toate mijloacele pe care le avea la îndemână, dovedind, spre mirarea crescândă a publicului din sală, că într-adevăr cunoștea ca pe apă fiecă hârtie din dosar. Așa, de pildă, la început depoziția lui Trifon Borisovici păru să aibă oarecare greutate, fiind, cum era și de așteptat, cu totul defavorabilă acuzatului. Hangiul făcu socoteala pe degete că prima oară când fusese la Mokroe, cu o lună înainte de crimă, Mitea cheltuisese trei mii de ruble ca nimica, „poate doar ceva-ceva mai puțin. Numai câți gologani a lepădat la țigănci! Nu mai vorbesc că pe păduchioșii ceia de mocofani nu i-a cinstit să zici cu o bănuță de cincizeci de căciulă, ci cu hârtii de douăzeci și cinci de ruble! D-apoi cât i s-a mai furat! Pas de mai prinde hoțul! Dacă n-a lăsat nici o urmă, cum să-l afli, când dumnealui arunca banii cu nemiluita?! Așa-i lumea pe la noi, taie păcătoasă, n-are frică de Dumnezeu. Barem pe fetele noastre știu că le-a înzestrat. De unde erau săraci lipiți, de atunci s-au procopsit cu toții.” Într-un cuvânt, nu scăpă din vedere nici o bănuță risipită, adunând para cu para, de parcă ar fi socotit pe abac. Așa că declarația lui Mitea, care

susținea că nu cheltuisese decât o mie cinci sute de ruble, păstrând restul în chip de amuletă la sân, fu răsturnată dintr-o lovitură. „Am văzut cu ochii mei trei mii de ruble în mâinile dumnealui, trei mii în cap. Am văzut foarte bine, că doar m-oi fi pricepând și eu să număr banii!” rosti sus și tare Trifon Borisovici, care își dădea toată osteneala să intre pe sub pielea „mărimilor”. Când veni apoi rândul apărării să pună întrebări, avocatul, în loc să caute cumva să infirme depoziția martorului, se mulțumi să aducă vorba despre o întâmplare petrecută cu o lună înainte de arestare, cu prilejul primului chef pe care Mitea îl făcuse la Mokroe. Doi mujici, dintre care unul era Timofei surugiul, iar celălalt Akim, găsiseră în tindă o sută de ruble pierdute de Mitea la beție. Oamenii ridicaseră banii de jos și-i încredințaseră lui Trifon Borisovici, iar hangiul îi cinstise cu câte o rublă pe fiecare. „Aș vrea să știu, întrebă avocatul, dac-ai avut grijă ori nu să-i restitui între timp domnului Karamazov.” Trifon Borisovici încercă s-o scalde, ca să scape cu fața curată; dar, după confruntarea cu cei doi mujici, fu nevoit a recunoaște că istoria cu suta era adevărată, adăugind însă ca înapoiase banii lui Dmitri Feodorovici chiar atunci pe loc, „ca un om cinstit, numai că dumnealui era beat criță și nu cred că-și mai aduce aminte.” Cum însă până la confruntare, tăgăduise cu tot dinadinsul că s-ar fi găsit ceva, declarația ulterioară cu privire la restituirea banilor lui Mitea care, zicea el, ar fi fost în stare de ebrietate, fu înregistrată sub semnul întrebării. În felul acesta, unul din martorii cei mai primejdioși propuși de Procuratură plecă de la bară discreditat și cu reputația hărtănită. Același lucru se întâmplă și cu cei doi polonezi, care se prezentară țăntoși și siguri pe ei în fața instanței. Înainte de toate, și unul, și altul ținură să mărturisească în gura mare că „au servit coroana”, ca după aceea să declare amândoi că *pan* Mitea încercase să le cumpere onoarea, oferindu-le trei mii de ruble, și că văzuseră un teanc de bani în mâna lui. *Pan* Mussjalowicz își împestrița frazele cu o mulțime de cuvinte poloneze, și, observând că lucrul acesta îi dădea oarecare prestanță în ochii președintelui și ai procurorului, căpătă curaj și își continuă depoziția în limba polonă. Dar Fetiukovici îl prinse numaidecât în laț; oricât căută s-o sucească, Trifon Borisovici, care fusese rechemat în sală, se văzu silit să recunoască, în cele din urmă, că *pan* Wrublewski înlocuise perechea de cărți pe care hangiul o adusese în salonul albastru și că *pan* Mussjalowicz trișase de două ori în timp ce împărțea cărțile. Lucrul acesta îl confirmă și Kalganov în depoziția lui, așa încât cei doi *pani* plecară cu coada între picioare, în hazul asistenței.

La fel pățiră și ceilalți martori care puteau primejdui cumva situația acuzatului. Fetiukovici reuși să-i desființeze pe fiecare în parte, punându-i într-o lumină atât de puțin priincioasă, încât se retraseră cu toții definitiv compromiși. Publicul, fie că era vorba de juriști, fie numai de simpli curioși, îl privea cu admirație, fără să înțeleagă totuși ce importanță poate avea lucrul acesta și în ce măsură ar putea fi decisiv, deoarece toată lumea își dădea seama că acuzarea era situată pe o poziție invincibilă, profilându-se din ce în ce mai amenințătoare. Siguranța însă și liniștea pe care o dovedea „marele maestru” erau atât de convingătoare, încât așteptau cu toții să vadă ce o să se mai întâmple: doar nu venise de florile mărilor o asemenea „personalitate”, și nici nu era el omul care să se înapoieze acasă cu mâinile goale.

III - EXPERTIZA MEDICALĂ ȘI UN FUNT DE ALUNE

Expertiza medicală nu reuși nici ea să atenueze cât de cât vina ce i se aducea inculpatului. De altfel, se pare că nici Fetiukovici, după cum se constată mai târziu, nu era prea convins c-o să dea vreun rezultat. Această formalitate fusese admisă, de fapt, numai datorită insistențelor Katerinei Ivanovna, care adusese special de la Moscova o somitate a lumii medicale. Firește, apărarea n-avea nimic de pierdut, putea cel mult să câștige teren. Cu toate astea, din pricina divergenței intervenite între medicii consultanți, lucrurile luară până la urmă o întorsătură comică. Medicii propuși pentru expertiza erau: faimosul practician adus de la Moscova, doctorul Herzenstube și tânărul ucenic al lui Esculap, Varvinski. Ultimii doi figurau, de altminteri, ca martori în proces la propunerea procurorului. Dintre experți, doctorul Herzenstube fu audiat cel dintâi. Era un bătrânel de vreo șaptezeci de ani, scund și îndesat, cu părul cărunț și o chelie destul de pronunțată, care se bucura de o bună reputație în localitate, unde era prețuit și respectat de toată lumea. Extrem de

conștiincios din punct de vedere profesional, Herzenstube era în același timp un om de ispravă și foarte evlavios, un fel de *herrnhutter* sau „frate morav”. Stabilizat de mult la noi în oraș, medicul știuse totdeauna să-și păstreze demnitatea. Bun la suflet, îngrijea fără plată bolnavii lipsiți de mijloace, intrând în orice cocioabă, ba uneori lăsând pacientului chiar și bani pentru medicamente. În schimb, era încăpățânat ca un catâr; dacă-i intra ceva în cap, nu era chip să-l clintești nici cu o iotă. Pe de altă parte, tot orașul aflase că, deși venit numai de câteva zile în mijlocul nostru, ilustrul medic moscovit își permisesese să facă unele aprecieri extrem de jignitoare pe seama lui Herzenstube. Și nu numai o singură dată; cu toate că somitatea moscovită lua douăzeci și cinci de ruble pentru vizită, nici mai mult, nici mai puțin, se găsiseră destui bolnavi care să-i solicite consultații. Toți aceștia, firește, erau pacienții doctorului Herzenstube, iar faimosul practician nu se sfia să critice foarte caustic tratamentele prescrise de dânsul; ba până la urmă, de câte ori era chemat la vreun bolnav, nici nu apuca bine să intre pe ușă, și întreba: „Cine te-a doftoricit? Herzenstube? He-he!”. Lucru care nu se putea să nu ajungă la urechile celui în cauză. Așadar, cum spuneam, experții se prezentară rând pe rând în fața instanței. Doctorul Herzenstube declară ritos că „facultățile pishice ale inculpatului prezentau o evidentă anomalie.” După ce făcu apoi o serie de considerații pe care cred că nu e cazul să le reproduc, adăugă în încheiere că această anomalie rezulta nu numai din antecedentele acuzatului, ci chiar din comportarea lui în instanță. Rugat să precizeze ce anume i se păruse atât de curios în atitudinea lui Mitea, bătrânul medic mărturisi cu toată sinceritatea și cu o incomparabilă candoare că, atunci când intrase în sală, acuzatul avusese „un aer foarte ciudat, cu totul nepotrivit cu împrejurările; mergea țeapăn ca un soldat, uitându-se drept înainte, când logic ar fi fost să privească în sală, spre stânga, în partea unde se aflau doamnele, fiind un binecunoscut admirator al sexului frumos și, deci, în momentul acela, ar fi trebuit să fie preocupat exclusiv de părerea cucoanelor”, afirmă în concluzie bătrânelul în limbajul lui caracteristic. Trebuie să spunem că doctorul Herzenstube vorbea cu multă plăcere rusește, dar nu știu cum se făcea că toate frazele lui sunau ca și cum ar fi fost traduse din germană, ceea ce însă pe dânsul nu părea să-l incomodeze câtuși de puțin. Toată viața lui medicul fusese convins că vorbește impecabil limba țării, „mai corect chiar decât autohtonii”. Și mai cu seamă avea obiceiul să citeze la tot pasul câte un proverb, adăugind de fiecare dată că dictoanele rusești sunt cele mai frumoase și mai expresive din lume. În plus, distrat cum era, în focul discuției adesea i se întâmpla să uite cuvintele cele mai uzuale, pe care le cunoștea foarte bine, dar care Dumnezeu știe de ce îi zburau pe negândite din minte. La fel pătea, de altfel, și când vorbea graiul său matern: la un moment dat începea să-și fluture mâna prin fața ochilor, ca și cum ar fi vrut să prindă din zbor o expresie ce-i scăpa, și cu nici un preț nu s-ar fi înduplecat să continue până nu și-o reamintea. Observația lui că inculpatul; ar fi trebuit să arunce ocheade doamnelor atunci când intrase pe ușă stârni o rumoare veselă în sală. Herzenstube se bucura de toată, simpatia cuconetului nostru, cu atât mai mult cu cât se știa că, evlavios și pudic din fire, bătrânul holtei avea un adevărat cult pentru femei, pe care le socotea niște ființe ideale, superioare. Cu atât mai mare fu, așadar, surpriza pe care o produse constatarea lui neașteptată.

La rândul său, ilustrul reprezentant moscovit al medicinei confirmă tranșant și autoritar că într-adevăr starea psihică a inculpatului era anormală „în cel mai înalt grad”. După care vorbi pe larg și într-o formă savantă despre diverse stări morbide și „manii”, pentru a declara în concluzie că, după toate informațiile culese de el, acuzatul avusese cu certitudine chiar cu câteva zile înainte de a fi arestat manifestări malade și ca savârșise crima aproape involuntar, deși era perfect lucid în momentul acela, fiind incapabil să se împotrivească impulsului morbid ce-l stăpânea. Pe lângă alte manifestări malade, medicul constata că inculpatul mai era și maniac, ceea ce, după opinia domniei-sale, putea fi un prim simptom de alienație mintală. (*Nota bene.* Am căutat să rezum prelegerea ilustrului medic, care s-a exprimat în termeni foarte savanți, ca un adevărat specialist în materie.) „Toate acțiunile lui sunt într-o flagrantă contradicție cu bunul-simț și logica, continua el. Lăsând deoparte lucrurile pe care nu le-am văzut cu ochii mei, crima și toate celelalte împrejurări ale acestei catastrofe, pot să vă spun că, stând de vorbă cu el acum două zile, tot timpul cât a durat discuția a avut o privire fixă, stranie. Din când în când, începea să râdă din senin, fără nici un motiv. Pare să sufere în permanență de o irascibilitate cu totul inexplicabilă. Uneori se trezește rostind niște cuvinte bizare, de pildă „Bernard, etică” și

așa mai departe, fără nici o legătura cu discuția.” Dovada cea mai sigură a existenței unei manii o constituia, după părerea medicului moscovit, faptul că inculpatul nu putea să vorbească fără să-și iasă din fire despre cele trei mii de ruble de care se socotea frustrat, în timp ce de orice alte insuccese și necazuri pe care le suferise își amintea cu inima ușoară. În fine, din datele pe care izbutise să le culeagă, reieșea că și mai înainte avusese adevărate accese de furie de câte ori venea vorba despre cele trei mii de ruble, deși toată lumea spunea că, altminteri Mitea era un om dezinteresat, care nu ținea de loc la bani. „Cât privește părerea savantului meu confrate care susținea adineauri că, intrând în sală, acuzatul ar fi trebuit să-și întoarcă privirea spre cucoane, iar nu să se uite drept înainte – adăugă cu ironie eminentul medic moscovit încheindu-și depoziția – nu pot spune altceva decât că aserțiunea domniei-sale este pe cât de frivolă, pe atât de eronată, deși sunt într-un tot de acord cu dânsul că în momentul când a trecut pragul acestei încăperi, în care știa că urmează să i se decidă soarta, inculpatul n-ar fi trebuit să aibă privirea ațintită drept înainte, și că lucrul acesta poate fi într-adevăr un indiciu asupra stării anormale în care se găsește în clipa de față. Nu înțeleg însă de ce privirea lui trebuia neapărat să fie îndreptată spre stânga, adică în partea unde stau doamnele, când mult mai firesc ar fi fost să se uite spre dreapta, căutându-și din ochi apărătorul, unica lui speranță, omul de care depinde acum destinul său.” Rostită apăsător, pe un ton ce nu admitea nici un fel de contradicție, părerea eruditului medic suna ca o sentință. Comicul situației pe care o crease divergența dintre cei doi experți ieși cu atât mai mult în relief în urma concluziei formulate de Varvinski audiat după ceilalți doi. Acesta opina că inculpatul era perfect normal și tot așa fusese și în trecut. E adevărat că înainte de arestare avusese nervii zdruncinați și fusese extrem de surescitat, dar nervozitatea pe care o manifestase atunci era suficient motivată de atâtea cauze reale, cum ar fi gelozia, mânia, excesul de băutură din ultima vreme etc. Ca atare, nu putea fi cătuși de puțin vorba de nu știu ce „șoc nervos”, așa cum susținuseră predecesorii săi. Cât privește întrebarea dacă, atunci când intrase în sală, acuzatul ar fi trebuit să privească spre stânga sau spre dreapta, „după modesta lui părere”, mult mai firesc ar fi fost să se uite, așa cum și făcuse de altfel, drept înainte, acolo unde se aflau președintele și jurații, de care știa că depinde soarta lui; în concluzie, deci, „privirea pe care a avut-o inculpatul în momentul acela constituie cea mai bună dovadă că starea lui psihică este absolut normală, cel puțin în prezent”, își încheie cu însuflețire tânărul medic „modesta” lui depoziție.

— Bravo, doctorașule! exclamă Mitea. Așa e!

Acuzatul fu readus la tăcere, iar opinia tânărului ucenic al lui Esculap rămase acreditată, exercitând o influență hotărâtoare atât asupra juraților, cât și asupra publicului, așa cum se putu constata mai târziu. Îndată după aceea, doctorul Herzenstube, chemat din nou la bară, de astă dată în calitate de martor, interveni într-un mod cu totul neașteptat, întinzându-i o mână de ajutor lui Mifca. Ca vechi locuitor al orașului, cunoscând mai demult familia Karamazov, bătrânelul se dovedi în măsură să furnizeze o serie de informații deosebit de interesante pentru „acuzare”, apoi, ca și când și-ar fi luat seama brusc, se grăbi să adauge:

— Și totuși, bietul băiat merita, zău, o soartă mai norocoasă, fiindcă-l cunosc de mic și știu c-a avut totdeauna inimă bună, și când era numai atâtica, și mai târziu. „E foarte bine să fie omul înțelept, spune un proverb rusesc, dar dacă se întâmplă să-i vină în casă încă un om înțelept e și mai bine, fiindcă atunci vor fi două minți în loc de una singură...”

— O minte sănătoasă judecă bine, două minți sănătoase și mai bine, îi sări într-ajutor, impacientat, procurorul, care cunoștea de mult năravul bătrânului de a se întinde la vorbă, tacticos, fără să se simtă cătuși de puțin stingherit că puneia răbdarea ascultătorilor la grea încercare; dimpotrivă, făcea mare haz de propriile lui spirite, destul de greoaie și de plate, o probă de umor nemțesc de care însă el era pe deplin satisfăcut, ba chiar încântat.

— A, da, asta voiam să spun și eu, confirmă el, repetând cu tenacitate: O minte sănătoasă judecă bine, două minți sănătoase, și mai bine. Numai că la tânărul nostru n-a venit nici un om înțelept, și până la urmă și-a trimis și el mintea... ah, cum se spune la asta unde a trimis-o? Îmi scapă cuvântul. A trimis-o la... continuă bătrânul, fluturându-și mâna prin fața ochilor. A, da, *spazieren!*

— La plimbare.

— Da, da, la plimbare, asta voiam să spun și eu. Mintea lui a plecat la plimbare și a ajuns

prin niște locuri atât de îndepărtate, încât s-a rătăcit. Și totuși, e un băiat cinstit și cu suflet. O, mi-aduc foarte bine aminte de el când era numai atâtica și tatăl lui îl trimisese să șadă cu slugile în curtea din dos; parcă-l văd cum alerga cu piciorușele goale și cu pantalonașii prinși numai într-un năsturel...

O undă de duioșie făcu să tremure glasul blajinului bătrân ce devenise dintr-o dată sentimental. Fetiukovici ciuli imediat urechea, presimțind că și declarațiile medicului i-ar putea fi de folos.

— O, da, pe atunci eram și eu mai tânăr... Aveam... da, aveam patruzeci și cinci de ani, abia venisem aici, în oraș. Mi s-a făcut milă de bietul băiat și ce mi-am zis: „Ce-ar fi să-i cumpăr un funt de... Da, un funt de ce? Am uitat cum se cheamă... Știți, de alea după care se prăpădesc ăștia micii, cum le zice... (doctorul începu să-și fluture mâna) cresc în pom, le culegi și pe urmă le împărți la copii...

— Mere?

— O, nuuu! Un funt, adică patru sute de grame! merele se vând cu duzina, nu la cântar... Nu, sunt așa multe, și mici, le pui în gură și fac odată crrrac!

— Alune?

— Da, da, alune, asta voiam să spun și eu, confirmă doctorul cât se poate de liniștit, ca și când cuvântul i-ar fi venit de la sine pe buze. Și i-am adus un funt de alune, fiindcă nimeni pînă atunci nu s-a gîndit să-i aducă ceva. Am ridicat degetul și i-am spus: „Puișor, *Gott der Vater*”;⁶⁴ el a rîs și a rostit după mine: „*Gott der Vater*”. „*Gott der Sohn*”⁶⁵ am spus eu pe urmă. El a rîs iarăși și a ciripit: „*Gott der Sohn*”. „*Gott der heilige Geist*!”⁶⁶, am continuat eu, și el iarăși a rîs și s-a căznit să spună ca mine: „*Gott der heilige Geist*”. Apoi am plecat. După două zile am trecut prin dreptul curții lor și băiețașul m-a strigat: „Nene, nene, *Gott der Vater, Gott der Sohn*”, dar a uitat *Gott der heilige Geist*. I-am adus aminte și iarăși mi s-a făcut milă de el. Apoi l-au trimis de acasă în altă localitate și l-am pierdut din vedere. Au trecut așa douăzeci și trei de ani. Într-o zi ședeam la mine în cabinet, eram cu părul alb acum, când deodată mă pomenesc că intră pe ușă un tânăr chipeș, pe care nu știam de unde să-l iau, și unde-l văd că ridică un deget și-mi spune rîzând: „*Gott der Vater, Gott der Sohn und Gott der heilige Geist*! Am sosit chiar acum în oraș și am venit să vă mulțumesc pentru funtul acela de alune, fiindcă nimeni în afară de dumneavoastră nu s-a gîndit să-mi cumpere măcar un pumn de alune.” Mi-am amintit atunci de anii fericiți ai tinereții și de bietul copilaș care alerga prin curte cu piciorușele goale. Mi s-a răsucit inima în piept și i-am spus: „Asta înseamnă să fii recunoscător dacă n-ai uitat nici acum, când ai crescut mare, funtul de alune pe care ți l-am adus când erai doar atâtica”. L-am strâns în brațe și l-am binecuvîntat. Și am început să plîng. El a rîs, dar i-au dat și lui lacrimile... fiindcă așa-i rusul, de multe ori rîde când ar trebui să plîngă. Și el a plîns, am văzut că avea lacrimi în ochi. Și acum, vai!...

— Și acum plîng, neamțule, și acum plîng, omul lui Dumnezeu! izbucni deodată Mitea.

În orice caz, anecdota bătrînului făcu o impresie favorabilă asupra celor de față. Dar dintre toate mărturiile menite să ușureze situația lui Mitea, efectul cel mai puternic îl produse depoziția Katerinei Ivanovna despre care voi avea prilejul să vorbesc ceva mai încolo. În general, în clipa când începură să se perinde la bară martorii *a decharge*, adică propuși de apărare, norocul păru că-i surăde lui Mitea și – ceea ce este într-adevăr remarcabil – așa cum nici chiar avocatul nu s-ar fi așteptat. Înaintea Katerinei Ivanovna însă tribunalul ținu să asculte mărturia lui Aleoșa. În depoziția sa mezinul menționează la un moment dat un lucru care părea sortit să dărească unul din principalele capete de acuzare.

IV - NOROCUL ÎI SURĂDE LUI MITEA

Nimeni nu s-ar fi așteptat la întorsătura asta și mai puțin decât toți poate chiar Aleoșa. Fusesse chemat să depună ca martor în proces fără să presteze jurământ și, după câte îmi amintesc, de la început, atât avocatul, cât și procurorul îi adresară cuvîntul cu simpatie și

⁶⁴ Dumnezeu-tatăl. (Germ.)

⁶⁵ Dumnezeu-fiul. (Germ.)

⁶⁶ Dumnezeu-sfîntul duh (Germ.)

bunăvoință. Evident, se bucura de o bună reputație. Aleoșa răspunse la întrebări cu modestie, cumpătat, dar, în același timp, toate explicațiile sale erau însuflețite de o dragoste fierbinte pentru fratele lui aflat într-o atât de grea cumpănă. Cerându-i-se unele amănunte în legătură cu el, îl înfățișă ca pe un om pătimaș, incapabil să-și frâneze dorințele, dar totodată înzestrat cu un suflet nobil, mândru și mărinimos, gata să se jertfească pe sine dacă i-ar fi cerut cineva. Recunoscă că în ultimul timp, din pricina pasiunii pe care i-o trezise Grușenka și a rivalității dintre tata și fiu, era atât de surescitat, încât nu mai era chip să te înțelegi cu el. Răspunse însă indignat ipoteza că fratele său ar fi fost în stare să ucidă un om ca să-l jefuiască, deși mărturisi că pentru Mitea cele trei mii de ruble ajunseseră aproape o idee fixă, socotindu-le un drept al lui, o ultimă rămășiță din averea răposatei sale mame, de care Feodor Pavlovici căutase să-l jupoaie prin vicleșug și că, deși nu se arătase niciodată, lacom de parale, ori de câte ori vorbea despre acești bani era ca turbat. În schimb, tot ce avu de spus în legătură cu rivalitatea dintre cele două „persoane”, cum se exprimase procurorul, adică dintre Grușenka și Katia, era destul de evaziv, ba chiar refuză să răspundă în vreo două-trei rânduri.

— Fratele dumneavoastră va mărturisit vreodată c-ar avea intenția să-și ucidă tatăl? Îl întreabă la un moment dat procurorul, care se grăbi să adauge numaidecât: Puteți să nu răspundeți dacă nu vreți.

— Direct, niciodată! declară Aleoșa.

— Dar cum? Indirect?

— Într-o zi mi-a vorbit despre sentimentele lui față de tata, mi-a mărturisit că-l urăște și chiar se teme ca... Într-un moment de exasperare... prididit de scârbă... să nu-l împingă păcatul să-l omoare.

— Și ce-ați spus când l-ați auzit vorbind așa? L-ați crezut pe cuvânt?

— N-aș îndrăzni să spun că da. Întotdeauna însă am avut convingerea că există în el sentimente mai bune, care au să-l salveze în pragul nenorocirii, oprindu-l să facă asemenea păcat, și chiar așa a și fost, pentru că *nu el* l-a omorât pe tata! Încheie Aleoșa răspicat, cu un glas atât de puternic, încât răsună sala.

Procurorul tresări ca un cal de luptă la auzul trompetei.

— Nu mă îndoiesc de sinceritatea deplină a convingerii dumneavoastră, vă rog să mă credeți. Presupun că nu este determinată și că nu are nici un raport cu dragostea pe care i-o purtați nefericitului dumneavoastră frate. Cunoaștem de la anchetă părerea atât de personală pe care o aveți despre tragedia întâmplată în familia dumneavoastră. Nu vă pot însă ascunde faptul că această părere este cu desăvârșire izolată și într-o flagrantă contradicție cu celelalte declarații culese de anchetatori. De aceea mă văd nevoit să insist, rugându-vă să-mi spuneți care sunt datele pe care se bazează convingerea nestrămutată că fratele dumneavoastră este nevinovat și că răspunderea crimei o poartă altcineva, o persoană la care v-ați referit în cursul instrucției?

— În timpul instrucției n-am făcut decât să răspund la întrebările ce mi s-au pus. Nu țin minte să-l fi acuzat pe Smerdeakov, rosti liniștit și pe îndelete Aleoșa.

— Totuși, l-ați bănuț c-ar fi ucigașul?

— L-am bănuț, așa e, biziindu-mă pe spusele lui Dmitri. Înainte de a mi se lua declarația, mi-a relatat cineva împrejurările în care a fost arestat și știam c-a pomenit numele lui Smerdeakov. Sunt absolut convins că fratele meu n-are nici un amestec. Și din moment ce n-a săvârșit el crima, atunci...

— Criminalul nu poate fi decât Smerdeakov? Dar de ce tocmai el? De ce sunteți chiar atât de convins că fratele dumneavoastră e nevinovat?

— Nu pot să pun la îndoială cuvântul lui. Știu că pe mine nu mă poate minți. Mi-am dat seama după chipul lui că nu minte.

— Numai după chipul lui? Alte dovezi nu aveți?

— Nu, altele n-am.

— Și acuzația pe care i-o aduceți lui Smerdeakov se sprijină pe aceleași dovezi, adică pe spusele fratelui dumneavoastră și pe expresia feței sale?

— N-am altele.

Procurorul socoti de cuviință să se oprească aici. Toată sala încercase o cumplită dezamăgire ascultând răspunsurile lui Aleoșa. Înainte de proces, Smerdeakov fusese obiectul unor discuții însuflețite; unul auzise cutare lucru, altul ținea să demonstreze nu știu

ce; se zvonise că Aleoșa ar fi adunat o serie de probe senzaționale menite să-l scoată din cauză pe fratele său și care totodată dovedeau categoric vinovăția valetului, și acum, poftim, singurul argument pe care putea să-l aducă era convingerea lui intimă, atât de firească din partea unui om care era fratele acuzatului!

Veni, în sfârșit, și rândul lui Fetiukovici să pună întrebări. Avocatul ținu să știe, în primul rând, când anume vorbise inculpatul despre ura pe care o nutrea față de tatăl lor. mărturisindu-i că s-ar putea la un moment dat să ajungă la crimă și dacă nu cumva lucrurile acestea i le împărtășise ultima oară când se întâlniseră înainte de catastrofă. Aleoșa tresări, ca și cum descoperise deodată ceva ce abia în momentul acela i se arătase deslușit.

— Mi-am amintit acum de un lucru pe care aproape că-l și uitasem. În momentul când s-a petrecut mi s-a părut ce-i drept curios, dar numai acum...

Însuflețit de gândul ce-i fulgerase brusc prin minte, Aleoșa povesti cum ultima oară, când, în drum spre mănăstire, se întâlnise pe înserat cu Mitea, în dreptul copacului de la răscruce, fratele lui se lovise cu pumnul în piept – „aici, sus – repetându-i de câteva ori că există totuși un mijloc de a-și redobândi onoarea pierdută și că mijlocul acesta se află la îndemână, în sân, asupra sa... „După gestul pe care l-a făcut: atunci, lovindu-se în piept, am crezut că vorbea despre inima lui, continuă Aleoșa, că nădăjduia, adică, să găsească în sine destulă putere ca să scape de mârșăvia cumplită pe care era pe cale s-o facă și care i se părea atât de dezonorantă, încât nici chiar mie nu avea curajul să mi-o mărturisească. Îmi închipuiam că trebuia să fie ceva în legătură cu tata, că se cutremura numai la gândul c-ar putea săvârși o nelegiuire ridicând mâna asupra lui să-l lovească. Și totuși, îmi făcea impresia ca-mi arată ceva, un lucru pe care-l poartă în sân, ba chiar țin foarte bine minte, mi-am făcut socoteala că inima nu se află în punctul acela, ci mult mai jos și mai într-o parte, în timp ce el îmi arăta aici sus, spre furca gâtului, mereu în același loc. Pentru moment mi s-a părut absurd, dar acum mă gândesc că-mi arăta probabil amuleta în care cususe cele o mie cinci sute de ruble...”

— Exact! strigă Mitea din boxă. Așa a fost, Aleoșa, ai ghicit, în dreptul ei băteam așa cu mâna.

Fetiukovici se întoarse imediat spre el, implorându-l să stea liniștit, apoi începu să-l descoasă pe Aleoșa de-a fir-a-păr. Însuflețit de amintirea celor petrecute atunci, mezinul își susținu stăruitor părerea că atunci când îi vorbise despre nu știu ce mârșăvie pe care se temea c-o s-o săvârșească, fratele lui se referise cu siguranță la faptul că, având asupra lui cele o mie cinci sute de ruble pe care ar fi putut foarte bine să le restituie Katherinei Ivanovna, achitând jumătate din datorie, se gândea totuși să nu-i mai dea banii înapoi, folosindu-se de ei ca să poată pleca împreună cu Grușenka, bineînțeles în cazul când ar fi convins-o să-l urmeze...

— Da, așa a fost, cu siguranță că așa s-a întâmplat! rosti înfierbântat Aleoșa, ridicând brusc glasul. Mi-a spus atunci, ba nu, a strigat c-ar putea să steargă numaidecât cel puțin pe jumătate, da, *pe jumătate* (a insistat asupra acestui cuvânt), rușinea de care se simte copleșit, dar că, din păcate, e prea slab de înger și n-are s-o facă... Știa dinainte că nu poate, că-i incapabil s-o facă!

— Și vă aduceți aminte precis, sunteți absolut sigur că s-a bătut în piept acolo unde spuneți dumneavoastră? stăruie Fetiukovici.

— Țin minte precis și sunt absolut sigur de asta, pentru că în același moment m-am gândit: „De ce o fi arătând acolo când inima se află mai jos?” Pe loc însă mi-am spus că e ceva absurd... da, mi-aduc foarte bine aminte că mi s-a părut o idee absurdă... am avut într-adevăr impresia asta... Tocmai de aceea, cred, mi-a apărut acum în fața ochilor toată scena. Cum am putut să uit! Gestul pe care l-a făcut atunci era ca să-mi arate amuleta; să mă convingă probabil că, deși poate oricând să restituie banii, până la urmă totuși n-o să-și achite datoria! Și după aceea, în momentul când a fost arestat la Mokroe a strigat – așa mi s-a povestit și cred că cine mi-a spus nu minte – că lucrul cel mai rușinos din viața lui, ticăloșia cea mai mare pe care a săvârșit-o vreodată a fost atunci când a avut posibilitatea să-i plătească jumătate (exact jumătate!) din datorie Katherinei Ivanovna, ca să nu mai treacă drept o lichea în ochii ei, și totuși nu s-a putut decide s-o facă; a preferat să rămână mai departe un pungaș, numai să nu se despartă de bani! Și cât l-a chinuit datoria asta, cât sânge rău și-a făcut din pricina ei! exclamă Aleoșa, încheindu-și depoziția.

Procurorul bineînțeles interveni la rândul său, rugându-l pe Aleoșa să mai arate o dată cum s-au petrecut lucrurile, și repetă de câteva ori aceeași întrebare, ce părea să-l preocupe în mod deosebit: dacă într-adevăr avusese impresia că atunci când se lovise în piept acuzatul voia să-i arate ceva. Poate că se bătuse cu pumnul în piept numai așa, fără nici o intenție?

— Dar nu s-a bătut cu pumnul! protestă Aleoșa. Mi-a arătat ceva cu degetele împreunate uite aici, sus... Cum de nu m-am gândit până acum? Nu pot să înțeleg cum am uitat!

Adresându-se inculpatului, președintele îl întreabă ce are de spus în legătură cu depoziția martorului. Mitea confirmă că lucrurile relatate de fratele său sunt într-un tot exacte, că într-adevăr îi arătase atunci cele o mie cinci sute de ruble pe care le ținea în sân, atârinate de gât, mărturia ticăloșiei lui:

„Da, o ticăloșie, nu tăgăduiesc! Cea mai mare infamie pe care am săvârșit-o în viața mea! declară el. Puteam foarte ușor să-i înapoiez banii și totuși nu m-am îndurat, deși îmi dădeam seama că dânsa o să rămână mai departe cu o părere proastă despre mine, căci ce putea să creadă decât că sunt un hoț? Lucrul cel mai grav însă e că știam dinainte că n-am să-i restitui banii! Aleoșa are dreptate! Îți mulțumesc, frățioare!”

Cu aceasta audierea lui Aleoșa se termină. Important și semnificativ în același timp în depoziția lui era faptul că aducea în sfârșit măcar un element nou, o probă cât de mărunță, mai bine zis un rudiment de probă, care atesta într-o măsură oarecare existența celor o mie cinci sute de ruble cusute în amuletă, dovedind totodată că inculpatul nu mințise atunci când declarase anchetatorilor la Mokroe că banii ar fi fost „ai lui”. Fericit, cu fața îmbujorată de emoție, Aleoșa se așază la locul ce i se indicase și multă vreme nu reuși să se dezmeticească, repetându-și mereu în gând: „Cum de am uitat? Cum de am putut să uit? De ce nu m-am gândit până acum?”

După el se prezintă în fața tribunalului Katerina Ivanovna. Apariția ei stârni un neastâmpăr în sală; doamnele începură să mânuiască lornietele și binocurile, în timp ce domnii se foiau în bănci ca s-o vadă mai bine; unii chiar se ridicară în picioare. Toată lumea vorbea mai apoi că în momentul când intrase pe ușă, Mitea se făcuse alb ca varul la față. Îmbrăcată toată în negru, martora se apropie cu un aer modest, aproape cu timiditate, de bară, așa cum i se spusese. Cu greu ți-ai fi putut da seama după figura ei dacă era sau nu emoționată, în schimb, în privirea ei sumbră, mocnită, scânteia o dârză hotărâre. Era extraordinar de frumoasă în clipa aceea, așa cel puțin susțineau mai apoi mulți din cei ce asistaseră la proces. Kateiina Ivanovna vorbi cu glas molcom, dar deslușit, așa încât fiecare cuvânt se auzea până în fundul sălii, păstrându-și stăpânirea de sine sau, în orice caz, silindu-se să dea impresia asta. Președintele îi puse o serie întreagă de întrebări, adresându-i-se cu menajamente și cu foarte multă sollicitudine, ca și cum s-ar fi temut să atingă „unele coarde prea sensibile”, plin de respect pentru durerea ce o mistuia. Dând lămuririle ce i se cereau, printre altele martora declară din capul locului fără nici o ezitare că fusese oficial logodită cu inculpatul „până în momentul când m-a părăsit...” adăugase ea ceva mai încet. În privința celor trei mii de ruble pe care i le încredințase lui Mitea ca să le expedieze prin poștă rudelor ei, răspunse ritos: „Când i-am dat banii, nu i-am spus să-i trimită imediat; simțisem că e într-o situație destul de dificilă... În momentul acela... I-am încredințat cele trei mii de ruble cu condiția ca să le expedieze când va putea în decurs de o lună. Era inutil să-și facă atâta sânge rău din pricina acestei datorii...” Dar cum n-are rost, cred, să reproduc textual fiecare întrebare ce i s-a pus împreună cu răspunsul respectiv, mă voi mulțumi să redau numai esențialul mărturiilor ei.

— Eram ferm convinsă c-o să aibă toată grija să trimită, banii când o să-i primească de la tatăl lui, explică dânsa, răspunzând la o nouă întrebare. Totdeauna am fost încredințată că banii nu înseamnă nimic pentru el și că este cinstit până în adâncul sufletului... Mi-am dat seama că este de o corectitudine perfectă... În chestiunile bănești. De altfel, era sigur c-o să capete cele trei mii de ruble cu care îi rămăsese dator tatăl lui – mi-a vorbit de câteva ori despre asta. Știam că e în conflict cu dânsul și am avut tot timpul convingerea că bătrânul l-a nedreptățit. Nu-mi aduc aminte să-l fi auzit amenințându-l vreodată. Cel puțin în prezența mea nu i-a scăpat nici un cuvânt care să poată fi luat drept o amenințare. Dacă s-ar fi gândit să vină la mine, l-aș fi liniștit numaidecât, i-aș fi spus că n-are nici un rost să se frământa atâta din pricina unei biete datorii de trei mii de ruble, dar n-am mai dat ochii cu el de atunci... iar eu... fusesem pusă într-o asemenea situație că... mi-ar fi fost imposibil să-l

chem... De altfel, nu puteam să am nici un fel de pretenții în privința acestei datorii, adăugă ea apăsător. Și el mi-a întins cândva o mână de ajutor, oferindu-mi o sumă mult mai mare decât asta, pe care am acceptat-o fără șovăire, cu toate că n-aveam de unde să știu pe atunci c-am să fiu în măsură vreodată să-i restitui datoria...

Glasul ei suna ca o sfidare. O clipă mai târziu i se dădu cuvântul lui Fetiukovici care putu să-i pună la rândul său întrebări.

— Asta s-a întâmplat mai demult - nu-i așa? curând după ce v-ați cunoscut, și nu aici în localitate? Începu precaut avocatul, simțind numaidecât că balanța s-ar putea înclina în favoarea clientului său. (În paranteză fie spus, deși fusese special chemat de la Petersburg datorită în parte insistențelor Katerinei Ivanovna, Fetiukavici habar n-avea de cele cinci mii de ruble pe care i le dăduse Mitea odinioară în orașul ei natal, când, impresionată de gestul acestuia, se plecase „până la pământ” în fața lui. Și Katerina Ivanovna nu-i spusese nimic! În orice caz, era destul de curios că-i ascunsese lucrul acesta. De unde se putea presupune, și pe bună dreptate, că până în ultima clipă nici ea nu știuse dacă o să povestească sau nu în instanță episodul respectiv și că lăsase totul la voia întâmplării, așteptând o inspirație de moment.) Nu, niciodată n-am să pot uita scena asta! Martora începu să povestească cu de-amănuntul, de la un capăt la altul, toată, dar toată pătrânind despre care Mitea îi vorbise lui Aleoșa, și cum se plecase „până la pământ” în fața lui, și pricina pentru care fusese nevoită să-i primească ajutorul, și ce se întâmplase cu tatăl ei, și cum ajunsese să se ducă la Mitea acasă, ferindu-se totuși să pomenească un singur cuvânt, să facă o cât de mică aluzie la faptul că Mitea îi propusese surorii sale „s-o trimită pe Katerina Ivanovna la el după bani”. Trecu sub tăcere cu mărinimie acest amănunt și nu se sfii să mărturisească deschis că singură, da, singură se gândise atunci să alerge la tânărul ofițer, ascultând numai imboldul inimii, în speranța că... va izbuti să-l înduplece să-i dea suma trebuincioasă. Era într-adevăr o scenă zguduitoare! Tremuram tot, înfiorat, ascultând-o. Toată sala era numai ochi și urechi, silindu-se să nu piardă nici o vorbă. Așa ceva încă nu se mai văzuse, nici nu se auzise la noi în oraș; oricât de indiferentă față de opinia publică ar fi fost Katerina Ivanovna, nimeni nu s-ar fi așteptat din partea unei fete atât de orgolioase ca dânsa la o mărturisire atât de sinceră, la un asemenea sacrificiu neprecupețit, la o autoflagelare atât de cumplită! Și pentru ce? Ca să scape dintr-o grea încercare pe omul care o trădase și o jignise profund! Și ca să-i ușureze cât de cât situația, câștigând bunăvoința juraților! Într-adevăr, imaginea ofițerului care fusese în stare să-și dea ultimii bani - cinci mii de ruble, adică tot ce-i mai rămăsese din averea lui, înclinându-se plin de respect în fața unei copile neprihănite - era arătată într-o lumină simpatcă, atrăgătoare, dar... În momentul acela, nu știu de ce, am avut o strângere de inimă. Presimțeam, poate, puhoiul de clevetiri pe care aveau să-l dezlănțuie (așa cum, de altfel, s-a și întâmplat) declarațiile astea! Îndată după proces, gura lumii începu să foarfece, vorbind cu fel de fel de subînțelesuri ironice despre depoziția Katerinei Ivanovna, fiindcă, ziceau unii și alții, povestea cu ofițerul nu părea chiar atât de verosimilă: în orice caz, era greu de crezut c-o lăsase pe tânăra fată să plece așa cum venise, „mulțumindu-se numai cu o plecăciune respectuoasă”. Se făcea chiar aluzii la nu știu ce „omisiune” din partea martorei, care trecuse prea repede peste anumite detalii. „Și chiar dac-ar fi spus numai adevărul, fără să ascundă nimic, comentau cele mai respectabile doamne din societate, rămâne totuși întrebarea dacă se cuvine ca o fată cumsecade să facă asemenea pas, chiar dacă era în joc soarta tatălui său”. Se poate oare ca o persoană atât de inteligentă și de rezonabilă cum era Katerina Ivanovna să nu-și fi dat seama din capul locului de toate comentariile răutăcioase pe care în mod inevitabil avea să le prilejuiască purtarea ei? Firește că da, și totuși se hotărâse să meargă până în pânzele albe! E adevărat însă că aceste calomnii veninoase începură a fi vânturate mult mai târziu, pentru că în primul moment toată lumea din sală, fără doar și poate, fu copleșită de emoție. Până și jurații ascultau mărturisirile Katerinei Ivanovna cu sfințenie, într-o tăcere smerită, respectuoasă. Procurorul nu-și permise să-i pună nici o întrebare, iar Fetiukovici se înclină adânc în fața ei. O, nici vorbă, se simțea aproape stăpân pe situație! Câștigase un avantaj incalculabil, fiindcă era imposibil de crezut că un ora atât de bine intenționat, care dăruise cu atâta generozitate cinci mii de ruble, adică tot ce avea la sufletul lui, putea fi în stare să-și ucidă tatăl în puterea nopții ca să-l jefuiască de trei mi de ruble! Fetiukovici avea acum la îndemână un temeinic argument pentru a respinge cel puțin acuzația de tâlhărie. „Cazul” se înfățișa dintr-o dată într-o lumină nouă. O adiere de simpatie față de Mitea

înviorase atmosfera din sală. Cât despre el... Am auzit spunându-se mai apoi că, în timp ce Katerina Ivanovna făcea declarațiile arătate mai sus, încercase de vreo două ori să se ridice în picioare, apoi se prăbușise pe bancă, îngropându-și fața în palme. În momentul când însă martora sfârși de vorbit, acuzatul întinse brațele spre ea și exclamă cu lacrimi în glas:

— Katia, de ce m-ai nenorocit? și izbucni în plâns, ca după o clipă, venindu-și în fire, să strige din nou: Acum soarta mea e pecetluită!

Pe urmă încremeni ca o stană de piatră, cu dinții încleștați și brațele încrucișate pe piept. Katerina Ivanovna rămase mai departe în sală, luând loc pe scaunul ce-i fusese rezervat. Era palidă la față și stătea cu ochii pironiți în podele. Persoanele care se aflau în preajmă povesteau că o bună bucată de vreme după aceea tremurase ca scuturată de friguri. În sfârșit, aprodul strigă numele Grușenkăi.

Ne apropiem acum de momentul culminant al procesului, când s-a dezlănțuit catastrofa neașteptată care avea să-i dea lovitura de grație lui Mitea. Dacă nu s-ar fi produs acest incident, sunt convins – și toată lumea susținea același lucru, pe care, de altfel, l-au confirmat în unanimitate juriștii – că în orice caz acuzatul ar fi beneficiat cel puțin de circumstanțe atenuante. Despre asta însă vom avea prilejul să vorbim mai încolo. Deocamdată ne vom ocupa de Grușenka.

Martora apăru îmbrăcată și ea tot în negru, cu splendidul său șal pe umeri. Lunecând fără zgomot pe podele, cu pasul ei lin, vătuit și cu o ușoară legănare din șolduri, așa cum merg uneori femeile ceva mai trupeșe, Grușenka se apropie de bară cu privirea ațintită asupra președintelui, fără să se uite nici în dreapta, nici în stânga. Mi se păru nespus de frumoasă în momentul acela; n-aveam de loc impresia c-ar fi fost mai palidă ca de obicei, așa cum pretindeau mai apoi câteva cucoane, care susțineau că intrase în sală cu o figură încordată și că i se citea răutatea pe față. Cred că era numai extrem de nervoasă și în același timp stingherită peste măsură de privirile disprețuitoare și curioase ale publicului ahtiat de scandaluri. Grușenka era una din acele firi trufașe, incapabile să suporte disprețul, care iau foc imediat ce li se pare că cineva le desconsideră cât de cât și, încinse de mânie, abia așteaptă un prilej ca să răbufnească. Probabil că se simțea și puțin intimidată, și în același timp îi era rușine de timiditatea ei, așa încât nu poate fi nici un motiv de mirare că depoziția sa nu reuși să păstreze un ton ceva mai echilibrat, fiind, dimpotrivă, când involburată de izbucniri mânioase, când arogantă, când de o grosolanie supărătoare, pentru ca, mai apoi, aducându-și sieși tot felul de acuzații, în glasul ei să se simtă o convingere pornită din inimă și o sinceră dorință de autoflagelare. Vorbea uneori ca și când s-ar fi azvârlit într-o prăpastie. „Fie ce-o fi, nu-mi pasă, trebuie să spun și asta...” întrebata despre relațiile ei cu Feodor Pavlovici, răspunse scurt și cuprinzător: „Fleacuri, ce sunt eu de vină dacă i-am căzut cu tronc?”, ca după o clipă să declare: „Ba nu, eu sunt păcătoasa, fiindcă mi-am bătut joc și de unul, și de celălalt – de al bătrân și de ăsta de aici. Din pricina mea amândoi și-au frânt gâtul. Toate s-au întâmplat numai din vina mea!” Nu știu cum veni vorba la un moment dat de Samsonov: „Asta-i treaba mea, n-am de dat nimănui socoteală! ripostă ea agresivă. Omul ăsta mi-a făcut un mare bine la vremea lui, m-a scos, desculță, din noroi, atunci când părinții mei m-au aruncat pe drumuri.”

Președintele îi atrase atenție pe un ton destul de politicos că trebuie să răspundă exclusiv la întrebări, fără să intre în amănunte inutile. Grușenka se îmbujora toată și ochii începură să-i scapere.

Nu văzuse niciodată plicul cu bani, auzise numai despre el de la „banditul acela”, care-i dăduse de știre că Feodor Pavlovici pusese deoparte trei mii de ruble într-un plic. „Moși pe groși, îl purtam numai cu vorba ca să-mi bat joc de el, putea să m-aștepte mult și bine, că tot nu m-aș fi dus...”

— Cine-i „banditul” despre care ați pomenit adineauri? se interesă procurorul.

— Cine? Smerdeakov, feciorul care l-a omorât pe stăpân-su și s-a spânzurat și el aseară!

Firește i se cerură numaidecât explicații asupra motivelor pe care se baza o acuzație atât de categorică, dar nici ea nu putu să aducă o dovadă precisă.

— Așa mi-a spus Dmitri Feodorovici și așa trebuie să fie, dacă spune el. Toată nenorocirea i se trage de la femeia aceea de care s-a despărțit, numai ea e de vină. Ba nu, zău! adăugă Grușenka, tremurând toată, cu o voce înveninată de ură.

Fu rugată din nou să arate cine era persoana la care făcea aluzie.

— Cine? Domnișoara aia, Katerina Ivanovna. M-a chemat acasă la dânsa și m-a *tratarisit*

cu ciocolată, credea c-o să mă incinte așa, cu una, cu două. N-are nici un pic de obraz, ba nu zău...

Președintele o întrerupse cu asprime, punându-i în vedere să-și aleagă mai bine cuvintele. Dar inima ei de femeie geloasă se învolburase, hotărâtă să meargă până în pânzele albe.

— Atunci când inculpatul a fost arestat la Mokroe, spuse procurorul, ca și când și-ar fi reamintit deodată de ceva, toată lumea care era de față v-a văzut cum ați dat buzna din odaia vecină strigând: „Numai eu sunt vinovată, împreună trebuie să mergem la ocnă!” Prin urmare, în momentul acela și dumneavoastră ați fost convinsă că-și omorâse tatăl.

— Nu mai țin minte ce-am simțit atunci, răspunse Grușenka. Auzeam pe toată lumea strigând că l-a omorât pe taică-său, și în momentul acela mi-am dat seama că totul s-a întâmplat numai din vina mea, că numai din pricina mea l-a ucis. Dar când mi-a mărturisit cu gura lui că e nevinovat, l-am crezut pe cuvânt, așa cum îl cred și acum și am să-l cred totdeauna: omul ăsta nu e în stare să mintă!

Când Fetiukovici îi puse la rândul său întrebări, printre altele mi-aduc aminte că-i ceru unele lămuriri în legătură cu Rakitin, interesându-se dacă într-adevăr primise cele douăzeci și cinci de ruble pe care i le făgăduise „ca să i-l aducă pe Alexei Feodorovici Karamazov”.

— Păi nu-i nici o mirare c-a primit! confirmă cu un zâmbet ironic Grușenka. Mereu venea după cerșit; cred că-mi ciupea, așa, vreo treizeci de ruble pe lună, bani de buzunar, fiindcă avea ce să mănânce și să bea, așa că nu-i plâng de milă!

— Dar ce vă determina să fiți atât de generoasă cu domnul Rakitin? insistă Fetiukovici, cu toate că președintele stătea ca pe ace în jilțul lui.

— Păi dacă mi-e văr! Mamele noastre erau surori. Însă m-a rugat să nu-l dau de gol aici, i-e rușine cu mine.

Toată lumea rămase grozav de mirată aflând acest amănunt necunoscut până atunci; nimeni din tot orașul nu știa nimic, și tot așa și la mănăstire, ba chiar și Mitea habar n-avea. Am auzit mai apoi că Rakitin se făcuse roșu ca un rac. Cu puțin înainte de a fi chemată în sală, Grușenka aflase de la cineva că depoziția lui fusese defavorabilă acuzatului și era supărată foc pe el. Discursul plin de o nobilă însuflețire al domnului Rakitin, tiradele sale împotriva iobăgiei și a haosului social zăceau doborâte la pământ, definitiv și iremediabil. Fetiukovici părea satisfăcut: primise pe neașteptate un ajutor providențial. Depoziția Grușenkăi fu relativ scurtă, deoarece martora n-avea de unde să cunoască alte date decât cele știute de toți. În schimb, asupra publicului făcu o impresie cât se poate de proastă. Sute de priviri; disprețuitoare se ațintiră asupra ei în momentul când, terminând tot ce avea de spus, luă loc în sală, la o distanță respectabilă de Katerina Ivanovna. În timp ce răspundea la întrebări, Mitea stătuse neclintit ca o stană de piatră în boxă, cu ochii pironiți în pământ, fără să scoată o vorbă.

În sfârșit, venise și rândul lui Ivan Fiodorovici să fie audiat.

V - CATASTROFA

Trebuie să menționez că Ivan fusese chemat înaintea lui Aleoșa. Grefierul însă îi adusesese la cunoștință președintelui că, din cauza unei indispoziții subite sau a unei crize neașteptate, martorul nu putea să se prezinte, dar că de îndată ce se va simți mai bine va fi în măsură să-și facă depoziția. Lucrul acesta nu se află decât mai târziu; la început nimeni nu-i dăduse vreo atenție. Astfel încât apariția lui, în primul moment, trecu aproape neobservată. Martorii principali, printre care se numărau și cele două rivale, fuseseră audiați, iar curiozitatea publicului, satisfăcută. Lumea începea să dea semne de oboseală. Mai erau câteva persoane care așteptau să fie chemate în fața instanței și ale căror declarații, după tot ceea ce se spusese mai înainte, nu putea să prezinte vreo importanță deosebită, nici să aducă vreun element nou.

Timpul trecea.

Ivan Feodorovici se apropie de bară cu o încetineală exasperantă, fără să privească pe nimeni, cu capul în pământ, ca și când ar fi cumpănit ceva în minte. Era corect îmbrăcat, dar avea un aer bolnăvicios, așa cel puțin îmi făcea impresia, se citea o suferință ascunsă pe obrazul lui pământiu, ca de muribund. Într-un târziu abia, ridică agale ochii și roti o

privire tulbure prin sală. În momentul acela Aleoșa sări brusc în picioare, scăpând un geamăt care îmi stăruie și acum în urechi, deși nimeni aproape sau prea puțini l-au auzit.

Președintele atrase atenția martorului că, nefiind obligat să facă o depoziție sub prestare de jurământ, are dreptul să nu răspundă la întrebări dacă nu vrea, dar că, bineînțeles, este dator să spună ce-i dictează conștiința etc, etc. Ivan Feodorovici îl asculta, privindu-l cu ochii împăienjeniți. Deodată, pe chipul lui prinse a flutura un zâmbet și, în clipa când președintele, care se uita la el cu mirare, termină de vorbit, Ivan Feodorovici izbucni într-un hohot de râs.

— Altceva? întrebă el incisiv.

Publicul încremeni, bănuind o întorsătură neașteptată. Președintele părea îngrijorat.

— Poate că... nu vă simțiți încă restabilit?... Întrebă el, căutându-l din ochi pe grefier.

— Puteți fi liniștit, excelență, mă simt destul de bine, și sunt chiar în măsură să vă împărtășesc unele lucruri interesante, răspunse calm și cât se poate de ceremonios Ivan Feodorovici.

— Aveți ceva deosebit să ne comunicați? întrebă în continuare președintele, păstrând încă o umbră de îndoială.

Martorul puse din nou ochii în pământ și stătu așa câteva clipe, apoi ridică fruntea și răspunse șovăitor:

— Nuuuu... nimic deosebit.

I se puseră câteva întrebări la care răspunse cu jumătate de gură și foarte laconic. Tot ce spunea era logic și natural, dar se vedea că i-e silă să vorbească și parcă din ce în ce i se făcea mai lehamite. De cele mai multe ori se mulțumi să răspundă: „Nu știu”. Bunăoară, nu știa nimic despre răfuielele bănești dintre Dmitri Feodorovici și taică-său. „Și nici nu m-au interesat vreodată”, adăugă el. Îl auzise într-adevăr pe acuzat proferând amenințări la adresa bătrânului, iar despre plicul cu bani aflate de la Smerdeakov.

— Mereu același lucru, rosti el la un moment dat cu o figură obosită, întrerupându-se la mijlocul unei fraze. Nu am nimic nou să vă spun.

— Văd că sunteți slăbit și înțeleg foarte bine sentimentele dumneavoastră... Încuviință președintele.

Adresându-se apoi procurorului și apărării, se interesă dacă mai au de pus vreo întrebare martorului, când deodată Ivan Feodorovici se rugă cu o voce istovită:

— Dați-mi voie să mă retrag, excelență, mă simt foarte rău.

Și fără să mai aștepte asentimentul președintelui, se îndreptă spre ieșire. După câțiva pași însă se opri locului, ca și când ar fi chibzuit ceva în sinea lui, zâmbi ușor și se întoarse din drum.

— Îmi cer iertare, excelență, dar am făcut și eu ca mireasa aceea de la țară... Știți... care zicea: „Dacă vreau, mă gătesc, dacă nu vreau, nu mă gătesc!” Toată lumea umbla după ea cu sarafanul și să-i prindă vâlul pe cap să meargă la cununie și ea o ținea una și bună: „Dacă vreau, mă gătesc, dacă nu vreau, nu mă gătesc!” E o ilustrare a umorului nostru popular...

— Ce vreți să spuneți? întrebă președintele încruntat. — Veți vedea imediat, zise Ivan Feodorovici, scoțând cu o mișcare bruscă din buzunar un teanc de bancnote. Poftim banii... banii care erau în plicul acela (și arată cu capul spre masa pe care se aflau corpurile delictelor). Suma pentru care a fost ucis tatăl meu. Unde să-i pun? Domnule grefier, fii bun te rog și dă-i dumneata mai departe.

Grefierul se apropie să ia teancul pe care-l întinse apoi președintelui.

— Dar cum se face c-au ajuns în mâinile dumneavoastră... dacă sunt într-adevăr banii cu pricina? se miră președintele.

— Mi i-a încredințat chiar ucigașul, adică Smerdeakov. Am fost pe la el aseară, înainte de a se fi spânzurat. El l-a omorât pe tata, nu fratele meu. El a săvârșit crima, îndemnat de mine... Cine nu dorește moartea tatălui său?...

— Sunteți în toate mințile? rosti fără să vrea președintele.

— Ba bine că nu! Am mintea întreagă, vă garantez... Întreagă și ticăloasă, la fel de întreagă și de ticăloasă ca și a dumneavoastră, ca și mințile acestor... rrrături! scrâșni el disprețuitor și cu ură, întorcându-se subit cu fața spre public. Toți și-au ucis părinții și acum uite ce mutre înspăimântate fac! Toți joacă teatru și aruncă praf în ochii celorlalți. Ipocriților! Nu e unul care să nu dorească moartea lui taică-său! O lighioană înghite pe

alta... Dacă s-ar adevăra că nu e vorba de nici un paricid, ar sări în sus toți scandalizați și ar pleca pe aci încolo furioși... Vor spectacole!... „Pâine și jocuri de circ!” Asta vor. Dar nici eu nu sunt mai breaz! N-aveți cumva puțină apă? Dați-mi să beau puțină apă, pentru numele lui Dumnezeu! gemu deodată Ivan, apucându-se cu mâinile de cap.

Grefierul se repezi spre el. Aleoșa sări de la locul său strigând: „E bolnav, nu luați în serios vorbele lui, are febra, aiurează” Katerina Ivanovna se ridică brusc de pe scaun, uitându-se la Ivan Feodorovici înmărmurită de spaimă. Mitea se sculă și el în picioare; un zâmbet dureros îi schimonosea gura și se uita fix la fratele său, sorbindu-i lacom fiecare cuvânt.

— Fiți pe pace, nu sunt nebun, sunt un criminal, atâta tot! Nu și nebun! continuă Ivan. Nu puteți avea pretenția de la un criminal să fie un bun orator! adăugă el fără nici o noimă, râzând forțat.

Descumpănit de acest incident, procurorul se aplecă să-i spună ceva președintelui. Jurații șopteau între ei. Fetiukovici era numai ochi și urechi. Toată lumea încremenise în bănci, așteptând să vadă ce o să se mai întâmple. Președintele se dezmetici în sfârșit.

— Țin să atrag atenția martorului că se exprimă într-un mod cam confuz, folosind un limbaj nepermis! V-am ruga, deci, dacă se poate, să vă liniștiți și după aceea să continuați depoziția... evident, dacă aveți într-adevăr ceva de spus. Cu ce puteți dovedi destăinuirea pe care ne-ați făcut-o adineauri... dacă nu cumva sunt simple halucinații?

— Tocmai aici e toată dificultatea: n-am nici un martor. Decât doar dacă jigodia de Smerdeakov v-ar trimite de pe lumea cealaltă – ceea ce nu cred – depoziția... Într-un plic. Fiindcă dumneavoastră, cum văd, aveți nevoie de plicuri, sau poate că v-ajunge asta de aici. N-am martori... În afara poate de unul singur... continuă el misterios.

— Ce martor? Nu ne puteți spune numele lui?

— E un martor cu coadă, excelență, a cărui prezență s-ar putea să pară cam deplasată aici. *Le diable n'existe point!* Nu merită să-i dați nici o atenție, e un drac de duzină, destul de obscur! adăugă el confidențial, devenind serios dintr-o dată. Trebuie să fie ascuns pe undeva, pe aici, dacă nu chiar sub masa cu corpurile delictive. Unde ar putea să fie decât acolo! Vedeți dumneavoastră, eu îi spuneam că nu vreau cu nici un chip să tac, și el îmi vorbea de nu știu ce transformări geologice... ce nerozie! Puneți-l în libertate pe acuzat... cred și eu că-i convine să cânte imnuri, se simte cu inima împăcată! Și ce dacă un nemernic beat urlă de-ți sparge urechile: „*La Piter Vanka a plecat!*” Eu, pentru două secunde de fericire, aș da și un cvadrilion de cvadrilioane! Dumneavoastră nu mă cunoașteți! O, dac-ați ști ce stupid e tot ce faceți! Hai, arestați-mă pe mine în locul lui! Pentru asta doar sunt aici!... De ce, de ce oare totul pe lume trebuie să fie atât de stupid?...

Cercetă din nou încet și cu o privire îngândurată sala. Lumea începuse să se neliniștească. Aleoșa se precipită spre el, dar între timp aprodul îl și înșfăcase.

— Dar asta ce mai e?! strigă Ivan Feodorovici, uitându-se fix la aprod, și fără altă vorbă îl apucă de umeri, făcându-i vânt pe podele.

Într-o clipă, gardienii tăbărâră asupra lui. Văzându-se dintr-o dată încolțit, Ivan începu să urle ca turbat, și așa, răcnind cât îl ținea gura cuvinte fără șir, fu scos pe sus afară. În sală era o fierbere și o zarvă nemaipomenită. Nu mai țin bine minte ce a mai fost după aceea: eram prea emoționat ca să fi putut înregistra tot ce se întâmpla. Știu doar atât, că puțin mai târziu, când vâlva se mai potoli și lucrurile se mai limpeziră, grefierul fu muștrat cu asprime, deși bietul om căuta să se dezvinovățească, argumentând că până atunci martorul fusese normal și că nu era nici un ceas de când îl consultase un medic, fiindcă la un moment dat nu se simțise bine; tot timpul însă, până intrase în sală, vorbise ca și când ar fi fost teafăr la minte și ținuse neapărat să se prezinte în fața instanței.

Dar nici nu apucase bine lumea să se dezmeticească și surveni un nou incident, tot atât de senzațional ca și scena precedentă: Katerina Ivanovna avu o criză de nervi cu lacrimi și țipete sfâșietoare. Plângea cu hohote. Plângea și se zbuciuma în brațele celor ce încercau s-o scoată afară, refuzând să părăsească sala și cerând stăruitor să fie ascultată.

— Trebuie să vă spun ceva! îi strigă președintelui. Trebuie să vă spun imediat... imediat!... Am aici o hârtie... o scrisoare... poftim, luați-o și citiți-o, vă rog, citiți-o chiar acum, urgent! E de la bestia asta, el mi-a scris-o, el! El este criminalul, el cu mâna lui și-a ucis tatăl! O să vedeți îndată, scrie acolo cum o să-l omoare! Celălalt e bolnav, da, bolnav, are febră, delirează! De acum trei zile mi-am dat seama că are ceva!

Era într-un hal fără hal. Grefierul îi luă din mână hârtia pe care o întindea președintelui. Katerina Ivanovna se prăbuși pe scaun, cu fața îngropată în palme, continuând să plânga spasmodic, pe înfundate, zguduită de suspine pe care se silea din răspuțuri să și le înăbușe de teamă să nu fie poftită afară. Documentul înfățișat tribunalului era nici mai mult, nici mai puțin decât biletul pe care Mitea i-l scrisese la „Metropol” și care, așa cum spusese Ivan Feodorovici, constituia o dovadă de o precizie „matematică”. Din păcate, chiar așa a și fost considerat: ca o probă decisivă. Dacă biletul acesta n-ar fi ieșit la iveală, până la urmă poate că Mitea ar fi scăpat fără nici o condamnare sau, cel puțin, n-ar fi primit o pedeapsă atât de grea! Dar, încă o dată repet, mi-a fost imposibil să rețin toate amănuntele. Și acum totul mi se învălmășește în cap. Presupun că președintele la rândul său va fi transmis mai departe documentul proaspăt comunicat completului de judecată, procurorului, juraților, precum și avocatului apărării. Țin minte doar că se procedă la o nouă audiere a martorei. Și cum președintele se interesa blajin dacă își revenise, Katerina Ivanovna se grăbi să-l asigure cu înfocare:

— Sunt gata! Mă simt destul de bine ca să răspund la întrebări, insistă ea, ca și când tot s-ar fi temut că n-o să i se dea ascultare.

I se ceru să explice mai detaliat ce era cu scrisoarea aceea și în ce împrejurări o primise.

— Am primit-o chiar în ajunul crimei și a fost scrisă cu o zi mai înainte, la local. Uitați-vă, pe dos e o notă de plată! strigă ea, gâfâind. Cu două zile deci înainte de crimă, dumnealui îmi scria biletul acesta. Mă ura, fiindcă se știa vinovat față de mine, de când se încurcase cu nerușinata aceea, și pe urmă mai era și datoria de trei mii de ruble care-l apăsa, un motiv în plus ca să mă urască... O, firește, se simțea înjosit față de mine din pricina banilor, îi era rușine de ticăloșia lui. Și acum să vă spun ce a fost cu banii aceștia, vă rog, vă implor să mă ascultați! Într-o dimineață, cu trei săptămâni înainte de a-l omorî pe tatăl lui, m-am pomenit cu el. Știam că are mare nevoie de bani și știam și pentru ce – da, da – îi trebuiau ca s-o încânte pe dezvățata aceea să plece cu el! Eram la curent cu totul, aflasem că mă înșelase și că avea de gând să mă părăsească și totuși eu însămi i-am oferit banii ăștia, eu cu mâna mea i-am dat, rugându-l, chipurile, să-i trimită la Moscova surorii mele! În momentul când i-am încredințat suma însă m-am uitat drept în ochii lui și i-am spus ca poate să-i expedieze și mai încolo, când o vrea el, „chiar peste o lună”. E posibil, oare, să nu fi înțeles imediat ce înseamnă asta, când gestul vorbea de la sine: „Ai nevoie de bani ca să mă înșeli cu o femeie pierdută. Poftim, ia-i, ți-i dau cu mâna mea, sa vedem dacă ești chiar atât de mișel ca să-i primești!” Voiam să-l prind cu mâța în sac. Și ce credeți c-a făcut dumnealui? I-a luat foarte frumos și i-a risipit într-o singură noapte cu dezvățata aceea... Și-a dat seama însă că știam totul, vă garantez, și-a dat seama chiar atunci, pe loc, că vreau numai să-l pun la încercare, să văd ce face, îi ia ori nu-i ia, și până unde poate să meargă ticăloșia lui! Ne-am uitat așa unul la altul, ochi în ochi, și a înțeles, nu se putea sa nu înțeleagă! Și totuși, mi-a luat banii, da, i-a luat ca să-i risipească într-o noapte!

— Așa e, Katia! izbucni Mitea din boxă. M-am uitat în ochii tăi și am înțeles imediat că-mi întinzi o cursă ca să mă murdăresc și totuși am luat banii! Merit să mă disprețuiască toată lumea, sunt un nemernic, da, disprețuiți-mă, cu toții fiindcă nu merit altceva!

— Acuzat, interveni președintele, încă o vorbă, și te scot din sală!

— Banii ăștia îi stăteau pe suflet, continuă Katia cu înfrigurare. Ar fi vrut să mi-i dea înapoi, dar îi trebuiau pentru femeia aceea. Iată de ce și-a ucis tatăl, dar în loc să-mi plătească datoria, a plecat iarăși cu ea în satul acela unde a și fost arestat. Și tot așa, ca și prima oară, a făcut praf într-o singură noapte toți banii pe care-i furase după ce-l asasinase pe bătrân. Biletul mi-l scrisese cu o zi înainte. Era beat când l-a scris, mi-am dat seama numaidecât, și înverșunat împotriva mea, știind foarte bine, fiind absolut convins că n-am să-l arăt nimănui chiar dacă ar fi săvârșit crima. Altminteri, nu s-ar fi încumetat să aștearnă asemenea lucruri pe hârtie. Era sigur că n-am să caut niciodată să mă răzbun și că nu m-ar lăsa inima să-l nenorocesc! Citiți-l, citiți-l vă rog, citiți-l cu luare-a-minte și o să vedeți că scrie negru pe alb tot ce își pusese în gând să facă, și cum o să-l omoare pe tatăl său, și unde-și ține bătrânul banii ascunși. Mai ales e acolo o frază asupra căreia țin să vă atrag atenția: „Am să-l omor, numai să plece Ivan.” Prin urmare, totul era premeditat, pusese totul la punct înainte de a săvârși crima! insinua veninos Katerina Ivanovna, involburată de ură, căutând să sugereze cu perfidie tribunalului ipoteza aceasta. Era evident că studiase cuvânt cu cuvânt scrisoarea sortită să joace un rol atât de nefast și cunoștea perfect fiecare

trăsătură de condei. Dacă nu era beat, n-ar fi scris-o, fiindcă ați văzut și dumneavoastră ce minuțios e descris totul pas cu pas, exact așa cum a procedat după aceea, când l-a asasinat! Ca și când și-ar fi întocmit dinainte un program!

Acuzațiile curgeau potop și, dezlănțuită, Katerina Ivanovna nu-și mai găsea astâmpăr, ca și când și-ar fi pierdut de tot capul, nesocotind repercusiunile pe care dezvăluirile făcute în instanță le-ar fi putut avea asupra ei personal, deși prevăzuse din vreme toate consecințele; cu o lună înainte chiar, cutremurată de ură, se gândea uneori aproape cu jind: „Ce-ar fi s-o citesc la proces?” Și acum se năpustise orbește, ca și când s-ar fi aruncat într-o prăpastie. Țin minte că puțin mai apoi grefierul a citit cu glas tare scrisoarea pe care asistența o asculta înfiorată până în adâncul sufletului. Mitea fu întrebat la rândul său dacă recunoaște că era într-adevăr scrisă de el.

— Da, de mine, cu mâna mea! mărturisii nefericitul. Probabil c-am fost beat, altminteri n-aș fi scris-o!... Au fost atâtea și atâtea pricini care ne-au făcut să ne urâm unul pe altul, Katia, dar îți jur pe ce am mai sfânt că te-am iubit, cu toată ura ce mocnea în mine, pe când tu nu m-ai iubit niciodată!

Se prăbuși apoi pe bancă, frângându-și mâinile disperat. Prinsă între două focuri, martora se văzu nevoită să răspundă când procurorului, când avocatului, care o asaltau cu întrebările, cerându-i să spună în primul rând ce o determinase să tăinuiască până atunci documentul respectiv și pentru ce depoziția ei anterioară fusese făcută într-un spirit cu totul diferit și pe un alt ton.

— Da, e adevărat, am mințit adineauri, am mințit! Tot ce-am declarat a fost împotriva conștiinței și onoarei mele, dar voiam cu orice preț să-l salvez, tocmai pentru că știam că mă urăște și că nu simte pentru mine decât dispreț! izbucni Katia cu frenezie. O, știu, știu foarte bine că mă disprețuiește cumplit, totdeauna m-a disprețuit, încă din ziua aceea când mi-a dat banii și m-am plecat în fața lui până la pământ! Mi-am dat seama numaidecât... am simțit chiar în momentul acela, dar parcă tot nu-mi venea să cred, și multă vreme nici n-am crezut, cu toate că de atâtea ori am citit în ochii lui: „Ce vrei? Tu singură, de bunăvoie, ai venit doar la mine. O, n-a înțeles nimic, niciodată n-a înțeles pentru ce am fost atunci la dânsul, în mintea lui nu pot să încolțească decât cele mai odioase bănuieli. Nu are decât o singura măsură pentru toată lumea, își închipuie că toți sunt ca el! strigă furioasă Katia, a cărei exasperare ajunsese la paroxism. A ținut să se însoare cu mine numai din pricina moștenirii pe care o promisem, numai și numai pentru averea mea! Totdeauna l-am suspectat, am simțit eu că ăsta trebuie să fie adevăratul motiv! O, nu știți ce fiară e! Credea că toată viața am să tremur de rușine în fața lui, pentru că m-am dus atunci la el acasă, și că în felul acesta va fi pururea îndreptățit să mă disprețuiască și va putea să mă domine până la sfârșit. Numai de aceea a vrut să se însoare cu mine! Sunt convinsă că-i așa! Am nădărdit c-am să-i înmoi inima prin dragostea mea, o dragoste pe care o simțeam nemărginită! Am trecut peste toate, am știut că mă înșeală, și totuși, am închis ochii, dar el n-a înțeles nimic, nimic! Parcă e în stare să înțeleagă ceva? E o brută! Scrisoarea asta am primit-o abia a doua zi, pe înserat, mi-a adus-o cineva de la local. Și când mă gândesc că dimineața, da, chiar în dimineața aceea eram hotărâtă să-i iert iarăși totul, chiar și faptul că mă înșelase!

Atât președintele cât și procurorul își dădură toate silințele s-o liniștească. Sunt convins că și pentru ei era destul de penibil să profite fără nici o discreție de starea de exaltare în care se afla martora, ascultând destăinuirile sale. Parcă-i aud cum încercau s-o consoleze: „Înțelegem cât de trist e pentru dumneavoastră! Credeți-ne, doar suntem și noi oameni și putem să ne dăm seama” etc, etc, și cu toate astea nu pregetau să smulgă treptat-treptat o serie de declarații unei femei înnebunite, în plină criză de isterie. În cele din urmă, martora povesti cu o luciditate extraordinară, acea luciditate pe care omul o dovedește uneori, tocmai în momentele când sufletul lui e mai zbuciumat, cum în ultimele două luni Ivan Feodorovici își frământase atât creierul căutând un mijloc de scăpare pentru fratele său, care nu era decât „o brută, un criminal de rând”, încât mintea lui se zdruncinase.

— S-a chinuit îngrozitor, îl căina ea, nu știa cum să facă să-i ușureze vina; la un moment dat, mi-a mărturisit că nici el nu putea să-l sufere pe tatăl său și că și el, poate, în sinea lui îi dorea moartea! O, este un om cinstit, integru, așa cum rar întâlnești! Asta a fost nenorocirea lui! Mie îmi spunea tot, tot! Venea în fiecare zi la mine să mi se destăinuiească, pentru că nu avea alt prieten. Da, eram singurul lui prieten și sunt mândră de asta! declară

ea cu o scânteiere în ochi, sfidând parcă pe toată lumea. A fost de două ori la Smerdeakov. Într-o zi, mă pomenesc cu el că vine la mine să-mi spună: „Dacă nu l-a omorât fratele meu, înseamnă că asasinul nu poate fi decât Smerdeakov (nu știu cine o fi scornit povestea asta absurdă cu Smerdeakov care s-a răspândit în tot orașul), și în cazul acesta mă tem că și eu s-ar putea să am o parte din vină; Smerdeakov și-a dat seama că nu pot să-l sufăr pe tata și și-o fi închipuit că abia aștept să-l văd în mormânt”. Am căutat atunci scrisoarea asta și i-am arătat-o, și așa s-a convins în sfârșit că fratele lui este ucigașul. A fost o lovitură cumplită pentru el! Nu putea de loc să se împace cu gândul că fratele lui poate fi un paricid! Încă de acum o săptămână am observat că-i bolnav. În ultimele zile, de câte ori venea pe la mine, spunea tot felul de lucruri fără sens, ca un om care delirează, îmi dădeam seama că e cu mintea zdruncinată, în pragul nebuniei. Mergea pe stradă și vorbea singur. În halul ăsta a fost văzut umblând prin oraș. La rugămintea mea, medicul sosit de la Moscova l-a consultat acum două zile și mi-a spus că e amenințat de o febră cerebrală ce se poate declara din moment în moment. Și toate astea din pricina unei brute. Aseară, când a auzit că Smerdeakov s-a spânzurat, a avut un șoc atât de puternic, încât a înnebunit... Numai din cauza ticălosului ăstuia, fiindcă ținea atât de mult să-l scape, de la el i se trage toată nenorocirea...

Numai o singură dată în existența lui, cred, și numai în momentul suprem, cu câteva clipe înainte de a-și încheia viața, bunăoară urcând treptele eșafodului, un om e în stare să vorbească în felul acesta și să facă asemenea mărturisiri. Katia însă se dovedise consecventă cu sine însăși, iar împrejurarea de față era cum nu se poate mai potrivită să-i dea în vileag o dată mai mult firea impulsivă. O recunoștea perfect pe tână fată care nu pregetase cândva să intre în casa unui june chefliu și afemeiat ca să-și scape tatăl din impas; aceeași fată mândră și castă, care cu puțin înainte se jertfise în fața unei săli ticsite de lume și, lepădând pudoarea ei feciorelnică, dezvăluise în auzul tuturor „gestul de o rară noblețe al lui Mitea” ca să-i ușureze cât de cât situația. Și iat-o din nou hotărâtă să se sacrifice, de rândul acesta însă pentru altul. Poate că abia acum începea să-și dea seama și simțea pentru prima oară cât de mult ținea la omul acesta! Și sacrificiul pe care voia să-l facă era pornit din grija pe care i-o purta, fiindcă îi era frică să nu aibă de tras consecințele mărturisirilor sale, de vreme ce declarase în instanță că el este ucigașul bătrânului și nu fratele său, luând crima asupra lui. Voia să se jertfească pentru a-l salva pe Ivan, pentru a cruța prestigiul și reputația lui. Totuși, sacrificiul ei aducea după sine o întrebare cumplită: nu cumva îl calomniase pe Mitea atunci când vorbise despre legăturile lor din trecut? Nu, cu siguranță că nu mințise – sau în orice caz nu mințise intenționat – strigând în gura mare c-o disprețuia de când se plecase până la pământ în fața lui! Credea cu tărie, era absolut convinsă, poate chiar din momentul când se plecase la picioarele lui, că Mitea, naivul Mitea, care pe vremea aceea o adora, avea cel mai adânc dispreț pentru dânsa și-și bătea joc de ea. Numai orgoliul ei rănit o făcuse să se îndrăgostească nebunește de el, dezlănțuise în sufletul său o pasiune clocotitoare, aproape isterică, ce semăna mai curând a răzbunare decât a dragoste adevărată. Și cine știe dacă odată și odată pasiunea aceasta morbidă nu s-ar fi transformat într-o iubire curată, și poate că ea însăși nici nu dorea altceva! Trădarea lui Mitea însă o jignise până în adâncul inimii și inima ei nu era în stare să ierte chiar atât de ușor. Clipa răzbunării sosise când nici nu se aștepta, și toată amărăciunea, tot veninul pe care femeia jignită îl strânsese în sine, picătură cu picătură, se revărsase brusc, fără voia ei! Îl trădase pe Mitea, dar se trădase și pe ea însăși! Și acum, că dăduse totul pe față, încordarea care o stăpânise până atunci o părăsi dintr-o dată și-i veni să intre în pământ de rușine. Cuprinsă de o nouă criză de nervi, martora se prăbuși plângând și țipând. O ridicară numaidecât și o scoaseră pe sus din sală. În momentul acela, răcnind ca ieșită din minți, Grușenka se repezi spre Mitea atît de furtunos, încât cei din jur nu mai apucară s-o oprească.

— Mitea! strigă ea. Vipera asta te-a mâncat fript! Ei, acum ați văzut-o și dumneavoastră de ce e-n stare!.. adăugă ea cu o clocotire de ură, adresându-se tribunalului.

La un gest al președintelui, gardienii se apropiară de Grușenka, încercând s-o scoată cu forța din sală. Femeia însă se împotriva din răsuputeri și se zbătea în brațele lor, căutând cu orice preț să ajungă la Mitea. La rândul său, acuzatul sări în picioare cu un răcnet sălbatic și, dacă nu erau paznicii să-l înșface, într-o clipă ar fi fost lângă ea.

Da, cred că doamnele din asistență au avut toate motivele să fie mulțumite, fiindcă era

Într-adevăr un spectacol extraordinar! Mi-aduc aminte că după aceea se prezentă din nou la bară medicul venit de la Moscova, probabil că președintele trimisese aprodul să-l cheme ca să se ocupe de Ivan Feodorovici. Doctorul declară că bolnavul avea o criză foarte puternică și că starea lui fiind extrem de gravă ar trebui transportat fără întârziere acasă. Răspunzând apoi întrebărilor puse de procuror și de avocat, confirmă că în urmă cu două zile Ivan Feodorovici venise la dânsul să-l consulte și că de atunci chiar diagnosticase o febră cerebrală, dar că pacientul refuzase să se îngrijească. „Nu mai era în deplina posesie a facultăților lui mintale, mi-a destăinuit că are deseori halucinații, că i se întâmplă să se întâlnească pe stradă cu diverse persoane decedate și că în fiecare seară primește vizita satanei”, spuse în concluzie doctorul. Încheindu-și depoziția, eminentul medic moscovit se retrase. Scrisoarea divulgată de Katerina Ivanovna rămase să figureze printre corpurile delictelor. După o scurtă deliberare, curtea decise să continue dezbaterile, dispunând totodată ca declarațiile neprevăzute făcute în ultimă instanță de Katerina Ivanovna și de Ivan Feodorovici să fie consemnate în procesul-verbal.

N-am însă intenția să înfățișez punct cu punct toată procedura. De altfel, depozițiile celorlalți martori n-au făcut decât să repete și să confirme ceea ce se spusese până atunci, deși, ce-i drept, fiecare din ele a adus noi detalii semnificative. Dar, așa cum am avut ocazia să arăt mai înainte, toate aceste lucruri vor fi semnalate în rechizitoriul procurorului, pe care îi voi reproduce mai încolo. În sală domnea o stare de extremă nervozitate, toată lumea era ca electricizată de lovitura de trăsnet de la urmă și aștepta cu înfrigurare sfârșitul iminent, rechizitoriul, pledoaria și sentința finală. Se vedea foarte bine că Fetiukovici era consternat din pricina mărturisirilor Katerinei Ivanovna; procurorul, în schimb, se simțea într-al nouălea cer. După ce se termină audierea tuturor martorilor, dezbaterile fură suspendate timp de aproape un ceas. În sfârșit, președintele deschise din nou ședința. Cred că era opt seara când Ippolit Kirillovici, procurorul, își începu rechizitoriul.

VI - RECHIZITORIUL. CARACTERIZĂRI

În momentul când se ridică să ia cuvântul, Ippolit Kirillovici era stăpânit de un tremur nervos; fruntea și tâmpilele îi erau înrourate de broboane reci de sudoare și mereu parcă-l lua când cu cald, când cu frig, după, cum povestea el însuși după aceea. Din punctul lui de vedere, discursul acesta trebuia să fie *un chef doeuvre*, capodopera unei întregi existențe, cântecul său de lebadă. Și într-adevăr, dacă ar fi avut posibilitatea să-și presimtă sfârșitul, comparația cu lebăda cântând pentru ultima oară înainte de moarte ar fi fost pe deplin îndreptățită, deoarece nouă luni mai târziu procurorul se stingea răpus de o tuberculoză galopantă. Pusese tot focul inimii lui și toată inteligența în această cuvântare. Mai cu seamă, dovedi – lucru la care nimeni nu s-ar fi așteptat – serioase preocupări sociale și un interes deosebit pentru o serie de probleme „arzătoare”, bineînțeles în măsura în care bietul Ippolit Kirillovici era în stare să le sesizeze. Rechizitoriul reuși să impresioneze în primul rând prin sinceritatea lui: procurorul credea cu tot dinadinsul că inculpatul este vinovat; nu-l acuza din ordin sau din obligație profesională și nici nu cerea ca omorul să fie „răzbunat” pentru a respecta litera legii, ci fiindcă era sincer animat de dorința de a „salva societatea”. Chiar și publicul feminin, care în genere nu avea prea mare simpatie pentru Ippolit Kirillovici, trebui să recunoască până la urmă că rechizitoriul făcuse o impresie extraordinară asupra asistenței. Acuzatorul public rosti primele cuvinte cu o voce dogită, tremurătoare, dar, pe măsură ce vorbea, glasul său căpăta tot mai multă amploare, făcând să răsunе toată sala la sfârșitul perorației. În schimb însă când termină îl cuprinse o slăbiciune atât de mare, încât puțin lipsi ca să leșine.

„Domnilor jurați, începu procurorul, procesul care se judecă azi a făcut multă vâlvă în toată țara. Dar de ce să ne mirăm și pentru ce să fim atât de alarmați? Tocmai noi, care suntem obișnuiți cu lucrurile de felul acesta! Ceea ce ar trebui să ne pună pe gânduri, la drept vorbind, este tocmai constatarea că asemenea crime feroase au încetat să ni se mai pară chiar atât de îngrozitoare. Asta ar trebui să ne înspăimânte în primul rând, faptul că am ajuns să ne familiarizăm cu monstruozițiile, nu crima săvârșită de cutare sau cutare individ, care rămâne totuși un fenomen izolat! Care să fie pricinile ascunse ale apatiei noastre, cum se explică indiferența noastră față de asemenea cazuri, față de aceste semne

ale vremii ce nu par să prevestească un viitor prea trandafiriu? Să fie de vină oare cinismul nostru, epuizarea prematură a gândirii și a imaginației ce se observă în sânul societății noastre atât de tinere și totuși atât de timpuriu îmbătrânite? Noțiunile noastre morale complet răsturnate sau faptul că aceste noțiuni sunt pur și simplu inexistente? Iată o serie întreagă de probleme chinuitoare, de care nu mă voi ocupa acum, deși fiecare cetățean trebuie să-și dea osteneala – e chiar dator – să le rezolve. Presa noastră, ale cărei începuturi sunt încă timide, a și adus totuși unele servicii societății, căci numai datorită ei am ajuns să cunoaștem în toată amploarea lor consecințele nefaste ale unei deșănțări neîngrădite de nimic și ale destrămării morale! Ziarele ni le înfățișează cu regularitate, așa încât acum toată lumea e pusă la curent cu lucrurile acestea, chiar dacă nu frecventează sălile tribunalelor, ale căror ședințe au devenit publice sub actuala domnie. Și ce ne mai este dat să citim zi de zi în paginile lor? Tot felul de monstruoziități ce fac să ți se încrânceneze carnea și față de care asasinatul judecat aici rămâne în umbră, pare chiar un caz cu totul banal. Și mai important este însă faptul că marele număr de procese penale înregistrat la noi în țară, constituind, ca să zic așa, un fenomen național, a ajuns să fie un motiv de îngrijorare generală, o adevărată calamitate, ce amenință să ne lovească și împotriva căreia, ca împotriva oricărui flagel social, este greu de luptat. Undeva, un tânăr și strălucit ofițer din înalta societate, un debutant în viață și în carieră, înjunghie pe furiș, în chipul cel mai abject și fără nici un dram de remușcare, un biet funcționar, un om care-l ajutorase și față de care era îndatorat, și pe servitoarea acestuia, ca să pună mâna pe o poliță și să-l jefuiască de bani. «O să-mi pot face toate gusturile acum, își zice el. O să pot trăi ca un om de lume și o să-mi prindă bine mai târziu în carieră.» Și după ce-i spintecă pe amândoi, își ia liniștit tălpășița, având grijă mai înainte să le pună amândurora câte o pernă sub cap. Într-altă parte, un tânăr erou, decorat cu Crucea pentru bărbăție și credință, asasinează ca un tâlhar de drumul mare pe mama comandantului și protectorului său, asigurându-și complicități, ca să-i determine să-l asiste, că victima îl iubește «ca pe băiatul ei și are o încredere oarbă în el, așa că n-o să ia nici un fel de precauții». Omul acesta, firește, este o bestie, dar, așa cum se prezintă lucrurile în vremea de azi, n-aș îndrăzni să afirm că e vorba numai de un caz izolat. Sunt alții care, fără să comită nici un asasinat, gândesc și simt ca niște criminali și sunt tot așa de mârșavi în adâncul sufletului lor. Singuri, față-n față cu propria lor conștiință, poate că se întreabă în taină: «Ce înseamnă, în definitiv, să fii cinstit? Nu cumva vărsarea de sânge este și ea o prejudecată?» Poate că se vor găsi unii să protesteze, scandalizați de vorbele mele, susținând că sunt un om bolnav, un neurastenic care vede totul în negru și bate câmpii, și ale cărui aserțiuni nu sunt decât niște calomnii monstruoase. O, Doamne, vă mărturisesc c-aș fi primul care s-ar bucura să știe că într-adevăr așa stau lucrurile! Vă rog, să-mi dați crezare, considerați-mă un om bolnav, dar luați aminte la ceea ce vă spun: chiar dacă n-aș avea întru totul dreptate, chiar dacă numai a zecea sau a douăzecea parte din cuvintele mele ar fi adevărată, situația este totuși îngrozitoare! Priviți, domnilor, cu câtă ușurință se sinucide tineretul nostru, fără să se mai întrebe ca Hamlet: «Ce va fi dincolo?», fără nici cea mai mică umbră de neliniște, ca și când problema existenței sufletului nostru, și a ceea ce ne așteaptă după moarte ar fi dispărut de mult, ar fi fost definitiv îngropată și acoperită de uitare. Priviți, în sfârșit, desfrâul ce bântuie pretutindeni, uitați-vă în jur la cei ce nu trăiesc decât pentru plăcerile simțurilor. În comparație cu mulți dintre ei, Feodor Pavlovici, nefericita victimă din procesul de azi, pare un prunc nevinovat. Și doar l-am cunoscut cu toții, «a trăit în mijlocul nostru»... Da, poate că odată și odată psihologia crimei va ajunge să fie studiată cu toată seriozitatea, atât la noi cât și în Europa, de oamenii cei mai competenți, pentru că merită cu adevărat să fie aprofundată. Dar studiul acesta nu va putea fi efectuat decât atunci când vom avea răgazul necesar și când confuzia tragică ce domnește în ziua de azi va fi destul de îndepărtată în timp pentru a suporta o analiză mai subtilă, mai imparțială decât aceea pe care aș putea-o face eu, de pildă. Deocamdată însă, ne cutremurăm de groază sau ne prefacem numai înspăimântați, când în realitate starea aceasta de lucruri constituie pentru noi un spectacol pe care-l savurăm din plin, ca niște amatori de senzații tari și extravagante, menite să scuture cinica noastră indolență sau, dacă nu, încercăm să alungăm cu mâna, ca niște copii înfricoșați, cumplitele vedenii ce ne îngheață, ori ne vârm capul sub pernă, sperând că se vor risipi singure, ca după aceea, furați de plăcerile noastre, să nu ne mai gândim de loc la ele. Odată și odată însă trebuie să deschidem ochii, să ne gândim bine ce facem, să privim

cu atenția cuvenită societatea în care trăim, să ne dăm seama cât mai lămurit de problemele noastre sociale sau cel puțin să ne străduim să le înțelegem. Un mare scriitor, unul din precursorii literaturii noastre actuale, în finalul celei mai impunătoare opere ale sale, asemuiește Rusia cu o troică purtată în zbor de niște focosi telegari spre un țel necunoscut: «Oh, troică, pasăre troică, cine oare te-a născocit?»⁶⁷ exclamă el plin de entuziasm, ca să adauge apoi cu mândrie că în fața acestei troici, ce se avântă cutezătoare tot înaintea, popoarele se dau în lături cu respect. E adevărat, domnilor, popoarele se dau la o parte – cu respect sau nu, asta nu mai știu – dar, după umila mea părere, genialul scriitor și-a imaginat un asemenea final dintr-o dorință naivă, așa zice chiar copilăroasă, de idealizare dacă nu cumva pur și simplu de teama cenzurii. Fiindcă să presupunem c-am înhămat la această troică proprii lui eroi, bunăoară pe Sobakevici, pe Nozdriov, pe Cicikov; oricine ar fi vizitiul, cu asemenea telegari nu știu, zău, dacă ar putea să ajungă prea departe! Și gândiți-vă că sunt telegari de modă veche și că nici nu se pot compara cu bidivii noștri de azi, care sunt și mai năzdrăvani...”

În momentul acela procurorul fu întrerupt de aplauzele ce subliniau ultimele sale cuvinte. Liberalismul acestei comparații avu darul să fie pe placul asistenței. Ce-i drept, nu se auziră decât vreo două-trei aclamații răzlete, așa încât președintele nici nu găsi de cuviință să amenințe pe turbulenți cu „evacuarea” sălii, mulțumindu-se să arunce o privire încruntată „galeriei”. Ippolit Kirillovici însă prinsese curaj: în viața lui nu avusese niciodată parte de aplauze! Ani de zile nimeni nu voise să-i dea ascultare și iată că pe neașteptate se oferea posibilitatea să-și exprime nestingherit părerile, știind că vor avea ecou în tot cuprinsul țării!

„Și acum, continuă el, să vedem ce este această familie Karamazov care de la o zi la alta a dobândit o atât de tristă celebritate în întreaga Rusie. Poate că exagerez, dar am impresia că în imaginea pe care ne-o înfățișează acest mic nucleu familial se deslușesc destul de lămurit trăsăturile fundamentale ale intelectualității noastre de azi – o, bineînțeles, nu chiar toate și în proporții microscopice, așa cum «soarele se oglindește într-o picătură de apă». O picătură în care totuși se reflectă ceva, care ne ajută să sesizăm anumite lucruri. Să ne gândim bunăoară la acel nefericit «tată de familie», la acel batrân biceșnic, libidinos și depravat, care și-a încheiat atât de lamentabil existența lui pământească! Boier de viță, și-a început cariera trăind pe spinarea altora ca un amărât, pentru ca la un moment dat, printr-un joc al întâmplării, să se căsătorească pe negândite cu o fată cu zestre și să pună astfel mâna pe un mic capital. Șarlatan de rând și bufon slugarnic deocamdată, omul nu este totuși lipsit de inteligență, ba chiar are o minte destul de ascuțită și, mai presus de orice, este un cămătar fără pereche. Cu trecerea anilor, adică pe măsură ce începe să prindă cheag, sporindu-și capitalul, capătă tot mai multă încredere în sine. Umilința și slugărnicia de mai înainte dispar fără urmă și în locul lor apare un cinic plin de sarcasm și veninos și un desfrânat. Orice pâlpâire de spiritualitate se stinge, în schimb pofta de viață se dezlănțuit peste măsură, în cele din urmă, tot rostul existenței ajunge să se rezume pentru el la plăcerile simțurilor. Cu aceeași concepție își crește și copiii. Nu-și recunoaște nici un fel de îndatoriri morale părintești, își bate joc pur și simplu de orice obligații, lăsându-și odraslele de capul lor, să-și facă veacul în odăile slugilor, și e fericit când poate să se descotorosească de ele. Nici măcar nu-și mai aduce aminte că are feciori. Toate principiile lui morale se reduc la această unică deviză: *«Apres moi, le deluge»*⁶⁸. Feodor Pavlovici reprezintă perfect opusul noțiunii de cetățean, izolarea totală, ostilă, de societate: «Piară toată lumea mistuită de flăcări, numai mie să-mi fie bine!» Și într-adevăr, bătrânul se simte cum nu se poate mai bine, huzurește, totul îi merge din plin și ar dori s-o mai ducă așa încă vreo douăzeci-treizeci de ani. Nu se dă în lături să-l tragă pe sfoară chiar pe propriul său fiu, atunci când e obligat să lichideze moștenirea rămasă de pe urma mamei acestuia și, cu banii pe care și i-a însușit și pe care nu vrea cu nici un chip să i-i restituie, încearcă să-i sufle iubita. Nu, nu înțeleg să las exclusiv în seama eminentului avocat venit de la Petersburg sarcina apărării inculpatului! Vreau să arăt eu însumi lucrurile în adevărata lor lumină, fiindcă și eu sunt în măsură să înțeleg revolta nestăvilită ce s-a strâns cu timpul în sufletul său față de faptele acestui părinte. Dar să ne oprim aici, cred că

⁶⁷ Replică din *Suflete moarte* de Gogol.

⁶⁸ După mine, potopul!

ajunge cât am vorbit despre bătrân: nefericitul și-a primit pedeapsa! Să nu uităm totuși că Feodor Pavlovici era tată, și încă un tată modern. Înseamnă, oare, să jignesc societatea numindu-l așa? Din păcate, vai, cunosc atâtea părinți din zilele noastre care au aceleași concepții de viață, numai că, spre deosebire de el, nu și le exprimă cu atâta cinism, fiindcă sunt mai binecrescuți și mai cultivați! Sunt prea pesimist? Se poate! Ne-am înțeles însă de la început că-mi veți trece multe cu vederea. Și mai e încă un lucru asupra căruia aș vrea să fim înțeleși: să presupunem că vorbele mele nu vă inspiră nici un fel de încredere, chiar de-ar fi să vorbesc în zadar, vă dau voie să nu mă credeți dacă nu vreți. Îngăduiți-mi să spun însă tot ce am de spus, fiindcă sunt convins totuși că unele din cuvintele mele vă vor rămâne întipărite în minte. Și acum să ne îndreptăm privirea spre vlăstarele acestui tată de familie, feciorii bătrânului Karamazov. Unul dintre ei se află aici de față, pe banca acuzaților; de el însă ne vom ocupa mai târziu, iar despre ceilalți voi pomeni numai în treacăt. Cel mai mare dintre ei este un tânăr modern, remarcabil prin vasta lui cultură și cu o inteligență destul de vie, dar care, din păcate, nu mai crede în nimic, care, la fel ca și tatăl său, a ajuns să tăgăduiască multe, prea multe lucruri în viață, considerându-le pe veci înmormântate. Am avut cu toții de-atâtea ori prilejul să-l ascultăm, fiind primit cu brațele deschise în societatea noastră. Nu era el omul care să-și ascundă gândurile, dimpotrivă, o, da, dimpotrivă! Tocmai de aceea am curajul acum să vorbesc cu toată sinceritatea despre dânsul, bineînțeles în măsura în care ne interesează nu ca individ în sine, ci ca membru al familiei Karamazov. Aseară, aici, undeva, la marginea orașului, s-a sinucis un biet nenorocit, un arierat, care a fost în mare măsură amestecat în procesul ce se judecă azi, un anume Smerdeakov, fostul fecior de casa al lui Feodor Pavlovici și poate chiar fiul lui nelegitim. Acest Smerdeakov mi-a povestit la anchetă, plângînd isteric, că tânărul Karamazov, Ivan Feodorovici, îl îngrozise prin extravaganta părerii lui: «Totul pe lume este permis! Și de acum încolo nu trebuie să mai fie nici un lucru oprit, așa zicea dumnealui.» Cred că ideea aceasta, în cele din urmă, a reușit să-i zăpăcească de tot mințile; bineînțeles, dezechilibrul său mintal era în mare măsură efectul epilepsiei de care suferea și în același timp o consecință a sângeroasei nenorociri întâmplătoare la ei în casă. La un moment dat însă, arieratul acesta a avut o remarcă deosebit de interesantă, care ar fi făcut cinste chiar unui om cu o inteligență mai dezvoltată decât a lui, și aici tocmai intenționez să ajung: „Nici unul din feciori nu seamănă atât de bine cu Feodor Pavlovici, mi-a spus el, ca Ivan Feodorovici. Este leit taică-său!” Mă voi rezuma la aceste câteva trăsături, pe care le consider suficient de semnificative pentru caracterizarea personajului. De altfel, ar fi poate o nedelicatețe din partea mea să continui. O, nu vreau să trag nici un fel de concluzii și nici să fiu pesimist, prevestindu-i tânărului nostru un destin nefericit! Am avut prilejul astăzi, în această incintă, să constatăm, că sufletul său juvenil reacționează spontan și riguros în fața adevărului și că sentimentele familiale n-au fost încă înăbușite de ateismul său și de cinismul opiniilor sale, pe care am convingerea că le-a moștenit și că nu sunt nicidecum rezultatul unei reale experiențe de viață. Cel mai mic dintre frați este încă foarte tânăr, aproape un adolescent, cucernic și cu frica lui Dumnezeu, spre deosebire de Ivan Karamazov, a cărui sumbră și pernicioasă concepție despre lume am văzut-o mai înainte; mezi nuli încearcă să se apropie de «energiile vitale ale poporului» - cum au fost ele denumite pompos de unele cercuri ale intelectualității noastre, gata să adopte în orice clipă cele mai diverse teorii. Așadar, mezinul a luat calea mănăstirii, ba chiar, la un moment dat, s-a gândit să îmbrace pentru toată viața rasa monahală. Impresia mea este că în sufletul lui s-a încuibat pretimpuriu și inconștient acea disperare neputincioasă pe care o resimt atâtea oameni înspăimântați de cinismul și destrăbălarea ce domnesc în sânul nefericitei noastre societăți contemporane și în același timp convinși, în mod greșit, că toate aceste racile se datoresc culturii occidentale. Cei ca dânsul își pun toată nădejdea în „glia strămoșească” - ca să cităm propriile lor cuvinte - aruncându-se în brațele materne ale pământului natal, ca niște copii înfricoșați care se lipesc de sânul vlăguit al măicuței lor, știind că așa cel puțin vor putea adormi liniștiți. Și ar fi în stare să doarmă o viață întreagă, numai să nu dea iarăși cu ochii de toate acele vedenii îngrozitoare. Din partea mea îi doresc numai bine acestui tânăr de ispravă și atât de dotat, și sper ca juvenila să năzuință idealistă de a se apropia de popor să nu se transforme mai târziu - fenomenul este destul de frecvent - pe plan moral, într-un misticism păcios, iar pe plan politic, într-un obtuz șovinism - cele două flageluri de care națiunea noastră este mult mai grav amenințată

decât de pervertirea timpurie a spiritului, produsă de cultura occidentală greșit înțeleasă și superficial asimilată, așa cum e cazul cu fratele său mai mare.”

Considerațiile în legătură cu misticismul și șovinismul fură întâmpinate cu câteva aplauze răzlețe. Ceea ce, bineînțeles, avu darul să însuflețească și mai mult verva lui Ippolit Kirillovici. Toată această disertație însă nu părea să aibă o legătură prea strânsă cu obiectul procesului, pe lângă faptul că nu era nici prea clară, dar fizicul și înăcritul procuror ținea cu orice preț ca, măcar o singură dată în viață, să spună până la capăt tot ce gândea. Mai apoi unii pretindeau că, schițând portretul lui Ivan Feodorovici, procurorul fusese inspirat de un sentiment care nu-i făcea prea multă cinste și că se folosise de ocazia ca să-și ia revanșa asupra lui, deoarece de vreo două ori se angajase cu el în niște discuții din care Ippolit Kirillovici ieșise învins. Nu știu dacă părerea aceasta era adevărată sau nu. În orice caz, publicul nu ascultase deocamdată decât introducerea; abia de aici înainte oratorul se pregătea să atace fondul procesului.

„Și acum să ne ocupăm și de cel de al treilea fecior al acestui părinte de modă nouă, continuă Ippolit Kirillovici. Iată-l aici, pe banca acuzaților. Viața și isprăvile lui stau înaintea ochilor noștri, așa cum ni s-au înfățișat; cunoaștem fiecare lucru pe care l-a făcut: a sosit, în fine, momentul ca totul să fie dat în vileag, să iasă la lumina zilei! Spre deosebire de «occidentalismul» și «poporanismul» fraților săi, în el își află expresia spontaneitatea originară a Rusiei – o, nu, nu a întregii Rusii, ferească Dumnezeu! Și totuși, o regăsim aici și pe ea, pe măicuța noastră bună, o vedem, o simțim! Fiindcă domnia-sa este o fire spontană, un amestec ciudat de bine și de rău, e însetat de cultură, îl divinizează pe Schiller și în același timp umblă ca turbat prin localuri și jumulește bărbile bețivanilor cu care chefuiește. Da, și domnia-sa poate să fie bun, admirabil chiar câteodată, dar numai atunci când toate îi merg din plin și când viața i se pare admirabilă! Sufletul domniei-sale clocotește – da, într-adevăr clocotește! Învăpăiat de cele mai nobile idealuri, pe care înțelege să le cultive cu condiția ca totul să-i pice mură în gură, fără nici un efort din partea dumisale și în orice caz pe gratis, să fie sigur că nu-l costă nimic! Deoarece domnia-sa nu poate suferi să plătească, în schimb de primit ar tot primi mereu cu amândouă mâinile – aici este toată dificultatea. O, dați-i cât de mult, dați-i cu prisosință din toate bunurile vieții (dar din toate, fără excepție, altfel ar fi în stare să vă refuze!) și lăsați-l să-și facă menderile fără să-i puneți nici o stavilă în cale, și atunci și domnia o să vă arate ce bun, ce sublim chiar poate să fie! Nu este un om lacom din fire, hotărât că nu; totuși, dați-i bani cu grămada, umpleți-i buzunarele cu bani, și o să vedeți cu ce mână largă, cu câtă indiferență disprețuitoare va risipi infamii arginți sunători într-o singură noapte, făcând un chef monstru! Iar dacă n-o să-i dați nici o lăscăie, o să vă arate că știe și singur să facă rost de parale dacă vrea. Dar despre asta vom avea prilejul să vorbim mai încolo; să procedăm metodic. La început, avem în fața noastră un biet copil oropsit, care «aleargă cu picioarele goale prin curtea din spatele casei», cum spunea adineauri mult-stimatul și distinsul nostru concetățean, din păcate, de origine străină! Încă o dată repet: nu înțeleg să las în seama altcuiva sarcina apărării acuzatului. Sunt acuzator public, dar pot fi în același timp și apărător. Da, suntem oameni cu toții și ne dăm seama în ce măsură poate fi influențat caracterul de primele impresii din copilărie și din casa părintească! Între timp însă copilul a crescut mare. Îl regăsim sub înfățișarea unui tânăr ofițer mutat disciplinar pentru năzbâtiile lui, printre care și o provocare la duel, undeva, departe, într-un târgușor, la granița minunatei noastre Rusii. Acolo își are garnizoana și, ca și mai înainte, o duce numai în chefuri și petreceri, trăind pe picior mare, căci de, obrazul subțire cu cheltuială se ține! Mereu are nevoie de bani, bani și iar bani, înainte de toate, de aceea, după nesfârșite pertractări, cade la învoială cu tatăl dumisale, înțelegându-se cu dânsul să-i trimită pentru ultima oară șase mii de ruble, pe care le primește imediat. Băgați de seamă: e vorba de un act autentic, purtând semnătura lui – există o scrisoare inedită prin care domnia-sa renunță la toate drepturile pe care le-ar mai avea asupra moștenirii în schimbul celor șase mii de ruble, punând astfel capăt răfuieiilor cu tatăl domniei-sale. Tocmai atunci însă întâmplarea face să cunoască o tânără fată, cultivată, un suflet ales. N-aș vrea să mai repet o dată amănunte pe care le-ați auzit adineauri: e vorba de onoare, de abnegație, și de aceea prefer să nu mai revin asupra lor. Chipul tânărului flușturistic și dezmațat, care înțelege totuși să-și plece capul în fața veritabilei nobleți sufletești, în fața unei idei superioare, a devenit dintr-o dată extrem de simpatic. Pentru ca puțin mai apoi, tot aici, în incinta

tribunalului, când nimeni nu se aștepta la o asemenea surpriză, să apară brusc și reversul medaliei. Din nou țin să vă spun că nu-mi permit să fac nici un fel de supoziții și nici nu voi încerca să analizez cauzele ce au determinat această schimbare. Din moment ce schimbarea s-a petrecut, înseamnă că există și motive care au provocat-o. Aceeași persoană, cu vocea înecată de lacrimi, dând frâu slobod indignării care de mult mocnea înăbușită în inima sa, ne declară că dumnealui a fost primul care a găsit de cuviință s-o disprețuiască pentru gestul său poate necontrolat și impulsiv, totuși sublim prin generozitate. El, logodnicul său, este primul om pe al cărui chip i-a fost dat să surprindă o umbră de zâmbet ironic și în același timp singurul din partea căruia nu putea suporta o asemenea înfruntare. Știind, mai apoi, c-o înșelase (își într-adevăr o înșelase cu convingerea că din momentul acela era obligată să suporte orice din partea dumnealui, chiar și trădarea), dânsa îi oferă în mod deliberat trei mii de ruble, dându-i să înțeleagă lămurit, poate chiar prea lămurit, că-i pune la dispoziție suma respectivă ca s-o poată înșela mai departe – «Să vedem, ai să-i primești sau nu? E posibil, oare, să fii chiar atât de cinic?» îi spune fără cuvinte privirea ei muștrătoare, căutând să-l încerce. El se uită la dânsa și-i citește gândurile în ochi, își dă seama perfect ce intenții are (adineauri chiar a recunoscut în fața dumneavoastră c-a înțeles clar de la început), și totuși, nu pregetă să-și însușească banii, pe care în două zile îi face praf, petrecând cu noua sa iubita. Și atunci, care din două e mai demnă de crezare? Prima versiune, ce ni-l arată jertfindu-și cu atâta noblețe și mărinimie ultimii bani și îngenunchind smerit în fața virtuții sau reversul atât de odios al aceleiași medalii? De obicei, în viață adevărul trebuie căutat la mijloc, între cele două extreme diametral opuse. În împrejurarea de față ar însemna fără doar și poate să greșim procedând în felul acesta. Este foarte probabil ca, în prima ipostază, acuzatul să fi ascultat într-adevăr de un imbold pe cât de nobil pe atât de sincer, iar în cea de-a doua de o pornire tot atât de sinceră, dar josnică. De ce? Pentru că domnia-sa are o fire largă, karamazoviană – aici am vrut să ajung – capabilă să cuprindă cele mai bizare contradicții și să contemple în egală măsură cele două abisuri: abisul de deasupra noastră, imensitatea spre care își iau zborul cele mai luminoase idealuri, și abisul de sub noi, prăpastia fără fund, bântuită de pestilențialele miasme ale celei mai abjecte descompuneri morale! Amintiți-vă ideea formulată adineauri în chip atât de strălucit de tânărul observator – mă refer la domnul Rakitin – care a studiat îndeaproape și cu cea mai mare seriozitate întreaga familie Karamazov: «Oamenii cu un temperament neînfrânat ca al lor, impulsivi și depravați, au tot atâta nevoie de conștiința propriei lor abiecții morale, ca și de sentimentul celei mai nobile, mai sublime elevații spirituale». Și are perfectă dreptate: amestecul acesta atât de bizar constituie o necesitate permanentă, constantă pentru ei. Două abisuri, domnilor, două abisuri care trebuie neapărat să existe simultan, altminteri omul nostru ar fi nefericit și pururea nesatisfăcut, nu s-ar mai putea bucura de viață, ca și când ar simți că-i lipsește ceva. Deoarece dumnealui are un suflet nespus de larg, un suflet vast ca nemărginitele plaiuri ale Rusiei noastre, capabil să cuprindă totul în egală măsură și să se adapteze la orice situație! Și acum, domnilor jurați, fiindcă am pomenit în treacăt adineauri de cele trei mii de ruble, să-mi dați voie să anticipez puțin asupra faptelor. Gândiți-vă că e posibil ca domnia-sa, cu caracterul pe care i-l cunoaștem, după ce a primit acești bani, și încă în condițiile știute, silit să îndure o umilință atât de cumplită, să-și terfelească onoarea într-un hal fără hal, să se înjosească în ultimul grad, gândiți-vă dacă se poate ca omul acesta să fie în stare să pună deoparte jumătate din bani și să-i coasă într-o amuletă, ca o lună întreagă după aceea să aibă tăria de a-i purta zi de zi la gât, fără să se atingă de ei oricât de mare ar fi fost ispita și oricât era de strâmtorat! În tot acest timp, deși bătea mereu localurile, nici în toiul unui chef, nici la beție, nici chiar atunci când a trebuit să alerge într-un suflet undeva în împrejurimile orașului ca să facă rost, Dumnezeu știe de unde și de la cine, de banii după care umbla cu disperare ca să plece cu iubita lui din localitate – ferind-o de ademenirile rivalului său, adică ale propriului său tată – niciodată n-a îndrăznit să se atingă de această amuletă! Deși firesc ar fi fost s-o smulgă de la gât, numai să nu-și lase iubita singură gata să cadă în mrejele bătrânului, pe care era cumplit de gelos, și să rămână mai departe de pază lângă ea, în așteptarea clipei, când s-ar fi decis, în fine, să-i spună: «sunt a ta», ca s-o ia și să zboare ca vântul cu dânsa cât mai departe de mediul nefast de aici. Dar nu, dumnealui s-a străduit să-și păstreze talismanul intact. Și pentru care pricină? După cum am văzut, primul motiv invocat a fost că voia să aibă bani de drum în cazul când

dânsa avea să-i declare: «Sunt a ta, du-mă cu tine unde vrei!». Dar acest prim motiv, după propriile mărturisiri ale inculpatului, cade în fața celui de al doilea: «Atâta timp cât port asupra mea acești bani, își zicea el, sunt un ticălos, nu însă și un pungaș», fiindcă oricând se putea duce la logodnica sa, deși o jignise și, înmânându-i jumătate din suma pe care și-o însușise, să-i spună: «Vezi, am irosit la chef jumătate din bani, dovadă că sunt un om slab de înger și dacă vrei chiar un ticălos (citez cuvintele inculpatului), dar, oricât aș fi de ticălos, nu sunt totuși un hoț. Și nu sunt fiindcă, dacă aș fi fost, nu ți-aș fi adus restul acesta de bani, ci i-aș fi vânturat ca și pe ceilalți.» Explicația e oricum destul de ciudată! Același om cu sânge iute, dar slab din fire, care n-a putut să reziste tentației de a primi cele trei mii de ruble, cu toată rușinea ce știa că-l așteaptă, să fie dintr-o dată capabil de atâta stoicism, de o asemenea tărie sufletească, încât să poarte la gât o bună bucată de vreme mii de ruble, fără a îndrăzni să se atingă de ele? Se: potrivește, oare, cât de cât împrejurarea aceasta cu caracterul pe care l-am analizat mai adineauri? Bineînțeles că nu, și, dacă-mi dați voie, am să vă arăt cum ar fi procedat veritabilul Dmitri Karamazov dacă s-ar fi gândit într-adevăr să-și coasă banii într-o amuletă. La prima tentație, bunăoară dacă ar fi avut chef să-și distreze noua sa iubită, cu care cheltuisese până atunci jumătate din sumă, ar fi discutat imediat amuleta și ar fi scos dinăuntru, să zicem, deocamdată, numai o sută de ruble, fiindcă, ar fi chibzuit el: «De ce trebuie neapărat să-i duc jumătate din bani, adică o mie cinci sute de ruble în cap? O sută de ruble mai mult sau mai puțin nu-i cam același lucru, în fond? Oricum aș avea dreptul să-i «pun: sunt un ticălos, recunosc, nu însă și un hoț, pentru că, vezi bine, am venit totuși să-ți restitui măcar o parte din bani. Un hoț n-ar fi pregetat să-i oprească pe toți, nu ți-ar mai fi adus nimic îndărăt.» După câteva zile ar fi discutat iar amuleta, ca să mai scoată o sută, apoi încă una, ca la sfârșitul lunii să scoată și penultima hârtie, fiindcă și așa, numai cu o singură sută, tot ar fi ieșit basma curată: «Sunt un ticălos, e adevărat, dar nu și un hoț. Am cheltuit cu petrecerile douăzeci și nouă de sute, dar ultima am avut grijă să ți-o aduc înapoi. Un hoț nu s-ar fi gândit la așa ceva». În sfârșit, după ce ar fi prăpădit și penultima sută, uitându-se la ultima bancnotă, și-ar fi zis: «Desigur, nu face să-i duc o singură sută, mai bine s-o beau și pe asta!» În felul acesta ar fi procedat veritabilul Dmitri Karamazov, așa cum îl cunoaștem noi. Legenda cu amuleta contrazice atât de flagrant realitatea, încât pare cu totul neverosimilă. Putem presupune orice, numai asta nu. Asupra acestui punct însă vom mai reveni.”

După ce făcu o sinteză a celor constatate la anchetă cu privire la litigiile bănești și raporturile dintre tată și fiu, procurorul declară din nou că din elementele cunoscute nu se poate trage nici o concluzie în chestiunea moștenirii, dat fiind că nu se poate stabili precis cine pe cine a înșelat, sau cine și cui a rămas dator. Tot în legătură cu cele trei mii de ruble, care deveniseră pentru Mitea o idee fixă, o obsesie chinuitoare, Ippolit Kirillovici pomeni și despre expertiza medicală.

VII - O RECAPITULARE CRONOLOGICĂ

„Expertiza medicală a căutat să ne demonstreze că inculpatul este un maniac și nu se bucură de integritatea facultăților lui mintale. Îmi permit să afirm că, dimpotrivă, e un om întreg la minte, din nefericire pentru dânsul, căci dacă n-ar fi fost în posesia tuturor facultăților lui mintale poate că ar fi procedat mai inteligent. Că e maniac, sunt gata să recunosc și eu, da, într-adevăr e maniac, dar numai într-o singură privință – așa cum a constatat de altfel și expertiza – și anume: în problema celor trei mii de ruble, cu care pretinde că i-ar fi rămas dator tatăl său. Cu toate acestea, sunt convins că s-ar putea găsi o explicație mult mai plauzibilă decât un început de nebunie pentru a motiva furia turbată de care era stăpânit în permanență acuzatul din pricina acestor bani. În ce mă privește, sunt întru totul de acord cu tânărul medic, care consideră că inculpatul a fost și este în deplinătatea facultăților lui mintale, adică un om perfect normal, dar că se afla într-o stare de surescitare și era întăritat. Aici este hiba: motivul exasperării (permanente pe care o manifesta inculpatul nu îl constituiau în realitate cele trei mii de ruble – banii propriu-zis nu erau decât un pretext menit să ascundă adevărata cauză care-i ațâța neconținut mânia. Și această cauză era gelozia!”

Ippolit Kirillovici vorbi apoi pe larg despre pasiunea nefastă a inculpatului pentru

Grușenka, începând cu momentul când – potrivit cu mărturisirile lui – se dusesse la această tânără persoană ca „s-o snopească în bătaie”; în loc s-o bată, însă s-a pomenit la picioarele sale, și așa s-a născut dragostea lui pățimașă. „Din păcate bătrânul, tatăl acuzatului, a pus și el ochii tot atunci pe aceeași persoană; fatală coincidență – și pe drept cuvânt uluitoare – ce face ca două inimi să se aprindă în același moment pentru aceeași femeie, deși o văzuseră și se întâlniseră cu dânsa și mai înainte și, aprinzându-se, să ardă amândouă, mistuite de o patimă nestăvilită, cu adevărat karamazoviană. Cred că vă amintiți ce a declarat aici mai adineauri respectiva persoană: «Mi-am bătut joc și de unul, și de celălalt», mărturisește dânsa. Da, îi venise așa deodată o toană să-i joace pe degete pe amândoi, lucru la care nici nu se gândise până atunci, dar din moment ce i-a căsunat dumneaei așa, nu s-a lăsat până nu i-a văzut pe ambii ingenuncheați în fața ei. Bătrânul, de unde toată viața fusese robul banului, din care își făcuse un idol, i-a pus imediat la dispoziție un plic cu trei mii de ruble numai ca să vină acasă la dânsul, iar după câțva timp a ajuns să se socotească fericit dacă i-ar fi îngăduit să depună la picioarele sale toată averea împreună cu numele lui, consimțind să devină soția sa legitimă. Și în privința aceasta avem dovezi indiscutabile. Cunoaștem de asemenea tragedia inculpatului, avem aici în fața noastră mărturia ei vizibilă. Dar așa cerea «jocul» tinerei persoane. Vrăjitoarea nu s-a îndurat să-i dea nici cea mai mică speranță bietului om decât în ultima clipă, când, ingenuncheat în fața celei ce jucase rolul unui călău, întindea spre ea mâinile scăldate în sângele tatălui și rivalului său; în această poziție se afla când au sosit autoritățile. «Să mă trimiteți la ocnă împreună cu el, din pricina mea l-a omorât, numai eu sunt vinovată!» a strigat ea, cuprinsă de o sinceră căință în momentul când l-au arestat. Eminentul tânăr care și-a propus să analizeze prezentul caz, domnul Rakitin, despre care am vorbit mai înainte, definește caracterul eroinei acestui proces în câteva fraze lapidare, dar cât se poate de concludente: «Decepția pe care o încearcă la o vârstă fragedă, faptul că s-a văzut înșelată și silită să apuce de timpuriu pe căi greșite, trădarea logodnicului, care, după ce a sedus-o, o părăsește, apoi mizeria, blestemul unei familii onorabile și, în sfârșit, protecția unui bătrân bogat, pe care, de altfel, îl mai socotește și astăzi binefăcătorul ei, au făcut să se nască o ură precocă, tănuțită în adâncul sufletului său tânăr, înzestrat poate cu multe calități. Astfel, cu trecerea timpului, ajunge o femeie calculată, ahtiată după bani, care nu are alt scop în viață decât să se îmbogățească. Și totodată se dezvoltă în ea un spirit ironic și dorința de a-și lua revanșa asupra întregii societăți.» Cunoșcând această caracterizare, ne putem da seama că era într-adevăr capabilă să-și bată joc și de unul, și de celălalt numai ca să se amuze pe socoteala lor cu un fel de plăcere răutăcioasă. În cursul acestei luni de dragoste deznădăjduită și de cumplită degradare morală, în care ajunge să-și înșele logodnica și să-și însușească banii ce-i fuseseră încredințați ca unui om de onoare, în inima inculpatului se încuibază treptat o gelozie aprigă, turbată. Și pe cine credeți că e gelos? Pe propriul său tată! Culmea este că bătrânul zevzec încearcă să ademenească și să cumpere obiectul pasiunii lui cu cele trei mii de ruble pe care fiul lui le pretinde ca pe un drept al său incontestabil, partea sa din moștenirea rămasă de pe urma mamei, și de care își acuză tatăl că l-a deposedat. Sunt absolut de acord cu dumneavoastră că e într-adevăr o situație intolerabilă! Acuzatul avea toate motivele să devină maniac. În fond, nu era vorba numai de bani, cât mai ales de faptul că rivalul său înțelegea să se folosească de ei cu un cinism pur și simplu revoltător ca să-i distrugă fericirea!”

Ippolit Kirillovici arată apoi cum se născuse și se încheagase treptat în sufletul inculpatului ideea paricidului, urmărind evoluția ei pas cu pas, așa cum o înfățișau faptele.

„La început, dumnealui s-a mulțumit numai să trângănească în gura mare prin localuri – o lună întreagă n-a făcut decât să trângănească. O, îi plăcea grozav să-și etaleze viața personală în văzul tuturor, să-și deschidă inima față de oricine, încredințându-i chiar și cele mai diabolice, mai periculoase idei ale sale! O, da, era oricând dispus să-și destăinuiască unuia sau altuia gândurile, pretinzând, în schimb, celor ce-l ascultau să-i răspundă prompt, Dumnezeu știe de ce, cu cea mai deplină simpatie, să-i împărtășească grijile și îndoielile, să-l îmbărbăteze și să-l lase în apele lui, fără să-l stingherească în nici un fel! Altminteri, din te miri ce își ieșea din sărite și era în stare să facă praf tot localul!” (Urma povestea cu căpitanul Sneghirev.) „Cei care au avut ocazia să-l audă și să-l vadă pe inculpat în această ultimă lună, au simțit până la urmă că invectivele și amenințările proferate la adresa tatălui său nu erau numai vorbe rostite la mânie și că, la un moment dat, când exasperarea lui va

fi ajuns la paroxism, amenințările puteau să devină fapte.” (Aici procurorul aminti reuniunea de familie ce avusese loc la mănăstire, discuțiile cu Aleoșa și zugrăvi scena revoltătoare petrecută în casa părintească, în ziua când inculpatul intrase buzna în sufragerie spre sfârșitul mesei.) „N-aș putea să afirm cu toată certitudinea, continuă Ippolit Kirillovici, că hotărârea de a răfui definitiv socotelile cu tatăl său, asasinându-l, va fi fost premeditată înainte de acest incident. Presupun, totuși, că ideea asta îi venise de câteva ori în minte, stăruise în mod conștient asupra ei, așa cum ne-o dovedesc faptele, depozițiile martorilor și chiar propriile declarații ale acuzatului. Domnilor jurați, adăugă procurorul, mărturisesc că până astăzi am șovăit să arunc pe umerii inculpatului acuzația de crimă cu premeditare, ce se impunea de la sine. Eram ferm convins că în adâncul său întrezărise de mult clipa fatală, dar o întrezărise numai, imaginându-și-o ca pe o eventualitate, fără să stabilească precis împrejurările și fără să fixeze un termen. Am șovăit, dar șovăielile mele s-au spulberat astăzi, în momentul când s-a dat citire zdrobitorului document prezentat în instanță de doamna Verhovțeva. Domnilor, ați auzit cu toții cuvintele sale: «Aici e tot planul asasinatului, punct cu punct, e un adevărat program!» Așa a definit domnia-sa această blestemată misivă, scrisă «la beție» de nefericitul care se află acum pe banca acuzaților. Și, pe bună dreptate, scrisoarea aceasta are o importanță deosebită, constituind un program, o dovadă certă a premeditării. Fiind scrisă cu două zile înainte de crimă, știm că, exact cu două zile înainte de a-și pune în aplicare planul său monstruos, inculpatul a declarat, legându-se chiar cu jurământ că, dacă în ziua următoare nu va reuși să facă rost de bani, are intenția să-și omoare tatăl, ca să poată sustrage «plicul cu bani legat cu panglicuță roz de sub pernă, numai să plece Ivan!» Auziți: «numai să plece Ivan!» Va să zică, totul fusese dinainte calculat, fiecă amănunt în parte cântărit cu atenție; și ce s-a întâmplat până la urmă? Acuzatul și-a adus cu cea mai mare meticulozitate planul la îndeplinire. Nu mai încapă nici o îndoială că e vorba de un act premeditat și că mobilul crimei a fost jaful, sunt lucruri mărturisite negru pe alb și semnate cu mâna lui de inculpat, care își recunoaște iscălitura. S-ar putea obiecta: biletul a fost scris de un om în stare de ebrietate. Asta însă nu-i micșorează cu nimic gravitatea, dimpotrivă, înseamnă că, fiind beat, inculpatul a așternut pe hârtie un plan pe care-l concepușe mai înainte cu mintea limpede. Dacă nu s-ar fi gândit la el din vreme, când era treaz, nu l-ar fi dat în vileag mai apoi, când i s-a urcat băutura la cap. Bine, ar putea să spună unii dintre dumneavoastră, dar ce rost avea să strige în gura mare ceea ce pusese la cale? Cine premeditează o faptă ca asta caută pe cât poate să păstreze secretul. E adevărat, dar acuzatul și-a trâmbițat intențiile atunci când erau încă în germene, când abia mijeau în sufletul lui ca o vagă dorință; în momentul acela nu-și făcuse încă nici un plan, nu premeditase nimic. Mai târziu însă e mai puțin guraliv. În seara când a scris respectiva masivă la «Metropol», în local, era beat criță, a stat tot timpul tăcut și retras, n-a jucat biliard și n-a schimbat cu nimeni nici un cuvânt, mulțumindu-se doar să bruftuiască pe un vânzător de magazin, care se așezase la masa lui; asta însă aproape inconștient, în virtutea obișnuinței, fiindcă de câte ori intra într-un local trebuia să se ia la harță cu cineva. Presupun de asemenea că în clipa când s-a hotărât cu tot dinadinsul să acționeze, și-a adus aminte probabil cât de zgomotos își dezvăluise intențiile în auzul tuturor și s-a gândit că din pricina asta ar putea fi descoperit după săvârșirea crimei. Dar nu mai avea încotro. Publicitatea fusese făcută și nu-și mai putea lua vorba înapoi, și pe urmă de atâtea ori în viață avusese noroc, de ce deci n-ar fi avut și de astă dată? Credea în steaua dumisale, domnilor! Trebuie să recunosc însă că s-a zbatut mult ca să ocolească un deznodământ atât de crâncen, că a luptat din răputeri ca să evite o vărsare de sânge. «Am să mă duc mâine să cer de la toți bani, până o să încropesc trei mii de ruble, spune dânsul în limbajul său original, și dacă nimeni n-o vrea să-mi dea, atunci o să curgă sânge.» Și iarăși putem constata că tot ceea ce așternuse pe hârtie în stare de ebrietate a fost adus la îndeplinire punct cu punct mai târziu, când era cu mintea limpede!”

Ippolit Kirillovici descrie cu lux de amănunte eforturile depuse de Mitea pentru a face rost de bani, ca să nu ajungă la crimă. Povesti scena cu Samsonov, apoi goana pe urmele lui Copoiu, căutând să prezinte faptele așa cum se petrecuseră. „Istovit, batjocorit, flămând, ros de gelozie la gândul că-și lăsase iubita fără supraveghere, temându-se că-n lipsa lui o să se ducă la Feodor Pavlovici, se înapoiază, în sfârșit, în oraș, după ce își vânduse până și ceasul ca să poată pleca la drum (și asta având – zice-se, o, numai zice-se! – o mie și cinci sute de ruble asupra lui). Slavă Domnului, iubita lui nu fusese la Feodor

Pavlovici! Iese apoi cu dânsa s-o conducă la protectorul ei Samsonov. (Curios: nu simte nici un grăunte de gelozie față de Samsonov, ceea ce constituie iarăși o particularitate deosebit de interesantă în cazul de față!) După care aleargă într-un suflet la postul lui de observație din spatele casei părintești; ajungând acolo, află că Smerdeakov are o criză de epilepsie și că cealaltă slugă, Grigori, zace și el bolnav în pat, deci are câmp liber de acțiune; «semnalele» sunt la discreția lui – ce tentație! Încearcă totuși să se împotrivească ispitei și, fără să mai stea pe gânduri, se hotărăște să apeleze la o persoană stabilită temporar la noi în oraș, multstimata doamnă Hohlakova, care urmărea de mult cu toată compasiunea frământările lui. Doamna Hohlakova îi dă un sfat cât se poate de înțelept și anume: să părăsească o dată pentru totdeauna viața de petreceri, să renunțe la o iubire nefastă, să nu mai bată zi și noapte localurile, irosindu-și zadarnic toată puterea tinereții, și să plece în Siberia, să lucreze într-o mină de aur. «Acolo energia dumitale clocotitoare, firea dumitale romantică, aventuroasă au să-și găsească un rost.» „După ce relatează sfârșitul întrevederii cu doamna Hohlakova și descrie scena când inculpatul descoperă pe neașteptate că Grușenka n-a fost la Samsonov și furia năprasnică de care bietul om, chinuit de gelozie și cu nervii măcinați, e cuprins la gândul că în momentul acela dânsa se află la Feodor Pavlovici, Ippolit Kirillovici atrase atenția juraților asupra rolului fatal pe care hazardul l-a jucat în această împrejurare: „Dacă servitoarea ar fi apucat să-i spună că iubita lui e plecată la Mokroe împreună cu «fostul» dumneaei, care avea drepturi «netăgăduite» asupra sa, probabil că nu s-ar fi întâmplat nimic. Năucită de frică însă fata s-a jurat că habar n-are unde poate să fie, și dacă inculpatul n-a ucis-o pe loc, e numai pentru că a rupt-o numaidecât la fugă, ca un nebun, pe urmele trădătoarei. Rețineți un amănunt: deși părea că-și ieșise din minți, n-a uitat totuși să ia cu sine pisălogul de aramă! De ce tocmai pisălogul, și nu alt obiect, de care se putea servi ca de o armă? Atunci însă când o lună întreagă te gândești zi de zi la o anumită eventualitate și te pregătești în vederea ei, e de ajuns să-ți cadă privirile pe un obiect care să ia în ochii tăi aparența unei arme ca să și pui mâna pe el, folosindu-l ca atare. Trebuie să ținem seama că domnia-sa o lună de zile s-a gândit la un lucru pe care să-l aibă la îndemână în momentul critic! De aceea, chiar în clipa când i-au picat ochii pe el, și-a dat seama că pisălogul este exact ceea ce-i trebuia. Și, deci, nu inconștient și nici involuntar a înșfăcat de pe masa blestematul de pisălog! Iată-l, în sfârșit, în grădina caselor părintești, terenul este liber, martori nu există, e o noapte fără lună, peste tot numai beznă și în sufletul său gelozia! Bănuiala că dânsa ar putea fi în casă, cu rivalul lui, poate în brațele acestuia, ba poate chiar râzând de dânsul, îi taie răsuflarea. Și nu este vorba numai de o simplă bănuială, nicidecum, ci de o certitudine, nu mai încapă nici un dubiu că-l înșeală: este acolo, în odaia cu fereastră luminată, trebuie să fie după paravan! Nefericitul se apropie tiptil de fereastră, se uită intimidat pe geam și, potolindu-se ca prin minune, ca un copil cuminte, st grăbește să plece prudent, cât mai e vreme, ca să nu săvârșească un păcat, sa nu facă vreun gest nesăbuit, o nelegiuire – așa vor cel puțin să ne demonstreze unele persoane. Noi însă, cunoscându-i atât de bine caracterul, avem destule elemente la îndemână să ne putem da seama de starea lui de spirit din momentul acela, și mai ales știm că dumnealui deținea semnalele care i-ar fi deschis numaidecât ușa casei, dându-i posibilitatea să pătrundă înăuntru!” Ippolit Kirillovici părăsi deocamdată principalul obiectiv al rechizitoriului pentru a se ocupa de „semnale” și de Smerdeakov, ca să lichideze definitiv acest incident, spulberând o dată pentru totdeauna suspiciunea ce plana asupra lui Smerdeakov, bănuind că ar putea fi autorul crimei. Treabă pe care o îndeplini cât se poate de conștiincios, în așa fel încât toată lumea își dădu seama că, în ciuda disprețului pe care-l afișa față de această ipoteză, procurorul îi acorda totuși o importanță deosebită.

VIII - DISERTAȚIE ASUPRA LUI SMERDEAKOV

„În primul rând, începem Ippolit Kirillovici, să vedem care este originea acestei suspiciuni? Primul care a declarat că ucigașul nu poate fi decât Smerdeakov a fost chiar inculpatul, în momentul arestării sale; totuși, de când a făcut aceasta declarație și până în ziua de azi, n-a fost în stare să înfățișeze nici o dovadă în sprijinul acuzației sale, și poate că dovadă ar fi prea mult spus, dar nici măcar n-a putut să invoce un fapt concret, cât de cât verosimil.

Aceeși învinuire o ridică alte trei persoane: cei doi frați ai inculpatului și doamna Svetlova. Cel mai mare dintre frați însă și-a formulat acuzația, după cum am auzit astăzi, într-un acces de febră cerebrală, prezentând simptome neîndoielnice de alienație mintală, iar noi știm precis că în ultimele două luni Ivan Feodorovici a împărtășit întru totul părerea unanimă în legătură cu vinovăția fratelui său, părere pe care nici măcar n-a încercat s-o combată. Asupra acestui lucru vom reveni însă mai încolo. La rândul său, mezinul ne-a mărturisit adineauri că nu posedă nici o probă care să certifice asertiunea sa că Smerdeakov ar fi criminalul și că nu face decât să repete spusele inculpatului, bizuindu-se pe «expresia figurii lui» – argument destul de bizar, pe care fratele acuzatului l-a repetat de două ori. Și mai bizar mi se pare modul în care se exprimă doamna Svetlova: «Trebuie să-l credeți pe cuvânt, spune dânsa despre inculpat, omul ăsta nu e în stare să mintă». Acestea sunt efectiv elementele pe care se bazează acuzația ridicată împotriva lui Smerdeakov de cele trei persoane care, ne dăm seama, sunt mult prea interesate de soarta inculpatului. Cu toate acestea, ipoteza emisă în legătură cu vinovăția lui Smerdeakov a circulat intens, a câștigat tot mai mult teren și mai circulă încă în ziua de azi. Putem, oare, să-i acordăm vreun credit, putem admite că el ar fi vinovatul?”

Aici Ippolit Kirillovici găsi de cuviință să schițeze în linii generale caracterul răposatului, „care și-a pus capăt zilelor într-un acces de nebunie”, înfățișându-l ca pe un om sărac cu duhul, un semidocht, zăpăcit de diferite idei filozofice care depășeau puțința lui de înțelegere, îngrozit de unele teorii moderne despre datorie și despre obligații morale, pe care i le-au servit din abundență – în practică – viața destrăbălată a lui Feodor Pavlovici, fostul său stăpân și totodată poate propriul lui tată, iar teoretic o serie de discuții filozofice destui de ciudate pe care le-a avut cu cel mai mare dintre feciorii boierului. Era un mic divertisment, pe care Ivan Feodorovici și-l permitea cu un fel de voluptate, din plictiseală probabil sau poate din plăcerea de a râde pe socoteala cuiva, negăsind la îndemână un obiectiv mai potrivit. „Smerdeakov mi-a descris singur starea lui de spirit din ultimele zile petrecute în casa stăpânului său, explică Ippolit Kirillovici. Mărturisirile lui sunt confirmate însă și de alte persoane: inculpatul, fratele acestuia și chiar bătrânul servitor Grigori, adică toți cei care l-au cunoscut îndeaproape spun același lucru. În afară de aceasta, Smerdeakov, care suferea de o depresie nervoasă din pricina epilepsiei, era «fricos ca o găină». «Se arunca la picioarele mele și-mi săruta cizmele», ne-a destăinuit inculpatul într-un moment când nu-și dădea seama încă de prejudiciul pe care i l-ar putea pricinui această declarație – «o găină epileptică», cum îl caracterizează el pe Smerdeakov în limbajul lui atât de colorat. Acesta este omul pe care, așa cum ați văzut, inculpatul (lucru pe care îl confirmă și domnia-sa) și-l face confident, terorizându-l în așa hal, încât nefericitul acceptă, în cele din urmă, să devină iscoada lui și să-l informeze de tot ce se întâmplă acasă. Ca atare, Smerdeakov nu pregetă să-și trădeze boierul și-i dezvăluie inculpatului existența plicului cu bani, comunicându-i totodată și semnalele cu ajutorul cărora se poate pătrunde în casă. Spuneți și dumneavoastră, ce putea să facă bietul om? «M-ar fi ucis, vedeam bine că m-ar fi ucis», ne-a declarat la anchetă, înfiorându-se de groază și tremurând ca vai de el, deși călăul său era arestat și nu avea cum să-l muștruluiască. «Tot timpul mă bănuia că-l mint, și atunci, ca să-l potolesc, dândâind de frică, nu mai așteptam să mă întrebe, și-i spuneam singur tot ce știam, ca să se încredințeze că nu-i ascund nimic și să-mi cruțe viața.» Reproduc textual destăinuirile lui Smerdeakov, pe care le-am reținut și le-am notat cuvânt cu cuvânt. «Numai ce se răstăia o dată la mine, și-i cădeam în genunchi!» Fiind extrem de cinstit din fire și bucurându-se de toată încrederea boierului (care ținuse să-l răsplătească pentru onestitatea lui odată, când îi înapoiase niște bani pierduți), îmi închipui cât se va fi chinuit bietul Smerdeakov la gândul că-și vânduse stăpânul de care era grozav de atașat, considerându-l binefăcătorul său. Bolnavii de epilepsie, după mărturia celor mai renumiți psihiatri, sunt îndeobște înclinați să-și facă procese de conștiință; bineînțeles, este vorba de o înclinație morbidă. Tot timpul sunt obsedați de pretinsa lor «vinovăție», au remușcări cumplite și se macină sufletește, de cele mai multe ori fără nici un temei, exagerându-și greșelile sau chiar născocindu-și singuri tot felul de păcate și crime. Vă dați seama ce poate să fie când un individ de genul acesta devine realmente vinovat, poate chiar criminal, de frică, silit prin amenințări. În afară de aceasta, el, Smerdeakov, presimțea că, așa cum se desfășurau evenimentele, din moment în moment putea surveni un dezastru. În ajunul tragicei zile, când Ivan Feodorovici, cel mai mare dintre băieții lui Feodor

Pavlovici, a plecat la Moscova, Smerdeakov l-a rugat stăruitor să rămână, fără a îndrăzni totuși, ca de obicei, din lașitate, să-și dea pe față lămurit și fără ocolișuri temerile, mulțumindu-se să facă unele aluzii, care din păcate n-au fost înțelese. Trebuie să menționez că Smerdeakov îl socotea pe Ivan Feodorovici ocrotitorul său și era convins că nu se va întâmpla nici o nenorocire atâta timp cât va sta acasă. Amintiți-vă ce spunea în biletul lui, scris «la beție», Dmitri Karamazov: «Am să-l ucid pe bătrân, numai să plece Ivan». Prin urmare, prezența lui Ivan Feodorovici însemna pentru toți o garanție de liniște și pace în casă. Până la urmă, totuși, a plecat, și un ceas mai târziu Smerdeakov a și avut o criză de epilepsie. Nici nu e de mirare. Trebuie să știți că, demoralizat din pricina temerilor și disperării de care era stăpânit, feciorul presimțise în ultimele zile posibilitatea unei crize apropiate, așa cum mai avusese și altă dată în urma unei încordări nervoase sau a unei emoții zguduitoare. Firește, nimeni nu e în măsură să prezică ziua și ora exactă, dar fiecare epileptic poate presimți dinainte, după anumite simptome, o criză. Cel puțin așa declară medicina, îndată după plecarea lui Ivan Feodorovici, Smerdeakov, cu inima strânsă, fiindcă a rămas singur și lipsit de apărare în fața primejdiei, se duce să ia ceva din pivniță. Și, coborând treptele, se gândește: «O să-mi vină sau n-o să-mi vină criza? Ce-ar fi să mă apuce chiar acum?» Și tocmai îndoiala asta, teama de care e cuprins, întrebările neliniștitoare îi provoacă spasmul acela al beregatei, care precede totdeauna accesul; o clipă mai târziu, se prăbușește în nesimțire pe scări, rostogolindu-se până în fundul beciului. Și mai sunt oameni care vor neapărat să vadă ceva suspect în acest accident atât de firesc, să descopere un indiciu că Smerdeakov ar fi simulat *intenționat* criza! Dar dacă a simulat-o intenționat, se ridică atunci altă problemă: pentru ce a făcut-o? Cu ce plan? În ce scop? Las deoparte faptul că aici mai are și medicina un cuvânt; să zicem că știința se înșeală, că medicii mint, ori nu s-au priceput să deosebească un acces real de unul simulat – fie, dar în cazul acesta spuneți-mi, vă rog, ce rost avea să se prefacă? Nu cumva ca, în timp ce pune la cale asasinatul, să atragă de la bun început și cât mai grabnic asupra lui atenția celor din casă? Domnilor jurați, țin să vă amintesc că, în noaptea în care a fost înfăptuită crima, în casă la Feodor Pavlovici se aflau cinci persoane; întâi și-ntâi, Feodor Pavlovici, dar este clar că nu și-a luat viața singur; apoi servitorul Grigori, dar și el a fost la un pas de moarte; pe urmă soția lui Grigori, Marfa Ignatievna, bucătăreasa, dar cred c-ar fi nedemn din partea noastră s-o bănuim cumva c-ar fi fost în stare să-și ucidă stăpânul. Nu mai rămân, așadar, decât doi suspecti: inculpatul și Smerdeakov, e singura alternativă, fiindcă altcineva n-a mai fost acolo și nici nu avem vreun indiciu care să ne îndrepte bănuielele într-altă parte. Iată, deci, explicația magistralei, «ingenioasei» acuzații aruncate în spinarea nefericitului care și-a pus capăt zilelor aseară! Imposibilitatea de a găsi un alt vinovat! Dacă ar putea să planeze măcar o umbră de îndoială asupra altcuiva, dacă o a șasea persoană ar fi putut da de bănuir, sunt convins că până și inculpatul s-ar fi sfiit să-l implice pe Smerdeakov și ar fi acuzat din capul locului cea de-a șasea persoană, fiindcă e pur și simplu absurd să crezi că Smerdeakov ar fi putut săvârși crima!

Domnilor, vă propun să nu ne mai ocupăm deocamdată de psihologie, nici de medicină, nici chiar de logică și să lăsăm faptele să vorbească, faptele nude, să vedem ce putem afla de la ele. Să zicem că Smerdeakov a ucis, dar cum? Singur sau în complicitate cu inculpatul? Să examinăm mai întâi prima ipoteză, adică să presupunem că Smerdeakov ar fi săvârșit singur asasinatul. Firește, ca să facă o faptă ca asta trebuia să aibă un motiv, să urmărească un folos. Dar cum în sufletul lui nu exista nici unul din motivele care-l împingeau la crimă pe inculpat, adică ura, gelozia etc, etc, Smerdeakov desigur nu putea să-și ucidă stăpânul decât pentru bani, ca să-și însușească cele trei mii de ruble, pe care acesta le vârase în plic sub ochii lui. Și atunci, în timp ce pune la cale în taină asasinatul, n-a găsit altceva mai bun de făcut decât să comunice din vreme unei alte persoane, o persoană care era interesată în cel mai înalt grad să cunoască lucrurile acestea, adică inculpatul, tot ce se petrecea în casă, povestea cu banii și cu semnalele, să-i spună chiar unde-i ascuns plicul și ce este scris pe el și, mai ales, da, mai ales, să-i dezvăluie «semnalele» cu ajutorul cărora se putea intra la boier în casă. Pentru ce a făcut-o, nu cumva ca să se dea singur de gol? Sau pentru că ținea cu tot dinadinsul să aibă un concurent căruia îi pune singur la dispoziție mijloacele ca să poată pătrunde în odaia bătrânului și șterpeli plicul? «Bine, ar putea obiecta cineva, dar Smerdeakov i-a comunicat lucrurile astea numai de frică!» Cum vine asta? Un om care concepe fără să șovăie o crimă

atât de temerară, de sălbatică, pe care o aduce apoi la îndeplinire fără să clipească, mai poate oare destăinui altcuiva niște secrete pe care le cunoaște numai el, așa, încât dacă și-ar fi ținut gura nimeni pe lume nu l-ar fi bănuț? Nu, oricât de laș ar fi un om, din moment ce ar fi pus la cale o faptă ca asta, s-ar fi păzit ca de foc să scape c vorbă față de cineva, pomenindu-i despre plic și despre semnale, fiindcă ar fi însemnat să se demaște de la început. Ar fi născocit câte-n lună și-n stele, ar fi mințit în fel și chip dacă i s-ar fi cerut cu tot dinadinsul informații, numai despre asta n-ar fi spus nimic! Dimpotrivă, repet, dacă el ar fi păstrat cea mai deplină tăcere în privința banilor, pe care i-ar fi sustras după ce și-ar fi asasinat stăpânul, nimeni nu l-ar fi putut acuza vreodată de crimă cu tâlhărie, fiindcă nimeni pe lume în afară de el nu văzuse plicul, nici nu știa de existența lui în casă. Chiar dacă ar fi fost acuzat de omor, cu siguranță că s-ar fi atribuit un alt mobil asasinatului. Dar cum nimeni nu băgase de seamă c-ar fi putut avea vreun motiv să comită crima, ba, dimpotrivă chiar, toată lumea remarcase ce mult ținea la el și câtă încredere îi arăta boierul, firește că nimeni nu s-ar fi gândit să-l suspecteze, și bănuielele ar fi căzut și de astă dată asupra inculpatului, care avea toate motivele să dorească moartea bătrânului; ba mai mult încă, nu făcuse nici un secret din ele, proclamându-le în auzul tuturor; într-un cuvânt, toate suspiciunile s-ar fi îndreptat împotriva lui Dmitri Feodorovici, fiul victimei. Smerdeakov și-ar fi ucis stăpânul și l-ar fi prădat, iar fiul răposatului ar fi suportat consecințele; nici nu se putea găsi ceva care să-i convină mai bine ucigașului, nu-i așa? Și cu toate astea, din capul locului chiar, de când a încolțit în el gândul crimei, Smerdeakov s-a grăbit să dezvăluie existența plicului cu bani și secretul semnalelor – și tocmai cui? Feciorului victimei! E foarte logic – nu? – și limpede ca lumina zilei. Iată, însă, că sosește și ziua pe care Smerdeakov o aștepta ca să poată înfăptui crima, și ce credeți că face dumnealui? Se prăbușește în beci, simulând un acces de epilepsie. Pentru ce? Firește, pentru ca în primul rând Grigori, care avea de gând în seara aceea să încerce iarăși leacul cel miraculos, văzând că nu are cine să păzească locuința, să lase totul deoparte, renunțând să se mai doftoricească, și să stea de veghe. În al doilea rând, probabil, pentru ca boierul, văzând c-a rămas fără paznic și tremurând tot să nu vină cumva peste el fecioru-său – lucru pe care, de altfel, nici nu căuta să-l ascundă – să-și întărească vigilența și să devină și mai bănuitor. Și, în sfârșit, pentru ca el însuși – vreau să zic, Smerdeakov – după declararea crizei, să fie mutat din bucătărie, unde dormea de obicei singur, deosebit de celelalte slugi și având intrare separată, tocmai în celălalt capăt al acareturilor, în odăița lui Grigori, la trei pași doar de patul celor doi bătrâni, despărțit de ei numai printr-un perete de scânduri – odăiță în care era transportat din porunca boierului și după dorința inimoasei Marfa Ignatievna, de câte ori avea un acces de epilepsie – și, zăcând acolo, după peretele de scânduri, să geamă toată noaptea (așa cum au arătat la anchetă Grigori și Marfa Ignatievna) ca să dea impresia că e într-adevăr bolnav, împiedicându-i să doarmă pe moșnegi. Și toate astea pentru ce? Ca să se poată scula mai lesne din pat și să-i fie mai la îndemână să-și omoare stăpânul!

Dar, vor spune unii, se prea poate să se fi prefăcut bolnav anume ca să nu fie suspectat și să-i fi vorbit inculpatului despre bani și despre semnale, gândindu-se că probabil acesta va fi tentat să înfăptuiască singur crima, pentru ca după ce își va fi răpus victima și va fi plecat, luând cu el banii și, eventual chiar, iscând întâmplător zgomot, tulburând liniștea și trezind martorii din somn, să se scoale și el, adică Smerdeakov, din pat și să se ducă, da, să se ducă, dar unde, întreb, și pentru ce? Poate ca să-l omoare a doua oară pe boier și să fure încă o dată banii pe care avusese grijă să Pună mâna altul mai înainte. Râdeți, domnilor? Eu însumi, vă rog să mă credeți, mă simt jenat că-mi permit să fac asemenea supoziții, și, cu toate acestea, închipuiți-vă, am reprodus exact versiunea pe care o susține inculpatul: «Apucasem să plec, spune el, după ce-l doborâsem pe Grigori și pusesem lumea în mișcare, când Smerdeakov s-a sculat din pat și s-a dus să-l ucidă pe bătrân ca să-l jefuiască». Nu mai vorbesc că Smerdeakov n-avea de unde să ghicească dinainte cu atâta precizie că fiul năbădăios și turbat de mânie o să vină numai ca să arunce o privire intimidată pe geam și – cu toate că știa pe de rost semnalele – să se retragă domolit, lăsând în mâinile lui toată prada! Domnilor, eu vă întreb foarte serios: în care moment anume credeți dumneavoastră că Smerdeakov a săvârșit crima? Arătați-mi și mie când, altminteri nu-l putem scoate vinovat.

Dar dacă, totuși, criza de epilepsie n-a fost simulată? Poate că bolnavul s-a trezit la un

moment dat, a auzit țipete și a ieșit afară – ei, și pe urmă? Pe urmă s-a uitat în jur și și-a spus: «Ce-ar fi să mă duc să-l omor pe boier?» Dar de unde putea el să știe care-i situația și ce se întâmplase între timp, când până atunci zăcuse tot timpul în nesimțire? Dar, domnilor, chiar și fantezia are o limita.

«Așa o fi, vor zice poate unele persoane mai subtile, dar dacă există o complicitate între ei? Dacă au săvârșit împreună asasinatul și au împărțit după aceea prada, atunci cum rămâne?»

Într-adevăr, este o ipoteză demnă de luat în considerație și, mai cu seamă, întemeiată pe premise foarte serioase; unul operează luând asupra lui toate riscurile, în timp ce complicele său zace liniștit în pat, simulând un atac de epilepsie. Dar de ce? Ca să trezească de la început bănuielile tuturor, să ațâțe teama de care era stăpânit boierul, să-l neliniștească pe Grigori? Ar fi curios de știut ce i-a determinat pe cei doi complici să conceapă un plan lipsit de orice rațiune! Dar poate că în realitate n-a fost vorba de o participare activă în cazul lui Smerdeakov, ci numai de o complicitate pasivă, ca să zicem așa? Poate că și el este o victimă. Înfricoșat până în măduva oaselor, feciorul va fi acceptat, în cele din urmă, să nu se opună fărădelegii, lăsându-l pe criminal să opereze nestingherit, dar presimțind că, totuși, s-ar putea să fie tras la răspundere pentru că a stat cu brațele încrucișate, în timp ce boierul era asasinat, fără să dea alarma, fără să se împotrivească în nici un fel, se va fi înțeleș din capul locului cu Dmitri Karamazov pe care l-a rugat să-i dea voie să stea în pat, prefăcându-se bolnav: «Treaba ta ce faci în vremea asta. N-ai decât să-l omori dacă vrei, pe mine nu mă interesează!» Chiar dacă i-ar fi propus lucrul acesta, accesul lui Smerdeakov trebuia neapărat să producă unele perturbări în casă și, prevăzându-le, Dmitri Karamazov nu putea cu nici un chip să fie de acord. Admițând ipoteza că ar fi căzut amândoi de acord, până la urmă tot Dmitri Karamazov rămâne ucigașul propriu-zis, cel care a săvârșit, cu mâna lui crima, instigatorul ei direct, în timp ce Smerdeakov nu este decât un complice pasiv, ba poate chiar nici atât, rolul său limitându-se la faptul de a fi tolerat asasinatul de frică și împotriva voinței sale; e o deosebire pe care judecata ar fi știut s-o facă; cu toate astea, ce s-a întâmplat până la urmă? Imediat ce s-a văzut arestat, inculpatul s-a grăbit să arunce toată vina asupra lui Smerdeakov, exclusiv asupra lui. Și nu-l acuză de complicitate, ci declară că el ar fi autorul direct al asasinatului, numai el! Smerdeakov a săvârșit singur crima, el l-a ucis și l-a jefuit pe bătrân, peste tot e numai mâna lui! Ce fel de complici sunt aceștia, care aruncă din primul moment vina unul asupra altuia, așa ceva nu s-a mai pomenit! Ca să nu mai vorbesc de riscurile pe care și le asumă Karamazov; el, principalul criminal, să arunce toată răspunderea asupra complicei lui, care, de fapt, n-a jucat nici un rol, s-a mulțumit să rămână tot timpul pasiv, să zacă în pat după peretele de scânduri. Păi bine, în cazul acesta complicele care nu se mișcase din pat putea foarte bine să-și iasă din sărite și, mânat de instinctul de conservare, să dea imediat în vileag adevărul: «Amândoi am fost părtași la omor, numai că eu n-am mișcat nici un deget, n-am făcut decât să tolerez crima de frică!» Smerdeakov putea doar să-și dea seama că la judecată s-ar fi constatat fără nici o greutate în ce măsură era el vinovat și că, prin urmare, chiar dacă va fi condamnat, pedeapsa lui va fi mult mai ușoară decât aceea sorocită adevăratului ucigaș, care încerca să-l scoată pe dânsul țăp ispășitor. Și atunci, prin forța lucrurilor, ar fi făcut mărturisiri complete. Adică tocmai ceea ce nu s-a întâmplat. Smerdeakov n-a suflat o vorbă în legătură cu pretinsa complicitate, cu toate că ucigașul l-a acuzat direct, susținând tot timpul că el și numai el l-ar fi omorât pe bătrân. Mai mult chiar, Smerdeakov a declarat la anchetă că *el însuși* i-a vorbit inculpatului despre plicul cu bani și i-a divulgat semnalele și că, de n-ar fi deschis el gura, Dmitri Feodorovici n-ar fi aflat nimic. Și atunci, vă întreb, dacă ar fi fost într-adevăr complicele ucigașului și s-ar fi știut vinovat, ar mai fi declarat oare cu atâta ușurință anchetatorilor că inculpatul deținea toate informațiile de la el? Dimpotrivă, ar fi negat totul, ar fi încercat să denatureze faptele, să le minimalizeze. Dar n-a făcut nici una, nici alta. Numai un om care se știe fără nici o vină, care nu se teme că ar putea fi acuzat de complicitate e în stare să procedeze așa. Aseară, într-un acces de depresiune nervoasă, Smerdeakov, pe care boala lui și nenorocirea întâmplată în casă îl demoralizaseră, s-a spânzurat, lăsând un bilet scris în maniera lui personală: «îmi pun capăt zilelor singur și cu propria mea voință. Nimeni nu e vinovat de moartea mea!» Ce ar fi însemnat pentru el să mai adauge: «ucigașul sunt eu, nu Karamazov»? Și totuși, n-a adăugat nici un cuvânt; din moment ce a avut atâta conștiință

ca să scrie biletul acesta de ce s-ar fi oprit aici?

Iată însă că mai adineauri, aici, în incinta tribunalului, au fost aduși niște bani, trei mii de ruble, și ni s-a spus: «Sunt banii din plicul care se află acolo pe masă, împreună cu celelalte corpuri delictive, și mi i-a dat ieri Smerdeakov». Dar, domnilor jurați, cred că mai aveți încă și acum în fața ochilor zguduitorul scenariu ce s-a desfășurat aici și, deci, n-are rost s-o mai descriu în amănunțime. Îmi voi permite doar câteva considerații și voi căuta să aleg lucrurile cele mai puțin evidente, deoarece, nefiind atât de pregnante, presupun că nu toată lumea se va fi gândit la ele. În primul rând, mă voi opri asupra tezei arătate mai înainte. Ieri, cuprins de remușcări, Smerdeakov s-a spânzurat, după ce mai întâi a restituit banii (pe care, bineînțeles, nu i-ar fi înapoiat dacă n-ar fi avut remușcări). Și probabil abia aseară i-a mărturisit lui Ivan Karamazov că el este criminalul, așa cel puțin declară acesta, altfel de ce ar fi tăcut atâta timp? Așadar, Smerdeakov a mărturisit, dar de ce atunci – repet întrebarea – n-a spus tot adevărul în biletul pe care l-a scris înainte de moarte, știind că a doua zi o judecată necruțătoare va pecetlui soarta unui om nevinovat? Banii în sine nu dovedesc nimic. Așa, de pildă, eu și alte câteva persoane am aflat cu totul întâmplător că, încă de acum o săptămână, Ivan Feodorovici Karamazov a trimis pe cineva în capitala guberniei să-i schimbe două obligații de cinci la sută în valoare de cinci mii de ruble fiecare, adică în total zece mii. Am ținut să menționez lucrul acesta ca un argument că oricine poate să-și procure la un moment dat o anumită sumă de bani și că aducând trei mii de ruble mai trebuie să și dovedești că e într-adevăr vorba de banii care se aflau în plicul de acolo sau în cutare sertar. Și pe urmă cum se face că, după ce adevăratul ucigaș i-a destăinuit un lucru atât de extraordinar, Ivan Karamazov a putut să rămână acasă liniștit, ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic? De ce nu ne-a înștiințat numaidecât? De ce a amânat pe a doua zi? Cred că nu e greu de ghicit pentru ce a procedat așa: cu sănătatea șubrezită de mai bine de o săptămână, amenințat de o febră cerebrală ce s-a declarat în sfârșit azi, sus-numitul, care a mărturisit singur doctorului și persoanelor mai apropiate că are halucinații, că i se întâmplă să se întâlnească pe stradă cu diferiți indivizi de mult decedați, aflând pe neașteptate despre moartea lui Smerdeakov, și-a făcut următoarea socoteală: «Acum, fiindcă tot a murit, ce-ar fi să arunc vina pe el ca să-mi salvez fratele? Bani am, pot foarte bine să iau un pachet de bancnote și să spun că Smerdeakov mi l-a încredințat înainte de a se sinucide.» Veți spune poate că nu e un procedeu prea onest, că, deși omul într-adevăr a murit, nu este cinstit să minți, împovărându-l cu o crimă pe care n-a săvârșit-o, chiar dacă faci lucrul acesta ca să-ți salvezi fratele! Dar dacă a mințit inconștient, dacă în urma șocului pe care l-a avut, cum era și complet dezaxat, auzind vestea morții subite a feciorului, și-a închipuit, în rătăcirea lui, că așa s-au petrecut lucrurile în realitate? Ați fost de față la scena de adineauri și ați văzut și dumneavoastră în ce hal era. Stătea în picioare și vorbea, dar exista oare un grăunte de judecată în vorbele lui? După depoziția aceasta, făcută de un bolnav în delir, ni s-a înfățișat un document, o scrisoare din partea inculpatului către doamna Verhovțeva, cuprinzând planul amănunțit al crimei, trimisă cu două zile înainte de înfăptuirea ei. Ce rost mai are atunci să căutăm cu atâta stăruință planul și pe făptași? Iată planul exact după care a fost comis asasinatul, iar autorul lui trebuie să fie fără îndoială și autorul crimei. Dar, domnilor jurați, crima a fost înfăptuită punct cu punct, așa cum scrie aici! Inculpatul nu s-a depărtat intimidat de fereastra tatălui său, cu atât mai mult cu cât avea certitudinea că iubita lui se afla în momentul acela înăuntru. E prea absurd, prea neverosimil, ca să ne putem închipui una ca asta! Dimpotrivă, a pătruns în casă și a făcut ceea ce știm că s-a întâmplat. A ucis probabil într-un moment de surescitare nervoasă, într-o răbufnire de ură, a ucis în clipa când a dat cu ochii de rivalul și dușmanul pe care poate l-a răpus cu o singură lovitură de pisălog; totuși, după aceea, când s-a convins, în sfârșit, în urma unei inspecții amănunțite, că iubita lui nu se află în casă, n-a uitat la plecare să vâre mâna sub pernă și să scoată de-acolo plicul cu bani, pe care-l vedem, rupt, aici, pe masă, printre alte corpuri delictive. V-am spus toate astea numai ca să vă atrag atenția asupra unui amănunt, după părerea mea cât se poate de semnificativ. Un criminal cu experiență, un bandit care ar fi săvârșit omorul numai ca să poată jefui, în locul lui, vă întreb, ar fi aruncat oare plicul rupt pe podea, așa cum a fost găsit, în preajma cadavrului? Bunăoară, dacă Smerdeakov ar fi fost ucigașul, cum în cazul lui crima nu putea să aibă alt motiv decât jaful, cu siguranță c-ar fi luat plicul așa cum se găsea, fără să mai stea să-l deschidă lângă trupul neînsuflețit al victimei sale, deoarece știa precis că înăuntru erau bani – plicul fusese doar

lipit și sigilat sub ochii lui – și, de vreme ce l-ar fi luat cu el, nimeni n-ar mai fi putut să-și dea seama dacă se furase ori nu ceva din casă. Vă întreb, deci, încă o dată, domnilor jurați, așa ar fi procedat oare Smerdeakov? Ar fi lăsat adică plicul rupt pe podea? Nu, în felul acesta nu putea să procedeze decât un ucigaș cuprins de o furie oarbă, care nu mai are mintea destul de limpede ca să poată judeca, un ucigaș, zic, nu un hoț, un om care n-a furat în viața lui și care chiar atunci când a sustras banii ascunși sub pernă a făcut-o nu ca un hoț care operează, ci ca un om care a fost prădat și înțelege să-și ia înapoi banii sustrași! Dmitri Karamazov era convins că banii aceștia sunt ai lui, că fusese depozitat de ei, și această convingere devenise pentru el aproape o idee fixă, o manie. Luând plicul, pe care nu-l văzuse niciodată până atunci, l-a rupt ca să se încredințeze că banii erau înăuntru, a băgat apoi conținutul în buzunar și a fugit fără să-i treacă măcar prin gând că plicul pe care-l lăsase jos, desfăcut, constituia o probă de o importanță covârșitoare împotriva lui. Și astea toate pentru că asasinul este Karamazov, nu Smerdeakov, și pentru că Dmitri Karamazov nu s-a gândit, nu era capabil să judece și nici nu-i stătea capul să chibzuiască! O rupe la fugă, aude apoi strigătul slugii, ce se luase după el; sluga îl apucă de picior, încercând să-l oprească, și cade lovită cu același pisălog de aramă. Cuprins de milă, inculpatul sare jos de pe gard. Închipuți-vă, vrea cu tot dinadinsul să ne facă să credem că s-a întors înapoi din compasiune, ca să vadă dacă nu poate să-i fie de ajutor! Îi mai ardea lui oare în clipa aceea de așa ceva? Nici vorbă, a sărit jos numai și numai ca să se convingă dacă unicul martor al fărădelegii lui mai trăiește sau nu! Orice alt sentiment, orice altă reacție psihică era imposibilă într-o împrejurare ca asta! Și băgați de seamă: își mai și face de lucru cu Grigori, se apucă să-i tamponeze capul cu batista, și numai după ce i se pare că.-i mort se pierde cu firea deodată și așa, plin de sânge cum e, se întoarce într-un suflet la iubita lui. Cum de nu și-a dat seama că în halul în care era avea să fie luat la ochi imediat? Inculpatul însă ne asigură că nici habar n-a avut că era murdar de sânge; și se poate într-adevăr să fie așa, e admisibil, cazul e destul de frecvent printre criminali. Într-o direcție dau dovadă de un calcul diabolic, iar într-alta n-au nici un dram de judecată. Iar în momentul acela inculpatul nu se gândea decât unde putea să fie ea. Vrând să afle cât mai degrabă unde se află, se duce într-o goană acasă la dânsa, dar acolo îl așteaptă o știre uluitoare, o adevărată lovitură de trăsnet: iubita lui e plecată la Mokroe cu fostul ei amant, omul cu drepturi «netăgăduite» asupra ei!”

IX - PSIHLOGIE ÎN DOI TIMPI ȘI TREI MIȘCĂRI. TROICA ÎN ZBOR. CONCLUZIILE

Ajungând la acest punct al rechizitoriului, Ippolit Kirillovici, care alesese probabil înadins o metodă de expunere strict cronologică, așa cum procedează de obicei oratorii prea nervoși, pentru a se menține într-un cadru cât mai riguros menit să le stăvilească impetuositatea, vorbește pe larg despre „fostul” iubit al Grușenkăi, omul cu drepturi „netăgăduite”, ceea ce-i oferi prilejul să facă o serie de reflecții deosebit de interesante. „Karamazov, care era extrem de gelos pe orice bărbat, în fața «fostului» amant, abdică subit, renunțând la orice pretenții. Este cu atât mai ciudat cu cât până atunci nu se sinchisise cătuși de puțin de noua primejdie ce părea să-l amenințe prin revenirea inopinantă a rivalului său. În închipuirea lui însă momentul acesta părea destul de îndepărtat: obișnuit să trăiască exclusiv în prezent, Karamazov era convins că până atunci o să mai treacă încă ani și ani. Nu este exclus chiar ca fostul amant al Grușenkăi să fi devenit cu timpul pentru el o simplă ficțiune; așa încât, descoperind în ultimul moment că femeia iubită îi ascunsese sosirea rivalului său, îl înșelase, tocmai fiindcă pentru dânsa omul acela venit de departe nu era nici fantezie, nici ficțiune, ci întruchipa totul în viață, era unica ei speranță, și-a dat seama dintr-o dată de realitate și s-a hotărât să renunțe. Domnilor jurați, nu pot să trec sub tăcere această imprevizibilă și surprinzătoare trăsătură de caracter a inculpatului care, totuși, a simțit brusc la un moment dat nevoia implacabilă să privească adevărul în față, înclinându-se cuprins de respect înaintea femeii, înaintea drepturilor legitime ale inimii sale, și asta când? Chiar în seara în care din pricina ei își mânjise mâinile cu sângele părintesc! E drept că în clipa aceea sângele vărsat începuse să strige după răzbunare în cugetul său fiindcă, fără să vrea, omul acesta, care-și pierduse sufletul și-și ruinase viața pământească, trebuia până la urmă să se dezmeticească și să se întrebe: Ce sunt și ce mai

pot fi *acum* pentru dânsa, pentru femeia pe care o iubesc mai presus ca orice pe lume, mai presus chiar decât sufletul meu? Ce sunt și ce pot fi în comparație cu fostul ei iubit, când știu foarte bine că are drepturi «netăgăduite» asupra ei și s-a întors pocăit la dânsa – la femeia pe care a nenorocit-o pe vremuri – cu o iubire proaspătă, cu propuneri cinstite, făgăduindu-i o viață nouă, fericită. «Iar eu, păcatele mele, ce pot să-i mai dau *acum*? Ce pot să-i ofer?» Karamazov a înțeles toate lucrurile astea, și-a dat seama că toate drumurile îi sunt închise, acum, când are mâinile pline de sânge, că nu mai este decât un criminal pe care-l așteaptă o condamnare pe viață, un om fără viitor! Gândul acesta îl strivește, îl anihilează. Și atunci, într-o clipă, mintea lui urzește un plan disperat, care, cu firea lui, așa cum îl cunoaștem, trebuie să-i apară drept unica ieșire dintr-o situație îngrozitoare, poate deznodământul fatal! Și acest deznodământ nu poate fi decât sinuciderea. Aleargă deci, să răscumpere pistoalele amanetate la funcționarul Perhotin, și, pe drum, scoate în fugă banii din buzunar, banii pentru care își mânjise mâinile cu sângele părintesc. O, mai mult ca oricând are nevoie acum de bani: Karamazov o să moară, Karamazov o să-și tragă un glonte în cap, dar moartea lui trebuie să rămână bine întipărită în amintirea tuturor! Nu degeaba are suflet de poet, nu degeaba își irosește viața ca pe o lumânare aprinsă la ambele capete! «Mă duc la ea, da, la ea! Acolo am să fac un zaiafet de toată frumusețea, o petrecere de pomină, un chiolhan despre care să se vorbească peste ani! în mijlocul țipetelor sălbatice și al cântecelor pătimase, în mijlocul dansurilor învăpăiate ale țăganilor, am să închin paharul, urând fericire femeii adorate în viața nouă spre care se îndreaptă, și pe urmă, acolo, la picioarele ei, am să-mi zbor creierii, împlinindu-mi singur osânda! Și-n veci n-o să-l uite pe Mitea Karamazov, o să-și dea seama cât a iubit-o bietul Mitea, și inima îi va lăcrima, înduioșată de soarta lui!» E ceva teatral, romantic, firește, o exaltare, o fantezie sălbatică, dezlănțuită fără măsură – karamazoviană – și o mare doză ie sentimentalism, dar în același timp mai e încă, ceva, domnilor jurați, ceva care strigă în sufletul lui, îi frământă creierii, îi otrăvește viața! Și acest *ceva* este *conștiința*, domnilor jurați, sunt muștrările ei necruțătoare, osânda ei! Pistolul însă le va împăca pe toate, e singura ieșire din impas, alta nu există, și apoi... apoi, știu eu dacă în momentul acela Karamazov s-a gândit *ce va fi dincolo* și dacă în general un Karamazov poate să-și pună întrebarea hamletiană «a fi sau a nu fi?» Nu, domnilor jurați, Europa îl are pe Hamlet, noi nu avem deocamdată decât Karamazovi!”

Ippolit Kirillovici descrie apoi în amănunțime pregătirile lui Mitea în vederea plecării la Mokroe, scena petrecută acasă la Perhotin, tot ce-a făcut și a vorbit în băcănia fraților Plotnikov, în fine, întâmplarea cu surugiii. Menționa o mulțime de cuvinte, expresii și gesturi de ale lui, bazându-se pe declarațiile martorilor, și reuși să închege un tablou de un efect covârșitor asupra auditoriului. Impresia era cu atât mai puternică cu cât faptele erau privite în ansamblu și conjugate. Nu mai putea să încapă nici o îndoială, omul acesta care se agita cu atâta frenezie și care nici nu se mai gândea măcar să se ferească, era incontestabil vinovat. „Nu mai avea de ce să se ferească, spuse procurorul. De două sau de trei ori era cât pe ce să se dea de gol, făcea niște aluzii atât de transparente, încât puțin mai lipsea ca să mărturisească totul (aici se referi din nou la declarațiile celor anchetați). Până și surugiului îi strigase pe drum: «Știi tu pe cine duci? Un criminal!» Totuși, nu putea încă să dea totul pe față; trebuia mai întâi să ajungă la Mokroe, ca să-și încheie poemul. Dar ce-l aștepta acolo, nefericitul? Trebuia să vină la Mokroe pentru ca, din prima clipă aproape, să vadă și să înțeleagă, în sfârșit, că rivalul căruia îi acorda drepturi «netăgăduite» nu era poate chiar atât de sigur pe situație cum credea el, că urările lui de fericire pentru o viață nouă, închinarea pe care se gândea s-o facă iubitei, nu erau nici așteptate, nici dorite. Dar, domnilor jurați, sunt lucruri pe care dumneavoastră le cunoașteți din dosarul instrucției prealabile. Triumful lui Karamazov asupra rivalului este deplin, și atunci, o, atunci începe o nouă criză, poate cea mai teribilă din câte i-a fost dat să trăiască și va mai trăi vreodată sufletul acesta! Trebuie să recunoaștem deschis, domnilor, exclamă Ippolit Kirillovici, că răzbunarea naturii călcate în picioare și a unei conștiințe împovărate de crimă e mai cumplită decât orice pedeapsă pe care ar putea-o da justiția pământească! Mai mult chiar, justiția pământească și pedeapsa statornicită de ea ușurează într-un fel osânda la care-l supune natura. Osândirea unui criminal e o necesitate pentru un condamnat, salvarea lui din ghearele deznădejzii, fiindcă nu-mi pot închipui groaza și suferințele morale pe care le va fi încercat Karamazov în clipa când și-a dat seama că ea îl iubește într-adevăr, că de

dragul lui îl respinge pe «fostul» ei amant cu drepturi «netăgăduite», că pe el îl cheamă și numai cu el dorește să înceapă o viață nouă, făgăduindu-i fericirea, și asta tocmai când pentru el totul s-a terminat, când nu mai există nici o posibilitate de scăpare! Trebuie să menționez în treacăt un lucru ce mi se pare esențial pentru a înțelege pe deplin situația reală a inculpatului în momentul acela: femeia aceasta, căreia îi închinase toată dragostea lui, a rămas pentru el până la sfârșit, adică până când a fost arestat, o ființă inaccesibilă, dorită cu pasiune, dar inaccesibilă. Dar de ce, de ce nu și-a zburat creierii atunci, ce l-a făcut să renunțe la planul lui inițial, să uite chiar și unde a pus pistolul? Tocmai setea aceea pătimașă de iubire, speranța de a o satisface acolo, pe loc, l-au oprit. În fumul beției, își înlănțuie strâns iubita care chefuiește cot la cot cu el, e fermecat, o vede mai ispititoare ca niciodată, nu se mai dezlipește de dânsa, o admiră, se topește tot în fața ei. Văpaia ce-l mistuie a izbutit să înăbușe pentru o clipă nu numai teama de a fi arestat, dar și muștrările de conștiință! Pentru o clipă, o, numai pentru o clipă! Încerc să-mi închipui starea în care se afla sufletul acestui criminal, subjugat concomitent de trei elemente diferite, care puseseră cu totul stăpânire pe el: în primul rând, beția, fumul și zarva petrecerii, tropotele dansatorilor, cântecele și ea, îmbujorată de băutură, cântând și dansând, beată, râzând cu ochii în ochii lui! În al doilea rând, speranța înviorătoare, ascunsă undeva în adâncul inimii, că deznodământul fatal e încă departe, sau cel puțin n-a sosit încă, va fi amânat poate pe a doua zi, dimineața, când vor veni oamenii stăpânirii sa-l ridice. Prin urmare, mai sunt câteva ceasuri, și asta înseamnă mult, nemăsurat de mult! În câteva ceasuri cine știe câte nu se pot întâmpla! Bănuiesc că starea lui sufletească era foarte apropiată de a unui condamnat la moarte în drum spre eșafod ori spre spânzurătoare: în fața lui se deschide o stradă lungă, nesfârșit de lungă, pe care convoiul trebuie s-o străbată la pas printre mii de oameni, ca după aceea să cotească pe o altă stradă, și abia atunci, departe, la capăt, se va zări și piața blestemată! La început, în clipa când purcede la drum, condamnatul, stând în căruța infamiei, se simte probabil ca și când ar avea înaintea o viață întreagă fără de sfârșit. Mereu alte case trec prin fața ochilor, căruța merge mai departe – nu-i nimic, mai e mult până la cotitură – și osânditul se uită cu bărbăție în dreapta și-n stânga, la miile de spectatori indiferenți sau curioși, care-l sorb cu privirea, și i se pare că tot mai este și el un om ca toți oamenii. Căruța cotește; nu-i nimic, nu-i nimic, mai are de străbătut o uliță întreagă. Una câte una, casele rămân îndărăt și el tot se mai gândește: «Au mai rămas încă destule». Și așa până când ajunge în piață. Cred că în aceeași stare de spirit era și Karamazov atunci. «N-au avut când să prindă de veste, se gândește el, mai am încă răgaz să caut, sigur că da am tot timpul să ticluiesc un plan de apărare, să văd cum aș putea să le țin piept, deocamdată însă, deocamdată, e prea puternică ispita!» Dar, oricât de tulbure și întunecat e sufletul lui, reușește totuși să pună deoparte jumătate din banii cu care a venit și să-i ascundă într-un cotlon, undeva, altfel nu-mi explic unde au putut să dispară o mie cinci sute de ruble din cele trei mii pe care abia le luase de sub perna tatălui său. Nu e prima oară că se află la han, la Mokroe, a mai fost o data acolo și a cheuit două zile în șir. Nu e chiar atât de străin de casa aceea bătrânească, mare, de bârne, îi cunoaște toate surele, toate pridvoarele... Presupun că o parte din bani au fost ascunși în aceeași noapte acolo, în casă, cu puțin înainte de arestare, în vreo crăpătură sau în vreun ungher, poate chiar sub dușumea sau în pod, sub acoperiș. Pentru ce? Cum, pentru ce? Catastrofa putea să se producă din moment în moment, și dumnealui nu apucase încă să se gândească serios cum s-o întâmpine, și nici nu avea timp de așa ceva, și apoi era și amețit, i se învârtea capul, dânsa îl ținea prins în mreje, iar banii, da, banii sunt de folos în orice împrejurare! Când ai bani, ești cineva oriunde ai fi. Poate vi se pare ciudat că un om mai e în stare să facă asemenea calcule practice într-o clipă ca asta! Chiar el însă ne-a asigurat că, în urmă cu o lună, tot așa, într-un moment critic de adâncă frământare sufletească, i-a trecut prin minte să pună deoparte jumătate din banii încredințați de doamna Verhovțeva și să-i coasă în chip de amuletă; chiar dacă n-ar fi decât o minciună, așa cum vom dovedi îndată, înseamnă că ideea asta nu era ceva nou pentru Karamazov, că s-a mai gândit la ea. Mai mult, presupune că atunci când a declarat anchetatorilor că separase jumătate din cele trei mii de ruble și le cususe într-o pungă (care în realitate n-a existat niciodată), a născocit toată povestea pe loc, tocmai fiindcă avea experiența lucrului acestuia: nu trecuseră nici două ore de când, într-un moment de inspirație, dosise undeva, într-un cotlon din hanul de la Mokroe, pentru orice eventualitate, până a doua zi dimineața, jumătate din banii furați,

ca să nu se găsească nimic asupra lui. Două abisuri, domnilor jurați, aduceți-vă aminte că în sufletul unui Karamazov, așa cum spuneam mai înainte, pot să existe în același timp două abisuri! Am scotocit toată casa și n-a fost chip să descoperim nimic. Poate că banii mai sunt și acum acolo, dacă nu cumva vor fi dispărut chiar a doua zi și se află în clipa de față în posesia inculpatului. În orice caz, când a fost arestat, se afla împreună cu iubita lui; ea stătea culcată pe pat, iar el, în genunchi lângă dânsa, cu brațele întinse ca în extaz – părea că uitase de toate în momentul acela, nici măcar nu-i auzise intrând pe cei ce veniseră să-l aresteze. A fost luat prin surprindere, înainte de a fi apucat să pregătească un răspuns.

Și acum iată-l aici, în fața judecătorilor lui, în fața celor care urmează să-i hotărască soarta. Domnilor jurați, sunt împrejurări în cariera noastră când sufletul tresare înfiorat de teamă în fața omului, când se neliniștește pentru el! Când ne imaginăm frica animalică pe care o simte criminalul văzând că totul este pierdut, deși continuă să lupte, ferm hotărât să se împotrivească până la sfârșit. Când instinctul de conservare, de autoapărare, se trezește brusc în el și, încercând să se salveze cu orice preț, acuzatul se uită întrebător în ochii tăi, ațintind asupra ta o privire pătrunzătoare, chinuită, nu te mai slăbește o clipă, te studiază, îți cercetează chipul, caută să-ți citească gândurile, așteaptă să vadă din ce parte va fi atacat, făurind într-o secundă în mintea lui răvășită mii de planuri și în același timp fiindu-i teamă să nu scape o vorbă fără rost! Atât de înjositoare sunt momentele acestea pentru sufletul omenesc, atât de spinoasă și crâncenă trecerea prin vămile văzduhului, atât de groaznică e râvna aceasta sălbatică de animal hăituit, care vrea să-și scape pielea cu orice preț, încât uneori chiar anchetatorul are o strângere de inimă și se simte cuprins de milă față de criminal! Cunoaștem aceste împrejurări fiindcă le-am văzut cu ochii noștri. La început, năuc și speriat, a lăsat să-i scape câteva cuvinte compromițătoare: «Am vărsat sânge... Trebuie să-mi primesc pedeapsa!» a exclamat el. Și-a venit însă numaidecât în fire. Nu și-a pregătit încă răspunsul, nu știe prea bine ce trebuie să spună, dar e gata să nege cu încăpățănare, fără să aducă nici o dovadă: «Nu sunt vinovat de moartea tatălui meu!» Iată deocamdată pavăza la adăpostul căreia mai nădăduiește încă să poată ridica o baricadă. Și, fără să mai aștepte întrebările anchetatorilor, încearcă să explice vorbele nosocotite ce i-au scăpat în primul moment, declarând că se consideră totuși vinovat, dar numai de moartea slugii Grigori. «De mâna mea a murit, recunosc, sunt vinovat, dar cine l-a ucis atunci pe tata, domnilor, cine, *dacă nu eu?*» Închipuiți-vă, el ne întreabă pe noi, tocmai pe noi, care veniserăm anume ca să-l interogăm! Rețineți, vă rog, aceste cuvinte care vor să preîntâmpine orice întrebări: «Cine, *dacă nu eu?*» Viclenia lui instinctivă, naivitatea și nerăbdarea atât de caracteristice Karamazovilor! «Nu eu l-am ucis, susține el, nici să nu vă gândiți c-aș fi putut face o faptă ca asta! Am vrut să-l ucid, domnilor, ce-i drept, am avut intenția asta, mărturisește el în pripă (o, mereu se grăbește să anticipeze dumnealui!), dar sunt nevinovat, nu l-am ucis eu!» Vrea să ne facă o concesie destăinuindu-ne c-ar fi avut intenția să-l ucidă, ca să vedem cât este de sincer și să ne convingem că într-adevăr nu este el ucigașul. O, în asemenea situații, criminalul este de multe ori teribil de imprudent și de credul! Și atunci, în aparență cu totul întâmplător, anchetatorii îi pun cea mai naivă întrebare: «Nu cumva Smerdeakov e asasinul?» S-a întâmplat exact ceea ce era de prevăzut: a fost grozav de contrariat că l-am luat prin surprindere și i-am jucat festa tocmai când se pregătea să-l acuze pe Smerdeakov și nu aștepta decât un prilej potrivit pentru ca ipoteza aceasta să pară cât mai verosimilă. Cu firea lui excesivă, cade imediat în extrema cealaltă și caută din răspuț să ne demonstreze că Smerdeakov nu putea, nu era în stare să-l ucidă pe bătrân. Nu trebuie să-i dați însă crezare, nu este decât un vicleșug, nici nu se gândește măcar să renunțe la acuzația pe care voia s-o pună în sarcina lui Smerdeakov; dimpotrivă, va recurge din nou la ea mai târziu, pentru că nu există altcineva asupra căruia ar putea să arunce vina, dar va aștepta o altă ocazie, fiindcă deocamdată i s-au stricat socotelile. Va reveni totuși asupra ei – poate mâine sau chiar peste câteva zile – când se va ivi un moment prielnic, momentul când va putea exclama în sfârșit: «Vedeți, eu însumi am combătut ipoteza cu Smerdeakov mai stăruitor chiar decât dumneavoastră, vă aduceți aminte – nu-i așa? – dar acum m-am convins, el l-a omorât pe bătrân, cine altul putea s-o facă dacă nu el?» Până una alta însă se mulțumește să nege totul cu înverșunare; nerăbdarea și mânia de care e stăpânit îi inspiră însă cea mai neverosimilă și mai copilăroasă explicație: acuzatul caută să ne încredințeze că într-adevăr s-a uitat pe

fereastră, dar că s-a întors intimidat și a plecat. Lucrul cel mai grav pentru el este că nu cunoaște toate circumstanțele, habar n-are ce a declarat Grigori despre care nu știe că a înviat din morți. Se procedează la percheziția corporală. Formalitatea aceasta îl scoate din fire, dar în același timp îl face să prindă curaj; asupra lui nu se găsesc decât jumătate din bani, restul a dispărut ca prin farmec. Abia atunci, probabil, enervat peste măsură și continuând să nege totul cu încăpățănare, îi vine în minte prima oară ideea cu amuleta. Cu siguranță însă că el își dă seama cât e de absurdă, și asta îl muncește, îl roade cumplit, nu știe cum să facă să pară cât mai plauzibilă, cum să combine lucrurile ca să iasă un roman cât mai veridic. În asemenea cazuri, înainte de toate, instrucția nu trebuie să-i lase nici un răgaz criminalului să se pregătească, ci să intervină brusc, luându-l prin surprindere, în așa fel, încât să-și dea pe față gândurile cele mai ascunse, cu toată naivitatea contradicțiilor și inconsistența lor trădătoare. Singurul mijloc de a-l face pe criminal să vorbească este să-i comunici pe neașteptate, la un moment dat – în aparență ca din întâmplare – un fapt nou, o circumstanță extrem de importantă, dar pe care nu putea nici s-o prevadă, nici măcar s-o bănuiască. Și noi țineam de mult, da, de mult în suspensie surpriza aceasta – în speță, declarația lui Grigori cu privire la ușa pe care inculpatul o lăsase deschisă la plecare. Uitase cu totul de ușă, nici prin gând nu-i trecea că Grigori ar fi putut s-o vadă. Efectul a fost într-adevăr formidabil. Inculpatul a sărit ca ars și a început să zbiere: «Smerdeakov, Smerdeakov l-a ucis!» dând astfel în vileag, fără să vrea, gândul ascuns, ideea în care își punea toate speranțele, și cea mai neverosimilă în același timp, fiindcă Smerdeakov n-ar fi putut să-l omoare pe bătrân decât după ce inculpatul îl doborâse pe Grigori și o luase la fugă. În clipa când i-am adus la cunoștință că Grigori văzuse ușa deschisă înainte de a se fi prăbușit la pământ și că, ieșind de la el din odaie, îl auzise pe Smerdeakov cum gemea după peretele de scânduri, Karamazov, ca și când i-aș fi dat lovitura de grație, a rămas năucit. Stimatul meu coleg, spiritualul Nikolai Parfenovici, mi-a mărturisit mai apoi că în momentul acela i-a fost milă de el, încât i-au venit lacrimile în ochi; atunci, ca să dreagă lucrurile, inculpatul s-a grăbit să ne servească imediat povestea cu faimoasa amuletă: «Fie, s-a hotărât el, în sfârșit, dacă-i așa, să vă spun cum a fost!» Domnilor jurați, v-am arătat adineauri de ce mi se pare atât de absurdă legenda cu banii cusuți în amuletă cu o lună înainte, și absurdă încă e puțin zis; cred că nu se putea scorni ceva mai dubios decât această explicație în cazul de față. Chiar dacă ar fi să punem un rămășag, mă îndoiesc că s-ar găsi cineva care să nascocască o poveste mai neverosimilă. Nu e mai puțin adevărat însă că în asemenea ocazii poți foarte bine să înfunzi și să reduci la tăcere pe «romancier», tocmai în clipa când se socoate triumfător, cu ajutorul unor mici amănunte, acele amănunte în care este atât de bogată realitatea și pe care acești nefericiți creatori involuntari de romane le neglijează de obicei, sau poate chiar nici nu se gândesc la ele, considerându-le complet insignifiante și perfect inutile. Au altă treabă dumnealor, în momentul acela, decât să-și piardă vremea cu mărunțișuri! Când mintea lor făurește o construcție atât de măreață, cum își permite cineva să se ocupe de bagatele! Tocmai din pricina asta cad în capcană! Bunăoară, inculpatul e întrebat: «Bine, dar de unde ai luat materialul din care ți-ai confecționat amuleta, cine ți-a cusut-o?» «Am cusut-o singur, cu mâna mea.» «Și de unde ai luat materialul?» Inculpatul începe să se enerveze, i se pare pur și simplu jignitor, e chiar sincer indignat, da, da, indignat, vă rog să mă credeți, că i se pot pune asemenea întrebări! Așa sunt toți. «Am rupt un petic dintr-o cămașă.» Perfect. Prin urmare, mâine dimineață o să găsim printre rufele dumitale o cămașă ruptă din care lipsește o fâșie. Și gândiți-vă, domnilor jurați, că în cazul când am fi găsit într-adevăr (și era imposibil să nu dăm peste ea în vreo valiză sau în scrin dacă ar fi existat în realitate), cămașa asta ar fi constituit o probă, da, o probă palpabilă în favoarea declarațiilor lui! E un lucru pe care acuzatul nu l-a înțeles. «Nu-mi amintesc în ce am cusut banii, poate nu era o cămașă, ci o bonetă de-a gazdei.» «Ce bonetă?» «Am luat-o de la dânsa din casă, era o vechitură, un petic de percal.» «Ții minte precis » «Nu, nu-mi aduc prea bine aminte...» Și își iese din sărite, e furios, deși, gândiți-vă și dumneavoastră, cum se putea să nu-și amintească? În momentele cele mai cumplite din viață, bunăoară când un condamnat e dus la eșafod, tocmai asemenea detalii se imprimă mai adânc în memorie. Nenumărate lucruri s-ar putea să i se șteargă din minte, în schimb, un acoperiș verde, zărit în treacăt pe drum, sau cioara de pe crucea bisericii sunt amănunte pe care nu le mai poate uita. Așa și în cazul prezent; ca să-si coasă amuleta, inculpatul s-a ascuns probabil de cei din casă; e

imposibil deci să nu țină minte teama umilitoare pe care a simțit-o atunci când stătea pierit să nu intre cineva în odaie și să-l surprindă cu acul în mână, cum sărea în sus la orice zgomot și fugea repede după paravan (fiindcă există un paravan la el în cameră)... Dar, domnilor jurați, ce sens are să intru în atâtea amănunte, să vă plictisesc cu tot felul de mărunțișuri? exclamă deodată Ippolit Kirillovici. Lucrurile astea au totuși un sens, tocmai pentru că inculpatul, până în clipa de față, se încapățânează să stăruie asupra unei prezumții absurde! În ultimele două luni, adică din noaptea fatală și până astăzi, n-a fost în stare să explice nimic, să aducă nici un fapt probatoriu pentru a susține declarațiile lui fanteziste de la început; «astea sunt fleacuri, pretinde el, nimicuri fără nici o importanță, trebuie să mă credeți pe cuvânt!» O, am fi bucuroși să-l credem, din toată inima am vrea să-l credem, chiar fără altă dovadă decât cuvântul lui! Doar nu suntem niște șacali însetați de sânge omenesc! Dați-ne, vă rog, indicați-ne un singur fapt care să pledeze în favoarea inculpatului, și vom fi cei mai fericiți, dar un fapt palpabil, real, și nu niște simple deducții bazate pe expresia feței acuzatului, așa cum a făcut fratele lui, sau presupunerea că atunci când s-a bătut cu pumnul în piept a vrut cu siguranță să-i arate amuleta, deși afară era întuneric beznă. Vom înregistra cu bucurie acest fapt nou și vom fi primii care să renunțăm la toate capetele de acuzare, ba chiar vom fi gata să le combatem. Deocamdată însă justiția își cere drepturile, și suntem obligați să stăruim în acuzațiile pe care i le aducem, fără să renunțăm la nimic.”

Ippolit Kirillovici puse apoi concluziile, încheindu-și astfel rechizitoriul. Era febril, vocifera, cerând răzbunare pentru sângele vărsat, sângele unui părinte ucis de propriul său fiu cu „scopul mârșav de a-l jefui”. Insistă cu toată energia asupra tragicei înlănțuiri strigătoare la cer a faptelor. „Orice v-ar spune în pledoaria sa apărătorul, al cărui talent oratoric se bucură de atâta faimă, adăugă el, divulgându-și simțămintele fără să vrea. Oricâtă zguduitoare elocință ar desfășura, mizând pe sensibilitatea dumneavoastră, nu trebuie să uitați nici o clipă că vă aflați aici în templul justiției noastre. Nu uitați că sunteți apărătorii dreptății noastre, apărătorii sfintei noastre Rusii, a temeliiilor sale, a familiei sale, a tot ce are ea mai de preț! Da, dumneavoastră reprezentați aici întreaga Rusie și sentința rostită de domniile-voastre va răsună nu numai în această incintă, ecoul ei se va răspândi până în cele mai îndepărtate colțuri ale țării, și toată țara va asculta cuvântul apărătorului și pe cel al judecătorilor ei, va primi cu bucurie sau va fi adânc întristată de sentința pe care domniile-voastre veți găsi cu cale s-o dați. Cruțați-i o nouă suferință, nu înșelați așteptările Rusiei, troica fatală zboară mai departe, ducându-ne poate la pieire! E mult de când Rusia stă cu brațele întinse, strigându-ne să stăvilim goana ei, iureșul acesta năprasnic, turbat! Și dacă celelalte popoare se dau deocamdată la o parte din calea vijelioasei troici care aleargă înainte dezlănțuită, nu se știe dacă ele se feresc din respect, cum ar fi dorit poetul, sau cu groază – e un lucru la care vă cer să vă gândiți. Cu groază și poate și cu dezgust, și încă este spre binele nostru că se feresc din drumul ei, dar vă întreb ce-o să fie când nu vor mai vrea să se dea la o parte și se vor ridica în calea fantasmei zburătoare ca un zid inexpugnabil și vor curma zănatica dezlănțuire a desfrâului nostru, vrând să se salveze și, o dată cu ele, să salveze cultura, civilizația! De mult au început să se audă în Europa glasuri alarmate. Și zvonul lor e din ce în ce mai puternic. Nu le puneți la încercare, nu sporiți ura lor crescândă printr-o sentință care ar putea să justifice paricidul!”...

Într-un cuvânt, deși se înfierbântase peste măsură, Ippolit Kirillovici deveni totuși foarte patetic spre sfârșit și finalul fu într-adevăr de un efect colosal. Terminând, procurorul se grăbi să părăsească sala de ședințe și puțin mai lipsi ca să-și piardă cunoștința după ce trecu în camera de alături. Și, cu toate că nimeni în sală nu se gândi să-l aplaude, discursul lui avu darul să-i mulțumească pe oamenii serioși. Nu tot atât de mulțumite se arătară doamnele; la drept vorbind însă și dumnealor apreciaseră elocința procurorului, cu atât mai mult cu cât nu li se părea chiar atât de primejdioasă și se așteptau ca Fetiukovici să facă minuni. „În sfârșit, acum trebuie să ia și el cuvântul și o să le închidă gura la toți!” Toate privirile erau ațintite asupra lui Mitea; tot timpul cât vorbise procurorul, rămăsese tăcut, strângând din mâsele, cu brațele la piept și ochii în pământ. Doar câteodată ridica fruntea și asculta cu luare-aminte, mai cu seamă atunci când era pomenit numele Grușenkăi. Și cum vorbitorul găsisese cu cale să citeze la un moment dat părerea lui Rakitin despre dânsa, un zâmbet înveninat și disprețuitor îi strâmbase buzele și murmurase destul de deslușit: „Bernarzii!” Iar mai apoi, când Ippolit Kirillovici povestise cum îl interogase la Mokroe,

hărțuindu-l cu tot felul de întrebări, Mitea înălțase capul și-l ascultase până la capăt cu o nemăsurată curiozitate. Într-un timp chiar fusese cât pe ce să sară de la locul lui și să intervină, dar se răzgândise, mulțumindu-se să ridice disprețuitor din umeri. Finalul rechizitoriului și în special capacitățile pe care le dovedise procurorul la Mokroe cu prilejul anchetei fură comentate cu prisosință de elita orașului, care făcea tot felul de glume și ironii pe socoteala lor: „Nu l-a răbdât inima să nu-și scoată meritele în vileag”, vorbea lumea. Ședința fu suspendată, dar pauza nu ținu mai mult de un sfert de oră sau douăzeci de minute. Discuțiile se înfiripară pe loc, întrerupte ici-colo de exclamații. Am reținut câteva din părerile ce mi-au ajuns la ureche:

- Un rechizitoriu foarte serios! constată într-un grup un domn cu o figură încruntată.
- Prea multă psihologie, opina altcineva.
- Dar tot ce-a spus este adevărat, are perfectă dreptate!
- În orice caz, a fost la înălțime.
- Ați văzut cum a pus concluziile?!
- Dar și nouă ați văzut ce șampilă ne-a pus! se amestecă în discuție un al treilea. Vă aduceți aminte ce spunea la început, că toți suntem la fel cu Feodor Pavlovici?
- Și în încheiere a afirmat același lucru. Ei, uitate, aici, s-avem iertare, dar minte.
- Da, și apoi au fost câteva lucruri cam neclare.
- S-a cam înfierbântat!
- E nedrept, zău e nedrept!
- Totuși, e foarte abil și a știut cum s-o întoarce. A așteptat el cât a așteptat, dar acum și-a dat drumul! He-he!
- Să-l auzim și pe apărător! în alt grup, alte păreri:
- Ce rost avea să-l atace pe avocatul de la Petersburg, știți, când cu „elocința care mizează pe sensibilitate”?
- Da, și-a cam dat în petic!
- L-a luat gura pe dinainte.
- Așa e el, nervos!
- Rădem noi, dar cum s-o fi simțind acuzatul?!
- Adevărat, ce o fi în sufletul lui Mitenka?
- Să auzim ce va spune apărarea, în al treilea grup:
- Cine-i cucoana aceea cu lornion – o vezi? – aceea grasă, de la capătul rândului?
- Este nevastă de general, adică fostă, fiindcă-a divorțat de bărbatu-său, o cunosc bine!
- De-aia, pesemne, poartă lornion.
- O pațachină!
- Ba mie mi se pare destul de picantă!
- Dar blonda aceea de alături, ce zici! Parcă-i mai nostimă!
- Frumos l-au mai încuiat la Mokroe!
- Așa e, dar nu l-a răbdât inima și ne-a mai spus încă o dată povestea. În ultima vreme ne-a împuiat urechile, numai despre asta vorbește în societate!
- De, ambiția îl mănâncă!
- Ce să-i faci, se crede nedreptățit omul, he-he!
- Și pe deasupra mai e și foarte susceptibil! în orice caz însă a fost prea retoric! Și ce fraze kilometrice!
- Mereu caută să producă panică, ați observat! Vede totul în negru. Vă amintiți figura cu troica? „Ei îl au pe Hamlet, noi, deocamdată, n-avem decât Karamazovi!” A adus-o bine din condei!
- Ați văzut cum a mai tămâiat liberalismul? Se teme de liberali!
- Și de avocat.
- Da, e interesant de știut ce o să spună maestrul Fetiukovici...
- Orice ar spune, pe mujicii noștri nu-i bagă în buzunar chiar așa cu una, cu două...
- Credeți? în alt grup:
- Mi-a plăcut alegoria cu troica și cu popoarele.
- Și are dreptate să spună că popoarele n-au să mai aștepte.
- Cum adică?
- Săptămâna trecută, în Parlamentul englez un deputat a făcut o interpelare în legătură cu nihilistii, întrebând guvernul dacă n-ar fi timpul să intervină în treburile acestei națiuni

barbare, s-o mai pună un pic la respect. Cred că la asta a vrut să facă aluzie Ippolit, sunt convins. L-am auzit și săptămâna trecută vorbind despre același subiect.

— Să vedem numai dac-o să le convină.

— Și de ce nu!?

— Fiindcă noi închidem imediat Kronstadtul și nu le mai dăm grâne. Și atunci, ce-au să facă?

— Și America? Acum totul e importat.

— Aiurea!

Se auzi sunând clopoțelul și toată lumea se grăbi să-și ocupe locurile. Fetiukovici se urcă la tribună.

X - PLEDOARIA. O BĂTĂ CU DOUĂ CAPETE

În momentul când renumitul orator luă cuvântul, se lăsă o tăcere desăvârșită în sală. Toată lumea era cu ochii la el. Avocatul își începu pledoaria simplu, deschis, convingător, fără nici un pic de emfază. Fără nici un efect retoric, fără intonații patetice, fără cuvinte menite să înduioșeze. Ca și cum ar fi vorbit într-un cerc de prieteni intimi care-l înconjurau cu simpatie. Avea o voce cu un timbru extrem de plăcut, sonoră și învăluitoare, cu accente severe și naive. Publicul își dădea seama însă că oratorul se putea ridica dintr-o dată la un patos autentic, făcând să vibreze coardele inimii cu o forță nemaiîntâlnită⁶⁹. Discursul lui nu era turnat în tipare atât de impecabile ca rechizitoriul lui Ippolit Kirillovici, în schimb avocatul nu era chiar atât de prolix și se exprima cu mai multă precizie. Un singur lucru însă impresiona în chip neplăcut – și chiar din capul locului – publicul feminin: felul în care oratorul se frângea mereu din spate, mai ales la început, aplecându-și jumătatea superioară a trupului său deșirat, dar nu ca să facă o închinăciune, ci ca și când ar fi vrut să se repeadă asupra auditoriului; văzându-l, ai fi zis că avea un resort ascuns la mijlocul spinării, așa ca s-o poată îndoi aproape în unghi drept. După primele fraze, cuvântarea lui păru cam dezlănătă, cu fapte citate la întâmplare, fără nici un sistem, pentru a deveni până la urmă pe deplin încheată și armonioasă. Pledoaria ar fi putut să fie împărțită în două: prima jumătate constituia o critică malițioasă pe alocuri și destul de caustică adusă rechizitoriului pe care căuta să-l răstoarne, în a doua jumătate a pledoariei își schimbă însă brusc și tonul și maniera, dând o turnura patetică discursului, și publicul, care aștepta cu nerăbdare acest moment, se înfioră de plăcere. Fără să facă nici un fel de introducere, apărătorul începu prin a spune că, deși activitatea lui în genere se desfășura la Petersburg, nu era prima oară că susținea un proces în provincie; deseori fusese chemat în diverse orașe de pe teritoriul Rusiei să pledeze cauzele unor inculpați pe care accepta să-i apere numai dacă era convins sau avea inițial sentimentul că nu sunt vinovați. „Așa cum s-a întâmplat și în cazul de față, adăugă el. Încă de când au apărut primele corespondențe în ziare, m-a surprins în mod deosebit un lucru care pleda categoric în favoarea acuzatului. Într-un cuvânt, vreau să spun că m-a interesat în special un anumit fapt, altminteri destul de frecvent în practica judiciară, dar care nicăieri, cred, nu se conturează atât de precis ca în procesul de față. Deși poate c-ar fi trebuit să-l menționez de-abia în încheierea pledoariei, după ce voi fi epuizat subiectul, îmi voi permite totuși să vă împărtășesc punctul meu de vedere de la bun început, fiindcă de obicei prefer să atac direct fondul unei probleme, fără să-mi menajez efectele și fără să speculez asupra impresiilor auditoriului. E poate o lipsă de prevedere din partea mea, în schimb vă pot asigura c-o fac cu toată sinceritatea. Punctul meu de vedere, concluzia la care am ajuns este următoarea: înlănțuirea flagrantă a faptelor agravează în chip zdrobitor situația inculpatului, dar în același timp nu există probă care, considerată independent de celelalte, să poată rezista la critică! Urmărind cazul de la distanță, din zvonuri și din articolele publicate în ziare, părerea mea începuse să se consolideze, când, pe negândite, familia inculpatului mi-a adresat invitația de a susține acest proces. M-am grăbit să vin încoace și, sosind aici, am putut să mă conving pe deplin. Am acceptat să pledez în acest proces tocmai pentru a distruge nefasta conjugare a faptelor și a dovedi cât de puțin întemeiate, cât de imagine, sunt

⁶⁹ Aluzie la poezia lui Pușkin, Răspuns unui anonim (1830).

capetele de acuzare privite separat.”

După această introducere, apărătorul făcu următoarea declarație:

„Domnilor jurați, sunt străin de oraș, proaspăt venit printre dumneavoastră. Impresiile mele deci nu pornesc de la o idee preconcepută. Inculpatul, un om impulsiv și pătimaș din fire, n-a avut prilejul să mă jignească niciodată, așa cum probabil s-a întâmplat cu sute de persoane din localitate, ceea ce explică faptul că atâta lume și-a făcut o proastă părere despre dânsul. Recunosc, firește, că morala publică are tot dreptul să fie scandalizată, inculpatul este într-adevăr un om turbulent, incapabil să-și tempereze pornirile. Cu toate astea, după cum am constatat, găsea peste tot ușile deschise, era primit cu plăcere chiar în familia eminentului reprezentant al Procuraturii.” (*Nota bene.* În momentul acela se auziră în sală câteva râsete răzlete, repede înăbușite, dar care nu trecură totuși nebagate în seamă. Toată lumea la noi în oraș știa că Mitea era primit în casă la procuror împotriva voinței acestuia, numai și numai fiindcă doamna procuror – o persoană respectabilă și a cărei virtute nu putea fi pusă de nimeni la îndoială, dar foarte voluntară și cu idei fanteziste, care simțea o adevărată plăcere să-și contrazică soțul, mai ales când era vorba de mărunțișuri – îl găsea interesant. De altfel, Mitea se ducea destul de rar pe la ei.) „Îmi voi permite totuși să presupun, continuă apărătorul, că pînă și un om cu un spirit atât de independent și de echitabil ca preopinientul meu și-a putut forma o idee greșită, o părere preconcepută despre nefericitul meu client. Era și normal: nimeni altul decât inculpatul nu e vinovat dacă oamenii au asemenea păreri despre el. Simțul moral și mai cu seamă cel estetic sunt câteodată necruțătoare față de acela care le nesocotește. Incontestabil, magistratul rechizitoriu al domnului procuror ne-a înfățișat o analiză riguroasă a caracterului și faptelor acuzatului, ne-a dat ocazia să constatăm o atitudine critică, în sensul strict al cuvântului, în cazul respectiv, și mai ales ne-a relevat o atât de profundă penetrație psihologică, menită să lămurească lucrurile în esența lor, încât mă îndoiesc că o persoană rău intenționată față de inculpat ar fi depus atâta străduință. În asemenea situații însă sunt lucruri și mai dăunătoare, și mai primejdioase decât o atitudine oricât de ostilă sau cea mai tenace părere preconcepută. Bunăoară, atunci când o anumită înclinație artistică se manifestă în mod irezistibil în noi, când simțim deodată imboldul creației artistice, necesitatea fabulației epice, mai ales dacă suntem înzestrați cu harul divin de a pătrunde în adâncurile sufletului omenesc. Înainte chiar de a veni încoace, în preajma plecării mele din Petersburg – am fost prevenit – de altfel, știam asta și fără să-mi fi atras atenția cineva în mod special – că voi avea de înfruntat un adversar bine cunoscut ca un adânc și fin psiholog și care tocmai datorită acestei însușiri se bucură de o reputație pe deplin meritată în lumea juriștilor noștri, atât de tânără încă. Din păcate, domnilor, psihologia, deși, recunosc, este un lucru foarte subtil, seamănă totuși cu o bătă cu două capete (râsete în sală). O, vă rog să-mi iertați această comparație atât de vulgară – nu sunt un orator prea iscusit! Să vă dau însă un exemplu desprins la întâmplare din rechizitoriu. Inculpatul, grăbindu-se să părăsească în toiul nopții grădina, sare zaplazul și doboară cu o lovitură de pisălog pe bătrânul Grigori, care-l apucase de picior. O clipă după aceea, coboară de pe gard și cinci minute în șir își face de lucru cu victima, căutând să-și dea seama dacă l-a omorât sau nu. Domnul procuror nu vrea însă cu nici un preț să creadă în sinceritatea declarațiilor inculpatului care susține că ar fi sărit de pe gard fiindu-i milă de bietul unchiaș. «Nu, spune domnia-sa, asemenea sensibilitate nu-și putea avea locul într-un moment ca ăsta, ar fi ceva absurd. Acuzatul a coborât numai ca să se încredințeze dacă unicul martor al fărâdelegii lui murise cu adevărat, ceea ce constituie o dovadă în plus că el a săvârșit crima; în orice caz inculpatul nu putea să sară înapoi în grădină determinat de un alt motiv, mânat de un alt îndemn sau de un alt sentiment.» Iată deci ceea ce se cheamă o demonstrație de psihologie; să luăm aceeași psihologie și s-o aplicăm la rîndul nostru în cazul amintit, pornind însă de la celălalt capăt, și argumentația nu ni se va mai părea chiar atât de concludentă. Ucigașul sare jos din precauție, ca să-și dea seama dacă martorul mai trăiește sau a murit, deși – după cum atestă chiar acuzatorul public – cu o clipă mai înainte lăsase în biroul tatălui său, pe care-l asasinase, o probă zdrobitoare pentru el, plicul rupt, pe care sta scris că înăuntru se aflau trei mii de ruble. «Dacă l-ar fi luat cu el, nimeni pe lume n-ar fi știut de existența banilor și, deci, nimeni nu l-ar fi bănuț că-i furase.» Citez din rechizitoriul domnului procuror. Așadar, inițial, omul s-a dovedit lipsit de orice simț de prevedere, și-a pierdut capul și a luat-o la fugă înspăimântat, lăsând pe dușumea un corp

delict de o asemenea gravitate, pentru ca două minute mai târziu, după ce a ucis cu o lovitură de pisălog cea de-a doua victimă, să apară din senin în sufletul lui un sentiment necruțător de prudență și să devină foarte calculat. Să zicem că așa a fost; în asta constă toată subtilitatea psihologiei, să arate că în unele împrejurări omul poate să fie crud și vigilant ca un șoim, iar în altele orb și fricos ca o biată cârtiță”. Dar dacă el este atât de hain, atât de calculat și de crud ca, după ce a ucis pe unicul martor al nelegiuirii lui, să se întoarcă din drum numai ca să se convingă dacă mai trăiește, ce rost avea să zăbovească la căpătâiul noii sale victime mai bine de cinci minute, când puteau să survină alți martori între timp? De ce și-ar fi năclăit batista încercând să-i oprească sângele când batista putea deveni la rândul ei un corp delict? Chiar dacă inculpatul ar fi fost într-adevăr atât de precaut și de crud, nu era mai bine pentru el, în momentul când a sărit jos de pe gard, să-și lichideze victima, lovind-o din nou cu pisălogul în cap și, suprimând astfel definitiv unicul martor al crimei, să-și ia o piatră de pe inimă? În sfârșit, omul nostru coboară de pe gard ca să se convingă dacă martorul respectiv trăiește sau nu și lasă în loc, pe cărare, un alt martor, pisălogul de aramă pe care-l luase de acasă, de la cele două femei, și pe care acestea îl puteau recunoaște oricând, arătând cum se petrecuseră lucrurile. Și nu se poate spune că l-ar fi uitat pe cărare, nici că l-ar fi pierdut din nebagare de seamă, asta în nici un caz nu, deoarece el însuși a aruncat arma – așa cum a fost găsită ulterior – la vreo cincisprezece pași de locul unde căzuse Grigori. Se pune atunci întrebarea, de ce a procedat așa? A procedat așa tocmai pentru că avea remușcări, era amărât că ridicase viața unui om, că omorâse o biată slugă bătrână, și de aceea, cuprins de mânie, a aruncat pisălogul, blestemându-l cu năduf, ca pe o unealtă a crimei; e singura explicație posibilă, altminteri, de ce l-ar fi azvârlit cu atâta violență? Și dacă inculpatul a fost în stare să se căiască și să se aplece cu milă asupra victimei sale, înseamnă că el nu este vinovat de moartea tatălui său; dacă ar fi comis un paricid, nu s-ar mai fi întors din drum cuprins de milă să vadă ce se întâmplă cu cea de-a doua victimă, numai de așa ceva nu i-ar mai fi ars în momentul acela, când toate reacțiile trebuiau să-i fie dictate de instinctul de conservare; în privința asta nu mai încapă nici o îndoială. Dimpotrivă, repet, în cazul acesta, în loc să-și fi pierdut vremea cu Grigori cu siguranță că i-ar fi dat lovitura de grație. Mila și bunele sentimente au găsit calea sufletului său tocmai fiindcă până atunci conștiința lui fusese curată. Și aici e vorba tot de psihologie, numai că rezultatele sunt altele. V-am făcut această demonstrație, domnilor jurați, ca să vă dovedesc efectiv că psihologia te ajută să ajungi la orice concluzie dorești. Depinde numai de cel care o mănuieste. Psihologia determină uneori pe oamenii cei mai serioși să născocească adevărate romane, chiar fără să vrea. Spunând aceasta, mă gândesc, firește, la un anumit exces de psihologie, domnilor jurați, la ceea ce se poate numi un abuz de psihologie.”

În sală se auziră din nou râsete pe socoteala acuzatorului public, semn că publicul era de acord cu vorbitorul. În cele ce urmează voi căuta să rezum pledoaria, citind doar pasajele și punctele mai importante.

XI - BANII N-AU FOST FURAȚI, FIINDCĂ N-AU EXISTAT

Lucrul cel mai senzațional din pledoarie și pe care publicul îl primi cu o vădită surpriză se dovedi a fi declarația avocatului cu privire la cele trei mii de ruble fatale a căror existență o contesta cu toată convingerea și, ca atare, și posibilitatea unui jaf.

„Domnilor jurați, începu avocatul, în procesul de față ori ce om străin de împrejurările respective și fără idei preconcepute este izbit din primul moment de o particularitate ce mi se pare deosebit de semnificativă, și anume: cu toate că inculpatul este acuzat de jaf, cu nici un chip nu se poate stabili care a fost de fapt obiectul jafului. Se zice c-ar fi dispărut niște bani, suma de trei mii de ruble, dar nimeni nu știe precis dacă banii aceștia au existat în realitate. Judecați și dumneavoastră: în primul rând, cum am aflat de existența lor și cine i-a văzut? Nimeni în afară de feciorul Smerdeakov care a pomenit despre ei în declarațiile sale, menționând că erau puși într-un plic purtând cutare inscripție. Tot de la el au aflat despre bani înainte de crimă atât inculpatul, cât și fratele acestuia, Ivan Feodorovici. Doamna Svetlova era de asemenea la curent. Nici una din aceste trei persoane însă n-a văzut cu ochii săi banii, singurul care i-a văzut rămânând până la urmă tot Smerdeakov. Se

pune atunci întrebarea: dacă banii aceștia au existat și Smerdeakov ia văzut cu adevărat, când i-a văzut pentru ultima oară? Dar dacă stăpânul său i-a luat între timp de sub pernă și i-a pus la loc, în casetă, fără să-i fi spus nimic? Luați aminte: după informațiile date de Smerdeakov, banii se aflau în pat, sub saltea; ca să și-i însușească, inculpatul trebuia deci să-i scoată de acolo, și totuși patul n-a fost câtuși de puțin răvășit, așa cum se constată din procesul-verbal. Cum a putut, așadar, acuzatul să umble la bani fără să răscolească de loc așternutul și fără să murdărească cu mâinile lui pătate de sânge cearșafurile fine proaspăt călcate, fiindcă patul fusese special primenit în seara aceea? Dar plicul, vor obiecta poate unii, plicul de pe dușumea? Tocmai aici voiam să ajung. Trebuie să vă mărturisesc că adineauri am încercat o ușoară surpriză când l-am auzit pe eminentul reprezentant al Procuraturii declarând singur – da, domnilor, singur – în momentul precis în care căuta să ne convingă cât de absurdă este supoziția că ucigașul ar putea fi Smerdeakov: «Dacă n-ar fi fost plicul, spune domnia-sa, dacă plicul acesta n-ar fi rămas pe jos ca un corp delict și criminalul ar fi avut grijă să-l ia cu el, nimeni pe lume n-ar fi știut de existența lui, nici că înăuntru se găseau bani și, prin urmare, nu l-ar fi putut bănuî pe inculpat c-ar fi furat ceva din casă». Așadar, acest petic rupt de hârtie, pe care se află o inscripție oarecare, după propria declarație a procurorului, este singurul element pe care se bazează acuzația de jaf pusă în sarcina inculpatului; «Fără el, arată acuzatorul public, nimeni n-ar fi avut nici o bănuială c-ar fi vorba de un furt și poate că nu s-ar fi știut nimic nici despre existența banilor». Totuși simplul fapt că peticul acesta de hârtie zăcea aruncat pe jos poate, oare, să constituie o dovadă că plicul conținea bani și că banii aceștia au fost furați? «Dar, mi se va răspunde, Smerdeakov știa că erau bani înăuntru, fiindcă i-a văzut eu ochii lui.» Foarte bine» dar când i-a văzut ultima oară? Am stat de vorbă cu Smerdeakov care mi-a mărturisit că asta se întâmplase cu două zile înainte de crimă! De ce însă atunci n-aș putea să presupun, de pildă, că bătrânul, Feodor Pavlovici, în timp ce stătea încuiat în casă și-și aștepta nerăbdător și nervos iubita, neavând ce face, nu s-a gândit la un moment dat să scoată plicul și să-l rupă? «Ce rost are să-i mai țin acolo, va fi chibzuit el, dacă-i arăt numai plicul, s-ar putea să nu creadă că banii sunt înăuntru, pe când așa, când o să vadă un teanc de treizeci de bancnote, tentația o să fie mult mai mare și efectul mai sigur.» Drept care a rupt plicul, a scos banii dinăuntru și a aruncat hârtia pe jos cu nepăsarea omului care se știe stăpân la el în casă, fără să se teamă, bineînțeles, c-o să lase în urmă un corp delict. Domnilor jurați, nu credeți oare că faptul acesta, ipoteza pe care am formulat-o acum este tot atât de plauzibilă ca oricare alta? De ce ar fi imposibil? Dar dacă lucrurile s-au petrecut într-adevăr așa, sau într-un fel asemănător, atunci acuzația de jaf cade de la sine: banii n-au fost furați, fiindcă nici n-au existat! Dacă socotiți că plicul găsit pe jos poate constitui o dovadă că banii se aflau înăuntru, de ce n-aș putea susține contrariul, și anume, că plicul zăcea pe jos tocmai pentru că era gol, pentru că banii fuseseră scoși dinainte chiar de posesorul lor? «Dar, mi se va obiecta, unde sunt atunci banii, dacă, așa după cum zici dumneata, Feodor Pavlovici i-a scos de acolo cu mâna lui, deoarece în casă nu s-a descoperit nimic!» În primul rând, o parte din ei au fost găsiți în casetă, pe urmă se putea foarte bine ca proprietarul lor să-i fi scos din plic în dimineața zilei respective, dacă nu chiar în ajun, și să-i fi cheltuit, să le fi dat o altă întrebuințare, bunăoară să fi plătit ceva cu ei sau să-i fi trimis undeva, după cum tot atât de bine putea să-și fi schimbat între timp gândul, să-și fi modificat strategia, fără a fi socotit de cuviință să-l pună la curent pe Smerdeakov. Iar dacă această ipoteză este cât de cât verosimilă, cum e posibil să arunci în spinarea cuiva o acuzație atât de categorică, susținând cu tot dinadinsul că inculpatul ar fi săvârșit asasinatul ca să-și jefuiască victima și ca jaful într-adevăr ar fi avut loc? Stăruind în direcția aceasta, intrăm în domeniul ficțiunii. Ca să afirmi că un obiect oarecare a fost furat, trebuie să arăți mai întâi despre ce obiect este vorba sau, cel puțin, să dovedești precis că obiectul respectiv a existat. Iar în cazul de față nici măcar nu l-a văzut cineva! De curând, la Petersburg, un băietan de optsprezece ani, aproape un copil, negustor ambulant, a pătruns ziua-n amiaza mare cu toporul în mână în prăvălia unui zaraf și, cu o cutezanță nemaipomenită, l-a ucis, jefuindu-l de o mie cinci sute de ruble. După cinci ore, când a fost arestat, s-a găsit asupra lui aproape întreaga sumă din care nu apucase să cheltuiască decât cincisprezece ruble. În afară de aceasta, băiatul de prăvălie al zarafului, care era plecat în momentul când fusese săvârșită crima, în declarațiile pe care le-a făcut la poliție, a indicat nu numai suma globală furată, dar și numărul biletelor de bancă și monezilor

sustrase, specificând chiar câte hîrtii albastre fuseseră și câte roșii și ce valoare aveau monezile de aur. Toți acești bani s-au găsit, exact așa cum arătase el, asupra ucigașului, care până la urmă a mărturisit tot, recunoscând și crima, și furtul. Iată, domnilor jurați, ce înseamnă, după părerea mea, o adevărată probă! În cazul pe care vi l-am povestit e vorba de ceva concret, banii sunt vizibili, pot să-i ating cu mâna, nu mi-e îngăduit să spun că n-au existat sau că victima nu i-ar fi avut. Oare tot așa stau lucrurile în cazul de față? Și totuși, aici este în joc viața unui om, soarta lui! «Bine, dar, vor zice poate unii, inculpatul a petrecut toată noaptea, a irosit o mulțime de bani, la percheziție s-au găsit asupra lui o mie cinci sute de ruble – de unde avea atâtea parale?» Dar tocmai faptul că nu s-a găsit decât jumătate din sumă, adică o mie cinci sute de ruble, iar cealaltă jumătate a dispărut fără urmă, ne dă de gândit că banii puteau să aibă cu totul altă proveniență și că probabil nu fuseseră păstrați niciodată în plicul cu pricina. Calculând timpul (minut cu minut), instrucția a constatat – și lucrurile au fost verificate după aceea – că, despărțindu-se de cele două slujnice ca să se ducă la funcționarul Perhotin, inculpatul n-a mai avut când să treacă pe acasă, nici să intre nicăieri, și că după aceea a fost tot timpul cineva lângă el, iar ca atare n-a putut să împartă în două banii furați și să ascundă jumătate din ei undeva în oraș. Tocmai asta l-a făcut pe domnul procuror să presupună că banii au fost probabil ascunși în cine știe ce cotlon din hanul de la Mokroe. De ce nu atunci în tainițele castelului din Udolfo? Domnilor jurați, spuneți și dumneavoastră dacă această ipoteză nu vi se pare fantasmagorică, romanțioasă! Și, băgați de seamă, în cazul când ipoteza domniei-sale ar fi anulată, acuzația de jaf se năruie de la sine, fiindcă unde puteau să dispară cele o mie cinci sute de ruble, din moment ce n-au putut fi ascunse la Mokroe? Prin ce miracol puteau să se facă nevăzute dacă s-a dovedit că inculpatul n-a intrat în nici o altă casă? Și cu astfel de plăsmuiri romanțioase suntem gata să distrugem viața unui om! «Totuși, ne vor răspunde unii, inculpatul n-a fost în stare să explice de unde a luat banii care s-au găsit asupra lui, când toată lumea știa că până în noaptea aceea nu avusese nici o lăascaie.» Dar cine știa acest lucru? Inculpatul a mărturisit răspicat de unde proveneau banii și, dacă-mi permiteți să spun, domnilor jurați, cred că nu există o explicație mai verosimilă și totodată mai conformă cu firea și temperamentul lui decât aceea cuprinsă în declarația sa. Acuzarea însă pare atașată de romanul pe care l-a făurit: un om slab de înger, care a fost capabil să primească banii oferți într-un chip atât de umilitor de la logodnica lui, nu putea – zice-se – să pună deoparte jumătate din ei și să-i coasă în amuletă și, chiar dacă ar fi făcut-o, ar fi găsit mereu un pretext să descoasă din două în două zile amuleta și să scoată dinăuntru o sută și încă o sută și așa mai departe, încât într-o lună de zile ar fi cheltuit toată suma. Și ipoteza aceasta, domnul procuror, dacă vă amintiți, ne-a prezentat-o ca un lucru incontestabil. Dar dacă, totuși, evenimentele s-au desfășurat altfel? Dacă domnul procuror a urzit un adevărat roman și personajul înfățișat de domnia-sa diferă cu totul de cel din realitate? Și chiar așa s-a și întâmplat, a creat un personaj nou! Ni se va argumenta, poate: «Există totuși martori care au arătat că inculpatul a cheltuit cele trei mii de ruble încredințate de doamna Verhovțeva cu o lună înainte de crimă și că n-a mai rămas cu nici o para în buzunar. Cum mai putea atunci să dosească jumătate din bani?» Dar cine sunt acești martori? Instanța s-a convins în ce măsură ne putem bizui pe ei. Și pe urmă, codrul de pâine din mâna altuia pare totdeauna mai mare. În sfârșit, nici unul din acești martori n-a numărat banii, i-a apreciat numai din ochi. Martorul Maximov, de pildă, declară că inculpatul ar fi avut asupra lui douăzeci de mii de ruble. Vedeți deci, domnilor jurați, că psihologia este, așa cum am spus, o bătă cu două capete și, dacă așa stau lucrurile, permiteți-mi s-o apuc la rândul meu, pornind de la celălalt capăt, să vedem dacă ajungem la același rezultat.

Cu o lună înainte de crimă, doamna Verhovțeva i-a încredințat inculpatului trei mii de ruble ca să le expedieze prin poștă la Moscova. Rămâne totuși de știut dacă într-adevăr condițiile în care i-a oferit acești bani au fost chiar atât de degradante, de înjositoare, cum s-a arătat adineauri. Fiindcă din prima depoziție a doamnei Verhovțeva, în legătură cu această împrejurare, reieșea altceva, cu totul altceva; iar cea de-a doua n-a fost decât o explozie de mânie, un clocot de răzbunare, răbufnirea unei uri îndelung mocnite! Faptul că martora în prima sa depoziție a prezentat lucrurile într-o lumină falsă ne dă dreptul să conchidem că și cea de-a doua versiune s-ar putea să fie tot atât de neîntemeiată. Acuzatorul public «nu vrea, nu îndrăznește» (citez propriile sale cuvinte) să răscolească

acest roman. Bine, dacă-i așa, am să mă abțin și eu; îmi iau, totuși, îngăduința să spun că, din moment ce o persoană atât de ireproșabilă, de virtuoasă, cum este indiscutabil doamna Verhovțeva, din moment ce o asemenea persoană, zic, își permite să revină subit în instanță asupra primelor sale declarații cu intenția vădită de a-l distruge pe inculpat, nu mai încapă nici o îndoială că depoziția domniei-sale n-a fost făcută cu sânge rece și nu poate fi deci imparțială. Să n-avem oare dreptul atunci să tragem concluzia că o femeie dornică de răzbunare e capabilă să exagereze multe lucruri, dar, mai ales, să exagereze condițiile rușinoase, infamante, în care i-a oferit banii? Dimpotrivă, noi credem că modul în care i-a pus suma respectivă la dispoziție putea foarte bine să tenteze un om nesocotit cum este inculpatul, determinându-l să accepte. Cu atât mai mult cu cât pe atunci încă mai trăgea nădejde c-o să primească foarte curând cele trei mii pe care i le datora tatăl său. Este o dovadă de ușurătate, desigur, din partea lui, dar tocmai de aceea inculpatul era atât de convins că tatăl lui îi va restitui banii și deci va putea oricând să expedieze prin poștă suma încredințată de doamna Verhovțeva, achitându-și în întregime datoria pe care o avea față de dânsa. Acuzația însă nu vrea cu nici un preț să admită că ar fi fost în stare să pună deoparte chiar în aceeași zi, adică în ziua din care i se trag ponoasele, jumătate din bani și să-i coasă în amuletă. «Nu e posibil, nu e un om capabil de asemenea sentimente», ni se spune. Dar chiar dumneata, domnule procuror, ai declarat că Dmitri Karamazov este un om cu suflet larg, chiar dumneata ai vorbit aici despre cele două abisuri ce pot sălășlui concomitent în sufletul unui Karamazov! Într-adevăr, firea lui poate să treacă foarte lesne de la o extremă la alta, să cuprindă în sine două abisuri; Karamazov bunăoară poate să se oprească în toiul celei mai dezmațate petreceri dacă intervine ceva care să-l influențeze în alt sens. Și acest element nou intervenit în viața lui este dragostea, da, dragostea proaspătă ce-a explodat ca pulberea în sufletul lui! Pentru ea, pentru dragostea lui are atâta nevoie de bani, o nevoie mult mai urgentă decât cheful pe care vrea să-l facă împreună cu noua iubită! Nu așteaptă decât să-i spună: «Sunt a ta, n-am nevoie de Feodor Pavlovici», ca s-o ia în brațe și să plece cu ea departe, numai să aibă cu ce. E vorba de ceva mult mai important decât o petrecere. Se poate oare să nu-și fi dat seama Karamazov de lucrul acesta? Firește că da, ba, mai mult chiar, grija asta nouă îl îmbolnăvește, și atunci, vă întreb, de ce să pară atât de curios faptul c-a fost în stare să pună deoparte niște bani și să-i ascundă pentru orice eventualitate? Dar timpul trece, Feodor Pavlovici nici gând n-are să-i restituie banii, dimpotrivă, se aude că-i păstrează ca momeală, vrând să-i răpească iubita, ademenind-o cu ajutorul lor! «Dacă tata nu-mi da nimic, își spune inculpatul, Katerina Ivanovna o să fie convinsă că sunt un hoț!» Și atunci în mintea lui încolțește ideea de a lua într-o bună zi cele o mie cinci sute de ruble pe care le poartă atârinate de gât și de a se duce să le depună în fața doamnei Verhovțeva, spunându-i: «Sunt un ticălos, e adevărat, dar hoț nu sunt!» Iată deci încă un motiv ca să țină cu dinții banii aceia, păzindu-i ca ochii din cap, în loc să des-coasă amuleta ca să scoată rând pe rând toate bancnotele de o sută. De ce nu i-am da voie inculpatului să aibă ca orice om sentimentul onoarei? Nu, domnilor jurați, acest sentiment există fără îndoială în sufletul lui, poate greșit înțeles, ce-i drept, ba chiar de multe ori cu totul denaturat, dar intens, așa spune chiar pătimaș, după cum a dovedit cu prisosință. Lucrurile însă se complică din ce în ce, chinurile geloziei ajung la paroxism, și mereu aceeași insolubilă alternativă. aceleași apăsătoare întrebări sfredelesc tot mai neînduplecat conștiința bolnavă a inculpatului: «Din moment ce îi restitui datoria Katerinei Ivanovna, cu ce bani am să mai pot pleca atunci cu Grușenka?» Dacă umbla ca turbat, dacă-și făcea de cap și provoca scandal prin localuri în ultima lună dinainte de crimă, pricina era poate tocmai amărăciunea ce se strânsese în sufletul lui, situația intolerabilă în care se afla. Pînă la urmă această alternativă din care nu știe cum să iasă devine o tortură atât de cumplită încât îl aduce la disperare, îl trimite atunci pe mezin la tatăl lor să-i ceară pentru ultima oară banii, dar, cuprins de nerăbdare, nu mai așteaptă răspunsul și intră buzna în casă, sfârșind prin a-l snopi în bătai pe bătrân sub ochii celor de față. Asta înseamnă că pe viitor trebuie să-și ia gândul de la bani; după isprava asta cu siguranță că tatăl n-o să-i mai dea nici o para. În aceeași zi, pe înserat, bătându-se cu pumnul în piept, în partea de sus, spre furca gâtului, acolo unde-i atârnată amuleta, inculpatul se jură față de fratele său că are la îndemână un mijloc ca să scape cu fața curată, dar că va rămâne totuși un ticălos, deoarece își dă seama că nu va recurge la acel mijloc, n-are destulă tărie de caracter ca s-o facă, e lipsit de voință. De ce nu vrea

acuzarea să pună nici un temei pe această declarație atât de candidă și de sinceră, atât de spontană și veridică, a lui Alexei Karamazov? De ce, dimpotrivă, caută cu tot dinadinsul să mă facă să cred că banii sunt ascunși undeva într-o crăpătură, în tainițele castelului din Udolfo? Tot în seara aceea, după întrevederea cu fratele său, inculpatul așterne pe hârtie scrisoarea fatală, sortită să devină dovada cea mai importantă, cea mai zdrobitoare, că mobilul crimei a fost jaful. «Am să cer bani de la toată lumea și, dacă nimeni n-o să vrea să-mi dea, am să-l omor pe tata și am să iau plicul legat cu panglică roză pe care-l ține ascuns sub saltea, numai să plece Ivan», declară el, și acuzaarea vrea cu orice preț să vadă aici programul după care s-a condus criminalul. Se mai poate îndoi cineva de vinovăția lui? «Crima a fost comisă punct cu punct după acest program!» exclamă acuzatorul public. În primul rând însă biletul cu pricina a fost scris la beție, de un om ajuns la exasperare; în al doilea rând, și de astă dată pomenește despre plic, dar bizuindu-se numai pe informațiile lui Smerdeakov, fiindcă nu l-a văzut niciodată cu ochii lui, iar în al treilea rând, chiar dacă și-a făcut un plan, așa cum arată scrisoarea, de unde putem ști că s-a ținut întocmai de el? Cine poate să dovedească asta? Putem fi siguri că inculpatul a luat într-adevăr banii ascunși sub pernă, că i-a găsit sau că banii aceștia au existat într-adevăr? Oare după bani alerga cu atâta disperare, aduceți-vă bine aminte! E adevărat c-a fugit ca un nebun acasă, dar nu ca să-și jefuiască tatăl, ci orbește, în neștire, turbat de gelozie, ca s-o caute pe femeia care i-a distrus viața, deci nu mai poate fi vorba nici de jaf premeditat, nici de un program dinainte întocmit! «Și totuși, mi se va obiecta poate, ajungând acasă, l-a ucis pe tatăl său și i-a furat banii!» Dar el să-l fi ucis într-adevăr? Acuzația de jaf o respinge cu indignare: nu e posibil să învinuiești pe cineva de jaf dacă nu poți arăta precis obiectul jafului, asta este o axiomă! Dar de ucis, el să fi ucis oare, din moment ce cade prima acuzație? S-a dovedit într-adevăr că el a ucis? Nu cumva și de astă dată este la mijloc o ficțiune, un roman?”

XII - ȘI DECI NU POATE FI VORBA DE UN ASASINAT

„Îngăduiți-mi, domnilor jurați, să vă amintesc că este în joc viața unui om și că trebuie să procedăm cu toată atenția. Reprezentantul Procuraturii, după propriile sale declarații, pe care le-am auzit cu toții adineauri, a șovăit până în ultima clipă, adică până în ziua procesului, să-l acuze cu toată convingerea pe inculpat de crimă cu premeditare, a șovăit până în momentul când a avut în fața ochilor scrisoarea fatală scrisă «la beție», care ne-a fost prezentată în instanță. «Crima a fost săvârșită punct cu punct după acest plan!» exclamă procurorul. Repet însă: inculpatul a alergat într-un suflet la tatăl său să-și caute iubita, numai și numai pentru ea, ca să vadă dacă nu cumva se află acolo. Este un fapt incontestabil. Dacă ar fi găsit-o acasă la ea, cu siguranță c-ar fi rămas lângă dânsa, nu s-ar mai fi gândit să se ducă nicăieri și deci nu și-ar fi respectat legământul făcut în scrisoare. A alergat la întâmplare, mânat de un imbold spontan, și cine știe dacă în momentul acela se mai gândea la răvașul pe care-l scrisese «la beție». «Bine, dar a luat cu el pisălogul de aramă?» spune acuzaarea, și poate că vă aduceți aminte la ce argumentație psihologică a dat naștere acest unic fapt, de ce inculpatul trebuia neapărat să se înarmeze cu pisălogul cu un scop precis, să-l ia cu el ca pe o armă etc, etc. Totuși, mă gândesc la un lucru foarte simplu: ce s-ar fi întâmplat dacă pisălogul n-ar fi stat la vedere, pe policioara de unde l-a luat inculpatul, ci ar fi fost închis în dulap? Acuzatul n-ar mai fi dat cu ochii de el și ar fi fugit cu mâinile goale, neînarmat, și poate că n-ar mai fi omorât pe nimeni. Cum mai pot deduce atunci că omul nostru s-ar fi înarmat intenționat cu pisălogul și că deci crimă ar fi fost premeditată? Da, e adevărat că s-a lăudat în gura mare prin toate localurile c-o să-și ucidă tatăl, iar cu două zile înainte de crimă, în seara când a scris în stare de ebrietate biletul, era liniștit, nu s-a certat decât cu un băiat de prăvălie, fiindcă, zice acuzaarea, «Karamazov trebuia neapărat să se certe cu cineva»; la care s-ar putea foarte bine răspunde că atunci când un om pune la cale asemenea crimă, și încă săvârșită după un plan meditat pe îndelete, înfăptuită punct cu punct după acest plan, cu siguranță că n-ar mai fi căutat ceartă cu lumânarea, nu s-ar fi luat la harță nici cu băiatul acela de prăvălie, ba poate chiar nici n-ar fi intrat în local, fiindcă sufletul celui care rumegă o faptă ca asta e dornic de liniște, caută să se estompeze, să dispară, să treacă neobservat, să nu-l vadă și să nu-l știe

nimeni. «Uitați de existența mea, dacă se poate», parc-ar vrea să zică. Și asta nu din calcul, fără doar și poate, ci din instinct. Domnilor jurați, psihologia, așa cum am spus, este ca o bâta cu două capete, pe care și noi știm s-o mânuim și ale cărei subtilități le putem și noi înțelege! Cât privește amenințările vehemente proferate prin localuri timp de o lună înainte de nenorocire, gândiți-vă numai câte nu strigă copiii când se ceartă sau bețivii când ies din cârciumă afumați și cu țafna în nas? «Te tai în bucăți!» amenință ei, și totuși nu se întâmplă nimic. Oare scrisoarea fatală nu este și ea expresia unei stări de surescitare nervoasă provocată de băutură? Nu seamănă oare leit cu răcnetele bețivilor la ieșirea din cârciumă: «Vă omor, pe toți vă omor!» De ce n-ar fi așa, de ce oare n-ar putea să fie așa? De ce scrisoarea aceasta trebuie neapărat să fie fatală, și nu ridicolă? Biletul a devenit un corp delict numai și numai pentru că tatăl inculpatului a fost găsit la el în odaie asasinat, pentru că un martor l-a văzut pe inculpat fugind prin grădină, înarmat, pentru că martorul respectiv a fost la rândul său doborât de acesta; de aceea crima a fost înfăptuită punct cu punct după program, de aceea scrisoarea, din ridicolă, a devenit fatală. Slavă Domnului, am atins, în sfârșit, nodul problemei: «Dacă a fost în grădină, înseamnă că el a ucis!» Toată acuzarea se sprijină pe aceste cuvinte: *dacă a fost, înseamnă* negreșit că el este făptașul. Dar dacă *nu înseamnă* nimic, deși a fost în grădină? O, sunt perfect de acord, înlănțuirea faptelor, coincidențele sunt elocvente! Dar luați fiecare fapt în parte și analizați-l fără să țineți seama de rest: de ce, de pildă, acuzarea nu vrea cu nici un preț să admită veridicitatea declarației inculpatului, care afirmă că s-a grăbit să se îndepărteze de fereastra tatălui său? Aduce-ți-vă aminte de sarcasmele pe care și le-a permis la un moment dat acuzarea pe socoteala «timidității» și «sentimentelor filiale» ce s-au trezit subit în sufletul ucigașului. Dar dacă, totuși, așa s-a întâmplat în realitate sau cu oarecare aproximație? Poate că inculpatul a avut, totuși, un sentiment de respect dacă nu de timiditate? De ce n-am putea admite c-a fost așa? «Cred că mama s-a rugat atunci pentru mine», declară la interogatoriu inculpatul, explicându-și astfel faptul c-a fugit de la fereastră, de îndată ce s-a convins că Svetlova nu se afla în odaia tatălui său. «Dar cum putea să-și dea seama, aruncând o privire pe fereastră?» obiectează acuzarea. Și de ce nu? Fereastra s-a deschis după ce inculpatul bătuse în geam, potrivit semnalului știut. Feodor Pavlovici putea foarte bine să fi rostit un cuvânt, să fi scăpat un strigăt care să-i dovedească feciorului său că Svetlova nu era înăuntru. De ce să presupunem că lucrurile s-au petrecut neapărat așa cum ne imaginăm noi, cum ne place nouă să ne imaginăm? În realitate, pot să intervină o mie și unu de elemente care să scape spiritului de observație al celui mai subtil psiholog. «Bine, dar Grigori a văzut ușa deschisă, veți spune dumneavoastră, prin urmare, inculpatul a intrat cu siguranță în casă, și deci el este ucigașul.» În ce privește ușa, domnilor jurați... Vedeți dumneavoastră, nu există decât un singur martor care a văzut-o deschisă, și martorul respectiv în momentul acela era într-o stare care... Dar să zicem c-a fost așa, să admitem că ușa era într-adevăr deschisă, că inculpatul a mințit, da, a mințit dintr-un instinct de conservare, lucru foarte explicabil în situația lui, să presupunem c-a pătruns totuși în casă, c-a intrat în odaie. Ei și? De ce trebuia în mod necesar să și ucidă, dacă a intrat în casă? Putea foarte bine să dea buzna înăuntru, să treacă dintr-o cameră într-alta, cercetându-le în fugă, să-l îmbrâncească, sau chiar să-l molesteze pe tatăl său și, după ce se va fi încredințat că Svetlova nu se afla înăuntru, să fugă, fericit că n-a găsit-o acolo și că a plecat fără să fi săvârșit o vărsare de sânge. Tocmai de aceea, poate, puțin mai apoi a sărit de pe gard, să vadă ce face Grigori, pe care-l lovise fără să-și dea seama într-o clipă de enervare; de aceea, poate, în sufletul lui a putut să încolțească un sentiment curat de milă, de compasiune: pentru că reușise să scape de tentație, pentru că sie simțea cu inima ușoară și era fericit că nu-și omorâse tatăl. Acuzatorul public zugrăvește cu o elocință emoționantă teribila încercare prin care a trecut inculpatul în hanul din Mokroe, starea lui sufletească în momentul când dragostea și-a deschis din nou porțile în fața lui, chemându-l la o viață nouă, și când și-a dat seama că ei nu mai avea dreptul să iubească, fiindcă lăsase în urma lui (Cadavrul însângerat al tatălui său și deci trebuia să-și primească pedeapsa! Va sa zică, domnul procuror admite că inculpatul poate fi capabil de dragoste, folosind din nou o explicație psihologică în maniera domniei-sale: «O stare de beție, zice el, răzazul de care se mai bucură criminalul în drum spre eșafod» etc, etc. Dar, domnule procuror, vă întreb pentru a doua oară, nu cumva ați creat un personaj nou? Chiar atât de abrutizat, atât de împietrit la inimă să fie inculpatul,

încât să se mai gândească în momentele acelea la dragoste și să mai poată chibzui în sinea lui cum să inducă în eroare justiția, dacă sângele tatălui său i-ar fi împovărat cu adevărat conștiința? Nu, nu și iarăși nu! În clipa când ar fi descoperit în fine că este iubit, că dragostea îl cheamă la ea, făgăduindu-i o fericire nouă, pot să jur pe ce vreți c-ar fi simțit un îndemn nestăvilit, o nevoie năprasnică de a dispărea de pe fața pământului, de a se sinucide, și cu siguranță c-ar fi făcut-o dacă ar fi lăsat într-adevăr în urmă cadavrul tatălui său! O, nu, firește că atunci n-ar mai fi uitat unde-și pusese pistolul! Îl cunosc pe inculpat: insensibilitatea asta bestială, ferocitatea asta este incompatibilă cu firea lui! Sunt convins că s-ar fi omorât, în privința asta n-am nici cea mai mică îndoială! Și dacă nu și-a luat viața a fost tocmai fiindcă «mama s-a rugat» în momentul acela pentru el și fiindcă nu se știa vinovat de moartea tatălui său; atunci, la Mokroe, s-a frământat, și-a frânt mâinile numai din pricina bătrânului Grigori, rugându-se lui Dumnezeu să-l trezească la viață pe unchiaș, să-l scoale de jos, să facă așa ca lovitura pe care i-o dăduse să nu fi fost mortală și deci să nu fie pedepsit pentru ea. De ce n-am putea oare să interpretăm în felul acesta evenimentele? Ce dovadă neîndoielnică avem că inculpatul minte? «Dar cadavrul tatălui? se vor grăbi să ne riposteze unii. Dacă a fugit, într-adevăr, fără să-l omoare, cine l-a ucis atunci pe bătrân?»

Repet, în asta constă toată logica acuzării: cine a ucis, dacă nu el? În afară de el nu există nimeni altul pe care l-am putea bănuî. Așa să fie, oare, domnilor jurați? Să fie, oare, adevărat că nu există nimeni altcineva? Am auzit acuzarea numărând pe degete persoanele care se aflau în noaptea aceea în casă. Erau cinci oameni. Sunt de acord că trei dintre aceștia nu pot fi acuzați: în primul rând victima, apoi bătrânul Grigori și, în sfârșit, soția acestuia. Prin urmare, nu mai rămân decât două persoane, inculpatul și Smerdeakov, și domnul procuror declară cu patos că inculpatul caută să-l scoată vinovat pe Smerdeakov numai și numai pentru că nu are pe nimeni altul la îndemână și că, în cazul când ar fi existat o a șasea persoană, sau măcar bănuiala că ar putea să mai existe această persoană, s-ar fi grăbit să retracteze rușinat acuzația adusă lui Smerdeakov, aruncând vina asupra celui de-al șaselea ins. Dar, domnilor jurați, de ce n-aș putea oare adopta, la rândul meu, punctul de vedere opus? În fața noastră stau doi oameni: inculpatul și Smerdeakov. De ce, atunci, n-aș putea să afirm că dumneavoastră îl acuzați pe clientul meu numai (pentru că nu aveți pe cine arunca vina? Și nu aveți, fiindcă dumneavoastră, dintr-o idee preconcepută, l-ați eliminat de la început pe Smerdeakov din rândul celor suspecti. Da, este adevărat, singurii oameni care îl acuză pe Smerdeakov, în afară de inculpat, sunt cei doi frați ai acestuia și Svetlova, încolo nimeni. Mai există totuși o mărturie, un fel de neliniște, ce-i drept destul de confuză, prilejuită de o întrebare, de o bănuială ce plutește în aer, se aude o vagă rumoare, se simte că lumea așteaptă ceva. Și, în sfârșit, în favoarea aceleiași ipoteze pledează și o anumită potrivire de fapte, anumite coincidențe destul de semnificative, deși, recunosc, nu chiar atât de precise; în primul rând este criza de epilepsie survenită exact în ziua când s-a întâmplat nenorocirea, criza pe care nu știu de ce s-a socotit obligat s-o apere și s-o analizeze atât de amănunțit domnul procuror. Apoi sinuciderea inopinată a lui Smerdeakov în ajunul procesului. Apoi nu mai puțin inopinata depoziție făcută azi în instanță de cel mai mare dintre frații inculpatului, care până acum fusese încredințat de vinovăția acestuia și care deodată vine cu un teanc de bani și-l denunță pe Smerdeakov ca fiind adevăratul ucigaș! O, nici vorbă că sunt tot atât de convins ca și acuzatorul public că Ivan Karamazov este bolnav, că are febra cerebrală și că depoziția lui putea într-adevăr să nu fie decât o tentativă disperată, concepută în delir, de a-și salva fratele, aruncând vina pe un mort! Și totuși, numele lui Smerdeakov a fost pronunțat, și numele acesta are ceva enigmatic în el. S-ar părea c-a mai rămas încă ceva de spus, că povestea nu s-a sfârșit încă. Și că poate odată și odată totul se va lămuri. Dar asta o să se vadă mai târziu. Instanța a hotărât să continue dezbaterile. Deocamdată, aș putea să vă spun totuși câteva cuvinte în legătura cu caracterizarea pe care domnul procuror i-a făcut-o cu atâta subtilitate și talent răposatului Smerdeakov. Dar, cu toată admirația ce o am pentru măiestria dumisale, nu pot să mă declar întru totul de acord cu portretul creionat de domnia-sa. Am fost acasă la Smerdeakov, l-am văzut și am stat de vorbă cu el, și impresia cu care am plecat diferă cu totul de constatările domniei-sale. Smerdeakov avea într-adevăr o sănătate șubredă, dar omul în sine, caracterul lui – nu! – nu erau de loc atât de slabe cum ni le prezintă acuzarea. Și mai ales n-am reușit să descopăr

la el nici urmă din timiditatea, din faimoasa timiditate pe care a descris-o atât de sugestiv domnul procuror. Nu părea cătuși de puțin naiv, dimpotrivă, era un om teribil de bănuitor, lipsit complet de încredere în semenii lui și căutând să-și ascundă această carență sub masca naivității, și o minte destul de pătrunzătoare. O, nu era cătuși de puțin sărac cu duhul, așa cum afirmă cu candoare acuzarea! În ceea ce mă privește, Smerdeakov mi-a lăsat o impresie bine definită: am plecat de la el convins că aveam de-a face cu o ființă extrem de rea, roasă de ambiție, răzbunătoare și peste măsură de invidioasă. Am reușit de asemenea să culeg unele informații: feciorul se simțea împovărat de originea lui, pe care o detesta, îi era rușine de maică-sa și scrâșnea din dinți furios de câte ori își amintea că «se trage din Smerdeașciaia». Se purta necuviincios cu Grigori și cu nevasta acestuia, bătrânele slugi care îl crescuseră de mic. Își blestema țara și-și bătea joc de ea. Visul lui era să plece în Franța și să devină francez. Și de multe ori s-a plâns că nu poate s-o facă din lipsă de mijloace. Impresia mea este că nu ținea la nimeni pe lume în afară de sine, de altfel, avea o idee extraordinară despre propria sa persoană. În ochii lui cultura însemna să umbli bine îmbrăcat, cu plastroane impecabil scrobite și cu cizmele lustruite lună. Considerându-se (ceea ce nu era exclus) fiul nelegitim al lui Feodor Pavlovici, avea toate motivele să-și facă inimă rea din pricina situației lui, comparând-o cu situația feciorilor legitimi ai boierului: «Ei au totul și eu nimic, se va fi gândit adeseori. Ei se bucură de toate drepturile, lor o să le rămână moștenirea, iar eu nu sunt decât un biet bucătar!» Smerdeakov mi-a mărturisit c-a fost de față când Feodor Pavlovici a pus banii în plic, ba chiar l-a și ajutat. Și cu siguranță că turba de necaz când se gândea în mâinile cui aveau să încapă paralele acelea cu care el ar fi putut să-și facă viitorul. Pe deasupra, era pentru prima oară că vedea cu ochii lui trei mii de ruble deodată, trei mii de ruble în bancnote, noi-nouțe (intenționat l-am întrebat ce aspect aveau). Să nu faceți niciodată, domnilor, greșeala să arătați unui om invidios și mâncat de ambiție prea mulți bani dintr-o dată, iar Smerdeakov în viața lui nu văzuse atâta bănet în mâna unui singur om! Efectul produs de teancul de bancnote putea să aibă o influență nefastă asupra imaginației lui, fără alte consecințe pentru moment. Eminentul reprezentant al Procuraturii ne-a înfățișat cu o subtilitate puțin obișnuită toate motivele *pro* și *contra* ipotezei că Smerdeakov ar putea fi criminalul, insistând mai ales asupra întrebării: ce interes avea atunci să simuleze accesul? Putem însă foarte bine să presupunem că n-a simulat, că, de fapt, accesul a survenit de la sine, dar că tot așa putea să treacă de la sine, iar bolnavul să-și vină în fire. Nu să se restabilească, dar cel puțin să-și vină în simțiri, să-și recapete cunoștința, așa cum se întâmplă de obicei în asemenea cazuri. Acuzarea vrea să știe în care moment anume a săvârșit Smerdeakov crima. Dar este foarte ușor să precizăm acest moment. Bolnavul putea să se dezmeticească, să se trezească din somnul lui adânc (fiindcă nu era decât adormit; accesele de epilepsie sunt urmate totdeauna de un somn greu) chiar în clipa când bătrânul Grigori îl apucase de picior pe inculpat urlând cât îl ținea gura: «L-ai omorât pe taică-tău!» Nu e de mirare că strigătul acela neobișnuit, ce izbucnise fără veste în toiul beznei și al liniștii nocturne, să fi tulburat somnul lui Smerdeakov, care poate în momentul acela nu mai dormea atât de adânc, ba poate chiar era pe cale să se trezească. Sculându-se din pat, feciorul pornește aproape în neștire, fără să-și dea seama ce face, în direcția de unde venise țipătul, să vadă despre ce e vorba. E încă năuc, amorțit de boală, rațiunea lui e somnolentă, dar, de bine, de rău, iese în grădină, se apropie de ferestrele luminate și află de nenorocirea întâmplată din gura boierului care, bineînțeles, se bucură văzându-l. Într-o clipă se dezmeticește, înspăimântat, boierul începe să-i povestească totul de-a fir-a-păr. Și în mintea lui detracată, bolnavă, încolțește și se înfiripă treptat un gând cumplit, dar ispititor, de o logică implacabilă: să-și ucidă stăpânul, să pună mâna pe cele trei mii de ruble și pe urmă să arunce vina pe tânărul conaș. Cine ar putea fi suspectat dacă nu el, pe cine altul ar putea să cadă păcatul dacă nu pe băiatul cel mare al boierului, din moment ce există atâtea dovezi c-a pătruns în grădină? Lăcomia năprasnică de bani, rapacitatea brusc atârțată și în același timp conștiința că va scăpa nepedepsit îi taie răsuflarea. O, e un fenomen destul de frecvent, sunt foarte dese cazurile când asemenea imbolduri irezistibile se nasc spontan, din senin, punând deplină stăpânire pe sufletul unor ucigași care cu un moment înainte nici nu se gândeau măcar să ucidă! Smerdeakov putea foarte ușor să intre în casă la boier și să-și ducă planul la îndeplinire. Cu ce? Avea vreo armă la îndemână? Foarte simplu: cu prima piatră pe care ar fi luat-o de pe jos, din grădină. Dar pentru ce, în

ce scop? Și cele trei mii de ruble? Pentru el însemnau viitorul! O, să nu credeți că mă contrazic, banii puteau să se afle totuși în casă! Și se prea poate ca Smerdeakov să fi fost singurul care știa cum să dea de ei, unde-i ascunsese boierul. «Bine, dar plicul? Plicul rupt care zăcea pe dușumea?» veți întreba dumneavoastră. Adineauri, când domnul procuror, abordând acest subiect, ne-a demonstrat cu o serie de argumente extrem de subtile că plicul nu putea să fie aruncat pe dușumea decât de un hoț fără experiență, așa cum era Karamazov, și nicidecum de Smerdeakov, care pentru nimic în lume n-ar fi lăsat în urma lui un corp delict de o asemenea gravitate! Da, domnilor jurați, ascultând adineauri demonstrația domniei-sale, mi s-a părut la un moment dat că lucrurile astea le-am mai auzit undeva. Și, închipuiți-vă, nu mai departe decât acum două zile Smerdeakov mi-a ținut aceeași teorie, sprijinită pe aceleași argumente, asupra modului în care ar fi procedat Karamazov. E un lucru care m-a frapat în chip deosebit atunci; mi s-a părut că naivitatea lui este mimată, că omul caută să anticipeze asupra evenimentelor, să-mi strecoare această idee, să mi-o sugereze, ca să ajung la aceeași concluzie. Nu cumva el i-a sugerat-o și domnului procuror? Nu cumva el a impus-o multeminentului nostru acuzator public? «Bine, mă veți întreba dumneavoastră, dar soția lui Grigori? Femeia declară că l-a auzit pe bolnav gemând toată noaptea în odăița de alături.» Da, l-a auzit într-adevăr, dar nici această mărturie nu prezintă suficiente garanții. Să vă dau un exemplu. O doamnă mi se plângea odată că n-a putut să închidă ochii toată noaptea din pricina unui cățel care lătra în curte. Și totuși bietul cățel, după cum am aflat mai târziu, nu lătrase decât de vreo două-trei ori peste noapte. Totuși, e un lucru firesc: omul aude la un moment dat prin somn un geamăt, se trezește înciudat că nu e lăsat în pace, pentru ca după o clipă să adoarmă din nou. Peste două ore aude iarăși un geamăt, se trezește din nou și adoarme la loc și» în sfârșit, după alte două ore, tresare iar auzind un suspin, deci în totul somnul lui a fost tulburat numai de trei ori în cursul unei nopți. A doua zi dimineăta, respectivul se plânge că cineva a gemut toată noaptea și n-a putut să închidă ochii o clipă. Și e normal să i se pară așa; de fiecare dată, în răgazul de două ore pe care i-l lăsa gemetele inoportune, omul a dormit și nu-și aduce aminte de nimic; în schimb, momentele în care a fost trezit din somn i-au rămas întipărite în minte și de aceea are impresia că n-a avut liniște toată noaptea. «Dar de ce, de ce Smerdeakov n-a mărturisit nimic în biletul scris înainte de moarte? Întreabă acuzarea. A avut atâta conștiință ca să facă primul lucru, iar pe celălalt nu?» Dar, dați-mi voie, conștiința înseamnă căință, iar sinucigașul putea foarte bine să nu fi simțit nici o muștrare de cuget și să fi făcut pasul acesta într-un moment de disperare. Disperarea și căința sunt două sentimente cu totul diferite. Disperarea nu exclude ura și înverșunarea și, în clipa când se pregătește să-și pună capăt zilelor, sinucigașul e în stare să dușmănească de două ori mai mult pe aceia pe care i-a invidiat toată viața! Domnilor jurați, feriți-vă să comiteți eroare judiciară! Spuneți-mi, întrucât vi se pare neverosimilă ipoteza pe care v-am înfățișat-o acum? Găsiți că expunerea mea păcătuiește prin ceva, că ar cuprinde măcar un singur lucru imposibil sau absurd? Dacă există însă o cât de mică posibilitate, dacă vi se pare că descoperiți măcar o umbră de adevăr în tot ce v-am spus, feriți-vă să dați o sentință de condamnare! Și oare numai o umbră de adevăr sa fie în cuvintele mele? Vă jur pe tot ce am mai sfânt că sunt ferm convinși și cred din răspuseri în veridicitatea interpretării date de mine! Și mai ales, o, mai ales, mă chinuiește și mă scoate din fire gândul că din toate probele acumulate de acuzare în sarcina inculpatului nu există nici una cât de cât sigură, infailibilă, și că bietul om e pierdut numai din pricina concordanței ce există între aceste probe. Într-adevăr, sunt o serie de coincidențe zdrobitoare în cazul de față: sângele care-i picură de pe mâini, rufăria plină de sânge, răcnetul ce străpunge noaptea întunecoasă: «Tu l-ai ucis pe taică-tău!»; omul care după ce a dat alarma se prăbușește la pământ cu capul spart, în fine, nenumărate referințe, mărturii, gesturi care, toate, converg spre același punct. Firește, lucrurile astea dau de gândit și ar putea foarte bine să influențeze hotărârea dumneavoastră, domnilor jurați! Dar oare hotărârea domniilor-voastre poate fi atât de ușor influențată? Aduceți-vă aminte că ați fost investiți cu o putere nelimitată, puterea de a lega și a dezlega. Dar cu cât o putere este mai mare cu atât mai teribile pot fi urmările ei! Nu vreau să retractez aici o iotă din ceea ce am afirmat până acum, dar să zicem totuși că n-ar fi așa, să zicem că accept eventual motivele invocate de acuzare, admit că nefericitul meu client și-a mânjit mâinile cu sângele părintesc. Repet însă că nu este decât o supoziție, pentru că nici o clipă n-aș putea să mă îndoiesc de nevinovăția lui! Să presupunem deci că

inculpatul ar fi vinovat de paricid. Chiar așa fiind, chiar dacă aş admite lucrul acesta, vă rog, totuşi, să-mi acordaţi atenţie în continuare, fiindcă mai am de adăugat câteva cuvinte. Trebuie să vă mai spun ceva, deoarece simt că în inimile şi în cugetele domniilor-voastre se dă o crâncenă luptă... Iertaţi-mă pentru această indiscretă aluzie la sentimentele dumneavoastră, domnilor juraţi, dar înţeleg să spun adevărul şi să fiu sincer până la capăt. Să fim deci sinceri cu toţii!”...

În momentul acela avocatul fu întrerupt de un ropot puternic de aplauze. Într-adevăr, rostise cu atâta convingere ultimele cuvinte, încât toată lumea simţise că omul avea de bună seamă ceva de spus şi că ceea ce urma să arate acum putea fi decisiv. Preşedintele însă ameninţă pe un ton ridicat că „va evacua sala” în cazul când „asemenea manifestări” se vor mai repeta. Liniştea se restabili numaidecât şi Fetiukovici îşi continuă pledoaria cu o voce schimbată, patetică, cu totul diferită de aceea care răsunase până atunci în incintă.

XIII - CAZUISTICĂ

„Ceea ce agravează situaţia clientului meu, domnilor juraţi, nu este numai existenţa unei serii întregi de coincidenţe, proclamă el. Nu, cu adevărat covârşitor pentru el în realitate rămâne un singur fapt: victima este propriul său tată! Dacă ar fi fost vorba de un simplu asasinat, dumneavoastră, ţinând seama de lipsa sau mai bine zis de nulitatea dovezilor, de caracterul iluzoriu al probelor, analizate una câte una şi nu privite în ansamblu, aţi fi respins acuzaţia sau cel puţin aţi fi şovăit să distrugeţi viaţa unui om numai din pricina unei idei preconcepute, a părerii pe care v-aţi făcut-o mai demult despre el şi care, din păcate, trebuie să recunosc, e pe deplin justificată! Aici însă nu este vorba de o crimă oarecare, ci de un paricid! Asta impresionează de la bun început, şi încă atât de puternic, încât, fie oricât de şubrede, dovezile par mai puţin fragile, mai puţin inconsistente decât sunt în realitate chiar unui om fără păreri preconcepute. Cum poate fi achitat un asemenea inculpat? Dar dacă totuşi el a ucis şi scapă nepedepsit? Iată ce-şi spune fiecare în sinea lui involuntar aproape, instinctiv. Da, într-adevăr, e o atrocitate fără seamăn să verşi sângele propriului tău tată, al părintelui tău, sângele omului care ţi-a dat fiinţă, care te-a iubit, care nici o clipă nu şi-a precupeţit viaţa pentru tine, care a suferit ori de câte ori ai fost bolnav în copilărie, care a înfruntat necazurile numai ca tu să poţi fi fericit, care a trăit numai din bucuriile şi succesele tale! O, să ucizi o asemenea fiinţă, mărturisesc, este de neconceput! Domnilor juraţi, ce este un tată, un părinte adevărat, ce noţiune sublimă, ce idee măreaţă se ascunde în acest cuvânt? Am arătat în linii generale ce înseamnă lucrul acesta. Dar în cazul de faţă, în cazul de care ne ocupăm acum, răposatul Feodor Pavlovici Karamazov nu avea nici una din calităţile pe care le presupune noţiunea aceasta, aşa cum s-a conturat adineauri în sufletul nostru. Ca tată, Feodor Pavlovici era o adevărată calamitate. Fiindcă există părinţi care seamănă cu o calamitate. Sa analizăm mai îndeaproape situaţia, fără să ne temem a spune lucrurilor pe nume, domnilor juraţi, având în vedere gravitatea hotărârii pe care trebuie s-o luăm. Dimpotrivă, acum mai mult ca oricând suntem datori să nu respingem nici o idee, să privim adevărul în faţă, să nu fim timoraţi ca nişte copii sau ca nişte femei sperioase, după fericita expresie a eminentului acuzator public. În rechizitoriul desfăşurat cu atâta înflăcărată elocinţă, adversarul meu (şi mi-a fost adversar înainte chiar de a fi luat cuvântul) a exclamat în câteva rânduri: «Nu înţeleg să cedez nimănui dreptul exclusiv de a-l apăra pe inculpat, nu înţeleg să-l cedez nici chiar avocatului venit de la Petersburg; sunt acuzatorul lui, dar în acelaşi timp îi pot fi şi apărător!» Şi a accentuat de câteva ori acest lucru, uitând totuşi să menţioneze următorul fapt: dacă fioresul criminal inculpat în acest proces a putut timp de douăzeci şi trei de ani să păstreze în sufletul lui recunoştinţă pentru un funt de alune singurului om care-l alintase în copilărie, când stătea în casa părintească, cu atât mai vârtos nu putea să uite în aceşti douăzeci şi trei de ani cum alerga acasă la taică-său «prin curtea din dos, cu picioruşele goale şi cu pantalonaşii prinşi într-un singur năsturaş», după mărturia doctorului Herzenstube, un om inimos şi plin de generozitate. Dar, domnilor juraţi, la ce bun să cercetăm mai îndeaproape această «calamitate», la ce bun să repetăm inutil lucruri pe care toată lumea le cunoaşte? Ce i-a fost dat clientului meu să vadă întorcându-se în oraşul natal, în casa părintească? Şi de ce, de ce trebuie neapărat să-l considerăm o fiinţă nesimţitoare şi egoistă, un monstru? într-

adevăr, e irascibil, e sălbatic, e turbulent, tocmai de aceea a și ajuns acum în fața tribunalului, dar cine trebuie tras la răspundere pentru destinul lui, a cui este vina dacă, înzestrat cu atâta însușiri remarcabile, cu un suflet nobil și cu multă sensibilitate, a primit totuși o educație atât de absurdă? L-a învățat oare cineva cum trebuie să se poarte, a avut grijă cineva să-i lumineze mintea, i-a arătat cineva măcar un pic de dragoste în copilărie? Clientul meu a crescut cum a dat Dumnezeu, întocmai ca o sălbăticiune. Poate că abia aștepta să se întâlnească cu tatăl lui după ani și ani în care trăiseră departe unul de altul, poate că de mii de ori până atunci căutase să scuture amintirile vagi, întrezărite ca prin vis, ale copilăriei, să alunge fantomele hâde ce i-au întunecat pruncia, dorind din tot sufletul să-și ierte și să-și îmbrățișeze părintele! Dar ce se întâmplă? Tânărul este întâmpinat cu ironii pline de cinism, cu suspiciuni și săcăieli pe socoteala banilor rămași în litigiu; discuțiile și preceptele pe care le aude îl scârbesc și zilnic e nevoit să asculte aceleași povești «la un păhăruț de coniac»; în sfârșit, descoperă că tatăl încearcă să-i răpească iubita cu proprii lui bani, banii cu care-i rămăsese dator – o, domnilor jurați, trebuie să recunoașteți că lucrurile astea sunt pe drept cuvânt revoltătoare, monstruoase! Și bătrânul mai îndrăznește încă să se plângă la toată lumea că fiu-său nu-i poartă respect și este brutal cu dânsul, mai mult chiar, îl vorbește de rău peste tot, îi pune fel de fel de piedici, îl calomniază, ajunge până acolo, încât îi răscumpără polițele ca să-l poată băga la închisoare! Domnilor jurați, asemenea ființe, crude în aparență, nestăpânite și violente, cum este clientul meu, de cele mai multe ori ascund o inimă nespus de duioasă, pe care însă nu știu să și-o arate. Nu râdeți, vă rog, nu râdeți de această aserțiune! Adineauri, eminentul acuzator public a amintit cu o necruțătoare ironie de admirația pe care clientul meu i-o poartă lui Schiller și de dragostea lui pentru tot ce este «frumos» și «sublim». În locul dumisale aș fi ezitat să-mi bat joc de aceste lucruri! Da, inimi ca a lui – o, îngăduiți-mi să iau apărarea acestor inimi rareori înțelese și de cele mai multe ori nedreptățite – inimile acestea sunt adesea însetate de afecțiune, de sublim, de dreptate, poate tocmai prin contrast cu propriul lor temperament, vijelios și brutal, sunt însetate, deși nu-și dau seama» dar râvna asta există totuși în adâncul lor! Pătimase și crude în aparență, sunt totuși capabile să iubească, de pildă, o femeie, să fie mistuite de dragoste, o dragoste eterată, ideală. O, nu, nu zâmbiți, vă rog! Vă asigur că așa se întâmplă în majoritatea cazurilor cu asemenea temperamente! Atâta doar că nu pot să-și ascundă patima, de multe ori manifestată cu brutalitate – este tocmai ceea ce te izbește la ele, lucrul pe care toată lumea îl observă, fără să pătrundă mai adânc în sufletul omului, să caute a vedea ce se petrece în realitate acolo! Dar patimile lor se sting tot atât de repede cum s-au și aprins, toate fără excepție; doar dacă se întâmplă să întâlnească o ființă superioară și să stea în preajma ei, oamenii aceștia, în aparență brutali și cruzi, caută să se primenească, să se îndrepte, se străduiesc să fie mai buni, să devină la rândul lor superiori și sublimi, da, «superiori și sublimi», oricât ar fi fost de ridiculizate aceste calificative! Spuneam adineauri că ar fi o nedelicatețe din partea mea să insist asupra romanului de dragoste al clientului meu cu doamna Verhovțeva. Totuși, pot să-mi îngădui unele observații: bunăoară, ceea ce am avut prilejul să auzim mai înainte n-a fost o depoziție, ci strigătul exaltat al unei femei dornice de răzbunare, cu toate că dânsa nu avea în nici un caz dreptul să-i reproșeze c-a înșelat-o, deoarece la rândul său i-a trădat dragostea! Dacă ar fi avut cât de cât răgazul să chibzuiască, n-ar fi făcut această depoziție! O, nu puneți nici un temei pe cuvintele sale, nu, clientul meu nu este «un bandit», cum l-a numit dânsa! Cel ce-i iubea pe oameni mai presus decât pe sine însuși și a fost răstignit, pregătindu-se să-și ia crucea, a spus: «Eu sunt păstorul cel bun. Păstorul cel bun viața și-o pune pentru oile sale, ca nici una să nu se prăpădească...» Să nu prăpădim și noi fără rost un suflet omenesc! Am întrebat adineauri ce este un tată și am declarat cu toată convingerea că este un cuvânt prețios, o noțiune măreață. Dar, domnilor jurați, noi trebuie să folosim cinstit acest cuvânt și, pentru ca totul să fie mai lămurit, îmi voi permite să spun lucrurilor pe nume: un tată cum a fost răposatul Karamazov nu poate fi și nici nu merită a fi considerat așa. Dragostea filială este imposibilă, mai mult chiar, absurdă atunci când tatăl căruia îi e acordată nu justifică acest sentiment. Nu-i cu puțință să creezi dragoste din nimic, din nimic nu poate făuri decât Dumnezeu. «Și voi, părinților, nu întărâțați la mânie pe copiii voștri», scrie apostolul cu inima înflăcărată de iubire. N-am pomenit cuvintele *Sfintei Scripturi* de dragul clientului meu, ci am ținut să le reamintesc tuturor părinților, în ce calitate îmi îngădui să dau învățăminte părinților, cine m-a împuternicit s-o fac? Nimeni.

Dar mă adresez lor ca om și cetățean: *vivos voco!*⁷⁰ Petrecerea noastră printre cele pământești este de scurtă durată, dar, cât ar fi ea de scurtă, avem totuși timpul să săvârșim atâtea lucruri rele și să rostim multe vorbe nesocotite! Să căutăm deci să folosim orice moment în care ne aflăm împreună pentru a ne spune unii altora măcar un cuvânt bun. Așa și eu am căutat să mă folosesc de faptul că mă aflu aici. De aceea doar ne-a fost dăruită din voința suveranului această tribună, pentru ca de la înălțimea ei toată Rusia să ne poată auzi. Așadar, nu pentru părinții care se află aici, în sală, am vorbit, ci mă adresez tuturor celor ce au copii și le spun: «Și voi, părinților, nu întărați la mânia pe copiii voștri!» Da, să împlinim noi înșine mai întâi învățătura lui Hristos și abia după aceea să cerem același lucru copiilor noștri. Altfel, nu ne putem numi părinții, ci dușmanii lor, iar ei nu sunt copiii noștri, ci dușmanii noștri, pe care noi înșine ni i-am făcut vrăjmași! «Cu ce măsură măsurați vi se va măsura!» – asta iarăși nu v-o spun eu, ci cuvântul Evangheliei, care ne învață să măsurăm cu aceeași măsură de care am avut parte noi. Putem noi, oare, să-i acuzăm pe copii când ne întorc, măsură pentru măsură, ceea ce le-am oferit noi? Recent, în Finlanda, o fată băgată la stăpân a dat de bănuț c-ar fi adus pe lume clandestin un prunc. A fost pusă sub urmărire și, în cele din urmă, în podul casei, dosită într-un cotlon, după niște cărămizi, s-a descoperit o ladă de a cărei existență nu știa nimeni. Lada a fost deschisă și înăuntru s-a găsit cadavrul unui nou-născut pe care fata îl omorâse cu mâinile ei. În aceeași ladă se mai aflau scheletele altor doi prunci uciși, așa cum ea însăși a mărturisit, îndată după naștere. Domnilor jurați, vă întreb, era oare fata aceea mama copiilor ei? Da, e adevărat, ea îi adusese pe lume, dar era oare mama lor în înțeleșul deplin al cuvântului? S-ar încumeta cineva dintre noi să rostească numele sfânt de mamă vorbind despre ea? Trebuie să privim adevărul în față cu tot curajul, domnilor jurați, să lăsăm deoparte orice reticență, suntem datori să procedăm așa în clipa asta, nu trebuie să ne temem de anumite expresii sau noțiuni, ca precupețele moscovite, care pretutindeni văd numai «duhuri rele» și «stafii». Dimpotrivă, să dovedim că progresul realizat de omenire în ultimii ani a influențat și evoluția noastră și să spunem deschis: nu ajunge să dai viață unui copil pentru a fi tatăl lui, mai e necesar să și arăți că ești demn de acest nume. O, firește, există și o altă concepție, o altă interpretare dată acestui cuvânt, potrivit căreia tatăl, chiar dacă este o fiară, chiar dacă este dușmanul propriilor săi copii, rămâne totuși tatăl lor numai și numai pentru că el le-a dăruit viața. Dar asta este o concepție pe care aș numi-o mai curând mistică, pe care n-o pot accepta cu rațiunea, ci numai cu credința sau, mai clar, trebuie *sa cred pe cuvânt* că așa este, după cum cred atâtea lucruri pe care nu le înțeleg, dar în care totuși religia îmi poruncește să cred. O asemenea concepție însă nu poate avea nici o contingentă cu domeniul vieții reale. Domeniul acesta, domnilor, nu beneficiază numai de drepturi, ci, în același timp, ne impune și mari datorii și, dacă vrem să fim umani, să fim adevărați creștini în sfârșit, suntem datori, suntem obligați să promovăm numai convingerile justificate de rațiunea și experiența noastră, convingeri ce au fost trecute prin focul analizei; într-un cuvânt, să procedăm cu o matură judecată și nu în mod irațional, ca în vis sau în delir, ca să nu pricinuim vreun neajuns semenilor noștri, să nu-i facem să sufere și să nu-i nenorocim. Iată ce înseamnă a face o faptă cu adevărat creștinească, și nu săvârșită sub egida misticismului, ci a rațiunii, o faptă merită a dovedi iubirea noastră de oameni...”

În momentul acela, în sală izbucniră aplauze furtunoase, dar Fetiukovici dădu din mâini, ca și cum ar fi implorat galeria să nu-l întrerupă, lăsându-l să isprăvească ceea ce avea de spus. Publicul se liniști numaidecât și oratorul putu să continue:

„Credeți oare, domnilor jurați, că odraslele noastre, care au atins vârsta adolescenței și au început să judece lucrurile, nu-și pun la rândul lor aceste întrebări? Fără îndoială, și nu le putem pretinde, firește, să le ocolească, fiindcă ar însemna să le cerem un lucru imposibil! Priveliștea pe care i-o oferă un tată nevrednic în comparație cu părinții, tații altor copii, de o seamă cu el, toți oameni de ispravă, trezește în mintea adolescentului, fără voia lui, unele întrebări dureroase, întrebări la care primește răspunsuri stereotipe: «El ți-a dat viața, ești sânge din sângele lui și, deci, dator să-l iubești». Fără să vrea, adolescentul cade pe gânduri: «Dar oare el m-a iubit atunci când mi-a dat viață? se întreabă el din ce în ce mai nedumerit. Oare m-a zămislit de dragul meu? în clipa când, cuprins de patimă și poate

⁷⁰ Grăiesc către cei vii! (Lat.)

înfierbântat de băutură, m-a conceput, nici nu mă cunoștea, nu știa macar dacă am să fiu băiat sau fată, cel mult mi-a transmis darul beției, singurul dar pe care l-am primit de la el... De ce atunci trebuie să-l iubesc? Numai pentru că m-a adus pe lume, ca după aceea nici să nu se mai uite la mine?» O, poate că aceste întrebări vi se par prea brutale sau crude, dar să nu pretindem de la o minte tânără o cumpătare ce nu-i stă în fire. «Nu te pune cu firea: o dai afară pe ușă și-ți intra pe fereastră!»⁷¹ zice proverbul, și apoi – și asta în primul rând – să nu ne fie teamă să spunem lucrurilor pe nume și să rezolvăm problema așa cum ne dictează rațiunea și dragostea de oameni, nu ideile mistice. Dar cum s-o rezolvăm? Iată cum: băiatul să vină în fața tatălui său și să-l întrebe cu toată seriozitatea: «Tată, spune-mi, de ce trebuie să te iubesc? Dovedește-mi, tată, că se cuvine într-adevăr să te iubesc!» Și dacă tatăl va avea puterea, se va simți în stare să-i răspundă, să-i dovedească lucrul acesta, atunci vom putea spune că avem de-a face cu o adevărată familie, o familie normală, care se bizuie nu numai pe o simplă superstiție, o idee mistică, preconcepție, ci pe temelii raționale, sigure și adânc umaniste. În caz contrar, dacă tatăl nu va fi în măsură să dovedească nimic, familia nu mai există ca atare; tatăl nu se mai poate numi așa, iar fiul capătă dreptul și libertatea să-l socotească pe viitor un străin, dacă nu chiar un dușman. Tribuna noastră, domnilor jurați, trebuie să fie o școală a adevărului și a ideilor sănătoase!” Un ropot nestăvilit de aplauze frenetice întrerupseră elocința cuvântătorului. Firește, nu toată lumea aplauda, în orice caz însă o jumătate din sală își manifesta entuziasmul. Și printre cei ce-i ovaționau erau destui părinți, mame și tați. De sus, unde ședeau doamnele, se auzeau țipete stridente, aclamații. Cuconetul flutura batiste. Președintele agita din răspuțeri clopoțelul. Era pur și simplu indignat de comportarea publicului, totuși, nu îndrăzni să evacueze sala, așa cum amenințase cu puțin înainte, fiindcă oratorul era aplaudat și încurajat cu fluturături de batiste chiar și de persoanele simandicoase, care ocupau locuri în spatele tribunei completului de judecată, pe scaunele special instalate acolo cu ocazia procesului; majoritatea oameni în vârstă, decorați cu ordine înalte, așa încât, atunci când larma se mai potoli, președintele se mulțumi să avertizeze din nou cu severitate asistența cu evacuarea sălii, iar Fetiukovici, emoționat și triumfător, își continuă pledoaria.

„Domnilor jurați, vă amintiți, desigur, de noaptea fatală, care a revenit mereu în discuție în cursul acestui proces, când fiul a escaladat gardul casei părintești și, pătrunzând în odaia tatălui său, s-a trezit la un moment dat față în față cu cel ce i-a dăruit viața, cu dușmanul lui, cu omul care îi făcuse numai rău de când venise pe lume. Insist din nou: nu după bani venise acolo în noaptea aceea; acuzația de tâlhărie este cu desăvârșire absurdă, așa cum am arătat mai înainte! Și nici cu gândul de a ucide n-a dat buzna în casă; dacă ar fi premeditat crima, ar fi căutat cel puțin să se înarmeze din timp, pe când el n-a avut în mână decât pisălogul pe care-l apucase instinctiv, fără să știe ce face. Să zicem că și-a înșelat tatăl, folosind ilicit semnalul, să zicem că până la urmă a pătruns totuși în casă – am spus și repet că nu acord nici un credit acestei versiuni – dar să presupunem c-ar fi fost așa! Domnilor jurați, vă jur pe tot ce am mai sfânt că dacă rivalul său ar fi fost un străin și nu propriul lui tată, inculpatul ar fi străbătut în goană odăile și, convingându-se că nu exista nici o femeie în casă, ar fi plecat valvârtej, fără să-i facă nici un rău. Poate că l-ar fi lovit cel mult sau l-ar fi îmbrâncit, atâta tot, fiindcă numai de el nu-i ardea atunci, fiindcă nu avea nici o clipă de pierdut, trebuia neapărat să afle unde este dânsa. Dar rivalul acesta era tatăl, era părintele lui! O, totul a pornit de aici, din momentul când a văzut înaintea ochilor chipul tatălui său, al omului care l-a urât din copilărie, care l-a dușmănit și a căutat să-l jignească la tot pasul, ca până la urmă să i se așeze de-a curmezișul drumului, devenind rivalul său odios! Fără să vrea, s-a simțit dintr-o dată cotropit de o ură nestăvilită care nu i-a mai lăsat răgaz să judece: într-o clipă, totul a fost răscolit din adâncuri în sufletul său! O nebunie subită a pus stăpânire pe el, dar în același timp s-a produs și o puternică reacție psihică, fiindcă natura se răzbună cu o nestăvilită forță și inconștient, ca orice fenomen natural, ori de câte ori legile ei eterne sunt nesocotite. Dar ucigașul n-a săvârșit nici de astă dată o crimă – declar sus și tare, afirm cu toată convingerea lucrul acesta – nu, și-a agitat doar mâna în care ținea pisălogul, într-un gest de revoltă și scârbă, fără nici o intenție

⁷¹ Citat din studiul scriitorului Nikolai Karmazin (1766-1826), intitulat Simțitorul și nepăsătorul; două caractere.

criminală, neștiind că va ucide. Să nu fi avut în mână blestematul acela de pisălog, poate că l-ar fi snopit în bătaie pe bătrân, fără să-l ucidă totuși. Luând-o apoi la goană, nici măcar nu și-a dat seama că bătrânul ce zăcea doborât pe podele era mort. Nu, o crimă săvârșită în condițiile astea nu mai are caracterul unei crime. Și în nici un caz nu se poate numi un paricid. Nu, când victima e un tată de genul acesta, crima nu mai poate fi socotită un paricid decât dintr-o prejudecată. Dar în cazul de față poate fi vorba de o crimă? Vă întreb iarăși din adâncul conștiinței mele! Domnilor jurați, noi îl vom condamna, și atunci cu siguranță osânditul își va spune: «Oamenii aceștia n-au căutat în nici un fel să-mi schimbe destinul, n-au avut grijă de educația, de învățătura mea, nu și-au dat osteneala să devin mai bun, să facă un om din mine. Nu m-au hrănit, nici nu mi-au dat să beau, am zăcut gol în temniță și n-au venit la mine, iar acum tot ei mă trimit la ocnă. Suntem chit, așadar, nu le mai dătez nimic și n-am să mai fiu dator nimănui cu nimic în vecii vecilor. Sunt răi, am să fiu și eu tot așa. Sunt cruzi, am să fiu la rândul meu crud.» Iată ce-și va spune în sinea lui, domnilor jurați! Și, vă jur, osândindu-l nu veți face decât să-l scăpați de o povară, să-i ușurați conștiința, și-n loc să se căiască, va blestema sângele pe care l-a vărsat. Și totodată veți pierde un suflet care încă mai putea să renască la o viață nouă, fiindcă omul va rămâne surd și orb toată viața. Vreți, în schimb, să-i dați o pedeapsa mult mai grea, o osândă cumplită, cea mai cumplită din câte există, în așa fel ca să-l salvați de la pieire și să-i regenerați definitiv sufletul? Dacă da, atunci copleșiți-l cu mărinimia dumneavoastră! Veți vedea cum se va înfiora, cum se va cutremura toată ființa lui: «Voi fi în stare să suport atâta dragoste, atâta bunătate? Merit eu oare toate astea?» se va întreba. O, îi cunosc inima și știu cât e de nobilă, pe cât e de sălbatică, domnilor jurați! Însetată de un act măreț de iubire, se va prosterna în fața supremei dumneavoastră generozități și, cuprinsă de înflăcărare, se va reîntoarce la viață pe veci! Există suflete mici care, în meschinăria lor, acuză o lume întreagă. Faceți însă ca sufletul acesta să fie uluit de îndurarea dumneavoastră, dovediți-i dragostea dumneavoastră, și își va blestema fapta, fiindcă în el există în germene atâtea însușiri bune! Orizontul se va deschide vast în fața sa, și sufletul lui își va da seama dintr-o dată cât de milostiv este Dumnezeu și cât de buni și dreți pot fi oamenii. Căința și datoria nemăsurată pe care o va avea de răscumpărat îl vor face să se cutremure în sine, covârșit. Și nu va mai spune atunci: «Suntem chit», ci: «Sunt vinovat în fața tuturor oamenilor și nevrednic sunt, cel mai nevrednic dintre toți». Și va striga cu obrazii scăldați în lacrimi de pocăință și cu inima mistuită de o sfântă înduioșare: «Oamenii sunt mai buni decât mine, fiindcă nu m-au osândit, ci au căutat să mă izbăvească!» O, pentru dumneavoastră este atât de ușor să faceți acest act de clemență, fiindcă, în lipsa unor probe care să aibă măcar o aparență de veridicitate, veți ezita desigur să declarați: «Da, este vinovat». Mai bine să scape zece vinovați nepedepsiți decât să fie pedepsit un singur nevinovat! Auziți, auziți oare mărețul glas al secolului trecut, glasul ce răsună prin vremuri din cuprinsurile glorioasei noastre istorii? Trebuie, oare, ca eu, un biet om neînsemnat, să vă aduc aminte că justiția rusă nu înseamnă numai osândirea, dar și izbăvirea unui om răătăcit? Lăsați popoarele celelalte să se țină cu strictețe de litera legii, noi urmărim în primul rând spiritul și sensul ei, mântuirea și regenerarea morală a celor ce au pornit pe calea pierzării. Și dacă este așa, dacă într-adevăr țara noastră și justiția au asemenea năzuințe, fie ca Rusia să meargă tot înainte, n-o mai speriați, o, vă rog, n-o mai alarmați cu troicile dumneavoastră năprasnice, de care se feresc cu spaimă și cu repulsie toate popoarele! Nu o troica vijelioasă, ci un măreț car triumfal rus, care se îndreaptă maiestuos și liniștit spre țelul său. Soarta clientului meu este în mâinile dumneavoastră și tot în mâinile domniilor-voastre se află și soarta adevărului nostru rus! Și dumneavoastră îl veți salva, veți lupta pentru el, dovedind că are cine să-l apere și că se află în mâini bune!"

XIV - MUJICII S-AU ȚINUT TARI

Cu aceste cuvinte, domnul Fetiukovici își încheie pledoaria și de astă dată entuziasmul publicului se dăzlânțui vijelios, cu o putere nestăvilită. Orice încercare de a-l stăpîni ar fi fost inutilă; femeile plângeau, plângeau chiar și bărbații, ba am văzut și doi demnitari cu ochii umezi de lacrimi. Resemnat, președintele nu se mai grăbi să-și agită clopoțelul. „Ar fi fost un adevărat sacrilegiu să înfrânezi un entuziasm ca ăsta”, argumentau mai apoi cu

înfocare doamnele noastre. Oratorul însuși era sincer mișcat. În momentul acela Ippolit Kirillovici se ridică de la locul lui, intenționând să „vorbească în replică”. Intervenția lui fu primită cu ostilitate: „Cum? Ce înseamnă asta? Mai îndrăznește să spună ceva?” ciripiră doamnele. Dar chiar dacă ar fi ciripit tot cuconetul de pe fața pământului, începând cu onorata doamnă procuror, soția lui Ippolit Kirillovici, nimic nu l-ar fi putut opri să ia cuvântul. Era palid și înfrigurat de emoție; primele fraze pe care le rosti aproape că nu se deslușiră; gâfâia, nu reușea să articuleze corect cuvintele, se încurca. Își reveni însă repede. Din cel de-al doilea discurs al său voi spicui doar câteva fraze.

„...Am fost acuzați adineauri c-am fi născocit romane peste romane. Dar ce a făcut, la rândul său, apărarea decât să fabuleze tot timpul, oferindu-ne un ciclu întreg de romane? Mai lipseau doar versurile. În așteptarea iubitei, Feodor Pavlovici rupe plicul și-l aruncă pe jos. Sunt citate chiar și cuvintele pe care le-ar fi rostit în această palpitantă ocazie. Puteți să spuneți, oare, că nu este un poem? În ce fel ni se poate dovedi c-a scos banii din plic, cine l-a auzit vorbind? Feciorul Smerdeakov, un biet neisprăvit, devine ca prin miracol un erou de tip byronian, care vrea să se răzbune pe întreaga societate pentru faptul că este copil din flori – oare asta cum se cheamă dacă nu tot un poem? Cât privește povestea cu fiul care dă buzna în casa părintească și care își omoară tatăl, fără ca să-l omoare totuși, aici nu mai este vorba nici de un roman, nici de un poem, ci de un sfinx care ne propune o serie de enigme atât de dificile, încât nu le poate rezolva cu siguranță nici el. Din moment ce a ucis, înseamnă că e vorba de o crimă. Cum poate să ucidă cineva fără să fie un criminal, așa ceva depășește înțelegerea noastră! Ni se spune apoi că tribuna noastră este o tribună a «noțiunilor sănătoase» și a adevărului, și iată că de la înălțimea acestei tribune închinată «noțiunilor sănătoase» ni-e dat să auzim pronunțându-se sub pecetea jurământului axioma că a numi paricid fapta unui fiu care-și asasinează tatăl nu este decât o prejudecată! Dar dacă paricidul este o prejudecată și dacă fiecare copil își va supune tatăl la un interogatoriu, somându-l să-i răspundă: «Tată, de ce trebuie să te iubesc?», gândiți-vă unde o să ajungem, ce o să se întâmple cu temeliiile societății noastre, ce soartă o să aibă familia noastră? Paricidul, pasămite, e unul și același lucru cu «stafiile» precupeții moscovite! Cele mai prețioase, cele mai sfinte precepte pe care se sprijină menirea justiției ruse și de care depinde viitorul ei sunt denaturate, interpretate alandala, numai și numai pentru ca oratorul să-și atingă scopul, să obțină absolvirea pentru o faptă ce nu poate fi absolută. «O, copleșiți-l cu mărinimia dumneavoastră!» exclama apărătorul, e tocmai ceea ce așteaptă și criminalul, și mâine chiar toată lumea o să vadă ce copleșit va fi! Nu crede, oare, apărătorul ca exigențele dumisale sunt prea modeste atunci când cere numai achitarea inculpatului? De ce n-ar pretinde instanței instituirea unei burse care să poarte numele paricidului, pentru ca fapta lui să rămână de-a pururi săpată în memoria posterității și a tinerei generații? Apărarea își permite chiar să aducă unele corective Evangheliei și religiei: «Toate astea, declară ea, sunt concepții mistice, pe când noi propovăduim adevăratul creștinism, verificat de rațiune, trecut prin focul analizei și al noțiunilor sănătoase». Și iată, în fața noastră începe să se contureze o falsă imagine a lui Hristos! *«Cu măsura cu care măsurați, vi se va măsura»?* proclamă apărarea, pentru a conchide apoi că Mântuitorul ne-ar fi poruncit să întoarcem tuturor măsura pe care am primit-o de la ei – și toate astea proclamate sus și tare, de la tribuna noțiunilor sănătoase! Apărarea nu deschide Evanghelia decât în ajunul proceselor, ca să arate apoi cât de profund cunoaște o operă, orice s-ar zice, atât de originală, care poate să prindă bine la nevoie, să fie de efect în anumite împrejurări, după necesități, firește, totul după necesități! Iar Hristos ne-a poruncit să procedăm tocmai invers, să ne ferim a ne lua după oamenii răi, să iertăm celor ce ne-au greșit și să le întindem obrazul, iar nu să le plătim măsură pentru măsură. Iată ce ne învață Dumnezeuul nostru, și nicidecum c-ar fi o prejudecată să-i împiedicăm pe copii de a săvârși o nelegiuire, omorându-și părinții. Noi nu ne încumetăm să corectăm de la înălțimea tribunei adevărului și a noțiunilor sănătoase Evanghelia, așa cum ne-a lăsat-o Dumnezeuul nostru, pe care apărarea nu binevoiește să-l numească decât «cel ce a iubit omenirea mai presus decât pe sine însuși și a fost răstignit», când toată Rusia pravoslavnică îl preamărește spunându-i: «Tu ești Domnul-Dumnezeul nostru!», Președintele interveni, curmând elanul oratorului pe care-l rugă să nu exagereze, să păstreze limitele cuvenite etc, etc, făcându-i, adică, recomandările pe care le fac în asemenea ocazii toți președinții de tribunal. De altfel, se simțea oarecare agitație și în sală. Publicul se sucea pe scaune, se

auzeau exclamații indignate. Fetiukovici nu se arătă de loc dispus să-i dea replica; se urcă la tribună numai ca să rostească cu mâna pe inimă și cu o voce profund jignită câteva cuvinte pline de demnitate. Strecură din nou unele aluzii ironice la „romanele” și „psihologia” procurorului și găsi prilejul chiar să-l ia în șfichi: „Jupiter, de ce ești supărat? Înseamnă că n-ai dreptate”, ceea ce provocă o vie ilaritate în rândurile publicului care-și manifestă astfel simpatia, cu atât mai mult cu cât Ippolit Kirillovici nu semăna nici pe departe cu Jupiter. Apoi, cu toată demnitatea cuvenită, Fetiukovici declară că nici nu va încerca măcar să răspundă la acuzația că ar permite tinerei generații să-și omoare părinții. Cât despre „falsa imagine a lui Hristos” și faptul că n-a binevoit să-l numească Dumnezeu, ci doar „cel ce a iubit omenirea mai presus decât pe sine însuși și a fost răstignit”, ceea ce ar fi – zice-se – „în contradicție cu religia ortodoxa, și în orice caz nu se cădea să fie rostit de la înălțimea unei tribune a adevărului și a noțiunilor sănătoase”, Fetiukovici dădu să se înțeleagă c-ar fi vorba de o „insinuare”, adăugând că, atunci când acceptase să vină aici, fusese convins că tribuna noastră era cel puțin ferită de asemenea acuzații „primejdioase pentru persoana mea, ca supus și devotat cetățean...” Președintele interveni din nou, întrerupându-l. Fetiukovici se înclină în fața publicului și-și încheie astfel pledoaria, în rumoarea sălii ce-și manifesta aprobarea. Cât despre Ippolit Kirillovici – asta era cel puțin părerea doamnelor – fusese „distrus definitiv”.

Să dădu apoi ultimul cuvânt acuzatului. Mitea se sculă, dar nu avu prea multe de spus. Era răpus de oboseală trupește și sufletește. Aerul degajat și sfidător cu care intrare dimineată în sală dispăruse aproape cu desăvârșire. Ai fi zis că încercarea prin care trecuse în ziua aceea îl zguduise pentru toată viața, că întâmplările pe care le trăise îi deschiseseră ochii, îl făcuseră să-și dea seama de o mulțime de lucruri esențiale, lucruri pe care mai înainte nu le înțelegea, îi slăbise și glasul, nu mai vocifera ca până atunci. În cuvintele lui se simțea o umilință pe care n-o avusese mai înainte, vorbea ca un om înfrânt, doborât la pământ.

„Ce aş putea să vă mai spun, domnilor jurați? A venit ziua când trebuie să dau socoteală de faptele mele, simt mâna Celui-de-Sus deasupra capului meu. Omul păcătos și desfrânat de până acum nu mai există. Dar, spovedindu-mă în-clipa asta în fața dumneavoastră ca în fața lui Dumnezeu, vă mărturisesc: N-am vărsat sângele tatălui meu și nu sunt vinovat! Repet pentru ultima oară: Nu l-am omorât eu! Am fost un descreierat, dar am prețuit totdeauna binele. Am dorit mereu să mă îndrept și totuși am trăit ca o fiară sălbatică. Îi mulțumesc domnului procuror, am avut multe de învățat azi de la dânsul, a spus o mulțime de lucruri despre mine pe care nici nu le bănuiam, dar nu este adevărat că l-am ucis pe tata, aici a greșit! Îi mulțumesc și apărătorului-meu; am plâns ascultându-l, dar nu-i adevărat că l-am ucis pe tata, nu trebuia nici măcar să presupună așa ceva! Nu credeți ce spun medicii, sunt în toate mințile, numai sufletul mi-e ca plumbul de greu. Dacă mă veți ierta, dacă îmi veți da drumul, am să mă rog lui Dumnezeu pentru domniile-voastre. Voi căuta să fiu mai bun, vă jur pe ce am mai sfânt, martor mi-e Dumnezeu! Iar dacă mă veți osândi, voi frânge cu mâinile mele sabia deasupra capului și voi săruta apoi frânturile! Dar fie-vă milă de mine, nu mă lăsați fără Dumnezeu: mă cunosc prea bine și știu c-am să mă răzvrătesc! Mi-e sufletul greu, domnilor, din cale-afară de greu... fie-vă milă de mine!”

Se prăbuși pe bancă, glasul i se stinse brusc, așa încât ultima frază abia dacă putu s-o îngaime.

Completul de judecată stabili întrebările și ceru părților să depună concluziile. Dar voi trece peste celelalte detalii, în sfârșit, jurații se ridicară și părăsiră sala de ședințe pentru a delibera. Președintele era extrem de obosit, așa că se mulțumi să le adreseze doar câteva cuvinte fără prea mare convingere: „Căutați să judecați lucrurile fără părtinire, nu vă lăsați influențați de vorbele meșteșugite ale apărării, cântăriți bine totul, nu trebuie să uitați că aveți o misiune grea de îndeplinit” etc, etc.

Jurații ieșiră din sală și ședința fu suspendată. Publicul putea acum să-și părăsească locurile, să facă câțiva pași, să-și împărtășească impresiile acumulate între timp, sa ia o gustare la bufet. Era foarte târziu, aproape unu noaptea, dar nimeni nu se îndura să plece acasă. Toată lumea era cu nervii încordați, surescitată, nimeni nu se mai gândea la odihnă. Fiecare aștepta cu palpații verdictul, deși nu toți aveau îndoieli. Doamnele, de pildă, stăteau ca pe ghimpi, cuprinse de o nerăbdare înfrigurată, dar în sinea lor se simțeau liniștite: „Nu se poate, își ziceau ele, e imposibil să nu-l achite”. Toate se pregăteau pentru

clipa emoționantă când entuziasmul avea să câștige întreaga sală. Mărturisesc că și printre bărbați foarte mulți aveau certitudinea că inculpatul va fi achitat. Unii se bucurau, alții stăteau încruntați, iar alții umblau cu capul în pământ. Ce n-ar fi dat ei ca Mitea să nu scape cu o sentință de achitare! Fetiukovici era ferm convins de succes. Lumea se înghesuia în jurul lui, primea felicitări, era măgulit.

După cum am auzit mai târziu, se pare că la un moment dat ar fi spus în mijlocul unui grup de spectatori:

— Există niște fire invizibile care-l leagă pe apărător de jurați și care se urzesc, se presimt încă din timpul pledoariei. Le-am simțit în timp ce vorbeam și știu că există într-adevăr. Procesul este ca și câștigat, vă garantez.

— O să vedem ce au să răspundă mujicii noștri! spuse un domn încruntat, corpulent și ciupit de vărsat, care avea o moșie în apropierea orașului, alăturându-se unui grup și amestecându-se în discuție.

— Nu sunt numai mujici. Sunt și patru funcționari printre ei.

— Îl cunoașteți pe Nazariiev, pe Prohor Ivanovici, negustorul? E în juriu, știți, cel cu medalia pe piept!

— Ce-i cu el?

— E deștept foc.

— Păi aproape că n-a scos o vorbă tot timpul.

— Așa-i el, tăcut, dar poate că face mai bine. Cine să-i dea lecții, ăsta de la Petersburg? Știe el mai mult decât tot Petersburgul! Gândiți-vă, are doisprezece copii!

— Cum, credeți că s-ar putea să nu-l achite? se miră cu glas tare, într-un alt grup, un funcționar tinerel.

— Au să-l achite, cu siguranță! rosti categoric cineva.

— Ar fi o rușine, o infamie să nu-l achite! dădea din mâini funcționarul. Chiar dacă ar fi ucis, există totuși părinți și părinți! Și pe urmă era exasperat, ajunsese la capătul puterilor... probabil că așa s-a întâmplat, cum spunea avocatul, a agitat mâna în care ținea pisălogul și l-a lovit din întâmplare. Au făcut totuși o greșală c-au încercat să dea vina pe fecior. A fost o scenă ridicolă, atâta tot. În locul apărătorului aș fi spus pe șleau: da, el a ucis, dar nu este vinovat, dracu să vă ia!

— Păi cam așa a și spus, numai că nu ne-a dat dracului.

— Ba nu, Mihail Semeonîci, e ca și când ne-ar fi dat! interveni un glas pițigăiat.

— Vă aduceți aminte, domnilor, că în postul mare a fost achitată o actriță care a tăiat beregata soției amantului ei...

— Dar n-a apucat s-o ucidă!

— Da, dar totuși a încercat!

— Ți-a plăcut cum a vorbit despre copii? Admirabil!

— Admirabil!

— Dar povestea cu misticismul, ce zici?

— Lăsați încolo misticismul! exclamă cineva. Gândiți-vă mai bine ce-o să pățească bietul Ippolit, vai de capul lui! Doamna procuror o să-i scoată ochii mâine pentru Mitenka!

— E aici în sală?

— Nu e. Să fi fost, i-i scotea de mult. A rămas acasă, o dor dinții. He-he-he!

Într-un alt grup:

— S-ar putea totuși ca Mitenka să fie achitat.

— Te pomenești că mâine, de bucurie, o să dărâme totul la „Metropol”, zece zile în șir o să umble beat!

— Așa e el, dat dracului!

— Păi sigur, trebuia să-și vâre dracu și aici codița, că de n-ar fi fost el amestecat, nu s-ar fi întâmplat nimic.

— Bine, domnilor, să zicem: elocința-i elocință, totuși, gândiți-vă, ce-ar fi dacă toată lumea ar lua câte o greutate de cântar și s-ar apuca să spargă capetele părinților? Unde ajungem?

— Dar carul, carul triumfal, vă aduceți aminte?

— Da, dintr-o biată căruță a făcut un car de triumf.

— Și mâine din carul de triumf o să facă iar o droagă, „după necesități, mă rog, după necesități”...

— Tare mai sunt șmecheri oamenii de azi! Oare mai există dreptate la noi în Rusia sau nu mai există de loc?

Se auzi sunând clopoțelul. Jurații deliberaseră exact o oră, nici mai mult, nici mai puțin. O tăcere adâncă se lăsă în incintă după ce fiecare se așeză la locul lui. Îmi amintesc perfect momentul când juriul intră din nou în sală. În sfârșit! Nu voi reproduce toate întrebările, punct cu punct, le-am și uitat, de altfel. Țin minte doar răspunsul la prima întrebare, care era și cea mai importantă, a președintelui: dacă inculpatul a ucis cu premeditare ca să-și jefuiască victima – nu-mi amintesc exact termenii. Publicul aștepta cu răsuflarea oprită. Purtătorul de cuvânt al juriului, un funcționar, cel mai tânăr dintre toți, rosti tare și răspicat în liniștea mormântală a sălii:

— Da, e vinovat!

Și la fiecare întrebare, pe rând, același răspuns: vinovat, vinovat, vinovat, fără nici un fel de circumstanță atenuantă! Nimeni nu se aștepta la o asemenea lovitură, toată lumea era convinsă că, în cel mai rău caz, inculpatului i se vor acorda circumstanțe atenuante! În incintă domnea aceeași tăcere de moarte, toți rămăseseră ca împietriți în bănci – și cei care doreau condamnarea acuzatului, și cei care ar fi vrut să fie achitat. Asta însă numai în primele minute, pentru că după aceea fu o zăpăceală și o fierbere nemaipomenite. Publicul masculin, în marea lui majoritate, părea satisfăcut. Unii chiar își frecau mâinile, fără a se gândi măcar să-și ascundă bucuria. Nemulțumiții erau plouați, dădeau din umeri, şușoteau între ei și parcă nu-și puteau veni în fire. Dar, Doamne-Dumnezeule, nu vă mai spun ce a fost pe cucoanele noastre! Am crezut c-au să facă o rășcoală. La început nu le veni să-și creadă urechilor. Apoi, când peste tot se auziră exclamații: „Ce-o mai fi și asta? Ce înseamnă asta? Săriră toate în picioare și începură să se agite. Aveau probabil impresia că lucrurile mai puteau fi încă schimbate și chiar imediat, că ar mai putea interveni ceva. În momentul acela Mitea se ridică de pe bancă și, cu brațele întinse înainte, strigă cu un glas sfâșietor:

— Jur înaintea lui Dumnezeu acum și la judecata de apoi că n-am vărsat sângele tatălui meu! Katia, te iert! Fraților, prietenilor, fie-vă milă de cealaltă!

Nu apucă să termine, că-l podidi plânsul, un plâns amarnic, zguduitor, neașteptat, până și glasul îi era altul, un glas străin, venit Dumnezeu știe de unde. De sus, de la balcon, dintr-un colț îndepărtat, îi răspunse un țipăt strident de femeie: era Grușenka. Izbutise să-l înduplece cu rugămințile ei pe aprod să-i dea voie înăuntru înainte de a fi apucat juriul să se retragă pentru deliberare. Gardienii îl scoaseră pe acuzat din sala. Pronunțarea fu amânata pentru a doua zi. În incintă domnea un haos indescriptibil, dar eu nu mai eram atent și nu mai așteptam nimic. Am reținut doar câteva exclamații la ieșirea din coridor.

— O să încaseze vreo douăzeci de anișori de ocnă!

— Cel puțin.

— Da, mujicii noștri s-au ținut tari.

— I-au venit de hac lui Mitenka al nostru!

EPILOG

I - PLANURI PENTRU EVADAREA LUI MITEA

Patru zile după proces, dimineața, pe la orele nouă, Aleoșa se duse la Katerina Ivanovna pentru a lămuri definitiv unele lucruri într-o problemă de cea mai mare importanță; în afară de asta, mai avea și un mesaj, pe care trebuia neapărat să i-l transmită. Katerina Ivanovna îl pofti în același salon în care o primise cândva pe Grușenka; în odaia vecină zăcea în pat cu febră mare, delirând, Ivan Feodorovici. După scena petrecută în instanță, Katerina Ivanovna luase măsuri ca bolnavul, care-și pierduse cunoștința, să fie transportat acasă la dânsa, fără a se sinchisi câtuși de puțin de cancanurile pe care purtarea ei avea să le prilejuiască în societatea orașului, deși știa precis că toată lumea o va condamna. Una din cele două rubedenii care locuiau împreună cu dânsa plecase la Moscova imediat după proces, așa încât Katerina Ivanovna rămăsese doar în tovărășia celeilalte acasă. Dar chiar dacă ar fi fost amândouă plecate, Katerina Ivanovna tot nu și-ar fi schimbat hotărârea și nu s-ar fi dezlipit de lângă bolnav, veghind la căpătâiul lui zi și noapte. Ivan Feodorovici se afla sub observația doctorului Yarovinski și Herzenstube; înalta somitate moscovită plecase, refuzând să facă vreun pronostic în legătură cu evoluția bolii. Deși căutau să-i încurajeze pe Katerina Ivanovna și pe Aleoșa, medicii din localitate nu erau în măsură, pe cât se părea, să afirme cu certitudine ca pacientul va scăpa cu viață. Aleoșa trecea de câte două ori pe zi să-și vadă fratele, în dimineața aceea însă venise să discute cu dânsa o chestiune destul de delicată și presimțea ce greu o să-i fie să înceapă vorba. Totuși, nu avea nici un moment de pierdut, mai trebuia să se ducă undeva în cursul dimineții, ca să rezolve un lucru care tot așa nu suferea amânare, și de aceea stătea ca pe ghimpi. Discutau de un sfert de oră. Katerina Ivanovna era palidă și extenuată și în același timp părea stăpânită de o nervozitate bolnăvicioasă ca și când ar fi presimțit pentru ce venise Aleoșa.

— Nu trebuie să fii îngrijorat, fiindcă până la urmă are să se hotărască, îi spuse ea stăruitor și ferm lui Aleoșa. Oricum, tot aici o să ajungă: n-are încotro, trebuie să fugă! Nefericitul acela care s-a jertfit eroic în numele cinstei și al onoarei, nu e vorba de Dmitri Feodorovici, ci de celălalt, care zace acum în odaia de alături, după ce a sacrificat totul pentru fratele său (adăugă Katia cu o privire scăpărătoare), mi-a împărtășit mai demult, punct cu punct, planul evadării. Știi că luase chiar legătura cu... de altfel, ți-am mai spus câte ceva zilele trecute... Vezi dumneata, din câte am înțeles, asta se va întâmpla, probabil, în momentul când vor sosi la cea de-a treia etapă; de acolo deportații urmează să fie trimiși mai departe în Siberia. Dar până atunci mai e încă destulă vreme. Ivan Feodorovici s-a și dus să vorbească cu șeful etapei a treia. Atâta doar că, deocamdată, nu se știe încă cine o să fie șeful convoiului, asta nu se poate afla dinainte. Dacă treci mâine pe aici, am să-ți arăt planul amănunțit pe care Ivan Feodorovici mi l-a lăsat în ajunul procesului pentru orice eventualitate... Asta s-a întâmplat atunci când – îți amintești – ai picat aici în— urma unui scandal: tocmai cobora scara, și eu, văzînd c-ai venit, l-am obligat să se întoarcă înapoi – îți mai aduci aminte? Știi de ce ne-am certat atunci?

— Nu, nu știu, răspunse Aleoșa.

— Firește, nu ți-a spus nimic; planul acesta a iscat toată zăzania, de la el a pornit totul! Cu trei zile mai înainte, îmi explicase în linii generale despre ce este vorba; de atunci a început scandalul, și trei zile în șir am dus-o tot într-o ceartă. Uite cum s-a întâmplat: dintr-una într-alta, la un moment dat mi-a destăinuit că, probabil, în cazul când va fi condamnat, Dmitri Feodorovici o să încerce să fugă peste graniță împreună cu ticăloasa aceea; când am auzit asta, mi s-a făcut deodată negru înaintea ochilor! N-aș putea să-ți spun de ce, de altfel nici eu nu știu prea bine... Probabil din cauza stricatei aceleia, cu siguranță că din cauza ei! Îmi venea să turbez când mă gândeam c-o să fugă și ea cu Dmitri Feodorovici în străinătate! izbucni deodată Katerina Ivanovna căreia îi tremurau buzele de mânie. Văzînd

că mi-am ieșit din fire din pricina ei, Ivan Feodorovici și-a închipuit numaidecât că sunt geloasă pe Dmitri și că deci mă mai simțeam încă legată de el. Pentru prima oară am avut atunci o discuție. N-am vrut să-i dau nici o explicație și nici nu puteam să-mi calc pe inimă cerându-i iertare. Asta depășea orice măsură, un om ca dânsul să mă poată suspecta că mai am măcar o umbră de dragoste pentru acest... Și asta după ce eu însumi – cu mult înainte – îi mărturisisem cu toată sinceritatea că nu-l iubesc decât pe el, numai și numai pe el și că nu mai simt nimic pentru Dmitri! Atâta sânge rău mi-a făcut lepădătura aceea, încât toată ura, tot veninul pe care-l strânsesem în mine s-au revărsat asupra lui! Trei zile mai târziu, în seara când ai trecut pe la mine, mi-a adus un plic sigilat, pe care mi-a spus să-l deschid în cazul când i s-ar întâmpla ceva. Ca și când ar fi presimțit c-o să se îmbolnăvească! Mi-a destăinuit ca în plic se află planul amănunțit al evadării și m-a rugat, dacă s-ar întâmpla cumva să moară sau să fie grav bolnav, să fac tot ce-mi stă în putință ca să-l salvez pe Mitea. Tot atunci mi-a lăsat și banii, ții minte banii aceia – aproape zece mii de ruble – despre care a pomenit procurorul la proces; nu știu de la cine o fi aflat că trimisese să-i schimbe obligațiile. Nu pot să-ți spun cât de impresionată am fost când am văzut că, deși era convins că tot îl mai iubesc pe Mitea, cu toată gelozia lui, nu renunțase la ideea de a-și salva fratele, ba mai mult chiar, se gândise să-mi încredințeze mie înfăptuirea acestui proiect! O, era într-adevăr cel mai mare sacrificiu pe care putea să-l facă un om ca el! Nu, dumneata, Alexei Feodorovici, n-ai să poți înțelege niciodată de câtă abnegație a fost capabil fratele dumitale! În momentul acela am simțit un respect atât de profund pentru el, încât eram gata să-i cad la picioare, dar m-am stăpânit, de teamă să nu creadă cumva c-o fac de bucurie, pentru că voia să-l salveze pe Mitea (asta și-ar fi închipuit, cu siguranță!), și numai gândul c-ar putea să fie atât de nedrept cu mine mi-a ridicat tot sângele în cap și, în loc să-i sărut picioarele, i-am făcut iarăși o scenă! O, nu știu de ce-o fi fost eu așa blestemată! Am o fire păcătoasă, nenorocită! Ai să vezi că până la urmă am să-l fac să mă părăsească pentru altă femeie, cu care să se poată împăca mai bine. așa cum s-a întâmplat cu Dmitri; dar de data asta... nu, de data asta n-am să mai pot suporta, am să mă omor! Când ai fost atunci la mine și i-am poruncit să se întoarcă înapoi de pe scară, în momentul când a intrat în casă cu dumneata, mi-a aruncat o privire atât de mânioasă și disprețuitoare, încât – îți amintești? – mi-am ieșit din sărite și ți-am strigat că *el, numai el* m-a convins că Dmitri este criminalul! Era o calomnie. Am mințit cu bună-știință, ca să-l rănesc mai adânc, fiindcă niciodată, crede-mă, niciodată nu mi-a spus că fratele lui ar fi săvârșit crima, dimpotrivă, eu am căutat tot timpul să-i demonstrez că el este ucigașul! O, numai din pricină că sunt atât de impulsivă s-au întâmplat toate astea! Numai eu, numai eu am provocat declarația aceea de la proces! A vrut să-mi arate că înțelege să fie mărinimos și, chiar dacă-l iubesc pe fratele lui, n-o să caute să se răzbune pe el din gelozie. De aceea s-a comportat așa cum ai văzut la proces... Eu, numai eu sunt de vină!

Niciodată până atunci Katia nu-i făcuse asemenea destăinuiri lui Aleoșa și tânărul își dădea seama că suferința ei atinsese momentul culminant când inima cea mai orgolioasă își calcă în picioare, dezolată, trufia și se prăbușește învinsă de propria ei nenorocire. O, Aleoșa știa că mai este încă ceva, un motiv deosebit de grav, care o făcea să se chinuiască atât de cumplit în ultimele zile, de când Mitea fusese condamnat, oricât încerca ea să-și ascundă suferința; ar fi fost însă din cale-afară de penibil pentru el dacă s-ar fi hotărât să se umilească atât de mult, încât să-i destăinuie motivul acela. Katia suferea din pricina „trădării” pe care o săvârșise la proces și Aleoșa simțea că, probabil, conștiința o îndeamnă să se căiască numai și numai în fața lui, și în fața lui să-și recunoască greșeala, zbatându-se cu țipete și lacrimi isterice la picioarele sale. Se temea totuși de această clipă și ar fi vrut s-o cruțe, știind cât e de nenorocită. Cu cât mai dificilă era deci misiunea cu care venise. În cele din urmă, aduse iarăși vorba despre Mitea.

— Nu trebuie să-ți faci inimă rea din pricina lui! rosti Katia tăios, stăruind cu încăpățănare în părerea ei. Așa are el toane, o să-i treacă repede, îl cunosc prea bine și știu ce spun; îi cunosc sufletul până în cele mai adânci cute. Fii sigur că până la urmă o să primească să evadeze. Mai ales că nu e vorba de ceva care trebuie să se întâmple azi, mâine; până atunci, are tot timpul să se răzgândească. Ivan Feodorovici o să se facă bine și o să se ocupe el de toate, așa încât dumnealui nu trebuie să miște nici măcar un deget. Nu te neliniști, sunt convinsă c-o să se lase înduplecat și o să se învoiască până la urmă. Dacă nu cumva, s-a și hotărât între timp; cum s-ar putea îndura să se despartă de netrebnică

aceea? În orice caz, n-au s-o lase să se ducă la ocnă după el, atunci cum să nu se gândească să fugă? I-e frică însă, de dumneata, se teme că n-o să fii de acord cu evadarea lui, că ai anumite reticențe de ordin moral, dar cred c-o să fii atât de mărinimos și *o să-i dai voie*, dacă ține atât de mult să aibă consimțământul dumatăle, adăugă ea sarcastică. Tăcu câteva clipe, apoi continuă cu un zâmbet ușor pe buze: Bate câmpii, pomenește mereu despre nu știu ce imn, zice că trebuie să-și poarte crucea, că are o datorie de împlinit; toate astea le-am aflat de la Ivan Feodorovici care mi-a vorbit deseori despre el și dacă ai ști cum! exclama ea impetuos. Nici nu-ți închipui cu câtă dragoste îmi vorbea despre nenorocitul ăsta și cât îl ura poate în aceeași clipă! Iar eu îl ascultam și mă uitam cu un zâmbet de superioritate cum îi curgeau lacrimile pe obraz! Ca să vezi ce păcătoasă și netrebnică sunt! Numai din cauza mea se canonește acum! Și celălalt, condamnatul, crezi dumneata că e pregătit pentru suferință? Încheie Katia iritată. Îl crezi într-adevăr capabil s-o înfrunte? Oamenii ca el nu știu ce înseamnă suferința! În vorbele ei era și înverșunare, și silă, și dispreț. Și totuși, ea fusese aceea care îl trădase. „Poate tocmai fiindcă se simte vinovată față de el îl urăște atât de cumplit uneori”, se gândi Aleoșa. Ce mult ar fi dorit ca într-adevăr să nu-l urască decât „uneori”. Și cu toate că simțea o provocare în ultimele ei cuvinte, se făcu că nu observă nimic...

— De aceea ți-am spus să treci azi pe la mine; vreau să-mi promiți c-o să cauți să-l convingi chiar dumneata. Sau poate că ești de altă părere, consideri c-ar fi un lucru necinstit să evadeze, o lașitate sau... Știu eu, o faptă necreștinească, poate? adăugă ea pe un ton și mai sfidător.

— Nu, nimic din toate astea... Îți promit c-am să-i vorbesc... murmură Aleoșa, și deodată, fără nici o tranziție, rosti uitându-se drept în ochii ei: Te rog să te duci azi pe la el...

Katia tresări și, cum ședea pe divan, se trase brusc înapoi.

— Pe mine... e posibil? îngăimă ea pălind.

— Da, e posibil, și trebuie să te duci! stăruie Aleoșa însuflețindu-se. Acum mai mult ca oricând are nevoie de dumneata. Nu ți-aș fi pomenit nimic ca să nu te mai chinuiesc și eu de prisos, considerând c-ar fi prematur să-ți vorbesc despre asta dacă n-ar fi absolut necesar. E bolnav, pare înnebunit și se roagă mereu să vii. Nu ca să te împaci cu el, numai să vii, să te vadă măcar o clipă în prag. În ultimele zile s-au petrecut multe schimbări în sufletul lui. Și-a dat seama cât este de vinovat față de dumneata. Dar nu te cheamă ca să-ți ceară iertare. „Știu foarte bine că nu mă poate ierta”, mi-a mărturisit el; vrea numai să te vadă în prag...

— Da... Îngăimă Katia. Simțeam eu că pentru asta ai venit... Am știut c-o să mă cheme!... E imposibil, zău!

— E imposibil, fie, dar trebuie totuși să te duci. Adu-ți aminte că pentru prima oară în viața lui el a înțeles cât de cumplit te-a jignit, că niciodată până acum nu și-a dat seama prea bine de asta! „Dacă n-o să vrea cu nici un preț să dea ochii cu mine, mi-a spus el, până la sfârșitul zilelor am să fiu nenorocit!” Auzi: un condamnat la muncă silnică pe douăzeci de ani, care mai vrea încă să fie fericit - nu-ți vine să-i plângi de milă? Gândește-te că te duci să vezi un om nevinovat care își ia rămas bun de la viață! rosti ca un fel de sfidare Aleoșa. Mâinile lui sunt curate, crede-mă, nu sunt pătate de sânge! Du-te să-l vezi, te rog, du-te, gândește-te ce noian de suferințe îl așteaptă de aici încolo! Du-te la el, călăuzește-i pașii în beznă... vino și arată-i-te o clipă în prag, numai o clipă, atâta tot... Trebuie, *trebuie* să faci asta! încheie Aleoșa, apăsând din răspuțeri pe cuvântul „trebuie”.

— Trebuie, dar... nu pot... gemu Katia. O să se uite la mine... și nu pot.

— Privirile voastre odată și odată tot trebuie să se întâlnească! Cum ai să poți trăi de aici înainte dacă nu te hotărăști să faci pasul acesta acum?

— Prefer să mă chinuiesc toată viața.

— Trebuie să te duci, *trebuie!* stăruie din nou neînduplecat Aleoșa.

— Dar de ce astăzi, de ce tocmai acum?... Nu pot să las bolnavul singur...

— Ba poți, totuși, să-l lași o clipă, e vorba numai de o clipă. Dacă nu vii, la noapte s-ar putea să aibă un atac. Nu te mint, crede-mă, fie-ți milă de el!

— Fie-ți milă de mine! îi reproșă cu amărăciune Katia, izbucnind în plâns.

— Prin urmare, vii! spuse Aleoșa convins, văzându-i lacrimale. Mă duc să-i spun că vii neapărat.

— Nu, nu, nu-i spune nimic! exclamă Katia speriată. Am să vin, dar, te rog, nu-i spune

încă nimic; chiar dac-am să vin, s-ar putea totuși să nu intru înăuntru... Încă nu știu ce am să fac...

Glăsu l i se frânse. Respira greu. Aleoșa se ridică să plece.

— Dar dacă mă întâlnesc cu cineva acolo? Întrebă ea deodată în șoaptă, pălind din nou.

— Tocmai de aceea trebuie să vii chiar acum, ca să nu te întâlnești cu nimeni. N-o să fie nimeni, poți să vii fără nici o grija. Va să zică, te așteptăm, încheie el hotărât și ieși din odaie.

II - PENTRU O CLIPA MINCIUNA DEVINE ADEVĂR

Se grăbea să ajungă la fratele său care era internat în spital. A doua zi după proces, condamnatul căzuse la pat istovit de o febră nervoasă și fusese transportat la spitalul orașului, unde exista o secție specială pentru deținuți. Datorită însă intervențiilor insistente ale lui Aleoșa și ale altor persoane (printre care și doamna Hohlakova, Liza etc), doctorul Varvinski nu-l pusese pe Mitea într-un salon cu ceilalți arestați, îngăduindu-i să stea singur într-o rezervă, aceeași rezervă pe care o ocupase mai întâi Smerdeakov. Ce-i drept, fereastra avea gratii, iar la capătul coridorului stătea de pază o santinelă, așa încât Varvinski, care era băiat de treabă altminteri și un om inimos, putea să doarmă liniștit știind că favoarea oarecum ilicită pe care i-o făcuse n-o să-i aducă nici un fel de neplăceri. Își dădea seama cu câtă greutate va putea să se aclimatizeze Mitea într-un mediu format exclusiv din criminali și pungași, în mijlocul căruia fusese atât de brusc aruncat și că trebuie în prealabil să se obișnuiască treptat cu gândul acesta. Vizitele familiei și ale prietenilor erau tolerate nu numai de medic, dar și de directorul închisorii, ba chiar și de ispravnic, bineînțeles pe sub mână. În zilele acelea de după proces însă singurii oameni care veniseră să-l vadă pe condamnat fuseseră Aleoșa și Grușenka. Rakkin încercase de vreo două ori să dea ochii cu el, dar Mitea îl rugase stăruitor pe Varvinski să nu-l lase înăuntru.

Aleoșa îl găsi stând pe marginea patului, îmbrăcat cu halatul de spital; avea puțină febră și se legase la cap cu un prosop muiat în apă cu oțet. Deținutul îl întâmpină cu o privire pustie, deși în momentul acela în adâncul ochilor lui trecu parcă o licărire de spaimă.

Din ziua procesului era tot timpul îngândurat. Uneori i se întâmpla să tacă așa câte o jumătate de oră, ca și cum s-ar fi căznit să descurce ițele unor înduri teribil de încâlcite, uitând că mai era cineva de față. Iar atunci când se trezea din profunda lui meditație, se pomenea vorbind din senin despre cine știe ce lucruri fără nici o legătură cu discuția de mai înainte. Uneori se uita la fratele lui cu niște ochi plini de suferință. S-ar fi spus că suportă mai ușor prezența Grușenkăi decât pe a lui Aleoșa. Ce-i drept, cu dânsa aproape că nu schimba nici două cuvinte, dar când o vedea intrând pe ușă se lumina la față de bucurie.

Aleoșa se așeză tăcut pe pat. De astă dată Mitea îl aștepta cu inima strânsă; nu îndrăzni totuși să-i pună nici o întrebare. Era convins că, orice s-ar întâmpla, cu nici un preț Katia n-o să se înduplece să vină la el și în același timp simțea ca dacă n-are să vină o să fie o lovitură cumplită pentru el. Și Aleoșa îl înțelegea perfect.

— Se zice că Trifon Borisovici și-ar fi devastat hanul cu mâinile lui, începu Mitea surescitat. A scos dușumelele, a spart scândurile, a făcut praf cerdacul, doar-doar va descoperi comoara! Știi, banii aceia, o mie cinci sute de ruble, pe care procurorul pretindea că i-aș fi ascuns acolo. Cum s-a întors acasă, s-a apucat de lucru, după câte am auzit. Așa-i trebuie, pungașul! Mi-a povestit aseară sentinela care-i de fel din Mokroe.

— Ascultă, îl înștiința Aleoșa, mi-a promis c-o să vină, dar n-aș putea să-ți spun când, poate azi, poate în zilele următoare, nu știu, dar de venit o să vină cu siguranță.

Mitea tresări înfiorat și dădu să spună ceva; totuși nu suflă un cuvânt. Părea nespuns de tulburat de vestea pe care o primise. Se vedea clar că ardea de nerăbdare să afle în amănunțime tot ce-i spusese ea, dar se temea să întrebe imediat!

Un singur gest ori o vorbă crudă sau disprețuitoare rostită de Katia i-ar fi străpuns în momentul acela inima ca un pumnal.

— Între altele, m-a rugat să caut să-ți liniștesc conștiința. Sa-ți spun că n-are rost sa-ți faci atâtea probleme în legătură cu evadarea. Chiar dacă Ivan nu se va însănătoși până atunci, o să se ocupe dânsa de tot ce trebuie.

— Mi-ai mai spus asta, răspunse Mitea dus pe gânduri.

— Și tu te-ai și grăbit s-o pui la curent pe Grușenka, îl dojeni Aleoșa.

— Da, mărturisi Mitea. Să știi că-n dimineața asta nu vine la mine, adăugă el, și se uită cu un aer vinovat la fratele său. N-o să treacă decât pe înserat. Ieri, când i-am spus că cealaltă face și drege, a tăcut din gură; a strâmbat doar din buze și într-un târziu a șoptit: „N-are decât!” A înțeles că este vorba de un lucru foarte important. N-am îndrăznit totuși s-o descos. Cred că și-a dat seama în sfârșit – așa cel puțin am impresia – că cealaltă nu mă iubește pe mine, ci pe Ivan...

— Așa să fie oare? rosti fără să vrea Aleoșa.

— Știu eu, poate că nu... În orice caz, în dimineața asta n-o să vină, se grăbi din nou să-i atragă atenția Mitea. I-am dat ceva de făcut... Ascultă, eu cred că Ivan o să ajungă departe. A lui e viața, nu a noastră. Să vezi c-o să se însănătoșească.

— Închipuie-ți, Katia, deși tremură toată pentru el, e aproape sigură c-o să se facă bine, spuse Aleoșa.

— Asta înseamnă că în sinea ei e încredințată c-o să moară. De teamă, încearcă să se convingă singură c-o să-și revină.

— Ivan e destul de robust și sper c-o să învingă boala, rosti Aleoșa îngrijorat.

— Da, sigur c-o să se facă bine. Dar Katia este convinsă totuși c-o să moară. Până acum n-a avut parte decât de necazuri...

Un timp, nici unul dintre ei nu mai zise nimic. Mitea părea preocupat de un lucru deosebit de grav.

— Aleoșa, să știi c-o iubesc pe Grușenka mai mult ca orice pe lume! îi mărturisi el deodată cu o voce tremurătoare, încărcată parcă de lacrimi.

— Nu cred c-au s-o lase să vină cu tine acolo, răspunse prompt Aleoșa.

— Aș vrea să-ți mai spun ceva, continuă cu un glas ciudat, aproape dogit, Mitea. Dacă s-ar întâmpla să dea cineva în mine pe drum, sau acolo, n-am să mă las, sunt în stare să fac moarte de om și atunci, bineînțeles, au să mă împuște pe loc. Și când mă gândesc că va trebui să îndur canonul ăsta douăzeci de ani! Gardienii au și început să mă tutuiască. Toată lumea îmi spune acum pe nume! Am stat astă-noapte și m-am judecat singur: nu, hotărât, nu sunt pregătit! Nu mă simt în stare să suport! Am vrut să cânt, „imnul” și scrâșnesc din dinți de pe acum numai când îi aud pe gardieni tutuindu-mă! Pentru Grușa aș fi îndurat orice, orice... În afară de bătaie... Dar știu că n-au s-o lase să vină acolo. Aleoșa zâmbi cu blândețe.

— Ascultă, frățioare, fiindcă veni vorba, am să-ți spun o dată pentru totdeauna care-i părerea mea. Știi doar că eu nu mint. Ascultă deci; ai dreptate, nu ești pregătit pentru o încercare ca asta, e o cruce prea grea pentru puterile tale. Mai mult încă, așa nepregătit cum ești, nu văd ce rost ar avea să înduri o suferință atât de chinuitoare, pe care numai un mare mucenic ar putea-o înfrunta. Dacă tu l-ai fi ucis întradevăr pe tata, mi-ar fi părut rău să știu c-ai refuzat să-ți porți crucea. Dar tu ești nevinovat și crucea asta, așa cum ți-am spus, este mult prea grea pentru tine. Nădăduiai să-ți primenești sufletul prin suferință, să devii alt om; după mine însă singurul lucru pe care-l ai de făcut este să nu uiți niciodată c-ai vrut să renaști, să devii un om nou, oriunde ai fugi, și asta e de ajuns. Faptul că n-ai primit să porți greaua povară a suferinței te va face totuși să-ți dai seama că ai o datorie și mai mare de împlinit, și sentimentul acesta, păstrat cu sfințenie toată viața în inima ta, te va ajuta să devii un om nou mai mult poate chiar decât dacă te-ai duce acolo. Fiindcă sunt sigur că n-ai să rezisti, ai să te revolți la un moment dat și cine știe dacă până la urmă n-ai să spui: „Suntem chit!” în privința asta cred că avocatul avea dreptate. Nu toată lumea e-n stare să ducă pe umeri o greutate ce depășește puterile unora dintre noi... Iată care-i părerea mea, dacă ții cu tot dinadinsul să știi ce gândesc. În cazul când ar fi cineva tras la răspundere, ofițerii sau soldații, probabil că nu ți-aș fi „dat voie” să evadezi, continuă Aleoșa zâmbind. Dar se spune (chiar șeful etapei l-a asigurat pe Ivan) că, dacă lerurile sunt făcute cu destulă iscusință, nu-i vorba de cine știe ce pedeapsă grozavă și vinovatul poate să scape cu nimica toată. Firește, este necinstit să mituiești pe cineva, chiar într-o împrejurare ca asta, dar eu nu-mi pot lua răspunderea să judec pe nimeni; știu foarte bine că dacă Ivan și Katia mi-ar fi încredințat mie sarcina asta, m-aș duce fără nici o șovăială și aș mitui pe unul și pe altul; ne-am înțeles doar să-ți spun tot ce gândesc. Și, ca atare, n-am nici un drept să te judec orice cale ai alege. Să știi însă că niciodată n-am să te condamn.

Mi se pare chiar ciudat c-aș putea să-ți fiu judecător în treaba asta. Ei, acum cred c-am lămurit toate lucrurile!

— În schimb, am să mă condamn eu însumi! strigă Mitea. Am să evadesc, eram hotărât să o fac chiar dacă n-ai fi încercat să mă convingi; putea oare Mitea Karamazov să facă altfel? Dar în sinea mea am să mă simt vinovat și toată viața am să caut să-mi răscumpăr păcatul! Așa vorbesc iezuiții, nu? Exact cum vorbim noi acum, am dreptate, Aleoșa?

— Într-adevăr, recunosc mezinul, zâmbind.

— Vezi, de aceea te iubesc eu atât de mult: tu totdeauna spui adevărul, niciodată nu ești în stare să te ascunzi după deget! râse Mitea încântat. Prin urmare, l-am prins pe scumpul meu Aleoșa în flagrant delict de iezuitism! Ar trebui să te sărut din creștet până în tălpi pentru asta! Ascultă-mă deci până la capăt, vreau să-ți spun tot ce mai am pe suflet. Uite la ce m-am gândit, ce-am hotărât până la urmă: chiar dacă am să reușesc să o șterg peste graniță cu o sumă oarecare de bani și cu pașaport în regulă, și am să ajung în America, singurul lucru care-mi dă curaj e gândul că nu alerg nici după fericire, nici după pricopseală și că și acolo mă așteaptă alta ocnă, poate tot atât de înfricoșătoare ca și una de aici! Crede-mă că nu e cu nimic mai prejos, ți-o jur, Aleoșa! Eu, ce să-ți spun, numai când mă gândesc la America asta, lua-o-ar toți dracii să o ia, simt că mi se zbârlește părul. Chiar dacă Grușa o să vină cu mine, uită-te la ea: o vezi cumva făcând pe americana? E rusoaică, rusoaica get-beget, trup și suflet, o să-i fie dor de țară, și o să-mi dau seama, clipă de clipă, că numai pentru mine s-a hotărât să facă pasul ăsta, dar ce vină are ea, sărăcuța? Și eu crezi c-am să mă pot împăca vreodată cu bădăranii de acolo, chiar dacă toți până la ultimul om ar fi mai de ispravă decât mine? Urăsc America de pe acum! Și chiar de ar fi cei mai grozavi tehnicieni de pe fața pământului sau mai știu eu ce – dracu să-i ia! – nu sunt din lumea mea, niciodată n-o să mi se lipească de suflet! Iubesc Rusia, Aleoșa, îl iubesc pe Dumnezeuul rus, deși nu sunt decât un ticălos! Tare mi-e teamă c-o să-mi rămână oasele acolo! strigă el deodată cu o scăpărare în ochi. Glasul îi tremura încărcat de lacrimi. Și acum ascultă, Alexei, ce-am hotărât, continuă el stăpânindu-și emoția. Cum ajungem acolo, Grușa și cu mine o să punem mâna pe coarnele plugului și o să muncim cot la cot undeva, cât mai departe, prin cine știe ce pustietăți bântuite de urși. Nu se poate să nu găsim acolo o văgăună! Se zice că mai există încă piei roșii undeva, n-aș putea să-ți spun unde precis, la capătul pământului lor; ei, uite, acolo vreau să mă duc, în fundul lumii, printre ultimii mohicani. Și am să mă pun numaidecât cu burta pe carte, o să ne apucăm amândoi să învățăm, și eu și Grușa, gramatica pe de rost, trei ani în șir, o să muncim pe brânci și o să tocim gramatica. În acești trei ani o să vorbim englezește ca și când am fi fost născuți prin partea locului. Și când o să deprindem bine limba, nu mai avem ce căuta în America! Ne întoarcem înapoi, în Rusia, se cheamă doar că suntem cetățeni americani! Fii pe pace, n-o să venim chiar aici, în oraș. O să ne ascundem undeva departe, în nordul sau în sudul țării. Până atunci o să ne schimbăm și eu și ea chipul și înfățișarea acolo, în America; o să pun doctorul să-mi facă un neg, doar nu degeaba sunt tehnicieni. Sau, dacă nu, am să-mi scot un ochi, îmi las barba să crească, o să am o barbă pe atâta, cărunță și deasă (dorul de țară o să mă încărunțească), și poate că așa n-o să mă mai recunoască nimeni. Și chiar dacă m-ar recunoaște, n-au decât să mă deporteze, mi-e totuna, înseamnă că așa mi-a fost scris! Și aici, tot așa, o să ne ascundem într-o văgăună undeva și o să muncim la câmp, și toată viața am să fac pe americanul, dar cel puțin o să murim pe pământul nostru. Iată planul meu și nu mă gândesc să-l schimb nici cu o iotă. Ești de acord?

— De acord, încuviință Aleoșa ca să nu-l contrazică.

Mitea tăcu o clipă apoi spuse:

— Ai văzut cum au întors lucrurile la proces? Toate le-au întors cu susul în jos!

— Oricum le-ar fi întors, tot te-ar fi condamnat! Oftă Aleoșa.

— Da, se vede că s-au săturat ăștia de aici de mutra mea! Dumnezeu să-i ierte, dar tare mi-e greu! gemu el cu obidă.

Tăcură iarăși câteva clipe.

— Aleoșa, dă-mi lovitura de grație! strigă deodată Mitea. Spune drept: vine sau nu vine? Ce ți-a spus? Cum ți-a vorbit?

— A promis c-o să vină, dar nu știu dacă azi sau în altă zi. E destul de greu și pentru ea! rosti Aleoșa, uitându-se cu sfială la fratele lui.

— Cum să nu-i fie greu, o înțeleg foarte bine! Aleoșa, simt c-o să înnebunesc din pricina

asta. Grușa e tot timpul cu ochii pe mine. Pricepe tot. Doamne-Dumnezeule, ajută-mă să mă smeresc! Ce vreau, în fond? Nimic altceva decât să vină Katia. Îmi dau seama oare ce doresc? O, firea asta păgână, nesățioasă, a Karamazovilor! Nu, într-adevăr, nu sunt capabil să sufăr! Sunt un nemernic, atâta tot!

— Iat-o! exclamă Aleoșa.

În clipa aceea ușa se deschise pe neașteptate și Katia se opri în prag, uitându-se pierdută la Mitea. Bolnavul sări brusc în picioare, palid la față și înspăimântat, apoi un surâs timid, rugător, îi apărui pe buze și, deodată, într-un imbold nestăvilit, îi întinse brațele. Încurajată de gestul acesta, Katia se repezi spre el. Îl apucă de mâini, silindu-l să șadă pe pat, și se așeză apoi lângă el, fără să-i dea drumul, strângându-i mâinile cu putere, convulsiv. Amândoi încercau să spună ceva, dar nu se simțeau în stare să scoată un singur cuvânt; stăteau așa și se uitau unul la altul, ochi în ochi, cu un zâmbet ciudat pe buze. Trecură astfel două minute,

— M-ai iertat ori nu? Îngăimă într-un târziu Mitea și în aceeași clipă își întoarse, spre Aleoșa obrazul luminat de bucurie, strigându-i: Ai auzit ce-am întrebat-o, ai auzit?

— Te-am iubit totdeauna, pentru că ai un suflet mare! rosti în sfârșit Katia. N-ai nevoie de iertarea mea, eu sunt aceea care te rog să mă ierți; orice ai face însă, fie ca mă ierți sau nu, amintirea ta o să rămână ca o rană toată viața în inima mea, la fel cum o să rămână și amintirea mea pentru tine. Așa și trebuie... Katia se opri să răsuflă. Pentru ce am venit? continuă ea înfrigurată, învâlmășind cuvintele. Să-ți îmbrățișez picioarele, să-ți strâng mâinile, uite-așa, tare de tot, să te doară, ca atunci la Moscova, ți-aduci aminte? Și să-ți spun din nou că tu ești Dumnezeuul meu și fericirea mea, să-ți spun că te iubesc ca o nebună! gemu ea chinuită și, aplecându-se brusc, își lipi lacom buzele de mâinile lui. Lacrimile îi curgeau șiroaie pe obraji.

Aleoșa stătea deoparte stingherit și tăcut; nu se așteptase la o asemenea întorsătură.

— Dragostea noastră s-a stins, Mitea, continuă Katia. Și totuși, trecutul mi-e scump, dureros de scump! Țineam să ți-o spun o dată pentru totdeauna. Și acum, să ne închipuim măcar o singură clipă că totul e așa cum ar fi putut să fie, îngăimă ea cu un surâs crispat, privindu-l fericită drept în ochi. Fiecare din noi iubim acum pe altcineva și, totuși, am să țin la tine toată viața, și tu tot așa ai să ții la mine până la sfârșit, ți-ai dat seama vreodată de asta? Auzi, să mă iubești toată viața, să mă iubești până în ultima clipă! exclamă ea cu un tremur aproape amenințător în glas.

— Am să te iubesc și... Știi, Katia, spunea Mitea, rasuflând greu după fiecare cuvânt. Știi... mi-ai fost atât de draga acum cinci zile... În seara aceea... când ai căzut și te-au scos afară pe brațe... Am să te iubesc toată viața! Da, toată viața, mereu...

Amândoi îngăimau cuvinte fără șir, exaltate, poate chiar mincinoase, dar în clipa aceea totul li se părea adevărat și amândoi erau pe deplin convinși de ceea ce spuneau.

— Katia, exclamă Mitea, crezi într-adevăr că eu l-am ucis? Știu că acum nu mai crezi, dar atunci... când ai făcut depozitia... Ai crezut cu adevărat? Ai putut să crezi una ca asta?

— N-am crezut nimic! N-am crezut nici atunci după cum nu cred nici acum! Te uram în momentul acela și am căutat să mă conving singură... Eram convinsă când am depus... eram convinsă și credeam cu tot dinadinsul că-i așa... dar când am sfârșit, am încetat dintr-o dată să mai cred. Țineam să știi toate astea. Uitasem că-am venit să mă pocăiesc! spuse ea pe un alt ton, cu totul diferit de gunguritul drăgăstos de până atunci.

— Ce trebuie să fie în sufletul tău, femeie! rosti fără să vrea Mitea.

— Lasă-mă să plec, șopti ea. Mai trec eu altă dată pe aici, acum nu mai pot...

Și se ridică să plece; dar în aceeași clipă scoase un țipăt și se dădu înapoi. În odaie intrase pe negândite, încet de tot, Grușenka. Nimeni nu se așteptase să vină. Katia făcu un pas hotărât spre ușă, dar în momentul când ajunsese în dreptul Grușenkăi se opri și, albă ca varul, încet, aproape în șoaptă, gemu:

— Iartă-mă!

Cealaltă o privi ținută și, după o clipă de tăcere, răspunse cu o voce plină de venin și ură:

— Ce scorpii suntem amândouă, măicuță! Una mai rea ca alta! Mai poate fi vorba de iertare între noi? Scapă-l, și am să mă închin la tine toată viața!

— Nu vrei s-o ierți? îi strigă Mitea cu o dureroasă imputare în glas.

— Fii pe pace, am să ți-l scap! șopti Katia cu sufletul la gură și fugi din odaie.

— Cum ai putut să n-o ierți când și-a călcat pe inimă și ți-a cerut iertare?! o dojeni din

nou cu amărăciune Mitea.

— Mitea, n-ai dreptul să-i reproșezi nimic! interveni Aleoșa impetuos.

— Numai buzele ei mândre au vorbit, inima a rămas mută, răspunse Grușenka scârbită. Dacă te scapă, am s-o iert...

Tăcu apoi, ca și când ar fi ascuns ceva în sufletul ei. Nu se dezmeticise încă. După cum am aflat mai târziu, intrase întâmplător în odaie, fără să bănuiască nimic; în orice caz, nu se așteptase la asemenea surpriză.

— Aleoșa, fugi după ea! zise Mitea, întorcându-se brusc spre fratele lui. Spune-i... Știi... orice, numai n-o lăsa să plece așa!

— Mai trec eu diseară pe aici! îi strigă Aleoșa și alergă după Katia.

O ajunsese din urmă tocmai afară, în stradă. Mergea repede, iușind pasul și, în momentul când Aleoșa se apropie de ea, îi spuse precipitat:

— Nu, mi-e imposibil să mă umilesc în fața ei! I-am cerut iertare, pentru c-am vrut să beau paharul până la fund. Și totuși, n-a vrut să mă ierte... Să știi că asta mi-a plăcut! adăugă ea cu o voce schimbată. Și-n ochii ei strălucea o mânie sălbatică.

— Nu se aștepta c-o să vină, murmură Aleoșa. Era sigur că nu vine azi...

— Nici nu mă îndoiesc. Să lăsăm asta, i-o reteză ea scurt. Ascultă, nu mai pot să merg cu dumneata la înmormântarea lui Iliușecika. Am trimis flori să i le pună în sicriu. Mi se pare că le-au mai rămas ceva bani. Dacă mai au nevoie să-mi spui, o să am grijă de ei și de aici înainte... Și acum du-te, lasă-mă, te rog. Ai întârziat, mi se pare că bat clopotele pentru liturghie... Lasă-mă, te rog, lasă-mă!

III - ÎNMORMÂNTAREA LUI ILIUȘECIKA. CUVINTELE ROSTITE LÂNGĂ PIATRA DIN MARGINEA DRUMULUI

Într-adevăr, întârziase. Îl așteptau de mult și chiar se gândeau să pornească fără el la biserică sicriul împodobit cu flori, în sicriu dormea somnul de veci Iliușecika. Bietul copil murise la două zile după procesul lui Mitea. Când îl văzură pe Aleoșa intrând pe poartă, colegii lui Iliușa, care de atâta timp îl pândeau pe afară să sosească, îi săriră înainte, gălăgioși, bucurându-se că venise în sfârșit. Erau doisprezece la număr, toți cu ghiozdanele în spinare sau cu trăistuțele aruncate peste umăr. „Să aveți grijă de tata, findc-o să fie tare amărât”, îi rugase Iliușa pe patul de moarte și copiii înțelegeau să-i respecte dorința. În fruntea lor se afla, ca întotdeauna, Kolea Krasotkin.

— Ce bine-mi pare c-ai venit, Karamazov! îl întâmpină el, întinzându-i mâna. E ceva groaznic aici. Ți se rupe inima numai când îi vezi. Sneghirev parc-ar fi beat, deși știm precis că n-a băut nimic azi... Eu, drept să-ți spun, de obicei, am foarte mult sânge rece, dar toate astea mă depășesc! Karamazov, iartă-mă că te rețin, dar aș vrea să-ți pun o întrebare, una singură, până nu intrăm înăuntru.

— Ce este, Kolea? întrebă Aleoșa, oprindu-se.

— Fratele dumitale este vinovat sau nu? Cine l-a ucis pe tatăl vostru, el sau feciorul? Orice mi-ai spune, te cred pe cuvânt. De patru nopți gândul ăsta nu mă lasă să dorm.

— Feciorul l-a omorât, fratele meu este nevinovat.

— Și eu tot așa ziceam! strigă Smurov, prichindelul.

— Înseamnă deci că nu este decât o victimă nevinovată, sortită să piară pentru dreptate! exclamă Kolea. Totuși, e fericit, chiar dacă viața lui e distrusă! Zău dacă nu-l invidiez!

— Ce tot vorbești, de ce să-l invidiezi și pentru ce? întrebă mirat Aleoșa.

— O, de-aș putea vreodată să mă jertfesc și eu pentru dreptate! rosti cu înflăcărare Kolea.

— Dar nu în condițiile astea, acoperit de atâta rușine, nu într-un chip atât de groaznic! exclamă Aleoșa.

— Bineînțeles... eu aș vrea să-mi dau viața pentru omenire, iar cât privește rușinea, nu-mi pasă; numele nostru poate să piară. Am tot respectul pentru fratele dumitale.

— Și eu! se auzi pe neașteptate din mijlocul grupului de copii glăsciorul puștiului care declarase cândva că știa cine a întemeiat Troia și, ca și atunci, se roși până în vârful urechilor.

Aleoșa intră în casă. Iliușa zăcea culcat, cu mâinile pe piept și ochisorii închiși, într-un

sicriu vopsit în albastru și împodobit cu dantelă albă. Obrăjorul slăbit de boală aproape că nu-și schimbase de loc trăsăturile și, ciudat, nu se simțea nici un miros greu în casă. Expresia feței era gravă și parcă un pic visătoare. Mai ales mânuțele încrucișate pe piept erau atât de frumoase, încât păreau sculptate în marmură. Cineva îi pusese niște flori între degete și jur împrejur, în raclă și pe dinafară, erau alte flori trimise de dimineață de Liza Hohlakova. Între timp însă sosise o jerbă din partea Katerinei Ivanovna și, în momentul când Aleoșa deschise ușa, căpitanul tocmai o presăra fir cu fir, cu mâini tremurătoare, peste sicriul scumpului său odor. Nici nu ridică măcar ochii spre Aleoșa; nu se uita la nimeni, nici chiar la biata dementă, „mămica” lui, care se tot căznea, plângând, să se ridice pe picioarele-i betege ca să vadă mai bine copilașul mort. Pe Ninocika băieții o ridicaseră cu jilt cu tot și o aduseseră lângă sicriu. Fata își lipise capul de el și plângea încetisor. Sneghirev era destul de vioi, dar avea ceva buimac și în același timp crunt pe figură. Gesturile, cuvintele ce-i scăpau din gură, erau ca de nebun. „Băiatul tatii, băiat!” ofta el mereu, uitându-se la Iliușa. Așa își alinta feciorul când trăia: „Băiatul tatii, băiat!”

— Tăticule, dă-mi și mie niște floricele, uite, ia floricea aia albă din mânuța lui și dă-mi-o mie! se rugă „mămica” hohotind.

Se vede că-i plăcuse din cale-afară trandafirul abia îmbobocit pe care-l ținea în mână Iliușa sau voia să-l păstreze ca amintire de la el, fiindcă nu mai avea de loc astâmpăr, se frământa toată în jilt, întinzând brațele după floare.

— Nu dau nimic la nimeni! se răsti neînduplecat Sneghirev. Sunt floricelele lui, nu ale tale. Toate sunt numai ale lui, nimic nu-i al tău!

— Tată, dă-i mamei o floare! spuse Ninocika, ridicându-și fața scăldată în lacrimi.

— Nu dau nimic și-n nici un caz ei! Niciodată nu l-a iubit. L-a luat tunulețul, și el, săracuțul, i l-a daat... Începu a boci căpitanul, amintindu-și cât de ușor renunțase Iliușa la darul proaspăt primit, lăsându-i-l maică-si.

Biata dementă își acoperi fața cu palmele, plângând înăbușit. Băieții, văzând că tatăl nu se îndura să se desprindă de sicriu, deși era timpul să-l pornească, se strânseseră în jurul coșciugului și se opintiră să-l ridice de jos.

— Nu vreau să-l înmormânteze în curtea bisericii! urlă deodată Sneghirev. Am să-l îngrop lângă piatra noastră. A fost dorința lui Iliușa. Nu vi-l dau, nu!

De trei zile stăruia să fie înmormântat acolo, lângă piatra lor, deși toată lumea se împotriva – Aleoșa, Krasotkin, Ninocika, gazda, sora acesteia, băieții.

— Auzi vorbă, să-l îngroape lângă o piatră spurcată ca pe un spânzurat! rosti indignată bătrâna gazdă. În loc să-l pună în pământ sfințit. Așa au să-l pomenească mereu și au să sa roage pentru odihna bietului său suflețel! Se aude cum cântă în biserică, diaconul citește așa frumos și deslușit că, de câte ori o fi să slujească înăuntru, o să se audă fiecare cuvîntel, ca și când i-ar citi la mormânt.

În cele din urmă, căpitanul făcu un gest resemnat, vrînd parcă să spună: „Duceți-l unde vreți!” Copiii ridicară sicriul, dar în clipa când trecură prin fața mămichii se opriră o clipă și-l lăsară jos, ca să-și poată lua rămas bun de la Iliușa. Văzând însă deodată atât de aproape obrăjorul scump pe care de trei zile îl privea numai din jilt, dementa începu să tremure și să-și agite nervos capul cărunt deasupra sicriului.

— Fă-i cruce, mamă, blagoslovește-l și sărută-l! o îndemnă Ninocika.

Dar biata nebună dădea mereu din cap ca un automat, fără să scoată o vorbă, cu fața crispată de o durere mistuitoare; și, cum stătea așa, deodată începu să se bată cu pumnii în piept. Copiii ridicară din nou coșciugul pe umeri. Ninocika își lipi pentru ultima oară buzele de gura răposatului frățior, în timp ce copiii treceau cu sicriul prin fața ei. La plecare, Aleoșa o rugă pe gazdă să aibă grijă de femeile rămase acasă, dar bătrâna i-o luă înaintea:

— Lasă, că știu ce am de făcut, n-avea grijă, că stau eu cu ele doar suntem creștini, ce Dumnezeu! spuse ea plângând.

Până la biserică nu era decât o bucată de drum, cel mult trei sute de pași. Era o zi senină, liniștită și nu prea geroasă. Se mai auzea încă dangătul clopotului. Sneghirev alerga agitat și buimac după sicriu, îmbrăcat cu pardesiul lui vechi, prea scurt și prea subțire pentru vremea de afară, cu capul gol, ținând în mână pălăria veche de fetru cu boruri mari. Părea tot timpul îngrijorat, ba întindea mâna să sprijine sicriul, stingherindu-i pe cei care-l purtau, ba o lua înaintea procesiunii, cautându-și un loc. La un moment dat, o floare căzu în zăpadă; căpitanul se aplecă imediat s-o ridice, ca și când cine știe ce s-ar fi întâmplat dacă

ar fi lăsat-o în drum.

— Pâinea, am uitat pâinea acasă! strigă el deodată înspăimântat.

Băieții însă îi aduseră aminte c-o pusese din vreme în buzunar. Nu se liniști totuși până n-o scoase afară, ca să ie sigur că într-adevăr o luase cu el.

— Așa a vrut Iliușecika, asta a fost dorința lui, socoti e cuviință să-l lămurească pe Aleoșa. Într-o noapte ședeam a căpătâiul său, când numai ce-l aud că-mi spune: „Tăticule, după ce au să astupe groapa, să presari deasupra puțină pâine, a să vină vrăbiuțele să ciugulească. Am să le aud când vin și o să mă bucur, fiindcă cel puțin așa am să știu că nu sunt singur.”

— Foarte bine, trebuie să presari mereu firimituri, spuse Aleoșa.

— În fiecare zi, în fiecare zi! murmură căpitanul, înviorându-se deodată.

În sfârșit, intrară în biserică și așezară sicriul în mijloc, pe catafalc. Copii se strânseseră jur împrejur și statură cuminți lângă el tot timpul cât ținu slujba. Era o biserică veche și destul de săracă, cu multe icoane de lemn, neferecate, unul din acele lăcașuri în care parcă îți tihnește rugăciunea. În timpul liturghiei, Sneghirev se mai potoli un pic, deși tot se mai agita când și când în neștire, buimac și fără nici un rost; ba se apropia de sicriu să îndrepte vâlul sau cununa, ba se repezea să ridice o lumânare căzută din sfeșnic, făcându-și de lucru cu ea până reușea s-o întepenească la loc. În cele din urmă, se astâmpără și rămase la căpătâiul mortului cu o figură năucă, îngrijorată și parcă nedumerită în același timp. După Apostoli, îi șopti lui Aleoșa care stătea lângă el, că preotul nu citise *cum trebuie*, fără să-i explice de ce. La Heruvimi încercă să țină isonul, dar după o clipă se lăsă păgubaș și, îngenunchind, își lipi fruntea de lespezile de piatră. Zăcu așa multă vreme pe jos. În sfârșit, începu prohodul și se împărțiră luminările. Înnebunit de durere, tatăl dădu din nou semne de neastâmpăr, dar cântarea duioasă, zguduitoare a panahidei îi trezi sufletul toropit, răscolindu-i-l. Se chirci deodată și începu să plângă, cutremurat de sughițuri scurte, mai întâi înăbușit, încercând să se stăpânească, apoi din ce în ce mai tare. Iar atunci când oamenii se pregătiră să pună capacul pe sicriu, Sneghirev se repezi și-l cuprinse în brațe, ca și cum ar fi vrut să-i împiedice cu orice preț să-l acopere pe Iliușecika al lui, și sărută lacom de nenumărate ori căpșorul neînsuflețit al copilului, neîndurându-se să se mai dezlipească de el. Cu chiu, cu vai, băieții izbutiră să-l împace, dar în clipa când se pregătea să coboare de pe treapta catafalcului tatăl se întoarse brusc și, întinzând mâna, luă câteva flori din raclă. Rămase apoi cu ele în mână, privindu-le gânditor, ca și când o idee neașteptată i-ar fi încolțit deodată în minte, făcându-l să uite pentru moment unde se află. Treptat, o reverie adâncă puse stăpânire pe el și nu mai încercă să se împotrivească atunci când sicriul fu ridicat și dus la groapă. Locul de veci pe care Katerina Ivanovna îl plătise destul de scump se afla în curtea bisericii, la câțiva pași. După ritualul obișnuit, groparii coborâră coșciugul în pământ. Cu mănunchiul de flori în mână, Sneghirev se aplecă atât de tare deasupra mormântului deschis, încât băieții, speriați, îl apucară de pardesiu și-l traseră înapoi. Omul însă părea că nu-și mai dă seama de nimic. Când bulgării de pământ se rostogoliră peste sicriu, începu să facă niște semne neînțelese, arătându-le țărâna ce curgea în groapă și încercând să le spună ceva, dar nimeni nu reuși să deslușească un cuvânt din bolboroseala lui. În sfârșit, se liniști. Abia când băieții îi aduseră aminte că trebuie să presare fărâmituri pe mormânt, bietul om, cuprins din nou de neastâmpăr, scoase din buzunar codrul de pâine și se apucă să-l farâmițeze între degete peste țărâna proaspăt răscolită, murmurând: „Hai, vrăbiuțelor, hai, puicuțele tatii, veniți, veniți încoace!” Unul din băieți se gândi că florile îl încurcau și-i spuse să le dea cuiva să i le țină. Sneghirev însă nu voi cu nici un preț să se despartă de ele, ca și când s-ar fi temut să nu i le ia de tot. Cercetă apoi atent mormântul și, după ce se convinse că treaba era bine făcută și fărâmiturile fuseseră presărate peste tot, se întoarse brusc și, cu inima împăcată, porni spre casă. Treptat însă își iuți pasul, din ce în ce mai zorit, aproape alergând, așa încât ceilalți abia se mai țineau după el.

— Floricele pentru mămica, să-i ducem mămichii floricele! Am necăjit-o, sărăcuța! o căina el în gura mare.

Cineva îi strigă să-și acopere capul, să nu răcească. Furios, Sneghirev azvârli cât colo pălăria în zăpada țipând: „N-am nevoie de pălărie, nu-mi trebuie!” Srnurov o ridică și se luă după el. Toți copiii plângeau, iar Kolea și băiețașul care descoperise Troia mai tare decât toți. Smurov, cu pălăria căpitanului în mână, deși plângea și el amarnic, apucă totuși să

culeagă din fugă de pe jos un ciob de cărămidă ce răsărea roșu din albul omătului, și să-l azvârle într-un stol de vrăbii care trecea în zbor. Nu nimeri însă nici una și plecă mai departe, alergând cu lacrimile pe obraz. La jumătatea drumului, Sneghirev se opri ca ținut de un gând, se întoarse în loc și o rupse la fugă înapoi, spre mormîntul părăsit. Băieții îl ajunseră din urmă și se agătară de el care mai de care, împresurându-l. Atunci, neputincios, omul se prăbuși hohotind în zăpadă, ca doborât de o lovitură, și începu să se tăvălească pe jos și să urle: „Iliușecika, băiatul tatii, băiețuș!” Aleoșa și Kolea încercară să-l ridice din zăpadă și să-l liniștească.

— Fii bărbat, căpitane, ține-ți firea! murmură Kolea.

— Ai să strici floricelele, îi atrase atenția Aleoșa. Gândește-te că mămica le așteaptă, șade acasă și plânge pentru că n-ai vrut să-i dai nici o floare de la Iliușecika. E și pătuțul lui acolo...

— Da, da, să mergem la mămica! își aminti deodată căpitanul. Să nu-i ia pătuțul, să nu-i ia pătuțul! adăugă el îngrozit, ca și cum într-adevăr cineva ar fi putut să scoată din cameră pătuțul copilului.

Și sărind în picioare o zbughi spre casă. Nu mai era decât o palmă de loc, așa că ajunseră toți odată. Sneghirev intră buzna în odaie și-i striga soției sale, pe care o bruftuise fără nici o milă mai înainte:

— Mămico dragă, Iliușecika îți trimite florile! Piciorușele tale bolnave! strigă el, întinzându-i buchețelul de flori înghețate pe care-l strivise în timp ce se zvârcolea în zăpadă.

În aceeași clipă însă zări în colț, la picioarele patului, cizmulile lui Iliușa, așezate una lângă alta de gazdă, bieteile lui cizmulite purtate și răspurtate, scorojite și peticite. Ridică brațele în sus și, căzând în genunchi, luă în mână una din ele și începu s-o sărute pătimaș: „Băiatul tatii, Iliușecika! se tânguia el. Băiețușul tatii drag, unde sunt piciorușele tale?”

— Unde l-ai dus? Unde l-ai dus? răzni sfâșietor biata nebună.

Ninocika izbucni și ea în lacrimi. Kolea se strecură grăbit pe ușă, urmat de ceilalți băieți. Aleoșa ieși după ei.

— Să-i lăsăm să plângă în voie, îi spuse el lui Kolea. Aici nu mai încape mângâiere. Să facem câțiva pași și după aceea ne întorceam iar.

— Da, nu mai încape mângâiere, asta-i cel mai îngrozitor, încuviință Kolea. Știi, Karamazov, adăugă el mai încet, ca să nu-l audă ceilalți. Îmi pare rău de nu mai pot și așa da orice pe lume dac-ar fi posibil să învie!

— Și eu la fel! mărturisi Aleoșa.

— Ascultă, Karamazov, crezi că e bine să ne mai întoarcem astă-seară? Mi-e teamă c-o să se îmbete iarăși.

— Se prea poate. Dar o să venim numai noi doi să stăm o oră cu Ninocika și cu mămica. Ar însemna să le răscolim iarăși durerea când au să ne vadă intrând pe ușa cu toții, chibzui Aleoșa.

— Gazda a început să pună masa, mi se pare că vor să facă praznic, o să vină și popa; crezi într-adevăr că trebuie să ne întoarcem, Karamazov?

— Neapărat.

— Ce curios, Karamazov, după atâta jale să te ghidești cu plăcinte... Când te ghidești ce absurde sunt datinile astea religioase!

— Au și somon la masă, sări cu gura puștiul care descoperise Troia.

— Ascultă, Kartașov, te rog foarte mult să nu mai intervii în discuție cu tot felul de prostii, mai ales când știi foarte bine că nimeni nu vorbește cu dumneata și nici nu se sinchisește de persoana dumitale! îl repezi enervat Kolea.

Copilul se făcu roșu ca focul, dar nu cuteză să răspundă. Toți mergeau încet pe cărare, când se auzi deodată glasul lui Smurov:

— Iată și piatra unde zicea să-l înmormântăm pe Iliușa! strigă el.

Se opriră tăcuți în dreptul ei. Aleoșa se uită în jur și în momentul acela îi răsări în minte o scenă zugrăvită de Sneghirev, care-i povestise cândva cum se atârname Iliușecika de gâtul lui, cu obrații scăldați în lacrimi, strigând: „Tăticule, tăticule, cum și-a bătut joc de dumneata!” Și inima i se strânse înfiorată. Cu un aer grav și solemn, își petrecu privirea asupra chipurilor dragi, luminoase, ale colegilor lui Iliușa, și deodată prinse a vorbi:

— Domnilor, acum, că ne aflăm aici, aș vrea să vă spun câteva cuvinte.

Copiii se strânseseră în jurul lui și-și ațintiră ochii spre el, curioși, așteptând.

— Domnilor, în curând ne vom lua rămas bun. Trebuie să mai stau câțva timp aici, lângă cei doi frați ai mei, dintre care unul pleacă să-și ispășească pedeapsa, iar celălalt este pe patul de moarte. Dar foarte curând am să părăsesc orașul acesta, și poate pentru ani și ani de zile. Și atunci va trebui să ne despărțim, domnilor. De aceea să facem legământ aici, lângă piatra lui Iliușa, în primul rând că n-o să-l uităm niciodată pe Iliușa și apoi că ne vom gândi mereu unii la alții. Și, orice s-ar întâmpla cu noi în viitor, chiar dac-ar fi să nu ne mai întâlnim douăzeci de ani de acum încolo, să ne amintim cum l-am înmormântat azi pe bietul copil năpăstuit de roți la început – mai țineți minte bătaia de lângă podeț? – pentru ca mai apoi să ne devină atât de drag tuturor! Era un băiețel bun și curajos, pentru care onoarea tatălui său s-a dovedit a fi ceva sfânt și care a suferit din cale-afară când a văzut cât de crunt fusese înjosit părintele lui, de aceea s-a și revoltat atunci. Așadar, ne-am înțeles: nu-l vom uita niciodată, niciodată, chiar dacă ar fi să trăim până la adânci bătrânețe! Oricât de prinși am fi de îndeletnicirile noastre și oricât de importante ar fi lucrurile pe care le-am avea de făcut, chiar dac-ar fi să ajungem la cele mai înalte demnități sau dacă dimpotrivă ne-ar lovi o mare nenorocire – să ne aducem pururea aminte ce bine ne-am simțit cândva aici, împreună, uniți cu toții printr-un sentiment frumos și bun, mulțumită căruia, tot timpul cât l-am înconjurat cu dragoste pe micuțul nostru prieten, am reușit să fim mai buni decât suntem de fapt. Porumbeii mei, îngăduiți-mi să vă spun așa, pentru că de câte ori mă uit la chipurile voastre cuminți și dragi mi-aduc aminte de aceste blânde păsărele cenușii! Copiii mei scumpi, poate că nu veți înțelege, tot ce vă spun, pentru că de multe ori nu știu să-mi exprim gândurile lămurit, dar să nu uitați ce v-am spus acum și poate că mai târziu, când veți cugeta la cuvintele mele, o să-mi dați dreptate. Să știți că nu există pe lume ceva mai de preț și mai trainic, ceva mai sănătos și mai folositor în viață decât o amintire frumoasă și, mai ales, o amintire plină de farmec din anii copilăriei, petrecuți în casa părintească. Vi se vorbește adeseori despre educația voastră, dar o minunată, o sfântă amintire din copilărie are poate mai mult ca orice darul de a desăvârși educația. Acela care adună cât mai multe amintiri de felul acesta pentru toată viața poate fi sigur că, la un moment dat, va găsi scăparea în ele. Chiar dacă n-am păstra decât o singură amintire frumoasă în inima noastră, această unică amintire ne poate da chezașia că ne va salva cândva dintr-un greu impas. Poate că mai târziu, cine știe, ne vom înrăi, poate că nu vom fi în stare să ne ferim de a săvârși vreo faptă rea, poate că o să ne batem joc de lacrimile semenilor noștri și de aceia care spun așa cum spunea Kolea adineauri: „Vreau să sufăr pentru omenire!”, poate că vom face din ei ținta ironiilor noastre usturătoare. Și totuși, oricât de răi am deveni, ferească Dumnezeu, când ne vom aduce aminte de înmormântarea lui Iliușa și de dragostea cu care l-am înconjurat în puținele zile ce le-a mai avut de trăit, iar mai apoi cum am stat de vorbă prietenește cu toții aici, lângă piatra lui, nici cel mai hain, cel mai veninos sau cel mai ironic dintre noi – dacă s-ar întâmpla să ajungem vreodată așa – nu va îndrăzni să-și bată joc de tot ce a fost bun și cinstit în inima lui în clipa de față! Mai mult, poate că în momentul acela își va lua seama și-și va spune în sinea lui: „Da, ce băiat bun eram pe vremea aceea, și curajos, și cinstit”. Chiar dacă va zâmbi în sinea lui, nu-i nimic, adesea omul ia în răspăr tot ce-i bun și frumos, dar o face numai jdin nesocotință. Eu însă vă încredințez, domnilor, că o clipă mai târziu inima sa îi va șopti: „Nu, rău ai făcut că-ai zâmbit, sunt lucruri care nu trebuie luate în râs!”

— Așa e, Karamazov, am înțeles ce vrei să spui: exclamă Kolea cu o privire scânteietoare.

Copiii fremătară, vrând parcă să adauge și ei ceva, dar se stăpâniră, așteptând, emoționați și atenți, cu ochii pironiți asupra vorbitorului.

— Asta, firește, numai în cazul când s-ar întâmpla să ne înrăim, continuă Aleoșa. Dar de ce am fi răi, nu-i așa? Să ne străduim, deci, în primul rând și mai presus de orice, să fim buni la suflet, apoi cinstiți și, în sfârșit, să nu lăsăm niciodată să se aștearnă uitarea între noi. Țin să vă repet lucrul acesta. La rândul meu, vă dau cuvântul că n-am să uit pe nici unul dintre voi; sunt convins că și peste treizeci de ani am să-mi amintesc de fiecare obrăzor pe care-l am acum în față. Kolea i-a spus adineauri lui Kartașov că noi „nici nu ne sinchisim de persoana lui!” Dar cum aș putea, oare, să uit că există pe lume un băiețel cu numele de Kartașov care mă privește în clipa asta cu ochisorii lui buni, blânzi și voioși, și care a și început să roșească, cum a roșit atunci când a descoperit Troia. Domnilor,

prietenii mei scumpi și dragi, fie ca toți să avem sufletul mare și viteaz al lui Iliușa, să fim inteligenți, îndrăzneți și generoși cum este Kolea (a cărui minte desigur se va ascuți și mai mult pe măsură ce va crește) și tot atât de sfioși, dar ageri la minte și dragălași, cum e Kartașov. Dar nu e vorba numai de ei doi! Toți îmi sunteți dragi, domnilor, fiecare din voi își are locul lui în inima mea, așa cum mi-aș dori, și chiar vă rog să-mi faceți și voi un locușor în inima voastră! Și cui datorăm sentimentul acesta bun și frumos, care ne leagă, cine oare ne-a unit laolaltă? Iliușa, blândul și dragul nostru prieten, pe care-l vom iubi pururea și a cărui memorie am hotărât s-o păstrăm cu statornicie. Să nu-l uităm niciodată; fie ca duioasa lui amintire să rămână mereu proaspătă în inimile noastre acum și-n vecii vecilor!

— Da, da, veșnică să-i fie amintirea! Strigară, cuprinși de emoție, toți copiii cu glăscioarele lor argintii.

— Să ținem minte obrăjorul lui, hăinuțele sale, bieteile lui cizmulițele amărâte, sicriul lui și pe nefericitul și păcătosul de taică-său și să ne aducem cu ce curaj s-a ridicat copilul ăsta să ia apărarea părintelui său, înfruntând toată clasa!

— O să ne-aducem aminte, da, da, o să ne-aducem aminte! făgădui din nou copii. Era bun și curajos!

— Mi-era atât de drag! exclamă Kolea.

— Copiii mei, dragii mei prieteni, să nu vă temeți de viață! Fiindcă viața poate fi nespus de frumoasă când faptele tale sunt bune și drepte.

— Da, da, repetară în cor băieții.

— Nici nu știi cât te iubim, Karamanzov! Mărturisi spontan un glas ce părea a lui Kartușov.

— Da, te iubim, te iubim! Îi ținură cu toții isonul și mulți dintre ei aveau lacrimi în ochi.

— Urra, trăiască Aleoșa Karamazov! striga din toată inima Kolea.

— Și veșnică amintire bietului copilaș! Adaugă cu duioșie Alioșa.

— Veșnică amintire! Rostiră băieții, repetând cuvintele lui.

— Karamanzov! Răsări deodată Kolea. E adevărat ce spune religia că vom învia din morți și ne vom scula cu toții din morminte? Înseamnă că atunci o să fim iarăși împreună și o să-l vedem pe Ilușencica?

— Sigur că da, ne vom scula, și atunci ne vom povesti veseli și fericiți tot ce am făcut în viață, răspunse Alioșa cu însuflețire, deși zâmbind.

— Vai, ce frumos o să fie! Se bucură Kolea.

— Și acum, dragii mei, ajunge, să lăsam deoparte discursurile și să mergem cu toții la praznic. Nu trebuie să va simțiți prost fiindcă o să mâncăm plăcinte. Este o veche datina ne care am apucat-o din moși-strămoși și care, să știți, are și partea ei bună, spuse râzând Aleoșa. Hai să mergem! Mână în mână!

— Mereu vom merge așa, toată viața, mâna în mâna. Urra, trăiască Aleoșa Karamazov! strigă din nou Kolea, și glasurile tuturor copiilor se îngemănară într-o izbucnire de entuziasm.

Sfârșitul romanului Frații Karamazov

Prezenta ediție are la bază
versiunea tradusă de
OVIDIU CONSTANTINESCU
și ISABELLA DUMBRAVĂ

Versiunea [V1.0] - Costy

CUPRINSUL

PARTEA A TREIA

CARTEA A ȘAPTEA - ALIOȘA

- I - DUHUL PUTREZICIUNII
- II - O CLIPĂ...
- III - UN FIR DE CEAPĂ
- IV - CANA GALILEII

CARTEA A OPTA - MITEA

- I - KUZMA SAMSONOV
- II - COPOIU
- III - MINELE DE AUR
- IV - PE ÎNTUNERIC
- V - O HOTĂRÂRE NEAȘTEPTATĂ
- VI - SOSESC EU!
- VII - DREPTUL PRIMULUI VENIT
- VIII - COȘMARUL

CARTEA A NOUA - ANCHETA

- I - CUM ȘI-A ÎNCEPUT CARIERA FUNCȚIONARUL PERHOTIN
- II - HĂITAȘII
- III - TRECEREA UNUI SUFLET OMENESC PRIN VĂMILE VĂZDUHULUI. PRIMUL CALVAR
- IV - AL DOILEA CALVAR
- V - AL TREILEA CALVAR
- VI - PROCURORUL REUȘEȘTE SĂ-L ÎNCUIE PE MITEA
- VII - TAINA CEA MARE A LUI MITEA. PROTAGONISTUL NU ARE NICI UN SUCCES
- VIII - DECLARAȚIILE MARTORILOR. „COPCHILAȘUL”
- IX - PLECAREA LUI MITEA

PARTEA A PATRA

CARTEA A ZECEA - ȘTRENGARII

- I - KOLEA KRASOTKIN
- II - PRICHINDEII
- III - ȘCOLARUL
- IV - JUCIKA
- V - LA CĂPĂȚAIUL LUI ILIUȘA
- VI - UN COPIL PRECOCE
- VII - ILIUȘA

CARTEA A UNSPREZECEA - FRATELE IVAN FEODOROVICI

- I - ACASĂ LA GRUȘENKA
- II - PICIORUȘUL BOLNAV
- III - DRĂCUȘORUL
- IV - UN IMN DE SLAVĂ ȘI UN SECRET
- V - NU EȘTI TU... NU EȘTI TU!...
- VI - PRIMA ÎNTREVEDERE CU SMERDEAKOV
- VII - CEA DE-A DOUA ÎNTREVEDERE CU SMERDEAKOV
- VIII - A TREIA ȘI ULTIMA ÎNTREVEDERE CU SMERDEAKOV
- IX - VEDENIA LUI IVAN FEODOROVICI. DIAVOLUL

X - „AȘA A SPUS EL!”

CARTEA A DOUĂSPREZECEA - O EROARE JUDICIARĂ

I - ZIUA FATALĂ

II - MARTORI PRIMEJDIOȘI

III - EXPERTIZA MEDICALĂ ȘI UN FUNT DE ALUNE

IV - NOROCUL ÎI SURÂDE LUI MITEA

V - CATASTROFA

VI - RECHIZITORIUL. CARACTERIZĂRI

VII - O RECAPITULARE CRONOLOGICĂ

VIII - DISERTAȚIE ASUPRA LUI SMERDEAKOV

IX - PSIHOLOGIE ÎN DOI TIMPI ȘI TREI MIȘCĂRI. TROICA ÎN ZBOR. CONCLUZIILE

X - PLEDOARIA. O BĂTĂ CU DOUĂ CAPETE

XI - BANII N-AU FOST FURAȚI, FIINDCĂ N-AU EXISTAT

XII - ȘI DECI NU POATE FI VORBA DE UN ASASINAT

XIII - CAZUISTICĂ

XIV - MUJICII S-AU ȚINUT TARI

EPILOG

I - PLANURI PENTRU EVADAREA LUI MITEA

II - PENTRU O CLIPA MINCIUNA DEVINE ADEVĂR

III - ÎNMORMÂNTAREA LUI ILIUȘECIKA. CUVINTELE ROSTITE LÂNGĂ PIATRA DIN MARGINEA DRUMULUI

